

KANTSASAR / ANNUAL SPECIAL

ԳԱՆՁԱՍԱՐ 25

ԲԵՐԻՈՅ ՀԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻ ԴԱՇՏՈՆԱԹԵՐԻՑ

ԱՅԵՄԻ

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

2019

ԲԱՅԱՌԻԿ

2019

Ամանորի եւ Ս. Ծնունդի զոյգ տօներուն առիթով, Արամ Մանուկեան Ժողովրդային Տան Խնամակալութիւնն ու Տնօրէնութիւնը ջերմապէս կը ջնորհաւորեն ձեզ, մաղթելով խաղաղ, արգասաբեր եւ բեղուն տարի:

HYELAND 3

«Հայլենտ» շինարարական ընկերությունը հիմնադրուած է Հայլէպի մէջ, 2005-ին: 2012-ին ընկերութիւնը իր գլխաւոր գրասենեակը կը տեղափոխէ Երեւան: 2013-ին ընկերութիւնը կը սկսի «Հայլէնտ-3» բնակելի շէնքին կառուցապատումը: Իսկ 2016-ին շէնքը կը յանձնուի ջահագործումի: Այս պահուն Երեւանի կեդրոնական թաղամասերէն մէկուն մէջ կառուցապատման փուլի մէջ է «Հայլէնտ-4» բնակելի համալիրը, յայտարարուած է նաեւ «Հայլէնտ-5» բնակելի համալիրին կառուցման մասին:

HYELAND 4

Համալիրը կը Ներառէ՝

- Կառատուն
- Մարգարտահ
- Լողաազան
- Վաճառատուն
- Բացօթեայ տանիք
- Անվտանգութիւն

HYELAND
COMING SOON

HYELAND
CONSTRUCTIONS

ԳԱՆՁԱՍԱՐ 2019 ԲԱՅԱՌԻԿ

ԱՇԽԱՏԱԿԱԶՄ

ԳԼԽԱՒՈՐ ԽՄԲԱԳԻՐ՝
ԶԱՐՄԻԿ ԶԻԼԱԲՕՇԵԱՆ - ՊՕՐԻԿԵԱՆ

ԷԶԱԴՐՈՂ՝
ՅՈՎԻԳ ՉԱԼՕՂԵԱՆ

ՍՐԲԱԳՐԻՉ՝
ԶԵՓԻՒՆ ԱԽԱԳԵԱՆ - ՊԱՊԻԿԵԱՆ

ԳՐԱՇԱՐ՝
ԱՆԻ ԹՈՓԱԼԵԱՆ - ՍԱՐՈՒԽԱՆ

ԿԱՅՔԷՋԻ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒ՝
ՔՐԻՍՏ ԽՐՈՅԵԱՆ

ՀԱՇՈՒԱՊԱՅ՝
ՍԵԻՎԿ ԿԻԼՎԱՆԷՍԵԱՆ

ԿՈՂՔԻ ԵՒ ԾԱՆՈՒՅՈՒՄՆԵՐՈՒ
ՁԵԿԱՒՈՐՈՂ՝
ՅՈՎԻԿ ՓԱՍՓԱԼԵԱՆ

HOVIG Graphic Arts

ՏՊԱՐԱՆ՝
ԱՐԵՎԵԼԶ

AREVELK
PRINTING PUBLISHING

2018-2019

www.kantsasar.com

KANTSASAR / ANNUAL SPECIAL

ՆԵՐԳՈՐԾՈՂ ՆՈՐԸ

*Շահան Արք. Սարգիստեան
Առաջնորդ Հայոց Բերիոյ Թեմին*

Ամանորի եւ Աստուածայայտնութեան խորհուրդները միասնաբար ու գեղեցկօրէն գուգորդուած մարդկութեան կը բերեն «կեանք» իրականութեան զօրութենական ընթացք ունենալուն իմացումը: Ներկայ տարուան վերջն ու սկիզբը դարձեալ մեզ կը հրաւիրեն մտածելու գերազանց նուերին՝ կեանքին մասին:

Եթէ մարդիկ լրջօրէն խորհէին իրենց կեանքի բուն իմաստին ու արժեքին մասին, վստահաբար պիտի անդրադառնային որ կեանքը տարիներու լոկ գումարումը կամ պարզ կուտակումը չէ: Այսօրուան կիւրքիւնացած աշխարհին մէջ առաւելաբար մարդոց կեանքի տարեթիւերն են որ կը հաշուուին եւ կը կարելորուին: Մինչդէռ հոգին, մանաւանդ՝ մարդու լիարժէք կեանքի տարիները, աստիճանական փոփոխութեան՝ աճման ու նորոգութեան կամ քայքայման ու մահացման ենթակայ կը մնայ, համաձայն մեր գիտակցութեան,

վերաբերմունքին ու գործունէութեան: Ուրեմն, տարեսկիզբները Աստուծոյ մեզի վերապահած կեանքին յայտնաբերումներու եւ մենք զմեզ հասկնալու այնպիսի իւրայատուկ նուեր-առիթներ են, որոնք կը հաստատեն մեզ անկորնչելի ու յաւիտենական գանձերու հասնելու ընթացքին մէջ, եւ եթէ արժեւորենք մեզի պարգեւուածները, երջանկութիւնն ու փառքը մեզի պիտի հետեւին, այլապէս սպառած պիտի ըլլանք «ապրելու շնորհքը» եւ անով մենք եւս սպառուած: Եթէ տարեվերջին ու տարեսկիզբին խորհելու կարողութիւն ունենայինք եւ մեր խոկումները կեանքը կերպարանափոխող զօրութիւններ ըլլային, հաւանաբար ուզէինք ամէն օր ապրիլ դրական խոհերու թելադրականութեամբ:

Ովքեր եւ ինչպիսի պարագաներու ներքեւ, տոմարական հաշիւներէն անդին, գտած ու հռչակած են «նոր տարի»ն, մշտանորոգ իրականութեան դէմ յանդիման գտնուած ըլլալու են:

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

Առաջին Եկեղեցին, որուն հաւատարիմ շարունակողն է մեր Հայ Եկեղեցին, մարդեղացեալ Փրկիչին ծննդեան տօնը ընդունած է որպէս նոր տարուան առաջին ուրախարար տաղաւար մեծ տօնը՝ ներգործող Նորը: Ս. Ներսէս Շնորհալի հայրապետ մեզի կը սորվեցնէ ուրախութեամբ խնդրել. *«Նորոգող հնութեանց, նորոգեա՛ եւ զիս, նորոգ զարդարեա՛»*: Մենք ո՛չ միայն տարուէ տարի կը նորոգուինք, այլեւ կեանքի նորոգութիւնը ամէնօրեայ կամաւոր ընթացքի կը վերածենք, երբ կը գիտակցինք կեանքին աստուածատուր իրականութեան: Մենք տարեմուտին փաստօրէն կը հրաւիրուինք նորոգուելու կամ վերանորոգուելու Փրկիչին Ս. Ծնունդով: Եկե՛ք նորոգուինք:

Սուրիական տագնապի ներկայ փուլին, երբ վերաշինութենէ վերականգնում երթալու գործընթացը տակաւին սկզբնաքայլ վիճակի մէջ կը գտնուի, երբ համայնքային մեր աշխատանքները համակարգելու եւ յառաջ մղելու պատկերացումները նոր գարգացումներու ազդեցութեանց ներքեւ կը գտնուին, երբ հայ աշխարհը որքան դրական կամ յուսադրող, նոյնքան ալ մարտահրաւերներով յի մարտադաշտի վրայ է, երբ համաշխարհային մակարդակով մարդու եւ կեանքի հիմնական խնդիրները կը մնան անլուծելի, երբ նոր շունչ ու հորիզոն, գաղափար ու ներշնչում կ'ակնկալուի, մարդկութիւնը անխուսափելի կերպով ինքն իրեն դէմ յանդիման գալու՝ անկեղծօրէն եւ ո՛չ թէ ինքնախաբեութեամբ (Յկ 1.22) ինքնաքննութեան ու որպէս հետեւանք՝ ինքնասրբագրութեան ենթարկուելու հրամայականին առջեւ կանգնած է, «այսօ՛ր, վաղը ո՛ւշ է» ահագանգային ազդարարութեամբ, ո՞ր կրնանք

գտնել ներգործական ուժը, որ մեզ ՆՈՐ մարդ կը դարձնէ, նոր տարին նորոգման սկզբնաւորում, մեկնարկային նոր առիթ ու միջոց, եթէ ոչ արմատապէս փոխակերպող հոգիի նորոգողին՝ Տէր Յիսուս Քրիստոսին մէջ:

Այս մտածումները չընդունիլ որպէս «յաւուր պատշաճ»ի գիր-խօսք: Անոնք շնորհաւորական են, շնորհաւորելու բոլորիս նոր սկիզբը, մաղթելով՝ ունենալ հոգեկան, իմացական ու ֆիզիքական քաջութիւնը հրաժարելու անձնասպանական սահանքէն՝ «Ե՛ս գիտեմ, Ե՛ս կը հասկնամ, ճիշդն ու ճշմարիտը Ե՛ս եմ, պետք չունիմ խորհուրդի ու խրատի կամ բժիշկի» եւ նմանօրինակ արտայայտութիւններ, որոնց դիմաց Աստուածաշնչեան հրաշալի եւ զգուշացնող պատգամը պիտի յիշեցնէ. *«Եթէ լսէք Տիրոջ խօսքը, մի՛ խստացնէք ձեր սիրտերը»* (Սղ 95.7, Եբր 3.7-10, 4.7):

ՆՍՕՏՏ Արամ Ա. Վեհափառ Հայրապետի հռչակագիրով պիտի ապրինք «Հայ Մամուլի Տարի» եւ Բերիոյ Հայոց Թեմը իր առաքելութեան իրագործման մէջ յատուկ տեղ եւ կարեւորութիւն տալով հայ մամուլին, հիմնադրած է «Գանձասար» պաշտօնաթերթը, որ արդէն քառորդ դարու ծառայութեամբ հարուստ իրականութիւն մըն է: Այսու, նոր տարուան սեմին կը շնորհաւորենք «Գանձասար»ի հիմնադիրները, խմբագիրները, յօդուածագիրները, ընթերցողները եւ կը մաղթենք նորանոր իրագործումներ:

Աստուծոյ շնորհքով, ողորմութեամբ ու խաղաղութեամբ նորոգուող տարի կը մաղթենք մարդկութեան, հայութեան եւ սուրիահայ համայնքին, Բերիոյ Հայոց Թեմին ու մեր ժողովուրդին: Բարի եւ լուսաւոր 2019:

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

**ԱՄԵԱԿՆԵՐԸ ԳՈՐԾՈՎ
ԻՄԱՍՏԱԲՈՐԵԼՈՒ ՄՏԱՍԵԲԵՌՈՒՄՈՎ**

Չարմիկ Պողիկեան

2018-ն յղի էր սուրիական եւ հայաստանեան քաղաքական կեանքի այնպիսի զարգացումներով, որոնք իրավիճակներու փոփոխութիւն երեւան բերին:

Սուրիական տագնապի քաղաքական լուծումը տիրական դարձաւ: Անգամ մը եւս փաստուեցաւ, որ որեւէ երկրի զարգացման համար անհրաժեշտ է ապահովել ընկերային արդարութիւն, հասարակական համերաշխութիւն եւ ժողովրդավարութեան կիրառութիւն: Փաստուեցաւ, որ զարգացման այս հոլովոյթը կ'իրականանայ ժողովուրդին մասնակցութեամբ, անոր պահանջներուն իրականացումով: Արտաքին ուժերու զինուորական միջամտութիւնը ի վնաս տուեալ երկրին պիտի ըլլայ բնականաբար, եթէ ժողովուրդն ու քաղաքական ուժերը երկրի յառաջընթացին նպաստող քաղաքական մշակոյթին չեն տիրապետած, չունին երկխօսութեան տրամադրութիւն կամ տրամաբանութիւն, չունին իրավիճակէ մը այլ իրավիճակ անցում կատարելու քաղաքական հասունութիւն եւ պատրաստակամութիւն:

Հայաստանեան իրականութեան մէջ ժո-

ղովուրդին դժգոհութեան արդիւնքով հասունացած «Թաւշեայ Յեղափոխութիւն»ը եւս սոր էջ բացաւ հայաստանեան քաղաքական կեանքին մէջ:

Ժողովուրդին ակնկալութիւնը, սակայն, միայն իշխանափոխութեամբ իրականութիւն չի դառնար: Անհրաժեշտ է որ Հայաստանի սոր ղեկավարները արդիւնաւետ աշխատանք տանին երկրին տնտեսութիւնը շահագործող մենաշնորհեալները արմատախիլ ընելու, ընկերային արդարութիւն հաստատելու, ազգային հարստութեան արդար բաշխումը երաշխաւորելու, քաղաքական դաշտի մէջ առողջ մրցակցութեան մշակոյթը պահպանելու, Հայաստան-Սփիւռք յարաբերութիւնը փոխադարձ օժանդակութիւններու ներքին հասկացութենէն դուրս բերելով փոխազդեցիկ ռազմավարական գործօնի վերածելու, յատկապէս Սփիւռք-Հայրենիք միասնակամութիւնը պահպանելով: Ոմանց համար միասնակամութիւնը կրնայ քարոզչական լոզունգ թուիլ պարզապէս, իրականութեան մէջ, սակայն, ազգային շահերուն շուրջ համախմբումն է, որ Հայաստանի եւ Սփիւռքի հայութիւնը ժողո-

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

վուրդ հասկացութենէն դուրս կը բերէ ու ազգի կը վերածէ:

Այս բոլորը, ակնթարթի մը մէջ չեն իրականանար, բնականաբար: Այս բոլորին համար յստակ ծրագիր ու այդ ծրագիրին վրայ հիմնուած թափանցիկ աշխատանք պէտք է ունենան հայրենի իշխանութիւնն ու Սփիւռքը:

Իրավիճակի վերոյիշեալ փոփոխութիւններուն պէտք է համապատասխանեցնել նաեւ Սփիւռքը: Գործելաոճի փոփոխութիւն պէտք է կիրարկել նաեւ Սփիւռքի մէջ: Դասական աշխատելաձեւերէն դուրս գալով մեր կառոյցներն ու հաստատութիւնները քայլ մը առաջ ուղղելու, զանոնք նոր ու արդիւնաւետ գործելաոճով օժտելու, որովհետեւ տեղքայլը, սրընթաց զարգացում ապրող մեր ժամանակաշրջանին մէջ, ոչ թէ եղածը պահպանել կը նշանակէ, այլ՝ ճահճանալ: Ուստի պէտք չէ բաւարարուիլ այլազան ոլորտներու մէջ տասնամեակներէ ի վեր տիրող իրավիճակներով, օգտագործուող միջոցներով ու կրկնուող ծրագիրներով:

ՆՍՕՏՏ Արամ Ա. Կաթողիկոս 2019 տարին «Մամուլի Տարի» հռչակեց: Հաճելի զուգարկապութեամբ մը 2018-ի աւարտին «Գանձասար»ը բոլորեց իր հիմնադրութեան 25-ամեակը:

Այս առիթը, սակայն, պիտի չօգտագործենք ընկալեալ սովորութեան համաձայն յոբելինական ձեռնարկներ կազմակերպելով կամ պարզեւատրումներ կատարելով: Ամեակները գործով իմաստաւորելու մտասուեռումով կը դիմաւորենք Նոր Տարին:

Այս իմաստով կը նախատեսենք նոր սիւնակ մը հաստատել «Գանձասար»ին մէջ՝ նուիրուած հայ մամուլին, այնտեղ անկեղծօրէն արծարծելու հայ մամուլին կարելորութիւնը, անոր կտրած ճամբան ու բացթողումները, յարգելով խօսքի ազատութիւնն ու կարծիքներու այլազանութիւնը: Կը նախատեսենք թերթը հարստացնել նոր բաժիններով, հնարաւորինս կատարելագործել թերթի ուղղագ-

րութիւնն ու լեզուն, նախաձեռնել լրագրական շարունակական դասընթացքի մը կազմակերպումին՝ ոչ միայն Հալէպի, այլեւ Սուրիոյ տարբեր հայաբնակ քաղաքներուն մէջ, ընդարձակելով թղթակիցներու եւ աշխատակիցներու արկայ ցանցը: Ապա նաեւ «Գանձասար»ի Բարեկամներ» ու «Աշակերտական» խմբակներուն առցանց հանդիպումներն ու աշխատանքը առաւել արդիւնաւետ գործընթացի վերածել ու թերթը մշտական ներկայութիւն դարձնել դպրոցներուն եւ ակումբներուն մէջ, գործակցելով կրթական մշակներու, դաստիարակներու եւ Հայագիտական Հիմնարկին հետ:

Կը հաւատանք, որ վերականգնումը նման ծրագիրներով ալ անհրաժեշտ է համալրել, որպէսզի վերստին կանգնիք, նորէն կերտենք, նորը կերտենք ու երիտասարդութեան ձայնը լսենք նաեւ մամուլով: Այսպիսի փոքր քայլերով կարելի է իրականացնել նաեւ այնքան հոլովուած, գէթ լրագրական մարդուժի պատրաստութիւնը: Եականը մամուլին հանդէպ հաւատք ունենալն ու զայն ժամանակի պարունակին մէջ պահելու հաստատակամութիւնն է, ձերբազատուելով ամէն տեսակի կաշկանդումներէ:

Պատերազմի պայմաններուն մէջ «Գանձասար»ի երկրորդ տարեկան բացառիկն է որ լոյս կ'ընծայենք: Հատորին մէջ կ'արտացոլան համայնքի վերականգնումին աշխատանքները, Ազգ. Իշխանութեան եւ միութիւններու տարեկան գործունեութիւնը, ապա հատորը կ'ամբողջանայ կարճ ուսումնասիրութիւններով, հրապարակագրական եւ գեղարուեստական գրութիւններով: Այս առիթով շնորհակալութիւն կը յայտնենք բոլոր անոնց, որոնք իրենց մասնակցութեամբ թարմ շունչ ու աւիւն տուին «Գանձասար-Բացառիկ»ին, վերահաստատելով իրենց հաւատքը հայ մամուլի առաջնորդող ու լուսաբանող դերին նկատմամբ:

ՎԵՐԱՇԻՆՈՒԹԵԱՆ ՏԱՐԻ

**Պետրոս Արք. Միրիաթեան
Առաջնորդ Բերիոյ Թեմի Կաթողիկէ Հայոց**

Իւրաքանչիւր Նոր Տարուան սեմին՝ հրա-
ւիրուած ենք հաշուեյարդարի:

Ի՞նչ ըրինք եւ ի՞նչ պիտի ընենք:

Հայր Անդրանիկ Կռանեան կը գրէ. *«Մի՛ նայիր թէ ժամանակը ինչպէ՛ս կ'անցնի, այլ թէ դո՛ւն ինչպէս կ'անցընես գայն: Ժամանակդ ապրէ՛, բայց քու ետիդ անպէտ արարքներ մի՛ թողուր, քանի որ ժամանակը անոնց համար քեզի չէ տրուած...»:*

Արդեօք ինչպէ՛ս անցուցինք անցնող տա-
րին:

Անցեալ տարին իրապէ՛ս հարստացու-
ցա՞ծ է մեզ եւ ճոխացուցած մեր անցեալը, թէ՛
եղած է ժամավաճառութիւն, ժամանակի
վատնում:

Ինչ յուզիչ եւ իմաստալից է Վահան Թեքե-
եանի «Հաշուեյարդար» քառեակը.

«Հաշուեյարդար. Ի՞նչ մնաց. կեանքէն ին-
ծի ի՞նչ մնաց,

Ինչ որ տուի ուրիշին. տարօրինակ, այն
մնաց,

Խանդաղատանք մը ծածուկ օրհնութիւն-

ւեր անիմաց

Երբեմն հատնումը սրտիս եւ մերթ ար-
ցունք մը անձայն...:

Ինչ որ գնաց ուրիշին՝ վերադարձաւ
անուշցած

Ու զօրացած՝ հոգիիս մէջ մնալու յաւիտ-
եան.

Ինչ որ տարաւ Սէրն ինձմէ՛ չկորսնցուց
գայն Աստուած,

Տուաւ ինձ ետ ու ըրաւ կեանքս անով միշտ
բարեան»:

Հարուստ է ու լիացած այն մարդը, որ գէթ
տարին անգամ մը, Նոր Տարուան սեմին
կանգնած կրնայ դրական պատասխան տա-
լու ինքն իրեն ուղղած այն հարցումին, թէ ի՞նչ
տուին իրեն անցնող տարին ու տարիները եւ
դեռ ի՞նչ տուաւ ի՛նք այն ընկերութեան ու
շրջապատին, որոնց կը պատկանի, այն ինքնութեան
որմով կը պարծենայ, այն ամենքին եւ
ամեն ինչին, որոնք իր սեփականութիւնը
կը նկատէ: Ի՞նչ անելցուց ժամանակը իր վաստա-
կի՞ն վրայ, հոգեկան ու մտաւոր պաշարին

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

վրայ: ՄԷկ խօսքով, ինչպե՛ս անցուց իր ժամանակը:

Եթե պարկեշտօրէն կատարուած հաշուեկշիռ մը ցոյց տայ ժամանակ դրամագլուխին վատնումը, կորսուածին համար ողբալը օգուտ չունի: Փոխարէնը հարկ է մտածել նո՛րին մասին, գէթ գալիք ժամանակները չկորսնցնելու, զանոնք նպատակային դարձնելու, նկատի առած, որ ժամանակը մշտանորոգ դրամագլուխ մըն է:

Նոր Տարուան սեմին կ'առաջադրենք ժամանակը չվատնել, այլ շահագործել զայն վերաշինութեամբ:

Այսպիսի յանձնառութիւն կատարելու պահն է նոր Նոր Տարին, զոր կը դիմաւորենք անհատապէս եւ հաւաքաբար: Յաջորդը կըրնայ արդէն ուշ ըլլալ:

Արդէն Աստուծոյ օրհնութեամբ վերաշինեցինք դպրոցներ, եկեղեցիներ, սրահներ, ակումբներ, տուններ, խանութներ եւ գերեզմանատուն...

Կը մնայ մեզի վերաշինել Աթոռանիստ Մայր Գթութեանց եկեղեցին, Պաղճաղազի Վերափոխման վանքին կազդուրման կայանը, Ռաքքայի Նահատակաց եկեղեցին, Տեր Զօրի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին, ինչպէս նաեւ միջհամայնքային Հայ Ծերանոցը եւ Արեւիկ կեդրոնը:

Փառք կու տանք Աստուծոյ ամէն բանի համար եւ իր վրայ կը դնենք մեր վստահութիւնը, ինչպէս մեզի կը սորվեցնէ Տէրն մեր Յիսուս Զրիստոս. *«Հինգ ճնճողուկները երկու դահեկանի չեն ծախուիր եւ սակայն անոնցմէ եւ ոչ մէկը մոռցուած է Աստուծոյ առջեւ: Իսկ ձեր մազերն անգամ համրուած են: Մի՛ վախնաք ուրեմն, քանի որ դուք անելի կ'արժէք, քան բոլոր ճնճողուկները»* (Ղկ. 12,6-7):

Շնորհակալութիւն բոլոր բարերարներուն,

որոնք նեցուկ կը կանգնին վերաշինութեան ծրագիրներուն:

Պատիւ Հալեպի հայ ժողովուրդին, որ անըկուն կամքով եւ քաջարի զոհաբերութեամբ տոկաց, համբերեց, կառչած մնաց արմատներուն եւ շարունակեց իր կեանքը հակառակ բոլոր նեղութիւններուն եւ փորձանքներուն:

Յարգանք բիւրաւոր նահատակներուն, եւ Ս. Հոգիի մխիթարութիւն անոնց հարազատներուն: Առողջութիւն եւ բարի ապաքինում հիւանդներուն եւ վիրաւորներուն:

Քանդուած քարերը վերաշինելը դիւրին է, բայց փշրուած հոգիները վերակերտելը՝ անելի դժուար:

Այս է Նոր Տարուան մարտահրաւերը՝ վերաշինել քարը ու մանաւանդ վերակերտել մարդը:

Կը շնորհաւորենք «Գանձասար»ի մեծ ընտանիքը իր քսանհինգ ամեակին առիթով: 25 տարի եւ «Գանձասար»ի սիրտը կը տրոփէ հալեպահայութեան շունչով: 25 տարի եւ «Գանձասար» կը հանդիսանայ կամուրջ՝ Հալեպի գաղութին եւ համայն հայութեան միջեւ, թե՛ Մայր Հայրենիքէն ներս եւ թե՛ ի սփիւռս աշխարհի:

Գնահատանքի արժանի է «Գանձասար»ի Տնօրէնութիւնը, որ պատերազմի օրերուն չնահանջեց, այլ՝ պատնէշի վրայ մնաց, եւ յոյս ու քաջութիւն ներշնչեց իր ընթերցողներուն:

Բարի երթ դէպի 30-ամեակ:

Եւ բարի երթ դէպի 2019 տարի, վերաշինութեան եւ վերականգնումի յանձնառութեամբ, վստահելով Տէր մեր Յիսուս Զրիստոսի խօսքերուն. *«Խօսեցայ ձեզի այս բաները, որպէսզի ինձմով խաղաղութիւն ունենաք: Աշխարհի վրայ պիտի տառապիք, բայց քաջալերուեցէ՛ք, որովհետեւ ես յաղթեցի աշխարհին»:*

ՎԵՐԱԿԱՆՔՆՈՒՄԻ ՈՒՂԻՈՎ

Սուրիոյ Հայ Աւետարանական Համայնքի Համայնքապետ Վերապատուելի Յարութիւն Սեյիմեան

Սուրիահայութիւնը դարերէ ի վեր այս հողերուն վրայ կը գոյատեւէ անզիջելի սկզբունքներով, եկեղեցիներով, դպրոցներով միութիւններով եւ կազմակերպութիւններով, որոնց ընդմէջէն խաղաղութեան աւետաբեր ջատագովը կը մնայ, իր մասնակցութիւնը բերելով երկրին յետ-պատերազմեան բազմաբնոյթ աշխատանքներուն՝ քաղաքաշինութեան, եղբայրասիրութեան, ապահովութեան եւ համակեցութեան տիպար օրինակ դառնալով:

Ուստի այս փուլին, մեր կիզակէտին մէջ ունենալով վերականգնումը, երկու հասկացութեամբ կ'ըմբռնենք զայն՝ գաղութային մակարդակով եւ աշխարհաքաղաքական մտածողութեամբ:

Աշխարհաքաղաքական իմաստով վերականգնումի մասին խօսիլը տակաւին ժամանակի կը կարօտի, երբ կը խօսինք երկրի մը մասին, որ տակաւին պատերազմի մէջ է: Տակաւին յստակ չէ, թէ մեր երկիրը ինչպիսի՞ փու-

լերէ անցնելով աշխարհաքաղաքականօրէն իր հակազդեցութեան տակ պիտի առնէ շրջանը, մանաւանդ որ այս օրերուն պատերազմի հուրը անխնայ կերպով տարածուելով հասած է մինչեւ Եւրոպա եւ ժամկետային օրակարգով կրնայ ունենալ անսպասելի տարածում, զոր երբեք չենք ցանկար եւ պիտի չցանկանք այլ ազգերու եւ ժողովուրդներու համար: Եղելութիւնները ցոյց կու տան, որ խաղաղութեան մեծ վերտառութիւնը քաղաքական անհաշտ իրավիճակի մէջ դրուած է: Հետեւաբար, Սուրիոյ աշխարհագրական տարածքը նկատի առած, վերականգնումը, այս փուլին, մեր գոյութիւնը երաշխաւորելու եւ առկայ պահելու չափէն եւ սահմանէն անդին անցնող վիճակ է: Մենք առ այսօր մարդասիրական օգնութիւններ հայթայթելու փուլին մէջ ենք՝ շտապողականութեան մը ներքեւ: Ընդհանրապէս ընկերաքաղաքական բնագաւառներուն մէջ կան ընկալուած հասկացողութիւններ, որոնց համաձայն, այն գաղութներուն

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

մէջ, որոնք մարդասիրական կարիքներու ստիպողութեան տակ կը գտնուին տակաւին, անհրատեսական կը թուի վերակառուցման եւ վերամշակման նիւթեր արծարծելն ու գործունէութիւն ծաւալելը:

Եթէ վերականգնում հասկացողութիւնը արծարծենք ժողովուրդին, գաղութին մակարդակով, այս պարագային մարդակերտման առաքելութիւնը նկատի ունենալու ենք, ինչ որ բոլոր ժամանակներու համար անժամանցելի նիւթ է, պատերազմի մէջ եւ պատերազմէն ետք:

Մարդակերտումը տուեալ գաղութի գոյատեւման հիմնական գործօնն է, որքան ալ թուային պատկերները նօսրացած ըլլան: Վերակառուցման գաղափարը ժողովուրդին մէջ դրական մտածողութիւն սերմանելն է: Այսօր պատերազմը իր տարբեր փուլերով բացարձակ ժխտականութեամբ կը դրոշմէ մարդոց միտքերն ու արարքները, անոնց բարոյական չափանիշները, ինչպէս նաեւ յետապնդած ազգային, ռազմավարական խնդիրներն ու հեռանկարները: Տիրող կացութեան մէջ, ենթակայ ենք տկարանալու, կքելու, սակայն այս իրականութեան մէջ պէտք է ունենալ վսեմ գաղափարախօսութիւն, դրական ներուժ եւ օժանդակող կողմեր, որոնք մեր ինկած վիճակէն դէպի վեր պիտի բարձրացնեն մեզ: Այս փուլի գործընթացը վերականգնումն է: Ուստի այս դրականութեան մէջ աւելի իրատես կը դառնանք, երբ կ'անցնինք պաշտպանողական յստակ ռազմավարութենէն յարձակողական ռազմավարութեան՝ առիթ չտալով մեզ ջլատող, արմատախիլ ընող չար ուժերուն որ ընկրկեն մեզ, այլ փիւնիկի մը նման մոխիր-

ներէն վերընձիւղուելով եւ մեր ուժականութիւնը ամրապնդելով: Այդ ուժականութեան հիմքը քրիստոնէական հաւատքն ու ազգային յստակ, կառուցողական ռազմավարութիւնը կը կազմեն:

Արդ, տուեալ փուլին, մեր օրակարգին նախապատուութիւնը պէտք է ճշդենք: Վերակառուցման առաջնահերթութիւնը դպրոցներու եւ եկեղեցիներու վերաշինութիւնն է, այսօրուան թուային պատկերին համաչափ, ոչ թէ բոլոր քանդուած շէնքերը, կառոյցները եւ հաստատութիւնները վերանորոգելու շտապողականութեամբ: Այլ կառուցել այն ինչ որ պիտի ծառայէ ազգային կառոյցներու կենսունակութեան:

Պէտք է հարստացնել նաեւ վերակառուցման աշխատանքի բովանդակութիւնը: Բովանդակութիւնը հիմնականօրէն պէտք է ընդգրկէ նաեւ գաղութի ներուժին վերապատրաստութիւնը, ոչ թէ սոսկ փլած շէնքերունը:

Վերականգնումի օրակարգին մէջ կան ենթաբաժանումներ, որոնք պէտք է վերադասաւորուին ըստ նախապատուութեան ու անհրաժեշտութեան.

Առաջին՝ մարդուժի պատրաստութիւն. բոլոր ոլորտներուն մէջ երկրէն մեկնած եկեղեցական, ազգային եւ կրթական ղեկավարները փոխարինող մարդուժի վերապատրաստման դասընթացքներ կազմակերպելով:

Երկրորդ՝ գործազուրկ ժողովուրդին ընծայել աշխատանքի կարելիութիւն: Այսինքն՝ վերականգնումի փուլը կը պահանջէ նաեւ սպառողական հանգամանքէն վերարտադրող հանգամանքի վերածուիլ:

Երրորդը իրականութեան մէջ մշակոյթի

մարզն է, որովհետեւ մեր ազգային գոյութիւնը անոր կապուած է: Վերոյիշեալները իւրաքանչիւր ժողովուրդ կամ ազգ կրնայ իրագործել: Մենք, սակայն, մշակոյթով ալ կը տարբերինք այլ ազգերէ՝ երգով, արուեստով, երաժշտութեամբ, պատմական սիրագործութիւններով, բեմով ու թատրոնով:

Չորրորդը տնաշինութեան եւ հայ ընտանիքի բարոյական արժէքներու ամրագրման հասկացողութիւնն է: Այսինքն՝ ընտանեկան կապուածութիւնը պահելով փարատել պատերազմի հոգեխոց իրավիճակը՝ դիմելով այս ծիրին մէջ մասնագիտացած անձերու:

Այս բոլորը կը ծառայեն առողջ եւ մշակուած հաւաքականութիւն յառաջ բերելու, ինչպէս նաեւ պատրաստելու տիպար քաղաքացիներ, որոնք պիտի նպաստեն երկրին բարօրութեան եւ վերելքին:

Վերականգնումի գործընթացին մէջ այլ բաներու կողքին մեզի ուղեկից մնաց նաեւ հայ մամուլը, որ իր շինիչ եւ դրական ներդրումը ունեցաւ: Մենք գիտենք, որ ազգեր ու ժողովուրդներ խօսքի ազատութեան ջատագովներ կը հանդիսանային: Մենք, սակայն, խօսքի ազատութիւնը ապրեցանք պատերազմի տարիներուն, շնորհիւ մեր անաչառ մամուլին՝ «Գանձասար»ին: «Գանձասար»ը դարձաւ մեր հասանելի բեմահարթակը, ուր միտքերու փոխանակում տեղի ունեցաւ, կարծիքներու այլազանութիւնը յարգուեցաւ ու այս ամէնը ամբողջական պարունակի մը մէջ գետեղուեցաւ:

«Գանձասար» քսանհինգամեայ անխոնջ ծառայութեամբ դարձաւ գաղութս համայն հայութեան կամիջող օղակը՝ վաւերական

աղբիւրը դառնալով սուրիահայ լրատուութեան: Համայն հայութեան սիրտը, անխտիր, բաբախեց մեր առօրեայ տագնապներու զարկին համընթաց:

Այս իմաստով շնորհաւորելի է «Գանձասար»ին առաքելութիւնը:

Ամանորի եւ Ս. Ծնունդի գոյգ տօներու սեմին, Սուրիոյ Հայ Աւետարանական Համայնքին անունով հովուական օրհնաբեր տարեշրջան կը մաղթեմ բոլորիս:

Տարին նոր է, եթէ նորոգուինք մեր մտածողութեան չափորոշիչներով եւ արժէքներու վերստեղծման ջանքով: Արդիւնաբեր է, երբ դառնանք վերարտադրող մեր գործած միջավայրին մէջ, հոգեւոր եւ ազգային բնագաւառներէն ներս: Այն ատեն նոր տարեթիւր՝ 2019-ը, մեզի համար պիտի դառնայ կեանքը նորովի ապրելու առիթ:

2019-ն տարեթիւի փոփոխութենէն անդին անցնելով պետք է դառնայ բարեբեր, բարին ծնող, բարին իր մէջ բովանդակող եւ լաւատեսութեամբ տոգորող:

Սրտագինս կը շնորհաւորեմ մեր ազգի զաւակները աստ եւ անդ, մաղթելով՝ խաղաղութիւն, անվտանգութիւն եւ բարգաւաճում՝ հայրենի հողին եւ Սուրիական ասպնջական Հայրենիքին: Երջանկաբեր օրերու սպասումով կը շնորհաւորեմ աշխարհացրիւ հայութիւնը, ի մասնաւորի արտագաղթող եւ երկրորդ անգամ սփիւռքացած սուրիահայութիւնը:

Աստուծոյ առաջնորդութիւնն ու խաղաղութիւնը կը հայցեմ Տէր Յիսուս Զրիստոսի Ս.Ծննդեան երջանկաբեր առիթով:

Շնորհաւոր Նոր Տարիի եւ Ս.Ծնունդ:

ՏԱՐԵՄՈՒՏԻ ՇՆՈՐՏԱԲՈՐԱԿԱՆ ԽՕՍՔ

*Արմեն Սարգսյան
Հալեպի ՀՀ գլխավոր հիւպատոս*

Սիրելի՛ հալեպահայեր,
2018 թուականը մօտենում է հրաժեշտի իր փուլին: Ամեն տարուայ նման, մենք փորձում ենք ի մի բերել կատարուած աշխատանքները եւ նախանշել մեր անելիքները գալիք՝ 2019 թուականի համար:

2018 թուականը ընդհանուր առմամբ դրական եւ յուսառատ հետք է թողել մեր բոլորի սրտերում: Հալեպում ՀՀ Գլխավոր Հիւպատոսութիւնը, չնայած պատերազմական պայմաններին, կարողացել է պահպանել աշխատանքների բնականոն ընթացքը եւ իր կառուցողական մասնակցութիւնն ունենալ ինչպէս համայնքային միջոցառումներին, այնպէս էլ Հայրենիքի հետ բազմաբնոյթ նախաձեռնութիւնների եւ նախագծերի կեանքի կոչման նուիրական աշխատանքներում:

Տարին արդիւնաւետ էր յատկապէս երկկողմ յարաբերութիւնների ոլորտն էլ աւելի ընդլայնելու եւ խորացնելու առաքելութեան մէջ, որի վառ վկայութեան մասին կարող են փաստել Հայաստանի Հանրապետութեան Պաշտպանութեան Նախարարութեան եւ Հայաստանի Հանրապետութեան սփիւռքի Նախարար Մխիթար Հայրապետեանի գլխավորած պատուիրակութիւնների աշխատանքային այցելութիւնները Հալեպ:

Մշակութային առումով նոյնպէս գնահա-

տելի աշխատանքներ են կատարուել, որոնցից յիշատակման արժանի են Հայաստանի Առաջին Հանրապետութեան հիմնադրման 100-ամեակի եւ Հայաստանի Հանրապետութեան Անկախութեան 27-ամեակի կապակցութեամբ Հալեպում ՀՀ Գլխավոր Հիւպատոսութեան կազմակերպած միջոցառումները:

2018 թուականն ազդարարեց նոր փոփոխութիւնների մեկնարկը նաեւ Հայրենիքի մէջ: ՀՀ Ազգային ժողովի արտահերթ ընտրութիւնները նոր ընթացք եւ լիցք հաղորդեցին Հայաստանի առջեւ ծառայած մարտահրաւերների եւ խնդիրների լուծմանը:

Տարին յաջողութեամբ պսակուեց նաեւ մեր սիրելի Հալեպում: Հալեպահայ համայնքը բաւական աշխոյժ եւ արդիւնաւետ աշխատանք տարաւ ողջ տարուայ ընթացքում՝ հաւատարիմ մնալով Մայր Գաղութ լինելու իր պատմական յանձնառութեանը:

Սիրելի՛ հալեպահայեր,

Հալեպում Հայաստանի Հանրապետութեան Գլխավոր Հիւպատոսութեան ողջ անձնակազմի եւ անձամբ իմ անունից թոյլ տուեք շնորհաւորել Ձեզ՝ Ամանորի եւ Ս. Ծննդեան տօների կապակցութեամբ: Թող 2019 թուականը բոլորիս համար լինի խաղաղութեան, անվտանգութեան, առաջընթացի եւ նոր ձեռքբերումների տարի:

ՏԵՂԵԿԱԳՐԱԿԱՆ

**ԲԵՐԻՈՅ ՆԱՅՈՑ ԹԵՄԸ
ՆՈՐ ՄԱՐՏԱՆՐԱԲԷՐՆԵՐՈՒ ԵՒ
ՅԱՆՉՆԱՌՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ԴԻՄԱՅ
ԱՄՓՈՓ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ԲԵՐԻՈՅ ՆԱՅՈՑ ԹԵՄԻ
ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ - 2018Թ.**

Սուրիական անօրինակ տագնապի վաղորդայնին, յատկապես Զալէպ քաղաքի ազատագրումով, Սուրիոյ հայ համայնքը 2018 թուականին յուսալից կերպով շարունակեց իր երթը, պիրկ կամքով դիմաւորելով նոր մարտահրաւերները, վերականգնումի եւ վերաշինութեան անյետաձգելի գործը յանձնառութեամբ իրագործելու բարձր գիտակցութեամբ:

Ա.- ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՆ

Նախագահութեամբ Բերիոյ Զայոց Թեմի Բարեջան Առաջնորդ Գերաշնորհ Տ. Շահան Ս. Արքեպիսկոպոս Սարգիսեանի, 2018 թուականին Ազգային Վարչութեան կազմը, ընտրուած Թեմի Ազգային Երեսփոխանական Ժողովի 163-րդ Նիստին (24/08/2017) եւ ընտրութիւնը վաւերացուած՝ ՆՍՕՏՏ Արամ Ա. Վեհափառ Զայրապետի պաշտօնագիրով, շարունակեց գործել սուրիական տագնապի յատկապես տնտեսական ծանր հետեւեանքներուն ազդեցութեան ներքոյ:

Բ.- ԺՈՂՈՎԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔ

Բերիոյ Զայոց Թեմի Ազգային Վարչութիւնը գործեց շաբաթական հերթական դրութեամբ գումարուած Նիստ/Նիստերով եւ ունեցաւ արտակարգ Նիստեր ու աշխատանքային հանդիպումներ՝ ազգային մարմիններու հետ:

Գ.- ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՈՐԴԵԳԻԾ

Սուրիական արիւնալի տագնապին շրջագիծէն ներս, վերականգնումի եւ վերաշինութեան հեռանկարով ու պատկերացումներով, թեմական եւ ազգային կեանքի այլաբնոյթ կարիքներու բաւարարման առաջադրութեամբ, Թեմի Ազգային Վարչութիւնը իր գործունեութիւնը ծրագրեց հիմնական հետեւեալ վերնագրումներով. - Ազգային Առաջնորդարան, Ազգային Մարմիններ, Վարչական, Ուսումնակրթական, Ընկերային-Մարդասիրական, Կալուածական-Շինարարական, Թեմական, Վերաշինութիւն եւ Վերականգնում:

Դ.- ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐ

Ազգային Վարչութիւնը 2018 թուականին շարունակեց ազգային մարմիններու ընտրութիւնը, նկատի առնելով թեմի բազմատեսակ կարիքները եւ Ազգային Վարչութիւն-թեմական Ժողովուրդ փոխադարձ ակնկալութիւններու եւ գործակցութեան ընդհանուր շրջագիծը:

Ազգային Վարչութեան կողմէ յառաջացած նոր կազմերուն կողքին, ըստ կարիքի, տեղի ունեցան նաեւ շարք մը մարմիններու վերակազմութիւնը կամ յատուկ յանձնախումբերու յառաջացումը:

Նշելի է թէ՛ Բերիոյ Զայոց Թեմը ունի.

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

- 19 Եկեղեցի (9 վնասուած)
- 7 Մատուռ (2 վնասուած)
- 10 Թաղական Խորհուրդ
- 10 Հոգաբարձութիւն
- 5 Ազգային Վարչութեան Խորհուրդ
- 3 Խնամակալութիւն

Ե.- ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՒՄՈՒԹԻՒՆ

- ԲԵՐԻՈՅ ՀԱՅՈՑ ԹԵՄ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1) ՆՍՕՏՏ Արամ Ա. Վեհափառ Հայրապետի եւ Ազգային Կեդրոնական Վարչութեան հրաւերով, սրբազան հայրը եւ թեմի պատասխանատուները պարբերական հանդիպումներ ունեցան Անթիլիասի մէջ, թեմի վերակազմակերպման, Սուրբիոյ քաղաքական իրավիճակին, սուրիահայութեան վերականգնումին, թեմի վերաշինութեան նիւթերուն հետ առընչուած օրակարգերով:

2) Սրբազան հայրը եւ Ազգային Կեդրոնական Ժողովի անդամ տիար Հրաչ Յակոբեան, Անթիլիասի մէջ մասնակցեցան Ազգային Կեդրոնական Վարչութեան լիակատար նիստերուն:

3) Վեհափառ հայրապետին հրաւերով, սրբազան հայրը եւ Բերիոյ Հայոց Թեմը իրենց մասնակցութիւնը բերին կաթողիկոսութեան զանազան նախաձեռնութիւններուն: Նստավայր Հալէպ փոխանցուեցան վեհափառ հայրապետին պատգամները, հայրապետական գիրերը, նամակները, շրջաբերականները եւ լրատուական հաղորդագրութիւնները, որոնք քննարկուեցան եւ համապատասխան որոշումներ առնուեցան:

2.- ՅԱՐԱԲԵՐԱԿԱՆ

1.ՍՐԲԱԶԱՆ ՀՕՐ ԵՒ ՀԱԼԵՊԱՀԱՅ ՄԻՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՅԻՉՆԵՐՈՒ ԱՅՅԵ-ԼՈՒԹԻՒՆԸ ՍՈՒՐԻՈՅ ԱՌԱՋԻՆ ՏԻԿՆՈՉ

Սրբազան հօր գլխաւորութեամբ, հալէպահայ միութիւններու շուրջ 25 ներկայացուցիչներու մասնակցութեամբ, Սուրբիոյ Առաջին Տիկնոջ հետ հանդիպումը իրականացաւ Շաբաթ, 22/04/2018, յետմիջօրէի ժամը 2:00-ին, Դամասկոսի Նախագահական Ժողովրդական Պալատէն ներս, ուր բացառիկ յարգանքով հիւրընկալուեցան Նախագահական Պալատին կողմէ:

տին կողմէ:

Ազգային Վարչութեան կազմէն իր մասնակցութիւնը բերաւ՝ ատենապետ երկրջ. Տարօն Մակարեան:

Հանդիպման Սուրբիոյ վսեմաշուք Նախագահ տոքթ. Պաշշար ալ Ասատ Ներկայ գըտնուած եւ իր խօսքը արտասանած է: Սրտբաց եւ շերմ մթնոլորտի մէջ, նախագահին ու Առաջին Տիկնիւր մօտէն հետաքրքրուած են պատուիրակութեան անդամներով, խնդրած են խրախուսել մեկնած սուրիահայերը, որպէսզի վերադառնան Սուրիա: Հանդիպումը տեւած է անելի քան երկու ժամ, եղած է դրական եւ բարեյաջող, նպատակն էր մեր ծրագիրներուն եւ ցարդ տարուած աշխատանքներուն ծանօթանալ, ուր սրբազան հայրը շեշտած է՝ Հայ Առաքելական Համայնքի պարագային առաջնահերթութիւնը դպրոցաշինութեան տրուած ըլլալու հանգամանքը:

Արդարեւ, անսախընթաց երեւոյթ էր, որ համայնքի մը ներկայացուցչութիւնը կը հրավիրուէր Առաջին Տիկնոջ կողմէ եւ կ'արժանանար այս մեծ պատիւին:

Այս առիթով, սրբազան հայրը պատեհութիւն ունեցած է ամփոփ կերպով ներկայացնելու մեր համայնքին վերաշինութեան ծրագիրն ու մեր կարելիութիւնները, շեշտը դնելով ՍԶՄՄԵ վերաշինութեան անյետաձգելի գործին վրայ՝ որպէս խորհրդանիշ, հնագիտական բարձրարժէք, պատմական եկեղեցի. բացատրելով, թէ վերաշինութեան թղթածրարը պատրաստուած եւ ծրագրուած է փոխանցելու Նախագահական Պալատ: Սուրբիոյ վսեմաշուք Նախագահը խոստացած է զօրակցիլ եւ աջակցիլ եկեղեցւոյ վերաշինութեան ծրագիրին, թելադրած է կապի մէջ մնալ Հալէպի նահանգապետին հետ՝ աջակցութեան հարկաւոր կարգադրութիւններուն գծով:

Աւարտին, սրբազան հայրը անձնապէս եւ յանուն պատուիրակութեան, շնորհակալութիւն եւ երախտագիտութիւն յայտնած է այս անսախաղէպ առիթին համար:

2.ՀԱԼԵՊ

Ազգային մարմիններու, յանձնախումբերու վստահուած աշխատանքներուն ընթացքին եւ դիմագրուած դժուարութիւններուն վերահասու դառնալու, միասնաբար զանոնք քննարկելու:

նարկելու, տարուած աշխատանքներուն մղում տալու եւ վերականգնումի ռազմավարութիւնները ճշդելու առաջադրանքով, Ազգային Վարչութիւնը աշխատանքային բազմաթիւ հանդիպումներ ունեցաւ լրիւ կազմերուն, դիւաններուն կամ ներկայացուցիչներուն հետ, անոնց հետ համատեղ յատուկ հանդիպում-նիստեր գումարելով:

3. ԹԵՄԻ ՇՐՋԱՆՆԵՐ

Սուրիական տագնապին արդիւնք տակաւ համեցող դժուարութիւններով հանդերձ, սըրբազան հօր գլխաւորութեամբ, Ազգային Վարչութեան ներկայացուցիչներուն կողմէ թեմի զանազան շրջաններուն տրուած հովուական եւ աշխատանքային այցելութիւններուն ընթացքին, յաճախակի հանդիպումներ տեղի ունեցան տեղւոյն Ազգային Մարմինին/մարմիններուն հետ, իրենց աշխատանքային հարցերուն, ծրագիրներուն մշակման եւ իրագործման, առկայ դժուարութիւններուն եւ անոնց շրջանցման օրակարգերով: Կարգ մը շրջաններ, յաջորդ տարուան ծրագիրով, արժանի պիտի ըլլան նման այցելութիւն-հանդիպումներու:

4. ՊԵՏԱԿԱԼ

1) Սրբազան հօր գլխաւորութեամբ, ընկերակցութեամբ Ազգային Վարչութեան ներկայացուցիչներուն, Ազգային Երեսփոխանական

Ժողովի ատենապետ եւ Սուրիական Խորհրդարանի անդամ տիար Ժիրայր Րէստեանի եւ ազգայիններու, շնորհակալական, քաղաքավարական, շնորհաւորական, պաշտօնական,

աշխատանքային եւ շարք մը յատուկ հարցերու հետապնդման օրակարգերով, թեմը յարգալիր յարաբերութեան մէջ եղաւ Հալէպի եւ մայրաքաղաք Դամասկոսի, պետական ակազանիին եւ պաշտօնատարներուն հետ:

2) Թեմի տարբեր շրջաններ կատարուած այցելութիւններուն ընթացքին, տեղւոյն համայնքային, պետական-կառավարական բարձրաստիճան պատասխանատուներուն հետ տեղի ունեցան դրական հանդիպումներ: Այս փուլին, համայնքային թէ պետական շրջանակներու հետ կատարուած այս հանդիպումները հիմնական ու առաջնային կերպով տրամադրուեցան անվտանգութեան ապահովման հարցերուն, օրէնքի ընձեռած հնարաւորութիւններով ազգային ծրագիրները նպաստաւորելու:

3) Սրբազան հօր գրասենեակէն ներս, զանազան առիթներով, բարձրաստիճան եկեղեցականներու, պետական-կառավարական պաշտօնատարներու, դիւանագիտական ներկայացուցիչներու եւ համայնքային պատասխանատուներու, խորհրդակցական եւ աշխատանքային բնոյթի այցելութիւններ կատարուեցան:

5. ՍՐԲԱԶԱՆ ՀԱՅՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ԱՐՏԱՍՏԱՆԻ ՄԵԶ

Վեհափառ հայրապետին տնօրինումով, սրբազան հայրը՝ ՄՏԿ Կաթողիկոսութիւնը ներկայացուց որոշ շրջանակներէ ներս եւ յանուն սուրիահայութեան, առաւելաբար Սուրիոյ տագնապը եւ սուրիահայութեան իրավիճակը ներկայացնելու եւ Թեմի վերականգնումի ծրագիրը ծանօթացնելու առաջադրութիւններով մեկնեցաւ Հայաստան եւ արտասահման:

6. ՅԱՐԱՆՈՒՄՆԱԿԱԼ

Սրբազան հայրը եւ Ազգային Վարչութիւնը պաշտօնական եւ յարգալիր յարաբերութեան մէջ եղան քոյր համայնքներու Համայնքապետներուն եւ աշխարհական ժողովականներուն հետ, ինչպէս նաեւ քրիստոնեայ համայնքներուն եւ իսլամ հոգեւոր առաջնորդներուն եւ պետերուն հետ, սուրիական տագնապի շրջագիծէն ներս ընդհանրապէս, Հալէպի իրավիճակին մասին եւ վերականգ-

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

նումի յատուկ խորհրդակցական հանդիպումներով:

Է.- ԲԵՐԻՈՅ ԶԱՅՈՑ ԹԵՄ - ԶՅ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑՉՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Սրբազան հոր գլխաւորութեամբ, Ազգային Վարչութիւնը պաշտօնական եւ յարգալիր յարաբերութեան մէջ եղաւ՝ ԶՅ Դամասկոսի Դեսպանութեան եւ Զալէպի Գլխաւոր Զիւլպատոսութեան հետ: ԶՅ դիւանագիտական ներկայացուցչութիւնները Զայաստան-Սփիւռք շրջագիծին մէջ կազմակերպուած հանդիպումներուն, ձեռնարկներուն, համագումարներուն մասին յատուկ պաշտօնագրերով համապատասխան տեղեկանք փոխանցեցին Ազգային Վարչութեան: Փոխադարձաբար, անոնց ուղղուեցան Ազգային Իշխանութեան կողմէ կազմակերպուած բոլոր նախաձեռնութիւններուն հրաւերները:

Ը.- ԲԵՐԻՈՅ ԶԱՅՈՑ ԹԵՄ-ԶԻՄՆԱՐԿՆԵՐ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆ

1. ՃԻՆԻՇԵԱՆ ՅԻՇԱՏԱԿԻ ՁԵՆԱՐԿ

Թեմի ժողովուրդին այլազան կարիքներուն բաւարարման ի խնդիր, ճՅԶ-ը՝ սրբազան հոր ճամբով համախոհաբար գործակցեցան:

2. «ԶԱՈՒՐՏ ԳԱՐԱԿԵՕԶԵԱՆ» ՄԱՆԿԱԽԱՆԱՍ ԶԻՄՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

Զիմնարկութիւնը շարունակեց ազգային վարժարաններու աշակերտութեան բոյժ ծառայութեան գործը, ինչպէս նաեւ սուրբական տաճնապի շրջագիծէն ներս՝ սննդամթերք, օժանդակութիւններ եւ նիւթական նուէրներ տրամադրեց աշակերտութեան եւ ուսուցչական կազմերուն:

3. «ԱՐՏԱԿԱԶԴ ՏՆԿԻԿԵԱՆ» ՖՈՆՏ

Բարեսիրական-մարդասիրական բնագաւառէն ներս, ֆոնտը շարունակեց յաւելեալ գործնական ներդրում ունենալ, համաձայն ֆոնտին յատուկ Կանոնագրութեան տրամադրութիւններուն:

Թ.- ՎԱՐՉԱԿԱՆ

1.ԲԵՐԻՈՅ ԶԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԻՒՆ

Ազգային Վարչութիւնը իր պաշտօնավարութիւնը կը բոլորէ, նախագահութեամբ Բերիոյ Զայոց Թեմի Բարեջան Առաջնորդ Գերաշընորի Տ. Շահան Ս. Արքեպիսկոպոս Սարգիսեանի:

2.ԴԻՎԱՆԱՏՈՒՆ

Ազգային Առաջնորդարանը թեժ շրջանի մէջ յայտնուեցաւ եւ կրեց ծանր վնասներ: Ազգային Առաջնորդարանի դիւանատունը, իր վարչական եւ ծառայողական պաշտօնեաներով, տեղափոխուած կը մնայ «Ս. Վրացեան» կեդրոնին մէջ, Սիւլէյմանիէ թաղամաս: Սուրբական տաճնապի դժխեմ օրերուն անգամ, Ազգային Առաջնորդարան-թեմական ժողովուրդ ծառայողական գործի անմիջական օղակը հանդիսանալու կողքին, Դիւանատունը շարունակեց դառնալ Ազգային Իշխանութեան ժողովներուն եւ մարմիններուն ծրագրումներուն եւ աշխատանքներուն հետապընդումի յենարանը:

Ժ.- ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ-ԶՐԱՏԱՐԱԿՉԱԿԱՆ

1. ԶՈԳԵՒՈՐ-ԱԶԳԱՅԻՆ ԶԱՐԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՊԱՅՊԱՆՈՒՄ

ա) ԲԵՐԻՈՅ ԶԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ՁԵՆԱԳՐԵՐ

Բերիոյ Զայոց Թեմը ունի ձեռագրերու թանկարժէք հարստութիւն մը: Ձեռագրերու (digital system)ով նկարահանման աշխատանքները աւարտեցան:

բ) ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻ ԱՐԽԻՒՆԵՐ

Ազգային Առաջնորդարանի Արխիւատան աշխատանքը կասեցաւ: Տիրող անապահով պայմաններուն պատճառով, յատուկ կարգադրութեամբ եւ սրբազան հոր ուղղակի հրսկողութեամբ, Առաջնորդարանի շէնքին մէջ գտնուող արխիւներն ու ձեռագիրները փոխադրուեցան համեմատաբար աւելի ապահով վայր: Թեմի շրջաններուն թելադրուեցաւ իրենց արխիւներուն օրինակները յղել դիւանատուն: Առաջնորդ Սրբազան Զոր անմիջական հսկողութեամբ, արխիւներու (digital system)ով նկարահանման առաջին փուլը աւարտեցաւ, աշխատանքը շարունակելի

կը մնայ:

2. ԱԶԳԱՅԻՆ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Ազգային Կեդրոնական Գրադարանը (կը պարունակեր ավելի քան 10.000 հայերէն եւ օտարալեզու գիրքեր) հրթիռակոծման պատճառով՝ երդիքը փուլ եկաւ եւ մաս մը գիրքեր մնացին ավերակներուն տակ: Գիրքերը փոխադրուեցան յարաբերաբար ավելի ապահով վայր մը: Ազգային Կեդրոնական Գրադարանի կառույցը նորոգուելու ընթացքի մէջ է եւ յետ աւարտին Գրադարանը պիտի վերաբացուի:

3. «ԳԱՆՁԱՍԱՐ» ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ

Բերիոյ Յայոց Թեմի Ազգային Առաջնորդարանի պաշտօնաթերթ «Գանձասար» շաբաթաթերթը, տիրող ծանր ու դժուար պայմաններով հանդերձ, շարունակեց անխափան լոյս տեսնել, արտացոլացնելով թեմական կեանքին եւ յատկապէս հալէպահայութեան առօրեան: Թերթի էջերէն լոյս տեսան Ազգային Վարչութեան գործունեութիւններուն յատուկ հաղորդագրութիւնները, յայտարարութիւնները եւ թղթակցութիւնները:

4. «ՕՇԱԿԱՆ» ԳՐԱՏՈՒՆ

Հալէպի մէջ տիրող իրավիճակին եւ Ազգային Առաջնորդարանի շրջակայքը վտանգուած ըլլալուն պատճառով, գրատունը ժամանակաւորապէս փակուելէ ետք, տեղափոխուեցաւ Ազգային Կիւլպէնկեան վարժարանի կառույցին կողքը գտնուող ազգապատկան խանութը, ուր առ այսօր կը շարունակէ գործել: Ծրագրուած է «Օշական» գրատունը վերածել հասութաբեր ձեռնարկի:

5. «Գ. ԵՍԱՅԵԱՆ» ՀԱՆԴԻՍԱՍՐԱՀ

«Գ. Եսայեան» սրահը, որպէս Հալէպի մեծագոյն եւ գեղեցկագոյն սրահներէն մէկը, շարունակեց իր առաքելութիւնը: Ապահովական նկատառումներով 2018 թուականին եւս իր ծառայութիւնները մատուցեց միայն Հայ Համայնքին:

6. ՀՐԱՏԱՐԱԿՉԱԿԱՆ

1)Սրբազան Յօր տնօրինումով եւ ուղղակի հետապնդումով, 2018 թուականին ըստ կարելոյն դարձեալ լոյս ընծայուեցան «Ուխտ»

եւ «Այգ» մատենաշարներու քանի մը հատորներ, Սրբազան Յօր հովանաւորութեամբ կազմակերպուեցան նորատիպ գիրքերու Գինե-

ծօն-Շնորհանդեսներ: Ինչպէս նաեւ Սրբազան Յօր խմբագրութեամբ եւ հսկողութեամբ՝ աշխատանք տարուեցաւ լոյս ընծայելու «Տաթեւ» Հայագիտական Տարեգիրքի Բ. հատորը, սակայն տազնապին պատճառով դժուարութիւնները անյաղթահարելի եղան:

Աշխատանքը առայժմ առկախուած է:

2)Սուրիական տազնապին եւ յատկապէս Հալէպի ապահովական սուր ճգնաժամին բերումով, 2018 թուականին Սուրիահայ Գրողներու Համախմբումը հաւաքական գործունեութիւն չունեցաւ, սակայն Սրբազան Յայրը ըստ կարելոյն առանձնակի հանդիպումներ ունեցաւ Համախմբումի անդամներուն հետ եւ քաջալերեց զանոնք: Համախմբումի «Երթ» Տարեգիրքը առայժմ առկախուած է:

ԺԱ.- ԹԵՄԱԿԱՆ

1. ԸԵԶԻՐԵԻ ՀԱՅՈՑ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱԿԱՆ ՓՈՒՆԱՆՈՐԴ

Հոգեշնորհ Տ. Ռուբէն Աբեղայ Նալպանտեան

Սրբազան հայրը եւ Ազգային Վարչութիւնը խնդրամատոյց եղան վեհափառ հայրապետին, որ Հոգեշնորհ Տ. Ռուբէն Աբեղայ Նալպանտեանը նշանակէ Ճեզիրէի առաջնորդական փոխանորդ: Վեհափառ հայրապետը իր թիւ 65/17, 01/06/2017 թուակիր պաշտօնական նամակով ընդառաջեց սրբազան Յօր եւ Ազգային Վարչութեան խնդրանքին, Հոգեշնորհ Տ. Ռուբէն Աբեղայ Նալպանտեանը նշանակելով Ճեզիրէի Հայոց Առաջնորդական Փոխանորդ:

Հայր Սուրբը 2018 թուականին շարունակեց իր հովուական աշխատանքը, որպէս Ճեզիրէի Հայոց Առաջնորդական Փոխանորդ, մնայուն

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

կապի մեջ ըլլալով սրբազան հոր եւ Ազգային Վարչութեան հետ:

2. ԹԱՐԹՈՒՄԻ ԹԱՂԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ծովափի շրջաններէն Թարթուս առժամաբար կայք հաստատած հայ համայնքի գաւակներուն հոգեւոր եւ ընկերային ծառայութիւն մատակարարելու անհրաժեշտութենէն թելադրուած, Թարթուսի շրջանի թուային պատկերը նկատի ունենալով եւ կազմակերպչական աշխատանքները անհրաժեշտ նկատելով, 2015 թուականին Ազգային Վարչութիւնը յառաջացուցած էր Թարթուսի եւ շրջակայից Թաղականութիւնը: Թարթուսի Հայ Համայնքի Կեդրոնի վարձակալումը ու պաշտօնական բացումը կատարուած էր սրբազան հոր ձեռամբ (11/08/2016)ին:

Ապա 2018 թուականին, Ազգային Վարչութեան կողմէ Թարթուսի Հայ Համայնքի Կեդրոնի վարձակալութեան համաձայնագիրը ըստ օրինի վերանորոգուեցաւ, նկատի առնելով կեդրոնին կարելորութիւնը տեղւոյն հայ համայնքի համախմբումին գծով յատկապէս:

3. ԲԵՐԻՈՅ ՀԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ՆԵՐՔԻՆ ԿԱՆՈՒՄՈՒԹԻՒՆ

Բերիոյ Հայոց Թեմի Ազգային Երեսփոխանական Ժողովի 161-րդ եւ 163-րդ նիստերու բանաձեւերով, Բերիոյ Հայոց Թեմի Ներքին Կանոնագրութեան մշակման ծրագիրը հաստատուած էր: Թեմի վերակազմակերպման ընդհանուր շրջագիծէն ներս, Ազգային Վարչութեան կողմէ 2018 թուականին յատուկ յանձնախումբ մը յառաջացաւ, որ սկսաւ Ներքին Կանոնագրութեան պատրաստութեան աշխատանքներուն:

4. ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՏՍՊԱՐԱՆ

Ազգային Պատսպարանը շարունակեց իր առաքելութիւնը, հովանաւորութեամբ Ազգային Իշխանութեան եւ ՍՕ Խաչի Շրջանային Վարչութեան կողմէ յառաջացած Խնամակալութեամբ: Պատրաստուած «Ընդհանուր Կանոն Ազգ. Պատսպարանի» համաձայնագիրը, որ կը կանոնակարգէ Ազգային Պատսպարանի կալուածին սեփականութեան եւ ինսամատարութեան կարգաւորման առնչակից հարցերը, ի գօրու մնաց 2018

թուականի ընթացքին:

ԺԲ. ԿԱՆՈՒՄԾԱԿԱՆ-ՇԻՆԱՐԱՐԱԿԱՆ

1. ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻ ՆՈՐՈՒՄՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՏԵՂԱՓՈԽՈՒԹԻՒՆ

Ազգային Վարչութեան որոշումով, ՍԶՄՄԵ վերաշինութեան եւ վերանորոգութեան աշխատանքներուն զուգահեռ, 2018 թուականի երկրորդ կիսուն սկսաւ Ազգային Առաջնորդարանի նորոգութեան աշխատանքը, գործը վըստահուեցաւ Կալուածոց Հոգաբարձութեան:

Ցարդ աւարտած են նորոգութեան առաջին փուլի՝ առաջին բաժինը (թեմակալ Առաջնորդի բնակարան, թեմակալ Առաջնորդի գրասենեակ, Դիւանատուն, ընդունարան, աստիճանավանդակ, շէնքի հիւսիսային ճակատ, գլխաւոր մուտք): Ընթացքի մեջ են պաշտօնական դահլիճի եւ յարակից բաժիններու, հաշուապահ-գանձապահութեան, քարտուղարութեան բաժիններու նորոգութեան աշխատանքները, որոնց պիտի յաջորդեն կառոյցին հարակից ճակատի եւ գրասենեակներու նորոգութիւնը:

2. ԱԶԳԱՅԻՆ ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏՈՒՆ ԵՒ ԱԾԻՆՆԵՐՈՒ ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Հալէպի մէջ 2013-2016 տարիներուն, թաղումները կատարուեցան պետութեան կողմէ ժամանակաւոր տրամադրուած միջքրիստոնեական գերեզմանատան մէջ, «Զարմելիթ» վանքին կից, Հալէպ ալ ճէտիտէ թաղամաս: Հալէպի ազատագրումէն ետք, պետութեան եւ քրիստոնեական միջհամայնքային ծրագրումով նախաձեռնուեցաւ աճիւններու փոխադրութեան գործին: Սրբազան հոր ձեռամբ կատարուեցաւ Ազգային գերեզմանատան Ս. Հռիփսիմէ մատրան վերածումը եւ հաստատուեցաւ յատուկ արարողակարգ վերջնական թաղման համար: Աճիւններու փոխադրութիւնը շարունակուեցաւ 2018 թուականի ընթացքին, եւ պիտի շարունակուի մինչեւ աւարտը:

3. ԿԱՆՈՒՄԾԱԿԱՆ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ

Ազգային Վարչութիւնը մեկնակէտ ունենալով հայ համայնքի գաւակներուն զօրակցելու անհրաժեշտութիւնը, 2018 թուականին շարունակեց որդեգրել կալուածական յատուկ ռազմավարութիւն, եւ Կալուածոց Հոգաբար-

Շնորհալուր Նոր Տարի
ԵՆ
Սուրբ Ծնունդ

MODA SHOES

Aleppo - Syria
Tilel Str.
+963 21 211 6707
Aziziye - Bible House Str.
+963 21 444 6868
Ashrafiyeh - Montana Center
+963 21 233 0175

f MODA SHOES

OLYMPIA
CAFÉ - GRILL

Enjoy The Difference

 facebook.com/olympia.rest
PHONE : 2012

ծուրեան կողմէ կատարուած մասնագիտական սերտողութիւններուն հիմամբ առաւ շարք մը որոշումներ, մանաւանդ սատարելով ազգապատկան կալուածներու վարձակալներու խնդիրներուն եւ նորահաստատ ընտանիքներու բնակարանային հարցերու բարուրդ լուծման:

ԺԳ.- ՈՒՍՈՒՄՆԱԿՐԹԱԿԱՆ

1. ԿՐԹԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻ ՎԵՐԱԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄ

1) Ազգային Վարչութիւնը 2018 թուականին տիրող պայմաններէն թելադրուած, յատկապէս նկատի առնելով թեմի կարգ մը շրջաններու հայաթափուած ըլլալու իրողութիւնը եւ հայ աշակերտութեան թիւի զգալի նահանջը, թեմի կրթական կեանքի վերակազմակերպման ընդհանուր շրջագիծէն ներս, համապատասխան շարք մը որոշումներ առաւ, որոնք պիտի գործնականացուին յառաջիկայ տարեշրջանին, շրջաններու հայ համայնքի գաւակներուն հետ խորհրդակցաբար:

2) Թեմի կրթական կեանքի վերակազմակերպման պերճախօս իրագործումը եղաւ՝ սրբազան հօր հովանաւորութեամբ, Ազգային Վարչութեան նախաձեռնութեամբ, Ուսումնական Խորհուրդին կազմակերպութեամբ, թեմի մակարդակով գումարուած ՈՒՍՈՒՑՉԱՅ ՅԱՄԱԳՈՒՄԱՐ-ը (Քեսապ, 21-24/08/2018), որ լաւագոյն առիթ մը հանդիսացաւ վերատեսութեան ենթարկելու ուսումնակրթական համակարգը իր բոլոր մակարդակներով, եւ նոր ու ժամանակակից մօտեցումներով շարունակելու այս նուիրական գործը:

2. ՈՒՍՈՒՄՆԱԿՐԹԱԿԱՆ

1) Հայ դպրոցը մնաց Ազգային Վարչութեան օրակարգի գլխաւոր նիւթը: Հալէպի ազգային վարժարանները տագնապի պայմաններէն թելադրուած վերադասաւորումներ կատարած էին շէնքի եւ պաշտօնեութեան պարագային: Վարժարաններու տնօրէններուն հետ անխոնջ աշխատանքի եւ փոխ հասկացողութեան շնորհիւ, կարելի եղած էր բոլորել 2013-2014 եւ 2014-2015, 2015-2016, 2016-2017 ուսումնակրթական տարեշրջանները, Հալէպի մէջ մէկ Ազգային մանկապատեզով, նախ չորս Ազգային նախակրթարաններով եւ Ազգային

Քարէն Եփփէ ճեմարանի միջնակարգի եւ երկրորդականի բաժիններով, աւելի ուշ, մէկ Ազգային մանկապատեզով, մէկ Ազգային նախակրթարանով եւ Ազգային Քարէն Եփփէ ճեմարանի միջնակարգի եւ երկրորդականի բաժիններով:

2) 2017-2018 տարեշրջանին, Ազգային Քարէն Եփփէ ճեմարանի նոր շէնքին նորոգութեամբ, Ազգային Կիւլպէնկեան վարժարանի կառոյցէն ներս գործեցին՝ Ազգային մանկապատեզը եւ Ազգային Միացեալ վարժարանը: Նոյն դրութիւնը շարունակուեցաւ 2018-2019 ուսումնակրթական տարեշրջանին եւս:

3. ԴԱՍԱԳԻՐՔԵՐ

Ազգային Վարչութեան կողմէ եւ Ուսումնական Խորհուրդի վերահսկողութեամբ, ըստ ներկայացուած պահանջին վերահրատարակուեցան շարք մը դասագիրքեր:

**4. ԱԶԳԱՅԻՆ ԲԱՐԵՆ ԵՓՓԷ ԾԵՄԱՐԱՆ
ա) Ուսումնակրթական Ներքին Կեանք**

Ազգային Քարէն Եփփէ ճեմարանը մնաց սրբազան հօր եւ Ազգային Վարչութեան ուշադրութեան կիզակետը, որպէս առանձին

պարտաւորութիւն եւ նորահաս սերունդներու հայեցի դաստիարակութեան եւ ազգակերտման միջնաբերդ: Սրբազան հայրը եւ Ազգային Վարչութիւնը 2018 թուականին եւս, ինամակալութեան եւ տնօրէնութեան հետ ունեցան խորհրդակցութիւններ, տուին աշխատանքային այցելութիւններ, մօտէն հետեւելով ճեմարանի ուսումնակրթական, դաստիարակչական, կարգապահական եւ վարչական ներքին կեանքին, եւ ջանացին իրենց աջակցութիւնը բերել ճեմարանի վարչական ներքին վերակազմակերպման եւ ուսումնակրթական մակարդակի բարձրացման:

բ) Ազգային Զարեն Եփփե Ճեմարանի Տնօրենություն

Ճեմարանի տնօրեն Պրն. Յակոբ Բիլեճեանի զօրակոչի պայմաններու շարունակման լոյսին տակ, 2018-2019 ուսումնական տարեշրջանին համար Ազգային Վարչութեան որոշումով Պրն. Յակոբ Բիլեճեան շարունակեց իր պաշտօնը որպէս պետական տնօրեն, իսկ Պրն. Վահե Ղազարեան որպէս գործադիր տնօրեն:

5. «ԴՊՐՈՑ» ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

Սրբազան Հօր Նախագահութեամբ, «Դպրոց Հիմնադրամ»ի Հոգաբարձութիւնը իր աշխատանքները շարունակեց համաձայն հիմնադրամի Կանոնագրութեան, եւ 2018 թուականին դրամահաւաքի գործը շարունակուեցաւ Հոգաբարձութեան հրապարակած հաղորդագրութիւններով եւ նամակագրութեամբ:

ԺԴ.- ՎԵՐԱՇԻՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՎԵՐԱԿԱՆՔՆՈՒՄ

1) Սրբազան հօր գլխաւորութեամբ, ցուցմունքներով, հետապնդումներով, բազմակողմանի հանդիպումներով, 2015-2017 երկամեա-

կի սկիզբէն, վերաշինութիւնն ու Վերականգնումը հանդիսացան ազգային վարչութիւններու առանցքային օրակարգերը:

Արդ, 22/12/2016-ին, Հալէպի ազատագրումով այս նպատակը իրականացնելու եւ գործնականացնելու համար, յառաջացաւ Բերիոյ Հայոց Թեմի Վերաշինութեան Մարմինը, ստուգելու, ճշդելու եւ վերահասու դառնալու ազգային կառոյցներու կրած վնասներուն եւ պատրաստելու համապատասխան գործնական սերտողութիւններն ու նախահաշիւները,

առաջնորդուած առաջնահերթութիւններով, կատարուեցաւ ազգային կառոյցներու բնութագրային բաժանումը եւ պատրաստուեցաւ համապատասխան ցանկը:

Յարդ, առաջնահերթութեան կարգով Նորոգուեցան Ազգային Պատասպարանի Նոր կեդրոնատեղին, ՍՕ Խաչի Քեսապի Կազդուրման Կայանը, Ազգային Զարեն Եփփե Ճեմարանի Նոր շէնքը, Դամասկոսի Ազգային Միացեալ վարժարանի Նախկին շէնքը: Ընթացքի մէջ է Հալէպի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ Նորոգութիւնը:

2) Վերաշինութեան ակնետածգելի ծրագիրներէն էր նաեւ ՍԶՄՄ եկեղեցւոյ եւ տարածքի Նորոգութիւնը:

Շինարարական աշխատանքները սկսան Հինգշաբթի, 31/05/2018, սրբազան հօր գլխաւորութեամբ եւ եկեղեցւոյ շրջափակէն ներս մատուցուած յատուկ աղօթքով: Աշխատանքները ընթացան մեծ թափով, սրբազան հօր ուղղակի հսկողութեամբ եւ ցուցմունքներով, Ազգային Վարչութեան եւ Շինարարական Յանձնախումբին հետեւողական հետապնդումով, աւատած է արդէն եկեղեցւոյ ներքնամասը՝ իր ամբողջ մանրամասնութիւններով, Նոյնպէս շրջապատի կրաղիւսի (պէթոնի) գործերը, սկսած են գլխաւոր մուտքի եւ զանգակատան Նորոգութեան աշխատանքները:

Յիշարժան է, թէ ՍԶՄՄ եկեղեցւոյ վերաշինութեան գործը կը վայելէ Սուրիոյ վեցամաշուք Նախագահ տոքթ. Պաշար ալ Ասատի եւ Առաջին Տիկնոջ՝ Ասմա ալ Ասատի անմիջական զօրակցութիւնը եւ Հալէպի պետական ակադեմիան ուշադրութիւնը:

ԺԵ.- ՇՏԱՊԱՅԻՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ա) ԲԵՐԻՈՅ ՀԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ՆՊԱՍԻՏԻՑ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲ

Բերիոյ Հայոց Թեմին տրամադրուած օժանդակութիւններու համակարգման գծով, կեանքի կոչուած Նպաստից Յանձնախումբը, Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ 2018 թուականին, ձեռնհասօրէն շարունակեց իր աշխատանքները, միաժամանակ աշխույժ եւ արդիւնաւետ յարաբերութեան մէջ ըլլալով քաղաքին մէջ գործող բարեսիրական շրջանակներու հետ: Յիշենք որ բարեսիրական մէկ ձեռնարկը Լեհաստանի Բարիթասին հետ՝ Ընտանի-

քե-Շնտանիք, կը շարունակուի:

**բ) ՍՇՕՎ ՄԱՐՄԻՆ
(Սուրիահայութեան Շտապ Օգնութեան Եւ
Վերականգնումի Մարմին)**

ՍՇՕՎ Մարմինը, կազմուած Յուլիս 2012-ին, շարունակեց իր առաքելութիւնը, որպէս Վերականգնումի Մարմին, սրբազան հօր ատենապետութեամբ:

Ազգային Վարչութիւնը շարունակեց իր ներկայացուցիչները ունենալ ՍՇՕՎ Հալէպի Գործադիր Մարմինին եւ թեմապատկան միւս շրջաններուն մէջ, որոնց ճամբով կարելի եղաւ համադրել աշխատանքները: ՍՇՕՎՄ իր կազմութենէն ի վեր տարեկան դրութեամբ նիւթական օժանդակութիւն կը տրամադրէ Հայ Ծերանոցին, 2018 թուականին շարունակեց տազնապահար մեր ժողովուրդին խանութներու եւ աշխատանոցներու նորոգութեան օժանդակել, եւ փոքր նախաձեռնութիւններ հաստատելու գործին սատարել, ձեռնհասութեամբ բաշխումը կատարեց ՀՀ կատարուած սննդամթերքի օժանդակութիւններուն:

**ԺԶ.- ՀԻՄՆԱԳՐՅԵՐ
1.ՍՈՐԻՈՅ ՏԱԳՆԱԿ**

Սրբազան հայրը եւ Ազգային Վարչութիւնը թեւ յուսալից կը նային դէպի սուրիական հայրենիքին ապագան, սակայն միաժամանակ մտահոգութեամբ կը հետեւին ապահովական տակաւ անորոշ իրավիճակին եւ տնտեսական ու կենցաղային լուրջ կացութեան:

2.ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԻՐԱՎԻՃԱԿ

Սուրիոյ քաղաքական կացութիւնը անմիջական ժխտական անդրադարձ ձգեց երկրի տնտեսութեան վրայ, աննախընթաց սղաճի պայմաններու եւ սուրիական թղթոսկիի արժեզրկման շրջագիծէն ներս, Ազգային Վարչութեան մեծագոյն մտահոգութիւններէն դարձաւ Ազգային Սնտուկի կարողականութեան պահպանումը:

3.ՄԱՐԴՈՒԹԻ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹԻՆ

Ազգային Վարչութիւնը 2018 թուականին բազմիցս դիմագրաւեց յատկապէս մեր Ազգային վարժարաններուն համար եւ Ազգային

կեանքէն ներս գործող, պատրաստուած ազգայիններու անբաւարարութեան հարցը եւ գտնել լուծումներ, զորս կարելի է տեղադրել մարդուծի պատրաստութեան ընդհանուր շըրջագիծին մէջ:

Մարդուծի պատրաստութիւնը իբրեւ հիմնահարց կը շարունակէ պահել իր կարելորութիւնը, որուն գծով համապատասխան ծրագրումներ պիտի կատարուին եւ գործնական աշխատանքի պիտի ձեռնարկուի:

**ԺԷ.- ՄԻԶՅԱՍԱՅՆՔԱՅԻՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
1.ՀԱՅ ԾԵՐԱՆՈՅ**

Հայ Ծերանոցը ուղղակի հովանաւորուած Հալէպի Հայ երեք Համայնքապետներով եւ դեկավարուած՝ միջհամայնքային խնամակալութեամբ, տնօրէնութեամբ եւ պաշտօնէութեամբ, շարունակեց իր խնամատարական գործը որակական եւ կազմակերպչական կարելի բժախնդրութեամբ: «Կիւլպէնկեան» մայրանոցի տարածքը տազնապի օրերուն յաճախակի հրթիռակոծման ենթարկուած եւ վնասուած էր, սակայն հակառակ տիրող դժուարին պայմաններուն, յիշեալ տարածքէն ներս ծերունիները խնամելու պատասխանատու գործը սիրով իրականացաւ:

**2. ՄՏՔՈՎ ԹԵՐԱԾ ՀԱՅ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐՈՒ
«ԱՐԵՒԻԿ» ԿԵՂՐՈՆ**

Մտքով Թերաճ Հայ Մանուկներու «Արեւիկ» Կեղրոնը, հովանաւորուած Հալէպի Հայ երեք Համայնքապետներով եւ դեկավարուած միջհամայնքային խնամակալութեամբ, գըտնուելով պատերազմական բուռն բախումներու շրջանի մէջ, Համայնքապետներուն համաձայնութեամբ դադրած էր գործելէ, իսկ 2013-2014 տարեշրջանէն սկսեալ եւ առ այսօր կը գործէ Ազգային Կիւլպէնկեան վարժարանէն ներս, շաբաթական դրութեամբ:

* * *

Սուրիոյ հայ համայնքը յուսալից եւ աներբր պիտի շարունակէ իր դարաւոր երթը, պիրկ կամքով դիմաւորելով նոր մարտահրաւերները, վերաշինութեան եւ վերականգնումի անյետաձգելի եւ նուիրական գործը յանձնառութեամբ իրագործելու բարձր գիտակցութեամբ:

ՆԱՄԱՌՕՏ ԱԿՆԱՐԿ ՍՕ ԽԱՁԻ ՏԱԳՆԱՊՆԵՐՈՒՆ ԵՒ ՎԵՐԱԿԱՆՔՆՈՒՄԻ ԶԱՆՔԵՐՈՒՆ

ՍՕ Խաչը Սուրիոյ տարածքին ունի 9 մասնաճիւղ 1294 անդամներով, որոնք կը գործեն Շրջանային Վարչութեան կողքին: Անոնք կը կազմակերպեն տոհմիկ երեկոներ, դաստիարակչական դասախօսութիւններ, դասընթացքներ, հաւաքոյթներ, պտոյտներ, բարեսիրական, կրթական, առողջապահական եւ խնամատարական աշխատանքներու առընթեր:

ՍՕ Խաչի Շրջանային Վարչութիւնը ամեն ճիգ եւ կարելի գոհողութիւն կը ստանձնէ, որպէսզի համախումբ պահէ ՍՕ Խաչը ամեն ճակատի վրայ: Վկայ՝ իր միակամ շարքերը ու կազմակերպական կեանքի կենսունակութիւնը, որուն վրայ հիմնուած էր Օգնութեան Խաչը հարիւր տարի առաջ ու այսօր՝ հարիւր տարի վերջ, մեր հաւաքական ուժը, ծառայումի եւ նուիրումի ոգին՝ կը միացնեն մեզ կտակուած այս ժառանգութեան յաւերժացման:

ՍՕ Խաչի Շրջանային Վարչութիւնը յանուն իր բազմաբնոյթ ծրագիրները իրագործելու համար յառաջացուցած է 9 Շրջ. յանձնախումբեր, որոնք կը գործեն մասնագիտական բաժանումներով, Հաշուեքննիչ Մարմինն առընթեր:

***ՍՕ Խաչ - Ազգ. Պատասպարանի Յանձնախումբ**

ՍՕ Խաչ - Ազգ. Պատասպարանը ընտանե-

կան տաքուկ շրջապատէ եւ նիւթական բարօր պայմաններէ զուրկ փոքրիկներու խնամատարութեան կեդրոնն է, որ կը գործէ Ազգ. Իշխանութեան եւ Սուրիահայ Օգնութեան Խաչի հովանիին ներքեւ:

Հալէպի Ազգ. Պատասպարանը, որպէս եզակի կառոյց, արժանացած է ՀՕՄ-ի Կեդրոնական Վարչութեան եւ ՀՕՄ-ի մեծ ընտանիքին ուշադրութեան, որոնք կատարած նուիրատութիւնները, նշանակալից դեր ունեցած են սաներու բարօր կեանքի ապահովման: Պատասպարանի սաները, մանկապարտեզէն մինչեւ համալսարանական ուսում ամուսնութիւն, զինուորագրութիւն եւ ընտանեկան վիճակի բարելաւում, կը վայելեն ՍՕ Խաչի խնամատարութիւնը:

Սաները ամառնային արձակուրդը կ'անցընեն Քեսապի Կազդուրման Կայանէն ներս: Վերջինս Քեսապի տխուր դէպքերէն ետք վերանորոգուեցաւ եւ տրամադրուեցաւ նաեւ քոյր միութիւններու համախմբումներուն:

Ներկայիս Պատասպարանը ունի 30 մասնուն եւ անբարօր պայմաններ ունեցող այցելու սաներ:

***Շրջ. Առողջապահական Յանձնախումբ**

Յիշեալ յանձնախումբի գործունեութիւնը կեդրոնացած է ՍՕ Խաչի դարմանատան մէջ, որուն առողջապահական սպասարկութիւն-

ՍՈՒՐԻԱԶԱՅ
ՕԳՆՈՒԹԵԱՆ ԽԱԳ

1919-2019

100 ՏԱՐԻ

«ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՍ ՀԵՏ՝
ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՍ ՀԱՄԱՐ»

Ս.Օ.ԽԱԶԻ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂԵՐ

Անի
Սեբաստիա
Նախիչևանի
Մեղրի
Արճախ
Լոռի
Շոտլանդիա
Էրեբունի
ԳեՏԱՇԵՆ

ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ
ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ
ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ
ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ
ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ
ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ
ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ
ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ
ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ

ՀԱԼԵՊ
ՀԱԼԵՊ
ՀԱԼԵՊ
ՔԵԱՍՊ
ԳԱՄԻՇԼԻ
ՀԱՍԻՉԷ
ԼԱԹԱՔԻԱ
ԴԱՄԱՍԿՈՍ
ԳԱՐԱՏՈՒՐԱՆ

Ս.Օ.ԽԱԶԻ ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲԵՐ

ԱԶԳ.ԴՈՏԱՊՈՐԱՆԻ ՅՆԶ.
ԱՌՈՂՋՍՊՈՂՆԱԿԱՆ ՅՆԶ.
ԽՆԱՄՏԱՐՆԱԿԱՆ ՅՆԶ.

ԱՇԽԱՏԱՆՈՉԻ ՅՆԶ.
ԶԵՈՍՐՈՒԵԱՏԻ ՅՆԶ.
ՄԱՆԿԱՄՈՒՐԻ ՅՆԶ.

«ՓԵԹԱԿ» ԽՈՂԱՆՈՉԻ ՅՆԶ.
ԴԱՄՏԻԱՐՆԱԿԱՆ ՅՆԶ.
ԱՐԽԻԲԱՅԻՆ ՅՆԶ.

ներեն կ'օգտուին հայ թե օտար դիմորդներ:

Հալեպի պատերազմի օրերուն, ՍՕ Խաչի Դարմանատունը ժամանակաւորապէս տեղափոխուած է Նոր Գիւղի ազգապատկան «Կիլիկիա» շէնք, ուր կը բանի մինչեւ օրս առաւօտեան ժամը 9-2 ունենալով մնայուն եւ այցելու բժիշկներ:

Յանձնախումբը կազմակերպած է առողջապահական դասախօսութիւններ եւ Շտապ Օգնութեան դասընթացքներ:

Յանձնախումբը կը գործակցի Ճինիշեան Յիշատակի ձեռնարկին, Հաուըրտ Գարակէօզեան Հաստատութեան, Պետական Համալսարանի հիւանդանոցի տարրալուծարանին եւ Հալեպի Կարմիր Մահիկի տնօրէնութիւններուն հետ:

***Շրջ. Խնամատարական Յանձնախումբ**

Յանձնախումբի ծրագիրին հիմնական առանցքը կը կազմէ կարիքաւոր ընտանիքներուն սնունդ եւ զգեստեղէն հայթայթելը, կիւրացական օժանդակութեանց առընթեր:

Պատերազմի տարիներէն մինչեւ օրս, յանձնախումբը կ'իրականացնէ ՀՕՄ-ի «Պնակ մը Տաք ճաշ»ի մատակարարումը՝ շաբաթական երկօրեայ դրութեամբ:

Անցնող տարեշրջանին յանձնախումբը նպաստաբաշխում կատարած է 325 ընտանիքի, հինգ փուլերով:

***Շրջ. Զեռարուեստի Յանձնախումբ**

Յանձնախումբը Հայկական ասեղնագործութեան մշակոյթը կը փոխանցէ սերունդէ-սերունդ՝ դասընթացքներու եւ ցուցահանդէսներու ընդմէջէն, պահպանելով գաւառներու ասեղնագործութեան իւրայատուկ ոճը:

Յանձնախումբը կը բանեցնէ Վիլլաներ շրջանը գտնուող վերանորոգուած եւ բարեզարդուած «ՆԱԽՇԱՏՈՒՆ» վաճառատունը: Մասնակցութիւն բերած է պետական մակարդակով կազմակերպուած ցուցահանդէս-վաճառքներու, օժանդակած է «Հայկական Մշակոյթի Շաբաթ» ցուցահանդէսին: Պետական համալսարանէն ներս, ներդրում բերած է շրջաններու մասնաճիւղերու ցուցահանդէս-վաճառքներուն եւ Շրջ. Վարչութեան «Ամանորեան ցուցահանդէս»ին:

«ՆԱԽՇԱՏՈՒՆ»ի աշխատանքային ժա-

մերն են՝ առաւօտեան ժամը 10 - 6:

***Շրջ. Աշխատանոցի Յանձնախումբ**

ՍՕ Խաչի Աշխատանոցի գոյութեան հիմնական նպատակն է գործ հայթայթել հայ տիկիներուն:

Յանձնախումբը կը գործակցի քոյր միութիւններու, հայկական վարժարաններու եւ բարեսիրական հաստատութիւններու հետ, ստանձնելով համազգեստներու, ամսվերջի հանդէսներու, պարային եւ երգչախմբային տարազներու, տպագրուած ծածկոցներու, նաեւ ՀՕՄ-ի Զանատայի շրջանի նուիրատուութեամբ իրագործուած «Տաքուկ Չգեստներ»ու պատրաստութիւնը:

Ընկերաբժշկական կեդրոնի քանդումէն ետք, աշխատանքը կը շարունակուի Ազգ. Սահակեան վարժարանի ներքնասրահին մէջ:

Յանձնախումբը կը մասնակցի ՍՕ Խաչի կազմակերպած ցուցահանդէս վաճառքներուն:

***Շրջ. Մանկամտօրի Յանձնախումբ**

ՍՕ Խաչի «ԿԱԿԱՉ» մանկամտօրը Շրջ.Վարչութեան նախաձեռնութեամբ վերաբացուած է 2017-ին, Ազգ. Պատասպարանի կառոյցէն ներս: Կը գործէ առաւօտեան ժամը 8-2, ունենալով յարմարաւետ պայմաններ եւ խնամատար պաշտօնեաներ:

Յանձնախումբի անդամները ճիգ չեն խնայեր բարօր եւ ուրախ մթնոլորտ ստեղծելու իրենց խնամքին յանձնուած 3 ամսականէն մինչեւ 3 տարեկան մանուկներուն համար, որոնց մայրերը ընդհանրապէս վարժարաններու ուսուցչուհիներ են:

Տօնական օրերուն եւ յատուկ առիթներով կ'ընդունի պաշտօնական հիւրեր, կը կազմակերպէ հիւրասիրութիւններ, ծնողական հաւաքներ, պտոյտներ եւ կարելոր դասախօսութիւններ:

***Շրջ. «Փեթակ» Խոհանոցի Յանձնախումբ**

«Փեթակ» խոհանոցը իր համեղ ուտեստեղէններով իր կազմաւորման օրէն լաւ համբաւ ստացած խոհանոց մըն է, Յանձնախումբը կը ձգտի բարձրացնել արտադրութեան որակը: «Փեթակ»ի ճաշերը բո-

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

լոր սեղաններու վրայ ունին իրենց պատուաբեր տեղը՝ ազգային ճաշատեսակներով գոհացում տալով հայ թէ օտար ընտանիքներու պահանջներուն:

«Փեթակ» խոհանոցը կը գործէ Նոր Գիւղի ազգապատկան «Սիս» համալիրի, Ազգ. Պատասպարանի կեդրոնի յարակից բաժնին մէջ: Հոն երկօրեայ դրութեամբ կը պատրաստուի ՀՕՄ-ի «Պնակ մը Տաք Ճաշ»ը, միութիւններու եւ անհատներու պատուերներուն կողքին:

Յանձնախումբը իր կարգին կը մասնակցի ՍՕ Խաչի ցուցահանդէսներուն:

***Շրջ. Ղաստիարակչական Յանձնախումբ**

Յանձնախումբի ծրագիրը կ'ընդգրկէ ղաստիարակչական դասախօսութիւններ, տարբեր լեզուներու եւ համակարգիչի դասընթացքներ:

Յանձնախումբը 2018 տարեշրջանին կազմակերպած է դասախօսաշարք՝ «Ծիսական Գիտելիքներ» «Եոկայի օգտակարութիւնը», «Համացանցի Օգտագործումը», «Դրական Ներուժի Աղբիւրներ», «Մտածելու Արուեստ» եւ վերջապէս «Հայ Արքունի Տիկիւնները Պատմութեան Ընդմէջէն» սիւթերով, հրաւիրելով կղերականներ, մասնագետներ եւ Համազգայինի Հայագիտական Հիմնարկէն դասախօսներ:

***Շրջ. Արխիւային Յանձնախումբ**

Ռմբակոծումներու պատճառով Ընկերաբժշկական կեդրոնէն ներս պահ դրուած ՍՕ Խաչի արխիւները տեղափոխուած են ապահով վայրեր, կարելի չափով փրկուելու փճացումէ:

Անցնող տարեշրջանին նորակազմ այս յանձնախումբը ստանձնած է ՍՕ Խաչի արխիւներու մէկտեղումը եւ տարիներու յաջորդականութեամբ դասաւորումը, որպէս նախապատրաստութիւն յառաջիկային իրագործելի արխիւներու թուայնացումին:

***ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹԻՒՆ**

Սուրիոյ մէջ հայանպաստ եւ բեղուն գործունէութիւն ունեցող բարեսիրական այս կազմակերպութիւնը միջ վարչական գործակցութեամբ ամրապնդած է ձեւաւորումը իր կա-

պերու, որոնք նպաստած են ՍՕ Խաչի գործունէութեան զարգացման եւ ազգային ինքնութեան պահպանման:

Ժամանակագրական կարգով եւ յաջորդական յօդուածներով կը ներկայացնենք ձեռնարկներու ցանկը, տեղեկագրական բովանդակութիւններով:

-2018-ին միութիւնս գործուն մասնակցութիւն բերած է սուրիահայ գաղութի աշխուժացման:

-Շրջ. Վարչութիւնը հետամուտ եղած է մասնաճիւղերու անդամական ընդհանուր ժողովներու գումարման, վարչութիւններու ընտրութեան, առաջարկներու գործնականացման, ընկերային կեանքի բարեփոխման, կամաւոր աշխատանքի քաջալերանքին, ՀՕՄ-ի ծրագիրներու մասնակցութեան եւ համայնքի նպաստընկալներու կարիքներու ապահովման:

-Այցելած է Թեմիս Առաջնորդ Սրբազան Հօր, լսած է անոր շինիչ թելադրութիւնները եւ փոխանցած իր ծրագիրներու ընդհանուր գիծերը, յատկապէս՝ Ընկերաբժշկական կեդրոնի վերանորոգութեան վերաբերեալ:

10 Յունուար 2018-ին, ՀՕՄ-ի Կեդր. Վարչութեան անդամ ընկի. Աննա Տեր Յակոբեանի ներկայութեամբ, սերտած է Ազգային Վարժարաններուն յատկացուելիք կրթանպաստի հարցը եւ որոշում կայացուցած՝ 600.000 Ա.Ո. ներդրում կատարել «Դպրոց Հիմնադրամ»ին:

-Տօնական առիթներով այցելութիւններ տուած է Հայ Առաքելական, Հայ Կաթողիկէ եւ Հայ Աւետարանական համայնքապետներուն, ՀՀ Հալէպի Գլխաւոր Հիւպատոսին, ինչպէս նաեւ Ճինիշեան Յիշատակի Ձեռնարկի տնօրէնուհին եւ Գարակէօզեան հաստատութեան նորանշանակ տնօրէնին:

-Մարդուժի պատրաստութեան անհրաժեշտութենէն մեկնած, կազմակերպած է ՍՕ Խաչի Կանոնագրի սերտողութեան, Նորագիրներու վերապատրաստութեան եւ հաշուապահական դասընթացքներ, սեմինարներու կողքին :

-Յանձնախալի հանդիպումներ ունեցած է Զեսայի Կազդուրման Կայանի կապալառուին հետ, եւ անոր վստահած կեդրոնի վերանորոգութիւններն ու ցանկապատումը: Յիշեալ աշխատանքի անմիջական հետապնդ-

ման համար յառաջացուցած է Կազդորման Կայանի յանձնախումբը, որուն վստահած է նաեւ կեդրոնի օգտագործման դասաւորումները:

- Չարկ տալով մշակութային ձեռնարկներուն, աշխուժացուցած է բարեգարդուած «Նախշատուն» վաճառատունը, հայկական նոր ձեռագործներու արտադրութեամբ:

- Երկամսեայ դրութեամբ Հալէպի Կարմիր Մահիկի տնօրէնութենէն, ստացած է Դարմանատան համար դեղորայք եւ «Փեթակ» խոհանոցին՝ սննդամթերք:

- Շտապ Օգնութեան եւ Վերականգնումի գործադիր մարմին մօտ ճշդած է իր նոր ներկայացուցիչները :

- 15 Փետր. 2018-ին Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ հոգեհանգստեան պաշտօն կատարել տուած է ՅՕՄ-ի եւ ՍՕԽ-ի Երնջեցեալներու եւ բարերարներու հոգւոյն, Գերաշնորհ Տ. Շահան Սրբազան Արք. Սարգիսեանի, ՅՕՄ-ի Կեդր. Վարչութեան ներկայացուցիչի, Պատասպարանի բարերար Տէր եւ Տիկ. Տիգրան Ճիւրճեաններու եւ հոծ թիւով խաչուհիներու ներկայութեան:

- 23 Փետր. 2018-ին, Բերիոյ Հայոց Թեմի Ազգ. Իշխանութեան հրաւերով, մասնակցութիւն բերած է ՀՀ 100-ամեակի նախապատրաստական ժողովին, այլ միութիւններու կար-

գործադիր մարմնի մօտ իր ներկայացուցիչը նշանակած է ընկի. Մարալ Տիբայիքեանը:

- 15 Մարտ 2018-ին իր Վարչամեքենայով ներկայ գտնուած է Հայ Ծերանոցի Մայրերու Օրուան հանդիսութեան, իսկ 10 Յունիսին՝ Մեծն Ներսէսի աւանդական ճաշկերոյթին եւ կատարած պարտն ու պատշաճը:

- Շրջաններու այցելութեան ծիրէն ներս, ներկայ գտնուած է Լաթաքիոյ «Շուշի» մասնաճիւղի կազմակերպած «Մայրերու Օր»ուան հանդիսութեան եւ ներկայացուցած «Հայ Կնոջ Դերը Հայ Յեղափոխական Շարժման Մէջ» բանախօսութիւնը:

Հանդիսութեան աւարտին գնահատած է նաեւ 30 տարիներու ծառայութիւն ունեցող արժանաւոր ընկերուհիներ:

- 28 Մարտ 2018-ին կազմակերպած է Հայաստանի Հանրապետութեան 100-ամեակի նուիրուած «Մայրերու Օր»ուան տօնակատարութիւնը նիւթ ունենալով՝ «Հայ Կնոջ Դերը Հայ Յեղափոխական Շարժման Մէջ»: Այդ պատմական առիթով ՍՕ Խաչի «Կանթեղ»

շքանշանով գնահատած է Գերաշնորհ Տ. Շահան Ս. Արք. Սարգիսեանը իր ժողովրդանուէր ծառայութեան, Սուրիահայ Օգնութեան Խաչի գործունէութեան անվերապահ զօրակցութեան, Ազգ. Պատասպարանի վերանորոգման

եւ Սուրիոյ բարեսիրական գործի ծաղկումին բերած նպաստին ու յանձնառու մասնակցութեան:

գին, սերտելու Հայաստանի Հանրապետութեան 100-ամեակի առիթով իրագործելի ծրագիրները: Ժողովը որոշած է յառաջացնել Կեդր. Մարմին մը կազմուած՝ երեք յարանուանութիւններու եւ երեք կազմակերպութիւններու, ինչպէս նաեւ Բարեգործականի եւ ՍՕ Խաչի ներկայացուցիչներէն:

Մեկնելով տրուած զեկոյցէն, Վարչութիւնս

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

եան առ ի երախտագիտութիւն:

Ձեռնարկին գնահատած է նաեւ 30 տարիներու ծառայութիւն ունեցող արժանաւոր ընկերուհիներ:

- 17 Ապրիլ 2018-ին Սուրիոյ Անկախութեան տօնին առթիւ, հրաւիրուած է ներկայ գտնուելու Հալէպի բերդին մէջ տեղի ունեցած «Հալէպ Տրոփիւն Սիրտը» վերնատառով փառատօնին, հովանաւորութեամբ՝ Սուրիոյ վստմաշուք նախագահին, ներկայութեամբ՝ Չքոսաշրջութեան եւ Մշակոյթի նախարարներուն, ինչպէս նաեւ բազմաթիւ բարձրաստիճան այլ անձնաւորութիւններու:

- 21 Ապրիլ 2018-ին հովանաւորութեամբ Գերաշնորհ Սրբազան Զօր, Շրջանային վարչութեան անունով Ընկի. Թալին Մինասեան եւ ընկի. Մարալ Սեմերճեան մասնակցութիւն բերած են Սուրիոյ Ա. Տիկնոջ տրուած այցելութեան այլ միութիւններու կողքին:

Այդ առթիւ Ազգային Իշխանութեան անունով «ՆԱԽՇԱՏՈՒՆ»ի գեղեցիկ աստղագործութիւններէն բացառիկ օրինակ մը նուէր տրուած է Սուրիոյ Առաջին Տիկն Ասմա ալ Ասատին:

Նշենք, թէ յետ խրախուսիչ այս այցելութեան միութիւնս նախագահական պալատին կողմէ նուէր ստացած է իշխանական նուիրատուութիւն մը Ընկերաթշկական կեդրոնի վերաշինութեան ծրագրին համար:

- 24 Ապրիլի ոգեկոչման ձեռնարկներուն, յաջորդաբար մասնակցութիւն բերած է Ժողովրդական բողոքի հաւաքին, միջ-յարանուանական յուշահանդեսին, քայլարշաւին, Ազգ. Գերեզմանատան մէջ սուրբ պատարագին, մոմավառութեան, ծաղկեմատոյցին, արեան տուուչութեան եւ վերջապէս Կեդրոնական հանդիսութեան՝ ներկայացնելով արաբերէն բացման խօսքը:

- 8-10 Մայիս 2018-ին մասնակցած է ԶՈՄ-ի կազմակերպութեամբ Հալէպի պետ. Համալըսարնէն ներս, Հայոց Ցեղասպանութեան նուիրուած վաւերագրական եռօրեայ ցուցահանդեսին, Հայկական արժէքաւոր ձեռագործներու ցուցադրութեամբ, ձեռարուեստի յանձնախումբին հետ գործակցաբար:

- 24 Մայիս 2018-ին Շրջ. Վարչութեան ատենապետուհին Հայաստանի մէջ ներկայ գտնուած է ՀՕՄ-ի Կեդր. Վարչութեան կազ-

մակերպած «Չարթօնքէն Հանրապետութիւն՝ Հայ Կանանց Դերը» խորագրով Գիտաժողովին եւ անոր յաջորդող նախաձեռնութիւններուն:

- 10 Յունիս 2018-ին արաբական Ֆըթըրի տօնին առիթով հիւրասիրած է իսլամ կարիքաւորները Սուր ալ Ինթաճէն ներս, իսկ յաջորդող շաբթուան ընթացքին պաշտօնական այցելութիւններ տուած՝ Ընկերային Հարցերու եւ Աշխատանքի տնօրէնութեան :

- 27 Յունիս 2018-ին կազմակերպած է Պետական ժողով, ուր ներկայացուցած է ՍՕԽ-ի 2015 - 2017 տարեշրջաններու նկատարարական տեղեկագիրը եւ ընտրած 5 ընկերուհիներէ բաղկացած Նոր վարչութիւն:

- Յաջորդաբար մասնակցութիւն բերած է Հայաստանի Հանրապետութեան 100 ամեակին նուիրուած փառատօններուն եւ ցուցահանդեսներուն:

- 8 Յունիս 2018-ին ՀՀ 100-ամեակի Յօրէլինական հանդիսութեան ներկայացուցած է արաբերէն բացման խօսքը Եսայեան սրահէն ներս, իսկ 10 Յունիսին ներկայ գտնուած՝ «Արամ Մանուկեանի Նամականի» գիրքի շնորհանդեսին, մատուցմամբ՝ Պատմաբան Երուանդ Փամպուրեանի:

- 27 Յունիս 2018-ին պաշտօնի հրաւիրած է Ընկերաթշկական կեդրոնի վերանորոգութեան եւ վերաշինութեան Յանձնախումբը եւ Հետամուտ եղած ապահովելու Դարմանատան պետական արտօնագիրը:

- 12 Օգոստոս 2018-ին մասնակցութիւն բերած է Զեսայի Ս. Աստուածածնայ տօնին նուիրուած եկեղեցական արարողութիւններուն, ՀՄԸՄ-ի շքերթին, ՍՕ Խաչի «Մեղրի» մասնաճիւղի ցուցահանդեսին եւ զբօսաշրջութեան:

եան նախարարութեան հովանաւորած գեղարուեստական յայտագիրներուն:

-15 Սեպտ. 2018-ին հովանաւորութեամբ Գերշ.Սրբազան հօր եւ ներկայութեամբ Զահանայ հայրերուն, Ազգ. Վարչութեան անդամներուն, ՀՕՄ-ի ներկայացուցիչին, Շինարարական յանձնախումբին, խաչուիներուն եւ ՀՄԸՄ-ի փողերախումբին մեկնարկը կատարած է Ընկերաբժշկական Կեդրոնի շինութեան:

Կրօնական արարողութենէն ետք, Շրշ. Վարչութեան ատենապետուի ընկի. Հռիփ Կանանեան արտասանած է Շրշ. Վարչութեան խօսքը, ապա Սրբազան հայրը երախտագիտական իր ջերմ գագցումները արտայայտած է շեշտելով, թէ այս կառուցը վերանորոգելով մենք կը գտնենք մեր ազգային ուժն ու կորովը, մեր կենսունակութիւնը եւ խանդավառութիւնը, նպաստելով շրջանի հայկական դիմագիծի պահպանման:

-16 Սեպտ. 2018-ին տեղի ունեցած Տեղական Ինքնակառավարման Խորհուրդի ընտրական աշխատանքներուն մասնաճիւղերու գործակցութեամբ, ՍՕ Խաչը իր մասնակցութիւնը բերած է ստանձնելով քուէատուփերու պատասխանատուութիւնը, ինչպէս նաեւ հարկ եղած հիւրասիրութիւնը:

-21 Սեպտ. 2018-ին ՀՀ Վերանկախացման տօնին առիթով ներկայ գտնուած է ՀՀ Սփիւռքի նախարար՝ Մխիթար Հայրապետեանի, Սուրիոյ ՀՀ Դեսպան դոկտ. Արշակ Փօլատեանի հովանաւորութեամբ եւ ՀՀ Հալէպի Գլխաւոր հիւպատոս Տիար Արմէն Սարգիսեանի կազմակերպութեամբ կայացած պաշտօնական ընդունելութեան եւ խորհրդակցական հանդիպումին, հալէպահայ յարանուանական, կուսակցական, բարեսիրական, մարզա-

կան, երիտասարդական միութիւններու կողքին:

- Երկարաժամկետ ծրագիրներու շրջագիծէն ներս, հաստատած է «Գերագանց Ուսանողներու Ծրագիր»ը, որ կը միտի սիրական պարգէներով գնահատել Սուրիոյ տարածքին Ազգային Միջնակարգ եւ երկրորդական վարժարաններէն ներս պետական քննութեանց առաջին երեք տեղերը գրաւած աշակերտները:

Անցնող երեք տարիներու ընթացքին ծրագիրը իրականացած է Հալէպի, Դամասկոսի, Լաթաքիոյ եւ Բեսապի մէջ գնահատելով 21 լաւագոյն ուսանողներ:

-16 Հոկտեմբեր 2018-ի կէսօրին, Ազգ. Զարէն Եփփէ Ճեմարանը իր աշխատանքային օրը եզրափակած է գնահատանքի տպաւորիչ հանդիսութեամբ մը, Հովանաւորութեամբ՝ Գերշ. Տ.Շահան Ս.Արք. Սարգիսեանի, ներկայութեամբ՝ ԱԲԵ Ճեմարանի Խնամակալութեան, տնօրէններուն, ուսուցչական կազմին

եւ ՍՕ Խաչի Շրջանային Վարչութեան անդամներուն:

Յաջորդական խօսքերէ ետք, սրբազան հօր ձեռամբ ՍՕ Խաչի Շրշ. Վարչութիւնը գնահատած է 2018-ի Ճեմարանի Միջնակարգի եւ երկրորդականի պետական քննութեանց գերագանց արդիւնք արձանագրած 9-ը ուսանողները:

-11 Դեկտ.2018-ին ՍՕ Խաչի 100-ամեակի մեկնարկը կատարած է «Ամանորեայ Ցուցահանդէս Վաճառք»ի ընդմէջէն, զայն նուիրելով Զիլիսի աւանդական ծրարներուն:

-16 Դեկտ. 2018-ին մասնակցութիւն բերած է ՀՀԴ-ի 128-ամեակի պաշտօնական հանդիսութեան եւ հացկերոյթին, ինչպէս նաեւ ՀՄԸՄ-ի 100-ամեակի եւ Համազգայինի 90-ամ-

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

եակի տոնակատարութեանց, կատարելով պարտն ու պատշաճը:

- 22 Դեկտ. 2018-ին կազմակերպած է ՍՕ-հաջի նպաստընկալներուն յատուկ Ամանորի խրախճանք, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ ներքնասրահէն ներս:

- 22 Դեկտ. 2018-ին Գերաշնորհ Սրբազան Զօր գլխաւորութեամբ, ներկայ գտնուած է ՍՕ հաջ - Ազգ. Պատուապարանի Ամանորի խրախճանքին, ուր հրաւիրուած են նաեւ՝ Զայ Աւետարանական եւ Զայ Կաթողիկէ համայնքապետները, ԶԶ Զալէպի Գլխաւոր Զիւպատոսը, բարեսիրական միութիւններու ներկայացուցիչները եւ ՍՕ հաջի Վարչամեքենան:

- Զրապարակած է ՍՕ հաջի 100-ամեակին նուիրուած օրացոյցը՝ «100 Տարի Ժողովուրդիս Զետ Ժողովուրդիս Զամար» կարգախօսով գեղազարդուած հայկական գաւառներու ձեռագործներով եւ 100-ամեակի նշանակով:

***ՅՕՄ-Ի ԲԱՅԱՌԻԿ ԾՐԱԳԻՐՆԵՐՈՒ ԻՐԱԳՈՐԾՈՒՄ ԵՒ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆ.**

Անցնող տարեշրջանին ՅՕՄ-ի Կեդրոնական Վարչութիւնը յատուկ կարեւորութեամբ շարունակած է իր մարդասիրական ծրագիրները Սուրիոյ մէջ: Ըրջ. Վարչութիւնը հետամուտ եղած է այդ ծրագիրներու անխափան շարունակութեան:

-«Տաքուն Բնակարան» ծրագրի գծով յաջորդաբար գումարներ յատկացուցած է հնամատարական յանձնախումբին մօտ արձանագրուած 326 նպաստընկալներուն, նպատակ ունենալով կարիքաւոր ընտանիքներու շերտցման ապահովումը:

- ՅՕՄ-ի «Պնակ մը Տաք ճաշ»ի ծրագիրը կ'իրագործուի շաբաթական երկօրեայ դրութեամբ, «Փեթակ» խոհանոցի մատակարարութեամբ եւ խնամատարական յանձնախումբի ձեռամբ: Յիշեալ ձեռնարկէն կ'օգտուի 292 հոգի:

- Քանատայի ՅՕՄ-ի Միաւորի ներդրումով այս տարի եւս իրագործուած է «Տաքուն Զգեստներ»ու պատրաստութիւնը ՍՕ հաջի աշխատանոցէն ներս: Ծրագրէն օգտուած է Ազգ. Միացեալ վարժարանի 450 աշակերտ:

- 17 Յուլիս 2018-ին ՅՕՄ-ի ներկայացու-

ցիչի ընկերակցութեամբ, պաշտօնական փոխանցում կատարուած է ՅՕՄ-ի ԱՐԵԲԵԼԵԱՆ ՇՐՋԱՆԻ ՄԻԱԴՈՐԻ նուիրած համակարգիչներ:

րուն, ԶԵ Ազգ. Ճեմարանին եւ Ազգ. Միացեալ Վարժարանին:

-Շարունակելով ՅՕՄ-ի Կրթաթոշակի Ֆոնտի ծրագիրը, 2017-2018 ուսումնական տարեշրջանին գնահատած է Զալէպի Պետական Զամալսարանի բժշկական ճիւղի յառաջադէմ ուսանողուհի մը:

***ՍՕ հաջի Ընկերաբժշկական կեդրոն**

Ընկերաբժշկական կեդրոնի կառուցը որոշ չափով գործած է մինչեւ 14 Փետրուար 2016 երբ հրթիռակոծումներու պատճառաւ դարձած է անգործածելի:

Ներկայիս ՍՕ հաջի Ըրջ. Վարչութեան գործունեութեան գլխաւոր առանցքը ընդգրկած է Ընկերաբժշկական կեդրոնի վերականգնումը, գրասենեակներու եւ դարմանատան կազմածներու ապահովումը, որուն համար յառաջացուցած է մասնագիտական շինարարական յանձնախումբ մը:

Երկարատեւ ու աներիչ պատերազմէն ետք անվիճելիօրէն կը հաւատանք, որ գաղութը պիտի վերագտնէ իր հաւասարակշռութիւնը եւ անցեալի դիմագիծը, ու մէր կեդրոնը, որ կը հանդիսանայ 100-ամեայ ՍՕ հաջի բազմերես գործունեութիւններուն մեղուափեթակը, շուտով իր վերանորոգեալ պայծառ դիմագիծով պիտի վերականգնի եւ աներեր շարունակէ նուիրական գործը:

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ՆԱՄԱԶԶԳԱՅԻՆ ՆԱՅ ԿՐԹԱԿԱՆ ԵՒ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՍՈՒՐԻՈՅ ՇՐՋ. ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ ՄԱՐՏ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2018

18 Մարտ 2018-ին ԻԱ. Շրջանային ժողովը ընտրեց Համազգայինի Շրջանային Վարչությունը, որ իր առաջին իսկ նիստով յառաջացուց դիւանը հետեւեալ ձեւով.-

Ընկ. Կարո Ալեքսանեան՝ ատենապետ
Ընկ. Արփի Սանոսեան՝ ատենադպիր
Ընկ. Շաքէ Սելեան՝ գանձապահ
Ընկ. Սարգիս Պալապանեան՝ հաշուապահ
Ընկ. Պերճ Պողիկեան
Ընկ. Չաւեն Պարսումեան
Ընկ. Սալբի Թիւֆէնքճեան

Վարչութեանս ատենապետ ընկ. Կարո Ալեքսանեան, Համազգայինի Ը. Պատգամաւորական ժողովին ընտրուեցաւ Կեդր. Վարչութեան անդամ: Կազմս դիւանը ամբողջացնելու նպատակով աշխատանքի հրաւիրեց ընկ. Շանթ Ուրիշիկեանը:

Դիւանը այնուհետեւ հետեւեալ պատկերը ստացաւ.-

Ընկ. Պերճ Պողիկեան՝ ատենապետ
Ընկ. Արփի Սանոսեան՝ ատենադպիր
Ընկ. Շաքէ Սելեան՝ գանձապահ
Ընկ. Չաւեն Պարսումեան՝ հաշուապահ
Ընկ. Սարգիս Պալապանեան
Ընկ. Սալբի Թիւֆէնքճեան
Ընկ. Շանթ Ուրիշիկեան

ՄԱՍՆԱԾԻՂԵՐ

Միութիւնս ունի չորս մասնաճիւղ.
-«Ն. Աղբալեան» Մսնճ. (Հալէպ)
-«Հ. Օհանջանեան» Մսնճ. (Զեսապ)

-«Վ. Նաւասարդեան» Մսնճ. (Լաթաքիա)
-«Լ. Շանթ» Մսնճ. (Դամասկոս):

ՄԻԱՌՐՆԵՐ

-**Հայագիտական Հիմնարկ.**- Հիմնարկը կը շարունակէ գործել:

2018-2019 ուսումնական տարեշրջանին հիմնարկի տնօրէնուհի հրաւիրուեցաւ ընկի. Սիլվա Ճապաղշուրեանը փոխան ընկի. Ֆիմի Տէր Յակոբեանի, որ 18 տարի սիրայօժար ծառայել էտք ճամբորդութեան պատճառով դադրեցաւ աշխատանքէ:

-«Բ. Կանաչեան» Երժշտ. Դպրոց.- Դպրոցը կը գործէ Ազգ. Կիւլպէնկեան վարժարանէն ներս, բնականոն պայմաններու մէջ:

-«Չուարթնոց» Երգչի. Միաւոր.- Երգչախումբը կը գործէ գեղարուեստական ղեկավարութեամբ տիկին Գայիանէ-Սիմոնեան Տէրեանի: Ունի տարեկան իր ելոյթը, որու կողքին կը մասնակցի ազգային բոլոր տօնակատարութիւններուն:

-**Թատերական Միաւոր.**- Միաւորը կը գործէ, օրերս կը պատրաստուի թատերական ներկայացումի:

ԶԵՆՆԱՐԿՆԵՐ

17 Ապրիլ 2018-ին, հովանաւորութեամբ Սուրիոյ նախագահ տոքթ. Պաշշար ալ Ասատի, Հալէպի բերդին մէջ տեղի ունեցաւ Սուրիոյ անկախութեան, Հալէպի ազատագրումին եւ սուրիական քայլերգի 80-ամեակին նուիրուած շքեղ հանդիսութիւն, որուն տեղական խումբերուն կողքին իրենց մասնակցութիւնը

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

բերին Համազգայինի «Չուարթնոց» երգչախումբը, Համազգայինի «Շուշի» ու «Սարդարապատ» պարախումբերը, «Նարեկացի» երգչախումբը, «Կոմիտաս» քառեակը, «Գառնի» պարախումբը, ինչպես նաև Սուրիոյ սիմֆոնիք նուագախումբը, ղեկավարութեամբ մայեսթրո Սիսաք Պաղպուտարեանի:

Հանդիսութեան ներկայ էին Սուրիոյ զբօսաշրջութեան ու մշակոյթի նախարարները, Հանրապետութեան Սուլթին, իսլամ եւ քրիստոնէայ կրօնապետներ, Բերիոյ Հայոց Թեմի Բարեշնան Առաջնորդ Գերշ. Տէր Շահան Սրբ. Արք. Սարգիսեանի ներկայացուցիչ՝ Տէր Տաթև Աւագ Բահանայ Միքայէլեան, Հայ Աւետարանական Համայնքի Համայնքապետ Վերապատուելի Յարութիւն Սելիմեան, Բերիոյ Հայոց Թեմի Ազգ. Վարչութեան ներկայացուցիչներ, Սուրիոյ խորհրդարանի երեսփոխաններ, որոնց կարգին՝ երեսփոխան Ժիրայր Ռէսեան, Հալէպի նահանգապետը, ՀՀ Հալէպի Գլխաւոր Հիւպատոսը, սուրիացի արուեստագետներ, լրագրողներ, նահատակներու մայրեր եւ հոծ բազմութիւն մը:

Հալէպահայ մշակութային միութիւններուն կազմակերպած ապրիլեան ոգեկոչա-

կան հանդիսութեան «Չուարթնոց» երգչախումբը իր մասնակցութիւնը բերաւ 4 երգերով: Հանդիսութիւնը տեղի ունեցաւ 24 Ապրիլ 2018-ին, «Գ. Եսայեան» սրահէն ներս:

6 Մայիս 2018-ին, Համազգայինի «Չուարթնոց» երգչախումբը մասնակցեցաւ Հայաստանի Պետականութեան կերտման 100-ամեակին նուիրուած հալէպահայ երգչախումբերու փառատօնին, «Գ. Եսայեան» սրահէն ներս:

20 Մայիս 2018-ին Համազգայինի «Չուարթնոց» երգչախումբը մասնակցեցաւ Հայաստանի անկախութեան 100-ամեակին նուիրուած կեդրոնական հանդիսութեան:

27 Մայիս 2018-ին «Սարդարապատ» եւ

«Շուշի» պարախումբերը մասնակցեցան Հայաստանի անկախութեան 100-ամեակին նուիրուած հալէպահայ պարախումբերու փառատօնին, «Գ. Եսայեան» սրահէն ներս:

Հալէպի «Ն.Աղբալեան» Մասնաճիւղի Վարչութիւնը ընդառաջելով շրջաններու վարչութեանց առաջարկին, «Գուսանական Երեկոյ»-ին ելոյթը կրկնել տուաւ նախ Լաթաքիոյ մէջ 13 Ապրիլ 2018-ին, ապա Բեսապ՝ 14 Ապրիլ 2018-ին:

«Ուիքիմետիա Հայաստան» գիտակրթական հասարակական կազմակերպութիւնը «Գալուստ Կիւլպէնկեան» Հիմնադրամի

աջակցութեամբ, համագործակցաբար Համազգայինի Սուրիոյ Շրջանային Վարչութեան Հալէպի մէջ կազմակերպեց Արեւմտահայերէն Ուիքի Դասընթացը-Հաւաք: Դասընթացը տեղի ունեցաւ Երկուշաբթի, 27 Օգոստոսէն 1 Սեպտեմբեր 2018, ԱՄԺ Տան «Լ. Շանթ» սրահէն ներս: Դասընթացը վարեց Ազնիւ Ստե-

STUDIO
VENUS

Developing Memories

BERGE: 0933722750 | HRATCH: 0944901260 | info@photovenus.net

WWW.PHOTOVENUS.NET

مؤسسة قصابيان

KassabiaN Est.

AC Delco

**BATTERY
EXCELLENT STORAGE LIFE**

Head Office Address

Bustan Kul Ub St. P.O.Box: 3785 ALEPPO - SYRIA

Phone: +963 (021) 22 20 615 / 22 45 246 Fax: +963 (021) 22 23 027

بيع جميع انواع البطاريات

شركة البركة السورية شارع السليمانية هاتف 46 50 220 سوريا - حلب

փանեան-Արապաճեան: Դասընթացքի հետևողները ստացան համապատասխան հաստատագրեր:

4 Սեպտեմբեր 2018-ին ԱՄԺ Տան «Լ. Շանթ» սրահին ներս, Համազգայինի Ս. Շրջ. Վարչության կազմակերպությամբ տեղի ունեցավ դասախոսություն մը «Տարիքային Յոգեբանություն» խորագիրով: Նիւթը ներկայացուց Ազնիւ Ստեփանեան-Արապաճեան:

9 Դեկտեմբեր 2018-ին տեղի ունեցավ Համազգային Հայ Կրթական եւ Մշակութային Միության 90-ամեակի «Յոբելինական Հան-

դիսություն»ը, ուր ներկայ էին Բերիոյ Հայոց Թեմի Բարեշան Առաջնորդ Գեղշ. Տ. Շահան Ս. Արք. Սարգիսեան, Հայ Կաթողիկէ Համայնքի ներկայացուցիչ Տէր Կոմիտաս Բահանայ Տատաղլեան, Հայ Աւետարանական Համայնքի Համայնքապետ Վեր. Յարութիւն Սելիմեան, ՀՀ Հալեպի Գլխաւոր Հիւպատոս Արմեն Սարգսեան, Համազգայինի Կեդր. Վարչութեան անդամներ՝ Սպարտակ Ղարաբաղեան, Լորիկ Սապունճեան - Ծատուրեան, Անդրանիկ Միսրլեան, Կարօ Ալեքսանեան եւ Շրջ. Վարչութեան անդամներ, հայկական վարժարաններու տնօրէններ, միութիւններու ներկայացուցիչներ եւ համազգայնականներ: Օրուան բանախօսն էր Համազգայինի Կեդր. Վարչութեան անդամ, լիբանանեան «OTV» պատկերասփիւռի կայանի հայկական բաժնի պատասխանատու եւ «Վանայ Ձայն»ի հաղորդավար Լորիկ Սապունճեան - Ծատուրեան:

7 Դեկտեմբեր 2018-ի յետմիջօրէի ժամը

5:00-ին, կազմակերպութեամբ Համազգայինի «Բ. Կանաչեան» Երաժշտական Դպրոցի Վար-

չութեան եւ Տնօրէնութեան, Ա. Մանուկեան Ժ. Տան «Լ. Շանթ» սրահին ներս տեղի ունեցավ երաժշտական երեկոյ, գեղարուեստական դեկավարութեամբ հայրենի արուեստագետ Արմեն Ճէնտերեճեանի, որ «Բ. Կանաչեան»ի հրաւերով նախորդ քանի մը ամիսներուն դասաւանդեց երաժշտանոցէն ներս:

10 Դեկտեմբեր 2018-ին տեղի ունեցավ Համազգայինի «Չաւարեան» մշակութային կեդրոնին պաշտօնական բացումը: Ներկայ էին վասն Բերիոյ Թեմի Առաջնորդին՝ Տէր Յուսիկ Աւագ Բահանայ Սեդրաքեան, Համազգայինի Կեդրոնական Վարչութեան անդամներ՝ Սպարտակ Ղարաբաղեան, Լորիկ Սապունճեան, Անդրանիկ Միսրլեան եւ Կարօ Ալեքսանեան, Բերիոյ Հայոց Թեմի Ազգ. Վարչութեան անդամ Գուրգէն Գալուստեան եւ Պատկան Մարմինի ներկայացուցիչներն ու Համազգայինի Շրջ. Վարչութեան անդամները:

12 Դեկտեմբեր 2018-ին, Համազգայինի Կեդրոնական Վարչութեան անդամ, գրող Սպարտակ Ղարաբաղեանի «Արեւի Բնակավայրը» գիրքին գինեձօնը տեղի ունեցավ:

Համազգայինի Սուրիոյ Շրջանային Վարչութիւնը համագործակցաբար Ռատիօ Երազին հետ՝ 26 Դեկտեմբեր 2018-ին Լաթաքիոյ, իսկ 28 Դեկտեմբեր 2018-ին Դամասկոսի մէջ կազմակերպեց մանկական երգերու մեկնաբան՝ Սոնային «Կախարդուած Նոր Տարին» մանկական երգեցիկ ներկայացումը:

100-ԱՄԵԱՅ ՄԻՈՒԹԵԱՆ՝ ՆՄԸՄ-Ի 2018-Ի ՏԱՐԵԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

Հայ Մարմնակրթական Ընդհանուր Միությունը 2018-ին թեւակոխեց իր հիմնադրութեան 100-ամեակը:

1918-ին Պոլսոյ մէջ հիմնադրուելով, ապա Հայաստանի մէջ տարածուելով, ՅՄԸՄ-ը հայ ժողովուրդի գաղթական եւ որբ զաւակները մէկ դրօշի տակ համախմբեց, ծառայողական աշխատանքով տէր կանգնելու անոնց եւ հիմնականօրէն ապահովելու անոնց ֆիզիքական եւ մտային դաստիարակութիւնը:

Ակնարկ մը նետելով ՅՄԸՄ-ի Սուրիոյ շրջանի 100-ամեակի յոբելիսական տարուան վրայ, ականատես կը դառնանք ՅՄԸՄ-ի երիտասարդ առոյգ ոգիին եւ սուրիահայութեան կեանքին բերած ներդրումին՝ Սուրիոյ Շրջ. Վարչութեան նկատառելի աշխատանքով, Շրջանային Սկաուտ Խորհուրդով եւ հինգ մասնաճիւղերով:

ՅՄԸՄ-ի Սուրիոյ շրջանը պատերազմի տարիներու տառապանքը թօթափելով այսօր կը ներկայանայ աւելի հզօր, հաստատօրէն շարունակելով իր առաքելութիւնը, նոր շունչ եւ թափ կու տայ սուրիահայ ներկայ սերունդին:

Ստորեւ ամփոփ կերպով կը ներկայացնենք 2018 տարուան միութեան 100-ամեակի գործունեութիւնը:

ՅՄԸՄ-Ի ՍՈՒՐԻՈՅ ՇՐՋ. ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԵՐ

2017-ի աւարտին մեկնարկային ձեռնարկով մը Սուրիոյ մէջ սկիզբ առաւ ՅՄԸՄ-ի 100-ամեակի տօնակատարութիւնը:

- 18 Յունուար 2018-ին, ՅՄԸՄ-ի Սուրիոյ Շրջ. Վարչութեան Մամուլի Յանձնախումբը դասախօսութիւն մը կազմակերպեց ԱՄԺ Տան «Լեւոն Շանթ» սրահէն ներս: Դասախօսն էր հալեպահայ գրող, Հայ Ծերանոցի տնօրէն Աւօ Գաթրճեան, նիւթ ունենալով՝ «Հայոց Յեղապանութեան Ժամանակաշրջանին Նահատակուած եւ Մահացած Հայ Մարգիկներն ու ՅՄԸՄ-ի Հիմնադրութիւնը»:

- 22 Մարտ 2018-ին, հովանաւորութեամբ Բերիոյ Հայոց Թեմի Բարեջան Առաջնորդ Գեղշ. Տ. Շահան Ս. Արք. Սարգիսեանի, ՅՄԸՄ-ի Սուրիոյ Շրջ. Վարչութեան Մամուլի Յանձնախումբը կազմակերպեց «Արեւելք Մարգաշխարհ»-ի նուիրուած յուշ երեկոն, ԱՄԺ Տան «Լեւոն Շանթ» սրահէն ներս: Բանախօսութեամբ «Գանձասար» շաբաթաթերթի խմբագիր Չարմիկ Պօղիկեանին:

- 13 Ապրիլ 2018-ին, ՅՄԸՄ-ի Սուրիոյ Շրջ. Վարչութեան ՍԵՎԱՄ մարզական յանձնախումբը կազմակերպեց աղջկանց ֆութպոլի հանդիպում եւ փորձ, որմէ ետք, 20 Ապրիլին, տեղի ունեցաւ աղջկանց ֆութպոլի մրցումը 21 աշակերտուհիներու մասնակցութեամբ:

- ՅՄԸՄ-ի Սուրիոյ Շրջ. Վարչութեան Տնտեսական Յանձնախումբը իրժման գիշերը կազ-

մակերպեց տարեկան պարահանդես:
 - 17 Յունիս 2018-ին, ՅՄԸՄ-ի Սուրիոյ Շրջ. Վարչութեան Բանակավայրի Յանձնախումբը իր անդրանիկ նիստը գումարեց Քեսապ, եւ գործի անցնելով մօտէն հետապնդեց ու ամբողջացուց Քեսապի բանակավայրի սորոգութեան աշխատանքը:

- 29,30 Յունիս 2018-ին, ՅՄԸՄ-ի Սուրիոյ Շրջ. Վարչութեան կազմակերպութեամբ Լաթաքիոյ մէջ տեղի ունեցան միջմասնաճիւղա-

յին մարզախաղեր, որոնք ընդգրկեցին ֆութպոլի, պասքեթպոլի, լողի, ճատրակի եւ փինկփոնկի մարզաձեւերը, մասնակցութեամբ 14-16 տարեկան ՅՄԸՄ-ական մարզիկներու: 13 Յունիս 2018-ին, Շրջ. Վարչութիւնը յատուկ գնահատագրերով պատուեց միջմասնաճիւղային խաղերուն իրենց ներդրումը բերած Յալէպի Մասնաճիւղի մարզիչներն ու պատասխանատուները:

-14 Յունիս 2018-ին, ՅՄԸՄ-ի Սուրիոյ Շրջ. Վարչութեան Գործադիր Յանձնախումբը կազմակերպեց ընթրիքի երեկոն սուիրուած Յալէպի «Նաւասարդեան» դաշտին, Նոր Գիւրի «Տիգրանեան» պարտեզէն ներս:

-14-18 Յունիս 2018-ին, Կեդրոնական Վարչութեան հովանաւորութեամբ Բիւրակակի մէջ տեղի ունեցաւ ՅՄԸՄ-ի Արարատեան կարգի դասընթացը, որուն Սուրիոյ շրջանէն մասնակցեցաւ քոյր Ծովիկ Թեփիրճեան, որ յաջողութեամբ աւարտեց գայն:

-19-28 Յունիս 2018-ին, Յայաստանի մէջ ՅՄԸՄ-ի Կեդրոնական Վարչութեան նախաձեռնութեամբ Յամա-ՅՄԸՄ-ական 11-րդ բանակումը տեղի ունեցաւ: Բանակումին

մասնակցեցան 26 երկիրներէ սկաուտներ, որոնց ընդհանուր թիւն էր մօտ /1200/: Սուրիոյ Պատուիրակութիւնը եւս իր աշխոյժ մաս-

նակցութիւնը բերաւ 10 քոյր-եղբայրներով՝ Յալէպի, Լաթաքիոյ եւ Քեսապի մասնաճիւղերէն:

Սուրիոյ Շրջ. Վարչութեան կարգ մը անդամներ եւս ներկայ էին բանակումին:

-12 Օգոստոս 2018-ին, ՅՄԸՄ-ի հիմնադրութեան 100-ամեակին առիթով Քեսապի վերանորոգուած բանակավայրէն ներս բացումը կատարուեցաւ Միութեան 100-ամեակին սուիրուած յուշաքարին, ձեռամբ՝ Բերիոյ Յայոց Թեմի Բարեջան Առաջնորդ Գերշ. Տ. Շահան Ս. Արք. Սարգիսեանի եւ ՅՄԸՄ-ի Սուրիոյ Շրջ. Վարչութեան ատենապետ եղբ. Մանուկ Բեօշկերեանի:

- Օգոստոս-Սեպտեմբեր ամիսներուն, ՅՄԸՄ-ի Սուրիոյ Շրջ. Վարչութեան Մամուլի Յանձնախումբը դիմատետրի էջով կազմակերպեց միութեան 100-ամեակին սուիրուած համացանցային հարց-պատասխանի մրցաշարը մը, որուն իրենց մասնակցութիւնը բերին աշխարհացրիւ ՅՄԸՄ-ականներ: Յետեւողա-

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

կան կերպով եւ լաւագոյնս պատասխանողներուն նուիրուեցան ԶՄԸՄ-ի Սուրիոյ Շրջ. Վարչութեան 100-ամեակի Յանձնախումբին պատրաստած 100-ամեակի վզնոցներ:

- 28 Սեպտեմբեր 2018-ին, ԶՄԸՄ-ի Սուրիոյ Շրջ. Վարչութեան Մամուլի Յանձնախումբի հրաւերով «Կամուրջներ Զաստատել Բ.» դասախօսաշարքի կամրջականները մտերմիկ հաւաք մը ունեցան Զայաստանի Զանրապետութեան Զալէպի Զիւպատոսարանէն ներս, ներկայութեամբ ԶԶ Զալէպի Գլխաւոր Զիւպատոս Արմէն Սարգսեանի: Զանդիպումը

նուիրուած էր ԶԶ վերանկախացման 27-ամեակին: Ներկաները ստացան «Կամուրջներ Զաստատել Բ.» դասախօսութիւններու հաւաքածոն:

- 28 Զոկտեմբեր 2018-ին, հովանաւորութեամբ Բերիոյ Զայոց Թեմի Բարեջան Առաջնորդ Գերշ. Տ. Շահան Ս. Արք. Սարգիսեանի, տեղի ունեցաւ Սուրիոյ Շրջ. Վարչութեան 100-ամեակի առիթով յառաջացուցած յանձ-

նախումբին կազմակերպած արհիւլային ցուցահանդէսին բացումը, ձեռամբ՝ Առաջնորդ Սրբազան Զօր, ԶԶ Զալէպի Գլխաւոր Զիւպատոս Տիար Արմէն Սարգսեանի, Սուրիոյ Զայ Աւետարանական Զամայնքի Զամայնքապետ Վերապատուելի Յարութիւն Սելիմեանի, Պատկան Մարմինի ներկայացուցիչին եւ

ԶՄԸՄ-ականներու հոծ բազմութեան, Ա. Մանուկեան Ժ. Տան «Լեւոն Շանթ» սրահէն ներս:

2 Նոյեմբեր 2018-ին, տեղի ունեցաւ ցուցահանդէսի վերաբացումը, ձեռամբ ԶՄԸՄ-ի հոգեւոր հովիւ Արժ. Տ. Տաթեւ Ա. Քհնյ. Միքայէլեանի, Կեդր. Վարչութեան ատենապետ եղբ. Գառնիկ Մկրտիչեանի, Պատկան Մարմինի ներկայացուցիչին, Սուրիոյ Շրջ. Վարչութեան եւ 100-ամեակի յանձնախումբին: Ցուցահանդէսը շարունակուեցաւ մինչեւ 4 Նոյեմբեր 2018:

- 3 Նոյեմբեր 2018-ին, հովանաւորութեամբ Բերիոյ Զայոց Թեմի Բարեջան Առաջնորդ Գերշ. Տ. Շահան Ս. Արք. Սարգիսեանի, ԶՄԸՄ-ի Սուրիոյ Շրջ. Վարչութիւնը Զալէպի Մասնաճիւղի Վարչութեան մասնակցութեամբ կազմակերպեց Միութեան հիմնադրութեան 100-ամեակին նուիրուած Յօբելիական հանդիսութիւնը, «Գ. Եսայեան» սրահէն

ներս, ներկայութեամբ հայ երեք համայնքապետներուն, ԶԶ Զալէպի Գլխաւոր Զիւպատոսին, Պատկան Մարմինի ներկայացուցիչին, Բերիոյ Զայոց Թեմի Ազգային Վարչութեան եւ Կրօնական Ժողովին, ԶՄԸՄ-ի Կեդր. Վարչութեան ատենապետ՝ եղբ. Գառնիկ Մկրտիչեանի, մշակութային, մարզական, բարեսիրական միութիւններու եւ կրթական հաստատութիւններու ներկայացուցիչներու եւ հոծ ԶՄԸՄ-ականներու: Օրուան բանախօսն էր՝ ԶՄԸՄ-ի Կեդր. Վարչութեան ատենապետ եղբ. Գառնիկ Մկրտիչեան: ԶՄԸՄ-ի Կեդր. Վարչութեան կողմէ Առաջնորդ Սրբազան Զայրը պարգեւատրուեցաւ Միութեան «Արտակարգ» պատուանշանով: Զանդիսութեան անարտին Միութեան Ծառայութեան շքանշանով պարգեւատրուեցան երկար տարիներու ծառայութիւն ունեցող եղբայրներ: Ապա տեղի ունեցաւ պարահանդէս:

- ԶՄԸՄ-ի Կեդրոնական Վարչութեան

ատենապետ եղբ. Գառնիկ Մկրտիչեան Զալէպ գտնուած շրջանին ԶՄԸՄ-ի Սուրիոյ Շրջ. Վարչութեան ընկերակցութեամբ այցելութիւններ տուաւ Զայ երեք համայնքապետներուն, ԶՄԸՄ-ի վերանորոգուած դաշտն ու ճատրակի սրահը, Պոսթան-Փաշա շրջանի ԶՄԸՄ-ի մարզաւանը, Ազգ. գերեզմանատան մէջ գըտնուող ԶՄԸՄ-ի նուիրեալներու դամբարանը:

- 4 Նոյեմբեր 2018-ին, ԶՄԸՄ-ի մեծ ընտանիքը մտերմիկ հանդիպում ունեցաւ ԶՄԸՄ-ի Կեդրոնական Վարչութեան ատենապետ եղբ. Գառնիկ Մկրտիչեանի հետ, Զիլիսի Զայրե-

ութիւն Սելիմեան եւ հալէպահայ վարժարաններու Զոգաբարձութիւններն ու Տնօրէնութիւնները: Մրցաշարքերը սկիզբ առին ճատ-

նակցական Միութեան սրահէն ներս, ուր տեղի ունեցաւ գրոյց միութեան դիմագրուած մարտահրաւերներուն շուրջ եւ առաջարկներ ներկայացուեցան միութեան յաջորդ 100-ամեակը ծրագրուած կերպով աշխատանք տանելու համար:

- 25 Նոյեմբեր 2018-ին, ԶՄԸՄ-ի մեծ ընտանիքը Զոգեհանգստեան պաշտօնով յարգեց եւ յիշեց միութեան հիմնադիրները եւ ԶՄԸՄ-ական ննջեցեալներն ու նահատակները, Ազգ. գերեզմանատան մատուռին մէջ, որմէ ետք Զալէպի փողերախումբին առաջնորդութեամբ ներկաները ուղղուեցան դէպի ԶՄԸՄ-ի նուիրեալներու դամբարան, ուր տեղի ունեցաւ ծաղկեմատոյց:

- ԶՄԸՄ-ի Սուրիոյ Շրջ. Վարչութեան ՍԵՎԱՄ մարզական յանձնախումբը 2018-2019 տարեշրջանի միջվարժարանային մրցաշարքերը նուիրեց Միութեան 100-ամեակին: Պաշտօնական բացումը տեղի ունեցաւ Զայ Աւետարանական Բեթէլ Երկրորդ. վարժարանի բակէն ներս, ուր ներկայ էին Սուրիոյ Զայ Աւետարանական Զամայնքի Զամայնքապետ Վեր. Յա-

րակի, փինկ-փոնկի եւ քոնկֆու-ուշույի մարզաձեւերով, անհատական եւ խմբային մակարդակներով: Մրցաշարքերու առաջին երեք դիրք գրաւողները պարգեւատրուեցան հաստատագրերով: Յետ վարժարաններու քննութեանց պիտի շարունակուին այլ մարզաձեւերու մրցաշարքեր:

- 24 Նոյեմբեր 2018-ին, ԶՄԸՄ-ի Ս.Շրջ. Վարչութեան Գործադիր Յանձնախումբը ընթրիքի երեկոյ մը կազմակերպեց ԶՄԸՄ-ի ընտանեկան պարտեզէն ներս:

2018-ին Զեսապի Զալատուրան շրջանէն հողաշերտ մը նուէր տրուեցաւ Սուրիոյ ԶՄԸՄ-ին, հետագային զայն բանակավայրի վերածելու հեռանկարով:

ՅՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

- ԶՄԸՄ-ի հիմնադրութեան 100-ամեակին նուիրուած պատկերազարդ օրացոյց:

- «Մարզաշխարհի Խմբագրականներ», հրատարակութեամբ ԶՄԸՄ-ի Սուրիոյ Շրջ. Վարչութեան Մամուլի Յանձնախումբին:

- «ԶՄԸՄ-ական Ռահվիրաներու Խնկելի Յիշատակին»: Գիրքը կը պարունակէ միութեան հիմնադիրներուն, երախտաշատ ԶՄԸՄ-ականներուն եւ Զայոց Տեղասպանութեան զոհ գացած ԶՄԸՄ-ականներու կենսագրականներն ու լուսանկարները:

- «Կամուրջներ Զաստատել Բ.» դասախօսութիւններու հաւաքածոն, հրատարակութեամբ ԶՄԸՄ-ի Սուրիոյ Շրջ. Վարչութեան Մամուլի Յանձնախումբին:

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

- «Խաղերու Գիրք», որ կ'ընդգրկէ սկաուտական եւ դաշտային խաղեր:

- «Գանձասար»ի յաւելուած թիւ, նուիրուած ԶՄԸՄ-ի 100-ամեակին:

ԶՄԸՄ-ի Սուրիոյ Շրջ. Վարչութեան 100-ամեակի Կեդրոնական Յանձնախումբը միութեան հիմնադրութեան 100-ամեակին առիթով հրապարակեց 100-ամեակի նշանակը կողմ վզնոցներ, ձեռքի կապեր եւ կուրծքի գնդասեղներ, իսկ Գործադիր Յանձնախումբը՝ մետալներ:

ԶՄԸՄ-ի Սուրիոյ Շրջ. Վարչութիւնը հերթական այցելութիւններ տուաւ միութեան մասնաճիւղերու վարչութեանց, որոնց ընթացքին քննարկուեցան միութեան դիմագրաւած դժուարութիւնները եւ միասնաբար գտնուեցան յաղթահարելու ձեւեր որդեգրուեցան նոր հարիւրամեակը վերանորոգ թափով մուտք գործելու համար:

ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ՍԿԱՈՒՏ ԽՈՐՀՈՐԴ

- 4-7 Մարտ 2018-ին, հովանաւորութեամբ Բերիոյ Զայոց Թեմի Բարեջան Առաջնորդ Գերշ. Տ. Շահան Ս. Արք. Սարգիսեանի, կազմակերպութեամբ ԶՄԸՄ-ի Սուրիոյ Շրջանային

Սկաուտ Խորհուրդին եւ համագործակցութեամբ՝ Զալէպի Մասնաճիւղի Սկաուտ Խորհուրդին տեղի ունեցաւ սկաուտական ցուցահանդես, ԱՄԺ Տան «Լեւոն Շանթ» սրահէն ներս: Պաշտօնական բացումը կատարուեցաւ ձեռամբ Առաջնորդ Սրբազան Զօր եւ ԶԶ Զալէպի Գլխաւոր Զիւլպատոսին:

- 15 Մարտ 2018-ին, հովանաւորութեամբ ԶՄԸՄ-ի Սուրիոյ Շրջ. Վարչութեան, կազմակերպութեամբ Շրջանային Սկաուտ Խորհուրդին եւ Խմբապետութեան, տեղի ունեցաւ

վկայեալ կարգի տուչութիւն Զիլիսի Զայրենակցական Միութեան սրահէն ներս, ուր վկայուեցան 5 քոյր-եղբայրներ:

- 11 Օգոստոս 2018-ին, ԶՄԸՄ-ի Շրջանային Սկաուտ Խորհուրդը կազմակերպեց միջմասնաճիւղային սկաուտական խորհուրդներու եւ խմբապետութեան 17-րդ խորհրդաժողովը Զեսապի ակումբէն ներս: Խորհրդաժողովին ներկայ գտնուեցան ԶՄԸՄ-ի Սուրիոյ Շրջ. Վարչութիւնն ու Շրջանային Սկաուտ Խորհուրդը, ինչպէս նաեւ Զալէպի, Զեսապի եւ Լաթաքիոյ մասնաճիւղերու սկաուտ խորհուրդներու անդամները:

- Շրջանային Սկաուտ Խորհուրդին համարատու հրատարակչական յանձնախումբը հերթականօրէն պատրաստեց թերթիկներ, գայլ-արծուիկ եւ արի-արեւոյշ միաւորներուն, ընդգրկուած էին ԶՄԸՄ-ի պատմութիւնը, սկաուտական գիտելիքներ, ազգային ու եկեղեցական տօներու մասին տեղեկութիւններ, որոնք տրամադրուեցան բոլոր մասնաճիւղերուն: Շրջանային Սկաուտ Խորհուրդը հրատարակեց նաեւ կանչերու գիրք:

ԶԱԼԵՊ ՄԱՍՆԱՃԻՐ

- 17 Ապրիլ 2018-ին, Զալէպի Մասնաճիւղի երեք-պարման եւ արի-արեւոյշ միաւորները Սուրիոյ անկախութեան 72-րդ տարեդարձին առիթով, փողերախումբին առաջնորդութեամբ տողանցեցին:

- 23 Ապրիլ 2018-ին, Զալէպի Մասնաճիւ-

ղի երեք-պարման եւ արի-արեւոյշ միաւորները ապրիլեան նահատակներուն նուիրուած հսկումի արարողութիւն կատարեցին Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ, ապա գիշերային գործունէութիւն ունեցան Ազգ. Սահակեան վարժարանէն ներս:

- 24 Ապրիլ 2018-ին, Հայոց Ցեղասպանության 103-րդ տարելիցին, ՀԵՄ-ի կազմակերպած նախաձեռնություններուն Հալեպի Մասնաճիւղի փողերախումբն ու սկաուտները իրենց պարտականութիւնը կատարեցին՝ տողանցելով, Ս. Եւ Անմահ պատարագին ներկայ գտնուելով Եւ ծաղկեմատոյցով:

- ՀՄԸՄ-ի Հալեպի մասնաճիւղի տարեկան բանակումը տեղի ունեցաւ 5-12 Օգոստոս 2018-ին, Զեսապի Էքիզօլուք շրջանի Միութեան վերանորոգուած բանակավայրէն ներս: Բանակումը նուիրուած էր Միութեան հիմնադ-

րութեան 100-ամեակին (Դարեկան Բանակում): Բանակումին իրենց մասնակցութիւնը բերած էին 180 գայլ-արծուիկներ, արի-արեւոյշներ Եւ փողերախումբի անդամներ:

- 12 Օգոստոս 2018-ին, Հալեպի Մասնաճիւղի սկաուտներն ու փողերախումբը Լաթաքիոյ Եւ Զեսապի մասնաճիւղերուն հետ իրենց մասնակցութիւնը բերին Զեսապի մէջ տեղի ունեցած աւանդական տողանցքին, Ս. Աստուածածնայ Վերափոխման տօնին առիթով:

- Սեպտեմբեր 2018-ին, Հալեպի Մասնաճիւղի սկաուտական 7-րդ Եւ 8-րդ վաշտերը իրենց մասնակցութիւնը բերին JCI ընկերութեան կազմակերպած ձիթենիի ծառատնկումի փառատօնին:

- 19 Սեպտեմբեր 2018-ին, Հալեպի Մասնաճիւղի գայլ-արծուիկ միաւորը ունեցաւ խաղի օր, Միութեան վարժարանի տարածքէն ներս:

- 30 Սեպտեմբեր 2018-ին, հովանաւորութեամբ ՀՄԸՄ-ի Հալեպի Մասնաճիւղի Սկաուտ Խորհուրդին Եւ ներկայութեամբ ՀՄԸՄ-ի Շրջ. Վարչութեան Եւ Շրջ. Սկաուտ Խորհուրդին, Ազգ. Զարէն Եփփէ ճեմարանէն ներս տեղի ունեցաւ փոխանցման արարողութիւն Եւ տո-

ղանցք, մասնակցութեամբ մասնաճիւղի փողերախումբին:

- Հալեպի Մասնաճիւղի սկաուտները 110 անդամներով իրենց մասնակցութիւնը բերին սկաուտական արաբական ողոմպիականի մրցաշարքին, արձանագրելով փայլուն արդիւնքներ:

- Հոկտեմբեր ամսուան ընթացքին Հալեպի մասնաճիւղի Սկաուտ Խորհուրդը կազմակերպեց աստիճանաւորական Եւ խմբապետական պատասխանատուներուն յատուկ դասընթացք՝ նկարչութեան, շտապ օգնութեան, քարտուղարութեան, համակարգիչի, մարմամարզի Եւ սկաուտական կապերու, Ս. Վրացեան Կեդրոնի Լ.Մասպանաճեան սրահէն ներս: Դասընթացքի աւարտին մասնակիցները ստացան համապատասխան պէճեր:

- Նոյեմբեր 2018-ին, Հալեպի Մասնաճիւղի Սկաուտ Խորհուրդը կազմակերպեց Երեցի օր, նուիրուած Հալեպի Մասնաճիւղի առաջին երիցական փաղանգի հիմնադիր եղբ. Յարութիւն Բարսեղեանի, որմէ ետք մասնակիցները խաղավայր այցելեցին:

- Նոյեմբեր-Դեկտեմբեր ամիսներուն Հալեպի Մասնաճիւղի Սկաուտ Խորհուրդը կազմակերպեց սկաուտական ոտնագնդակի մրցաշարք, որուն ակտիւն հանդիսացաւ Արիական Վագր Խումբը:

Հալեպի Մասնաճիւղի մարզական կեանքը Եւս եռուն է իր փորձերով Եւ մրցումներով: Մասնաճիւղի Վարչութիւնը յառաջ կը տանի ՀՄԸՄ-ի պասքէթի դաշտի նորոգութեան մեծածաւալ աշխատանքը: ՀՄԸՄ-ի ընտանեկան պարտեզը իր ջերմ մթնոլորտով հալեպահայերուն համար որպէս հաւաքավայր կը ծառայէ:

ԴԱՄԱՍԿՈՍ ՄԱՍՆԱՃԻՂ

- 1 Ապրիլ 2018-ին, ՀՄԸՄ-ի Դամասկոս Մասնաճիւղի Վարչութիւնը Ս. Յարութեան տօնին առիթով կազմակերպեց ճաշկերոյթի ձեռնարկ մը:

- 13 Ապրիլ 2018-ին, ՀՄԸՄ-ի Դամասկոս Մասնաճիւղի սկաուտական կազմը կազմակերպեց Ռալիի ձեռնարկ մը:

- 17 Ապրիլ 2018-ին, մասնաճիւղի 5-րդ վաշտի շեփորախումբը տողանցեց Սուրիոյ անկախութեան տօնին առիթով:

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

- 29 Յունիս 2018-ին, Դամասկոսի Մասնաճիւղի Արի-Արեւոյշ միաւորը 30 քոյր-եղբայրներով արշաւ մը ունեցաւ դէպի Պլուտանի «Մուսա» քարայր, ապա «Մար ճրճոս» վանքը:

- ՅԱԸՄ-ի Դամասկոս Մասնաճիւղի տա-

րեկան բանակումը տեղի ունեցաւ 24-28 Օգոստոս 2018-ին, Սէտնայայի մէջ: Բանակումը նուիրուած էր ՅԱԸՄ-ի հիմնադրութեան 100-ամեակին: Բանակումին իրենց մասնակցութիւնը բերին 51 արի-արեւոյշներ եւ գայլ-արծուիկներ:

- 12-13 Յոկտեմբեր 2018-ին, ՅԱԸՄ-ի Դամասկոսի Մասնաճիւղի կազմակերպութեամբ տեղի ունեցաւ տարեկան քերմէսը, նուիրուած միութեան հիմնադրութեան 100-ամեակին, «Ահարոնեան» կեդրոնէն ներս:

- 7 Դեկտեմբեր 2018-ին, միութեան հիմնադրութեան 100-ամեակին նուիրուած փառաշուք հանդիսութիւնը տեղի ունեցաւ, Յայ Կաթողիկէ «Ամինեան» սրահին մէջ: Օրուան բանախօսն էր ՅԱԸՄ-ի Սուրիոյ Շրջ. Վարչութեան ատենապետ եղբ. Մանուկ Զեօշկերեանի եւ Ներկայութեամբ ՀՀ Սուրիոյ Դեսպան Տիգրան Գեորգեանի, Սուրիոյ Խորհրդարանի անդամ դոկտ. Նորա Արիսեանի եւ Շրջ. Վարչութեան անդամներու: Ապա տեղի ունեցաւ հիւրասիրութիւն:

ԼԱԹԱՔԻՎ ՄԱՍՆԱՃԻՐ

- 16 Փետրուար 2018-ին, տեղի ունեցաւ Ա. կարգի թեկնածուներու աստիճանատուութիւն:

- 23 Փետրուար 2018-ին, Սուրիոյ Շրջ. Վարչութենէն եղբ. Մանուկ Զեօշկերեան, եղբ. Արմէն Զեօշկերեան եւ եղբ. Յարութ Օգճեան

այցելութիւն տուին մասնաճիւղին եւ Ներկայ գտնուեցան սկաուտական գործունեութեան:

- 17 Ապրիլ 2018-ին, 11-րդ վաշտը մասնաճիւղի փողերախումբին առաջնորդութեամբ Սուրիոյ անկախութեան տօնին նուիրուած տողանցքին բերաւ իր մասնակցութիւնը:

- 23-24 Ապրիլ 2018-ին, Յայոց Յեղասպանութեան 103-ամեակին նուիրուած հսկումին, տողանցքին եւ ձեռնարկներուն մասնաճիւղի փողերախումբն ու սկաուտները իրենց մասնակցութիւնը բերելով յարգանքի տուրք մատուցեցին:

- 6 Մայիս 2018-ին, 11-րդ վաշտը փողերախումբին առաջնորդութեամբ Սուրիոյ Նահատակաց տօնին առիթով Նահատակաց գերեզմանատուն այցելեց եւ իր յարգանքի տուրքը մատուցեց սուրիական հայրենիքի նահատակներուն:

- 14 Մայիս 2018-ին, Լաթաքիոյ Մասնաճիւղի Սկաուտ Խորհուրդը կազմակերպեց դասախօսական ձեռնարկ մը, խմբապետական կազմին եւ աստիճանաւորներուն: Հիւր դասախօսն էր՝ քոյր Մեդրիկ Ապահունի-Մանճեան, նիւթ ունենալով՝ «Աստիճանաւոր-Սկաուտ Փոխ Յարաբերութիւն եւ Յաջող Խմբապետի Մը Յատկանիշները»:

- 18 Մայիս 2018-ին, Լաթաքիոյ Մասնաճիւղի Սկաուտ Խորհուրդը կազմակերպեց Մոկլիի Օր, մասնակցութեամբ 79 գայլ-արծուիկներու:

- 25 Մայիս 2018-ին, մասնաճիւղի վարչութիւնն ու Սկաուտ Խորհուրդը ՀՀ անկախութեան 100-ամեակին նուիրուած տողանցք մը կազմակերպեցին ՍՕ Խաչի կեդրոնէն մինչեւ եկեղեցւոյ շրջափակ, Զեսապի սկաուտներուն մասնակցութեամբ:

- 1-3 Յուլիս 2018-ին, մասնաճիւղի Սկաուտ Խորհուրդը կազմակերպեց տարեկան քերմէս, ՍՕ Խաչի ակումբի շրջափակէն ներս:

- ՅԱԸՄ-ի Լաթաքիոյ Մասնաճիւղի տարեկան բանակումը տեղի ունեցաւ 31 Յուլիսէն 4 Օգոստոս 2018-ին, Զեսապի Էքիզոլուք շրջանի միութեան վերանորոգուած բանակավայրէն ներս: Բանակումը կը կրէր «Շաւարշ Զրիսեան» անունը՝ առ ի յիշատակ հայ սկաուտական շարժումի հիմնադիրներուն: Բանակումին իրենց մասնակցութիւնը բերին 44 արի-արեւոյշներ, 30 գայլ-արծուիկներ եւ 21 աս-

տիճանաւորներ եւ խմբապետներ:

- 12 Օգոստոս 2018-ին, Լաթաքիոյ Մասնաճիւղի սկաուտներն ու փողերախումբը

Հալէպի եւ Քեսապի մասնաճիւղերուն հետ իրենց մասնակցութիւնը բերին Քեսապի մէջ տեղի ունեցած ասանդական տողանցքին, նուիրուած Ս. Աստուածածնայ Վերափոխման տօնին:

- 16-18 Նոյեմբեր 2018-ին, Լաթաքիոյ Մասնաճիւղի փողերախումբը, սկաուտներն ու գայլ-արծուիկները իրենց մասնակցութիւնը բերին Բերիոյ Հայոց Թեմի Բարեջան Առաջնորդ Գերշ. Տ. Շահան Ս. Արք. Սարգիսեանի հովուական այցելութեան ընթացքին տեղի ունեցած նախաձեռնութիւններուն:

- 30 Նոյեմբեր 2018-ին, Լաթաքիոյ Մասնաճիւղի վարչութեան եւ Սկաուտ խորհուրդին կազմակերպութեամբ տեղի ունեցաւ ՀՄԸՄ-ի հիմնադրութեան 100-ամեակին նուիրուած տօնակատարութիւն, որ ընդգրկեց ցուցահանդէս մը «Գանձասար» սրահէն ներս եւ գեղարուեստական յայտագիր մը «Արարատ» սրահէն ներս: Օրուան բանախօսն էր՝ ՀՄԸՄ-ի Սուրբիոյ Շրջ. Վարչութեան աստեապետ եղբ. Մանուկ Քեօշկերեան:

- 1 Դեկտեմբեր 2018-ին միութեան 100-ամեակին նուիրուած պարահանդէսը տեղի ունեցաւ:

Լաթաքիոյ մասնաճիւղը ունի մարզական աշխոյժ գործունեութիւն:

ԳԱՄԻՇԼԻ ՄԱՍՆԱՃԻՂ

- Փետրուար ամսուան մէջ Գամիշլի Մասնաճիւղը միութեան 100-ամեակին ընդառաջ փառաշուք հանդիսութիւն մը կազմակերպեց «Կիւլպէնկեան» սրահէն ներս:

-1 Ապրիլ 2018-ին, Ս. Յարութեան տօնին

առիթով տեղի ունեցաւ տողանցք մը, առաջնորդութեամբ մասնաճիւղի փողերախումբին:

- 25 Մարտ 2018-ին, փառաշուք հանդիսութեամբ յիշատակուեցաւ Հայ Սկաուտի Օրը «Կիւլպէնկեան» սրահէն ներս, հովանաւորութեամբ՝ Ճեզիրէի Հայոց Առաջնորդական Փոխանորդ Հոգ. Տ. Ռուբէն Արք.Նալպաստեանի:

- 24 Ապրիլ 2018-ին, Մասնաճիւղը իր մասնակցութիւնը բերաւ Հայոց Տեղասպանութեան 103-րդ տարելիցին նուիրուած Ս. Եւ Անմահ Պատարագին, ապա տեղի ունեցաւ տողանցք եւ ծաղկեմատոյց:

ղանցք եւ ծաղկեմատոյց:

- 6 Մայիս 2018-ին, մասնաճիւղի տարեկան ընդհ. Ժողովը գումարուեցաւ, ներկայութեամբ՝ ՀՄԸՄ-ի Սուրբիոյ Շրջ. Վարչութեան ներկայացուցիչ եղբ. Զաւէն Գասպարեանի:

- 27 Մայիս 2018-ին, Գամիշլի Մասնաճիւղը իր մասնակցութիւնը բերաւ Մայիսեան յաղթանակներու տօնակատարութեան առիթով տեղի ունեցած Ս. Եւ Անմահ Պատարագին, եռագոյն դրօշի օրհնութեամբ, ապա փողերախումբին առաջնորդութեամբ տեղի ունեցաւ տողանցք եւ հոգեհանգստեան պաշտօն, յարգանքի տուրք մատուցուեցաւ անկախութեան ճանապարհին զոհուած նահատակներուն, իսկ երեկոյեան կատարուեցաւ կեդրոնական ձեռնարկը:

-Յունիս 2018-ին, Գամիշլի Մասնաճիւղի Վարչութեան եւ Մարզական Յանձնախումբին կազմակերպութեամբ ֆութպոլի եւ պասքեթպոլի աղջկանց եւ տղոց կրտսերներու խումբերը իրենց մասնակցութիւնը բերին շարք մը մրցումներու, որպէս պատրաստութիւն միութեան 100-ամեակին նուիրուած մրցաշարքին:

- Օգոստոս-Սեպտեմբեր 2018-ին, հինգ շաբթուան տնտրութեամբ տեղի ունեցաւ

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

Միութեան 100-ամեակին նուիրուած ֆուֆայրի մրցաշարքը, հովանաւորութեամբ Գամիշլի Մասնաճիւղի Վարչութեան, կազմակերպութեամբ Մարզական Յանձնախումբին: Ախոյեան հանդիսացաւ ԶՄԸՄ-ի «Մասիս» խումբը:

- Գամիշլի Մասնաճիւղի տարեկան բանակումը տեղի ունեցաւ 14-15-16 Սեպտեմբեր 2018-ին, Սուրիանի Կաթողիկէ Ս. Աստուածածին ուխտավայրէն ներս, մասնակցութեամբ՝ 38 քոյրերու եւ եղբայրներու: Բանակումը նուիրուած էր ԶՄԸՄ-ի հիմնադրութեան 100-ամեակին (Դարեկան Բանակում):

- 25 Նոյեմբեր 2018-ին, «Կիւլպէնկեան» սրահէն ներս փառաշուք հանդիսութեամբ յիշատակուեցաւ ԶՄԸՄ-ի հիմնադրութեան 100-ամեակը, հովանաւորութեամբ Ճեզիրէի Զայոց Առաջնորդական Փոխանորդ Զոզ. Տ. Ռուբէն Աբդ.Նալպանտեանի, կազմակերպութեամբ ԶՄԸՄ-ի Գամիշլի Մասնաճիւղի Վարչութեան եւ Սկաւուտ Խորհուրդին: 100-ամեակի տօնակատարութիւնները եզրափակուեցան պարահանդէսով:

Գամիշլի Մասնաճիւղը ունի մարզական աշխոյժ գործունէութիւն:

ՔԵՍԱՊ ՄԱՍՆԱԾԻՂ

- 24 Ապրիլ 2018-ին, Զայոց Յեղասպանութեան 103-րդ ամեակին, յետ Ս. եւ Անմահ Պատարագին, 24 Ապրիլի յուշակոթողին դիմաց ծաղկեպսակ զետեղուեցաւ:

- 28 Ապրիլ 2018-ին, հովանաւորութեամբ Քեսապի Մասնաճիւղի Վարչութեան, կազմա-

կերպութեամբ մասնաճիւղի Սկաւուտ Խորհուրդին եւ Խմբապետական կազմին տեղի ունեցաւ Զայ Սկաւուտի եւ Մոկլիի Օր Սարդարապատ սրահէն ներս, նուիրուած Զայաստանի անկախութեան եւ ԶՄԸՄ-ի հիմնադրութեան 100-ամեակներուն:

- 25 Մայիս 2018-ին, Քեսապի սկաւուտնե-

րը մասնակցեցան ԶԶ անկախութեան 100-ամեակին նուիրուած տողանցքին:

- 2 Յուլիսէն 8 Յուլիս 2018, ՍՕ Խաչի Կազդուրման կայանին մէջ յաջողութեամբ իրագործուեցաւ ԶՄԸՄ-ի Քեսապ Մասնաճիւղի տարեկան բանակումը, որ նուիրուած էր միութեան հիմնադրութեան 100 ամեակին, կազմակերպութեամբ ԶՄԸՄ-ի Քեսապի Մասնաճիւղի Սկաւուտ Խորհուրդին եւ Խմբապետական կազմին, հովանաւորութեամբ՝ Քեսապի

Մասնաճիւղի Վարչութեան: Բանակումին մասնակցեցան 121 քոյրեր ու եղբայրներ:

- 12 Օգոստոս 2018-ին, Քեսապի Մասնաճիւղի սկաւուտներն ու նորակազմ փողերախումբը Զալէպի եւ Լաթաքիոյ մասնաճիւղերուն հետ իրենց մասնակցութիւնը բերին Քեսապի մէջ տեղի ունեցած աւանդական տողանցքին, Ս. Աստուածածնայ Վերափոխման տօնին առիթով:

- 13 Զոկտեմբեր 2018-ին, Քեսապի Մասնաճիւղի գայլ-արծուիկ եւ արի-արեւոյշ միաւորները ԶՄԸՄ-ի կեդրոնէն ներս ունեցան գործունէութիւն մը, որուն ընթացքին գայլ-արծուիկ միաւորի «Նարնջագոյն» Բ. վոհմակը փոխանցուեցաւ արի-արեւոյշ միաւոր:

- 19 Նոյեմբեր 2018-ին, կազմակերպութեամբ ԶՄԸՄ-ի Քեսապ Մասնաճիւղի Սկաւուտ Խորհուրդին տեղի ունեցաւ աստիճանաւորական որակաւորման կիսօրեայ սեմինար, ԶՄԸՄ-ի կեդրոնէն ներս, մասնակցութեամբ 29 քոյրերու եւ եղբայրներու:

Քեսապի մասնաճիւղն ալ ունի մարզական աշխոյժ կեանք:

Տարուան աւարտին, Քեսապի Մասնաճիւղի Վարչութիւնն ու Սկաւուտ Խորհուրդը կազմակերպեցին միութեան 100-ամեակին նուիրուած փառաշուք տօնախմբութիւն:

«ԳԱՆՁԱՍԱՐ»Ի 25-ԱՄԵԱԿ

**«ԳԱՆՁԱՍԱՐ»Ի 25-ԱՄԵԱՅ ՈՒՂԻՆ
(ՄՏԵՐՄԻԿ ՆԱՐՅԱԶՐՈՅՑ «ԳԱՆՁԱՍԱՐ»Ի
ՆԱԽԿԻՆ ԽՄԲԱԳԻՐՆԵՐՈՒՄՆ ՆԵՏ)**

*Հարցազրույցը վարեց
Չարմիկ Պողիկեան*

Սուրիահայ մամուլի կեանքին մեջ «Գանձասար»ի ծնունդին, 25 տարուան երթին եւ առաքելութեան մեր ընթերցողները իրազեկ դարձնելու համար յարմար նկատեցինք զրուցել «Գանձասար»ի նախկին խմբագիրներուն հետ՝ թերթին անցած ուղիին շուրջ չարձանագրուած մանրամասնութիւններ լոյսին բերելով եւ սփիւռքահայ մամուլին դժուարութիւններն ու մարտահրաւերները ներկայ պայմաններուն ներքեւ ընդգծելով:

Առաջին երկու հարցումները ուղղեցինք «Գանձասար» շաբաթաթերթի առաջին խմբագիրին՝ պրն. Խաժակ Մկրտիչեանին.

Չարմիկ Պողիկեան. - Թերթի մը խմբագրին պատասխանատուութիւնը մեծ է, բնականաբար, սակայն առաջին խմբագիրին առաքելութիւնը առանցքային նշանակութիւն կը զգենայ, նկատի առած որ ան պիտի դնէ հիմը, բանայ նոր ճամբայ մը, յառաջացնէ ընթերցողներու շրջանակ մը, ստեղծէ, պահէ ու զարգացնէ աշխատակիցներու փաղանգ մը այնպիսի քաղաքի մը մէջ, ուր ոչ լրագրական համալսարան գոյութիւն ունի, ոչ լրագրական դպրոց, ոչ ալ այս ոլորտին զարգացման նպաստող պայմաններ, անշուշտ երկրէն ներս այդ տարիներու տեղական մամուլին պարզած իրավիճակին կ'ակնարկեմ ընդհանրապէս: Հաւանաբար ինքնաշխատութեամբ եւ

սփիւռքահայ այլ թերթերու մէջ յօդուածներ ստորագրող աշխատակիցներ, որոնց կողքին նաեւ սուրիահայ գրողներ, մտաւորականներ ձեր առաջին գործակիցները եղան: Այնուամենայնիւ, ձեր օրերուն, քառասուն տարուան ընդմիջումէն ետք, - սուրիահայ մամուլի վերջին թերթը դաշնակցական պաշտօնաթերթ «Արեւելք» օրաթերթն էր, որ լոյս տեսած էր 1946 - 1963, - Հալէպի մէջ վերստին ծնունդ առաւ հայկական շաբաթաթերթ մը, որ ոչ միայն ճամբայ բացաւ, այլեւ սուրիահայ մամուլին ամենէն երկարակեաց թերթը դարձաւ, քննական միտքի, հասարակական կարծիքի ձեւաւորման նպաստեց եւ լրատուական, հրապարակագրական մարդուժի որոշ մակարդակ մը յառաջացուց տարիներու երկայնքով:

Կը ներկայացնէ՞ք ինդրեմ դաշնակցական երկրորդ պաշտօնաթերթին՝ «Գանձասար» շաբաթաթերթին հիմնադրութեան առաջին քայլերն ու կշռութաւոր ընթացքը, ձեր խմբագրութեան տարիներու հետագայ զարգացումները, դժուարութիւններն ու սուրիահայ թերթին բերած ներդրումը համայնքի կեանքին:

Խաժակ Մկրտիչեան. - «Գանձասար»ը շաբաթաթերթի վերածելու որոշումը իր հետ կը բերէր անկէ բխած բազմաթիւ հարցեր լուծելու անհրաժեշտութիւն: Լրատուութեան ակտիւ արագ ու արդիական միջոցներու կիրառումէն մինչեւ բովանդակութեան այլազանու-

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

թին ու մինչեւ քաղաքական եւ գաղափարական դիմագիծի արտացոլացում: Հարցերու երկար շարք մը կար, որ անհրաժեշտ էր լուծել, հիմնուելով համեմատաբար անփորձ ու երիտասարդ անձնակազմի մը վրայ եւ մամուլի ազատութեան իմաստով՝ նուրբ ու որոշ կաղապարումներով յատկանշուող պայմաններու ներքեւ:

Պետք է խոստովանիլ, որ Սուրիոյ մէջ ընդհանրապէս եւ Հալէպի մէջ մասնաւորաբար կային գրական, հրապարակագրական ու լրատուական թղթակցութեան փորձառութիւն ունեցող որոշ գրիչներ, որոնց առկայութիւնը լաւատեսութիւն կը ներշնչէր ապագային նկատմամբ: Բայց այդ բազմազան ու երբեմն ալ քաղաքական ու գաղափարական տարաբընոյթ հայեացքներու տէր գրիչները ի մի բերելու եւ «Գանձասար»ի շուրջ համախմբելու գործը եւս մարտահրաւեր մըն էր, զոր պէտք էր յաղթահարել:

Այլ իրականութիւն մը եւս կար: «Գանձասար»ը իբրեւ շաբաթաթերթ, ըստ էութեան, կը գործէր Լիբանանէն ամէն օր Սուրիա հասնող երեք օրաթերթերու կողքին, ինչ որ լրատուական առումով անպայման հաշուի առնուելիք իրողութիւն մըն էր:

Այս հարցերը դիմագրաւելու համար որդեգրեցինք հետեւեալ մարտավարութիւնը՝ էջերու բովանդակութեան այլազանութիւն, քաղաքականէն մինչեւ հնագիտական ու պատմական, գրականէն մինչեւ կնոջական ու մարզական: Սուրիոյ բոլոր հայ գաղութներու

մէջ թղթակիցներու ցանց, որպէսզի կարելի ըլլայ շեշտել սուրիահայութեան պաշտօնաթերթ ըլլալու հանգամանքը եւ յանկարծ զայն չվերածել միայն հալէպահայ կեանքի բանբերին: Կապեր հաստատել հայկական լրատուական աղբիւրներու հետ, ինչպէս «Արմէնփրէս», «Մարմարա» եւ «Ասպարէզ» օրաթերթեր եւ այլն: Կապ հաստատել նաեւ աշխարհի տարբեր երկիրներու մէջ ապրող սուրիահայերու հետ, որոնք անկասկած իրենց ծննդավայրի ազգային կեանքին հաղորդակից դառնալու կարօտը ունէին: Գաղափարական առումով՝ հանդիսանալ երբեմնի «Արեւելք» օրաթերթի ընդհատուած շարունակութիւնը, միաժամանակ, բաւարարել մեր ճակտին դրուած Ազգային Առաջնորդարանի Պաշտօնաթերթ ըլլալու հանգամանքը:

Չանտեսեցինք նաեւ մեր շարունակականութեան երաշխիքը հանդիսացող սոր սերունդի ներգրաւման անհրաժեշտութիւնը, թէ՛ որպէս ապագայ աշխատակից, թէ՛ որպէս հայ թերթի ապագայ ընթերցող, որուն համար ստեղծեցինք մանկական յատուկ յաւելումներ:

Մեր որդեգրած մարտավարութիւնը ի գործ դնելու համար եղանք հետեւողական, որպէս երիտասարդ ու համեմատաբար անփորձ անձնակազմ, մենք իրարմէ սորվեցանք, զիրար լրացուցինք ու բոլորս կանգնեցանք նոյն մակարդակին վրայ, առանց գերադասի ու ստորադասի որեւէ շերտաւորման... գրաշարը, սրբագրիչը, յօդուածագիրը, խմագրողը, թղթակիցը եւ էջադրողը մեզմէ իւրաքանչիւրն էր:

Մեր խմբագրատունը բացիք մտաւորական կարողութեամբ օժտուած բոլոր հայորդիներուն դիմաց, առանց որեւէ նախապաշարումի: Իսկ խմբագրատուն կատարուած այցելութիւններուն հոսքը եւ յատուկ սեղանի շուրջ հաւաքուելու մեր պարբերական հրաւերներուն ընդառաջողներուն քանակը շատ յուսադրիչ էին:

Բարեբախտութիւնը այն էր, որ երբեք չունեցանք տնտեսական դժուարութիւն կամ մտահոգութիւն, որովհետեւ ե՛ւ կը վայելէինք Պատկան Մարմինին ամբողջական աջակցութիւնը, ե՛ւ կամաւոր աշխատակիցներ ու սեփական տպարան ունենալու շնայութիւնը:

Գաղութին մէջ եւ գաղութէն դուրս շատ զգալի էր սուրիահայ թերթ ունենալու ծարաւը: Կարճ ժամանակի մէջ եղանք սպասուած թերթ ու մեր ինքնագիր յօդուածներն ու թղթակցութիւնները սկսան արտատպուիլ աշխարհասփիւռ հայկական թերթերու մէջ:

Հաղորդակցութեան ժամանակակից միջոցներու հետ քայլ պահելը եւս նպատակ էր: Առաջին կարելիութիւնն իսկ օգտագործելով, բաժանորդագրուեցանք «Արմէնփրէս»ին, որ մէ *թելէքս*ի միջոցով ամէնօրեայ լուրեր կը ստանայինք, անոր ակնարկ «Ասպարէզ» օրաթերթէն ֆաքսով ապա ե-նամակով մեզի հասած լրահոսը: Սուրիոյ մէջ համացանցի առաջին հարիւր բաժանորդներէն մէկն էր «Գանձասար»ը, բազում թեքնիք դժուարութիւններ յաղթահարելով, ամենայնդէպս մեզի հնարաւորութիւն կու տար արագօրէն հետեւելու հայկական լրատուութեան:

Շատ չանցած, արդէն քիչ մըն ալ ինքնավստահութիւն ձեռք բերած, սկսանք մտածել նաեւ նիւթականի մասին, թէկուզ Պատկան Մարմինին տնտեսական բեռը թեթեւցնելու, քիչ մըն ալ «Գանձասար»ը ակնի տարածելու նպատակով: Սկսանք ծանուցումներ հաւաքելու աշխատանքին քիչ մը ակնի զարկ տալ, տարեկան բացառիկ թիւեր հրատարակել եւ այլն:

Առաջին թիւը հրատարակելու երիտասարդական խանդավառութիւնը արդէն անցեալ էր եւ «Գանձասար»ը արդէն կայացած էր: Միտումնաւոր կերպով, իբրեւ «Արեւելք» տպարանի ծանուցում իր ճակտին կրող «Գանձասար»ը, յաջողած էր երբեմնի «Արեւելք» թերթի ընդհատուած երթը շարունակել:

2. Դ. - Թերթի մը բացած ուղիին ընդգծումը որքան որ կարելոր է ընթերցողին եւ պատմութեան համար, նոյնքան ալ հետաքրքրական է աշխատանքի ներքին խոհանոցը. - խըմբագրակազմի յառաջացում, խմբագրատան կարիքներ, աշխատանքային պայմաններ, տպագրութիւն, այլ թերթերու կամ խմբագիրներու հետ գործակցութիւն եւ այլն: Ինչպէ՞ս կը բնութագրէք այս բոլորը: Ցատկանշական դէպքեր կամ դէմքեր կը յիշէ՞ք:

Խ. Մ. - «Գանձասար»ով սկսած, հայ մամուլի տարբեր օրկաններու հետ ապրեցայ շուրջ

տասնհինգ տարի: Երբ կը համեմատես առաջին քայլերը այսօրուան կարելիութիւններուն հետ՝ շատ յստակ կը պատկերացնես այն մեծ զոհողութիւնները, զորս հայ մամուլի առաջին նուիրեալները կատարած են հարիւրաւոր տարիներու ընթացքին:

Մենք ունեինք մէկ համակարգիչ, գրաշարութեան պէտք է սպասէր էջադրողը, էջադրողին պէտք է սպասէր լրահաւաքը: Շատ մեծ ուրախութիւն տիրեց խմբագրատան մէջ, երբ «Գանձասար» օժտուեցաւ մասամբ օգտագործուած սեւ ու սպիտակ թուայնացնող պատճենահանող գործիքով, որ մեզ ձերբազատեց նկարներ տեղադրելու գլխացաւանքէն: Աւելի մեծ ուրախութիւն ապրեցանք երբ ապահովուեցաւ երկրորդ համակարգիչը:

Իբրեւ թէ մասնաժամ աշխատող անձնակազմը թերթի հրապարակման նախորդող օրը տուն կը վերադառնար գրեթէ լուսաբացին, առանց որեւէ դժգոհութեան: Տպագրական վրիպումներու եւ աջէն ու ձախէն հնչած սրամտութիւններու յառաջացուցած ծիծաղը եւ հերթական թիւին լոյս ընծայելու հրճուանքը ամէն ինչ կը մոռցնէր:

Ծիծաղաշարժ դէպքերէն մէկը, որ կը յիշեմ, պատահեցաւ հիմնադրութենէն քանի մը տարի ետք: Հակառակ անոր, որ նիւթական հարցերը մեր աշխատանքի ծիրէն դուրս էին, բայց ամէն տարի հաշուեքնութիւն մը կը կատարուէր: Այդ տարուան հաշուեքնութիւն յանձնախումբը իսկապէս գերբձախնդիր ու պարկեշտ ընկերներէ կազմուած էր: Հաշուեքնութեան աւարտին մեզի փոխանցուեցաւ յանձնախումբին նկատողութիւնները, ուր ի միջի այլոց մեզի հարց տրուեցաւ, թէ այս ինչքա՞ն սուրճ խմած ենք: Մենք ալ կատակով պատասխանեցինք, թէ, քանի որ շատ գործ կ'ընենք, ուրեմն սուրճ ալ շատ պիտի խմենք, բայց կը խոստանանք յաջորդ տարի ակնի քիչ սուրճ խմել: Յիշեցի նաեւ այն, որ սուրճ եփելը կարգով էր:

Ընդհանրապէս ապերախտ գործ է յաջողած գործի մը նպաստ բերած մարդոց անուններ թուելը, որովհետեւ մարդկային թերի յիշողութեան վստահելով երբեմն կը մոռցուին շատ արժանաւորներ, այնուամենայնիւ, սակայն, «Գանձասար»ի առաջին տարիներուն, տարբեր բնագաւառներու մէջ իրենց մեծ

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

աւանդը ունեցած կարգ մը անուններ կարելի է չյիշել, ինչպէս՝ Յակոբ Սահակեան, Գոհարիկ Արուշեան, Ալեքսան Բէշիշեան, Յուրի Ազէզեան, Մարուշ Երամեան, Խաչիկ Շահինեան, Վարդ Բէշիշեան, Կարօ Մկրտիչեան, Նուպար Մելիքեան, Յակոբ Մկրտիչեան, Յակոբ Միքայէլեան, Այտա Մինասեան, Ռիթա Կաղեան, Վրէժ Զասունի, Նորայր Մանճեան, Գառնիկ Նալպաստեան, Արտօ Համբարձումեան, Ճորճ Արապաթեան եւ ուրիշներ:

2.Պ.- Սիրելի՛ Մարի, գրոյցս շարունակելով երկրորդ խմբագիրին հետ, կը յիշեմ, որ դուք թե՛ «Գանձասար»ի երկրորդ խմբագիրը դարձաք, սակայն հիմնադրութեան օրերէն «Գանձասար»ի ընտանիքին մէկ անդամն էիք արդէն՝ անոր հետ ապրող, անոր հետ տաղնապող: Առաջին խմբագիրին հետ գրուցեցիք աշխատակիցներու, գործակիցներու մասին: Ձեր խմբագրութիւնը ստանձնած տարին թերթը արդէն որոշ ճամբայ մը կտրած էր: Ի՞նչ էր ընթերցողին արձագանգը, որքանո՞վ կարելոր է անոր կարծիքը, իսկ մեր թերթերը, ազգային-համայնքային հարցեր արծարծելու եւ կարծիք ձեւաւորելու կողքին ընդհանրապէս, որքանո՞վ արծարծած են ժողովուրդը մտահոգող հարցեր, որքանո՞վ ծանօթ են անոր բազկերակին, հետաքրքրութիւններուն նաեւ: Եւ Վերջապէս, հետաքրքրական է իմանալ, որ թերթը ժողովուրդին մօտեցնելու համար այդ տարիներուն ինչպիսի՞ աշխատանք կը տարուէր:

Մարի Մերթիսեան-Եարալեան. - Զուտեմբեր 1997-ին «Գանձասար»ը արդէն բաւական կայացած, հունը գտած շաբաթաթերթ էր: Զրատարակութեան հերթականութիւնն ու ժամկէտը կը պահպանուէին: Ընթերցողը կը սպասէր, որ Զինգաբթի յետմիջօրէին թերթը ստանայ, իսկ ուշացումի պարագային՝ խմբագրատուն կը հեռաձայներ եւ իր մտահոգութիւնը կը յայտներ: Յետոյ կը սկսէր քննարկման փուլը, երբ ընթերցողը խմբագրատուն այցելութեան կամ նամակի միջոցով կը փոխանցէր իր տեսակէտը, գնահատականը, քննադատութիւնը կամ բողոքը: Այսինքն՝ «Գանձասար»ը դարձած էր հալէպահայութեան, գոնէ մէկ մասին, ուշադրութեան առարկան: Եւ սա պատասխանատուութիւն թելադրող

երեւոյթ էր: Պաշտօնապէս Ազգային Առաջնորդարանի թերթը, միեւնոյն ատեն գաղափարական յստակ ուղեգիծի հետեւող ըլլալով, գաղութի միակ հայերէն շաբաթաթերթը կը ջանար անդրադառնալ գաղութի իրադարձութիւններուն: Համացանցային ծառայութիւնները այսքան դիւրամատչելի եւ հասանելի չէին: Խմբագրական կազմը մեծ ճիգ կը թափէր վերջին եւ ճշգրիտ իրադարձութիւնները փոխանցելու համար ընթերցողին:

Սուրիոյ եւ գաղութի պայմաններուն ընծայած կարելիութեամբ, «Գանձասար»ի խմբագրականները, հարցազրոյցները, «Զանակ»

սիւնակը եւ այլ յօդուածները կը փորձէին անդրադառնալ հայկական իրադարձութիւններուն, հարցերուն, դրական եւ բացասական երեւոյթներուն: Ես չեմ կրնար հաստատել, թէ որքանո՞վ յաջողած ենք այդ առաքելութեան մէջ: Կրնամ ըսել՝ չենք ձախողած եւ հաւաստիացնել, որ խմբագրական կազմը, անձնուէր աշխատակիցներն ու թղթակիցները այս գծով ոչ մէկ ճիգ ինչպէս են:

Թե՛ս սփիւռքեան մեր թերթերը մասսայական տարածում չունին, բայց ընթերցող ու հետաքրքրուող փոքրամասնութեան առարկայական քննադատութիւնները մի՛շտ տեղ գտած են, դարձած են խմբագրական կազմի մտահոգութիւնն ու քննարկման առարկան եւ ըստ կարելիութեան՝ նկատի առնուած:

Արդէն յիշեցի, որ մեր խմբագրականներով, հարցազրոյցներով ու յօդուածներով փորձած ենք վեր առնել ազգային եւ համայնքային հարցեր, նպաստել հարցերու լուսաբանման եւ ընթերցողին կողմնորոշման:

Թերթը բազմաբովանդակ էր: Օրինակ՝ լրատուական էջերը կը փոխանցէին Սուրիոյ,

միջազգային, Հայաստանի եւ այլ գաղութներու լուրեր: Հալւեպի մէջ գործող գրեթէ բոլոր միութիւններու եւ հաստատութիւններու գործունէութիւնը «Գանձասար»ին մէջ արձագանգ կը գտնէր: Մարզական, կանացի, մանկական, ուսանողական բաժինները կը փորձէին գոհացնել իրենց ընթերցողներուն հետաքրքրութիւնները: Պատմական, մշակութային, ազգային, քաղաքական յօդուածները կ'ամբողջացնէին թերթը: Թէ՛ թերթի հերթական թիւերը, թէ՛ տարեվերջին հրատարակուած «Գանձասար-Բացառիկ»ները թերթելով կարելի է յստակ գաղափար մը կազմել սուրիահայ գաղութին մասին:

Մամուլը, անշուշտ, կարելոր դէր եւ առաքելութիւն ունի ազգային հարցերու արծարծման ու կարծիք կազմաւորելու առաքելութեան մէջ: 15-20 տարի առաջ անելի մեծ ու ազդեցիկ էր այդ դերը: Այսօր, «մամուլ»ի հարթակը փոխուած է: Մեր տպագիր եւ առցանց մամուլը այդ փոփոխութեան հետ քայլ պահելու, բովանդակութիւնն ու ձեւը այդ հարթակներուն համապատասխանեցնելու անհրաժեշտութեան դիմաց են: Այո՛, հիմա անելի քան երբեք, մամուլը ժողովուրդին հասանելի դառնալու, իրադարձութիւնները պարզ եւ յստակ փոխանցելու, լուրջ վերլուծութիւններ ներկայացնելու ծանր պարտականութիւնը ունի: Մամուլի եւ քարոզչական այլ հարթակներու կարելորութիւնն ու դերը լաւագոյնս կրնանք դիտել վերջին տարիներուն Սուրիոյ (եւ Միջին Արեւելքի) մէջ ծաւալած «յեղափոխութիւններուն» եւ պատերազմներուն ընդմէջէն:

2. Պ. - Ձեր խմբագրութեան օրով յառաջացաւ նաեւ գրական խմբակ մը, գեղարուեստական գրականութիւն մշակողները վերջապէս մնայուն բեմ մը ունեցան: Գրական-մշակութային բաժինը ե՛ւ աշխուժութիւն մը կը ստեղծէ գեղարուեստական գրականութիւն մշակողներուն մօտ, ե՛ւ կը նպաստէ նոր գրիչներու յայտնաբերումին, ե՛ւ արեւմտահայերէնի կենսունակութեան գործնական ազդակ կը հանդիսանայ: Լեզուի պահպանումը, իրականութեան մէջ, բեմերու քարոզներէն ու յորդորներէն անդին, արտադրումի եւ ընթերցումի սերտ յարաբերութեամբ արդիւնաւետ գործընթացի մը կրնայ վերածուիլ: Ինչպէ՞ս յառաջա-

ցաւ եւ ինչպիսի՞ աշխատանք տարաւ այս խումբակը:

Մ.Մ. - Գրական խմբակ ստեղծելու գաղափարը ծնաւ թերթի աշխատակիցներէն՝ գրող Մարուշ Երամեանի հետ գրոյցներու ընդմէջէն: Մարուշը սիրով ստանձնեց եւ յառաջ տարաւ այդ աշխատանքը: Երիտասարդ գրասերներու խմբակ մը կազմուեցաւ: Շաբաթական հերթական հանդիպումներու ընթացքին անոնք թէ՛ տարբեր գրողներու ստեղծագործութիւններ կը սերտէին եւ թէ՛ իրենց գրական փորձերը կը քննարկէին: Արդիւնքը եղաւ «Գանձասար»ի Գրական էջը, որ Հալւեպի (եւ Սուրիոյ) գաղութին համար անհրաժեշտութիւն էր: Համոզուած եմ, որ այդ էջը զգալի բաց մը գոցեց: Այդ խմբակին անդամները շարունակեցին իրենց ճամբան, ոմանք այսօր արդէն հասուն բանաստեղծ-գրողներ են:

Նման խմբակներ, անկասկած, կարելոր են գրական միջավայր ստեղծելու եւ երիտասարդները քաջալերելու: Սակայն ամէնէն եականը կը մնայ լեզուն, մեր պարագային՝ արեւմտահայերէնը պահպանելու մտահոգութիւնը: Արեւմտահայերէնով գրելու, լեզուն հարստացնելու համար լաւ միջավայր պէտք է ստեծել, իսկ գրական նման խմբակներ կըրնան այդ միջավայրը ապահովել:

2. Պ. - Երկրորդ խմբագիր, սակայն սուրիահայ մամուլի պատմութեան մէջ իզական սեռին պատկանող առաջին խմբագիրն էիք: Սփիւռքահայ մամուլին մէջ կին-խմբագիրի նշանակումը, եթէ յիշողութիւնս չի դաւաճաներ, միայն «Յառաջ» թերթին մէջ հանդիպած էինք: Շաւարշ Միսաքեանի մահով «Յառաջ» թերթի խմբագրութիւնը ստանձնած էր իր դուստրը՝ Արփիկ Միսաքեան ու խմբագրութեան պատասխանատու գործը տարած 52 տարի: Ինչդրեմ ներկայացնէք ձեր աշխատանքի տարիները, ինչպէ՞ս կը բնութագրէք զանոնք: Ի՞նչ ծրագիրներ ունէիք եւ անոնցմէ որքա՞նը կարելի եղաւ իրականացնել:

Մ.Մ. - Թերթի խմբագրութիւնը ծանր պատասխանատուութիւն է: Կին-խմբագիր ըլլալը կրկնակի ծանր պատասխանատուութիւն է (Հաւանաբար «կրկնակի ծանր»ը ճիշդ չի հընչեր, բայց ծանրութիւնը շեշտելու համար կ'օգտագործեմ): Շրջապատին համար, անշուշտ,

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

Նոր երեւոյթ էր կին-խմբագիրը: Եւ գրեթէ ամէն քայլափոխիս գարմանքն ու թերահաւատութիւնը զգալի էին: Այդ մօտեցումը կարելոր մարտահրաւեր էր ինծի համար:

Ես սեռերու միջեւ մտային տարբերութիւններուն չեմ հաւատար: Չեմ հաւատար, որ այդ տարբերութիւնները (եթէ կան) կ'ազդեն աշխատանքի եւ արդիւնքի որակին վրայ: Խմբագրի իմ աշխատանքը այդ սկզբունքով կատարած եմ: Հարցերու մօտեցումին, նիւթերու ընտրութեան, թերթի ձեւաւորման, աշխատանքային յարաբերութիւններու ընթացքին փորձած եմ առարկայական ըլլալ: Եւ սա կապ չունի սեռի հետ...: Համոզուած եմ, որ այդ մօտեցումս օգնեց: Յաջողեցա՞մ: Գնահատակաւը ընթերցողինն է:

Աշխատանքի տարիները բաւական հեւքոտ եւ բեղուն էին. հերթական թիւեր, տարեկան բացառիկ թիւեր, Սուրիոյ պատմական վայրերու մասին եւ մանկական գիրքի հրատարակութիւն եւ այլն...: Անշուշտ կարելի չէ պատերազմի տարիներու աշխատանքային կշռոյթին հետ բաղդատել, բայց սուրիահայ գաղութի (Հալէպ եւ այլ շրջաններ) կեանքը աշխոյժ եւ մնայուն իր արձագանգը գտած է «Գանձասար»ի մէջ: Փորձած եմ Հայաստան-Հալէպ կամուրջ կառուցել: Այս շրջագիծին մէջ, օրինակ, հարցազրոյցներու շարք մը հրատարակած ենք: Դեռ 1990-ականներուն Արցախի մէջ ունեցած ենք յատուկ աշխատակից, որ թէ՛ գրական, թէ՛ լրատուական յօդուածներով փոխանցած է այդ տարիներու արցախեան կեանքին պատկերը: Վերը արդէն խօսեցայ գրական խմբակի մասին, որուն անդամները աւելի ուշ դարձան Հալէպ հրատարակուող «Երթ» տարեգիրքին գրական կորիզը:

«Գանձասար»ին արաբերէն բաժին աւելցնելու ծրագիրս մնաց անկատար եւ կը մաղթեմ, որ օր մը թերթը ունենայ ելեկտրոնային արաբերէն բաժին մը, որպէսզի աւելի հասանելի դառնայ Հալէպ եւ Հալէպէն դուրս բնակող արաբախօս հայերուն:

Ինչպէս ամէն աշխատանք, թերթն ալ խըմբային գործակցութեան արդիւնք է: Ամենէն փայլուն կարողութիւններու տեր խմբագիրը կրնայ ձախողիլ, եթէ իր խմբակիցները գործին չհաւատան: Բարեբախտաբար «Գանձասար»ի աշխատակազմը (անձնակազմ, աշ-

խատակիցներ, յօդուածագիրներ, վարչութիւն, ցրուիչ, եւ այլն...) պարտաճանաչ նուիրեալներ են:

Այս առիթը օգտագործելով կը փափաքիմ երախտագիտութիւնս յայտնել բոլոր անոնց, որոնք հայ թերթին հաւատալով թեւ ու թիկունք եղած են, եւ ե՛ն, «Գանձասար»ին: Կը շնորհաւորեմ բոլորին Նոր Տարին:

Բեղուն եւ անխափան գործունեութիւն՝ «Գանձասար»ին:

2. Պ. - Յաջորդ հարցումս կ'ուղղեմ «Գանձասար»ի երրորդ խմբագիրին՝ պրն. Խաչիկ Շահինեանին: Պարո՛ն Շահինեան, ըլլալով «Գանձասար» շաբաթաթերթի համեմատաբար ամենաերկարամեայ ծառայութիւն ունեցող խմբագիրը, (նախքան թերթի հրատարակութիւնը «Գանձասար» պարբերաթերթի խըմբագիրը եղած էք նաեւ) խնդրեմ ներկայացնէք, թէ ինչպիսի՛ փուլերէ անցաւ թերթը ձեր խմբագրութեան շրջանին՝ բովանդակութեան, բաժիններուն, յօդուածագիրներուն, նոր գրիչներու յայտնաբերման թէ այլ ոլորտներու մէջ:

Խաչիկ Շահինեան. - Հայ մամուլի պատմութեան մէջ սուրիահայ գաղութը հարուստ աւանդ եւ ողջունելի ներդրում ունի:

Ինչպէս ամենուրեք, Սուրիոյ մէջ եւս հայը առանց մամուլի չէր կրնար մնալ, քանի որ մշակոյթն ու հայը միշտ եղած են երկուորեակ:

Իսկ հայ մշակոյթի կենսական աղբիւրները եղած են հայ դպրոցը, հայ եկեղեցին եւ հայ մամուլը:

Սուրիահայութիւնը որոշ շրջան մը մամուլէ զրկուելէ ետք, Բերիոյ Հայոց Թեմի Ազգային Առաջնորդարանը 1978-ին ձեռնարկեց «Օշական» պարբերաթերթի հրատարակութիւնը:

եան: Սակայն ժամանակ մը ետք, թերթին պարբերականութիւնը գաղութին համար անբաւարար նկատելով, Ազգ. Առաջնորդարանը, 1991-ին, «Օշական»ի փոխարէն նախաձեռնեց «Գանձասար» երկշաբաթաթերթի հրատարակութեան: Յիրաւի, հարկադրող պահանջքի մը ծնունդն էր «Գանձասար»ը, որ գոհացում պիտի տար բերիահայ գաղութի եռուն եւ արգասաւոր գործունեութեան, դառնալով անոր հարազատ թարգմանն ու ցուլարանը: «Գանձասար»ի վերապահուած դերակատարութիւնը մեծ էր եւ անոր ուսերուն դրուած պարտաւորութիւններու բեռը ծանր:

Յիշենք թէ՛ «Գանձասար» անուանումը որդեգրուեցաւ այն օրերուն, երբ Արցախեան Ազատամարտը իր բուռն եւ ճակատագրական-շրջադարձային փուլը կը բոլորէր:

Արծուեբոյն Արցախի հետ կը կապէ մեզ «Գանձասար»ը, որ Մարտակերտի շրջանին մէջ, խաչէն գետի ձախ ափին գտնուող ազգային-եկեղեցական պատմակշիռ նշանակութեամբ վանքի մը անունն է:

Գանձասար վանքը եղած է Առաջնորդարան եւ խաչենի իշխաններու տոհմական տապանատունը, նաեւ Աղուանի կաթողիկոսութեան աթոռանիստը: Վանքը ունեցած է հարուստ ձեռագրատուն եւ դպրանոց:

Գանձասարի կաթողիկոսները սերտօրէն համագործակցած են Ղարաբաղի Մելիքութիւններուն ազատագրական ոգորումներուն:

18-րդ դարուն Գանձասար դարձած է ազգային ազատագրական շարժումներու կեդրոն եւ այդ դերը պահպանած է մինչեւ 1815 թուական:

Յիշենք նաեւ՝ որ «Օշական»ի խմբագրական պատասխանատուութիւնը ստանձնած եմ 1988-ին եւ եռամեայ անընդմէջ հրատարակումէ եւ աստիճանական վերակազմակերպումէ ետք, Պատկան Մարմինի, Ազգային Իշխանութեան եւ օրուան Առաջնորդ Սրբազան Զօր՝ Տ. Սուրէն Արք. Գաթարոյեանի տնօրինումով, յարմար նկատուեցաւ «Օշական» պարբերաթերթը վերակոչել «Գանձասար» անունով եւ 1 Յունուար 1991-էն սկսեալ լոյս ընծայել զայն երկշաբաթեայ հերթականութեամբ:

«Գանձասար» երկշաբաթաթերթի հրատարակութիւնը շարունակուեցաւ մինչեւ

Մարտ 1993, լոյս ընծայելով (56) համարներ, A4 չափի 24-40 էջ ծաւալով:

1991 Յունուարին կեանքի կոչուած «Գանձասար» երկշաբաթեայ հանդէսը ջանաց ընդարձակել իր գործունեութեան դաշտը, ձգտելով իր օգտակար եւ դաստիարակիչ գրութիւններով ու յօդուածներով կառուցողական եւ բարերար ազդեցութիւն ունենալ մեր ժողովուրդի հանրային-միութենական կեանքին վրայ: Անոր գլխաւոր առաքելութիւնը պիտի հանդիսանար սուրիահայ իրականութենէն ներս ընդարմացած հոգիները զարթնեցնել, աշխուժացնել եւ դառնալ իսկական արծագանգը մեր ազգային-եկեղեցական կեանքին: Իր լրատուական բաժինով պիտի փորձէր ընթերցող հանրութեան փոխանցել Զայաստան Աշխարհի ձայնը ու միաժամանակ պիտի ճրգներ սփիւռքեան զանազան գաղթօճախներու լուրերուն եւ անցուդարձերուն հաղորդակից դարձնել զայն, նպատակադրելով հայրենիքով եւ հայութեամբ ապրելու, ներշնչուելու եւ հպարտանալու պատեհութիւնը ընծայել հալեպահայութեան:

«Գանձասար» պիտի ձեռնարկէր նաեւ իր աշխատակիցներու շրջանակի ընդարձակման եւ ընթերցողներու թիւի բազմացման, կարճ ժամանակի մէջ յուսադրիչ խանդավառութիւն եւ զգալի հետաքրքրութիւն յառաջացնելով իր շուրջ եւ արդարօրէն առաջադրելով վերածուիլ մեր գաղութի ազգային, եկեղեցական, հանրային, կրթական եւ միութենական (մշակութային, ընկերային, բարեսիրական, մարզական, հայրենակցական...) առօրեային հարազատ արտայայտիչին ու համահայկական բեմին:

Ինչպէս կանխանշեցինք, «Գանձասար» երկշաբաթաթերթի Ա. թիւի հրատարակումին յաջորդած աւելի քան քսանեօթ ամիսներու ընթացքին կարելի կանոնաւորութեամբ եւ անընդմիջաբար տուեալ հանդէսէն լոյս տեսած են (56) համարներ: Արդարեւ ողջունելի իրագործում մը, որ գաղութէն ներս ընդհանրապէս արժանացաւ շատերու անվերապահ գնահատանքին եւ քաջալերանքին, մեզ դնելով համազգային եւ համընդհանուր ճիգերու գերլարումով այնուհետեւ մեր սիրելի հանդէսը վերափոխեալ եւ ընդարձակեալ անձնակազմով, ինչպէս եւ բարեշրջուած պարունա-

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

կով իբրև շաբաթաթերթ լոյս ընծայելու պարտաւորութեան եւ պատասխանատուութեան տակ, որպէսզի կարելի ըլլայ արագօրէն ու շաբաթական յաճախակիութեամբ հասնիլ մեր ընթերցողներուն, առաւել սերտ շփում ստեղծել անոնց հետ ու աւելի ընդարձակ մասնակցութիւն ապահովել անոնցմէ:

Այսպէս՝ կը թեւակոխեինք անկիւնադարձային նոր փուլ մը, շատ մը դժուարութիւններ յաղթահարելու ակնկալութեամբ, միաժամանակ մեզ շրջապատող բազում անբարենքապատ պայմաններ (սակաւաթիւ մարդուժ, տնտեսական եւ տպագրական սահմանափակ կարելիութիւններ) բարեշրջուած տեսնելու յոյսով եւ մեր անհարթ ու նոյնիսկ կարգ մը պարագաներու անկարելի թուացող ճանապարհը լաւատեսութեամբ ու վճռակամութեամբ նուաճելու անընկճելի կամքով:

Վերջապէս, սրտբացօրէն կոչ կ'ուղղէինք սուրիահայ մեր գաղութէն ներս դերակատարութիւն վերցուցած բոլոր միութիւններուն ու կազմակերպութիւններուն, ինչպէս նաեւ հանրային եւ մշակութային մտահոգութիւններով տագնապող բոլոր անհատ-ազգայիներուն, մտաւորականներուն ու արուեստագետներուն, որպէսզի իրենց սեփական թերթը նկատեն «Գանձասար»ը, զայն դաւանելով իրենց ստեղծագործական փորձերու եւ այլազան աշխատասիրութիւններու համագային բեմահարթակը: Զանի հաստատօրէն կը հաւատայինք, որ սուրիահայութիւնը լրիւ չէ սպառած իր կարելիութիւնները, առաւել եւս՝ ամբողջովին չէ օգտագործած իր կարողութիւնները, եւ հայ մշակոյթի իւրացումով ու զարգացմամբ տակաւին առանցքային ու որոշիչ դեր վերապահած է իրեն մեր ժողովուրդի ազգային հաւաքական կեանքէն ներս:

2.Պ.- Ձեր օրերուն էր նաեւ, որ «Գանձասար»ը տպագիր մամուլ ըլլալուն կողքին, հասարակական ցանցերու օգտագործման ընդհանրացման պատճառով մուտք գործեց համացանց եւ հասանելի դարձաւ բոլորին:

Այս նոր դաշտը աւելի մրցունակ դարձն'ւց թերթը, նկատի ունենալով, որ համացանցին մէջ յայտնուելով ընթերցողներուն թիւը անհամեմատօրէն կը բազմապատկուի ու թերթը օրական դրութեամբ կը յայտնուի աւելի մեծ

ընտանիքի մը՝ հայկական մամուլին մէջ, մնացեալ թերթերուն հետ կողք-կողքի:

Խ.Շ.- Անտարակոյս, համացանցի օգտագործումով թերթի ընթերցողները անհամեմատօրէն բազմացան: Արդիական հաղորդամիջոցներու ճամբով սփիւռքահայ գաղութներն ու հայրենի հասարակութիւնը առիթ ունեցան ծանօթանալու այլ գաղութներու եւ հայրենահայ մեր կեանքին: Սփիւռքահայը աւելի մօտէն ու սերտօրէն սկսաւ հետաքրքրուիլ Յայաստանով եւ հայրենահայ հանրութեամբ: Փոխադարձաբար՝ հայրենահպատակ մեր ազգակիցները տակաւ ճանչցան գաղթաշխարհը, գաղութահայութեան կեանքը, անոնց դժուարութիւնները, մտահոգութիւնները, ձրգտումները, սպասումներն ու ակնկալիքները Մայր Յայրենիքէն:

Տարբեր գաղութներու մէջ լոյս տեսնող թերթեր, հանդէսներ կամ հրատարակութիւններ այլեւս օտար չմնացին ո՛րէն հայորդիի: Նոյնը կարելի է ըսել հայաստանեան մամուլին ու հրատարակութիւններուն համար: Այսպէս՝ փոխադարձ ծանօթացումը եւ փոխըմբռնումը համատարած երեւոյթի վերածուեցան: Փոլ եկան արգելքները, պատնէշները, կարծրատիպերը, փոխադարձ անհանդուրժողութիւնը, անհասկացողութիւնները...: Աւելին, բարքերու, սովորութիւններու եւ հաւաքական ըմբռնողութեանց տարբերութիւնները անհամեմատօրէն հարթուեցան կամ ընդմիջտ վերացան: Արեւելահայերէնն ու արեւմտահայերէնը այսօր գրեթէ ընկալելի են բոլորին՝ թէ՛ սփիւռքահայուն եւ թէ՛ հայաստանահայուն:

Կարճ խօսքով՝ սկսաւ հանգրուանաբար նուիրականանալ եւ կենսագործուիլ մէկ ազգ, մէկ հայրենիք, մէկ եկեղեցի անվերատեսելի սկզբունքը, համագային միասնութեան առաջնորդող գաղափարական ընկալումը:

2.Պ.- Ձեր խմբագրութեան օրերուն էր նաեւ, որ սկսաւ Սուրիոյ պատերազմը: Անապահովութիւն, մարդուժի նկատառելի նուազում եւ հրատարակչական ու աշխատանքային դժուարութիւններ: Այս պայմաններուն մէջ թերթը շարունակեց լոյս տեսնել շնորհիւ խմբագրակազմի ճիգերուն, աշխատակիցներուն եւ քառապատկուած ծախսը հոգացող Պատկան Մարմինին: Երիտասարդ գրիչներու պատ-

րաստութեան, նորեր ներգրաւելու եւ պատրաստելու կարելոր նիւթին անդրադառնանք: Ինչպիսի՞ աշխատանք տարուած է տարիներու ընթացքին եւ պետք է տարուի, ձեր կարծիքով, այս ուղղութեամբ: Ո՞ր կողմերը անհրաժեշտ է ներգրաւել նման հեռանկարային աշխատանքի մէջ, մարդուծի (գրողներ, լրագրողներ, սրբագրիչներ) պատրաստութեան շարունակուող ծրագիր ու արդիւնք ձեռք բերելու համար:

Խ.Շ.- Անյաղթահարելի դժուարութիւններով բնորոշուող սուրիական պատերազմի տագնապալի այդ օրերուն հերոսական ճիգեր հարկաւոր էին:

Այսուհանդերձ, ի պատիւ մեր ժողովուրդին, մեր աշխատակիցներուն, մեր երիտասարդութեան ու մեզ հովանաւորող պատկան մարմիններուն իմաստուն ու հանրանուեր կողմնորոշումներուն, կարգաւորումներուն, անկարելիին դարձաւ կարելի, թերթը վճռակամօրէն շարունակեց իր ընթացիկ գործունէութիւնն ու հաստատաքայլ երթը, հակառակ ամենուրեք տիրող արհաւիրքին, քաոսին, ճրգնաժամային անհանդուրժելի պայմաններուն, լեռնակուտակ դժուարութիւններուն ու մարտահրաւերներուն: Այդ օրերուն մեր գործը շարունակեցինք անխափան կերպով՝ աղետեալ Յալէպէն ներս տեղափոխուելու կեդրոնէ-կեդրոն, շրջանէ-շրջան: Արդարեւ, մերթ կը գործէինք Ազիզիէ թաղամասի թերթի մայր կեդրոնին մէջ, մերթ կը փոխադրուէինք Վիլլաներու շրջան, ուրիշ անգամ՝ Սուլէյմանիէ կամ Նոր Գիւղ:

«Գանձասար» առաջին օրէն խրախուսած է մեր երիտասարդութիւնը՝ անվարանօրէն միանալու թերթի աշխատանքային խումբին: Անվերապահօրէն քաջալերած է գանոնք, նաեւ ուղղորդած անոնց դողդոջ եւ անհաստատ քայլերը, մղած գանոնք թօթափելու վախն ու անհամարձակութիւնը եւ վճռականօրէն գրիչ վերցնելով մուտք գործելու լրագրական փորձանուտ, բայց քաղցր ասպարէզ: Այստեղ պետք է ընդգծել, որ մեծ է գաղութիս հայկական կամ ազգային վարժարաններու եւ ճեմարաններու դերակատարութիւնը հայ նորահաս սերունդին մեր ոսկեղնիկ մայրենին ջամբելու առջնութեամբ: Հայ աշակերտը հայ վարժարանէն ներս լաւապէս պետք է սորվի, լաւա-

պէս պետք է իւրացնէ հայոց լեզուն: Պետք է իմանայ հայոց պատմութիւնը, պետք է կարելորէ սեփական, ազգային լեզուի լիարժէք տիրապետումը:

Այս բոլորին կը գումարուին անշուշտ հայկական Սփիւռքի գանազան շրջաններէ հրաւիրուած ականաւոր խմբագիրներու եւ լրագրողներու օժանդակութեամբ կամ գլխաւորութեամբ լրագրական վերապատրաստութեան առաջադրանքով գաղութէս ներս կազմակերպուած դասընթացքները, ինչպէս նաեւ երիտասարդ եւ շնորհալի տարրերու գործուղումը Հայաստան թէ հայագիտական այլ կեդրոններ, կատարելագործելու համար իրենց լեզուական թէ լրագրական կարելիութիւններն ու հմտութիւնները: Յիշեալներուն առընթեր, լրագրական բնագաւառի մասնագիտական ու հիմնաւոր կրթութիւնը միշտ կը մնայ առաջնային եւ անշրջանցելի պահանջ:

Աշխատանքի վերափոխութիւնն ու վերանորակաւորումը, ինչպէս եւ մարդուծի պատրաստութիւնն ու վերապատրաստութիւնը շարունակական ընթացք պետք է զգենուն՝ ցանկալի արդիւնք եւ հեռանկարային ակնկալիքներ նուաճելու համար:

2.Պ.- Ընորհակալութիւն կը յայտնեմ «Գանձասար»ի վաստակաշատ խմբագիրներուն 25 տարուան աշխատանքը վերյիշելով թերթին անցած ճամբուն ու դիմագրաւած դրժուարութիւններուն համառօտ այս անդրադարձին համար:

Կը հաւատամ, որ «Գանձասար» 25 տարին բոլորած ըլլալով կը կանգնի աւելի մեծ պատասխանատուութեան դիմաց, հետեւաբար պետք է աւելի յանդուզն քայլեր առնէ՝ կատարելագործուելու բովանդակութեան, լեզուական ընդունելի մակարդակի մը նուաճումին, աշխատակիցներու եւ երիտասարդ մարդուծի աւելի լայն շրջանակ մը իր կողքին ունենալու առումներով: Թերթը նոյնքան կարելորութիւն պետք է տայ ազատ խօսքին, առողջ քննադատութեան, յատկապէս ներկայ մեր ժամանակուան մէջ ազգային, համայնքային հարցեր արծարծող, լուծումներ առաջադրող, երիտասարդութիւնը հրապուրող, քարոզչութեան կողքին միտք պատրաստող բեմահարթակ հանդիսանալու համար:

«ԳԱՆՁԱՍԱՐ»Ը ԱՐԴԱՐԱՑՈՒՑ, ԵՒ ԴԵՌ...

Հալեպի «Գանձասար»ը 25 տարեկան է... Արդեն կտրած է քառորդ դարու ճամբայ, որուն վերջին 6-7 տարիները՝ ահաւոր տագնապի մը անտանելի պայմաններուն մէջ, սակայն յաշողեցաւ յաղթահարել բոլոր դժուարութիւնները, անխափան հասաւ իր քաղաքի ընթերցողներուն եւ Սուրիոյ մեր գաղութին վիճակն ու խօսքը հասցուց աշխարհով մէկ տարածուած հայութեան:

25 տարին երկար ժամանակ է երիտասարդի մը համար, ան ըլլայ անհատ թէ «Գանձասար»ի նման թերթ մը: Սակայն եթէ «Գանձասար»ի պատմութիւնն ու առաքելութիւնը պահ մը դիտենք Հայ Մամուլի եւ մասնաւորաբար Սուրիոյ մեր մամուլի ընդհանուր շրջագիծին մէջ, մեր ձեռքին կ'ունենանք տարբեր չափանիշներ ու տեսակարար կշիռներ: 225 տարի առաջ, Շմաւոն Քահանայի սկզբնաւորած «Ազդարար»էն ասդին, մեր թերթերը ալիք-ալիք ովկիանոսացած են, իւրաքանչիւր նոր անդամ իր աղբիւրին զուլալ ջուրերը շուտով վերածած է առուակի, գետի ու գայն հասցուցած ընդհանուրի ովկիանոսին, միախառնուած է անոր հետ,

սակայն ի տարբերութիւն ջուրերու միախառնումին՝ իւրաքանչիւր թերթ պահած է իր համն ու հոտը, առանձնայատկութիւնը, ինքնատիպ առաքելութիւնը: Հետեւաբար, այս ընդհանուր ովկիանոսին մէջ դիտելով երիտասարդ «Գան-

ձասար»ի կեանքը, 25 տարիներու կեանքը կը ստանայ տարբեր խորք ու տարածք:

Կ'արժէ, որ 25-ամեակին առիթով, պահ մը վերադարձ կատարենք դէպի մեր մօտիկ անցեալի էջերը, մինչեւ այն օրերը, երբ տեղի ունեցաւ «Գանձասար»ի ծննդեան խմորումը: Փաստօրէն, մամուլի այս երիտասարդին լոյս աշխարհ գալը ունեցաւ նախերգանք մը, ինչպէս որ նախերգանքներ ունեցած են կարգ մը

վեպեր կամ պոեմներ. 100 տարի առաջ մարմին առած ՅՄԸՄ-ն ալ ունեցած է ի՛ր նախերգանքը՝ 1915-ին նահատակուած Շաւարշ Զրիսեանին ու սերնդակիցներուն սկզբնաւորած մարզական-դաստիարակչական շարժումով, եւ այդ է պատճառը, որ ՅՄԸՄ-ը այդ ռահվիրաները կը դաւանի իբրեւ իր իրական հիմնադիրները:

Նախ ըսենք, որ «Գանձասար»ի ծնունդը ինքն իր մէջ առանձնակի պատահար մը չէր, այլ նոր փուլ մը կազմեց Նոյնինքն Յալէպի մեր մամուլի պատմութեան մէջ, որ իր յատուկ տեղը ունեցած է հայութեան յետ-Յեղասպանութեան կեանքին մէջ: Իսկ անոր լոյս աշխարհ գալը խորքին մէջ գումարումն էր շարք մը նախաքայլերու եւ նախադրեալներու, որոնց վրայ պիտի փորձեմ հպանցիկ լոյս մը բանալ այս սիւնակով:

Սկսելու համար, երթանք մօտիկ անցեալ, 90-ականներու սկիզբները, երբ տեղի ունեցաւ «Գանձասար»ի ծննդեան նախերգանքը: Պատմութեան համար պետք է արձանագրել, որ «Գանձասար»ը եղաւ որակական ուսում մը՝ Պէյրութի «Ազդակ»ին մէջ 1991-էն սկսեալ կանոնաւոր հերթականութեամբ տեղ գտած «Յալէպահայութեան սիւնակ»էն ու «Էջ»էն անդին, իբրեւ արդիւնք ու զարգացում ա՛յն մթնոլորտին ու կամքին, որ հասունցաւ հալէպահայ մեր օճախին մէջ, շնորհիւ կարգ մը վաստակաւոր գրողներու եւ անոնց միացած երիտասարդներու, զօրակցութեամբ Ազգային Առաջնորդարանին ու շրջանի պատասխանատու մարմինին. եւ այսօր, դիտելով անելի քան 25 տարիներու վրայ երկարած ճամբան, կարելի է անվարան հաստատել, որ այդ խմբակին անդամները ու անոնց գործը շարունակողները արդարացուցին իրենց վրայ դրուած գրաւը:

Եթէ «Գանձասար»ի սկզբնաւորումը դիտենք ժամանակի անելի լայն տարածքի վրայ, բացայայտ կը դառնայ, որ անիկա եղաւ վերընձիւղումը «Արեւելք» օրաթերթին, որ Սուրիոյ ուշ 50-ական եւ կանուխ 60-ական տարիներու քաղաքական ծանօթ ելեւէջներուն պատճառով որոշ ընդմիջումներ կրելէ ետք,

դադրած էր 1963-ին: «Գանձասար»ը «Արեւելք»ի կրկնութիւնը կամ ուղղակի շարունակութիւնը չէ, այլ անոր մէկ ամենդասաւոր, տուեալ պայմաններուն համապատասխան դիմագիծով ու պատկանելիութեամբ:

Քիչ մըն ալ անելի ետ երթալով, արձանագրենք, որ «Արեւելք»ը նախորդ տասնամեակներուն, այսինքն՝ յետ-Յեղասպանութեան տարիներուն, եղած էր Յալէպի ու ընդհանրապէս Սուրիոյ հայութեան սիրտին բաբախումներուն արձագանգող պաշտօնաթերթ մը, ինչպէս որ են այլ գաղութներու օրաթերթերը: Հաւանաբար կ'արժէ առանձին ուսումնասիրութիւն մը ընել թերթին այդ տարիներու վաստակին ու արգասիքին մասին, տեսնելու համար, թէ ինչպիսի՛ առատ հունձք ունեցած է Հայ Մամուլի այդ անդամը: Հոս բաւականաւանք միայն յիշատակելով, որ օրուան քաղաքական նորութիւններուն հետ քայլ պահելու եւ հայ զանգուածներուն որոշ ուղեցոյց ըլլալու կողքին, «Արեւելք»ը էր նաեւ գաղութի կեանքին հայելին, այդ կեանքը կանոնաւոր տեղեկագրողը, ըստ էութեան պատմութիւնը արձանագրողը, խօսքով-գիրով առաջնորդողը: Բազմաթիւ երախտաւորներ մասնակցած էին անոր արարման ու երթին: Անոր էջերուն իրենց արդար տեղերը ունեցած էին Սուրիոյ, հայկական ու միջազգային աշխարհներու առօրեայ լուրերն ու անոնց մեկնաբանութիւնները, սուրիական քաղաքական կեանքին հայութեան մասնակցութիւնը, ամենդէրու ու ժառանգութիւններու՝ նոր սերունդներուն մատուցումը: Տակաւին, ուշ 50-ական եւ կանուխ 60-ական տարիներուն, թերթը ունեցած էր շաբաթական յաւելուած մը՝ «Արեւելք Մարգաշխարհ»ը, որ ընթերցողը անմիջական հաղորդակցութեան մէջ կը պահէր մարզական աշխարհի առօրեային հետ, որոշ էջեր տրամադրելով նաեւ շարժանկարի աշխարհին: Այդ օրերուն չկային պատկերասփիւռի կայաններ, ոչ ալ, անշուշտ, համացանց կամ անոր «ձագուկները», իսկ օտարալեզու ձայնասփիւռը, իր կարգին համեմատաբար նախնական՝ այդքան ալ մատչելի չէր արաբերէնի կամ այլ լեզուներու քիչ ծանօթ զանգուածին: Սուրիոյ ախոյեանութեան, մոնտիալի նման միջազգային կարեւոր միջոցներու, ու տակաւին՝ հայկական մարգաշխարհի նորութիւնները անոր

Էջերեն կը հասնէին երիտասարդութեան ու կը խանդավառէին զայն: Շարժապատկերի կարգ մը աստղեր անոր էջերեն կը ժպտէին ընթերցողին: Օրինակի համար, հայրենի «Սպարտակ»ին, ապա՝ «Արարատ»ին Յալէպ այցելութիւնները տարբեր երանգ մը կը ներշնչէին մարգասերներուն եւ իրենց արդար տեղը կը գտնէին «Արեւելք»ի ու մանաւանդ անոր մարգական յաւելումածին մէջ: Յայ ընթերցողը կ'իմանար, որ Ալպէր Ազարեան անուսով մարգիկ մը, օղակներու վրայ իր սքանչելի կատարողութեամբ ու նորարարութեամբ՝ ոսկի մետալ նուաճած է Ողիմպիականներուն, կամ Պրագիլիոյ մէջ 1958-ին ծնած է Բելլէ անուսով պատանի աստղ մը, որ պիտի փայլի Կարինչաներու, Տիտիներու, Վաւաներու, Ամարիլտոներու եւ Չակալոներու կողքին: Իսկ Սթիւ Ռիվս անուսով դերասան մը, հին պատմութենէն ներշնչուած հերքիլէան սխրագործութիւններով՝ ուժի ու ազնիւ ախոյեանի մէկ տիպարը կ'ուրուագծէր երիտասարդներուն դիմաց:

Յալէպի հայութիւնը միայն «Արեւելք»ով չէր կապուեր սուրիական ու աշխարհի առօրեային հետ. կային Լիբանանէն հասնող թերթեր ալ. կար նաեւ թերթավաճառ մը (եթէ յիշողութիւնս չի ստեր՝ Գեորգ անուսով), որ իր բամբ ձայնով, որ մինչեւ հիմա կը վերահնչէ ականջիս մէջ, կը շրջէր թաղերուն մէջ ու կը գովերգէր. «Ա՛յգ, Ազդա՛կ, Արեւե՛լք, Նոր Կեանք, Նոր լուրե՛ր...»: Նոյն բամբ ձայնը երեկոյեան դարձեալ կը շրջէր մեր թաղերուն մէջ, կորեկ կամ շաքարեղէն ծախելու համար...: Յալէպը այս ու նման պատկերներով իր ուրոյն Մշակո՛յթը կերտած էր ու «Արեւելք»ը կը հանդիսանար անոր մէկ հարագատ հայելին: Ան կը պատկանէր «թերթի ցրուիչ» խորագրեալ անուններու այն փաղանգին, որ համեստօրէն անցած է մեր հաւաքական կեանքի առօրեային կողքէն ու զանգուածին թերթ հասցնելու վսեմ բայց լուսանցքայնացուած առաքելութիւնը մարմնաւորած է...

Յետոյ եկան «լռութեան» տարիները: 1963-էն ետք, Յալէպի եւ ընդհանրապէս Սուրիոյ մեր գաղութը երկար ատեն զուրկ մնաց պարբերական մամուլէ (ի դէպ, սա միայն հայութեան ճակատագրուած վիճակ չէր): Այսուամենայնիւ, հրատարակչական գործը բոլորովին կանգ չառաւ. գիրքեր ու Ազգ. Առաջնոր-

դարանի բանքերի հանգամանքով հրատարակութիւններ շարունակեցին լոյս տեսնել, վերջինները որոշ չափով դարմանելով գաղութի կեանքին տեղեկագրումի բացը, պատմութեան համար հում նիւթերու մատակարարումը, սակայն օրաթերթի մը կամ գէթ շաբաթաթերթի մը կարիքը զգալի էր: Այդ տարիներուն, գաղութի կեանքն ալ կանգ չառաւ, թէեւ իր կամքէն անկախ պատճառներով երբեմն դանդաղումներ ապրեցաւ, այդ մասին արձանագրութիւնները մնացին մասնակի:

Մէկ խօսքով, Յալէպի մէջ այդ ժամանակաշրջանին լոյս տեսնող պարբերաթերթերը ունէին որոշ բնոյթ ու առաքելութիւն, ըստ կարելոյն մասնակի չափով արձանագրելով այլապէս եռուն կեանքը. կային դպրոցներն ու անոնց յարկին տակ շարունակուող ձեռնարկները, կային մարգական խումբեր, մշակութային ու բարեսիրական միութիւններ, որոնց աշխատանքները օրը օրին գաղութի զաւակներուն կը հաղորդուէին չափազանց սահմանափակ ձեւերով, եռուն գործունէութիւնները առաւելաբար տեղ կը գտնէին իւրաքանչիւր միաւորի տարեկան տեղեկագիրներուն մէջ, որոնք այլապէս առատ նիւթ են պատմութիւն ուսումնասիրողին համար: Կային նաեւ քանի մը երախտաւորներ, որոնք ըստ իրենց կարելիութեան՝ թղթակցութիւններ կը հասցնէին «Ազդակ»ին, օրինակ՝ Զարէն Եփփէ Ճեմարանի ու դպրոցներու հանդէսներու կամ մշակութային ձեռնարկներու մասին, սակայն այդ բոլորը հազիւ մէկ փոքր կոտորակը կը կազմէին ծովամբողջութեան: Այս հաստատումը ոչ մէկ ձեւով կը նսեմացնէ նման գրութիւններ պատրաստողներուն եւ «Ազդակ» հասցնողներուն վաստակը, որ թանկարժէք է եւ անջնջելի պիտի մնայ: Այդ երախտաւորներէն էին Պարգեւ Միսիրեանն ու Չաւէն Սապունճեանը (եթէ այլ անուններ չենք յիշատակեր այս սիւնակին մէջ, ատիկա անոնց վաստակն ու ներդրումը մոռացութեան տալու մօտեցումով չէ):

Իբրեւ Պէյրութ հաստատուած նախկին հալէպցի՝ բնականաբար զիս առանձնապէս կը հետաքրքրէր ծննդավայրիս կեանքը. տարիներու թաւալումին հետ, այդ հետաքրքրու-

թիւնը անզգալաբար պիտի ապրեր իր անը, ու այդ ընթացքը պիտի շարունակուէր այն օրերուն, երբ պայմաններու բերումով՝ Լիբանանի տագնապի շղթայագերծումէն կարճատեն ետք միացայ «Ազդակ»ի խմբագրական կազմին, այդ հետաքրքրութիւնս յետոյ հետս կրեցի տարիներ շարունակ, կը կրեմ միջեւ այսօր, երբ դարձեր եմ... ամերիկաբնակ: «Ազդակ»ի անձնակազմին միանալով, ա՛լ պարզ ընթերցող մը չէի, որ «հեռուէ-հեռու» կը հետեւի թերթին բովանդակութեան, այլ ուղղակի մասնակից էի անոր աշխատանքներուն: Սա առիթ էր նաեւ, որ ծանօթանայի բազմաթիւ վաստակաւորներու, որոնք նախապէս ինծի համար յարգելի անուններ էին սոսկ: Կարճատեն ետք, առիթը ունեցայ ծանօթանալու նաեւ Չաւեն Սապունճեանին, որ Սուրիոյ մէջ «Ազդակ»ի ցրուումի պատասխանատուն էր: Անոնք, որոնք ճանչցած են Չաւենը, դժուարութիւն պիտի չունենան յիշելու, թէ ինչպիսի՛ հաղորդական ու «սիրտով» մարդ էր ան, ինչպիսի դիւրութեամբ սրտամօտութիւն կը ստեղծեր երեցին ու կրտսերին հետ, իսկ ես իր կըրտսեր ընկերն էի արդէն...:

Մեր գրոյցներուն ընթացքին, յաճախ կը խորհրդակցէիք թէ ինչպէ՛ս կարելի է անելի յաճախակի ու կանոնաւոր դարձնել Հալէպի հայութեան կեանքին մասին թղթակցութիւնները (անշուշտ որ միակը չէի, սակայն հալէպցիութիւնս կը «դաւանէի» տարբեր հանգամանքով...): Կը բացատրէր, որ իր զբաղմունքը անելին ընելու առիթ չէր տար, միւս տեղեկագրողներն ալ ճակատագրակից էին, կային նաեւ առարկայական այլ պատճառներ:

Քանի մը տարի թաւալեցան այսպէս, այսինքն՝ մտահոգութիւններ եւ հաւանական ծրագիրներ ծեծելով. երբեմն կ'իմացներ, որ այս մտահոգութեանց հաղորդակից էին Հալէպի պատասխանատուները, որոնք նախանձախնդրութիւն ցուցաբերելով հանդերձ, առարկայական իրենց դժուարութիւնները ունէին: Լիբանանի պատերազմական վիճակն ալ ի՛ր կաշկանդումները կը պարտադէր անձնակազմին:

Ու պատահեցաւ, որ ճիշդ 28 տարի առաջ, 1990-ի Հոկտեմբերին, ա՛յն օրերուն՝ երբ Լի-

բանան կ'ապրէր իր 15 տարուան ահաւոր տագնապին վերջին ու սաստկագոյն փուլը, անձնական պատճառներով, ամիս մը Հալէպ գտնուիմ 26 տարիներու բացակայութենէ ետք: Դասաւորելիք հարցեր ունէի, ու հալէպցի ընկերներ խոստացած էին ըստ կարելոյն օժանդակել եւ ցուցմունք տալ: Սա առիթ եղաւ, որ անձամբ ծանօթանամ պատասխանատու մարմինի անդամներու հետ, բոլորն ալ ազգային կեանքին մէջ ներգրաւուած երիտասարդներ, զրուցենք գաղութը յուզող հարցերու մասին. Չաւենն ալ հոն էր անշուշտ: Ի յայտ եկաւ, որ գաղութի կեանքին մասին անելի յաճախակի արձանագրումի գծով ունէիք նոյն մտահոգութիւններն ու մօտեցումները, դժուարութիւնները յաղթահարելու կամքը: Բացատրեցի, որ պահանջուածը անյաղթահարելի բան չէր. կարելի էր մէկ քանի ատակ ու պատրաստակամ երիտասարդ ի մի խմբել, կազմել աշխատակիցներու խմբակ մը, որպէսզի տեղեկագրումի աշխատանքը այլեւս ծանրացած չմնայ մէկ-երկու նուիրեալներու բարի կամեցողութեան ու սուղ ժամանակին վրայ: Պատասխանեցին, որ արդէն կազմած էին փոքր խմբակ մը, որ կը կարօտէր փորձառութեան, գործնական ձեւերը ցոյց տուողի: Պատասխանս այն եղաւ, որ կարելիս կը տրամադրեմ, սակայն ունէի մտավախութիւն մը, թէ նուազ քան մէկ ամիս ժամանակը բաւարար պիտի չըլլար խմբակին շոգեկառքը անհրաժեշտ արագութեամբ ճամբայ հանելու: (Հիմա, 28 տարիներու հեռաւորութենէն, անելի յըստակ կը տեսնեմ, թէ նախադրեալները ըստ բաւականին պատրաստ էին, պէտք էր *քայթալիսթ* մը, որ քիմիական գործողութիւնը իրականացման տանէր: Ձեռով մը ինծի պիտի վիճակուէր ըլլալ այդ *քայթալիսթը*):

Խմբակին հետ ծանօթացումս անջնջելի մնացած է յիշողութեանս մէջ. փորձառու եւ վաստակաւոր երկու երիտասարդներու՝ Խաչիկ Շահինեանի եւ Հուրի Ազեզեանի շուրջ խմբուած էին համալսարանական մատղաշ տղաք ու աղջիկներ, որոնք կը կոչուէին Կարօ Միսիրեան, Կարօ Ասատուրեան, Լեւոն Գուշեան, Նելլի Թաշճեան, Մարի Մերտիսեան, Թամար Թիւֆէնքեան (յաջորդ տարիներուն խմբակին միացան Արշօ Արապաթեան, Խաժակ Մկրտիչեան եւ ուրիշներ. թող ներող ըլ-

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

լան միւս աշխատակիցները, եթէ բոլորին անունները հոս չեմ արձանագրեր): Երիտասարդները պատրաստակամ էին, սակայն գիրենք մտահոգող հարցումը սա էր. «*Դժուար չէ՞ թղթակցութիւն պատրաստելը*». այդ հարցումը ուներ միայն մէկ հիմնական տեղումը: Զարցուցի, որ նամակ գրելու սովորութիւն ունի՞ն. եւ եթէ այո, կը մնար, որ որոշ ձեռնարկներու ներկայ ըլլալէ ետք (եւ ատիկա կրնային ընել փոխն ի փոխ, համաձայն իրենց ժամանակացոյցին, ազատ ժամերուն), անոր մասին հիմնական տեղեկութիւններ մէկ-երկու էջով թուղթին յանձնելին նամակ գրելու մօտեցումով, դպրոցական շարադրութենէն քիչ մը անդին անցնելով, մտերմականէն անելի ինամուած ձեռով, հոգ տանելով որոշ մանրամասնութիւններու եւ մասնաւորաբար՝ լեզուին: Սկզբնապէս, կարելի էր բաւականանալ պարզ նկարագրականով, առանց քննարկումի, վերլուծումի, բայց մանաւանդ քննադատութեան, որոնք կրնային հետեւիլ անելի ուշ, երբ որոշ փորձառութիւն, հասունութիւն եւ... գաղութիւն մէջ հեղինակութիւն-վարկ շահելին (մէկ այլ արդար մտահոգութիւն էր այն, որ մատուցած երիտասարդներ ըլլալով, վստահ չէին, թէ իրենց կողմէ որոշ քննարկում-քննադատական մօտեցում հաշտ աչքով պիտի ընկալուէ՞ր երեցներուն կողմէ...): Կարելի էր նաեւ տուեալ ձեռնարկէն կամ հանդիսութենէն առնել քանի մը լուսանկար եւ ընկերացնել գրութեան:

Բացատրութիւններս, կը զգայի, բաւականաչափ համոզիչ չէին: Տասը դասախօսութիւն ու քսան քարոզ պիտի չկարենային հասնիլ նպատակին. պէտք էր գործնական փորձ կատարել: Զետաքրքրուեցայ, թէ այդ օրերուն, քաղաքին մէջ արդեօք ի՞նչ ձեռնարկներ, հրապարակային հանդիպումներ նախատեսուած էին: Իրարու բերնէ խօսք խլելով՝ յայտնեցին, թէ յաջորդ քանի մը օրերուն կային քանի մը ձեռնարկներ: Առաջինը՝ չորս գրադարաններու վարիչներուն զեկուցական համատեղ հանդիպումն էր հանրութեան հետ: (Յատուկ փակագիծ մը բանանք այդ իրականութեան վրայ. հայկական Զալեպի մէջ կային հանրութեան համար գործող ԶՈՐՍ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ, ուրկէ կարելի էր գիրք փոխ առնել, կարդալ եւ վերադարձնել...):

Խմբակին անդամներուն հետ ժամադրուեցանք, որպէսզի միասին ներկայ ըլլայինք այդ ձեռնարկներուն: Գրադարաններու մասին զեկուցումը յաջորդ օրն էր, «Արամ Մանուկեան» կեդրոնի մէկ սրահին մէջ: Նոթագրութեան տեսարկներով օժտուած՝ «աշխատակիցներս» ինձմէ անելի ճշդապահ եկած էին ու զիս դիմաւորեցին սրահի մուտքին: Գրադարաններու պատասխանատուները զեկուցեցին իրենց գիրքերու թիւին, շրջանառութեան եւ այլ մանրամասնութեանց մասին: Զանդիպումն էտք հաւաքուեցանք կեդրոնին մէկ գրասենեակը, ուր արագ գրոյցէ ետք, տեղւոյն վրայ խմբովին պատրաստեցին տեղեկագիրին նախագիծը: Մնացեալը քիչ մը յաւելեալ աշխատանքի կը կարօտեր, հիմնականին մէջ «անկիւնները կլորնցնելու» բաժին մը եւ որոշ մանրամասնութեանց յաւելում, որ վստահուեցաւ անդամներէն մէկուն: «Սափրիչութիւն սորվելու» առաջին քայլը յաջող անցած էր:

Յաջորդ օրերուն, փորձը կրկնեցինք քանի մը այլ ձեռնարկներու: Իրենց եզրակացութիւնը եղաւ. «*Այս է եղեր ըլլալիքը. մենք ալ կը կարծէինք, որ շատ դժուար բան է պահանջուածը...*»: Ի դէպ, Զարէն Եփփէ ճեմարանէն շրջանաւարտ ըլլալու հանգամանքը իրենց տուած էր հայերէնի ճիշդ գործածութեան բաւական լայն ենթահող:

Խոստացան յարատելել: Զամաձայնեցանք, որ սկզբնական շրջանին, դրկուելիք նիւթերը որոշ հերթականութեամբ, օրինակ՝ շաբաթը մէկ օր «Ազդակ»ին մէջ լոյս ընծայենք երկու-երեք սիւնակով, անշուշտ լուսանկարներով: Այդ քանի մը շաբաթներուն պատրաստուած թղթակցութիւնները տարի «Ազդակ» եւ ծնունդ առաւ «Զալեպահայ սիւնակ»ը: Որոշ ատեն, անիկա թերթին մէջ շաբաթական յաճախակիութեամբ գրուեց երկու սիւնակ, լաւ արձագանգ գտնելով մասնաւորաբար հալեպցի եւ ընդհանրապէս սուրիահայ ընթերցողներուն մէջ. յետոյ, խմբակի անդամներուն շահած փորձառութենէն եւ գործէն իսկ իրենց գտած քաջալերանքին ու ինքնաքաջալերանքին իբրեւ արդիւնք, սիւնակները սկսան ծաւալ ստանալ, վերածուեցան էջի, մերթ ընդ մերթ նաեւ երկու էջի: Փորձառու երեցներուն ինամքին ու հոգածութեան, պատասխանատու մարմինին քաջալերանքին եւ անդամներուն:

րուն միջեւ իրերօգնութեան կամքի գարգացման շնորհիւ, խմբակը դարձաւ աւելի ինքնավստահ եւ արտադրող, սկսաւ համաչափօրէն քայլ պահել Յալէպի հայկական կեանքին եռքին հետ: Որոշ անդամներ ատեն մը ետք այցելեցին Պէյրութ, եղան «Ազդակ»ի յարկին տակ, յաւելեալ ծանօթութիւն շահեցան թերթի խոհանոցին մասին, տեսան, թէ իրենց «արտադրած»ը ինչպիսի՞ փուլերէ կ'անցնի՝ մինչեւ ընթերցողին հասնիլը, ապա նաեւ՝ թերթին մինչեւ Յալէպ ու այլուր ճամբորդութիւնը:

Գործնական-փորձառական այդ տարիներէն ու խմբակի անդամներուն ձեռք բերած հասունութենէն քաջալերուած՝ պատասխանատու մարմիններն ու Ազգ. Առաջնորդարանը հասան քաղաքին մէջ պարբերական թերթի հրատարակութեան որոշումին: Եւ այսպէս, 25 տարի առաջ ծնունդ առաւ «Գանձասար»ը, տեղական ուժերով, երեք ու երիտասարդ աշխատակիցներով, ունեցաւ յաջորդական պատասխանատու խմբագիրներ, ճամբայ հանեց դրօշառչաւ մը, որ կը շարունակուի ցայսօր, կուրծք տալով յաղթահարելէ ետք պատերազմական սեւ ու կարմիր տարիներու պայմանները: Առաջին «երկչոտ» քայլերէն ետք, թերթը շուտով յստակացուց իր դիմագիծը, անուղղակի կերպով վերցուց այն դրօշը, յըստակ կարծիք, հայկական դիրքորոշում ու հայեցակէտ արտայայտող կեցուածքը, որ անցեալին եղած էր «Արեւելք»ինը: Ընդարձակուեցան գաղութի կեանքին ու հայաշխարհին լրատուութեան սիւնակները, սուրիական իրադարձութեանց հետ քայլ պահելները, առաջնորդող ու այլ բնոյթի ինքնագիր յօդուածները, մանկական ու այլ յաւելուածներ... Մէկ խօսքով, տուեալ պայմաններուն ու միջոցներուն մէջ շարաթաթերթը սկսաւ հասակ առնել եւ բնական աճ ապրիլ: «Գանձասար»ը չեղաւ եւ չէ «Արեւելք», այլ կնքեց իր դիմագիծը, ունեցաւ գաղութային իր պատկանելիութիւնը:

Առաջին կազմին ներկայացուցիչները բախտը ունեցան մասնակցելու Հայաստանի մէջ (Ծաղկածոր) 1993-ի ամառը կազմակերպ-

ուած՝ ՀՀ Դաշնակցութեան մամլոյ խորհրդաժողովին, աներակուած Լաչինէն անցնելով՝ այցելել նոր ազատագրուած Արցախը ու ականատես ըլլալ աներակներէ վերականգնելու Շուշիի, Ստեփանակերտի եւ այլ շրջաններու առաջին քայլերուն, հանդիպում ունենալու Արցախի պետական պատասխանատուներու հետ, ռմբակոծումի հետքերը կրող այդ օրերու խորհրդարանի մէկ սենեակին մէջ, որուն տանիքէն անձրեւաջուր կը կաթեր...

Աւելի ուշ, առաջին խմբակէն մաս մը, այլազան պատճառներով, հեռացաւ Յալէպէն: Անոնցմէ մէկ քանիին հետ կապս ու բարեկամութիւնս կը մնայ մինչեւ օրս: Մեծ բաւարարութեամբ կը խօսին այն խիզախութեան մասին, որ մարմնաւորեցին երիտասարդական խանդով, վայելելով երեցներուն գուրգուրանքը, ինամբը եւ քաջալերանքը: Իրենց հոգիներուն մէջ արդարօրէն կը մնայ «Գանձասար»ի առաջին սերունդին մաս կազմած ըլլալու բերկրանքը: Անոնք գիտեն նաեւ, որ իրենց օրերուն ճամբայ ելած աշխատանքը տարիներու ընթացքին ապահոված է նոր դրօշակիրներ, տարածում գտած է, իսկ արդի արհեստագիտութեան բարիքները այլապէս նպաստած են թերթին ֆիզիքական բարեփոխութեան ու հեռաւոր շրջաններ հասանելիութեան (ինչպէս որ է պարագան մեր միւս թերթերուն):

...25 տարի առաջ, «Գանձասար»ը ծնաւ, ինչպէս նշեցի, բազմաթիւ նախապայմաններու հասունացման ու մէկտեղման ճամբով՝ շնորհիւ Յալէպի պատասխանատուներու հիմնարար որոշումին, շնորհիւ խումբ մը երիտասարդներու յանդգնութեան ու գործելու պատրաստակամութեան: Թերթը նախ Յալէպի, իսկ աւելի ուշ, նաեւ մօտակայ ու հեռաւոր հայօճախներու մէջ դարձաւ սպասուող հրատարակութիւն մը: Մասնաւորաբար պատերազմի տարիներուն, անոր էջերը եղան ժամադրաձայր՝ մեր ժողովուրդին տխուր եւ խիզախումի պահերը վաւերագրողներու, շնորհիւ հալէպցի, քեսապցի եւ այլ աշխատակիցներու ներդրումին, խմբագիրներու եւ անձնակազմի զոհաբերութիւններուն: Հոն, զոհա-

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

բերութիւն հասկացութիւնը անանդական զգացականութիւն չ'արտայայտեր, այլ ամեն օր կենաց-մահու վիճակներու մէջ տարուբերելով, ապրուստի ամենէն տարրական պայմաններէ յաճախ զրկուած ըլլալով՝ թերթ հրատարակելու սիրանքը կը մարմնաւորէ («Գանձասար»ի աշխատակիցները միայնակ ծաղիկներ չեն Յալէպի մէջ, այլ մաս կը կազմեն գոհաբերողներու եւ նուիրեալներու այն փաղանգին, որ պատերազմէն առաջ ներկայութիւն էր, տագնապի տարիներուն ու մինչեւ այսօր ներկայութիւն կը մնայ հայութեան հաւաքական ու մասնակի կարիքներուն հոգացման ասպարեզներուն մէջ):

90-ականներու սկիզբը, խումբ մը մատուղաշ տղոց ու աղջիկներու վրայ դրուած գրաւը շահուած է. «Գանձասար»ի երթին միացած են նորեր, որոնք թերեւս նորածին էին կամ պատանի՝ այդ օրերուն: Այլ խօսքով, այս թերթն ալ եղաւ ու կը մնայ գործնական վկայութիւն մը այն ճշմարտութեան, թէ նախանձախնդրութեամբ եւ յանձնառութեամբ սկըսուած գործ մը անպայման կը յաջողի, կը գըտնէ լաւ սկիզբը անելի լաւին տանող՝ դրօշաբաշար շարունակողներ: Արդարութեան համար պէտք է արձանագրել նաեւ, որ «Գանձասար»ի անձնակազմէն հեռացողներ պտղաբերում ունեցած են հոն՝ ուր կը գտնուին այսօր:

Հիմա, երբ պատերազմի ամենէն ծանր տարիները ինկած են անցեալի գիրկը, ժողովուրդը կը սպասէ երկրի ամբողջական խաղաղեցման եւ լիարժեք վերականգնումին, երբ սուրիահայ մեր օճախները՝ Յալէպը, Դամասկոսը, Լաթաքիան, Քեսապը եւ այլ շրջաններ առաջին քայլերը առած են վերակենսաւորման ճամբուն վրայ, «Գանձասար»ին դիմաց ալ կը բացուին նոր հորիզոններ, գոյացած են նոր նախադրեալներ, որոնց հասարակ յայտարարն է փորձառութիւնը, հոգ չէ թէ մեծ մասամբ շահուած՝ դաժան պայմաններու մէջ: Կեանքի պայմաններուն հետզհետէ անելի թոյլատու դառնալուն հետ, մամուլի այս անդամն ալ ուժականութիւնը ունի իր «կայսրութիւնը» անելի ազդու կերպով տարածելու Յալէպէն անդին եւ անելի լայնօրէն արձագանգելու հայկական բոլոր, ներառեալ՝ ծովեզերեայ «նորաստեղծ» շրջաններու կեանքին, որ իր կարգին կ'ապրի նոր խմորումներ (այս առաքելու-

թիւնը արդէն կ'ըլլայ որոշ շրջաններու պարագային, ինչպէս՝ Քեսապի): Եւ ինչպէս նախատագնապեան տարիներուն, ասկէ ետք ալ, թերթը պիտի արտացոլացնէ սուրիահայութեան վերականգնումը եւ դէպի բարօրութիւն երթը. ցաւալի իրականութիւն է, որ յետ-պատերազմեան Յալէպն ու անոր հայկական օճախը, ընդհանրապէս սուրիահայ մեր գաղութը անմիջական ապագային պիտի չըլլայ այն, ինչ որ էր մինչեւ 2011-2012, սակայն նորին ու անցեալէն տարբերին. երթը սկիզբ առած է 2017-ի առաջին ամիսներէն ի վեր. այդ օրերէն ասդին, թերթին էջերէն հայաշխարհը ականատես եղաւ ու կ'ըլլայ աշակերտներու եւ երիտասարդներու ձեռամբ ազգային վնասուած հաստատութեանց ու դպրոցներու մաքրութեան, վերանորոգութեան ու միութենական կեանքի վերաշխուժացման աշխատանքներուն, գործնապէս ազնիւ հակաճառութիւն մը տարագելով բոլոր այն «վարկածներուն» դէմ, ըստ որոնց՝ Յալէպի հայկական կեանքին վրայէն պէտք է գիծ քաշել...: Յառաջիկային, կեանքի ու ապրուստի նոր պայմանները իրենց խօսքը պիտի ըսեն նորին ձեւաւորման ու աճումին մէջ. Լիբանանի մեր օճախն ալ չանցա՞ւ նման խորխորատի մը մէջէն ու այսօր կ'ապրի նոր կեանք մը: «Գանձասար»էն արդարօրէն կը սպասուի քայլ պահել վերագործումի ու վերականգնումի այս քայլերուն հետ: Յալէպէն հարկադրաբար հեռացողներ, ո՞ր ժամանակահատուածին ալ որ հեռացած ըլլան, անոր էջերէն պիտի դարմանեն կարօտախտը...

Նման իրագործումի համար, «Գանձասար»ը այլեւս պէտք չունի սպասելու, որ «ուրիշներ» գրաւ դնեն իր վրայ, այլ կարող է այդ գրաւը դնելու ինքն իր վրայ. եւ ոչ մէկ կասկած, որ վաղն ալ գրաւը պիտի արդարացնէ ճակատաբաց:

Ս. Սախուրեկեան

ՏՆՏԵՍԱԲԱՐԱԲԱԿԱՆ

**ՍՈՒՐԻԱԿԱՆ ՄԻԱՄԵԱՅ
ՆԱՄԱՅՆԱՊԱՏԿԵՐ**

Եօթը տարի եւ ավելի... Մարդու իրաւունքներու եւ հիմնական ազատութիւններու գարնանային շղարշով սքողուած, համաշխարհային պատմութեան մէջ իր նախադէպը չունեցող, Սուրիոյ հողին վրայ սանձազերծուած ճիւղերու խնճոյքի մասնակիցները, զիրենք հովանաւորող միջազգային ուժերուն հետ, ցայսօր չկրցան տապալել իշխող օրինական համակարգը, վերջնականապէս պառակտել երկիրն ու կորզել հարստութիւնները, կոտորել ու բռնազաղթի ենթարկել բոլոր այն հաւաքականութիւնները, որոնք պարզապէս կողմ են աշխարհիկ արդի պետականութեան, եւ խորշելով կը խորշին միջնադարեան արիւնկզակ մուլաներու, իբրեւ թէ, մահմետական համակարգէն ու կարգերէն, ուր այլակարծութիւնն իսկ մահացու յանցանք է, ուր ժամացոյցը 1400 տարիէ ի վեր կանգ առած է, ուր կանայք ու աղջիկներ պարզապէս շնչող իրեր են, որոնք կը վաճառուին զիրենք բանտող վանդակներով միասին, ուր զարգացումն ու արդիականացումը կամ դաշնամուր նուագելն իսկ Աստծու դէմ գործուած ոճիրներ են, եւ ոչ միայն... Ուր, այսպէս կոչուած՝ յեղափոխական մարտիկը ունէր հոգեւոր շնագայլութիւնը հակառակորդին դիակը պղծելու, սիրտը պոկելով ծամելու... Բայց եկուր եւ տե՛ս, որ արաբական եղբայրադաս Ճոցի երկիրներուն (Որոնց մեծ մասը՝ ի՛նչ ժողովրդավարութիւն՝

տակաւին սահմանադրութիւն իսկ չունի) եւ մարդկային իրաւանց ու ազատութիւններու ինքնակոչ, եւ անկոչ ռահվիրայ Արեւմուտքին համար, այս բոլորը պայքար էր յանուն ազատ եւ ժողովրդավարական կարգերու հաստատումին: Հոգ չէր, եթէ պայքարող ճիւղին համար ժողովրդավարութիւնը ընդամենը սատանայի հնարք էր դրժելի: Արեւմուտքը այդպէ՛ս կը համոզէր նաեւ սպառողական կեանքով տարուած, հօտային վարգազիծ ունեցող իր ժողովուրդները, որոնց մեծամասնութիւնը, մեղսակից էր ու է՛ այս բոլորին՝ իր անտարբեր լռութեամբ...

2018-ի առաջին իսկ նուաճումը, Իտլիպի արեւելեան արուարձաններուն մէջ գտնուող, ռազմաքաղաքական դերակատարութիւն ունեցող «Ապու Տիւր» ռազմական օդակայանի ազատագրումն էր, որուն շնորհիւ պետական օդուժը տուեալ շրջանին մէջ վերականգնեց իր վճռորոշ ու անգերազանցելի ներկայութիւնը՝ ընդարձակելով իր նետընկեցին ճառագայթը, ազդեցութեան լծակը ծաւալելով մինչեւ գրաւեալ Իտլիպ ու Միջերկրականի սեփական ծովափ:

Մայրաքաղաք Դամասկոսը վեց տարի շարունակ, Արեւելեան եւ Արեւմտեան բռնագրաւուած զոյգ Դութաներու (գաւառական շրջաններու) բազմակողմանի, եւ բազմերանգ ճնշումներուն դիմադրել է ու դիմանալ է ետք

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

Կ'ազատագրուի վերջապես պետական ուժերուն կողմէ, դաշնակից օդուժին օժանդակութեամբ, երբեմն ռազմական ուղղակի գործողութիւններով, երբեմն մարտական ճնշումներու իբրեւ արդիւնք՝ «համաձայնութիւններով»: 2018-ին, Սուրիոյ քաղաքական թէ ռազմական վերնախաւի ամրոցը համարուող,

երկրին սիրող հանդիսացող՝ մայրաքաղաքը վերջապես դարձաւ կայուն եւ ապահով քաղաքամայր, նամանաւանդ երբ, բացի զոյգ ղութաներէն, ազատագրուեցաւ նաեւ քաղաքին կեդրոնը գտնուող, բռնագրաւեալ «Ժոպար» թաղամասը, ուր գտնուող զինեալները շարունակաբար կը ռմբակոծէին մայրաքաղաքի տարբեր, եւ յատկապէս քրիստոնէական եւ հայկական, թաղամասերը, ի մասնաւորի՝ ամէն անգամ, երբ զուգահեռաբար ժընեւի, Ասթանայի կամ Սոչիի մէջ բանակցութիւններ տեղի կ'ունենային: Վերոյիշեալներու ազատագրումով ամբողջովին ապահով դարձաւ նաեւ Դամասկոսի Միջազգային Օդակայանը: Խորքին մէջ, գրաւեալ այս շրջաններու զինեալներուն, զիրենք հովանաւորող եւ ֆինանսաւորող ուժերուն նպատակը մայրաքաղաքի ամբողջական շրջափակումն էր՝ յաջորդի գայն գրաւելու նպատակաւ (ԶԷ՞ որ վերջնական յաղթանակը երկրի մը մայրաքաղաքէն պէտք էր յայտարարել), ինչպէս նաեւ վերահրսկողութեան տակ առնել Դամասկոս-Պէյրութ միջազգային մայր ճամբան: Տարիներու ձախողութենէ ետք, տուեալ զինեալ ահաբեկչական խմբաւորումները անօգուտ բեռ դարձած էին Սեուտական Արաբիոյ եւ Զաթարի համար: Վերջիններուն համար, ռուսական կամքին անսալով տուեալ խմբաւորումները իրենց

անարգ ճակատագիրին լքելը այլընտրանք չունէր: Պէտք է արձանագրել, որ մայրաքաղաքի կատարեալ ապահովութենէն եւ ղութաներու արգասաւոր ածուներն ու գիւղաքաղաքները ձեռք ձգելէ բացի, Սուրիոյ պետութիւնը յաջողեցաւ մեծաւ մասամբ արմատախիլ ընել Ծոցի արաբական երկիրներու եղբայրադաս խուլիկանները, առնուազն երկրի մայրաքաղաքէն եւ ողջ հարաւէն:

Թրքական ուժերը բռնագրաւեցին Աֆրինը... Թուրքերուն «արդարացում»ը այն էր, որ ողջ թրքական սահմանագիծին սուրիական կողմը «անհանդուրժելի» է տեսնել քրտական ուժեր եւ մնալ ձեռնածալ: Ըստ թրքական տրամաբանութեան, անհրաժեշտ էր նախ «հատել» այսպէս կոչուած՝ Սուրիական Զիւրտիստանի արեւելեան եւ արեւմտեան բեկորները կամրջող տարածքը, ինչ որ նախապէս տեղի ունեցաւ «Եփրատի վահան» գործողութեամբ (2016-2017), երբ թրքական հովանաւորութիւն վայելող զինեալ հաւատադրժողական ահաբեկիչները, թրքական զինուժին զօրակցութեամբ ներխուժելով բռնագրաւեցին Ճարապլուսէն Ազէզ տարածուող՝ 100 քմ. տարածքը: Սակայն թրքական ծաւալապաշտական ախորժակը կշտանալ չէր գիտեր, եւ

թուրքերուն հայեացքը ուղղուեցաւ դէպի Աֆրին... Նեօ-օսմանցիներու եւ հաւատադրժողական զինեալ ահաբեկիչներու զինակցութեան արդիւնքն էր 2018-ին Աֆրինի բռնագրաւումը՝ «Զիթենիի ճիւղ» գործողութեամբ: Անհրաժեշտ է ընդգծել, սակայն, որ սոյն գործողութեան նախօրէին ռուսերը ճիգ չխնայեցին համոզելու քրտական ուժերը՝ Աֆրինը յանձնել պետական բանակին, ինչ որ կրնար բացա-

ռել թրքական որեւէ ներխուժում, սակայն՝ ապարդիւն: Աֆրիկի բռնագրաւումէն ետք, թուրքերուն հայեացքը մերթ Կ՛ուղղուեր դէպի հարաւ՝ Թալ ալ Ռըֆաաթ, մերթ՝ դէպի Արեւելք՝ Սունալուժ: Առաջինը անհասանելի մնաց թուրքերուն՝ շնորհիւ սուրիական եւ ռուսական զործոններուն, երկրորդը՝ առաջօր ամերիկեան:

Այնուամենայնիւ, «թրքական» Աֆրիկն իր ռազմավարական դիրքով կը վտանգէ թէ՛ Յամայի, եւ թէ՛ Յալէպի հիւսիսային արուարձանները, ինչ որ թէ՛ սուրիական բանակին, եւ թէ ռուսին ու պարսիկին համար կարմիր գիծ կը համարուի, իրականութիւն մը, որ անկարելի կը դարձնէ թրքական ներկայութեան յարատեւումը Աֆրիկի մէջ: Եթէ թուրքերը բանակցային գործընթացով չհեռանան՝ բախումը անխուսափելի է, ոչ թէ Թուրքիոյ, այլ՝ թրքական հովանաւորութիւն վայելող հաւատադրժողական ահաբեկիչներուն հետ, ովքեր ի վերջոյ պիտի արժանանան Ղութայի իրենց գիւնակիցներուն ճակատագիրին:

Երկիրի Արեւելեան ճակատին վրայ, տարեթիւս մեծագոյն ձեռքբերումն էր Տէր Չօրի անապատի ազատագրումը, որ, ի դէպ, տեղի

պի մէկ այլ գրաւեալ տարածք (ընդհանրապէս՝ Իտլիպ): Սակայն, սուրիական բանակին համար, որ տարիներէ ի վեր կը մարտնչի հարիւրաւոր ճակատներու վրայ, մարդուժը, զինամթերքը եւ մանաւանդ խաղաղ բնակչութիւնն ու շրջանի կառոյց-ենթակառոյցները ինչպէ՛ր առաջնահերթութիւն է, մանաւանդ, որ վերջին հաշուով բազմիցս յայտարարուած է, որ երկրի ամբողջական՝ Սուրիոյ հողային բոլոր տարածքներուն, անխտիր՝ թիզ առ թիզ ազատագրումը անխուսափելի է: Այս տրամաբանութեամբ է, որ Սուրիոյ օրինական իշխանութիւնները համաձայն գտնուեցան Ռուսական Դաշնութեան եւ Թուրքիոյ նախագահներուն միջեւ կնքուած Իտլիպի համաձայնութեան: Համաձայնութիւնը կը վերաբերէր Յալէպ-Դամասկոս միջազգային մայր ճամբան վերստին բանեցնելուն, որուն համար անհրաժեշտ էր Իտլիպի՝ արեւելեան, իսկ Յալէպի արեւմտեան արուարձաններուն մէջ ստեղծել ապառազմականացուած տարածք՝ 20 քմ. լայնքով, որուն շնորհիւ ալ ապահով պիտի դառնար յիշեալ մայր ճամբան, - այստեղ միջանկեալ ակեցնենք, որ այս ծրագիրին իրագործումով ամբողջովին ապահով կը դառնայ նաեւ ու վերստին կը բանի Յալէպի Միջազգային Օդակայանը: Առաջարկը թրքական կողմինն էր, նաեւ՝ իրագործումի հաւաստիացումը, սակայն, տուեալ տարածքին ստեղծումը ցայսօր խոչընդոտող զինեալ խմբաւորումները կը վայելեն զուտ թրքական հովանաւորութիւն: Սոյն տարածքի ապառազմականացումը, որ ուշ կամ կանուխ պիտի իրականանայ եւ վերոնշեալ մայր ճամբան պիտի վերսկսի բանիլ՝ ընդամենը նախադրեալ մըն է Իտլիպ քաղաքի վերջնական ազատագրումին: Սոչիի մէջ, ակելի քան 4,5 ժամ տեւող, ռուս եւ թուրք զոյգ նախագահներուն հանդիպումը, անկասկած, որ 20 քմ. լայնքով տարածք մը ապառազմականացնելու օրակարգով չէր միայն: Հանդիպումը իր ձեւով, վայրով եւ տեւողութեամբ շատ ակելին կը խոստանայ մեզ, իսկ աւարտին Իտլիպի համաձայնութեան մասին յայտարարուածը ընդամենը կարգ մը ենթավերնագիրները կը մնան, որոնց իրականացումէն ետք, ապագային պիտի բացայայտուի սոյն համաձայնութեան չյայտարարուած բաժինները՝ Իտլիպի ամբողջ

ունեցաւ բացառապէս սուրիական բանակին եւ օդուժին ճիգերով ու զոհողութեամբ:

Գաղտնիք չէ, որ Սուրիոյ ժողովուրդին մեծամասնութիւնը հաշտ աչքով չի դիտեր որոշ շրջաններու ազատագրումը ահաբեկիչներէն: Այլ խօսքով՝ վերջինները հովանաւորող պետութիւններուն հետ կնքուած համաձայնութիւններուն լոյսին տակ, ահաբեկչական խըմբաւորումներ պարզապէս կը լքեն տուեալ տարածքն ու բանտի փոխան՝ կ՛ուղղուին դէ-

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

ջական ազատագրումին վերաբերող: Իտլիպի ուրոյնութիւնը կը կայանայ իր մեծաթիւ բնակչութեան եւ Սուրիոյ տարբեր ազատագրուած շրջաններէն Իտլիպ աքսորուած, տեղացի եւ տարբեր երկիրներու հպատակ աւելի քան 100.000 զինեալներու ներկայութեան մէջ: Այս բոլորը ոչ թէ անկարելի կը դարձնեն քաղաքի ազատագրումը, այլ պարզապէս աւելի համբերատար եւ բարդ, աշխարհաքաղաքական-նազմավարական եւ մարտավարական տարբեր մակարդումներու կը կարօտին, քաղաքի գալիք ազատագրումի նախաստեմին:

Տնտեսական ծիրէն ներս, Սուրիոյ եւ Յորդանանի միջեւ գտնուող «Ալ Նասիպ» միջանցքի ազատագրումն ու պաշտօնական վերաբացումը, աշխարհաքաղաքական եւ տնտեսական նուաճուած *զէկիթ* էր, ցայտուն նախանշան մը՝ պատերազմի աւարտին միաց-

եալ ապագայի հեռանկարով մերձեցումի մը: Սոյն միջանցքը կը համարուի երկիրը իր դրացիներուն կամրջող Սուրիոյ ցամաքային միջանցքներէն բացարձակապէս կարելորագոյնը, քանի որ ան հանգոյցն ու «խաչմերուկ»ը կը հանդիսանայ Թուրքիայէն մինչեւ Լիբանան ու մինչեւ Ծոցի երկիրներ տանող բոլոր ծովային թէ ցամաքային միջանցքներուն, նաւահանգիստներուն: Ան անմիջական կապ մըն է տարածաշրջանի երեք ցամաքամասերուն միջեւ: Յորդանանի սման տնտեսապէս խախուտ երկրի մը համար տարեկան 1,5 միլիարդ ամ. տոլարի մուտքը նշանակութիւն ունի, իսկ Սուրիոյ տնտեսութեան համար՝ 2 միլիարդ: Այս միջանցքին շնորհիւ շատ աւելի դիրին ու նպաստաւոր միջոցներով կարելի կը դառնայ ապահովել երկիրին վերաշինութեան համար ան-

հրաժեշտ ատաղձը: «Ալ Նասիպ» միջանցքի ազատագրումը խորքին մէջ նաեւ նազմավարական հսկայ ապտակ մըն էր Ծոցի՝ արաբական, եւ Արեւմուտքի երկիրներուն, որոնք տարիներ շարունակ ճիգ չխնայեցին, իրենց կարելին ու անկարելին ըրին, անթիւ տնտեսական պատժամիջոցներ կիրարկելու համար Սուրիոյ ժողովուրդին դէմ:

Իրօք, որ Սուրիոյ պատերազմը իր իւրայատուկ բնոյթով, ժողովուրդներու պատմութեան մէջ չունի իր նախադէպը: Արդեօ՞ք ճիշդ պիտի ըլլար հանգիստութիւն փնտռել Սպան-

իոյ մէջ բռնկած ներքին պատերազմին (1936-1974) եւ սուրիական իրավիճակին միջեւ: Ոչ, կամ այնքանով միայն՝ թէ որքան դերակատար էին օրուան խռովարար կղերները, որոնց փոխարինեցին այս պատմութեան մէջ բանսարկու մոլլաներն ու հաւատադրժողական մեկնիչները, արտաքին բազմերես, բազմակողմանի ու անթիւ միջամտութիւնները, եւ անմեղ արեան ալ կարմիրը... Իսկ աւա՞րտը, ոչ, նոյնանման չէ, Սուրիոյ պարագային իւրայատուկ պիտի ըլլայ նաեւ վերջին, լոյսի՛ ամբողջական, եւ վերջին յաղթանակը խաւարին դէմ: 2018-ը իր նուաճումներով մեծ ոստում մըն էր այդ յաղթանակի ճանապարհին:

Յարութ Էօրտէկեան

ՍՈՒՐԻԱ 2019-ԻՆ... ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԹՕՆՔԻ ՄԵՄԻՆ

2018-ին Սուրիոյ մակարդակով տնտեսական ամենացայտուն իրագործումը կարելի է համարել «Նասիպ» միջանցքին բացումը Յուլիան ամսուս: Յուլիան, սուրիական բանակը միջանցքը եւ Յորդանանի հետ ողջ սահմանը իր վերահսկողութեան տակ առած էր արդէն: Այս զարգացումը, բնականաբար, իր դրական անդրադարձը պիտի ունենայ Սուրիոյ տնտեսութեան վերակենդանացման վրայ ու պիտի սատարէ դրացի եւ արաբական, յատկապէս Ծոցի երկիրներու շուկաներուն հետ տնտեսական յարաբերութիւններու վերաշխուժացման՝ հակառակ 7 տարի սուրիական արտադրութիւններուն դեմ փակ մնացած սահմաններուն եւ Սուրիոյ տնտեսութեան դեմ սահմանուած անտրամաբանական պատիժներուն: Այս միջանցքը պիտի խնայէ զանազան արտադրութիւններ ծովային ճամբով կրելու ճիգն ու ծախսը, զորս երեք տարիէ ի վեր վաճառականներ կը վատնեն Նասիպ վերոյիջեալ միջանցքին փակ ըլլալուն պատճառով:

Սուրիոյ ժողովուրդը անհամբեր կը սպասէ Իրաքի հետ «Զաւմ» միջանցքի վերաբացումին եւս, այսպիսով դրացի երկիրներու հետ 19 միջանցքներէն աւելի քան կեսին բացումով ամրագրուած տեսնելու երկրի քաղաքական յաղթանակը, իսկ տնտեսական առումով վերականգնած տեսնելու տարածաշրջանին մէջ

երկրին ռազմաքաղաքական ազդեցութիւնը, յատկապէս Իրաքի հետ յարաբերութիւններուն ընդմէջէն, քանի որ վերջինս սուրիական արտադրութիւններուն մեծագոյն եւ Սուրիոյ տնտեսութեան համար կենսական հող հայ-

թայթող շուկայ է: Սա իր դրական անդրադարձը պիտի ունենայ սուրիական լիրային վրայ, որ տագնապի առաջին օրերէն՝ 2011-էն, կորսնցուցած էր իր արժոյթին 90 առ հարիւրը:

Սուրիոյ Փոխարտադրութեան Լախարարութիւնը երկրին հիւսիսային բաժինը հարաւայինին, իսկ արեւմտեանը՝ արեւելեանին կապելու կարելոր ծրագիր մըն ալ մշակեց, զոր պիտի օգտագործուի 2018-ի աւարտին, միջազգային ճամբաներու բանեցումով, յատկապէս Յալէպէն Յամա եւ Լաթաքիա նորոգուած ճամբաներուն պաշտօնական բացումով, բնականաբար Սոչիի բանակցութիւններու

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

աւարտէն ետք: Նախարարութիւնը ռազմավարական երկրորդ ծրագիր մըն ալ կեանքի պիտի կոչէ՝ նախկին երկաթուղագիծերը նորոգելով եւ 2000 քմ. երկայնքով նոր երկաթուղագիծ մը հաստատելով՝ Սուրիոյ արդիւնաբերական քաղաքները, նաւահանգիստները, օդակայանները, հանքարդիւնաբերական կեդրոններն ու քարիւղի գտարանները իրար եւ դրացի երկիրներուն կապելու:

2018-ի ամենացայտուն իրադարձութիւնը Յալէպը եւ յատկապէս անոր արդիւնաբերական քաղաքը՝ Շէյխ Նաճճարը յատուկ ուշադրութեան արժանացնելու կառավարութեան նախաձեռնութիւնն էր. վերստին կեանքի կոչելու Յալէպի արդիւնաբերական բոլոր հաստատութիւնները եւ նահանգի այլ շրջաններու արդիւնաբերական անիւր եւս առաջ մղելու՝ վերամրագրելով Յալէպի դերակատարութիւնը, որպէս Սուրիոյ տնտեսական մայրաքաղաք եւ Սուրիոյ տնտեսութեան աճը ապահովող բեռնակառք: Աճ մը, որ, տնտեսագետներու համաձայն, 2019-ին պիտի հասնի 3 առ հարիւրի: Այսպիսով Յալէպի տնտեսութիւնը եւս աստիճանաբար պիտի բարելաւուի, յատկապէս նկատի ունենալով անոր նախորդ տարիներու աստիճանական ապաքինումը եւ աւելի քան 9000 արհեստանոցներու եւ արդիւնաբերական հաստատութիւններու վերաբացումը:

2019-ին կը նախատեսուի նաեւ որակական ոստում մը փտածութեան դէմ պայքարին եւ առեւտրականներու աշխատանքը հեզասահ դարձնող վարչական աշխատանքներուն մէջ, յատկապէս նկատի ունենալով 2018-ին կառավարութեան ինը նոր նախարարներու նշանակումը եւ երկիրի առաջին դէմքին իսկ փտածութեան դէմ պայքարին հետապնդումը: Այս բոլորին արդիւնքով առեւտրական եւ տընտեսական այլազան գործարքներն ու արդիւնաբերական արտօնագիրներու ապահովումը աւելի հեզասահ պիտի ընթանան:

Սուրիացի առեւտրականներ կ'անկնկալեն նաեւ, որ 2019-ի համար քուէարկուած պետական ընդհանուր պիւտճէն, որ Սուրիոյ պատմութեան մէջ ամենամեծ գումարը կը համարուի, դրականօրէն կ'անդրադառնայ իրենց կենսամակարդակին եւ տնտեսական վիճակին վրայ ընդհանրապէս, յատկապէս նկատի ու-

նենալով որ շահարկումներու ընդհանուր վարկերուն համար 1100 միլիառ լիրա նախատեսուած է, որուն 443-ը յատկացուած է Սուրիոյ պետութեան վերահսկողութեան տակ յայտնուած շրջաններուն յատուկ ձեռնարկներուն եւ 2019-ին 69.000 պետական գործերու վարկի տրամադրումին:

Սուրիոյ Տնտեսութեան Նախարարութիւնը ամէն ջանք ի գործ կը դնէ շրջանցելու տնտեսական արտաքին պատիժներուն ազդեցութիւնը՝ ապրանքափոխանակումի միջոցով, ինչպէս նաեւ իր գլխաւոր գործակիցներուն՝ Ռուսիոյ, Չինաստանի եւ Իրանի հետ տեղական դրամանիշով առեւտուր կատարելով: Սա պիտի նպաստէ Սուրիոյ տնտեսութեան վերակենդանացումին:

Սուրիացիները կը յուսան, որ Սուրիոյ պատերազմի գիւտարական գործողութիւնները եւս, Սոչիի եւ Ասթանայի բանակցութիւններուն լոյսին տակ, վերջ գտնեն այս տարի, յատկապէս 2018-ին Տէր Չօրի, Սուրիոյ հարաւային շրջանի եւ արեւելեան Ղութայի ազատագրումով: Երեւոյթ մը, որ այս շրջաններու տընտեսական ձեռնարկներու աշխուժացման պիտի նպաստէ: Միւս կողմէ Եփրատի արեւելեան ափը առաձգական պիտի մնայ երկարատեւ, ինչ որ սուրիական բարդ տագնապը 2019-ին ժընեւի քաղաքական բանակցութեան սեղան պիտի ուղղէ կրկին՝ Սուրիոյ մէջ արհւնահեղութեան վերջ տալու, բնակչութեան կեանքը բարելաւելու, երկրին տնտեսութիւնը զարգացնելու եւ իսկական վերականգնումի ձեռնարկելու: Վերջինիս հետեւանքով մեծ գումարներ եւ ներդրումային ծրագիրներ կրնան ներմուծուիլ Սուրիա՝ նպաստելու անոր տնտեսութեան զարգացման: Միւս կողմէ, որքան ուշանայ տագնապին լուծումը, այնքան աւելի պիտի դժուարանայ վերականգնումի աշխատանքը:

Լեւոն Չաքի Ետայեան

ՏԱՄՆԱՄԵԱԿՆԵՐ ԵՏՔ ԱՅՍՕՐԸ ՊԷՏՔ Է ԴԻՏՈՒԻ ԻԲՐԵԻ ԻՍԿԱԿԱՆ ԲԱՐԵՇՐՋՄԱՆ ՄԵԿՆԱԿԷՏ

«...Անկատար տենչեր ունենք դեռ շատ»

Երբ այս սիւնակին վերջակետը դրի, գիտեի, որ քանի մը ժամէն՝ Կիրակի, 9 Դեկտեմբերին, Հայաստանի մէջ տեղի պիտի ունենան ազգային ժողովի արտակարգ ընտրութիւնները. մեր ժողովուրդը պիտի ընտրէ նոր խորհրդարան մը, որ կոչուած է որոշ եզրակացութեան մը հասցնելու ո՛չ միայն 2018-ի Ապրիլ-Մայիս ամիսներուն ծայր տուած շարժումը, այլ նաեւ այն եղելոյթը, որ ճամբայ ելաւ խորհրդարանական նախորդ ընտրութիւններէն ետք եւ կտրեց երկիրը նախազահականէն խորհրդարանական կառավարման դրութեան որդեգրումի հանգրուանը:

Հաւանաբար ընթերցողս հարց պիտի տայ, թէ ինչո՞ւ անհամբեր եմ եւ այս սիւնակները կ'արձանագրեմ ընտրութեանց նախօրեակին. չէի՞ կրնար 2-3 օր ալ սպասել եւ ընտրութեանց արդիւնքը աչքի առջեւ ունենալով արտայայտուիլ, մանաւանդ, որ ամանորի բացառիկին համար խմբագիր ընկերներուս կողմէ ճշդուած վերջին ժամկետին դեռ բաւական ժամանակ կայ: Եթէ այդպէս ընէի, անխուսափելիօրէն պիտի հարկադրուէի խորասուզուելու ընտրութեանց անմիջական արդիւնքին մէջ՝ ո՞վ ի՞նչ քուէ-աթոռ շահեցաւ, ո՞վ «մտաւ», ո՞վ «դուրս մնաց» եւ այլն, մինչդեռ նպատակս տարբեր է. կը նախընտրեմ Հայաստանի զարգացումները դիտել ո՛չ միայն ընտրութեան օրուան ու անոր անմիջական արդիւնքին լոյսին տակ, այլ կարկինը աւելի լայն բանալով՝ մեր հայրենիքի վիճակն ու հաւանականութիւնները լուսարձակի տակ բերել պատմական շարք մը իրադարձութեանց լոյսին տակ, տեսնելու՝ թէ այս ընտրութիւններուն տեղը ո՞ր է եւ ի՞նչ դեր կրնայ ունենալ երկրի քաղաքական աճումին մէջ: Վերջին ամիսներու զարգացումները, ինքնին, շատ կարեւոր են եւ հայութիւնը կը տարուբերեն յոյսի ու հիասթափութեան մատնուելու ալիքներու միջեւ, բոլորը գրաւը կը պահեն բարեշրջման խոստումներուն իրականացման վրայ:

Փաստօրէն, եթէ փորձենք զարգացումները դիտել ընտրապայքարի ու քուէարկութեան արդիւնքներուն անմիջական ազդեցութեան տակ, անխուսափելի կ'ըլլայ տարուիլ այն մղթնոլորտով, որ տիրապետեց ո՛չ միայն ազգային ժողովի ընտրութիւններուն ու յաջորդող օրերուն, այլ անոր նախաճաշակը ապրեցանք

Երեւանի քաղաքապետական խորհուրդին ընտրութեան «մանրատիպ» նախընթացով: Տիրապետող եղան կիրքերը, մերթ լուտանքի տիղմին մէջ մխրճուող, երբեմն ալ բաժանումներ ստեղծելու ակամայ կամ դիտումաւոր արտայայտութիւնները, լուռ ու բացայայտ սպառնալիքները եւ ընդհանրապէս... «պիտի»-ներով յագեցած ծրագիրները:

Եթէ ազգային ժողովի ընտրութիւնները փորձենք դիտել առնուազն անկախութեան վերահաստատման հանգրուանէն ասդին

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

գարգացող փուլին մէջ, մեր դիմաց պարզուող համայնապատկերը աւելի ընդարձակ եւ ուսուցողական կրնայ ըլլալ: Պէտք չէ արհամարհենք նաեւ այն փուլերը, որոնք մեր պատմութիւնը կերտած են Յայաստանի անկախ հանրապետութեան ծնունդը կանխող ժամանակներէն սկսեալ ու վերանկախացած Յայաստանի համար որոշ հիմեր ժառանգ թողած նոյնինքն անդրանիկ հանրապետութեան կարճատեւ կեանքէն, ապա անոր հետեւած՝ խորհրդային տարիներէն: Այսօր, երբ Յայաստան կը յուսայ թեւակոխել «նոր դարաշրջան», պէտք չէ մոռնալ,- եւ արհամարհել,- այն իրականութիւնը, որ այսօրն ու վաղը ուղղակի շարունակութիւնն են մօտիկ եւ աւելի հեռուոր անցեալներու իրագործումներուն, որքան ալ որ սիրելի ըլլան կամ չսիրուած՝ անցեալի որոշ իշխանութիւններ: Իւրաքանչիւր տասնամեակի եւ «դարաշրջանի» ընթացքին անվիճելիօրէն կատարուած են իրագործումներ, որոնց գումարին վրայ կը կերտուի նորը, կարելի չէ շարժիլ ոչնչապաշտութեան, ամէն բան ոչնչացնելու (սիհիլիզմ) տրամաբանութեամբ: Դրական գարգացումի բանալին այն է, որ նորը կարենայ ճիշդ կշռադատել անցեալի սխալներն ու դրական երեսները, չկըրկնել սխալները, այլ դրականները հիմք ծառայեցնել աւելի՛ լաւը կերտելու (այս տողերը չընկալել լոկ «Լափալիսեան ճշմարտութեան» դիտարկումով, այլ Յայաստանի ներկայ պատկերը տեսնելու տրամաբանութեամբ):

Պատմական վերոյիշեալ լայն ժամանակահատուածին մէջ դիտելով նորագոյն գարգացումները, կրնանք անվարան ըսել, թէ Ազգային ժողովի արտակարգ ընտրութիւններուն ազդանշանը գործնապէս տրուեցաւ այն օրերուն, երբ Յայաստանի մէջ տեղի ունեցաւ իշխանափոխութիւն եւ հազաւ «Թաւշեայ յեղափոխութիւն» զգեստը: Այս հաստատումը կարելոր է, որովհետեւ քաղաքական բազմաթիւ ուժեր դժգոհութիւն յայտնեցին, որ ընտրապայքարի ժամանակը կարճ էր եւ բաւարար չէր լիարժեքօրէն պատրաստուելու 9 Դեկտեմբերի հանգրուանին: Նման քննադատական մօտեցում կը նշանակէ, թէ մասնաւոր քաղաքական կեանքին մէջ փորձ ունեցող կուսակցութիւններն ու խմբակցութիւնները ներ-

կան լիարժեքօրէն չեն կրնար «կարդալ», իսկ նորակազմ կուսակցութիւններու ու դաշինքներու պարագան այլ հարց է եւ առանձնապէս քննարկելի: Մայիսի սկիզբը իշխանութեան հասած ուժը այդ հանգրուանէն առաջ ալ բացայայտ դարձուցած էր, թէ գործող խորհրդարանը օրինական չի նկատեր, իսկ յետոյ, երբ իշխանութեան լծակները ունեցաւ իր ձեռքին, ոչ մէկ խոչընդոտի առջեւ կանգ պիտի առներ, որպէսզի օրէնսդիր իշխանութիւնն ալ բերէ իր հակակշիռին տակ. դատական իշխանութիւններուն դրութիւնը նկատառելի այլ պարագայ է եւ վառելանիւթ հասցուց ընտրապայքարին...: Սա բնական երեւոյթ է եւ առաւել կամ նուազ չափով նոյնը կը կատարուի աշխարհի որեւէ ժողովրդավարական երկրի մէջ, անկախ անկէ, որ իշխանաւոր խմբակը ինչպէ՞ս կ'իրականացնէ իսկական ժողովրդավարութիւնը: (Կարելի է բազմաթիւ օրինակներ թուել. բաւականանանք մէկով. Տոնալտ Թրամփ Սպիտակ Տուն մտնելէ ետք ո'չ միայն գերագոյն դատարանին մէջ իր կողքին մեծամասնութիւն ունենալու ճիգ չխնայեց, այլ մինչեւ իսկ իր սերտ գործակիցներէն շատերը քաղաքական գլխատումի ենթարկեց՝ ոմանք պաշտօնազրկելով, իսկ ուրիշներու «գլուխը պահանջելով»): Այս բոլորը կարելի է դիտել իբրեւ ժողովրդավարութեան ըստ կամս ու տխեղծ կիրարկում, սակայն կը հետեւի խաղին օրէքներուն, որքան ալ անհաճոյ եւ սխալ թուին նման խաղեր):

Ի դեպ, կ'արժէ պահ մը կանգ առնել նաեւ այլ կետի մը վրայ: Յայաստանը նախագահական խորհրդարանական դրութիւն փոխադրելու քայլը նկատուեցաւ ու կը նկատուի պատմական կարելոր իրագործում: Սա տեսականօրէն ճիշդ է եւ գայն պէտք է դիտել իսկական ժողովրդավարութիւն կիրարկելու ակնոցով: Սակայն պէտք չէ մոռնալ, որ բացի փոքրաթիւ ուժերէ, շատեր դրութեան փոփոխութիւնը հետապնդեցին ու դիմաւորեցին այլ հաշիւներով. անցեալ տասնամեակներուն, նախագահին տրուած լիազօրութիւնները՝ գործող նախագահին ընծայած էին գերիզօր մենաշնորհեալի զօրութիւն, որ չէր համապատասխաներ նախագահական իսկական դրութեան: Ու երբ նախորդ նախագահը փորձեց նոր դրութիւնը կիրարկել՝ նոյն լիազօրութիւն-

ները վարչապետի թիկնոցով շարունակելու քայլով, շարժեցաւ դժգոհութեան ալիքը: Հիմա, արդէն քաղաքական բառարանին մէջ կը գործածուի «գերվարչապետ» - սուփըրվարչապետ - եզրը, որ այլապէս անընդունելի էր ժողովրդավարութեան ամենէն տարրական տրամաբանութեամբ: Երկուքին պարագային ալ, անձերն են առանցքային դեր խաղացողները, մինչդեռ խորհրդարանական դրութիւն՝ բոլորովին այլ բան կը նշանակէ. ամենէն պարզ բացատրութեամբ՝ կը նշանակէ ժողովուրդի տարբեր հոսանքներէն ու տարբեր գաղափարներու հետեւողներէն կազմուած խորհրդարանին մէջ գործակցութիւն եւ գաղափարներու-ծրագիրներու միջեւ ազնիւ մըրցակցութիւն, ի խնդիր երկրին ու ժողովուրդին ապահովութեան, բարօրութեան, զարգացումին, հեռու՝ արտաքին շահերու եւ հոսանքներու ազդեցութենէն, ըստ էութեան՝ ազգային վարքագիծով: Հաւանաբար ընտրութիւններէն ետք պէտք պիտի ըլլայ որոշ ատեն սպասել, ստուգելու՝ թէ խորհրդարանական դրութիւնը այսպիսի կիրարկում պիտի գտնէ՞, թէ պիտի ըլլայ նախորդին մէկ նմանակ-տարբերակը:

Այլ խօսքով, եթէ երկրի մը համար ժողովրդավարութեան կիրարկման ամենէն հարազատ դրութիւնը խորհրդարանականն է, սա աներկբայօրէն չի հասցներ այն եզրակացութեան, որ ամէն հարց պիտի լուծուի. պէտք չէ արհամարհել այն պարզ ճշմարտութիւնը, որ դրութիւնը կիրարկողը բանալի դեր ունի դրական զարգացումի եւ արդիւնքի հասնելու մէջ. փաստօրէն, անցեալին թէ այսօր, մինչեւ իսկ թագաւորական-մենատիրական դրութիւններ բարիք բերած են իրենց մականին ենթակայ ժողովուրդներուն. եւ թող այս տողերը չընկալուին իբրեւ մենատիրութեան կամ այլ դրութիւններու ջատագովում:

Ինքզինք հաստատելու համար, նոր իշխանութիւնը անցեալ 6-7 ամիսներուն դիմեց գործնական ու քարոզչական բազմալարկանի միջոցներու, մինչդեռ այլ շրջանակներ առաւելաբար տարուեցան ընտրութիւնները յետաձգելու արդար կամ, տուեալ պայմաններուն մէջ, անիրապաշտ գործունեութեամբ: Իշխանութիւնը ճամբայ հանեց մենաշնորհ-

եալներ ու չարաշահողներ հաշուետուութեան ենթարկելու գործընթաց, նիւթական եւ այլ իւրացումներ կատարողներ տուգանքի ենթարկուեցան եւ պետութեան պիտոճէին վերադարձան պատկառելի գումարներ. միաժամանակ, երկրի ընդհանուր վարչակազմին մէջ տեղի ունեցաւ մեծ փոփոխութիւն, սկսելով նախարարութիւններէն (սկզբնապէս գոյառած համախոհութիւնը փուլ եկաւ եւ ի յայտ եկաւ միայնակ կառավարելու տրամադրութիւն) մինչեւ մարզեր ու լրատու աղբիւրներ, որդեգրուեցան թոշակներու եւ հատուցումներու յաւելումի քայլեր, որոնք խոշորացոյցով հրամցուեցան ժողովուրդին (յաւելումներու դրական գործօնը չենք անտեսեր, սակայն երբ նկատի ունենանք, որ մօտաւորապէս 130-140 տոլար ամսական ստացողին կը տրուի սահմանափակ յաւելում եւ ընտանիքի մը եկամուտը կը հասնի շուրջ 200 տոլարի համապատասխան գումարի, իսկ ատիկա հեռու կը մնայ ապրուստի տարրական պէտքերը գոհացնելու վիճակէն...), յայտարարուեցաւ, որ ընտրակաշառքը վերջ գտած է ու փորձուողները ծանր պատիժի պիտի ենթարկուին, իսկ անդին, լայն պաստառներու վրայ երեւցան արտաքին ներդրումներու խոստումներ: Դժբախտաբար սուր բանավեճի ու մինչեւ իսկ խօսքի աճուրդի նիւթի վերածուեցաւ Արցախի հարցը, ուր կան անվիճելի եւ անշոջանցելի կարմիր գիծեր...

Ամենէն մեծ հարցականները կը մնան հոն, ուր շարուած են «պիտի»ները եւ անոնց ուղղուած կասկածները:

Նոր իշխանութիւնը այս իմաստով ցարդ հաւատարմօրէն կը հետեւի նախորդներուն ուղիին: Ինչպէս որ անցեալի դրական քայլերուն մասին դրական արտայայտութիւն ունեցանք, նոյնը կրնանք ընել նաեւ նորին մասին, սակայն չենք կրնար անտեսել, որ խոստումները ցարդ կը մնան գերակշռող, եւ ըստ բաւականին հիմնաւորուած-արդարացած չեն: Ընտրապայքարէն առաջ թէ ընտրապայքարի օրերուն, իշխանութեան վրայ եղողներ թէ յաւակնորդներ խօսեցան արտաքին մեծ ներդրումներու ապահովման, ու անոր համար առարկայական՝ խաղաղ ու երաշխաւորեալ պայմաններու ստեղծման մասին: Բնական է, որ զարգացման ճամբուն առաջին քայլերը

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

առնող երկիր մը, ինչպէս է Հայաստանը, անխուսափելիօրէն պիտի կարօտի արտաքին օժանդակութիւններու, նիւթական, արհեստագիտական թէ այլ գետիներու վրայ, որպէսզի տնտեսութիւնն ու այլ հիմունքներ կազմաւորուին ու ամրանան: Սակայն ընդհանրապէս արտաքին ձեռքերու սեւեռումները կը ստեղծեն որոշ մտահոգութիւններ. նախ՝ շահոյթի նկատառելի մէկ բաժինին արտահոսք, յետոյ, այսօրուան աշխարհին մէջ, արտաքին օժանդակութիւններ կը տրամադրուին բոլորովին տարբեր տրամաբանութեամբ, քան ինչպէս որ կ'ըլլար, օրինակի համար, յետ-աշխարհամարտեան Եւրոպային կամ այլ երկիրներու մէջ: Այդ օրերուն, օժանդակութիւնը կը կատարուէր տկարը ոտքի կանգնեցնելու եւ առողջ գործակիցներ բազմացնելու տրամաբանութեամբ. այսօր, այս տրամաբանութիւնը փոխարինուած է օժանդակութիւն ստացող եւթակայ դարձնելու եւ հետեւողական կերպով շահու աղբիւրի վերածելու մօտեցումով: Մինչեւ իսկ բնական հսկայական հարստութիւններով օժտուած երկիրներ կ'ընկղմին հսկայական պարտքերու տակ, խաղալիք կը դառնան մեծերու կամայականութեանց: Հայաստանի՝ բոլորիս ծանօթ աշխարհաքաղաքական պայմաններուն մէջ, երբ կը գտնուիք մօտակայ ու հեռաւոր մեծ ու նուազ մեծ ուժերու մրցակցութեան մէկ դաշտին մէջ, արտաքին օժանդակութիւններու թղթածրարը կ'ենթադրէ շրջահայեաց ու զգուշաւոր մօտեցում: Այլընտրանքը, որ բնականաբար աւելի դժուար ուղի է, կը թելադրէ յենուլ առաւելաբար հայկական կարողութիւններու վրայ:

Նոր ազգային ժողովի կազմութեամբ բացուող էջին նախերգանքը հիւսուեցաւ այնպիսի մթնոլորտի մէջ, որ անցեալէն եկող երկփեղկումներ զգեցան նոր գունաւորում ու կնիք, մինչդէռ Հայաստանի վիճակին նման կացութեան մէջ եղող երկիրի մը մէջ կենսական է միասնութիւնն ու առաւելագոյն համախոհութիւնը, որմէ պէտք է բխի իշխանութեան, պետութեան ուժը:

Եթէ ոեւէ դիտող հանդարտ տրամադրութիւններով հետեւէր ընտրապայքարի հրապարակային արտայայտութիւններուն, որոնցմէ մաս մը պատկերասփռուեցաւ բազ-

մակողմանի բանավեճերու ճամբով, պիտի նկատէր, որ կարգ մը «արտառոց» մտածումներու կողքին, իւրաքանչիւր կուսակցութիւն կամ ուժ ունի նաեւ խելամիտ գաղափարներ ու առաջարկ-առաջադրանքներ, հետեւաբար, նոր իշխանութեան պարտականութիւնն է նոյն յայտարարին վրայ համախմբել շինիչ մտածումները, անկախ անկէ, թէ ո՞վ մուտք գործած է խորհրդարան կամ ո՞վ չէ յաջողած ապահովել անհրաժեշտ քուէները: Ազգային ժողովին ու կառավարութեան պարտականութիւնն է նկատի ունենալ թէ՛ խորհրդարանական եւ թէ՛ արտախորհրդարանական առողջ մտածողութեան արգասիքը:

Ժողովրդավարութեան կիրարկման կապուած յոյսերուն դիտանկիւնէն, ականատես

եղանք կարգ մը մտահոգիչ երեւոյթներու, որոնք առնուազն հարցականներ կը գծեն անմիջական ապագային վրայ: Նախ կար հակադիր ուժը կամ կուսակցութիւն(ներ)ը անպայման ոտնատակ ընելու տրամադրութիւն, ինչ որ ընտրապայքարին վրայ դրաւ մեղադրանքներու եւ ամբաստանութիւններու փոխանակման կնիք մը, մինչդէռ նախընտրելի պիտի ըլլար, որ իւրաքանչիւր կողմ հրապարակ գար յստակ, եւ ոչ միայն սկզբուքներ ցանկագրող ծրագիրներով, որոնք հիմնաւորուէին տուեալ կուսակցութեան գաղափարներով: Գաղափարը, քաղաքական յստակ վարքագիծի՝ իմաստով գաղափարը ցարդ կը մնայ մեծ բացական մեր վերանկախացած հայրենիքին մէջ: Կուսակցութիւններ ընդհանրապէս անձնակեդրոն են, այսինքն՝ կը թաւալին անձի մը կամ քանի մը անձի շուրջ, որոնք այս կամ այն ձեւով հմայք ստեղծած են: Հետեւանքը կ'ըլլայ այն, որ անհատի մը նշուլացումին հետ, իր կուսակցութիւնն ալ կը թօշնի ու կը գունա-

թափուի, յաճախ իրեն հետ տանելով առաւելագոյն կամ նուազագոյն բարի իրագործումները: (Սա իւրայատուկ երեւոյթ է Յայաստանի համար, որովհետեւ գարգացման մէջ եղող կամ մեծ ուժերու ազդեցութեան ենթակայ երկիրներու մէջ նախընթացներ եղած են: Կարելի է օրինակներ բերել արաբական եւ այլ երկիրներէ): Յայաստանի մէջ ՀՀ Դաշնակցութեան նման գաղափարական յստակ հիմունքներով ու ծրագիրներով գործող կուսակցութիւններու թիւը փոքր է, ոմանք ալ հեռու կը մնան քաղաքական գործող բեմէն, որովհետեւ բացայայտ իրողութիւն է այն, որ գրեթէ բոլոր կուսակցութիւններն ու քաղաքական խմբաւորումները տարուած են յետ-խորհրդայինէն «տեսութիւններով» ու կեցուածքներով:

Հարցականներ ստեղծող այլ վիճակ է այն, որ ընտրութեանց նախօրեակին, հրապարակ եկաւ մանկուսակ «տրամաբանութիւն» մը, ըստ որուն, իշխանութեան հասնելիք կողմը պիտի ունենայ աթոռներուն 70 առ հարիւրը, իսկ ընդդիմադիրներուն բաժինը պիտի ըլլայ 30 առ հարիւրը: Ու հարց կը ծագի, թէ ի՞նչ կըրնայ ըլլալ, եթէ իշխանամետ կողմ մը շահի, օրինակի համար, այնքան քուէ, որ իրեն ապահովէ աթոռներուն 75-80 առ հարիւրը, կամ՝ չկարենայ ապահովել 70 առ հարիւրին համապատասխան աթոռներ: Նման «տարագ» ինքնին չ'ենթադրեր ընտրութեանց արդիւքին կանխորոշում, ընթացք՝ որուն տրամաբանութեան դէմ է սկսած շարժումը...: Կայ նաեւ այլ հարց. նոր խորհրդարանին մէջ ինչպիսի՞ պատկեր պիտի ստեղծուի ընտրութիւններուն արդիւնքին հիմամբ. այսինքն, ընդդիմադիր պիտի ըլլան այնպիսի ուժեր, որոնք երէկ իշխանութեան կողքին էին եւ ընտրութեանց մասնակցեցան այլ ցանկերով, կամ՝ կուսակցութիւններ, որոնք հազիւ 2-3 ամսուան կեանք ունին եւ կը նաւարկեն իշխանութեան ստեղծած հովերուն ուղղութեամբ, ներկայանալով իբրեւ այլախոհ: (Այս հարցումները կրնան ժամանակավրէպ ըլլալ 9 Դեկտեմբերէն ետք, երբ նոր խորհրդարանին աթոռներու բաժանումը բաշխումը յստակացած ըլլայ, սակայն այս նշումը կը կատարենք նախօրեակին, այն տրամաբանութեամբ, որ սա ժամանակի հարց է, նախընթացներու ականատես եղած ենք այլ երկիրներու մէջ ալ, երբ իբրեւ մենա-

տեր կամ միակուսակցական քննադատուող վարչախումբեր իրենց կողքին ստեղծած են խմբաւորումներ եւ կուսակցութիւններ, որոնք խորհրդարանին մէջ ստանձնած են ընդդիմադիրի դերակատարութիւն, ըստ էութեան մեծ տարբերութիւն չունենալով գիրեւք մէջստեղ բերող վարչախումբէն):

Անկախութեան վերահաստատումէն ետք, անցած է ավելի քան 27 տարի: Այս ժամանակը պէտք է մեզ հասցուցած ըլլայ այն հասունութեան ու փորձառութեան, որ ԵՐԿԻՐ ԿԱՌԱՎԱՐԵԼԸ ԴԻՐԻՆ ԳՈՐԾ ՉԷ, չի նմանիր դըպրոց, թերթ, եկեղեցի, ամբարտական հաստատութիւն կամ գործարան կառավարելու, որովհետեւ երկիրը ավելի՞ն է, քան յիշեալ ու նման բաղկացուցիչ տարրերը: Երկիրը մանր, միջին ու մեծ ճարտարարուեստ է, ներքին ու արտաքին ամբողջ է (Հայաստանի մէջ ճընշող նորաձեւութիւն է խօսիլ *պիզնետի* տրամաբանութեամբ. «պիզնետ բանակ», «պիզնետ գարգացնենք», «դուրսէն պիզնետ բերենք» եւ այլն, մինչդեռ պիզնետին չափ կարելոր այլ գործօններ կան երկրի մը բարգաւաճումը ապահովող), երկրագործութիւն ու գիւղատնտեսութիւն է, շինարարութիւն է, ներառեալ ճամբաներու շինութիւն ու յարատեւ նորոգութիւն, գիտութիւն ու միտք է, կրթութիւն ու մշակոյթ է՝ բառին ամենէն համապարփակ առումով, ներառեալ քաղաքական ու դիւանագիտական մշակոյթը, ու տակաւին՝ շատ ավելին:

Երկիր կառավարելը նաեւ քաղաքական հասունութիւն ու շրջահայեացութիւն կը պահանջէ, գոյացած փորձի օգտագործում, մինչեւ իսկ եթէ այդ փորձը կու գայ մրցակից-ընդդիմադիրէր: Այստեղ կ'արժէ փակագիծ մը բանալ եւ լուսարձակի տակ առնել Հայաստանի քաղաքական բեմին վրայ առկայ՝ մանկուսակ այլ մտածողութիւն մը, որ բարձրաձայն հնչեց ընտրապայքարի օրերուն, ընդհանրապէս «չսիրած կողմերը» ստորագնահատելու եւ քննադատելու իշխանութեան բանբերներուն ու դրօշակիրներուն կողմէ: Հարցը կը վերաբերի քաղաքական դաշինք եւ կառավարական դաշնութիւն՝ *քոալիսիոն* հասկացութիւններուն: Տեղ մը շփոթ ու անգիտութեան շղարշ մը կայ: Ընտրական դաշինքը ընդհանրապէս մարտավարական գործիք է, կուսակցութեան

մը հետ գործակցելու, որոշ նպատակ մը իրագործելու, օրինակ՝ ընտրապայքար մղելու-շահելու համար: Հոս կայ նուազագոյն նախապայման մը. դաշինքին մէջ գործակցողները գոնէ մօտեցումի-մտածողութեան ու հետապնդուած շահերու որոշ սմանութիւն կ'ունենան, իսկ տուեալ հանգրուանէն ետք, կըրնան ընտրական դաշինքին վերջ տալ: Անդին, երբ երկիրը հասնի նոր կառավարութեան մը կազմութեան հանգրուանը, կը ստեղծուի դաշնութիւն՝ *քայլիսիոն* կազմելու հարկադրանք: մեծամասնութիւն կամ առաւելութիւն ունեցող կուսակցութիւնը կը դիմէ այլ կուսակցութեանց, ՄԻԱՍՆԱԲԱՐ դիմագրաւելու համար երկիրը վարելու մարտահրաւերները: Բազմակուսակցական դաշնութեան մը անդամները չեն պայմանաւորուիր միամտածողութեամբ, որովհետեւ կառավարութեան մէջ իսկ բազմակարծութիւնը ժողովրդավարութեան էութենէն կը բխի եւ կրնայ նախարար մը կամ դաշնութեան անդամ կուսակցութիւն մը հակադրել միւսներուն ու խումբի պետին: Տակաւին, հազուադէպ չեն պարագաներ, երբ մեծամասնութիւն ունեցող կուսակցութեան անդամներ անգամ հակադրուին վարչապետին ու մեծամասնութեան, կրնան հրաժարիլ կառավարութենէն եւ իրենց կուսակցութեան մէջ կազմել ներքին ընդդիմադրութիւն: (Նորագոյն օրինակները եղան Բրիտանիոյ վարչապետին հակադրուող նախարարներ, Եւրոպական Շուկայէն քաշուելու անոր քաղաքականութեան առիթով, իսկ Ֆրանսայի մէջ նախագահ Մաքրոն կորսնցուց քանի մը սկզբնապէս համախոհ նախարարներ: Կարելի է այլ օրինակներ ալ թուել, ցոյց տալու համար, թէ նման պարագաներու դաշնութիւններ անպայման չեն խզուիր կամ անդամները չեն վերածուիր դիտերիմ թշնամի...): Հայաստանի մէջ, ընտրապայքարի օրերուն որոշ կուսակցութիւններու դէմ մեղադրանքներ ու պարսաւներ արձակուեցան, որովհետեւ անոնք մաս կազմած են դաշնութիւններու, կամ նոր դաշնութեան մէջ ըլլալով հանդերձ, իշխանաւորէն տարբեր կարծիք ունեցած են: Երբ մինչեւ իսկ կուսակցութեան մը մէջ կարելի է ունենալ տարակարծիք կողմեր, ի՞նչն է որ կ'արգիլէ կառավարութեան մը դաշնութեան մէջ եղողներու՝ ունենալ սեփական կարծիք: Ուրեմն, արդարացում

չի կրնար ունենալ այն տրամաբանութիւնը, թէ՛ որովհետեւ հակառակորդիս հետ դաշնութիւն ունեցած ես, պետք է վանուիս քաղաքական բեմէն, գործ չունիս նոր խորհրդարանին ու կառավարութեան մէջ: Անդին, ճգնաժամ դիմագրաւող երկիրներու մէջ յաճախ դաշնութիւն գոյացած է ծայրագոյն հակադիրներու միջեւ, որոնց շահերը, յամենայնդէպս, կը կառավարուին երկիր ու ժողովուրդի շահերէն, եւ ոչ թէ ներշնչում կ'ունենան արտաքին հոսանքներէ:

Նորագոյն դարաշրջաններուն, Ֆրանսական Յեղափոխութիւն(ներ)ը եղած են բազմապիսի այլ յեղափոխութիւններու ներշնչումի աղբիւր՝ ժողովուրդներու իրաւունքներու պաշտպանութեան դրօշակիրի իմաստով: Յեղափոխութիւններ յաճախ ճամբայ ելած են ազնուագոյն նպատակներով, սակայն կարճատեւ ետք չարաշահումի դաշտ բացած են ու ինքնավիժումի հասած, իսկ ուրիշներ յառաջատուական զարգացումի առիթ ծառայած են: Ժողովրդավարութիւնն ալ, հին Յունաստանէն մինչեւ Հռոմ ու այլ դարաշրջաններ, ապրած է իր եղելոյթը, զարգացման հոլովոյթը, յաճախ նաեւ անոր անունով ոճիրներ գործուած են ու երկիրներ-ժողովուրդներ վնասի ենթարկուած:

Այսօր, «Թաւշեայ յեղափոխութենէն» ամիսներ ետք, Հայաստան դէմ յանդիման կը գտնուի մեծ հարցերու եւ հարցականներու: Եթէ միայն թուեց խորագիրները, գոնէ պետք է արձանագրենք Արցախը, Հայաստանի շրջափակումը, տնտեսութեան հզօրացումը, պաշտպանական մարզը, ժողովուրդի կենսամակարդակի բարելաւումն ու ընկերային տագնապներու դարմանումը, արտագաղթին իսկական կասեցումը եւ տունդարձի ալիքին բարձրացումը, մշակոյթի պահպանումն ու զարգացումը, հայերէնի մաքրութեան ու օտարաբանութեան ախտէն ձերբազատումի «մանր հարցեր»ը: Ասոնք հիմնական հարցերուն միայն գլխաւորներն են: Այս համայնապատկերը նկատի ունենալով է որ քիչ առաջ արձանագրեցինք, թէ երկիր կառավարելը դիւրին գործ չէ, իսկ անելի կանուխ ընդգծեցինք, որ երկիր կառավարելը կը կարօտի իշխանութեան, գործակիցներուն եւ անոնց

հակադրուածներուն միջեւ գործակցութիւն, գործակցութեան տարազներու որոնում: Խորհրդարան մուտք գործող թէ դուրս մնացած կուսակցութիւններ ու քաղաքական խմբաւորումներ հաւասարապէս պարտաւոր են ներդրում ունենալու երկրի բարելաւման գործին մէջ, որպէսզի Ապրիլին սկիզբ առած յեղափոխութիւնը մնայ իր հունին մէջ, վերածուի բոլոր կարողութիւններն ու կարողականութիւնները մէկտեղող գործօնի: Երկիրը պէտք է վերածել տարբեր երաժշտական գործիքներով մարմնաւորուող համանուագի մը, ուր ամենէն փոքր սրինգն անգամ ունի իր անփոխարինելի տեղը: Հայաստանի ու ժողովուրդին բոլոր իրաւունքներուն արդար իրականացման ի խնդիր պայքարը, աշխատանքը կը կարօտի ոչ միայն քաղաքական խմբաւորումներու, այլ նաեւ իւրաքանչիւր հայու ներդրումին, որովհետեւ վերանկախացումէն ասդին ու ցնոր տնօրինութիւն, հայութեան բոլոր կարողութիւններուն մէկտեղումն իսկ կըրնայ բաւարար չըլլալ ներքին ու արտաքին մարտահրաւերներու դիմակալման, մինչդեռ կը յայտարարենք, որ վճռած ենք նոր նահանջներ ու կորուստներ չունենալ հայրենի հողին վրայ թէ սփիւռքի տարածքին...

Նոր ազգային ժողովը պէտք է գործէ այն ոգիով, որուն երբեմն ականատես կ'ըլլանք ոտնազնդակի մրցումի մը պահուն, երբ մրցակիցը հարուածելէ ետք՝ մարզիկ մը կը մօտենայ անոր եւ վեհանձնաբար ձեռք կ'երկարէ՝ զայն ոտքի կանգնեցնելու համար: Նոր խորհրդարանի կազմութիւնը պէտք է մեկնակետը ըլլայ այնպիսի դրական զարգացումներու, բաժանուածութիւններու դարմանումի ու մասնակի շահերու դրժումի, որ ասկէ 5, 10, 50 կամ անելի տարիներ ետք հասակ առնող սերունդները այս օրերը դիտեն իբրեւ իսկական բարեշրջումի, ազնիւ յեղափոխութեան մը շրջանը, ինչպէս որ մենք հիմա անդրանիկ հանրապետութեան որոշ իրագործումներով կը հպարտանանք ու զանոնք կը նկատենք անփոխարինելի հիմնաքարեր-մեկնակետեր: Այլապէս, տասնամեակներ ետք, այս օրերը կրնան ինքնախարագանումի եւ քննադատութեան նիւթ ըլլալ, այնպէս՝ ինչպէս եղան վերանկախացումին յաջորդած կարգ մը փուլերը:

Երեւանի 2750-ամեակին առիթով իր ներբողականին մէջ, Սեւակ արդարօրէն արձանագրած էր. «Անկատար տենչեր ունենք դեռ շատ...»: Այսօր ալ բազմաթիւ անկատար տենչեր ունինք ազգովին, հայ կեանքի բոլոր բեմերուն վրայ: Այսօրն ու ապագան ճիշդ հունաւորելու համար, հա՛յօրէն ապրող ու գործող քաղաքական ուժերուն ու խմբաւորումներուն կողքին, կենսական կարեւորութիւն ունի մանաւանդ իրա՛ւ մտաւորականութեան դերակատարութեան վերականգնումը. մեր բազմահանգրուան զարթօնքները կերտած մտաւորականները հրաւերի կամ հովանաւորութեան չեն սպասած՝ ուղեցոյց փարոսներ կանգնելու համար քաղաքական դեկավարութեան ու յատկապէս երիտասարդներու թրծումին նպատակով: Նոր Ազգային ժողովի հունաւորման մէջ, նման փարոսներու կարիքը ունինք նաեւ այսօ՛ր, որպէսզի լուսաւորուին մեր ներքին ու արտաքին աշխատանքի անդաստանները, խօսքի ու խոստումներու փուլէն՝ անցնինք հայրենաշէն ու ժողովրդակերտ ԳՈՐԾի փուլ, ու հայութեան նաւը կերտէ սեփական ուղին՝ մասնաւորաբար արտաքին հովերէ չխրախուսուելու կամքով, չվերածուի հնատիպ ժամացոյցի ճօճանակի, որ կը տատանի զինք աջէն ձախ կամ հակառակ ուղղութեամբ շարժող ալիքներու վրայ, այլ գտնէ հաւասարակշիռ ընթացք ու ներքին ու արտաքին գործօնները ի շահ Հայաստանին ու մեր ժողովուրդին լծելու ունակութիւն:

Նման հաւասարակշռութեան գոյացման համար, պէտք չէ սպասենք երկար ժամանակի, մանաւանդ պէտք չէ մատնուինք հիաւթափութեան ու ենթակայ ըլլանք ընտրութիւններու օրերու նախօրեակին ուրուագծուած՝ բաժանուածութեան խորացման:

Ս. Մահութեան

ՖՐԱՆՍԱԽՈՍ ԵՐԿԻՐՆԵՐՈՒ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՆ ԺԷ. ԳԱԳԱԹՆԱԺՈՂՈՎԸ ՆԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

- Մաս Ա -

Ի՞նչ է Ֆրանսախօս Երկիրներու Միջազգային Կազմակերպութիւնը

Ֆրանսախօս Երկիրներու Միջազգային Կազմակերպութիւնը համաշխարհային հաստատութիւն մըն է, որ կը ներկայացնէ երկիրներ, ուր ֆրանսերէնը մայրենի լեզու է՝ առա-

մաքամասերուն վրայ, Միացեալ Ազգերու Կազմակերպութեան (ՄԱԿ) անդամ երկիրներու մէկ երրորդէն աւելին անդամ է Ֆրանսախօս Երկիրներու Միջազգային Կազմակերպութեան:

Ֆրանսախօսութիւն եզրը նաեւ կը նշանակէ ֆրանսերէն խօսող ժողովուրդներու համաշխարհային համախմբում, որ կ'ընդգրկէ պետական եւ մասնաւոր կազմակերպութիւններու ցանց մը, որ կը խթանէ հաւասար կապերու ստեղծումը այն երկիրներուն միջեւ, ուր Ֆրանսա պատմական, մշակութային, ռազմական կամ քաղաքական նշանակալից դերակատարութիւն ունեցած է:

Պատմականօրէն ֆրանսացի աշխարհագրագետ Օնեսիմ Ռեքլիւս (Onésime Reclus) 1880 թուականին առաջին անգամ ըլլալով դրոշմեց «Ֆրանսախօս» (Ֆրանքոֆոնի/ Francophonie) եզրը եւ ընդհանրացուց այն ժողովուրդներուն ու երկիրներուն վրայ, որոնք ֆրանսերէն կը կիրարկէին: Աւելի ուշ, 1962-ին ֆրանս-ափրիկեցի քաղաքական գործիչ, բանաստեղծ, մշակոյթի տեսաբան, Սենեկալի առաջին նախագահ Լեօփոլտ Սետար Սենկոր (Léopold Sédar Senghor) իր տեսութեան մէջ միաձուլեց «Ֆրանսախօս» եզրը մարդկայնապաշտութեան գաղափարախօսութեան (հիւմանիզմ/humanism)ի հետ: Իսկ ինչ կը վերաբերի ֆրանսախօսութեան այժմու միջազ-

ջին լեզու, երկրորդ լեզու, համատարած, տիրող կամ պարզապէս աւանդուող, ուր բնակչութեան զգալի հատուածը ֆրանսախօս է, եւ ուր յատկանշական ընդհանրութիւններ կան ֆրանսական մշակոյթին ու արժէքներուն հետ:

Կազմակերպութիւնը բաղկացած է 84 անդամ երկիրներէ, որոնցմէ 48-ը լիիրաւ անդամ է, 6-ը՝ կազմակերպութեան հետ անմիջական կապ ունեցող անդամ, 25-ը՝ դիտորդ անդամ, իսկ 5-ը՝ կախակայուած:

Կազմակերպութեան մէջ ներգրաւուած երկիրները սփռուած են աշխարհի հինգ ցա-

գային կազմակերպության հիմնադրման, անհկա հիմնուեցաւ 1970 թուականին՝ Կիւրիէական ֆրանսախօս շարք մը երկիրներու ղեկավարներու կողմէ (Սենեկալ, Թունուզ, Նիճերիա) եւ կոչուեցաւ «Մշակութային եւ Արհեստագիտական Գործակցութեան Գործակալութիւն» սոյն երկիրներուն միջեւ: Ապա, 1998-ին, անհկա զարգացաւ եւ վերանուանուեցաւ «Ֆրանսախօս Երկիրներու Միջպետական Գործակալութիւն»: Միայն 2005 թուականին էր, որ ան վերջնականապէս որդեգրեց «Ֆրանսախօս Երկիրներու Միջազգային Կազմակերպութիւն» անուանումը:

Կազմակերպութեան նշանաբանն է՝ հաւասարութիւն, փոխլրացում, համերաշխութիւն, սմանողութեամբ Ֆրանսական Յեղափոխութեան օգտագործած ազատութիւն, հաւասարութիւն, եղբայրութիւն կարգախօսին:

Կազմակերպութեան պաշտօնական լեզուն ֆրանսերէնն է, գլխաւոր գրասենեակը՝ Փարիզ, Ֆրանսա:

Սկզբնական շրջանին, այս կազմակերպութիւնը մեկնարկեց որպէս ֆրանսախօս երկիրներ ընդգրկող սահմանափակ ակումբ մը, ետքը վերածուեցաւ համաշխարհային կառուցի, որուն մասնաճիւղերը կը գործակցէին անդամ երկիրներուն հետ՝ մշակոյթի, բնական գիտութեանց, տնտեսութեան, արդարադատութեան եւ խաղաղաշինութեան բնագաւառներէն ներս:

ՈՐՈ՛ՆՔ ԵՆ ՖՐԱՆՍԱԽՅՈՍ ԵՐԿԻՐՆԵՐՈՒ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՆ ԱՆՂԱՄՆԵՐԸ

Ստորեւ նշուած են անդամ երկիրները՝ ըստ անդամակցութեան թուականին, բացառութեամբ այն ինքնավար պետութիւններէն, որոնք անդամ երկիրներուն մաս կը կազմեն:

Ա. Լիիրաւ անդամներ (48)

1970-ականներէն ի վեր անդամ են՝ Թուրքիա, Թունուզ, Լիբանան, Լիբըստիայ, Կապոն, Յայթի, Ճիպոթի, Մատակասքար, Մոնաքո, Մորիթիոս, Նիկերիա, Չատ, Պելճիբա, Պե-

նին, Պուրունտի, Պուրքիւնա Ֆասօ, Ռուանտա, Սենեկալ, Սիշել, Վանուատու, Վիեթնամ, Տոմինիք, Փղոսկրեայ Ափունք, Բանատա, Բոմորոս, Բոնկոյի Ժողովրդավարական Հանրապետութիւն, Ֆրանսա:

1980-ականներէն ի վեր անդամ են՝ Եգիպտոս, Հասարակած գօտիին մօտ գտնուող Բենիա, Մարոք, Սան Լուիսիա, Բոնկոյի Հանրապետութիւն:

1990-ականներէն ի վեր անդամ են՝ Ալպանիա, Չուիցերիա, Լաոս, Մոլտաւիա, Պուկարիա, Ռումանիա, Սան Թոմէ, Բամերուն, Բամպոտիա, Բափէ Վերտ:

2000-ականներէն ի վեր անդամ են՝ Աւստրալիա (2004), Կանա (2018), Հայաստան (2012), Մակեդոնիա (2001), Յունաստան (2004):

Բ. Կազմակերպութեան հետ անմիջական կապ ունեցող երկիրները. (6)

2000-ականներէն ի վեր անդամ են՝ Կիպրոս, Արաբական Միացեալ Էմիրութիւններ, Նոր Զելանդիա, Սերպիա, Բաթար, Բոսնիո:

Գ. Ղիտորդ անդամներ (25)

1990-ականներէն ի վեր ղիտորդ անդամ են՝ Լեհաստան, Լիթուանիա, Չեխիոյ Հանրապետութիւն, Սլովենիա:

2000-ականներէն ի վեր ղիտորդ անդամ են՝ Արժանթին, Աւստրիա, Եւրոնիա, Իրլանտա, Լատուիա, Լուիզիանա (ԱՄՆ նահանգ), Բամպիա, Հարաւային Զորեա, Հունգարիա, Մալթա, Մեքսիքօ (Կեդրոնական Ամերիկա), Մոզամբիք, Մոնթենեկրօ, Ուքրանիա, Ուրուկ-

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

ուէյ, Պոսնիա եւ Զերցեկովինա, Սլովաքիա, Կրաստան, Տոմիսկիքեան Զանրապետութիւն, Զոսթա Ռիքա, Զրուաթիա:

7. Կախակայուած անդամներ (5)

Ֆրանսախօս երկիրներու Միջազգային Կազմակերպութիւնը հաւատարիմ մնալով իր սկզբունքներուն ու արժէքներուն՝ 2000-ականներէն սկսեալ կախակայած է որոշ անդամ երկիրներ, մեկնելով այդ երկիրներուն մէջ տեղի ունեցած քաղաքական զարգացումներէն, որոնք դէմ են կազմակերպութեան արժէքներուն, ինչպէս օրինակ. մարդկային իրաւանց խախտում, քաղաքական անարդար ու ոչ թափանցիկ ընտրութիւններու կայացում, ժողովրդավարութեան յետընթաց եւ այլն:

Կախակայուած անդամ երկիրներն են. Թայլանտ (2014), Կեդրոնական Ափրիկեան Զանրապետութիւն (2012), Կինիա-Պիտաու (2012), Սալի (2012), Մորիթանիա (2008):

ՖՐԱՆՍԱԽՕՍ ԵՐԿԻՐՆԵՐՈՒ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՆ ԿԱՌՈՒՅՈՒԹԵԸ

- Գլխաւոր քարտուղար, որուն ընտրութիւնը տեղի կ'ունենայ գազաթնամոծողվի ընթացքին: Այս պաշտօնը այժմ կը զբաղեցնէ քանատացի տիկին Միքայելէ Ժան՝ մինչեւ 2018-ի աւարտը, որուն պիտի յաջորդէ ռովանտացի տիկին Լուիզ Մուշիքիւապօ՝ 2019 թուականէն սկսեալ:

- Գազաթնամոծողվ, որ կը կայանայ երկու տարին անգամ մը, անիկա կը գլխաւորէ հիւրընկալ երկրին ղեկավարը՝ մինչեւ յաջորդ գա-

զաթնամոծողվ: Վերջին՝ ԺԷ. գազաթնամոծողվը տեղի ունեցաւ Երեւան, Զայաստան՝ 11, 12 Զոկտեմբեր 2018-ին: Ի միջի այլոց, Նախորդ գազաթնամոծողվը տեղի ունեցած էր Անթանանարիօ, Մատակասքար՝ 26, 27 Նոյեմբեր 2016-ին, որուն ընթացքին քննարկուած են խա-

ղաղաշինութեան ու անվտանգութեան հարցեր՝ ՏԱՅԵՇԻ եւ անոր ափրիկեան բջիջներուն վերաբերեալ:

- Նախարարական վեհաժողով, որուն մաս կը կազմեն անդամ երկիրներուն արտաքին գործոց նախարարները:

- Մշտական խորհուրդ, որուն մաս կը կազմեն անդամ երկիրներուն դեսպանները:

- Խորհրդարանական վեհաժողով, որ կ'ընդգրկէ 77 ներկայացուցչական խորհրդարաններ կամ խորհրդարանական կազմակերպութիւններ:

- Ֆրանսախօսութեան գործակալութիւն, որուն նստավայրն է Փարիզ (Ֆրանսա), անոր կից 2 հիմնարկները՝ Քեպէք (Քանատա) եւ Տաքար (Սենեկալ), ունի 4 մշտական ներկայացուցչութիւններ՝ Ժընեւ (Չուիցերիա), Պրիւքսել (Պելճիքա), Նիւ Եորք (ԱՄՆ), Ատիս Ապապա (Եթովպիա) եւ 6 տարածաշրջանային մասնաճիւղեր՝ Պուքրէշ (Ռումանիա), Լոմէ (Թուրքիա), Լիպրեիլ (Քապոն), Անթանանարիօ (Մատակասքար), Զանոյ (Վիեթնամ), Փորթօ Փրէնս (Զայիթի):

ՈՐՈՆՔ ԵՆ ՖՐԱՆՍԱԽՕՍ ԵՐԿԻՐՆԵՐՈՒ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՆ ԱՐԺԵՆՆԵՐՆ ՈՒ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

Կազմակերպութեան գլխաւոր առաքելութիւններն են՝ խթանել ֆրանսերէնի, ֆրանսական մշակոյթի, լեզուական ու մշակութային բազմազանութեան յառաջխաղացումը: Բարձրացնել խաղաղութեան, ժողովրդավարութեան մարդկային իրաւանց, կանանց եւ տղամարդկանց միջեւ հաւասարութեան եւ քաղաքացիական հասարակութեան մակարդակը: Խրախուսել կրթութեան, մասնագիտական վերապատրաստման, բարձրագոյն ուսման ու գիտական հետազօտութեան ասպարեզները: Ընդլայնել գործակցութիւնը՝ յանուն կայուն զարգացման եւ երիտասարդական ծրագիրներու իրականացման: Խրախուսել տնտեսութեան, թուայնացման ու նորարարութեանց զարգացումը:

ՈՐ ԹՈՒՎԿԱՆԵՆ ԶԱՅԱՍՏԱՆ ԿԸ ՄԱՍՆԱԿՑԻ ՖՐԱՆՍԱԽՕՍ ԵՐԿԻՐՆԵՐՈՒ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՆ ԳԱԳԱԹՆԱԺՈՂՈՎՆԵՐՈՒՆ

2004-ին, Ժ. գազաթնամոծողվին՝ Ուակատուկու, Պուրքինա Ֆասօ եւ Զայաստան դարձան դիտորդ անդամներ: 2008-ին, ԺԲ. գա-

գաթնաժողովին՝ Քեպեք, Քանատա, Հայաստան դարձան անմիջական կապի մեջ եղող անդամ: 2010-ին պաշտօնական ծրագիրով Հայաստան այցելած է կազմակերպության այդ օրերու գլխավոր քարտուղարը: 2011-ին Հայաստանի մեջ ստեղծուեցաւ Ֆրանսախօս Երկիրներու Միջազգային Կազմակերպութեան դեսպաններու խումբը: 2012-ին ԺԴ. գագաթնաժողովին՝ Քինշասա, Զոնկոյի ժողովրդավարական Հանրապետութիւն, մասնակցած է Հայաստանի այդ օրուան արտաքին գործոց նախարարը, որուն ընթացքին Հայաստան դարձած է լիիրաւ անդամ:

- Մաս Բ -

ՖՐԱՆՍԱԽՈՍ ԵՐԿԻՐՆԵՐՈՒ ԺԷ. ԳԱԳԱԹԱԺՈՂՈՎԻ ԸՆԹՈՒՄԱՆ ԸՆԹԱՑՔԻՆ ԻՆՉ ԶԵՆՆԱՐԿՆԵՐ ՏԵՂԻ ՈՒՆԵՑԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԵՋ

Ֆրանսախօս Երկիրներու Միջազգային Կազմակերպութեան ձեռնարկներուն մասնակցելու համար Հայաստան ժամանեցին աւելի քան 3500 ներկայացուցիչներ. 26 պետութեան ղեկավարներ, պաշտօնական պատուիրակութիւններ, արուեստագետներ, գործարարներ, լրագրողներ: Ձեռնարկները տեւեցին մէկ շաբաթ՝ 7-12 Հոկտեմբեր:

«ՖՐԱՆՍԱԽՈՍ ԱՄԱՆ» ՅՈՒՅՎԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

7-12 Հոկտեմբեր Երեւանի Ազատութեան հրապարակի տարածքը ամբողջութեամբ յատկացուեցաւ «Ֆրանսախօս Աման» ցուցահանդես-տօնավաճառին, անկկա այցելուներուն առջեւ բաց էր կէսօրուան ժամը 12:00-էն մինչեւ երեկոյեան ժամը 20:00: Ազատութեան հրապարակը այդ օրերուն սահմանազօնած էր դրօշակակիր աշտարակներով, որոնք կրելով Ֆրանսախօս Երկիրներու դրօշակները՝ «Ֆրանսախօս Աման»ին տարածքը կ'եզերէին: Ներսը, պարիսպներուն կը յաջորդէին վրանային տաղաւարներ, որոնցմէ իւրաքանչիւրը մէկ Ֆրանսախօս անդամ երկրի յատկացուած էր, իսկ հրապարակին կեդրոնական հատուածը կը զբաղեցնէր հայկական ամենէն ընդարձակ տաղաւարը, որուն կողքին տեղակայուած էր համերգային բեմահարթակը: Իսկ աչ եւ ձախ ծայրերը կը զբաղեցնէին ուտեստեղէնի տեղական կրպակներ: Բեմահարթակին վրայ երաժշտական ու պարային կատարումներ տեղի կ'ունենային, տարբեր ոճերով՝

դասականէն մինչեւ գերժամանակակից:

Այս կազմակերպութեան 80-է աւելի անդամ երկիրները կանխաւ դիմած էին հայաստանեան պատասխանատու մարմինին՝ իրենց մասնակցութիւնը բերելու:

Տաղաւարները ունէին իրենց երկիրները ներկայացնող տեղեկատու գրքոյկներ, լուսապատկերներ, ազդագիրներ, տոհմիկ զարդեղէններ, իրեր, արտադրանքներ՝ ցուցադրման եւ վաճառքի համար: Ինչպէս նաեւ լուսանկարուելու ազգային յետնապատկերներ:

ՖՐԱՆՍԱԽՈՍ ԵՐԿԻՐՆԵՐՈՒ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՆԻՍՏ

Ֆրանսախօս Երկիրներու տնտեսական համագործակցութեան նիստը բաղկացած էր երկու մասէ.

- 9 Հոկտեմբերին նիստին մասնակիցները մեկնեցան գործարարական շրջագայութեան, Երեւան: Անոնք այցելեցին «Տիճիթեք Էքսփօ» ցուցահանդեսը, ապա գինիի ու քոնեակի գործարանները, ուր հետեւեցան խմիչքի պատրաստութեան գործընթացին:

- 10 Հոկտեմբերին Երեւանի Թումօ ստեղծարար արհեստագիտութեան կեդրոնէն ներս տեղի ունեցաւ Ֆրանսախօս Երկիրներու տնտեսական հարցերով զբաղող գլխավոր նիստը՝ Հայաստանի Հանրապետութեան նախագահ Արմէն Սարգսեանի բարձր հովանաւորութեան ներքեւ: Նիստին քննարկումները 3 գլխավոր ուղղութեամբ ընթացան. ա) արդիւնաբերական Դ. յեղափոխութիւնն ու աշխատանքի ապագան, բ) կայունութիւնը զարգաց-

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

ման շրջագիծեն ներս. աւանդականէ՛ն՝ արդի տեսութիւններ, գ) միջազգային առեւտրական յարաբերութիւններու հեռանկարներն ու մարտահրաւերները:

Այս առիթով հանրապետութեան նախագահը ըսաւ. «Ես ունիմ Հայաստանի մէջ ԻԱ դարու ապագայ արդիւնաբերութիւն կառուցելու տեսլական: Օգտագործելու ենք բարձր արհեստագիտութիւնները, նոր համացանցային աշխարհը եւ Թումօն՝ այն իւրայատուկ կազմակերպութիւնը, որ երեխաները, երիտասարդ սերունդը կրթելու նոր տարբերակ է, ոչ միայն գիտական հանրութեան, այլեւ գործարար հանրութեան մաս է, եւ Թումօն այս ամէնը կ'ընէ յեղափոխական ձեւով: Անիկա Հայաստանէն արտահանուելու է Ֆրանսա, Լիբանան, Ռուսիա, Խազախստան: Ատիկա մեր ուղերձն է աշխարհին՝ ըսելու, որ մենք ոչ միայն երիտասարդ ենք, ոչ միայն կը ցանկանք ըլլալ ժամանակակից, այլեւ իրօք ԻԱ դարուն մէջ ենք: Երագանքս է, որ Հայաստանի յեղափոխութիւնը համապատասխանէ ֆրանսախօս երկիրներու արդիւնաբերութեան մեծ ներուժին, ներդաշնակութիւն ստեղծէ հիւսիս-հարաւի եւ արեւելք-արեւմուտքի միջեւ: Ես յոյսով եմ, որ հայերը կրկին ու կրկին ցոյց կու տան աշխարհին, որ մենք ոչ միայն միջին դարերուն կը վերահսկէինք Մետաքսի ճանապարհին, այլեւ կրնանք ըլլալ նոր աշխարհի ու նոր Մետաքսի ճանապարհի կարելոր մասը»:

Նիստին ներկայ էր նաեւ աշխարհահռչակ

Էգ մարդամբեման՝ ռոպոթ Սոֆիան:

ՖՐԱՆՍԱԽՕՍ ԵՐԿԻՐՆԵՐՈՒ ԺԷ. ԳԱԳԱԹ-ՆԱԺՈՂՈՎ

11-12 Յոկտեմբերին, Երեւանի Կարէն ՏԷ միոճեանի անուան մարզահամերգային համալիրէն ներս տեղի ունեցաւ Ֆրանսախօս Երկիրներու ԺԷ. երկօրեայ գագաթնաժողովը:

Գագաթնաժողովին ելոյթ ունեցան անդամ

երկիրներու ղեկավարներն ու ընդգրկուած կառոյցներու ներկայացուցիչները:

Ֆրանսայի նախագահ Էմմանուէլ Մաքրոն իր ելոյթին մէջ ըսաւ. «Մենք բոլորս կը պատկանինք այս ընտանիքին եւ չունինք մաշկի

նոյն գոյնը, մեր աստուածները չեն կրեր նոյն անունները, ոմանք նաեւ Աստուծոյ չեն հաւատար: Մենք կ'ապրինք շատ տարբեր կլիմայական գօտիներու մէջ, մեր երգերը նման չեն իրարու: Մենք ունեցած ենք նաեւ վերքեր, որոնք նոր կը սկսին բուժուիլ: Այնուամենայնիւ, այս բազմազան ընտանիքը միասնական է՝ համախմբուած մէկ լեզուի շուրջ: Այս լեզուն մենք կ'ընկալենք եւ կ'արտայայտուինք բազմազանութեամբ, սակայն բոլորս գիրար կը հասկնանք: Այս լեզուն չի պատկանիր ոեւէ մէկուն, ան բոլորինն է: Այս լեզուն կրցած է ընդունիլ բոլորին մտքերը: Մեր կապը կ'արտայայտուի ոչ միայն այս լեզուին միջոցով, այլ աշխարհին ուղղուած մեր տեսլականով: Մեր տեսլականը պարբերաբար կը վերիմաստաւորուի եւ կը թարմանայ: Եղբայրութիւնը, խաղաղութիւնը, արդարութիւնը կը հանդիսանան մեր կազմակերպութեան հիմնաքարերը»:

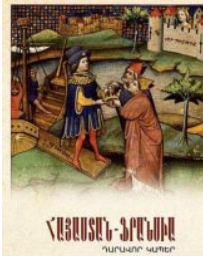
Հայաստանի վարչապետ Նիկոլ Փաշինեան իր ելոյթին մէջ ըսաւ. «Կը ցանկայի յատկապէս ընդգծել ֆրանսախօս տարածքի հակամարտութիւններն ու ճգնաժամերը, որոնց հանգուցալուծման համար Ֆրանսախօսութեան միջազգային կազմակերպութիւնը զգալի ջանքեր ի գործ կը դնէ: Այդ ճգնաժամերուն ընթացքին տեղի կ'ունենան մարդկային իրաւանց ու միջազգային մարդասիրական իրաւունքի լրջագոյն խախտումներ: Մինչ մենք կը պատրաստուինք յիշատակել Հայոց Տեղասպանութեան յանցագործութեան կանխարգիլումը եւ պատժելիութիւնը, ՄԱԿ-ի կանոնադրութեան ընդունման 70-ամեակը, մեր պարտքն է կրկնապատկել մեր ջանքերը՝ կանխելու նոր ցեղասպանութիւնները, պատերազմական յանցագործութիւններն ու մարդ-

կուրթեան դէմ ի գործ դրուած յանցագործութիւնները: Այս հակամարտութիւններու հետեւողական գոյութիւնը նաեւ կը պարտաւորեցնէ մեզ վերահաստատել ճանչցուած միջազգային բանակցային ձեւաչափերու շրջագիծէն ներս հակամարտութիւններու խաղաղ կարգաւորման մեր յանձնառութիւնը: Ատիկա նաեւ կը վերաբերի Արցախեան հակամարտութեան կարգաւորման գործընթացին»:

Գազաթնաժողովին քուէարկութեամբ ընտրուեցաւ կազմակերպութեան յաջորդ գըլ-

փոխազդեցութիւններուն վրայ:

Յուցահանդէսը համադրող ֆրանսահայ հայագետ, պատմագետ Արմէն Զլոտ Սուրաֆեան հարցազրոյցի մը ընթացքին ըսաւ. «Կան ցուցանիշներ, որոնք կը ներկայացնեն Դ. դա-

րը: Հայ-ֆրանսական յարաբերութիւնները առաւել աշխուժացած են խաչակրաց ժամանակաշրջանին: Պէտք է յայտնենք, որ այդ ժամանակ ֆրանսացիներու աչքին հայերը հերետիկոս էին, բայց անոնց միջեւ կապերը ակնառու էին»:

Ֆրանսախօս երկիրներու ղեկավարներու տիկնանց Մատենադարան ուղեկցեցաւ Հայաստանի Հանրապետութեան վարչապետի տիկին Աննա Յակոբեան: Բացման ներկայ էին նաեւ Հայաստանի Հանրապետութեան մշակոյթի նախարարուհի Լիլիթ Մակունց, ԻՆՏԵՍԵՔՕ-ի գլխաւոր տնօրէնը, ԻՆՏԵՍԵՔՕ-ի Ազգային Յանձնաժողովի գլխաւոր քարտուղարը, մատենադարանի տնօրէնը եւ այլք:

ՖՐԱՆՍԱԽՈՍ ԵՐԿԻՐՆԵՐՈՒ ՄԻԶԱԶՊԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՆԵՐՈՒ ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԱՆ ՅՈՒՇԱՅԱՍԱԼԻՐ ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

Ֆրանսախօս երկիրներու որոշ ղեկավարներ գազաթնաժողովի օրերուն այցելեցին Հայոց Ցեղասպանութեան յուշահամալիր, ուր ծաղկեպսակ գետեղելով ու պահ մը յոտնկայս լռութեամբ յարգանքի տուրք մատուցեցին Հայոց Ցեղասպանութեան նահատակներուն, ինչպէս նաեւ շրջեցան թանգարանը, արձանագրեցին իրենց սրտի խօսքը թանգարանի պատուաւոր հիւրերու յուշամատենին մէջ ու մասնակցեցան աւանդական-պաշտօնական եղելի ծառատնկման:

Անոնց ուղեկցող պատուիրակութիւնները կը ներառէին դեսպաններ, ՀՀ Արտաքին գործոց նախարար Չոհրապ Մնացականեան, ՀՀ Կրթութեան եւ գիտութեան նախարար Արայիկ Յարութիւնեան, քաղաքապետի առաջին

խաւոր քարտուղարը, որ պիտի սկսի պաշտօնավարել 2019-ի տարեսկիզբին: Կազմակերպութեան նախագահութիւնը երկու տարիով վստահուեցաւ Հայաստանին՝ մինչեւ 2020, իսկ ԺԸ. գազաթնաժողովին պիտի վստահուի Թունուզին:

ՊԱՏՄԱՍՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ ՑՈՒՑԱՅԱՆԴԵՍ

11 Հոկտեմբերի յետմիջօրէին՝ Մետրոպ Մաշտոցի հին ձեռագրաց մատենադարանէն ներս տեղի ունեցաւ Ֆրանսախօս երկիրներու Միջազգային Կազմակերպութեան ի պատիւ ցուցահանդէսին բացումը՝ «Հայաստան-Ֆրանսա. Դարաւոր Կապեր» խորագիրով: Յուցահանդէսին ներկայացուած էին ձեռագիրներ, հնատիպ գիրքեր, արխիւային փաստաթուղթեր, քարտէզներ, լուսանկարներ, որոնք լոյս կը սփռէին հայերուն ու ֆրանսացիներուն միջեւ գոյութիւն ունեցող պատմական, մշակութային յարաբերութիւններուն եւ

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

տեղակալը եւ այլ պաշտօնեաներ:

Ֆրանսայի նախագահ Էմմանուել Մաքրոնի եւ Պելճիբայի Թագաւորութեան վարչապետ Շարլ Միշելի այցելութիւնները կայացան 11 Յոկտեմբերին, իսկ Քանադայի վարչապետ Ճասթին Թրուտոյի եւ Վանուատուի Յանրայի վարչապետ Շարլոթ Սալուայի այցելութիւնները՝ 13 Յոկտեմբերին:

Մաքրոն յուշամատենին մէջ արձանագրեց. «Ծանր ապրումներով ու յուզմունքով այստեղ ենք այսօր: Ֆրանսայի անունով յարգանքի տուրք կը մատուցեմ բոլոր անոնց, որոնք ինկան՝ արեւը առած իրենց աչքերուն

մէջ. անոնք, որոնք միայն ապրիլ կ'ուզէին: Ֆրանսան քողագերծած է ցեղասպանութիւնը 1915 թուականին՝ մտաւորականներու կողմէ: Անոր հետեւանքով երեխաներ եւ ընտանիքներ, փախչելով ցեղասպանութենէն Ֆրանսա հասան եւ մեր ազգը աւելի պանծացուցին: Ֆրանսան երբեք չի մոռնար եւ կը պայքարի ճշմարտութեան ու ճանաչման համար: Այս տխուր խոնարհումը, անոնց համար է, որոնք ինկան՝ մեր եւ գալիք սերունդներուն համար»:

Թրուտո յուշամատենին մէջ այսպէս արձանագրեց. «Այսօր մենք կը յիշենք Հայոց Ցե-

ղասպանութեան գոհերը եւ հանդիսաւոր կերպով կ'երդնունք՝ չթողուլ, որ պատմութիւնը կրկնուի»:

ԱՆՆԱՌՈՒԹԱՆ ԹԱՆՔԱՐԱՆ ԱՅՅԵՆՈՒԹԻՒՆ

11 Յոկտեմբեր 2018-ի յետմիջօրէն, Ֆրանսայի նախագահն ու իր տիկինը այցելեցին Երեւանի Շարլ Ազնաւուրի թանգարան, ուր ներկայ էին նաեւ Հայաստանի Հանրապետութեան նախագահ Արմէն Սարգսեան, կրթութեան եւ գիտութեան նախարար Արայիկ Յարութիւնեան, Երեւանի քաղաքապետ Հայկ Մարութեան եւ այլք: Ներկայ էր նաեւ Շարլ Ազնաւուրի որդին, Ազնաւուր հիմնադրամի հիմնադիր Նիկոլա Ազնաւուր:

Ընթացքին ելոյթ ունեցան Էմմանուել Մաքրոնն ու Արմէն Սարգսեանը, որոնք լուսարձակի տակ առին Շարլ Ազնաւուրի կեանքն ու գործունեութիւնը, ինչպէս նաեւ հայ-ֆրանսական յարաբերութիւնները:

Ներկայացուեցան թանգարան-կեդրոնին նախագիծը. կառոյցի ճարտարապետական շարունակուելիք յատակագիծն ու կառոյցի ապագայ պատկերը, թանգարանին մէջ ցու-

ցադրուելիք նիւթերը, որոնք պիտի ներկայացնեն Ազնաւուրի կեանքն ու գործունեութիւնը, որպէս մշակութային կեդրոն այնտեղ աւանդելի նիւթերը.- երաժշտութիւն, տեսանկարահանում ու ֆրանսերէն լեզուի ներկայացում:

Աւարտին, նախագահները իրենց սրտի խօսքը արձանագրեցին թանգարան-կեդրոնին յուշամատենին մէջ:

ՖՐԱՆՍԱԽՕՍ ՀԱՆԴԵՍ

11 Յոկտեմբեր 2018-ի երեկոյեան Ֆրանսախօս երկիրներու Միջազգային Կազմակերպութեան ԺԷ. գագաթնաժողովի շրջագիծէն ներս՝ Երեւանի Հանրապետութեան հրապարակին վրայ տեղի ունեցաւ Ֆրանսերէն հանդէս-համերգ:

Շքահանդէս-համերգը բաց էր ժողովուրդին առջեւ: Այնտեղ ներկայ էին Ֆրանսայի նա-

խագահ Էմմանուէլ Մաքրոն, Քանադայի վարչապետ Ճասթին Թրուսո, գազաթնաժողովի մասնակից երկիրներու ղեկավարները, ինչպէս նաեւ Հայաստանի Հանրապետութեան նախագահ Արմէն Սարգսեան, վարչապետ Նիկոլ Փաշինեան եւ այլ բարձրաստիճան

դի ունեցան նաեւ այլ հանդիպումներ կարեւոր երկիրներու մակարդակով: Ֆրանսախօս երկիրներու Միջազգային Կազմակերպութեան ղեկավար մարմինի ներկայացուցիչները, Ֆրանսայի նախագահը, Քանադայի վարչապետը առանձին հանդիպումներ ունեցան Հայաստանի նախագահին, վարչապետին, արտաքին գործոց նախարարին հետ:

Յայտնենք, որ մինչ գազաթնաժողովի կայացման թուականը, Հայաստանի մէջ գումարուած էին նաեւ Ֆրանսախօս երկիրներու Միջազգային Կազմակերպութեան հերթական խորհրդաժողովները:

Աւելցնենք, որ գարնան Երեւանի մէջ տեղի ունեցաւ ֆրանսախօս ֆիլմերու պաշտօնական փառատօն 12-18 Մարտ 2018-ին, Երեւանի «Մոսկուա» սրահէն ներս, կազմակերպութեամբ Ֆրանսայի, Չուիցերիոյ, Էսպանիայի դեսպանութեանց առ Հայաստան եւ Հայաստանի Հանրապետութեան Մշակոյթի

պաշտօնէաներ:

Համերգին ներկայացուցան հայկական եւ ֆրանսախօս տարբեր երկիրներու երաժշտական ու պարային համույթներ եւ կատարումներ:

ԱՅՆ ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄՆԵՐ ՈՒ ՁԵՆԱՐԿՆԵՐ

Բացի վերոնշեալ հանդիպումներէն ու

Նախարարութեան: Փառատօնին ցուցադրուեցան ֆրանսերէն լեզուով 5 ֆրանսական եւ 3 քանադական ֆիլմեր՝ խթանելու համար ֆրանսախօս մշակոյթը, ֆրանսական ֆիլմարուեստն ու ֆրանսերէնը:

ձեռնարկներէն, այդ շաբթուան ընթացքին տե-

- ԵՃՐԱՅԱՆԳՈՒՄ -

ԹԵ ԻՆՉ ԵՃՐԱԿԱՅՈՒԹԵԱՆ ԿԸ ՅԱՆԳԻՆԸ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐԵԼԷ ԵՏՔ ՖՐԱՆՍԱԿԻՍՍ ԵՐԿԻՐՆԵՐՈՒ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆԸ, ԱՆՈՐ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹԻՒՆՆ ՈՒ ՄԱՍՆԱԻՐԱՊԵՍ ԱՆՈՐ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՄԱՐ

Առաջին հայեացքով հաւանաբար թուի, թէ կազմակերպութիւնը Ֆրանսերէնի մասին է ու հաւանաբար այն Ֆրանսայէն գատ կ'ընդգրկէ այն երկիրները, որոնք պատմականօրէն

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

գաղութատիրության ենթակայ եղած էին Ֆրանսայի կողմէ: Սակայն խորանալով կազմակերպության պատմական զարգացման ու գործելակերպին մէջ՝ կը հասկնանք, որ ֆրանսերէնը միայն մէկ տարրն է սոյն կազմակերպության, անիկա գլխաւորաբար հիմնուած է ընդհանուր արժէքներու վրայ, զորս պատմութեան ընթացքին Ֆրանսան տարածած ու փորձած է հաստատել իր իշխած տարածքներուն վրայ: Այլ խօսքով՝ ֆրանսերէնին հետ եկող փաթեթ մը, որ կը խրախուսէ ֆրանսական մշակոյթը, մարդկային իրաւանց ձեւաւորումն ու զարգացումը, ժողովրդավար քաղաքական մշակոյթը, հաւասարութիւնը, երիտասարդութեան կայուն զարգացումը եւ այլն:

Հետեւաբար կարելի է հասկնալ, որ բաւական մեծ կառոյց ու լայն աշխարհագրութիւն ունեցող միջազգային ֆրանսախօս երկիրներու կազմակերպութիւն մըն է, որ ֆրանսերէնի ու մշակոյթի ծիրէն բացի կը ծաւալէ առաւել կարեւոր գործունեութիւն մարդկային արժէքներու, համերաշխութեան, հանդուրժողութեան, համակեցութեան ու խաղաղաշինութեան բնագաւառներէն ներս: Անիկա լաւագոյն օրինակ կը ծառայէ պատմութենէն դաս քաղած համայնքներուն, որոնք մէկ դի դնելով անցեալի ցաւոտ էջերը, ընդգծած են իրենց ընդհանրութիւններն ու ըստ այդմ սկըսած են ապրիլ: Անիկա կը ներկայացնէ երփներանգ աշխարհ մը իր շրջածիրէն ներս ու կը խթանէ այլ երկիրներ՝ կրելու նոյնպիսի արժէքներ ու արժանիքներ:

Յատկանշական է անդրադառնալ, որ Ֆրանսախօսութեան միջազգային կազմակերպութեան անդամ երկիրներուն մէջ կան 7 արաբական երկիրներ. - Արաբական Միացեալ Էմիրութիւններ, Եգիպտոս, Լիբանան, Ճիպութի, Մորոք, Մորիթանիա, Բարբար: Հաւանաբար Սուրիա եթէ պատերազմային իրավիճակի մէջ չգտնուէր՝ յարմար թեկնածու անդամ հանդիսանար, հաշուի առնելով, որ ան ալ պատմականօրէն ֆրանսական իշխանութեան տակ գտնուած է ու տակաւին ցայսօր կը կրէ ֆրանսական մշակոյթի մասնիկներ. - լեզուի դասաւանդումը՝ որպէս երկրորդ օտար լեզու դպրոցներու պետական կրթական ծրագիրէն ներս՝ 2000-ականներէն սկսեալ, հինէն ժառանգուած ֆրանսերէն եզրոյթները ցայ-

սօր:

Եւ վերջապէս, Ֆրանսախօս երկիրներու Միջազգային Կազմակերպութեան ձեռնարկներուն ու ժողովներուն Հայաստանի մէջ տեղի ունենալը, ինչպէս նաեւ կազմակերպութեան նախագահութիւնը երկու տարիով Հայաստանին փոխանցուիլը կը յուշեն, որ Հայաստան այսուհետեւ պատրաստ է դառնալու մշակութային բազմազանութեան հարթակ՝ դուրս գալով իր անցեալի սահմանափակումէն, երբ երկրին մէջ տարածուած ու ընդունուած օտար լեզուն բացառապէս ռուսերէնն էր:

- ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ -

Ֆրանսախօս երկիրներու Միջազգային Կազմակերպութեան կայք՝

www.francophonie.org

Ֆրանսայի դեսպանութեան առ Հայաստան կայք՝

am.ambafrance.org

Հայաստանի Հանրապետութեան Արտաքին գործոց Նախարարութեան կայք՝

www.mfa.am

Հայաստանի Հանրապետութեան նախագահի կայք՝

www.president.am

Հայաստանի Հանրապետութեան վարչապետի կայք՝

www.primeminister.am

Շարլ Ազնաւուր Հիմնարկութեան կայք՝

www.aznavourfoundation.org

Մերոպ Մաշտոցի անուան հին ձեռագրաց մատենադարանի կայք՝

www.matenadaran.am

Հայոց Ցեղասպանութեան թանգարան-հիմնարկի կայք՝

www.genocide-museum.am

«Արմէնփրէս» լրատուական կայք՝

www.armenpress.am

Եւ այլ հայաստանեան լրատուներ:

Աւետիս Արշէան

ՍՈՒՐԻԱԶԱՅ ԿԵԱՆՔ

ՎԵՐԱԿԱՆՔՆՈՒՄԻ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐՈՒ ՆԱՄԱՅՆԱՊԱՏԿԵՐ

Սուրիական պատերազմին ընթացքին հալէպահայ յարանուանութիւնները անմասն չմը-
նացին զոհեր տալէ, նիւթական վնասներ կրելէ:

ՆՍՕՏՏ Արամ Ա. Կաթողիկոս 2017 տարին արդէն իսկ Վերականգնումի Տարի հռչակած էր,
դիտել տալով, որ վերականգնումը երաշխիք է զարգացման ու հզօրացման: Սուրիահայ
կեանքէն ներս փուլ առ փուլ ընթացք առին վերականգնումի աշխատանքները, որպէսզի հա-
մայնքին կեանքը աստիճանաբար վերակազմակերպուի ու բնականոն դառնայ:

Սոյն տեղեկագիրով լուսարձակի տակ կ'առնենք անցնող ժամանակահատուածին վերա-
նորոգուած կառոյցներուն շարքը:

ՅԱՅ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՅԱՄԱՅՆՔ

**ՅԱԼԷՊԻ ՍՐԲՈՑ ԶԱՌԱՍՆԻՑ ՄԱՆԿԱՆՑ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ**

Ուրբաթ, 30 Մայիս 2018-ին, հանդիսապե-

Մանկանց Մայր եկեղեցւոյ նորոգութեան աշ-
խատանքներուն, ապա շինարարական ընկե-
րութեան եւ հսկող երկրաչափին հետ ստոր-
րագրուեցան պաշտօնական համաձայնագիր-
ներ:

տութեամբ Բերիոյ Յայոց Թեմի Առաջնորդ
Գերշ. Տ. Շահան Ս. Արք. Սարգիսեանի, յատուկ
աղօթքով մեկնարկը կատարուեցաւ Ս. Բառասնից

ՍՕ ԽԱՅԻ ԱԶԳ. ՊԱՏՄՊԱՐԱՆ

ՍՕ Խաչի հովանաւորութիւնը վայելող
Ազգ. Պատսպարանը 2012 Սեպտեմբերին Նոր

Գիւղի հրթիռակոծման հետեւանքով մեծ
վնասներ կրած էր, քանդուած էին յատկապէս
անոր արեւելեան մասը, կեդրոնի սրահը,
փշրուած էին փեղկերն ու ապակիները:

Հալէպի մէջ խաղաղութեան հաստատու-

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

մեն անմիջապես ետք, 27 Մարտ 2017-ին վերանորոգման համար յառաջացած յանձնախումբը ձեռնամուխ եղավ շենքի վերաշինության, Առաջնորդ Սրբազան Զոր գլխավորությամբ, Ազգ. Իշխանության ու ՍՕ Խաչի Շրջ. Վարչության քաջալերանքով, «Չուլ Սիքալէյն» կազմակերպության միջնորդությամբ եւ վերաշինության մարմինիս օժանդակությամբ: Այնուհետեւ պատսպարանը բնակելի դարձավ:

ՍՕ ԽԱՉԻ ԸՆԿԵՐԱԲԺՇԿԱԿԱՆ ԿԵՂՈՆ

1 Յունիս 2014-ին, Հալեպի հայաբնակ Նոր Գիւղ շրջանը թիրախ դարձած էր ահաբեկիչներու հրասանդերուն եւ կազի տակառնե-

րուն: Այս իսկ պատճառով լրջօրէն վնասուած էր նաեւ ՍՕ Խաչի Ընկերաբժշկական կեղոնը, հետեւաբար տեղւոյն աշխատանքներն ու մատուցուած բարեսիրական ծառայութիւնները դադրած էին:

13 Փետրուար 2016-ին, կեղոնը կրկին մմբակոծումի ենթարկուեցաւ ու այս անգամ ամբողջովին անգործածելի դարձաւ:

5 Յունուար 2017-ին, ՆՍՕՏՏ Արամ Ա. Վեհափառ Հայրապետը այցելեց Ընկերաբժշկական կեղոն, Բերիոյ Հայոց Թեմի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Շահան Ս. Արք. Սարգիսեանի եւ Ազգ. Իշխանության անդամներուն ընկերակցությամբ: Վեհափառ հայրապետը դիմաւորուեցաւ խաչուհիներուն կողմէ: Անոնք Վեհափառ Հայրապետին յայտնեցին Ընկերաբժշկական կեղոնը վերաշինութեան ենթարկելու իրենց որոշումը:

15 Սեպտեմբեր 2018-ին, գլխավորութեամբ Բերիոյ Հայոց Թեմի Առաջնորդ Գերաշընորի Տ. Շահան Ս. Արք. Սարգիսեանի, մեկնարկը տրուեցաւ կեղոնի նորոգութեան եւ վերաշինութեան աշխատանքներուն:

ՍՕ Խաչի Ընկերաբժշկական կեղոնը շուտով իր վերանորոգեալ պայծառ դիմագիծով պիտի վերականգնի եւ աներեր շարունակե նուիրական գործը՝ շնորհիւ Սուրիոյ Նախագահական պալատի իշխանական նուիրատութեան:

ՍՕ ԽԱՉԻ ԿԱԶԴՈՒՐՄԱՆ ԿԱՅԱՆ

ՍՕ Խաչի Կազմակերպման կայանը անմասն չմնաց Սուրիոյ պատերազմի հետքերէն եւ նախորդ վեց տարիներուն ընթացքին անգործածելի դարձաւ:

ՍՕ Խաչի Շրջանային Վարչութիւնը, նկատի ունենալով երկրի համեմատաբար ապահով վիճակը, Ապրիլ 2017-ին կայանի նորոգութեան ձեռնարկեց:

Կայանի ամբողջական նորոգութիւնը վերջ գտաւ 15 Յունիս 2017-ին եւ օգտաշատ դերակատարութիւն ունեցաւ ամրան շրջանին թե՛ Պատսպարանի փոքրիկներուն օդափոխութեան եւ թե՛ ՀՄԸՄ-ի, ՍԵՄ-ի, Պատանեկան եւ Ուսանողական միութիւններու տարեկան բաժնակումներուն վայր հանդիսանալով:

ԳԱՐԱՏՈՒՐԱՆԻ Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Քեսապի Գարատուրան շրջանի Հայ Առաքելական Սուրբ Աստուածածին Եկեղեցին վերստին օծուեցաւ:

Եկեղեցին 21 Մարտ 2014-ին, ահաբեկիչներու Քեսապ ներխուժման պատճառով սրբապղծուած եւ թալանուած էր, սակայն ազա-

տագրումեն կարճ ժամանակաշրջան մը վերջ կարելի եղաւ վերանորոգել զայն:

Բերիոյ Յայոց Թեմի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Շահան Ս. Արք. Սարգիսեան եկեղեցւոյ օժման

կարգը կատարեց 25 Յուլիս 2014-ին եւ Վարդավառի տօնին առիթով Սուրբ եւ Անմահ Պատարագ մատուցեց այնտեղ, ուր իր պատգամը ուղղեց քեսապահայութեան:

ՂՆԵՄԻԷԻ Ս. ԳԵՈՐԳ ԵԿԵՂԵՑԻ

Ղնեմիէն գինեալ ահաբեկիչներու տիրապետութեան տակ եղած շրջանին, անոր միակ հայկական եկեղեցին՝ Ս. Գեորգը, ծանր

վնասներու ենթարկուած էր: Եկեղեցւոյ արտաքին քարերն ու զանգակը գողցուած էին, գմբէթի խաչը անհետացած, կողքի սրահը եւ երիցատունը համարեա՛ր քանդուած էին:

Բերիոյ Յայոց Թեմի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Շահան Ս. Արք. Սարգիսեան իր շքախումբով ուխտագնացութիւն կատարեց դէպի հայկա-

կան Ղնեմիէ գիւղ՝ 11 Օգոստոս 2017-ին: Գըմբէթի խաչը գետեղուելէն ետք, այնտեղ պատարագ մատուցուեցաւ: Յընթացս Ս. Պատարագին, Առաջնորդ Սրբազան Յայրը յաւուր պատշաճի իր պատգամ-քարոզը տուաւ եւ ՆՍՕՏՏ Արամ Ա. Վեհափառ Յայրապետին օրհնութիւնները փոխանցեց:

ՀՄԸՄ-Ի ՊԱՍՔԵԹԻ ՂԱՇՏԻ ՆՈՐՈԳՈՒԹԻՒՆ

2013-ին Սուրիոյ եւ յատկապէս Հալէպի մէջ տիրող պատերազմի տագնապալի օրերուն, ահաբեկչական դաւադիր հրթիռակոծումներու հետեանքով, Հալէպի ՀՄԸՄ-ի պասքեթի, ֆութպոլի եւ թենիսի մարզադաշտերը հռկիզ-

ուեցան ու ահաւոր վնասներ կրեցին: Ներկայ սերունդը զրկուեցաւ մարզական իր կեանքը բնականոն կերպով զարգացնելու կարելիութենէն:

Հալէպի մէջ տեղի ունեցած վերանորոգումներու կարգին, 2015-ին ՀՄԸՄ-ի Հալէպի Մասնաճիւղի Վարչութիւնը սկսաւ պասքեթի դաշտի նորոգութիւնը՝ յոյս ներշնչելու երիտասարդ սերունդին ու վերակազմակերպելու միութեան մարզական կեանքը: Նախ որոշուեցաւ փոքրածաւալ նորոգութեամբ մը խումբերը մարզանքի լծել, բայց երբ շարք մը կազմակերպութիւններ եւ անհատներ նիւթապէս օժանդակեցին ու քաջալերեցին տարուած աշխատանքը, որոշուեցաւ օրինական չափանիշերով նախ նորոգել պասքեթի դաշտը: Հալէպի Վարչութեան աշխատանքին եւ յե-

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

տապնդումին շնորհիւ, այսօր պատուած են պասքեթի երկու գոցօթեայ դաշտերը, մեծը՝ մրցումներու յատուկ, իսկ փոքրը՝ փորձերու համար, որոնց կողքին կառուցուած են հանդերձարաններ: Դաշտը ընտանեկան պարտեզէն անջատուած է ապակեայ թափանցիկ պատուհաններով: Մեծ դաշտին մէջ շինուած են հանդիսականներու յատուկ երեք յարկանի աստիճաններ, որոնց վրայ շուտով Յալէպի ֆետերասփոնին (դաշնակցութեան) օժանդակութեամբ պիտի տեղադրուին կարմիր, կապոյտ եւ նարնջագոյն գոյները կրող դաշտի աթօռներ: Դաշտերուն ելեկտրականութեան եւ լուսաւորումի սարքերը ամբողջացած են: Մարզադաշտի յատակը պիտի պատուի կակուղ յատուկ ծածկով մը, որ անհրաժեշտ է մարզիկներուն առողջութեան համար:

Պասքեթի դաշտը կրնայ ընդունիլ մինչեւ 600 հանդիսատես. սա միութեան խումբերու մրցումներուն համար ստուար թիւ մը կը ներկայացնէ: Շուտով պասքեթի դաշտի սորոգութեան աշխատանքը կը հասնի իր աւարտին եւ միութեան մարզիկները առիթ կ'ունենան իրենց բնականոն մարզումը կատարելու:

Պասքեթի դաշտին սորոգութենէն ետք, ընթացք պիտի առնէ ֆութպոլի դաշտին սորոգութիւնը:

Ընտանեկան պարտեզը արդէն կը գործէ իր ամառնային եւ ձմեռնային բաժիններով. անցնող ամիսներուն արդիական ձեւաւորումով սորոգուած են պարտեզի խոհանոցային բաժինն ու բաղնիքները:

Անցնող տարուան մէջ ՅՄԸՄ-ի ընտանեկան պարտեզի մուտքին, ճատրակի մարզիկներուն յատկացուեցաւ սրահ մը, որ իր կոկիկ դասաւորումով յարմար վայր մը կը հանդիսանայ ճատրակի մարզիկներուն համար:

ԲԵՏԱՊԻ ԷՔԻՉՈՒՈՒՔ ԵՐԶԱՆԻ ՅՄԸՄ-Ի ԲԱՆԱԿԱՎԱՅՐԻ ՆՈՐՈԳՈՒԹԻՆ

Պատերազմի տարիներուն Բեսապի Էքիզուք շրջանի ՅՄԸՄ-ի բանակավայրը նիւթական վնասներ կրեց: Ներկայ սերունդը 2011-էն 2017 ժամանակամիջոցին գրկուեցաւ իր սիրելի բանակավայրէն:

2018-ին, միութեան 100-ամեակին, բանակավայրը հիմնովին սորոգուեցաւ: Բարեկարգուեցան քարաշէն տնակները, խոհանո-

ցը, մթերանոցը, դռներն ու բաղնիքները եւ Օգոստոս ամսուն, այնտեղ բնականոն կեր-

պով տեղի ունեցան տարեկան բանակումները:

ԱԶԳԱՅԻՆ ԶԱՐԵՆ ԵՓՓԷ ԾԵՄԱՐԱՆ

Յալէպի Նոր Գիւղ թաղամասին մէջ գըտնուող Զարեն Եփփէ Ազգային Ծեմարանը, որ բաղկացած է երկու շէնքերէ, 2012-էն, պատերազմի սկզբնական տարիներէն արդէն,

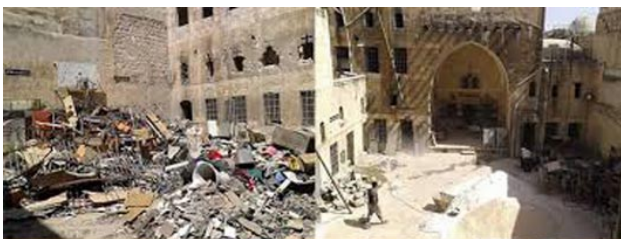
ահաբեկիչներու գնդակներէն վնասուեցաւ ու շրջանի անապահով ըլլալուն պատճառով, ճեմարանի աշակերտութեան դասաւանդութիւնը նախ «Ս. Վրացեան» ապա Ազգ. Կիւլպէնկեան վարժարանի կառոյցէն ներս (Սուլէյմանիէ) շարունակուեցաւ քանի մը տարի:

31 Յուլիս 2017-ին կկըուեցաւ Ծեմարանի վերանորոգութեան պայմանագիրը՝ Բերիոյ

Հայոց Թեմի Վերաշինության Մարմինն շանքերով: Ճեմարանի մեկ մասնաշենքի նորոգության աւարտէն ետք, 2017 ուսումնական տարեշրջանէն սկսեալ, Թեմի աշակերտութիւնը բախտաւորութիւնը ունեցաւ վերադառնալու ճեմարան: Դասաւանդութիւնները տեղի կ'ունենան նորոգուած երկրորդ մասնաշենքին մէջ, իսկ ճեմարանի առաջին մասնաշենքին, տարալուծարանին, համակարգիչի սրահին եւ կարգ մը այլ բաժիններուն նորոգութիւնը ընթացքի մէջ է տակաւին:

ԿԻԼԻԿԵԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆ

Ուսումնական երէք բաժին ունեցող Կիլիկեան ճեմարանը նախքան պատերազմը կը գործէր Հալէպի Թիլէ թաղամասին մէջ, ունենալով երէք տարբեր կառոյց, սակայն 2012-ի

պատերազմին, ահաբեկչական խմբաւորումներուն հրթիռակոծումներուն հետեւանքով երէք շէնքերն ալ կ'իսաքանդ դարձան: Դպրոցը շարունակեց գործել Նոր Սերունդ Մշակութային Միութեան կեդրոնէն ներս (Ազիզիէ) երկու ժամանակացոյցով (առաւօտուն՝ նախակրթարանի աշակերտութեան յատուկ, իսկ յետմիջօրէին՝ երկրորդականի): Մանկապարտեզի աշակերտութիւնը երկու տարի Ուրֆայի Հայրենակցական Միութեան կեդրոնին մէջ (Սուլէյմանիէ) շարունակեց իր դպրոցական կեանքը, որմէ ետք փոխադրուեցաւ Մշակութային ակումբի կեդրոն (Վիլլաներ), ուր

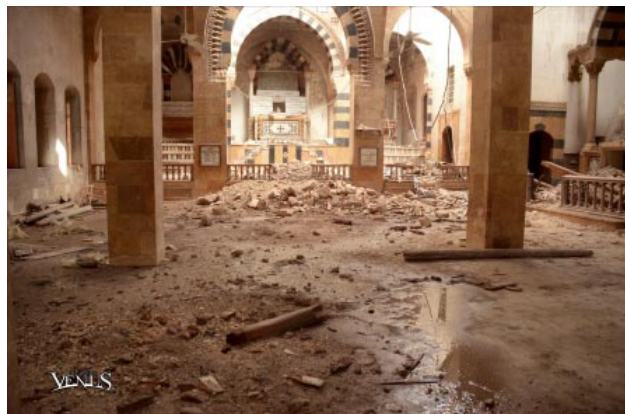
կը յաճախէ մինչեւ օրս:

Երբ Հալէպ համեմատաբար խաղաղ դարձաւ, Օգոստոս 2017-ին ընթացք առաւ վարժարանի երկրորդական բաժնի կեդրոնին նորոգութեան աշխատանքը: Յունուար 2018-ին, Գերշ. Տէր Շահան Սրբազան Արք. Սարգիսեանի հովանաւորութեամբ, անոր պաշտօնական բացումը կատարուեցաւ ու Կիլիկեանի երկրորդական բաժնի աշակերտները սկսան յաճախել իրենց հարազատ վարժարանը: Մանկապարտեզի կառոյցին նորոգութիւնը սկսաւ Օգոստոս 2018-ին, աւարտին հասաւ Սեպտեմբերին, որմէ ետք նախակրթարանի դասաւանդութիւնը այնտեղ վերսկսաւ: Նորոգութիւնը յաջողեցաւ շնորհիւ երկրէն դուրս գտնուող դպրոցի շրջանաւարտներուն եւ բարերարներուն օժանդակութեան, ինչպէս նաեւ Սուրիոյ Առաջին Տիկնոջ՝ Ասմա ալ Ասատի ներդրումին:

ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԵ ՀԱՄԱՅՆՔԻ ՎԵՐԱՆՈՐԳՈՒՄԸ ԿԱՌՈՅՑՆԵՐ

ՄԱՅՐ ԳԹՈՒԹԵԱՆ ԱԹՈՈՎՆԻՍՏ ԵԿԵՂԵՑԻ (ՍԱՆՔ ՌԻԹԱ)

Կառուցուած է 1840-ին՝ երկու գմբէթով: Սուրիական պատերազմին բռնն բախումներու գօտիին վրայ գտնուելուն պատճառով

եկեղեցին մեծ վնասներ կրեց: Նոյեմբեր 2018-ին սկսաւ անոր վերանորոգութեան աշխատանքը: Ներկայիս գմբէթն ու առաստաղը նորոգութեան ընթացքի մէջ են, պահելով նախկին ճարտարապետական ոճն ու ինքնուրոյն տեսքը:

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ԴՊՐՈՑ (ԱԼ ԻՍԱՆ)

Կը բաղկանայ հինգ բակերէ արաբական ոճով: Պատերազմի շրջանին աշակերտները Ս. Խաչ եկեղեցւոյ ներքնասրահ փոխադրուեցան ու դասաւանդութիւնը այնտեղ տեղի ու-

նեցաւ: Դպրոցը հիմնովին վերանորոգուեցաւ եւ արդէն երկրորդ տարեշրջանն է, որ աշակերտները կը յաճախեն իրենց սիրելի դպրոցը: Ներկայիս կը նորոգուի խաղապայրը:

ԹԻԼԷԼ ԹԱՂԱՍԱՍԻ ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ՀԱՄԱՅՆՔԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆ

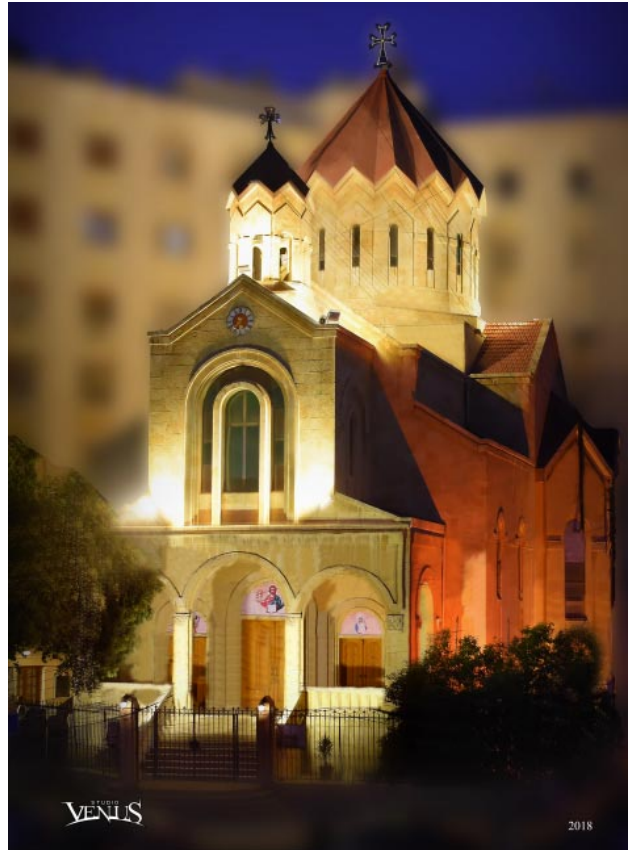
Հիմնուած է 1954-ին, եկեղեցւոյ հետ համեմատած նիւթական աւելի թեթեւ վնասներ կրեց ան: Պատերազմի տարիներուն, Առաջնորդարանը միայն ցերեկուան ժամերուն կը գործեր: Անապահով վիճակին պատճառով Առաջնորդարանի արխիւները փոխադրուեցան Կիլլաներ թաղամասի համայնքի նոր կեդրոն, ուր Առաջնորդարանի ծառայութիւնները մինչեւ օրս կը մատուցուին: Երեք ամիս առաջ ամբողջացան Թիլէլի Առաջնորդարանի տանիքի եւ պատշգամի նորոգութեան աշխատանքները: Թիլէլ թաղամասը իր բնականոն վիճակը գտաւ, ուստի ներկայիս արխիւները Առաջնորդարան վերադարձնելու աշխատանք կը տարուի:

ԱԶԻԶԻԷ ԹԱՂԱՍԱՍԻ Ս. ԽԱՉ ԵԿԵՂԵՑԻ

Եկեղեցին հրթիռակոծուելով լուրջ վնասներ կրեց: Ապակիները կոտրած էին, վե-

րաշինուեցան: Եկեղեցւոյ «Արարատեան» սրահը, որ պատերազմի տարիներուն որպէս

դպրոց օգտագործուեցաւ, վերանորոգուեցաւ. անոր պաշտօնական բացումն ալ կատարուեցաւ: Նորոգուեցաւ նաեւ եկեղեցւոյ դահլիճը:

ՆՈՐ ԳԻՂ ԵՐԶԱՆԻ ՉՈՒԱՐԹՆՈՑ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

Վարժարանը քանիցս հրթիռակոծուելով նիւթական լուրջ վնասներ կրեց: Առաջնահերթ

համարուեցաւ դպրոցի նորոգութիւնը, ապա շուտով եկեղեցւոյ, ակումբի ու սրահի: Երկու

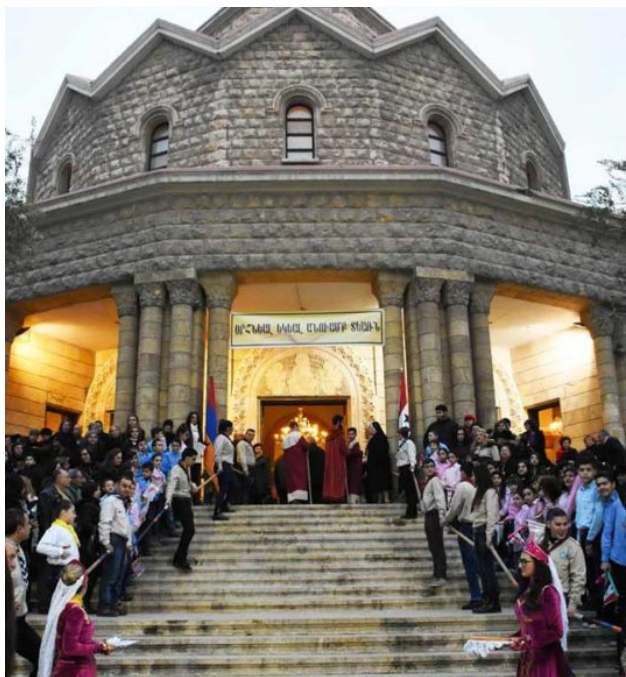
տարի առաջ դպրոցը հիմնովին նորոգուեցաւ, կրթական կեանքը բնականոն ձեւով շարունակուեցաւ:

ՆՈՐ ԳԻՂ ՇՐՋԱՆԻ Ս. ԵՐՐՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

- Նոր Գիղ շրջանի Չուարթնոց վարժարանի նորոգութենէն ետք, շուտով նորոգուե-

ցաւ Ս. Երրորդութիւն եկեղեցին, բարեկարգուեցան պատուհանները, դռներն ու նստարանները: Ս. Երրորդութիւն եկեղեցին Նոր

Գիղ շրջանին մէջ ժողովրդապետութիւն մը կը կազմէ՝ իր դպրոցով, եկեղեցիով, ակումբով եւ սրահով: Նորոգուեցաւ եկեղեցւոյ «Աղաճանեան» սրահը եւ պաշտօնական հանդիսութեամբ անոր վերաբացումը կատարուեցաւ:

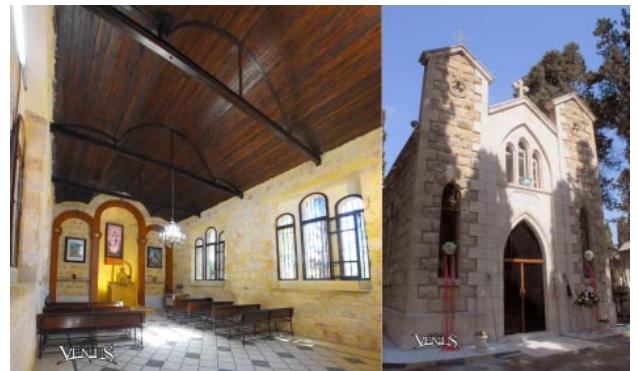
Ս. Երրորդութիւն եկեղեցւոյ կից Հայ Կաթողիկէ Միութեան (ՀԿՄ) երիտասարդներուն համար Նոր յարկ մը կառուցուեցաւ, որպէս կեդրոն սկաուտութեան, շեփորախումբի եւ կիրակնօրեայի:

ՍՈՒԼԵՅՍԱՆԻԷ ՇՐՋԱՆԻ Ս. ՓՐԿԻՉ ԵԿԵՂԵՑԻ

- Սուլէյմանիէ շրջանի Ս. Փրկիչ եկեղեցին (Ս. Պարպարա) համեմատաբար անէլի քիչ վնասներ կրեց: Նորոգութեան ընթացքի մէջ է եկեղեցւոյ սրահը, ուր կը գործեն եղբայրութիւնները, ակումբն ու կիրակնօրեան:

ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ԳԵՐԵՉՄԱՆԱՏՈՒՆ

Հալէպի մէջ Հայ Կաթողիկէ գերեզմանատունը պատերազմի օրերուն եւս նիւթական

վնասներ կրեց: 2017-ին անհրաժեշտ նորոգութիւնները կատարուեցան, մատուռն ու գերեզմանատունը վերաբացուեցան:

ՍՈՒՐԻՈՅ ՀԱՅ ԱՄԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔ

Սուրիոյ ճգնաժամէն անմասն չմնացին նաեւ Սուրիոյ Հայ Աւետարանական Համայնքի կառոյցները, յատկապէս Հալէպի եւ Բէսապի շրջաններուն մէջ:

Ստորեւ կը ներկայացնենք համայնքի այն կառոյցները, զորս հրթիռակոծումի ենթարկուեցան:

Ա-ՀԱՅ ԱՄԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆ ԲԵԹԷՆ ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ՎԱՐժԱՐԱՆ

Դպրոցին շէնքը հրթիռակոծուեցաւ 14 Մայիս 2013-ին, բարեբախտաբար միայն նիւթական վնասներ կրեց ան: Ապա շինարարութեան աշխատանքը սկսաւ՝ յանուն հայ աշա-

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

կերտին ուսման բարձր ընթացքի ապահովման: Կառույցը երկրորդ անգամ հրթիռակոծումի ենթարկուեցաւ 12 Սեպտեմբեր 2013-ին: Վնասուեցան դպրոցին երդիքը, համակարգի-

չի սենեակն ու տարրալուծարանը: Վարժարանիս պատասխանատու անդամները Համայնքապետին գլխաւորութեամբ դարձեալ ձեռնամուխ եղան շինարարութեան աշխատանքներուն:

Բ-ՔԵՏԱԿԻ ՀԱՅ ԱՒԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐ

23 Մարտ 2014-ին Ս.Երրորդութիւն եկեղեցին ռմբակոծուեցաւ եւ սրբապղծուեցաւ ահաբեկչական խմբաւորումներուն կողմէ: Այս վերանորոգուեցաւ ու բացոււմը տեղի ունեցաւ Յունիս 2017-ին:

21 Մարտ 2014-ին տեղի ունեցաւ քեսապցիներու տեղահանութեան սեւ ու ցաւալի պատուհասը: Քեսապահայութիւնը տեղահան դարձաւ, սակայն երբեք իր յոյսն ու հաւատքը չկորսնցուց:

Սպասոււմը երկար չտեւեց: 14 Յունիս 2014-ին, (87 օր ետք) Քեսապի ազատագրման աւետիսը սրտերը խայտանքով, հոգիները հրճուանքով լեցուց: Քեսապահայութիւնը տուն վերադարձաւ: Սակայն քեսապցին Քեսապի մուտքին գտնուող հսկայ, ճերմակ եւ գեղեցիկ եկեղեցին պղծուած եւ հրկիզուած գտաւ: Ահաբեկիչներու ներխուժումով աւերակի վերածուած էր Քեսապի Հայ Աւետ. Ս. Երրորդութիւն եկեղեցին:

Ծանօթօրէն վնասուած էին Էքիզօլուքի, Քէօրքիւնէի եւ Գալատուրանի եկեղեցիները: Հետեւաբար, պաշտամունքներ ու աղօթքի պահեր ունենալու համար անհրաժեշտ նկատուե-

ցաւ այս եկեղեցիները նորոգել:

Քեսապցիներ տեղահանութենէն ետք իրենց առաջին պաշտամունքը կատարեցին Դեկտեմբեր 2014-ին, Նահատակաց Միացեալ վարժարանի շրջափակէն ներս գտնուող եկեղեցապատկան սրահին մէջ:

Այս, 18 Օգոստոս 2015-ին, երբ սկիզբ առաւ Էքիզօլուքի Հայ Աւետարանական Էմմանուէլ եկեղեցւոյ նորոգութիւնը (որ աւելի քիչ վնասուած էր, համեմատաբար միւս եկեղեցիներուն), պաշտամունքները այնտեղ շարունակուեցան՝ միացեալ դրութեամբ: Ետքը նորոգուեցաւ Գալատուրանի եկեղեցին: Այս քէօրքիւնէի Հայ Աւետարանական եկեղեցւոյ նորոգութիւնը սկսաւ Մարտ 2015-ին եւ աւարտեցաւ 25 Յունիս 2015-ին:

Այս ընթացքին, համայնքապետ Վերապատուելի Յարութիւն Սելիմեան քանիցս այցելեց Քեսապ, եւ այդ այցելութիւններուն ընթացքին, ժողովականներուն եւ ժողովորդին հետ միասնաբար որոշեց վերանորոգել նաեւ Քեսապի Հայ Աւետ. Ս.Երրորդութիւն եկեղեցին:

2015 Մայիսին համայնքապետին հրաւերով գործը պաշտօնապէս յանձնուեցաւ ճար-

տարապետ պրն. Յակոբ Պետրոճիքեանին: Այս կազմուեցաւ շինարարական յանձնախումբ մը:

Ժողովներու ընթացքին, Համայնքապետ Վերապատուելի Յարութիւն Սելիմեան, հովիւ Պատ. Ժիրայր Ղազարեան եւ շինարարական յանձնախումբը միասնաբար քննարկեցին նախագիծերը, որոնք պատրաստուած էին ճարտարապետին կողմէ:

Աշխատանքը բաժնուեցաւ երեք փուլե-

րու: 17 Յուլիս 2015-ին շինարարական առաջին քայլը առնուեցաւ:

Փառք կու տանք Աստուծոյ կատարուած այս աշխատանքին համար, եւ մեր շնորհակալութիւնը Յօր Աստուծմէ ետք կ'երթայ Մերձաւոր Արեւելքի Յայ Աւետարանական Եկեղեցիներու Միութեան, Կեդրոնական Մարմինին ու բոլոր նուիրատուներուն եւ աշխատողներուն:

Համայնքապետ Վեր. Յարութիւն Սելիմեանի, Զեսապի հովիւ Պատ. Ժիրայր Ղազարեանի, ճարտարապետին եւ յանձնախումբի անդամներուն միջոցաւ կարելի եղաւ եկեղեցին իր այս գեղեցիկ ձեւին եւ վիճակին հասցընել:

Այս առիթով եկեղեցին իր շնորհակալական խօսքը կ'ուղղէ նաեւ Սուրիական Հայրենիքի նախագահին եւ պատկան մարմիններուն, որոնց արտօնութեամբ բարեգարդուեցաւ եկեղեցին:

Գ- ՀԱԼԷՊԻ ՀԱՅ ԱՒԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆ ԷՄՍԱՆՈՒԷԼ ԵԿԵՂԵՑԻ

Պատմական մեծ արժեք ներկայացնող այս եկեղեցաշէնքը 17 Յունուար 2016-ին, իր թիշակոծման հետեւանքով նիւթական մեծ վնասներու ենթարկուեցաւ եւ փոլ եկաւ անոր կղմինտրածածկ առաստաղը: Եկեղեցւոյ բա-

րեպաշտ ժողովուրդը, ստիպուած, երկու տարի իր կիրակնօրեայ պաշտամունքը կատարեց եկեղեցւոյ ներքնասրահին մէջ: Հալէպն ու շրջակայքը իրենց ապահովութիւնը արդէն վերագտած են, իսկ ժողովուրդը կը փորձէ թօթափել պատերազմի հետքերն ու վերացնել սպիները:

Փառք կու տանք Աստուծոյ, որ կարելի

եղաւ վերականգնել Յայ Աւետ. Էմմանուէլ Եկեղեցին, ներդրումով Ամերիկայի Հայ Աւետարանչական Ընկերակցութեան եւ զանազան նուիրատու կողմերու, հովանաւորութեամբ ՄԱՅԱԵ Միութեան Կեդրոնական Մարմինին, ջանքերով Հալէպի Հայ Աւետ. Եկեղեցիներու տեղական մարմիններուն եւ անխոնջ նուիրումով Սուրիոյ Հայ Աւետարանական Համայնքի Համայնքապետ՝ Վերապատուելի Յարութիւն Սելիմեանի:

Եկեղեցւոյ Նաւակատիքի պաշտամունքը տեղի ունեցաւ Կիրակի, 2 Դեկտեմբեր 2018-ին,

կեսօրուան ժամը 12:30-ին, ներկայութեամբ Լիբանանէն ժամանած պատուիրակութեան, գլխաւորութեամբ Մերձաւոր Արեւելքի Հայ Աւետարանական Եկեղեցիներու Միութեան նախագահ Վերապատուելի Սլըրտիչ Գարակեօզեանի, ՄԱՅԱԵ Միութեան Կեդրոնական Մարմինի ատենապետ Վերապատուելի դոկտ. Փօլ Հայտոսեանի, սուրիական կրօնական եւ պետական մարմիններու բարձրաստիճան ներկայացուցիչներու, Բերիոյ Հայոց Թեմի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Շահան Ս. Արք. Սարգիսեանի, Կաթողիկէ համայնքի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Արք. Պետրոս Միրիաթեանի, Սուրիոյ եւ Լիբանանի Հայ Աւետարանական Համայնքի հոգեւոր հովիւներու, քրիստոնեայ համայնքներու պետերու, իսլամ կրօնաւորներու, հայկական կազմակերպութիւններու ներկայացուցիչներու եւ հաւատացեալներու հոծ բազմութեան:

*Աշխատասիրութեամբ՝
Լուսին Ապաճեան-Չիլմբոշեան
Սեւան Ազարիկեան-Պամաքսոզեան
Մարինա Չիլմբոշեան-Պողիկեան
Սեւանայ Հալլաճեան*

ԻՆՏՈՒՆԱՄԵԱՅ ԲԵՐԻՈՅ ԹԵՄԻ ՆԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԿԻՐԱԿՆՕՐԵԱՅ ԴՊՐՈՑՆԵՐՈՒ ԾՆՈՒՆԴՆ ՈՒ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

Կիլիկիայէն եւ Արեւմտեան Յայաստանէն տնագուրկ, հայրենագուրկ եւ օտար ափերու վրայ վերապրող հայուն համար կենսական կարիքներու կողքին, Նոյնքան եւ ավելի կարեւոր էր հոգեւոր սփոփանքը: Համայնքներու պատմութեան ուսումնասիրութեան ընթացքին մենք յաճախ հանդիպած ենք Հայ դպրոցի կողքին Յայաստանեայց Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ Կիրակնօրեայ դպրոցին, այդ հոգեւոր միօրեայ-կիրակնօրեայ հաստատութեան առաքելութեան առնչուող պատմական փաստերու: Այնտեղ կը համալրուէր հայ մանուկին հայեցի ու կրօնաբարոյական դաստիարակութիւնը, որովհետեւ անցեալին հայրենի բնագաւառներուն մէջ ե՛ւս լայն տեղ տրուած էր կրօնական դաստիարակութեան:

Պատմութիւնը կը վկայէ, որ Կիրակնօրեայ դպրոց հիմնելու գաղափարը ծնունդ առած է 1780-ին շաբաթաթերթի մը խմբագիր՝ Ռոպէրթ Ռէյքսէնի կողմէ, որ Անգլիոյ Կլուէսթըր քաղաքին մէջ իր գործին զուգընթաց, զբաղած է ընկերային ծառայութեամբ: Ան փողոցները թափառող խեղճ ու թշուառ մանուկները միատեղ բերելով, Կիրակի օրերը Ս. գիրքէն պատմութիւններ եւ բարոյախօսութիւններ կարդացած է: Ռոպէրթ թէեւ ունեցած է հակառակորդներ եւ հանդիպած դժուարութեանց, բայց շարունակած է աստուածահաճոյ գործը: Աւելի ուշ,

եկեղեցական այդ կառոյցները դարձան մանուկներուն քրիստոնէական հաւատք շամբող առաջին կրթօճախները:

Սփիւռքեան իրականութեան մէջ իննսուն տարի առաջ այդ պահանջքը կեանքի կոչելու եւ կառոյցի գոյութիւնը իրականութիւն դարձընելու առաջադրանքով, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Սահակ Բ. ծերունագարդ հայրապետը Կիլիկիոյ թեմերուն մէջ կիրակնօրեայ դպրոց հիմնելու սկզբնական փորձ կը կատարէ Հալէպի Առաջնորդարանին յարակից Հայկազեան վարժարանին մէջ, որ առաջին կիրակնօրեայ դպրոցը ըլլալով կը սկսի գործել 1923-էն մինչեւ 1927 թուական: «Հալէպի մէջ 1923-էն ի վեր Ազգ[ային] Յիկգ. [Հայկազեան] Մանկապարտեզի սրահին մէջ, Կիրակն[օրեայ] Դպրոց անունը կրող հաստատութիւն մը կար: Բայց անիկա սկզբունքային հիման վրայ դրուած հաստատութիւն մը չէր: Քանի մը նախանձախնդիր երիտասարդներ, նկատելով որ ուրիշ յարանուանութիւններ Կիրակն[օրեայ] Դպրոցներ ունին եւ հայ մայրերէն ոմանք ալ իրենց զաւակները, փողոցէն քաշելու մտքով, այն տեղուանքը կը ղրկէին, խորհէր էին Կիրակն[օրեայ] Դպրոց բանալ եւ Հայ[աստանեայց] Եկեղեցւոյ զաւակները օտար յարանուանութեանց հոսանքէն փրկել: Սակայն բարի նախաձեռնութեամբ մը միայն՝ այս գործին

մակերպելու գործով ղրկել՝ եռամեայ պաշտոնավարութեամբ»:

Նիյո հսթ Ռիլիֆ եւ Համաշխարհային Կիրակնօրեայ Դպրոցներու Ընկերակցութիւնը կ'որոշեն ներկայացուցիչներ ղրկել Մերձաւոր Արեւելք՝ ուսումնասիրելու Ռիլիֆի կրօնական դաստիարակութեան ներկայ ծրագիրը, միաժամանակ մտերմիկ յարաբերութիւն մշակելու Արեւելեան հին եկեղեցիներու հետ: **«Այս պատգամաւորութեան մէջ էին Տոքթ. Հալիքինզ Համաշխարհային Կիրակնօրեայ Դպրոցներու Ընկերակցութեան ընդհանուր քարտուղարը, Պր. Լեւոն Չէնեան, եւ Ռիլիֆի քարտուղարներէն Սր. Վորիս»:** Պատուիրակութիւնը 1929-ի Մարտի սկիզբը Գահիրէ-Երուսաղէմ ճամբով կը հասնի Պէյրութ: Գահիրէ կը ներկայանայ Գերշ. Տ. Թորգոմ Ս. Արք.-ի, իսկ Երուսաղէմի մէջ ալ կը տեսակցի Ամենայն Տ. Տ. Եղիշէ Ս. Պատրիարք Դուրեանի եւ Գերաշընորի Տ. Բաբգէն Ս. Եպս.-ի հետ: Ապա մեկնելով Պէյրութ կը ներկայանայ Վեհ. Սահակ Բ. Կաթողիկոսին եւ անոր հաւանութիւնը կը ստանայ: Պատուիրակութիւնը Լիբանանի Պաալպէք քաղաքին մէջ կը գումարէ ժողով մը, ուր կը հրաւիրուի նաեւ Հալեպի Առաջնորդ Տ. Արտաւազդ Ծ. Վրդ. Սիւրմէան: Սրբազան Հայրը, յետ քաղաքական ժողովի հետ խորհրդակցութեան տրուած որոշումին, 8 Ապրիլին կը մեկ-

եան առաջին անգամ պիտի սկսէր գործել Հալեպի մէջ: Ան համարատու էր Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան: Կը ճշդուի նաեւ Կիրակնօրեայ դպրոցներու համատեղ գործունեութեան համար աթոռակից Բաբգէն կաթողիկոսի եւ պրն. Լեւոն Չէնեանի կողմէ համադրուած եւ մշակուած 34 յօդուածներէ բաղկացած Կանոնագիրը, որ Երուսաղէմի պատրիարքին հաւանութեան արժանանալէ ետք պիտի ղրկուէր Կիլիկիոյ կաթողիկոսին՝ առ ի վաւերացում:

13 Ապրիլ 1929-ին, Հալեպ կը հասնի Համաշխարհային Կիրակնօրեայ Դպրոցներու Ընկերակցութեան եւ Ռիլիֆի կողմէ եկող խառն պատգամաւորութիւնը եւ «Պարոն» հիւրանոցի մէջ Ազգային պաշտօնական մարմիններէն եւ երեւելի ազգայիններէն ոչ-յարանուանական խմբակցութիւն մը, տեղույն Առաջնորդ Հօր Նախագահութեամբ հանդիպում կ'ունենայ անոր հետ:

1 Մայիս 1929-ին, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Սահակ Բ. Կաթողիկոս պաշտօնական նամակով կը տեղեկացնէ Բերիոյ Թեմի Առաջնորդ Արտաւազդ Ծ. Վրդ. Սիւրմէանին, որ Սուրիոյ մէջ կիրակնօրեայ դպրոցներ հաստատելու համար նորանշանակ վարիչ տնօրէն ու մանկավարժ պրն. Լեւոն Չէնեան պիտի ժամանէ Հալեպ՝ թեմի կազմակերպչական աշխատանքները սկսելու, վեցամսեայ մանկավարժական եւ հոգեբանական դասընթացք կատարելով ուսուցիչներ պատրաստելու: Վեհափառը կը յանձնարարէ, որ կրօնական ժողովը առժամապէս ինք ստանձնէ յանձնաժողովի պաշտօնը, մինչեւ մասնաւոր ու յատուկ յանձնաժողովի մը կազմաւորումը: Ըստ Վեհափառին, յանձնաժողովը պետք է բաղկացած ըլլայ երկու հոգեւորական եւ երեք եկեղեցասէր աշխարհական, որոնք Առաջնորդ հօր Նախագահութեամբ եւ տիար Չէնեանի հետ գործակցաբար պիտի վարեն կրօնական դաստիարակութեան խորհուրդին աշխատանքները:

Բերիոյ Թեմի քաղաքական ժողովը կ'ընտրէ յանձնաժողով մը, որուն մաս կը կազմեն հետեւեալները.

Արժ. Տ. Ներսէս Ա. Զինյ. Թաւուզեան
Արժ. Տ. Մկրտիչ Զինյ. Մուրատեան
Տիար Յակոբ Գարամանուկեան

Նի Պաալպէք: Այս ժողովին հրաւիրուած էր նաեւ Բաբգէն Սրբազան իբր ներկայացուցիչ Երուսաղէմի Պատրիարքին, ինչպէս նաեւ ՆՍՕՏՏ Սահակ Կաթողիկոսին: Ժողովը երկար խորհրդակցութենէ ետք կը ճշդէ պրն. Չէնեանի պաշտօնը, որուն համաձայն Չէ-

Տիար Ճորճ Ֆեթթելեան
Տիար Սեդրաք Մաթոսեան

Այա Ազգ. Հայկազեան վարժարանի Հոգաբարձութեան նամակ կը յղէ, որպէսզի Կիրակի օրերը մանկապարտեզի երկու սրահները յանձնաժողովի տրամադրութեան տակ դըրուին՝ կանոնաւոր դասախօսութիւններու ձեռնարկումին համար: Կիրակնօրեայ Դաստիարակութեան Խորհուրդը կը ձեռնարկէ թեմէն ներս կիրակնօրեայ դպրոցներու բացումին: Հալէպի մէջ կը բացուին երկու դպրոցներ, մէկը Սալիպէ՝ Ազգ. մանկապարտեզի, իսկ միւսը՝ Սիւլեմանիէ Լիկայի շէնքին մէջ:

Խորհուրդը կը շարունակէ իր աշխատանքները մինչեւ 5 Սեպտեմբեր 1931, որմէ ետք իր տեղեկագիրը պատրաստելով կը հրատարի:

Չենեան իր շուրջ կը համախմբէ երիտասարդ-երիտասարդուհիներ եւ ամբան յատուկ դասընթացքով զանոնք կը պատրաստէ կիրակնօրեայ դպրոցներու ուսուցչական ասպարեզին մէջ ծառայելու:

Բացի Հալէպէն, կիրակնօրեայ դպրոցի առկայութիւնը անհրաժեշտութիւն դարձած էր ողջ Սուրիոյ տարածքին՝ գաղթականներու ազգային ու կրթական կեանքը առաւել անմըխիթար, անկազմակերպ ըլլալուն պատճառով, միաժամանակ որպէսզի հայ մանուկը զերծ պահուէր օտար վարժարաններ յաճախելէ: Այսպէս, 5 Հոկտեմբեր 1930-ին կիրակնօրեայ դպրոց կը բացուի Աֆրիկի մէջ: Զորոք Խանի Հայ Եկեղեցասիրաց Եղբայրակցութեան առաջարկով, Հոկտեմբեր-Նոյեմբեր 1930-ին՝ Զորոք Խանի մէջ: Նոյն թուականին՝ Համայնի մէջ, ուր կ'ապրէր 40 հայ ընտանիք եւ գոյութիւն ուներ փոքրիկ վարժարան մը 32 հայ երկսեռ մանուկներով: 1931-ի սկիզբը՝ Ազգի մէջ, իսկ Ապրիլին՝ Սելեմիէի մէջ: 1931-ի Յունիսին կը հիմնուի Ճարապլուսի կիրակնօրեայ դպրոցը: 27 Հոկտեմբեր 1931-ին Խաղ Եպս. Աջապահեանի առաջարկով, պրն. Լեւոն Չենեանի աջակցութեամբ կիրակնօրեայ դպրոց կը բացուի Դամասկոսի մէջ, իսկ Նոյեմբերին Եագուպիէի քահանայ իոր ջանքերով, Եագուպիէն կ'օժտուի կիրակնօրեայ դպրոցով եւ կը սկսի գործել իր շուրջ համախմբելով 100 երկսեռ մանուկներ:

1931-ին կիրակնօրեայ դպրոցներ կը սկսին գործել Հալէպ քաղաքի այլ թաղամասերուն մէջ եւս՝ ինչպէս օրինակ Հալէպի Մէյտան (Նոր Գիւղ) թաղամասին, այնուհետեւ յաջորդաբար՝ Հոմսի, Աֆրիկի, Պէլլանի եւ Տեր Չօրի մէջ: Խորհուրդը նոյնպէս բեղուն կազմակերպչական աշխատանք կը տանի:

1933-ի Հոկտեմբերին Ալեքսանտրիէի Մերձաւոր Արեւելքի Հայ Երիտասարդաց Միութեան եւ Հայ Եկեղեցասիրաց Եղբայրութեան պահանջներով եւ Տեր Ներսէս Աւագ

Քինյ. Թաւուզեանի օժանդակութեամբ, շրջանը կ'օժտուի կիրակնօրեայ դպրոցով: Թէեւ Սուրիոյ տարածքին հետզհետէ կը սկսին գործել կիրակնօրեայ դպրոցներ, սակայն կարգ մը հայաբնակ վայրերու մէջ հայը կ'ապրէր անմիթար կեանքով: Ան չունէր դպրոց եւ նոյնիսկ այցելու հոգեւոր հովիւ՝ հօտը առաջնորդելու եւ միթարելու: Ուստի, Հալէպի արուարձաններու մէջ կիրակնօրեայ դպրոցներու առկայութիւնը հրամայական պահանջք դարձած էր: Թեմի Ազգային Իշխանութիւնն ու Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը մտահոգուած՝ 28 Յուլիս 1933 թուականին նամակով, Չենեանին կը տեղեկացնեն ամառնային դպրոց բանալու անհրաժեշտութիւնը՝ Պապի, Սոււպուճի, Աֆրիկի, Աթըզի, Սելեմիէի, Համայնի եւ Ճարապլուսի մէջ՝ երեք շաբթուան տեւողութեամբ, նոյնիսկ մէկ պաշտօնեայով: Ծրագիրն ու կանոնագիրը կը մշակուին:

1931-ին կը հիմնուի Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ կիրակնօրեայ դպրոցներու Շրջանաւարտից Միութիւնը: Կիրակնօրեան, որ շուրջ 500 աշակերտ ուներ, չունէր յատուկ կեդրոն եւ կը գործէր Ազգ. Առաջնորդարանի կից Ս.

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

Քառասնից եւ Ս. Աստուածածին եկեղեցիներու շրջափակին մէջ: Խորհուրդին շնորհիւ կը բացուի Տաւուտիէի կիրակւորեայ դպրոցը: 1937-ի Յուլիսի վերջը Մէյտանի Կիլիկեան վարժարանի եւ Կրթասիրաց աղջկանց բաժնի շէնքերուն մէջ կը սկսին գործել ամառնային վարժարանները՝ մէկ ամսուան տեւողութեամբ (մինչեւ Օգոստոսի վերջը): Վերոյիշեալ երկու դպրոցներու տեսչական պաշտօնները կը յանձնուին պրն. Արմէն Տէր Պետրոսեանին (քաղաքի բաժին) եւ պրն. Յակոբ Ներսոյեանին (Մէյտանի բաժին): 1938-ի Յուլիսին, Լ. Չէնեան Յալէպ կը ժամանէ Նոր տարեշրջանի ամառնային վարժարաններու կազմակերպման եւ բացման գործով զբաղելու համար: 1938-ի ամրան Լ. Չէնեանի հսկողութեամբ Սուրիոյ տարբեր շրջաններուն մէջ կը բացուին ամառնային դպրոցներ: Դպրեվանքի ուսանողներէն եօթը հոգի իրենց մասնակցութիւնը կը բերեն այս գործին: Յալէպի ամառնային վարժարան կը յաճախէ 250 աշակերտ: Դպրոցի տեսչութեան պաշտօնը կը ստանձնէ դպրեվանքի շրջանաւարտ պրն. Արմէն Տէր Պետրոսեան՝ ունենալով խումբ մը օգնականներ, տեւողութիւնը՝ չորս շաբաթ: 12 Յուլիս 1938-ին կը բացուի Յոմսի ամառնային վարժարանը եւ կը տնէ մինչեւ Օգոստոս 28՝ 65 աշակերտով: Իսկ Ճարապալուսի մէջ Սիմոն Յովիւեանի գլխաւորութեամբ կը բացուի ամառնային վարժարանը 1 Օգոստոսէն մինչեւ 5 Սեպտեմբեր՝ 70 աշակերտով: 10 Յուլիս 1940-ին կը սկսի Կրօնական դաստիարակութեան Դ. խորհուրդի նստաշրջանը: Յալէպի Սէպիլ եւ Գերմանիկ շրջաններուն մէջ կը բացուին կիրակւորեայ դպրոցներ: 7 Ապրիլ 1941-ին Լ. Չէնեանի փոխարէն վարիչ տնօրէնի պաշտօնը Ազգային ժողովի որոշումով կը փոխանցուի հոգշ. Տ. Խորէն Վրդ. Բարոյեանին (նշանակովի), իսկ Բարոյեանի քարտուղար կը նշանակուի Բարշ. Արմէն սարկաւազը:

Մինչեւ վաթսունական թուականներ Կիրակւորեայ դպրոցներ գոյութիւն ունեցած են Յալէպ Կեդրոն (Սալիպէ), Յալէպ Մէյտան (Նոր Գիւղ), Տաւուտիէ, Գերմանիկ, Սէպիլ, Շէյխ Մաքսուտ, Դամասկոս, Յոմս, Յամա, Ճարապալուս, Տէր Չօր, Արաբ Բունար, Ազէզ, Աֆրին, Թարթուս, Լաթաքիա, Բեսապ, Ճէզիրէ (Գա-

միշի, Յասիէ), Եագուպիէ եւ այլ շրջաններ, որոնք ժամանակի ընթացքին դադրած էին գործել:

Իննսունամեայ գործունեութիւն ծաւալած Բերիոյ Թեմի Կիրակւորեայ դպրոցը իր ողջ գոյերթի ընթացքին դիմագրաւած է բազմապիսի դժուարութիւններ, որոնք հաւանաբար դանդաղեցուցած են հոգեւոր այս կառոյցի գործունեութիւնը, սակայն չեն յաջողած զայն կասեցնել:

Իննսուն տարի վերելք եւ վայրէջք արձանագրած Կիրակւորեայ դպրոցը քսանմէկերորդ դարու երկրորդ տասնամեակին կանգնեցաւ Նոր մարտահրաւերի առջեւ: Սուրիոյ պատերազմին ալիքը հասաւ Յալէպ հայաշատ քաղաքը /2012 թ.-ին/, ժամանակաւորապէս կանգ առաւ գործունեութիւնը կրթական հաստատութիւններուն, որոնց կարգին նաեւ Կիրակւորեայ դպրոցինը քաղաքին վիճակուած անբարենպաստ պայմաններուն հետեւանքով: Թեմի Սրբազան իօր եւ Ազգային Վարչութեան որոշումով առաջնահերթութիւն տրրուեցաւ վերաբանալու համայնքի կրթօճախները, իսկ Կիրակւորեայ դպրոցի վերաբացումը առկախ մնաց: «Արհամարիելով պայմանները, 2013-ի ամրան, Արժ. Տ. Չարեհ Զիւյ. Շաքարեանի նախաձեռնութեամբ ի գործ դրուեցաւ հոգեւոր երկամտեայ դասընթացք մը»:

Արդ, անսալով ծնողներու խնդրանքին, Ազգային Վարչութեան Կրօնական ժողովը որոշում գոյացուց Կիրակւորեայ դպրոցը վերաբանալու մասին:

Այսօր, Կիրակւորեան վերսկսելով իր Նոր շրջանը, շուրջը համախմբած է Նուիրեալներ՝ տարեցներ եւ երիտասարդներ, որոնք սրբազանին եւ համայնքի քահանայ հայրերուն հետ կը թիավարեն հոսանքն ի վեր:

Բարի երթ...:

Անի Ֆիշենկճեան

ՍՈՒՐԻՈՅ ԾՈՎԱՏԱՐԱԸ (Լաթաքիոյ Նայ Կեանքէն)

*«Եկեղեցին ի Լաթաքիա
Վկայ մըն է Կիլիկեան
Չաւակներուն Տէր ու պաշտպան:
Եկեղեցին մեր Հայկական
Մասնիկ մըն է հայաստանեան
Ան գաւիթն է դրախտի տան»:
ՄԱՏԵԱՆ ԲԱԶԱՅ*

Այս տարի 20-ամեակն է Լաթաքիոյ հնա-դարեան Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ եւ Ազգ. Ս. Նահատակաց վարժարանի վերակառուցման:

20-րդ դարու առաջին տարիները ճակատագրական եղան հայ ազգին համար: Ահա դար մը ետք՝ աղետին կրկնութիւնը: Սուրիա իր

ողջ տարածքով շրջափակուեցաւ հին ու նոր թշնամիներուն կողմէ:

Կիլիկիոյ երկրորդ ջարդէն փրկուած հայեր հաստատուեցան Լաթաքիա, Միջերկրականի արեւելեան գեղատեսիլ ափին:

1922-1946-ին կատարուած մարդահամարի մը համաձայն, Լաթաքիոյ մէջ բնակութիւն հաստատած են ընտանիքներ, որոնք եկած են Կիլիկիոյ տարբեր քաղաքներէն: Հետագային լաթաքիահայեր իրենց մասնակցութիւնը բերած են Լաթաքիոյ ազգային կեանքի կազմակերպումին ու ծաղկումին:

Գաղթական հայեր, սկզբնական շրջանին մատուռ-եկեղեցւոյ կողքին, Ս. Յակոբեանց միաբանութեան պատկան հողամասին վրայ պատասպարուեցան: Այդ վայրը Հայաստանէն եւ Կիլիկիայէն Լաթաքիա, Դամասկոս եւ Երուսաղէմ ժամանող ուխտաւորներուն իջեւանը եղած էր:

Ահաւասիկ դար մը ետք, Հայոց եկեղեցին կրկին պատասպարանը հանդիսացաւ այս անգամ ծովափի հայութեան՝ Քեսապի, Ղնեմիէի եւ Եագուպիէի հայ բնակչութեան, որ սուրիական պատերազմի օրերուն թրջամետ ահաբեկչական խմբաւորումներու կողմէ բռնութեան եւ տեղահանումի ենթարկուեցաւ:

Շնորհիւ սուրիական բանակին, պետական ու ազգային իշխանութեան, ազատագրուեցան հայաբնակ Քեսապն ու Ղնեմիէն:

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

Յոյսով ենք որ շուտով կ'ազատագրուի Սուրիոյ ամբողջ տարածքը:

20-րդ դարու վերջաւորութեան, Լաթաքիոյ Ս. Աստուածածին եկեղեցին անմխիթար վիճակ կը պարզէր, փայտէ խորանը՝ հինցած, պատերը՝ ճեղքուած, իսկ վերնատունը՝ փուլ գալու վտանգին ենթակայ:

Եկեղեցին եւ դպրոցը նախապէս մէկէ աւելի անգամներ նորոգութիւններու ենթարկուած էին, սակայն այդ նորոգութիւններով հիմնական փոփոխութիւններ տեղի չէին ունեցած:

Եկեղեցւոյ եւ դպրոցի վերականգնումի միտքը յղացաւ Լաթաքիոյ Եկեղեցւոյ Թաղական Խորհուրդը: Օրին, Թաղական Խորհուրդի ատենապետն էր Յայկազ Մեսումեան, խորհուրդին մաս կը կազմէին.-

Երկրչփ. Պօղոս Ղազարեան
Երջանիկ Կարպուշեան
Յակոբ Ադամեան
Վահրամ Մանճեան
Արտաշէս Վարդանեան
Յակոբ Աճոյեան

Այդ շրջանին պատրաստուեցան քարտէզներ: Հին կառոյցը պիտի քանդուէր ու նորը կառուցուէր: Միտքը Սուրիոյ հնագիտական կեդրոնին կողմէ մերժուեցաւ:

1990-2002 տարիներուն, Լաթաքիոյ Թաղական Խորհուրդի կազմին ազգանուէր աշխատանքին արդիւնքը պսակուեցաւ եկեղեցի-դպրոց համալիրի վերակառուցումով: Օրին խորհուրդի անդամներն էին.-

Երկրչփ. Պօղոս Ղազարեան՝ ատենապետ
Տոքթ. Նորայր Մանճեան՝ ատենադպիր
Աւետիս Տէյիմէնճեան
Յակոբ Ադամեան
Նշան Մեսումեան
Յաբէթ Զուլֆայեան
Յովսէփ Գաթրճեան
Մկրտիչ Գրիգորեան
Տոքթ. Սեդրակ Պահչէճեան
Տոքթ. Յովհաննէս Խաչատուրեան
Մեթր Քեռի Ղազուրեան
Նազարէթ Խալոյեան

Նախքան եկեղեցւոյ նորոգութեան աշխատանքները նորոգուեցաւ կամարածել պահեստանոցը, զոր օրինեց եւ բացումը կատարեց Բերիոյ Յայոց Թեմի շինարար Առաջ-

նորդ Գերշ. Տէր Սուրէն Ս. Արք. Գաթարոյեան՝ 25 Նոյեմբեր 1995-ին, զայն անուանելով «Գանձասար» սրահ:

18 Ապրիլ 1996-ին, Լաթաքիոյ հայ համայնքը արժանացաւ ՆՍՕՏՏ Արամ Ա. Վեհափառ Յայրապետին հովուապետական այցելութեան:

Վեհափառին աջահամբոյրը տեղի ունեցաւ «Գանձասար» սրահին մէջ:

Սրբազան հօր թելադրանքով, եկեղեցւոյ Փայտեայ խորանը ամբողջութեամբ փոխադրուեցաւ «Գանձասար» սրահ, որպէսզի այնտեղ կատարուին եկեղեցական արարողութիւնները:

Վաւերացուած էին արդէն ճարտարապետներ Տէր եւ Տիկին Յրաչ Մուրատեաններու եւ Սիլվա Քեօշկերեանի պատրաստած քարտէզները:

Լաթաքիոյ Ս. Աստուածածին եկեղեցին շատ գեղեցիկ տեսք ունի, իր պատերուն վրայ փորագրուած սրտածել խաչերը կը դիմաւորեն հաւատացեալները՝ անոնց հաղորդելով հաւատք եւ սէր:

Ս. խորանը իր վեհութեամբ եւ սրտածել խաչերով եզակի է: Խորանին գմբէթը փոքրացած պատկերն է Արցախի «Գանձասար» վանքի գմբէթին:

Մկրտութեան աւագանը քանդակուած է եկեղեցւոյ հիւսիսային պատին, հայկական նըր-

բազեղ գծագրութեամբ: Աւագանին կից եւ դէպի արեւելք նայող եկեղեցւոյ խաչածէւ կառոյցի երկու թելերուն մէջտեղը՝ դասը, բեմը եւ խորանն են: Այս երկու թելերուն պատերուն քանդակուած է մոմավառութեան սեղանը, որ արուեստի ընտիր գործ մըն է, շատ գեղեցիկ ու ներդաշնակ տեսք մը կու տայ խորանին մասնաւորապէս, եկեղեցւոյ ընդհանրապէս:

Եկեղեցւոյ դասին երկու կողմերը կան մարմարեայ երկու գահեր՝ եկեղեցւոյ ճարտարապետական ոճին ներդաշնակ: Սուրբ խորանին ետեւի պատին եւ խորանին երկու կողմերը քանդակուած են երկու փոքր խորհրդատուներ: Ատեանի հարաւային կողմը կառուցուած է վերնատունը, որ եկեղեցւոյ ընդհանուր տեսքին եւ շինութեան հետ խորհրդաւոր ու հմայիչ ներդաշնակութիւն մը կը պարզէ:

Նորակառոյց խորանի եւ Մկրտարանի օծումը կատարուեցաւ 1997-ին, Բերիոյ Յայոց Թեմի Առաջնորդ Գերշ. Ս. Սուրեն Ս. Արք. Գաթարոյեանի ձեռամբ: Սրբազան հայրը շեքմապէս գնահատեց եկեղեցւոյ քարտեզը պատրաստող եւ նորոգութիւնը իրագործող ճարտարապետները՝ Տէր եւ Տիկին Յրաչ եւ Սիլվա Մուրատեաններ:

Եկեղեցւոյ գմբէթը քարապատուած է

աւագաքարով, զանգակատունը, իր կամարածէւ պատուհաններով եւ սիւներով, գեղեցիկ ու պատկառազրու տեսք մը կու տայ կառոյցին: Նախագիծը գծած է ճարտարապետ Սեդրաք Դարբինեան:

Եկեղեցւոյ արտաքին մուտքը հնադարեան, կամարածէւ ու քարաշէն է: Ունի երկաթեայ գեղեցիկ դուռ, երկաթեայ ու ապակեայ, հայկական ծաղկազարդ երկու խաչերով, իսկ վերի կիսակլոր կամարին մէջ գետեղուած է խաչ, յար եւ նման պատին քանդակուած սըրտածէւ խաչին: Յեղինակն ու ճարտարապետն է Սողոմոն Գրիգոր Ջուլֆայեան: Այս հիասքանչ նախագիծին կատարելութեան շնորհիւ, եկեղեցի-դպրոց համալիրին մուտքը միշտ լուսաւոր է:

Հայաստանի Հանրապետութեան Գիտութիւններու Ակադեմիայի ակադեմիկոս փրոֆ. Հրազդատ Յարութիւնեան եկեղեցւոյ նորոգութիւններուն մասին գրած է. «Այս կառոյցը արժանի է դրական գնահատանքի, որովհետեւ նորոգութեան շնորհիւ առաւել եւս շեշտուած է անոր հայկական ոճը»:

ԵԿԵՂԵՑԻ-ԴՊՐՈՑ ՀԱՍԱԼԻՐ

Եկեղեցւոյ բացումէն ետք սկսան դպրոցի վերականգնումին աշխատանքները: Թաղական Խորհուրդին կողմէ կազմուեցաւ դպրոցի շինարարական յանձնախումբ, պատրաստելու նորակառոյց վարժարանի նախագիծերը եւ ուսումնասիրելու կառոյցին հիմքերը:

Յանձնախումբին մաս կազմեցին՝ երկրչփ. Ճորճ Հանունիք, ճարտարապետ Սողոմոն Ջուլֆայեան, երկրչփ. Վրէժ Գարամարտեան, երկրչփ. Վարուժան Պետրեան, երկրչփ. Մելքոն Յարութիւնեան, երկրչփ. Գալուստ Մկրտիչեան, երկրչփ. Մուրատ Գաբրիէլեան, տնտեսագետ Վարդան Եագուպեան, ատենապետութեամբ՝ երկրչփ. Պօղոս Ղազարեանի:

Նախքան շինարարական աշխատանքները, վարժարանը տեղափոխուեցաւ ՍՕ Խաչի Հայ Կեդրոն:

Մէկ տարուան աշխատանքէն ետք, նորակառոյց վարժարանը բարձրացաւ նախկին կամարածէ, հնադարեան շինութեան վրայ:

Պատմութեան համար կը յիշեմ, որ Լաթաքիոյ Թաղականութեան դպրոցի կառուցման ծրագիրը առաջին ողջունողները եղան Բերիոյ Հայոց Թեմի Առաջնորդ Տէր Սուրէն Ս. Արք. Գաթարոյեանը եւ Գալուստ Կիւլպէնկեան Հաստատութեան հայկական բաժնի տնօրէն դոկտոր Զաւէն Եկաւեանը, որոնց անմիջական հսկողութեամբ վերականգնեցաւ եկեղեցի-դպրոց հիասքանչ համալիրը:

Նորակառոյց վարժարանի կառոյցին անհրաժեշտ երկաթի եւ հիմքերու երկրաչափական հաշուարկումը կատարեցին երկրաչափներ՝ Ճորճ Հանունիկ, Վրէժ Գարամարտեան եւ Վարուժան Պետրեան:

Վարժարանի կառոյցին ճարտարապետը՝ Սողոմոն Գրիգոր Ջուլֆայեան, կիրարկեց հայոց մեծ ճարտարապետ Ալեքսանդր Թամանեանի հայկական ոճը: Կամարները հնադարեան ճարտարապետական ոճով կառուցուած են՝ յար եւ նման Երուսաղէմի վանքի կամարներուն:

Ճարտարապետը այս նախագիծով մշակութային կամուրջ մը հաստատեց Հայաստանի, Երուսաղէմի եւ Լաթաքիոյ միջեւ:

Ա. յարկի կամարները կը ներկայացնեն հայ ժողովուրդի պահպանման երկու անբա-

ժան հաստատութիւններուն՝ դպրոցի եւ Եկեղեցւոյ անքակտելի կապը:

Բ. յարկի պատուհանները կը շարունակուին հայկական բոլորածէ շինութեամբ:

Գ. յարկի պատուհանները լոյս թափանցող ու սփռող են:

Դոկտոր Զաւէն Եկաւեան, երբ նորակառոյց վարժարանի պատուհաններէն եկեղեցին դիտեց՝ ըսաւ. «Այս աշխատանքով կեանք տուիք նիւթին ու այսպէս հայկական կրթօճախ մը բարձրացուցիք այս գեղատեսիլ քաղաքին մէջ, ուր պիտի դաստիարակուին մեր ապագայ սերունդները»:

Այնուհետեւ մարմարե քարին վրայ ոսկեայ տառերով փորագրուեցաւ հետեւեալ գրութիւնը. «Կառուցուեցաւ Ազգային Նահատակաց վարժարանս՝ իշխանավայել նուիրատուութեամբ Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան եւ մասնակցութեամբ Լաթաքիոյ հայութեան: Յառաջնորդութեամբ Գերշ. Տ. Սուրէն Ս. Արք. Գաթարոյեանի: Յամի Տեառն 18-Նոյեմբեր-2001»:

Լաթաքիոյ եկեղեցի-դպրոց համալիրին իրականացման գործին իրենց իշխանական մասնակցութիւնը ունեցած են երջանկայիշատակ երեսփոխան Երջանիկ Կարպուշեան եւ Լաթաքիոյ փոխնահանգապետ, երկրչփ. Պօղոս Ղազարեան:

Բերիոյ Հայոց Թեմի եւ Ծովեգերեայ Շրջաններու Բարեջան Առաջնորդ Գերշ. Տ. Շահան Սրբ. Արք. Սարգիսեանի յառաջնորդութեամբ եւ հոգատարութեամբ, տարուէ-տարի թեմը կը վերագտնէ իր նախկին բնակատուն կեանքը:

Զանգի Ան,
Հաւատքի ջահը ձեռքին,
Կը պայծառացնէ
Համայնքն ու եկեղեցին:

Դոկտոր Նորայր Մանճեան

ԱԿԱՆԱՏԵՄԻ ՅՈՒՇԵՐ (Ծովինար Սաղտրճեան)

ՆԱԽԱԲԱՆԻ ՓՈԽԱՐԵՆ

Սաղտրճեանները Զեսապի մէջ ծանօթ են իրենց հիւմորի սուր զգացողութեամբ, որ կը մօտենայ պարսաւանքի սահմաններուն: Ընդհանրապէս անոնք լաւ պատմողներ են, դիպուկ ակնարկութիւններ կատարող, խաղիկներ յօրինող: (Զեսապի նշանաւոր խաղիկ յօրինողներէն էր Կիրակոս Սաղտրճեան: Լաւ պատմող է Ժան Սաղտրճեան, որուն բերնէն քաղած պատմութիւնները հանրածանօթ բանասեր Յակոբ Չոլաքեան Պէյրութ ուսանող եղած տարիներուն գրի առած եւ հրատարակած է Պէյրութի Ճեմարանի պարբերաթերթին մէջ: Գեորգ Աբելեանի «Նետենք, Բռնենք» գրքոյկին որսորդ-հերոսը Նոյն գերդաստանին կը պատկանի): Պատումին հեղինակը իր կարգին ունի հիւմորի զգացողութիւն:

Դպրոցական առօրեային մէջ նկատած էի, որ Ծովինար ամէն անգամ որ դրուագ կը պատմէ 2014 Մարտի իր յուշերէն՝ զուարթախոհութեան դոյզն նշոյլ չ'երելիր իր խօսքերուն մէջ: (Յուշագրութեան մէջ եւս ընթերցողը պիտի նկատէ Նոյն պարագան): Այս մէկը բնական ու հասկնալի էր ինծի համար: Իր տեսածն ու ապրածը դառն էին ու թարմ տակաւին: Պիտի ըսուի անկասկած, թէ կարելի չէ աղետի ենթարկուածը այդ մասին պատմէ հիւմորով:

Բանաւոր խօսքի մէջ հիւմորի բացակայութիւնը նկատի ունենալով՝ անուղղակիօրէն նպատակային կը դառնար իր յուշերը գրելու առաջարկս:

Մօրս հօրաքոյրը՝ Մարին (Նոյն գերդաստանէն եւ Ծովինարին ազգական, մահացած), Եղեռնի միջով անցած էր պարմանուհի տարիքին: Չուարթախոհութիւնը անոր շեշտուած բնաւորութիւնն էր, ընդգծուած յատկանիշը, բայց ան ութսուն տարեկանին ալ արցունքով կը պատմէր Եղեռնի իր փորձառութեան անձնական յիշողութիւնները: Ատենին արհեստագիտական կարելիութիւնը եւ գիտական անհրաժեշտ պատրաստութիւնը չունենալուս պատճառով՝ չեմ կրցած ձայնագրել, կամ բառացի գրի առնել անոր այդ փորձառութիւնը, որուն համար կ'ափսոսամ, սակայն յիշողութեանս մէջ դրոշմուած կը մնայ ո՛չ միայն անոր պատումը, այլ նաեւ դիմախաղի նրբութիւնը:

Եղեռնը բնականաբար անհամեմատելի է 2014 Մարտի Զեսապի դէպքին հետ, բայց աղետ մըն է իր տարբեր անդրադարձներով, յատկապէս անոնց համար, որոնք Զեսապ մնացած էին: Ծովինարի յուշագրութիւնը կարելի կը դարձնէ համեմատական զուգահեռով մը, երկուքին փորձառութեան օրինակով՝ հոգեկան աշխարհի վրայ աղետներուն ձգած ազդեցութեան գծով եզրայանգումի մը հասնիլ:

Կարելի չ'էր զուարթախոհութեան բնագոյր չունեցող անձի մը փորձառութիւնը

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

համեմատել վերջիններուն ապրած օրինակով եւ ճիշդ եզրակացութեան հասնիլ: Երկուքին պարագային ալ զուարթախոհութեան չքանալը պատումի (Մարի) եւ գրառումի (Ծովինար) ատեն եզրակացութիւնը կը դարձնեն աւելի քան պարզ յստակ: Աղետները անշնչելի հետք կը ձգեն մարդու հոգեկան աշխարհին վրայ՝ մարդ անհատէն, ընդհանրացումով՝ մարդկային հաւաքականութիւններէն կը խլեն յատկապէս անոնց կենսուրախութիւնը:

Այս ընդհանրացումով ալ Ծովինար Սաղտըճեանի պատումը կը յանձնեմ «Գանձասար»ի ընթերցողներուն:

ԻՆՔՆԱԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ծնած եմ 8 Նոյեմբեր 1956-ին, Զալեպ: Չաւակն եմ ճորճ եւ Ալիս Սաղտըճեաններուն: Երբ եօթը ամսական էի՝ մայրս մահացաւ, 1957 Յունիսին: Չիս բերին Քեսապ, հօրեղբօրս քով, որուն կինը զիս մօր պէս խնամեց, կերցուց, խմցուց, մեծցուց: Իր զաւակներուն եւ իմ միջեւ երբէք զատողութիւն չդրաւ: Ես երբէք մանկութիւն չեմ վայելած, քանի որ միշտ որբութիւնս վայելած եմ: Որբ էի ո՛չ միայն մօրմէ, այլ Նոյն-պէս հօրմէ, ան ոչ մէկ ատեն զիս իբրեւ զաւակ ճանչցած էր: Ինք կ'ապրէր Զալեպ: Միւս քոյրերուս հետ. տարին մէկ անգամ կու գար զիս տեսնելու, բայց հայրական գուրգուրանք ցոյց չէր տար: Այդ պատճառով, ես հօրեղբօրս աւելի կապուած էի քան իրեն: 12 տարեկանիս աղբրկինս (քեսապերէն՝ հօրեղբօր կին) ալ մահացաւ: Այս անգամ աշխարհը գլխուս փլաւ: Ո՛չ մայր, ո՛չ հայր, ո՛չ աղբրկին: Միայն հօրեղբայրս էր, որ կռնակ էր ինծի եւ ուժ կու տար:

Նոյնիսկ դպրոց չեմ գացած, մինչեւ հիկզերորդ դասարան: Շատ աղաչեցի, որ գոնէ մինչեւ վեցերորդ ղըրկեն՝ չուզեցին: Զիմա երբ կը տեսնեմ մէկը, որ կ'ուսանի, մէջս բարի նախանձ մը կ'արթնայ: Մինչեւ 14 տարեկան աշխատած եմ պարտեզներու մէջ, ցորեն հաւաքած, ձիթապտուղ քաղած, ծխախոտ շարած: Ուրիշներ երբ դպրոց կ'երթային՝ ես պարտեզներուն մէջ կ'աշխատէի, յետոյ տունը պզտիկներուն կը նայէի:

19 տարեկանիս, 1975-ին, ամուսնացայ Սերոբ Սուլեանի հետ: Աստուած մեզի բախտաւորեց երեք զաւակներով՝ Ալիս, Յակոբ, Տաթև, ապա երեք թոռներով՝ Արտաւազը, Անթառամ եւ Կալին:

1976-ին դպրոց եկանք աշխատելու: Շատ երկար տարիներ ամուսինս ու ես միասին աշխատեցանք հոն, միասին ապրեցանք, շատ ուրախ էինք: Շատ մը սերունդներ անցան, գացին: Բոլորին մանկութիւնը կը յիշեմ: Այսօր ամէն մէկը իր գործին է, տեղ հասած է: Չոհողութեանս դիմաց՝ զաւակներս ուսանած են լաւ ձեւով, հպարտ կը զգամ իրենցմով: Մինչեւ որ հասաւ անիծեալ օրը, 21 Մարտ 2014-ը: Ինծի համար անիծեալ օր մըն է: Տունս քանդեց այդ փորձանքը, հալեցուց զիս ամէն ձեւով, կեանքս քանդուեցաւ: Զարչարանք, զրպարտութիւն, անօթութիւն: Քաղաքէ-քաղաք թափառեցայ, չարչարուեցայ, մինչեւ որ տունս վերադարձայ չորս ամիս վերջ: Տունս վերադարձայ խերով-բարով, բայց ինչ օգուտ, ամուսինս անհանգստացաւ եւ մահացաւ: Զիմա զաւակներովս հպարտ կը զգամ: Այս է եղեր ճակատագիրս:

Կեանքիս մէջ ուրախ օր չեմ տեսած: Կարծես ուրախութիւնը կը փախչի ինձմէ: Աչքերուս մէջ միայն արցունք կայ՝ ծնած օրես մինչեւ հիմա: Երբեք չեմ վայելած երիտասարդութիւնս: Տեսական կ'ըսէի, եթէ որբ չըլլայի՝ անշուշտ աւելի լաւ պիտի ըլլար, բայց ի՛նչ օգուտ: Բախտ չեմ ունեցած մանկութիւնս վայելելու. որբի ճակատագիր: «Մայր» բառէն չեմ կըշտացած մինչեւ այս տարիքս: Բայց մանաւանդ 2014 Մարտէն ետք ես այլեւս Մայրերու Օր չունիմ բնաւ:

ՍՈՒՐԻԱԿԱՆ-ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ԳՈՐԾԱՐԱՐ ԽՈՐՀՈՒՐԸ
ԽՈՐՀՈՒՐԸ ԿԵ ԵՆՈՐԶՆԻՐԵ ԶԵՉ ՆՈՐ ՏԱՐԻՄԱՆ
ԷՒ Ս. ԾՆՈՒՄԻՆ ԱՊԻԹՈՎ:
ԽՈՐՀՈՒՐԸ ԿԵ ՄԵՂԹԵ ՈՐ ՆՈՐ ՏԱՐԻՆ ԸՂԸՅ
ՔԵՂՈՒՄ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹԵԱՆ ԷՒ յԱԶՈՂՈՒԹԵԱՆ
ՏԱՐԻ, ԻԱԿ ՀԱՅԱՍՏԱՆ-ՍՈՒՐԻԱ ՂԱՐԱՐԱՄԱՏ
յԱՐԱՔԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԱՄՐԱՂԱՂՈՒՄՈՒՄ ՈՒ
ԳՈՐԾԱԿՅՈՒԹԵԱՆ ՆՈՐ ՀՈՐԻՉՈՆԱՆԵՐ ՔԱՆԱՆ
ՀԱՅ ԷՒ ՍՈՒՐԻԱՅԻ ԺՈՂՈՎՈՐԴՆԵՐՈՒՄ ՂԻՄԱՅ:

NO MORE FAT WITH ALPHASTAT

ORLISTAT 60mg, 120mg

ألفاستات: الدواء المفضل لدى الأطباء لمعالجة البدانة و المحافظة على الوزن .

يعمل ضمن الأمعاء على منع امتصاص حوالي 30% من كمية المواد الدسمة المتناولة مع الوجبة والتي تتحول إلى شكل غير قابل للامتصاص وتطرح خارج الجسم

الدواء الأكثر أماناً حيث يمكن استخدامه بأمان من قبل مرضى القلب والضغط والسكري .

يعمل ألفاستات بشكل موضعي وليس له تأثيرات جانبية تذكر باستثناء التغوط الدسم والذي يعتبر بحد ذاته مؤشر لكميات الدسم التي يخسرها الجسم دون أن يتم امتصاصها .

إن استخدام ALPHASTAT مع حمية غذائية متوازنة يحقق خسارة بالوزن تزيد عن اتباع الحمية فقط بنسبة 50% .

for a healthier
lifestyle
#alphastat

ألفاستات
الدواء المفضل عند الأطباء
لمعالجة البدانة والمحافظة على الرشاقة

2014 ՄԱՐՏԻ ՍԵՒ ՕՐԵՐԸ

Ուրիշ ամեն բանի կրկամ հաշտուիլ. սակայն չեմ կրկար մոռնալ այդ անհծեալ օրերը: 2014 Մարտի այդ օրերը, 21-ը, երթան եւ անգամ մըն ալ ետ չգան: Ո՞ր էիր Աստուած: Ո՞ր էիր Աստուած, երբ թշնամին մտաւ Քեսապ, արեց-քանդեց եկեղեցի, դպրոց:

Մարտ 21-ի առաւօտն էր: Ես ու ամուսինս՝ տունը նստած: Յանկարծ ձայներ լսեցինք: Մինչ այդ Սարոն հետս խօսեցաւ:

-Ո՞ր էր:

-Տունն ենք:

-Ամուսին ըստ, դուրս թող չելլէ:

-Մենք տունն ենք, - պատասխանեցի ես եւ աւելցուցի, - Դուք ո՞ր էր:

-Մենք Պաղճաղաս ենք, - պատասխանեց եւ աւելցուց, - Մի՛ վախնաք: Հիմա յարմար օթօ մը կ'ըլլայ, ես կու գամ ձեզ կ'առնեմ:

Յետոյ Յարութը խօսեցաւ եւ նոյնը ըսաւ:

-Մի՛ վախնաք, տունէն մի՛ ելլէք:

Հեռաձայնը գոցեցի եւ պատշգամ ելայ: Ի՞նչ տեսնեմ. տեսակաւոր մարդիկ կ'անցնին ճամբէն՝ «Ալլահ ու արպար» պոռալով: Երրորդ անգամն էր, որ հեռաձայնը հնչեց: Եկայ վերցուցի. տղաս էր՝ Տուպայէն:

-Ի՞նչ կայ, մամա՛:

-Կարծես մտան Քեսապ, - պատասխանեցի:

Անտանելի ձայներ կը լսուէին դուրսէն: Մինչ այդ շէնք մտան՝ իրենց անճոռնի ձայներով: Յանկարծ զէնքի պայթիւններ լսուեցան: Դռները կը կտրէին, իսկ մենք կծկուած էինք սենեակի դրան ետեւ: Յանկարծ մեր դրան զարկին փամփուշտով ու կտրեցին: Երկու հոգի ներս մտան՝ զէնքերը ձեռքերնին սպառնացին սպաննել մեզի:

-Ո՞վ էք դուք:

-Հայ ենք, - ըսի:

-Ո՞չ, դուք *ալաուի* էք:

-Ո՞չ. մենք հայ ենք, - կրկնեցի:

Երրորդ անգամ նոյն հարցումը ընելէն ետք, պոռաց վրաս: Մինչ այդ մտքես ըսի. «Ո՞ր ես, Աստուած, ինչո՞ւ մեզի այսպէս ըրիր»: Յանկարծ ուժ մը եկաւ վրաս, ես ալ պոռացի, որ մենք հայ ենք: Երբ որ վրան պոռացի, ըսաւ.

-Շուտ դո՛ւրս ելէք տունէն:

Դուրս ելլելէն անմիջապէս ետք, զէնքերը մեր գլխուն դրին, մինչեւ որ վեր ելանք, ճամ-

բան: Գլուխս ցաւեցաւ զէնքը գլխուս մխրճելէն: Ելանք վեր՝ ճամբան եւ սկսաւ հարցուփործի: Մինչ այդ, երբ աչքս դեպի եկեղեցին դարձուցի, տեսայ, որ եկեղեցին կ'այրի: Մարմինս սկսաւ դողալ, ո՛չ թէ վախես, այլ նեղութենես: Դեպի հրապարակին կողմը նայեցայ, տեսայ հարիւրաւոր մարդիկ տեսակաւոր հագուստներով:

Հարցուփորձը նախ ամուսինես սկսան: Մէկը հարցուց իրեն.

-Նախագահը կը սիրե՞ս:

Ամուսինս պատասխան չտուաւ, քանի որ չէր լսեր, ոչ ալ կը հասկնար, չպատասխանեց: Ինծի հարցուց.

-Դու նախագահը կը սիրե՞ս:

-Մենք նախագահին հետ գործ չունինք: Մենք կ'աշխատինք, մենք կ'ուտենք:

-Ի՞նչ կ'ըլլայ, քառասուն տարի նստան, թո՛ղ իջնեն, որ մենք նստինք:

-Ատիկա մեր գիտնալիք բանը չէ: Ո՞վ որ կ'ըլլայ նախագահ՝ անկկա մեր գլխուն վրայ է. ըլլաք դուք, ըլլան անոնք, - պատասխանեցի:

Վզկապ մը կար վիզը փաթթուած, հանեց եւ նետեց գլխուս: Ըսաւ, որ գլուխս ծածկեմ: Դրի գլխուս: Կապը արին եւ քրտինք կը հոտեր: Սահեցաւ, ինկաւ գլուխես: Պոռաց վրաս.

-Քեզի կ'ըսեմ գլուխդ գոցե՛, ապա թէ ոչ կը մեռցնեմ:

-Մենք հայ ենք: Մեր գլուխը չէ վարժուած գոցուելու: Տեսա՛ր, դրի եւ սահեցաւ ինկաւ, ի՞նչ կրկամ ընել, - պատասխանեցի:

-Քեզ կը մեռցնեմ, - ըսաւ:

-Ես մեռնելէն չեմ վախնար: Պիտի մեռցնես՝ մեռցո՛ւր, պայմանաւ որ զիս առաջ մեռցնես վերջը ամուսինս, - պատասխանեցի:

-Ինչո՞ւ:

-Որ ձեր ձեռքը զբաղում չըլլամ:

-Մենք մարդ չենք մեռցներ, - ըսաւ:

Այս հետս խօսողը չէչէն էր, իսկ հետը եղողը՝ թուրքմէն, յետոյ գիտցայ, որ թուրքմէն է: Ան հեռաձայնս առած էր: Ըսի իրեն. «Հիմա որ գիտցաք որ ո՛վ ենք մենք, ձգեցէք մեզի մեր տունը, կ'ապրինք ձեզի հետ»: Թուրքմէնէն ուզեցի հեռաձայնս:

-Հեռաձայնս տուր, որ խօսիմ զաւկիս հետ:

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

Երբ մեր տան դուռը կտրեցին՝ գաւակս հետս կը խօսէր: Ինծի ըսաւ, որ չ'ըլլար: Այս «չ'ըլլար» բառը թրքերէն ըսաւ, ատկէ գիտցայ թուրքմէն ըլլալը:

Ես երբ որ իրենց ըսի՝ ձգեցէ՛ք մեզի մեր տունը, ըսին՝ «*ո՛չ, հոս ձեզ կը մեռցնեն ձեր գինուորները: Ռուսը կը նետեն հոս, եթէ մտաք՝ կը մեռնիք*»: (Այս տողերը գրած ատենս աչքերս արցունքով լեցուն է): Մինչ այդ *մոթոր* մը եկաւ-կեցաւ մեր քով:

-Ելէ՛ք *մոթորին* վրայ,- հրամայեցին:

-Մենք *մոթորով* չենք երթար,- պատասխանեցի:

-Ինչո՞ւ,- հարցուց:

-Այս ծերուկը *մոթոր* չի կրնար նստիլ, *օթօ* բերեք,- ըսի:

Յանկարծ *օթօ* մը եկաւ, եւ մենք ելանք *օթօ*: Բշեց դէպի հրապարակին կողմը, գացինք դէպի անդի թաղը, իրենցմէ գատ մարդմարդասանք չկար, այսինքն քեսապցիներ չկային: Միւս կողմէն իջանք դէպի վար՝ դէպի *Սամաւը*: Հասանք մայր ճամբան, ետ՝ դէպի Բեսապ: Այս գործողութիւնը կրկնուեցաւ երեք անգամ: Երրորդ անգամ երբ հասանք ճաշարան *Ռազուքին* դիմաց՝ հարցուցի մարդուն. «*Ո՛ր կը տանիս մեզ: Մենք Բեսապը լաւ գիտենք, ըսէ՛ տեղը՝ քեզի կ'ըսեմ ճամբան*»: Ըսաւ՝ «*մախֆար պիտի տանիմ*»: Մինչ այդ *Ռազուք* ճաշարանին առջեւ, ճամբուն մէջտեղը, մեծ անիւ մը դրած էին, մէջը մարդ մը նստած էր: Վարորդը եւ այդ մարդը իրարու հետ խօսեցան, անշուշտ այդ խօսակցութիւնը մեր խօսած արաբերէնին չէր նմաներ, յանկարծ *օթօ*-յին ուղղութիւնը դէպի վար դարձուց ու սկսաւ քշել: Հասանք Չագալչըզ, հալեպցիի մը *վիլլան*: Երբ որ հոն հասանք, ինչ *օթօ* կար Բեսապ՝ հոն էր: Մեծէն մինչեւ պզտիկ հոն էին, իջանք *օթօ*-յէն: Ինծի ըսին՝ դուն վար գնա՛: Մէկ երկու քայլ վար տուն մը կար: Ես մինչեւ հոն գացի: Պալքոնին դուռը մէկը կեցած էր, երկարահասակ, մեծ սուր մը ձեռքին: Ինծի հարցուց՝ ո՞վ ես դուն: Ըսի, «հայ եմ», ըսաւ՝ դուն հոս չես ըլլար ասոնց հետ: Բայց ես չէի գիտեր ո՞վ էին «անոնք»: Մինչ այդ քանի մը կիներ դռնէն դուրս հանեցին գլուխնին, տեսայ որ իսլամ կիներ են: Ետ դարձայ, գացի *վիլլան*: Տեսայ որ ճուրեանները հոն էին, երեք եղբայր եւ մէկ հարս, բարեւեցի ու նստայ քովերնին: Հարսին

գլուխը մեծ սաւանով մը գոցած էին:

Մեզ բերողները վերադարձան: Հաւաքած էին բոլոր Բեսապ մնացողները մեր քով: Հոն էր որ տեսակ-տեսակ մարդիկ տեսայ. եօթը տեսակ մարդիկ, անճոռնի հագուստներով:

ՄՂԶԱՄԱՆՁԱՅԻՆ ՕՐԵՐ

Այդ գիշեր այդտեղ մնացինք՝ առանց լոյսի, առանց ջուրի: Կես գիշերին մեզի ուտելիք տուին, բայց ո՞վ էր ուտողը: Անընդհատ ռումբերու ձայներ կը լսուէին: Մինչեւ առտու կըծկուեցանք անկողիններուն վրայ: Անկողին որ կ'ըսեմ՝ պզտիկ սենեակի մէջ երեք պզտիկ անկողին, ինը հոգիով այդ անկողիններուն վրայ: Իսկ մեր քովը, նոյն *վիլլային կարածին* մէջ դրին մեր տղամարդիկը:

Երկուշաբթի օրը, իրենց ըսի, որ ամուսինս հիւանդ է, դէղերը տուն մնացած են, գիս տարին, որ դէղերը բերեմ: Մինչ այդ Վազգէնս ալ (Կիրակոսեան) եկաւ, միասին գացինք: Երբ որ հրապարակ հասանք, ամեն խանութները բաց էին, կողոպտուած, հրապարակին չորս կողմը կրակ կը վառէր, նոյնիսկ եկեղեցիին ծառերուն տակ կրակ կար՝ թերթ-թերթ երգարաններն ու աւետարաններ կ'այրէին: Բոլոր Բեսապը ամայի էր քեսապցիներէ: Հասանք մեր տան առջեւ, տուն մտայ, ի՛նչ տեսնեմ, տունս տակնուվրայ ըրած էին: Երբ տեսայ այս տեսարանը՝ աչքերս լեցուեցան: Երկու հոգի տունին մէջն էին: Չիս տեսան, անակնկալի եկան:

-Որո՞ն է այս տունը,- հարցուցին: Ես ալ ըսի.

-Մինչեւ հիմա մերն էր, ասկէ վերջ՝ չեմ գիտեր:

Մէկը ըսաւ, որ եթէ կ'ուզեմ իրենք կը գոցեն դուռը, մինչեւ որ վերադառնամ: Ես ալ պատասխանեցի.

-Ինչու կղպանք ձգեցի՞ք որ կղպեք: Կըղպանքը կտրեցիք:

Դեղերը առի եւ դուրս ելայ: Վերադարձանք Չագալչըզ, նոյն վայրը, որ իջեւանած էինք: Այդ օրը անցուցինք նորէն անկողիններուն վրայ կծկուած, դուռը գոց, առանց լոյսի: Յանկարծ մէկը դուռը բացաւ, մեզի տուաւ քանի մը տուփեղէն եւ քանի մը հաց, որոնք մեզի չէին բաւեր: Ուտողը՝ կերաւ: Ես արդէն սիրտ չունէի ո՛չ ուտելու, ոչ ալ խմելու: Ամեն վայրկեան մահը աչքիս առջեւ կու գար, ամեն վայրկեան

տեսակաւոր մարդիկ: Մինչ այդ բերին ոչխար մը, մորթեցին, սկսան խորովել եւ ուտել:

Արդէն գիշեր եղաւ: Մէկը եկաւ ձեռքին երկար սուր մը կլոր-կլոր կը դարձներ, դուրանէն հատուածներ կը կարդար եւ կ'ըսէր. «Ո՛վ որ իսլամ չդառնայ՝ գլուխը պիտի թռցնեն»:

Մենք այլեւս կը կծկուէինք մեր նստած անկողինին վրայ, չորցած էինք, գիշերները՝ առանց լոյսի: Այդ օրն ալ այդպէս անցաւ: Եղաւ Երեքշաբթի, նոյնը ամէն օրուան պէս: Յանկարծ կէսօրին մեզի ըսին.

-Պատրաստուեցէ՛ք, ձեզ անելի ապահով տեղ պիտի տանինք:

Մենք չէինք գիտեր, թէ ո՛ւր պիտի երթանք: Արդէն ամէն վայրկեան մահը մեր հետն էր: Բերին մեծ *փիքափ* մը, մեզի վրան լեցուցին, եւ ծածկեցին ծածկոցներով, - անշուշտ ինչ որ կար այդ *վիլլա*ի մէջ: Գիշեր ատեն ճամբայ ելանք: Շատ մութ էր: Ուրկէ գացինք չեմ գիտեր: Մօտաւորապէս երկու ժամ գացինք-գացինք, հասանք չորս յարկանի շէնք մը: Հոն լուսաւոր էր, ելեկտրականութիւն կար, կեցանք: Մեզի հետ եղողները իշան իրենց *օթոյէն*: Մեզի հետ եղողները, որ կ'ըսեմ՝ իրենք էին՝ *իրիապիները*: Ներս մտան շէնք, քիչ մը ետք դուրս եկան: Երկու հոգի հարցուցին, թէ ո՛վ դեղ կ'ուզէ: Ես ալ պատասխանեցի, թէ մենք չենք ուզեր: Հարցուց, թէ ինչո՞ւ: Ըսի որ այդ դեղերը թրքական են, մեզի օգուտ չեն ըլլար, մենք սուրիական դեղ կ'ուզենք: Հարցուց, թէ ո՛վ կայ մեր մէջ *ալաուի*: Ըսի, որ մենք հայ ենք: Ո՛վ որ *ալաուի* է թող ըսէ՝ կրկնեց, ապա հրմշտկելով գնաց: Մենք քալեցինք, մութ էր, շատ մութ եւ շատ ցուրտ: Արդէն գլուխնիս գոցած էինք, շատ հով էր: Գացինք-գացինք հասանք տեղ մը, հոն ալ լուսաւոր էր: Մեզի *փիքափ*էն իջեցուցին: Երկաթեայ մեծ դուռ մը կար, բացին մէկ փեղկը, մեզի ներս մտցուցին: Մենք որ կ'ըսեմ, մենք կիներս միայն, իսկ երիկ մարդիկը վերի յարկը տարին: Մեծ սրահ մըն էր, ներս մտանք որ ինչ տեսնեմ, այն իսլամ կիները, զորս Չագալչըզ տեսած էի, հոն էին: Հարցուցի իրենց, թէ երբ եկած են, ըսին որ երեկ գիշեր: Շատ էին. 85 կին եւ 50 պզտիկ: Բոլորս այդ սրահին մէջ գիշերը անցուցինք: Հոն կծկուեցանք մինչեւ առտու: Երբ առտու եղաւ տեսանք որ կովերու ագարակ մըն է, ցիցերը պատերուն վրայ, առաջ ագարակ եղած է, յետոյ՝ հաւնոց, հիմա ալ մենք հոս ենք: Այս է հայուն ճակատագիրը: Ան միշտ կ'աշխատի, որպէսզի տեղ հասնի, իսկ օտարը միշտ հայուն իրաւունքը կ'ուտէ: Անոր համար հալալ է: Այդպէս անցուցինք այդ Պտամա ըսուած անիծեալ տեղը: Աստուած արեւ չտայ վրան, լոյսերը թող մարէ: Այդպէս բանտարկուեցանք 15 օր, օրական 2 ժամ կը տեսնէինք մեր տղամարդիկը:

Երկրորդ առաւօտ եկաւ իրենց պատասխանատուն, երկարահասակ, հսկայ մարդ մըն էր, ըսաւ. «*Հայերը ասոնց հետ չեն ըլլար, գատեցէ՛ք զիրենք*»: Ես ալ ըսի ես ինձի, կ'երեւի մեզ պիտի գատեն, գիշեր մըն ալ պիտի մաքրեն: Երկրորդ օրը մեզի քովի սենեակը դրին, հոն մէկ աստիճան բարձր էր՝ յարդանոցն էր: Այդ պզտիկ սենեակին մէջ 9 հոգի էինք: 9 հոգիէն 5-ը անդամաւոյծ էր: Այսպէս 15 օր անցուցինք՝ կէս անօթի, կէս ծարաւ:

ՄԵՉ ԿԸ ՎԵՐԱԴԱՐՁՆԵՆ ԶԵՍԱԿ

Անհաւատալի, բայց իրաւ օր մը եղաւ Ապրիլի 5-ը: Կեսօրին եկան ըսին, որ մեզ Զեսապ պիտի տանին:

-Մենք Զեսապ չենք երթար,- ըսինք: Հարցուցին, թէ ինչո՞ւ չենք ուզեր:

-Հոն մարդ չկայ, հաց, ջուր, ելեկտրականութիւն չկայ:

-Մենք ամէն բան պատրաստած ենք ձեզի համար,- ըսին:

Լեցուցին մեզ երկու *վան* եւ ճամբայ ելանք: Ո՛ւր կ'երթանք՝ չենք գիտեր:

Լեռներէն ձորերէն անցանք: Եկանք-հասանք թրքական սահման: Այն ատեն գիտցանք, որ Զեսապ հասած ենք: Երբ որ Զեսապ մտանք՝ ամբողջ ծառերը թռչմած եւ սեւցած էին: Մեզ ուղղակի կաթոլիկներուն եկեղեցին տարին:

Մեզի ըսին.

-Ահաւասիկ ձեր եկեղեցին: Տեսէ՛ք ձեր աչքով, ձեր զինուորները կ'ըսեն, որ մենք վառած ենք ձեր եկեղեցին:

Մեզ իջեցուցին եկեղեցւոյ բակը: Չորս կողմ նայեցայ, ամէն կողմ մութ ու աներակ, ամէն կողմ լեցուն մարդիկ՝ անշուշտ իրենք: Իրենց *թելեֆոն*ի կայանն ալ այդտեղ էր: Մեզի խօսիլ տուին, վերջն ալ ըսին՝ կրնաք ելլել եւ աղօթել: Ելանք, եւ ի՛նչ տեսնեմ. պատերը ո՛չ մէկ սրբանկար. աներակ դարձած: Պա-

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

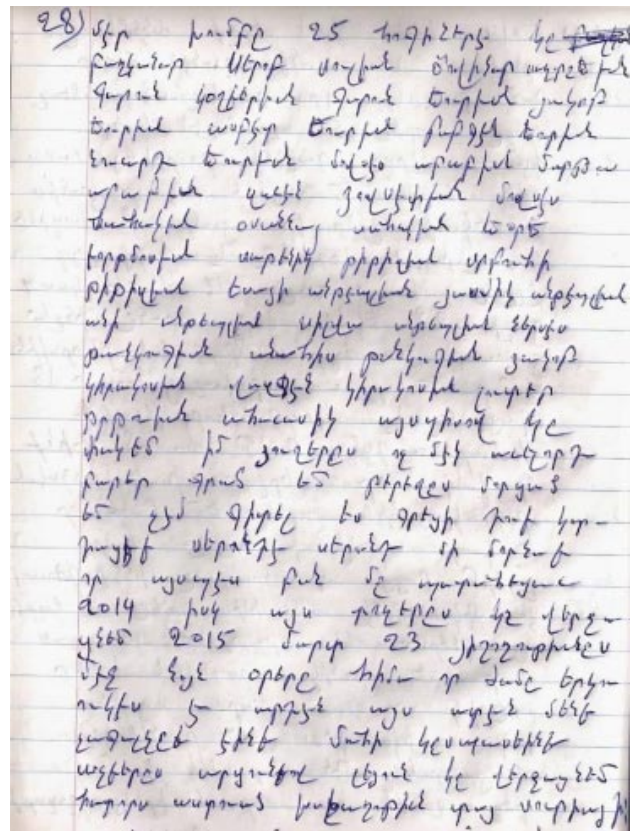
րապ էր՝ Լոյսիսկ խորանը. աթոռներուն վրայի բազմոցները չկային. աթոռներուն վրայ տեղտեղ դանակներ կային: Դանակ որ կ'ըսեմ մեծ-մեծ դանակներ էին, իսկ *փիականոյն* կտորները մկրտարանին առջեւն էին: Աղօթեցինք «Յայր Մերը», «Տեր Ողորմեա» երգեցինք, բայց չկրցանք վերջացնել, լացինք:

Յիշեցնեմ, որ այսքան ատեն մենք անձնաթուղթ չունեինք: 23 Մարտին մեզմէ առած էին արդէն: Մեզի նկարելէն եւ խօսեցնելէն վերջ ըսին, որ մեզ Թուրքիա պիտի տանին: Ըսինք, որ մենք Թուրքիա չենք երթար: Երբ ուզեցին գիտնալ պատճառը, ըսինք որ թուրքը մեր թշնամին է: Այդտեղ ըսինք, որ մենք մեր անձնաթուղթերը կ'ուզենք: Մեզի ըսին, որ մեր անձնաթուղթերը սահմանը պիտի տան մեզի: Մեր տեղէն չարժեցանք, մինչեւ որ անոնցմէ մէկը գրպանէն քանի մը հատ հանեց եւ բաժնեց: Միայն կիներուն անձնաթուղթերն էին, իսկ տղամարդոցը՝ չկային: Հոս մոռցայ յիշել, որ երբ որ մենք եկանք, հասանք, եկեղեցիին բակը *տոռքայ* մը կեցած էր: Մենք հասանք, շարժեցաւ, իջաւ Սամիրամիս պանդոկին քով եւ ռումբ մը նետեց: Ասիկա մեր աչքերով տեսանք: Մեզի ըսին՝ ահաւասիկ ձեր զինուորները ձեզի կը գարնեն: Բայց ո՛ր էին մեր զինուորները: Չկրցանք ըսել, որ դո՛ւք նետեցիք այդ ռումբը: Հրապարակին խանութները ամենը վառած էին, իսկ չվառածներն ալ՝ պարպուած: Փողոցները ամբողջ երկաթ էր, կլոր-կլոր երկաթներ: Ո՛ր տեղէն բերած էին, ի՛նչ ըրած էին, մարդ չէր գիտեր:

ԴԷՊԻ ՎԱԳԸՅ

Լորէն *օթօ* մը եկաւ, նստանք եւ քալեց: Ուղղակի թրքական սահմանը իջանք: Տեսայ որ սահմանին մեր կողմը ակերակ էր, իսկ իրենց կողմը դրախտի պէս: Շատ ծարաւ էի. կոկորդս չորցած էր. լեզուս կոկորդս կ'երթար: Հարցուցի՝ ջուր կա՞յ: Ըսին՝ պա՛ղ կ'ուզես, թէ տաք: Տարբերութիւն չ'ըներ, ըսի: Մէկ շիշ ջուր տուին. մէկ պուտ առի, տասնութ օրուան մէջ ամենէն քաղցր ջուրն էր, բայց չկըրցայ խմել: Մտանք թրքական սահմանէն ներս: Այլեւս Քեսապ չկա՛ր, ոչ ալ քեսապցի: Արդէտք ո՞ր էին, ո՞րջ էին, թէ մեռած: Լուռ չունեինք ոչ մէկէն: Մտանք *օթօ*ները՝ երկու *վան* եւ մէկ *անպիլանսու* քալեցինք: Մինչ այդ ժամը վեց էր, արդէն մուր էր, գացինք, հասանք Քեսապի

այդ դիմացի գիւղը **Ուրտէ** (Եայլատար) ըսուած դժոխքը: Այդտեղ իջեցուցին մեզի, սրահի մը մէջ: Բժիշկ բերին, աչքերնս քննեց եւ մեր արեան ճնշումը չափեց: Յետոյ մեզի համար ընթրիք բերին: 18 օրուան մէջ առաջին անգամս էր, որ կերակուր տեսանք: Ես չկրցայ ուտել, բայց ուտողը կերաւ: (Հոս յիշեմ, որ այդ 18 օրուան մէջ մեր գլուխը գոց էր: 23 Մարտին անկողինի սաւան մը պատռեցի եւ մեզի գլխու թաշկի-

Ծովինարի ձեռագիրը

Նակ պատրաստեցի): Հոն մեր անունները ուզեցին: Անշուշտ մեր անունները արաբերէն գրուած են, իսկ իրենք թրքերէն գրեցին: Քիչ մը դժուարութեամբ գրեցին, ես իրենց օգնեցի: Ժամը ութին ճամբայ ելանք այդ գիւղէն: Չեւած մեզի թուղթ մը բերին, որպէսզի ստորագրենք: Ես ըսի՝ մենք այս թուղթը չենք ստորագրեր: Հարցուց, թէ ինչո՞ւ: Ըսի՝ մենք չենք գիտեր ո՞ր կը տանիք մեզ: Ըսաւ՝ հայերուն քով պիտի տանինք: Մենք չհաւատացինք: Թուղթը երբ իրենցմէ ուզեցի, որ նայիմ ինչ գրուած է մէջը, տուին: Կարդացի ինչ որ գրուած էր: Գրուած էր՝ «*Մենք այս հայերը յանձն առինք եւ պիտի տանինք Սուսա լերան հայերուն յանձնենք*»:

Այդ ատեն ստորագրեցինք:

ՅԱՅՐԵՆԱԿԻՅՆԵՐՈՒ ԲՈԿ

Երկու օթյակները քալեցին: Մօտաւորապէս երկուքուկէս ժամ գացինք: Ճամբան շատ գիւղեր կային: Մինչ այդ ես լեռներուն վրայ կարմիր լոյսեր կը տեսնէի: Չինուորին հարցուցի, թէ այդ կարմիր լոյսերը ի՞նչ են: Ինծի ըսաւ.

-Դուք Սուրիա այսպէս լոյս չունիք: Սուրիա մեզմէ յիսուն տարի ետ է:

-Յիմա ալ դուք յիսուն տարի ետ տարիք, եղաւ հարիւր: Եկանք հասանք 1915-ին, - պատասխանեցի ես: Չինուորը լռեց, պատասխան չտուաւ:

5 Ապրիլին, ժամը 11:00-ին, հասանք Մուսա Լեռ: Մինչեւ եկեղեցիին խաչը չտեսանք՝ չհաւատացինք, որ հայկական տեղ հասած ենք: Բոլոր հայերը հոն հաւաքուած էին, մեզ դիմաւորեցին ուրախ սրտով, մեզի համար ընթրիք պատրաստած էին, ուտողը՝ կերաւ, չուտողը՝ չկերաւ: Նոյնիսկ պառկելիք տեղերնիս պատրաստ էր: Մտանք քնանալու: Ի՛նչ աղուոր էր անկողինին մէջ պառկելը: Տասընուրը օր գետինները տապալտկած էինք:

Առտու արթնցանք: Արեւը ծագած էր արդէն: Չորս կողմը հայութիւն, պարտեզներ: Բեսապը յիշեցինք: Բեսապը առանց քեսապցիի՝ Արդեօք ո՞րչ էին անոնք: Մեզի պէս չարչարուած էին, լուր չունէինք:

Հոս կ'ուզեմ յիշել, որ Պտամա մեր եղած ատենէն մինչեւ Պեյրուս մեր երթալը մեծ տարիքով ծեր մը կար մեզի հետ: Անոր շատ խնամք տարի: Քանի մը ծերեր կային, բայց ան աւելի ինկած ծեր մըն էր. *փամփոքր* կը դնէի իրեն. երկու ամիս կերցուցի-խմցուցի, փոխեցի, խնամեցի: Ասիկա իմ անձնական կեանքս չէ:

ՎԱՐՐԾԻ ՄԷՉ

Մուսա Լեռ մնացինք մեկուկէս ամիս: Մեր հասնելէն քանի մը օր վերջ վարչութեան հետ ժողովի մը ներկայ գտնուեցայ եւ համաձայնեցան, որ ճաշը ես եփեմ: Սկսայ գործի: Ամէն առտու նախաճաշ, կէսօրին՝ ճաշ, իրիկունս ալ՝ ընթրիք: Այսպէս կ'անցնէին մեր օրերը: Ամէն օր կէսօրէ ետք կը հաւաքուէինք եկեղեցիին բակը: Բոլոր տիկիներուն հետ միասին կ'անցընէինք, այցելուներ կ'ունենայինք, թղթակիցներ կու գային, հիւրերով շէն էինք:

Բայց ամէն օր Բեսապը եւ գաւազներս

կը փնտռէի: Մեկուկէս ամիս արցունքը աչքերես պակաս չեղաւ: 33 ընտանիք էին, հարազատ էին ամէնքն ալ: Ամէն մէկ ընտանիք իր հարազատութիւնը ուներ մեզի հանդէպ: Բոլորն ալ մեր քոյրերն ու եղբայրներն էին, իսկ երիտասարդներն ու պզտիկները՝ մեր գաւազներուն պէս: Հոս կ'արժէ յիշել քանի մը անուն. Ճեմ, Կարպիս, Պետրոս, Պերճ, Միսաք: Ասի մեր վարչութիւնն էր: Տիկիներ՝ Լորա, Կարինէ, Գոհար, Մարգարիտ, Յասմիկ, Զարոյիկ, Սրբուհի, Անայիս, Թալին, Էլենա... Մեր անբաժանելի հարազատներն էին: Ամէն կէսօրէ ետք այցելութիւն կու տայինք այս ընտանիքներուն՝ մինչեւ ընթրիք պատրաստելու ժամը ըլլար: Պոլիսէն պատրիարքը եկաւ, հետը՝ սրբազանը: 2-3 օր մնացին: Գիւղը եկեղեցի ունի, բայց 15 օրը անգամ մը պատարագ կ'ըլլայ. երիտասարդ տեր հայր մը մէկ Կիրակի այդտեղ, միւս Կիրակի Իսկենտերունի մէջ պատարագ կը մատուցէր:

Ամէն օր մեր տան *պալքուէն* Կասիոսի (ճապալ Աքրայի) միւս երեսը կը դիտէինք: Երբեմն-երբեմն ռումբի ձայներ կը լսէինք, կ'ըսէին Եքիզօլուքէն է այս ձայնը: Կ'իջնէինք պարտեզները կը պտտէինք: Արդէն իրենց տուները պարտեզներուն մէջն էր: Ամէն Հինգշաբթի գիշեր, գիւղին երիտասարդները նուագախումբ կազմած սովորութիւն ունեցեր են հաւաքուելու եկեղեցիին քովի *փախսիոն*ի բակը, հոն նուագելու եւ երգելու, անշուշտ իրենք իրենց մէջ: Բայց անոնք, քանի որ մենք նեղուած վիճակի մէջ էինք, մեր հոն եղած մեկուկէս ամսուան ընթացքին միայն երկու անգամ նուագեցին, այն ալ վերջին տասնհինգ օրուան մէջ: Շատ լաւ նուագախումբ մըն էր:

Օր մը պրն. Ճեմը եկաւ եւ ըսաւ.

-Աչքերնիդ լոյս, ձեր թուղթերը եղան:

Մէկ կողմէն ուրախացանք, միւս կողմէն տխրեցանք: Ուրախ էինք՝ պիտի երթայինք մեր հարազատներուն քով, տխուր էինք՝ պիտի բաժնուէինք մեզի տեր եղողներէն: Շատ ուրախ էինք հոն: Ուրախ էինք, որովհետեւ իրենք մեր հայրենակիցներն էին: Մենք երբ որ Բեսապէն հոն գացինք 12 հոգի էինք, յետոյ 4 հոգի եւս բերին: Հոս յիշեմ մեր անունները. Սերոբ Սուլեան, Ծովինար Սաղտըճեան-Սուլեան, Յակոբ եւ Վազգէն Կիրակոսեան եղբայրներ, Յակոբ, Ասպետ, Բաբգէն, Նուարդ ճուր-

ԳԱՆՁԱՍԱԳՐ

եաններ, Եսայի, Յասմիկ, Սիլվա, Անի Այնթապցիներ, Գարուն ճուրեղ, Գարուն Բեռնիկ, Զաւեն Յովսէփեան, Լուսեր Թրթրուեան, Մովսէս եւ Մարթա Արապեաններ, Ճորճ Զորթմոսեան, Ներսէս, Աննա Թանկուբեաններ (հալէպահայեր), Սարենիկ եւ Սրբուհի Թիթիգեան քոյրեր, քոյր ու եղբայր Ովսաննա եւ Մովսէս Սահակեաններ:

Բաժնուած էինք երկու *փանսիոնի* մէջ, մէկը միւսէն՝ 25 մեթր հեռաւորութեան վրայ: Վարի *փանսիոն* կեցողները առտու կու գային, իրիկունը կ'երթային քնանալու: Կեդրոնը մեր *փանսիոն*ն էր: Ամէն գիշեր բոլորը տեր եւ տիկին կը հաւաքուէին մեր քով մինչեւ ժամը 10:00-ը կամ 11:00: Ժամը տասը ըլլալուն պէս՝ մէկ անգամ կը ծափահարէի, եւ ամէն մարդ կը պատրաստուէր տուն երթալու համար: Զանի որ ամէնը աշխատող էին՝ չէի ուզեր արգելք ըլլանք անոնց: Այս էր մեր կեանքը հոն, ինչ որ մեր տեսածին համեմատ՝ թագաւորական էր:

Օր մըն ալ եկաւ զինուոր մը, հետն ալ *վալ* մը բերած էր, մեզի ըսաւ, որ եկած է մեզ տանելու: Իրեն ըսի.

-Մենք հետոյ տեղ չենք երթար:

-Ինչո՞ւ,- ըսաւ զինուորը:

-Մենք չենք գիտեր՝ մեզի ո՛ւր պիտի տանիս:

Ընկերներուս ալ ըսի.

-Մի՛ ելլէք *օթօ*:

Մարդը ըսաւ, որ մեզ *Նուֆուս* պիտի տանի: Մենք չհաւատացինք: Շատ ստիպեց: Նորէն պնդեցի ըսածս: *Նուխթարին* հետ խօսեցաւ, թէ հոս կին մը կայ չ'երթար, եւ չի ձգեր որ միւսներն ալ հետս երթան: Մինչ այդ եկաւ Միսաք աղբարը: Ինծի հարցուց.

-Ի՞նչ ըսեր ես մարդուն:

-Մեզ կը ստիպէ, որ հետը երթանք, մենք ալ չգացինք, քանի որ չենք գիտեր ո՛ւր պիտի երթանք:

Լա՛ւ ըրեր ես,- ըսաւ Միսաք աղբարը: Յետոյ ինք մեզի հետ եկաւ, որպէսզի մեզի համար *իխրած քէյտ* հանեն: Մէկ-մէկ ներս գացինք, որպէսզի մեզի համար թուղթ հանեն:

Կարգս եկաւ: Թուղթը ստորագրած ատենս պաշտօնեան ինծի ըսաւ.

- Ինչ աղուոր ձեռքեր ունիս:

-Դուն մի՛ նայիր իր ձեռքերուն: Այս ձեռքերը մէկուկէս ամիս եղաւ կերակուր կ'էփեն,-

ըսաւ Միսաք աղբարը անոր:

Մտքես ըսի, որ այս ձեռքերը հայու ձեռքեր են, ձեր գող ու յափշտակող ձեռքերուն չեն նմանիր:

*Իխրած քէյտ*ը առինք: 48 ժամուան համար եղանք թրքահպատակ, որպէսզի կարենանք թուրքիայէն դուրս ելլել: Ա՛խ այդ անիծեալ թուրքը եւ թուրքիան: Աստուած լոյսերնիս մարե, արեւուն ճառագայթները թող պակաս ընէ թուրքիոյ վրայ:

ՎԵՐԱԴԱՐՁ ՏՈՒՆ

Օր մըն ալ եկաւ մեկնումի ժամը: Հաւաքուեցանք ամէնքս, միասին ճաշեցինք ու կէսօրէ ետք 18 հոգիով ճամբայ ելանք դէպի Անտիոք, մեզի հետ էին երեք վարչական՝ Միսաք, Պետրոս եւ Ճեմ: *Վալ*երով գացինք մինչեւ Անտիոք, անկէ օդանաւով մինչեւ Պոլիս: Հոն իջանք օդակայանը, գիշերուան ժամը ութն մինչեւ ժամը տասներկու մնացինք օդակայան: Ժամը տասներկուքին նստանք Լիբանան գացող օդանաւը եւ մօտաւորապէս երեք ժամ ետք հասանք Պէյրուս: Հոն մեզ դիմաւորեցին ակումբի տղաքը եւ իրենց պատասխանատուները: Օդակայանէն մեզ տարին Ազգային Առաջնորդարան: Օրուան Առաջնորդն էր քեսապցի հայր Շահէ Փանոսեան: Հոն բաւական քեսապցիներ հաւաքուած էին, տեսնուեցանք, համբուրուեցանք, լացինք, պատմեցինք: Մեզի համար ընթրիք պատրաստած էին: Մինչեւ առտուան ժամը երեքուկէս հոն մնացինք: Շատ դժուար բաժնուեցանք մեր սուէտացի եղբայրներէն:

Իսկ մենք մէկ ամիս մնացինք Լիբանան: Հոն շատ լաւ անցուցինք: Հարազատներ, բարեկամներ եկան մեզի այցելեցին: Իսկ մեր միւս ընկերակիցներէն ոմանք ծերանոց իջան, ոմանք՝ իրենց հարազատներուն կամ ազգականներուն քով: Հոն մնացինք մինչեւ որ մեր թուղթերը եղան, յետոյ եկանք Լաթաքիա:

21 Մարտ 2014. անիծեալ օր: 21 Մարտին ելանք տունէն, 25 Մարտին մեզ տարին Պատամա կոչուած անիծեալ տեղը, 5 Ապրիլին հոնկէ մեզ բերին Բեսապ, յետոյ տարին թուրքիա՝ հայկական Վազըֆ գիւղը, հոնկէ 15 Մայիսին գացինք Պէյրուս. 16 Յունիսին եկանք Լաթաքիա, 18 Յունիսին գացինք *սիւսիէ* հարցաքննութեան համար. 16 Յուլիսին եկանք Բեսապ, 28 Յուլիսին եկանք մեր տունը:

Մինչև Յունուար սպասեցի ճամբորդական տետրակի համար եւ չեղաւ: 18 Յունուարին դարձեալ ներկայացայ *սիասիէ՛* երկրորդ հարցաքննութեան համար: Արդէն հասած էինք 2015: Քանի մը օր ետք առի ճամբորդական տետրակս: Հիմա ուրախ եմ, քանի որ ճակատս բաց է: Որեւէ հարց չունիմ:

Մեր խումբը 25 հոգիներէ կը բաղկանար. Սերոբ Սուլեան, Ծովինար Սաղտըճեան, Գարուն Քեօշկերեան, Գարուն Ճուրեան, Յակոբ Ճուրեան, Ասպետ Ճուրեան, Բարգէն Ճուրեան, Նուարդ Ճուրեան, Մովսէս Արապեան, Մարթա Արապեան, Չաւեն Յովսէփեան, Մովսէս Սահակեան, Ովսաննա Սահակեան, Ճորճ Զորթոնսեան, Սաթենիկ Թիթիգեան, Սրբուհի Թիթիգեան, Եսայի Այնթապեան, Յասմիկ Այնթապեան, Անի Այնթապեան, Սիլվա Այնթապեան, Ներսէս Թանկուքեան, Անայիս Թանկուքեան, Յակոբ Կիրակոսեան, Վազգէն Կիրակոսեան, Լուսեր Թրթռեան:

Ահաւասիկ, այսպիսով կը փակեմ յուշերս: Ո՛չ մէկ անելորդ բառ գրած եմ: Թերեւս բաներ մոռցած եմ, չեմ գիտեր: Ես գրեցի՝ դուք կարդացէք: Սերունդէ-սերունդ մի՛ մոռնաք, որ այսպիսի բան մը պատահեցաւ 2014-ին:

Իսկ այս տողերս կը փակեմ 23 Մարտ 2015-ին, եւ յիշողութեանս մէջ՝ նո՛յն օրերը: Հիմա գիշերուան ժամը երկուքուկեսն է: Արդէն այս ատեն մենք Չագալչըզ էինք... Մահը կը սպասեինք...

Աչքերս արցունքով լեցուն՝ կը վերջացնեմ հատորս:

Աստուած խաղաղութիւն տայ Սուրիոյ:

* * *

Ծանօթ.-

Ծովինար Սաղտըճեան-Սուլեան Քեսապի Ազգային Ուսումնասիրաց Միացեալ Ճեմարանի մանկապարտեզի երկար տարիներու հոգատար մայրիկն էր, որ երկու տարի առաջ հանգստեան կոչուեցաւ՝ տարիքի բերումով: Դպրոցէն ներս ան երբեմն դրուագներ կը պատմեր Քեսապի 21 Մարտ 2014-ի ծանօթ դէպքին մասին իր յուշերէն: Տրուած ըլլալով որ ահաբեկիչներուն ներխուժումէն ետք Քեսապ մնացած էր՝ շատ բան տեսած էր սեփական աչքերով:

Տեղական, հայրենի, թէ օտար պատկե-

րասփիռի կայաններու թղթակիցներ խօսիլ տուած են իրեն, եւ ան բազմիցս անոնց պատմած է իր պատմութիւնը: Տեղեակ ըլլալով հանդերձ այս իրողութեան՝ առաջարկեցի իրեն, որ գրի առնէ իր յուշերը: Պատճառաբանեց, թէ չի կրնար, որովհետեւ հայերէն լաւ գրել չի գիտեր: Քաջալերեցի զինք, որ անպայման գրէ: 2015-ի Մարտի օր մը յայտնեց, թէ սկըսած է գրել, մինչեւ որ օր մըն ալ ուրախութեամբ տեղեկացուց. *«Վաղը կը վերջացնեմ»*: Այդ օրը 22 Մարտի 2015-ն էր: Յաջորդ օրը իսկապէս ալ վերջացուցած էր գրելը, բայց գրութիւնը անմիջապէս չյանձնեց: Համարձակութիւնը չէր որ կը պակսեր իրեն, այլ չէր ուզեր բաժնուիլ գրութենէն: Կը հասկնայի զինք:

-Բե՛ր, «Գանձասարի»ն պիտի դրկեմ,- ըսի:

Չհաւատաց, բայց բերաւ եւ տետրակը իրեն վերադարձնելու պայմանով յանձնեց: Առանձնաբար առաջարկեցի իրեն, որ գրէ նաեւ իր ինքնակենսագրութիւնը, չառարկեց:

Ան իր յուշերը գրած է գիշերները, լուսարձակի լոյսի տակ, - այն ատեն ելեկտրականութիւնը կ'անջատուէր երկար ժամեր, - առանց կողմնակի անձի մը ներկայութեան եւ առանց որեւէ պարտադրանքի: Այնպէս որ իր վաւերագրական պատումին բովանդակութիւնն ու մտածողական գիծը՝ ինքնաբոլիս է եւ չէ ուղղորդուած որեւէ ձեւով: Իբրեւ ականատեսի վկայութիւն, կրնայ հում նիւթ ծառայել պատմագրութեան:

Յուշագրութիւնը դպրոցական միագիծ սովորական տետրակի 28 էջ կը գրաւէ: Գրուած է կապոյտ գոյնի մելանով, էջերը թուագրուած են:

Հարազատ մնացած եմ գրութեան ոճին: Կատարած եմ լեզուական անհրաժեշտ սղորբագրութիւնները: (Հոս տեղ չէ գտած յուշագրութեան միայն 23-26 էջերու բովանդակութիւնը՝ զուտ անձնական բնոյթի նիւթ ունենալուն պատճառով):

Շողիկ Աշրգեան

ԷՋԵՐ ՆԱԼԷՊԱՆԱՅ ՎԱՐՊԵՏԻ ՄԸ ՕՐԱԳԻՐԷՆ

Յամբիկը շուկայի պատկառելի, յարգուած եւ աշխոյժ վարպետներէն էր. տարիքով մեծ չէր, սակայն երիտասարդ ալ չէր: Կը սիրէր օգնել, կը հասներ բոլորին. դրացիները, ընկերները երբ գործի կամ աշխատանքի մէջ հարց ունենային՝ Յամբիկին կը դիմէին: Ան կը սիրէր ոչ սովորական գործեր աշխատիլ: Վերջերս քաղաքին մէջ աշխուժութիւն մը սկսած էր. քաղաքը ջուրի տագնապ կ'ապրէր, այդ իսկ պատճառով պետութիւնը ձեռնարկած էր հինգերորդ խողովակաշար մը հաստատելու աշխատանքին՝ Եփրատէն Յալէպ: Յամբիկ ներկայ էր, «այս գործը իմս է», կ'ըսէր: Ան աչ ու ձախ կը յայտարարէր այդ մասին, հայ երիտասարդներ կը հաւաքէր շուրջը, գործիքներ կը պատրաստէր, փոփոխութիւններ կ'ըներ հաստոցներու կազմին մէջ, ճարտարարուեստի յատկացուած շրջանէն հող կը վարձէր եւ այլն: Վերջապէս սկսած էր խողովակաշարի յատուկ խողովակին նախօրինակը պատրաստել (Յասակը հինգ մետր, իսկ ներքին տրամագիծը երկուքուկէս մետր, մէջը թեֆլօնամիացուած սիմէնտէ խողովակ մը): Անոր կաղապարները պատրաստելն իսկ մեծ աշխատանք էր: Այս խողովակներուն կաղապարի պատրաստութեան յատուկ հաստոցները Յամբիկի ձեռքին գործն էին: Աչ ու ձախ վագք, ծախս, ժամանակի հետ մրցում... եւ Յամբիկ յաջողած էր: Մայիս 2012-ին նախօրինակը կը յանձնուէր ընկերութեան կեդրոնական տնօրէնութեան: «Չէ՞ որ Մայիսը յաղթանակի ամիս է», կ'ըսէր Յամբիկ:

Օր մըն ալ կացութիւնը վատթարացաւ, գործատեղի չկրցանք հասնիլ, ճամբաները գոց էին: Իրարանցում մը կար, ժողովուրդը բո-

ղոքած էր, չէինք հասկնար ինչ է պատահածը, քանի մը օր ետք արդէն լուրեր հասան, թէ գործատեղին կողոպտուած է: Ալ հոն ոչինչ մնացած էր, ո՛չ գործիքները, ոչ ալ գործատեղին:

Աւա՛ղ, ամէն ինչ կորաւ: Կացութիւնը վատանալ սկսաւ: Պատերազմի այս կամ այն ճակատին վրայ հողաբարձը (պուլտոգր) աւրուած է, պէտք է նորոգել, սակայն ինչպէս հասնիլ հոն, չէ՞ որ կրակոցները կը սաստկանան: Ուշացումը, սակայն, ճակատագրական է, չ'ըլլար ուշանալ:

-Երթանք, Աստուած կը պահպանէ մեզ, կ'ըսէր Յամբիկ:

Խանութ մը վարձեց այս անգամ Նոր Գիւղէն եւ նետուեցաւ գործի:

-Տղա՛ք, երթանք...
-Ո՞ւր, վարպե՛տ...

Ու դէպի Խանասէր ճամբայ ելան:

-Ուշադրութիւն, տղա՛ք, ուշադրութիւն, մօտեցանք:

Ու յանկարծ....

-Կեցէ՛ք քիչ մը, ճամբան փակ է, անցարգելին մօտ կանգնած զինուորը կ'ըսէ, թէ գարկ կայ, համբերեցէք: Մի՛ մտահոգուիք, հիմա կը դադրի:

Եւ այսպէս ամիսներ շարունակ...

-Տղա՛ք, այսօր Նոր գործ ունինք:

-Ի՞նչ, վարպե՛տ, խանասէ՞ր պիտի երթանք:

-Ո՛չ, Ռամուսէ: Յարաւային ճամբուն վրայ գտնուող պէթոնի խառնիչը եւ անոր սարքերը քանդուեր են: Շատ կարելոր է, պէտք է վե-

ACDelco®

HANKOOK®
POWER CONTROL

ՅԱՐՈՒԹ ՕԲՃԵԱՆ

GLOBAL

ARTIN OKJIAN

All Kind of Batteries

Premium Car and Truck Batteries

Designed by HWY® | Istanbul | +90 532 96664403

Aleppo - Suleymaniyeh - near Al Tatan gas station
Tel. 021 4444 614 Mob. 0944 469 417

Sarkis سركيس

ՄԱՐԳԻՍ ԿԻՒՆԱԼԵԱՆ

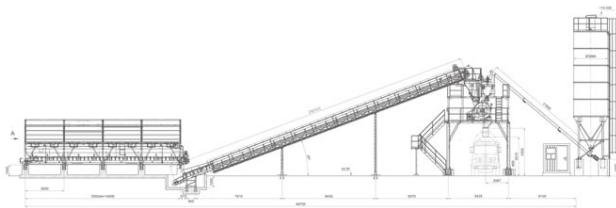
Sarkis
*Shine like a sparkling diamond
with Sarkis*

ՀԱԼԷՊ - ՄԻԼԵՅԱՆԻԷ
Մայր փողոց
Հեռ. 460 6759
Մագո 0933 555 041

րականգնել այդ գործիքը: Երթանք, տեսնենք:

Համբիկ հասաւ *պէթոն* արտադրող գործիքին, սակայն ոչինչ մնացած էր անկէ, միայն կմախք մը կար, երկաթի կոյտ մը եւ ոչինչ...:

Այս երկաթներուն ո՞ր մասը պիտի վերաշինուի, ի՞նչ օրինակով եւ չափերով, ուրկէ՞ հաւաքել տուեալները, ոչ ոք կրնար բացատրել: Այս կացութեան մէջ ուրկէ՞ ճարել անոր յատուկ կտորները: Համբիկի մտքին մէջ նման հարցումներ կը ծագէին ու անպատասխան կը մնային: Համբիկ ապշած էր տեսարանի

ահագնութեան դիմաց: Անհրաժեշտ էր հիկզայլազան չափերով գուփեր (սիլօ), փոխադրիչներ, սահող կշիռքներ, պէթոնի խառնիչ, ճնշակ, շրամուղ, կեռանիւի գանազան չափերով տուփեր, շարժիչներ, ելեկտրածին մեքենաներ, փոխատարներ եւ այլ մանր-մունր յատուկ կտորներ: Մէկ խօսքով՝ ամէն ինչ:

Համբիկ հաւաքեց տղաքը եւ անցաւ գործի: Օր մը, երկու, շաբաթ մը, երկու, ամիս մը, առաւօտեան կամ ուշ գիշերին՝ լուսարձակի լոյսով գործը կ'ընթանար:

Տղաքը մերթ կ'աշխատէին, մերթ կը թաքնուէին հրասանդէն կամ ուղեկորոյս փամփուշտներէն: Համբիկ ամէն տեղ էր. Մէյ մը կ'իջներ քաղաք՝ գործեր կարգաւորելու, մէյ մը կու գար խանութ՝ գործիքներ վերցնելու, մէյ մը կ'երթար տղոց աշխատանքին հետեւելու եւ բարեփոխումներ կատարելու: Քաղաքին մէջ կը գտնուէին կտորներ, պիտանի իրեր, սակայն ոչ բոլորը պիտանի էին, պահանջուած չափերը չունէին: Համբիկ ստիպուած էր կեռանիւի շատ մը տուփեր բարեփոխել, կտորներ տեղական պայմաններով վերապատրաստել, այլ մասեր նորոգել, ջըլլալիքը ջըլլալիք դարձնել, եւ մեքենաները կեանքի կոչել կամ այլ լուծումներ տնօրինել: Վերջապէս, կարճ ժամանակամիջոցի մը մէջ ամէն բան պատրաստ վիճակի մէջ յանձնել: Հայ վարպետին յատկութիւնն էր այս:

-Այսօր գործիքը պիտի աշխատցնենք,

տղաք, ուշադի՛ր եղէք, անկիւն մը թերի չծագէ, մեր համբաւին չի վայելէր:

Որոշուած պահուն, գործիքը ստանձնելու եկող պատասխանատու պաշտօնեաները ներկայ էին: Համբիկ ալ ներկայ էր: Բոլորը անհամբեր կը սպասէին: Կ'ուզէին տեսնել, թէ ինչպէ՛ս քանդուած *պէթոնի* խառնիչը եւ անոր գործիքները կեանքի կոչուած էին: Յանկարծ մօտակայ դաշտերէն կրակոցի ծայներ լսուեցան: Ներկաները պահ մը տատամսեցան... Մնա՞ն թէ մեկնին: Որոշեցին զգուշութեամբ հետեւիլ Համբիկի աշխատանքին:

Խառնիչը աշխատեցաւ, սկսաւ *պէթոն* արտադրել: Ներկաները ուրախ էին, Համբիկ՝ շատ աւելի: Պաշտօնեաները իրենց գրաւը տանուլ տուած էին. «Հայտա շողջլ արմանի» (Ասիկա հայու գործ է), ըսին ու յաջողութեան քաղցրեղէնը ուզեցին իրարմէ եւ Համբիկէն:

Համբիկը բարձր տրամադրութեամբ տուն վերադարձաւ ճաշելու: Յանկարծ թաղին ծայրէն որոտաց հրասանդի մը գնդակը:

-Ես այլեւս հոս չեմ կենար, ապրելու տեղ չէ այստեղ,- սարսափած պոռթկաց Համբիկին կիկը՝ Լենան:

- Ո՞ւր պիտի երթանք, կնի՛կ:

-Չեմ գիտեր, ես Ֆրանսա պիտի երթամ, քրոջս քով: Այսօր կը խօսիմ Մարալին հետ, մեր թուղթերը թող կարգի դնէ, պզտիկներն ալ մեզի հետ կուգան:

-Աղջի՛կ, ո՞ր պզտիկները հետդ պիտի գան: Աղջիկդ ամուսնացած է, տղադ երկու զաւակ ունի:

-Բոլորին թուղթերը միասին կը դասաւորենք:

-Ե՞, գործերը՞...

-Գործ-մործ չկայ, ըսի հոս ապրելու տեղ չէ եւ վե՛րջ:

-Շատ լաւ, աւելի խաղաղ օր մը կը մտածենք այս մասին,- մրթմրթաց Համբիկ եւ վերջ տուաւ խօսակցութեան:

Օրէ-օր վիճակը աւելի անտանելի կը դառնար: Համբիկ եւ Լենա իրարու հետ խօսելու ուրիշ նիւթ չունէին: Ամէնօրեայ իր գրոյցը «ի՞նչ կ'ըսես», «ի՞նչ ընենք» հարցումներուն շուրջ ոլորապտոյտ կը դառնար:

- Ես քրոջս քով պիտի երթամ:

- Ես գործերս եւ պայմանագրութիւններս չեմ կրնար զանց առնել:

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

-Լաւ, ես քեզ Լիբանան կը տանիմ ու կը վերադառնամ՝ գործերս շարունակելու:

Այսպէս կ'ըլլայ, այնպէս չ'ըլլար... ու Յամբիկ զիջելով Լենան Պէյրութ դրկեց: Օրերը կը սահէին, ժամանակը կ'երկարէր, ծախսերը կը բազմապատկուէին:

- Ես Յալէպ չեմ վերադառնար, Յամբիկ, մեզի համար լաւագոյն երկիրը Ֆրանսան է:

- Լենա՛, ես Ֆրանսա գործ չունիմ:

Յամբիկ այլեւս ընկերներուն հետ կը ճաշէր: Գրեթէ միշտ անտրամադիր էր: Միակ զբաղումը գործն էր: Իսկ գործին միջավայրը օրէ-օր անելի ու անելի ճնշող կը դառնար, շուկան կը նեղնար, մարդիկ անելի ու անելի անպատասխանատու եւ պահանջկոտ կը դառնային իրենց յարաբերութիւններուն մէջ: Վերջապէս տղան ընտանեօք Երոպա (Գերմանիա) առաջին ոտք դնողը եղաւ: Անոր հետեւեցաւ աղջկան ամուսինը: Յամբիկ այլեւս ոչինչ կրնար որոշել: Բանի մը ամիս վերջ աղջիկը Գերմանիա հասաւ, Լենան ալ Ֆրանսա:

-Յամբիկ, գործերը ինչպէ՞ս են:

-Լաւ են, լաւ, սակայն տրամադրութիւնս լաւ չէ, հակառակ անոր որ երէկ նոր գործի առաջարկ ստացայ: Զաղաքը շուր չկայ, իսկ ՍՆ-ը առաջարկած է «Բուէյք» գետի շուրը ջրակայաններ հասցնել, որպէսզի գետի հունին մէջ եղող խոնաւութիւնը ծծելով շուր հաւաքէ: Այդ կայաններուն սարքերը պիտի կազմեն:

Երեկոյեան Յամբիկ ճաշարան մը կը մըտնէր, որեւէ բան կ'ուտէր, ապա տան մէջ կ'առանձնանար՝ համացանցի միջոցով կնոջ, աղջկան, տղուն հետ զրուցելու միջոցով ու զիջելու կամ ընկերներով կ'երթար թուղթ խաղալու, խմելու: Օրերը կը սահէին:

Օր մը, առաւօտուն, երբ Յամբիկ գործի կ'ուղղուէր, աղջիկը հեռաձայնեց ու լացակումած յայտնեց, որ ամուսնալուծուած է եւ Պէյրութ կը վերադառնայ:

Լուրը շանթահար ըրաւ Յամբիկը, արդեօք ի՞նչ պատահած էր հոն՝ Գերմանիա, ի՞նչ պիտի ընէ աղջիկը առանձին Պէյրութի մէջ, ինքը հոսկէ ինչպէ՞ս օգտակար պիտի դառնայ անոր...:

Յամբիկ կամայ-ակամայ ձգեց ամէն ինչ եւ Լիբանան մեկնեցաւ: Շրջան մը ետք, նոյնպէս պարտադրաբար, Ֆրանսա մեկնեցաւ, Լենա-

յի մօտ, այն յոյսով, որ մօտ օրէն իր մէկ հատիկ աղջիկն ալ Ֆրանսա կը տեղափոխուի:

Յամբիկ Ֆրանսա հասնելէն ետք, ամայութիւն մը զգաց կարծեք: Ոչ մէկ բան ընելու ընդունակ էր: Օրեր շարունակ կը նստէր բազ-

կաթոռին, կը մտածէր, երբեմն ալ դժբըր նեղութենէն կը կնճռտէր, ապա կը խորասուզուէր իր մտածումներուն մէջ՝ վիշտը սրտին խորքը, ու անցեալի օրերուն երանութիւնը կ'ապրէր:

Շրջան մը վերջ Յամբիկ բախտաւորուեցաւ, զբաղում մը ունեցաւ, ինչ մեծ հարստութիւն էր օտար ափերուն մէջ զբաղում գտնելը: Յալէպէն ընկերները կը հարցնէն.

-Յամբիկ, ինչպէ՞ս ես, ի՞նչ կ'ընես:

Յամբիկ տրտմութեամբ.

-Շատ լաւ եմ, լաւ պարտիզպանութիւն կ'ընեմ այգիի մը մէջ: Չոր տերեւները կը հաւաքեմ, անելորդ ճիւղերը կը կտրեմ: Շատ լաւ եմ... Անվերադարձ օրերու կարօտով կ'ապրիմ:

Կարպիս Միևսեան

ՀՐԱՊԱՐԱԿԱԳՐԱԿԱՆ

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆԻ ՆԵՏ ԽԱՆՈՒԹԷ ԽԱՆՈՒԹ

«ԲԱՆԱՍԵՂԾՈՒԹԵԱՆ ԽԱՆՈՒԹԵՐ»

Հասան կը հեռաձայնէ: Կ'ուզեն գրական ձեռնարկ մը կազմակերպել, նաեւ Չապել Եսայեանէն ընթերցում մը կատարել... հայերէնով: Եւ միտքը ես եկեր եմ: Շատ աղէկ, բայց չգարմանալը անկարելի է: Հայերէնը ո՞վ պիտի հասկնայ իր շրջանակին մէջ: Թուրք, հայ եւ քիւրտ երեք գրողներէ գրական ընթերցումներ են ինդորոյ առարկայ ձեռնարկին բաղադրիչները, Համպուրկի այս ծայրամասին մէջ. իւրաքանչիւր հեղինակէ բնագիր եւ թարգմանութիւն (գերմաներէնի). Եսայեանի պարագային՝ ֆրանսերէնէ թարգմանուած, այսինքն՝ թարգմանութեան թարգմանութիւն. յետոյ կը տեսնեմ, որ թարգմանութիւնը կը կաղայ տեղ-տեղ, բայց հարցը այդ չէ: (Եսայեան եթէ կը գրէ, օրինակ, «...ցրիւ բուրմունք...», երանգ, լոյս եւ երազ...», գերմաներէնը կը թարգմանէ՝ «... շատ բոյրեր, գոյներ եւ լոյսեր»: Երազը մէկդի նետուած է, ցրիւ-ն ալ՝ շատի վերածուած): Թարգմանութիւն մըն է, ի վերջոյ: Բայց թարգմանչուհիին համարձակութեան նայէ՛. ամբողջ հատոր մը կազմել, հատուածներ այսպէս հայ գրողէն, առանց հայերէն գիտնալու, ֆրանսերէն *թարգմանութեան* վստահելով...: Ինչպէս ատենին Հայաստանի մէջ մայր ոռութեան թարգմանուած կտորներ անկէ ան-

համ-անհոտ կը թարգմանուէին սովետական աշխարհի որդի լեզուներուն: Քաղաքակրթեալ Արեւմուտք... կեցցե՛ս, մեռցո՛ւր լեզուները: Ու հիմա, գոնէ Եսայեան հատուածաբար կամ կաղն ի կաղ, ինչպէս որ է, ներկայ է գերմանացի ընթերցողին համար: Շնորհակալ պիտի ըլլանք: Մանրամասնութիւններով ո՞վ կը գբաղի:

Հասան ձախակողմեան թուրք է, նախկին կոմունիստ, որ իր գաղափարակից ընկերներուն հետ կը հաւատայ, որ քառասուն տարի առաջ հոն չեղածը այսօր կարելիութիւն դարձած է հոս. բանտ, ծեծ եւ հալածանք հայրենիքէն այսօր իրենց պատասխանը կը ստանան,

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

թերեւս, ժամանակի ու վայրի հեռաւորութեան: Կարելի է հիմա խօսիլ նաեւ արգիլուած նիւթերուն մասին: Եւ արգիլուած պտուղները նաեւ քիւրտերն ու հայերն են իրենց համար, անոնց մշակութային ժառանգութիւնը: Բազմագոյն Թուրքիոյ մը տեսլականը կայ: Կամ ալ՝ այդ բազմագոյնին տակ իրենց կարմիրը ներկելու ձեւ մը: Բազմագոյն կարմիր: Հոս, հիմա ընդհանրական կարելորդ այդ չէ: Կարելորդ, նոյնիսկ, Չապէլ Եսայեանին ալ Հայաստան երթալով կարծեցեալ կարմրացումը չէ. թող իրենք՝ կարմիրները այդպէս հասկնան: Կարելորդ Չապէլին ձայնն ու ներկայութիւնն է: Պարունակն ու առիթը, որ զինք կրնան յիշեցնել, յիշողութեան առարկայի վերածել: Հասան նոյնիսկ տուեալ քաղաքապետութեան առաջարկած է, որ փողոց մը Չապէլ Եսայեանի անունով կոչուի, կ'երեւի խանդավառուած Փարիզի օրինակէն, բայց դժբախտաբար չէ յաջողած: Զաղաքապետական հորհուրդին մէջ քսան հոգի հիմա գոնէ Չապէլ Եսայեանի մը ով ըլլալը գիտցաւ, կը յիշեցնէ Հասան, թեւեւ հակափաստարկը եղած է այն, որ Համպուրկի այս քաղաքամասին հետ Եսայեան որեւէ առընչութիւն չունի: Ուրկէ՞ բերել, առընչել, կարմրցնել, ընչութեան դիմաց, քով, մօտ բերել գայն: Եւ ի՞նչ է արդեօք այդ ընչութիւնը:

Բանաստեղծութիւնը խանութները կը տանին, դուրս կը բերեն գրականութիւնը իր դասական պարունակէն: Կը փորձեն: Կը հրամցնեն գայն այլ վայրերու մէջ: Այս պարագային եւս աշխարհագրական վայրերը, անոնց փոփոխութիւնները կարելորդ են: Նոյն տուեալը՝ տարբեր տեղ: Ոչ թէ տուեալը փոխել, այլ՝ միջավայրը: Բանաստեղծութիւնը՝ այլատեղ: Հոս խօսքը չի վերաբերիր գրողներու ու գրականութեամբ հետաքրքրուողներու խումբի մը, որ այսինչ տեղը կը հաւաքուի. հոս հաւաքատեղին է, որ ինքզինք կը փոխէ:

Հետաքրքրուողներ ալ կան. երեսուն-քառասուն կարելի է հաշուել: Երեք խանութները, որոնք իրարմէ հեռու ալ չեն շատ, կ'այցելենք յաջորդաբար: Առաջին խանութին տէրը ատանացի արաբ մըն է, վարսայարդար եւ

սափրիչ, քանի մը տասնամեակ առաջ հոս հաստատուած: Հոն կը կարդացուի Եաշար Քեմալի մէկ վեպէն հատուած մը. ի միջի այլոց՝ *խոշոր թիթեռնիկ մը. այնքան խոշոր, որ կարծես թռչուն ըլլար: Պատանին կը մօտենայ, որ ստուգէ, ու ահա թիթեռը կը թռի...*: Երկրորդ խանութին սեփականատիրուհին հագուստկապուստ եւ զարդեղէն վաճառող տիկին մըն է, քիւրտ կամ թուրք: Հոն կը կարդանք *Միլիտարի Պարտեզներէն* հատուածներ: Ի միջի այլոց.

«Այգիներէն անդին, թրքական թաղերն էին հոյակապ մզկիթներով, որոնց սլացիկ եւ ճերմակ միւնարէները կ'ընկերանային սեւ նոճիներու: Հեռուէն կ'երեւէր նաեւ Վոսփորի կապոյտ եւ փայլփլուն ժապաւենը, ուրկէ անդին Սթամպուլի սիւուէթը, որ, առաւօտները վարդագոյն, օրուան մէջ ոսկեգոյն եւ իրիկունները կապտորակ մշուշի մէջ շղարշուած, կը թուէր յարափոփոխ, երանգաւոր ու երագային երկիր մը»:

Այսքան գունայորդ պոլսապատկերը, – հաշուեցէ՛ք միայն գոյները՝ ճերմակ, սեւ, կապոյտ, վարդագոյն, ոսկեգոյն, կապտորակ... – հարկաւ ոչինչ կ'ըսէ ունկնդիրներուն, ոչինչով կը թարգմանուի անոնց, որոնք լեզուն չեն հասկնար, թեւեւ հասկացողութիւն կը ցուցաբերեն անոր հանդէպ, չարչրկուած բայով մը՝ կը հանդուրժեն, գայն պարզապէս ունկնդրելով: Կայ նաեւ գերմաներէն թարգմանութիւնը: Ներկայ է նաեւ հայաստանցի տիկին մը, որ, այո, Եսայեանի անունը առաջին անգամ կը լսէ հոս, եւ երբեք զարմանալի չէ այս մէկը: Բայց պէտք է ըսելիքս ըսեմ, չէ՞, ընթերցումէն ետք, քանի մը խօսքի ընթացքին: Սազ նուագողը, քիւրտ, սեբաստացի է: Սեբաստիոյ շուկային լեզուն հայերէնն էր, դար մը առաջ, գիտէ՛ք, կը յիշեցնեմ, թուրք ու քիւրտ վաճառորդներ որոշ հայերէնի մը կը տիրապետէին: Հարիւր տարի առաջ կարելին, հայերէնը, ինչո՞ն այսօր դառնայ անկարելի: Դառնաք վերջապէս այնքան հանդուրժող, որ սորվիք նաեւ այս լեզուն՝ հաճոյքի, համի համար, ոչ միայն վաճառականութեան նպատակով, շահու աղ-

քիւրի վերածելու համար, ինչպէս ատենին Սեբաստիոյ շուկային մէջ, Նոյնպէս ալ այսօր Սփիւռքի կարգ մը շուկաներուն վրայ, ուր «արեւմտահայերէնը կարելոր է» ըսողներուն ու գրողներուն թիւը չէ, որ կը պակսի, ոչ ալ անով շուկայական առուծախ կազմակերպողներուն ճամարտակութիւնը, որոնց շահը իսկապէս անկարելի է ըմբռնել, այնքան անձնական ուրախութիւն մը ըլլալուն համար, թերեւս: Այո, սորվիլ վասն համին այնորիկ, որ հարկաւ խորովածին հետ չի կրնար մրցիլ: Բայց գիտենք, դուք ալ գիտցէք, որ ոչ միայն քարէն, այլեւ ցեխէն ու աղտէն Աբրահամի որդիներ կարելի է ստեղծել:

Այս բոլորը սեբաստացի քիւրտ Նուագածուին չըսուեցան, անշուշտ, մի՛ մտահոգուիք:

Կարդացուող երրորդ հեղինակն ալ քիւրտ է՝ Ճիկերխուան, հռչակաւոր, ինծի անծանօթ: Երրորդ խանութը արեւելեան սրճարան մըն է, ուր յատկապէս քիւրտ տղամարդիկ կը խըմբուին: Թէյ, սուրճ, սիկարէթ, թղթախաղ եւ այլ խաղեր: Եւ յաճախ նաեւ՝ սիկարէթին մառախուղը: Ֆուրպուլի կարելոր խաղ մը կայ, որ կ'աւարտի՞, կարելի կ'ըլլա՞յ հեռատեսիլը մարել: շատ լաւ չեմ հասկնար: Այցելուներս կը մտնենք ու ընթերցումը ծայր կ'առնէ, որուն զուգահեռ, սրճարանին յետսամասը գրաւած ամենօրեայ յաճախորդները իրենց խաղով եւ գրոյցով զբաղած են, անոնցմէ ոմանք մեր ներկայութիւնն անգամ չեն նկատեր: Անոնց բացայայտ անտարբերութիւնը ինծի կը յիշեցնէ անընդհատ «արեւմտահայերէնը կարելոր է» ըսողներու հայոց բանակը, որուն քիթին տակ երբ բերես ու դնես լեզուն, ոչ մէկ հակազդեցութիւն կ'ունենայ, ու որքան հեռանայ լեզունէն՝ այնքան աւելի կը խօսի անոր կարելութեան մասին:

Քիւրտ երիտասարդ մը կը կարդայ Ճիկերխուանի սիրային քերթուածներէն, ու յետոյ, գրոյցին ընթացքին կը խոստովանի, որ ինք քրտերէնը այս մարդուն բանաստեղծութեան ծանօթանալով սկսած է սորվիլ ուշ տարիքին: Ապա կը սկսի քրտերէնով իր գրած *ռեկիլ* երգել, որուն իբրեւ յանկերգ մենք խում-

բով պետք է արձագանգենք՝ «Ո՞վ եմ ես»: Աւելի ուշ սրճարանատերն է, որ Ահմետ Արիֆէն կտորներ կ'արտասանէ՝ ներշնչուած:

Եւ ընթերցումով խանութները կը վերածուին բանաստեղծութեա՞ն խանութներու... : Կա՞յ ամբողջական կերպարանափոխում: Կը պատմուի, որ Յրաչ Չարդարեան իր ատամնաբուժարանը շաբաթը մէկ օր կը փակեր եւ զայն գրական հանդիպումներու կը տրամադրեր: Միայն կարելի է յուսալ, որ խանութները երբեմն դուրս գան իրենց բուն իմաստէն եւ դառնան հիւրընկալ ուրիշ բան մը, որ օտար է իրենց սկզբնապէս, բայց որ կրնայ մտերիմ դառնալ:

ԴԷՊԻ ՆԵՐՍ

Բնական է, որ յետեղեռնեան սփիւռքեան համայնքը, հասած, հաստատուած օտար միջավայրին մէջ, Միջին Արեւելք կամ Արեւմուտք, ունենայ թէ՛ դուրսին՝ շրջապատող օտարին հետ հաղորդակցութեան, թէ՛ ներսին՝ ինքն իր շրջանակին հետ յարաբերութեան երկու տարբեր մակարդակ: Երկու մակարդակներն ալ ունին իրենց կարելորութիւնը: Յաճախ այդ երկու ինքնաներկայացումները եւ ինքնագագացողութիւնները կը տարբերին իրարմէ: Ուրիշին ներկայանալ այսպէ՛ս ու ներքին շրջանակին մէջ ըլլալ այնպէ՛ս: Ներքին եւ արտաքին ճակատները, երբեմն, ոմանց պարագային, կը Նոյնանան, երբեմն ալ մէկ ճակատը վնաս կը կրէ ի հաշիւ միւսին: Մէկէն միւսը անցումը ինքնութեանական դժուարութիւններ կը յառաջացնէ ոմանց համար: *Մենք մեզի* հայ ըլլալ, *օտարին համար* հայ ըլլալ: Երկու ճակատ: Ասոնք երբեմն հակասութիւններ կը յառաջացնեն: Սակայն սփիւռքահայը եւ Սփիւռք հասած հայաստանցին, *Նոր* սփիւռքահայը, յատկապէս վերջին երկու տասնամեակէն ի վեր, Հայաստանի Հանրապետութեան անկախացումէն ետք, քիչ թէ շատ, գիտակից կամ անգիտակից, ներքին որոշ հասունութիւն մը ձեռք ձգած են եւ ըստ այնմ գիտեն՝ ո՞րը ի՞նչ ըլլալ, ինչպէ՞ս վարուիլ, ինչպէ՞ս

ներկայանալ:

Հայկական «օտարամոլութիւն»ը Պարոնեանէն ի վեր կը շահարկուի: Մենք օտարին համար սանկ կ'ընենք, նանկ չենք ըներ: Օտարին համար կ'ըլլանք այն, ինչ որ մենք մեզի չենք: Ասոնք ընկերաբանական ու հոգեբանական երեւոյթներ են, որոնք շատ հեռու կրնան երթալ: Այստեղ իմ ուշադրութեանս առարկայ կ'ուզեմ դարձնել երեւոյթ մը, որ ի վնաս ներհայկական կազմաւորումին կը գործէ: Այսորակ օտարամոլութիւնը կը սիրէ դուրսին ներկայացնել իր մշակոյթը, յատկապէս երգուպարով, սակայն այդ նոյն արուեստին զարգացման հետամուտ չէ: Ինծի ծանօթ գերմանահայ շրջանակէն օրինակները ցոյց կու տան, որ տուեալ համայնքը շատ քիչ պահեր ունի, ուր ինքզինքին՝ դէպի ներս դարձած լուսարձակ կը գործածէ:

Գրահանդէս եւ ընթերցում, դասախօսութիւն, համերգ, պար ու պտոյտ կը շանան մեր ունեցածը հրամցնել, ցոյց տալ, *դէպի դուրս* ծանօթացնել, յաճախ պատահական ձեռնարկներով: Պիտի ըսենք ու գիտակցինք, որ ատկէ անդինի հասունացման նպաստող պայմանները չկան: Աւելի ճիշդ՝ չենք ստեղծեր, կարիքը չենք զգար: Ո՞վ է որ կարիքը կը զգայ եւ զգացուածին տեղը կը բանայ: Յստակ օրինակ մը տալու համար՝ ճաշասեղանին վրայ այս կամ այն կերակրատեսակը կամ խմիչքը կը պակսին ու մէկը կը մատնանշէ անոնց բացակայութիւնը, անոնց աւանդական, համեղ կամ այլ իմաստով կարելոր ըլլալու հանգամանքը ներկայացնելով: Մասնաւոր համին յիշեցումը կատարուի: Ոչ այնպիսի հրապարակագրութեամբ, որ ինքն իր պոչը խածնող շան նման ինքնակրկնութեան շրջանակ մը կազմած է, այլ համիմաստին բերումով ու փարումով առօրեային, առօրեայէն շատ հեռու գացող:

Հայաստանի մէջ այս տարի տեղի ունեցած յեղափոխութիւնը, որ նախկին վարչակարգի հիմնական տարրերու փոփոխութեան վրայ աշխատելու ճամբան գտած պէտք է ըլլայ, կրնայ լաւ օրինակ ըլլալ Սփիւռքի հայկա-

կան կազմակերպութիւններու մէջ մաքրագործութեան աշխատանքին, ուր հին, հինցած, ապականած տարրը բաւական արմատացած ներկայութիւն է ի գին նոր, նորանալի ու... (թեւեւ ապականութիւնը ամէն ժամանակի եւ սերունդի կրնայ վերաբերիլ) ապականութենէն հեռաւորութիւն պահող տարրի մը, որ յոյսով ենք, որ պիտի գայ դեռ: Ներհայաստանեան, ներհայկական հարցերու առաւել բիրտղացումը, քննական՝ հաւաքապաշտ կամ անհատապաշտ մօտեցումներով, Հայաստան եւ Սփիւռք, *դէպի ներս* նետուած հայեացքով մը կրնայ մանաւանդ երիտասարդական շարքերէն գալ, որոնք սակայն համացանցի վրայ իսկ այնքան անկազմակերպ պատկեր մը կը պարզեն: Ասիկա զուտ հայկական երեւոյթ չէ, բնականաբար:

Մենք մեզի մեզ մտածենք ու մեր հաշիւը ընենք, ամէն համայնք իր նեղ շրջանակը գծէ, օտարին ալ մասնակցութեամբ հարկաւ:

ԱՐԵՄՏԱՅԱՅԵՐԵԸ

Երբեմն (գեր)արդիականութեան անուան տակ կայ այնպիսի հասկացողութիւն մը, ըստ որում, լեզուն, այսպէս կոչուած, «ծիւղոր» մըն է, որ կը վազէ մեր առջեւէն եւ մենք երբեք չենք կրնար հասնիլ անոր, ստիպուած ենք հետեւելու անոր, ուր որ երթայ: Լեզուն ինքզինք կը կազմէ, մեզմէ անկախ: Իբրեւ թէ: Ասիկա կարելի է ըսել չեմ-գիտեր-ինչպիսի՞ր լեզուի մը մասին: Այն լեզուն, որ չ'ուսուցուիր, դպրոցական, ուսումնական համակարգի մը մէջ չկայ ու միայն փողոցի ու խոհանոցի մէջ ներկայութիւն է, հաւանաբար կրնայ այս ճակատագիրը ունենալ: Սակայն այն լեզուն, որ ուսումնական հաստատութիւններու մէջ կ'ուսուցուի, կը խօսուի, որուն քերականութիւնն ու գրականութիւնը զարգացումի փուլեր կ'ապրին ու վեճի, քննարկումի առարկայ կը դառնան անոր լեզուական, քերականական ու գրական այս կամ այն երեսները, անընդհատ աներեւութացող ձիւղորի մը չի կրնար վերածուիլ, այլ կը լծուի, եթէ պէտք ըլլայ, եզան նման,

արօրին, որ ակօս կը բանայ հողին վրայ, եւ ոչ թէ օրին մէջ: Հողագործ եւ եզներ կրնան այս գործը կազմակերպել: Կան կազմակերպութիւններ ու հաստատութիւններ, որոնք յաջողութիւն չեն արձանագրեր լեզուով իրենց ուսանողներն ու աշակերտները խանդավառելու, պարզ այն պատճառով, որ իրենք ալ կամ *տեսլականի* պակասէն կը տառապին, կամ *փոխանցումի* հնարքներու չեն տիրապետեր, կամ չեն գիտեր, օրինակ տալու համար, որ Վարդան Մամիկոնեանը Վարդան Պասթրմամիկոնեանին հետ ի՞նչ կապ կրնայ ունենալ ընդհանրապէս եւ պատանին աւելի երկրորդը կը հասկնայ քան առաջինը, եւ իրենք անկարող են երկրորդին մէջէն առաջինը մատուցելու:

Արեւմտահայերէն Ուիքիփետիան փայլուն օրինակ մըն է անկարողութեան դրսեւորումի: Երբ տուեալ անձը արեւմտահայերէնի ու արեւելահայերէնի չի տիրապետեր, կը նշանակէ, որ իր կատարած փոխադրութիւնը տարրական սխալներ ունի: Բայց կարդացող կա՞յ: Կարելի է երգիծական ամբողջ գրականութիւն մը կեանքի կոչել այդ էջերէն եւ շատ հաւանաբար ա՛յս էջերը բազմաթիւ ընթերցողներ ունենան...:

Կը պատահի որ փորձառու, խելացի, ձեռնհաս եւ բանէ հասկցող մասնագետներ ու հետաքրքրուողներ հանդիպին ու խորհրդակցին, ըսենք, նշանաւոր համալսարանի մը մէջ: Շատ ալ լաւ գաղափարներու փոխանակումներ կ'ունենան, հեռուէն կամ մօտէն կարելի է լսել, շինիչ ու շինարար քննադատութիւններ ու ախտաճանաչումներ: Արդի՞նք: Անոնք Նոյնիսկ ի վիճակի չեն ըլլար զեկուցումները հրատարակելու: Եւ հարցը նիւթական՝ դրամական նեղութիւնն ալ չէ: Մենք կը գտնուինք կարող անկարողութեան անհասկնալի մակարդակի մը վրայ, ուր միջոցներու երակները չեն շօշափուած, ուր յումպէտս մսխումներ կը կատարուին կազմակերպչական, տօնախմբական եւ իբրեւ թէ... յանուն արդիականացման, մինչդեռ արդիւնքը կը մնայ... ապագայի երգ: Հարկաւ հասկնալի է, մասամբ, որ տարիներու վրայ կատարուելիք աշխատանքի մը արդիւնքին հարկաւոր է նաեւ տարիներ սպասել:

Եթէ Սփիւռքի մէջ դպրոց փակելը «Հայաստանակերտողութիւն» կը նշանակէ, ուրեմն անիկա վտանգաւոր նախաձեռնութիւն մըն է: «Դպրոց փակել»ն ալ բառացի հասկնալը բաւական չէ: Լաւ կ'ըլլայ որ շեշտենք, որ հայերէնի ու հայագիտական նիւթերու բացակայութիւնը (կամ ի հարկին՝ խողխողումը) դրպրոցներուն մէջ անոնց «բաց» ըլլալուն մասին լաւ վկայութիւններ չեն ընդհանրապէս:

Հայաստանի սակաւաթիւ ու սրտցաւ կարգ մը գիտնականներ, որոնք երբեմն, յաւուր պատշաճի, հետաքրքրութիւն կը ցուցաբերեն արեւմտահայերէնին նկատմամբ, հոս կամ հոն իրենց կատարած յայտարարութիւններով, փաստերով գիտենք, որ չեն զանազաներ «արեւմտահայերէնով կաղացող էջ»ը «առողջ էջ»էն: Կը բաւէ որ անոնց աչքին քիչ մը փոշի ցանուի, ու անոնք կրնան շուտով, սովետավարի, գովասանական ճառ մը սկսիլ այսինչ «գրող»ին, «մտաւորական»ին, «խմբագիր»ին կամ «լրագրող»ին հասցէին, որ հայրենասիրական առաքելութեամբ մը ոտք դրած է Երեւան կամ հոն հաստատուած է: Նոյնիսկ եթէ Երեւանի մէջ վերջին տարիներուն արեւմտահայերէնով ու ամենդական ուղղագրութեամբ լոյս տեսած որակաւոր եւ անորակ հրատարակութիւններ լաւագոյն պարագային երկու տասնեակէն աւելի գևորդ կամ ընթերցող ունին՝ պէտք է ըլլալ լաւատես...: Վստահ չեմ, սակայն, որ երկու տասնեակը շոյալութիւն մը չէ ինքնին: Հայաստանը արեւմտահայերէնի կենդանացման վայրը չէ: «Լեզուն չի ներգաղթեր», կ'ըսէ Չուլալ Գազանճեան:

ԽՉՈՒՄԾԵՒ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Լեզուն եւ մարդը շատ մը պահերու եւ շատ մը տեղեր իրենց կապը խզած են իրարմէ: Երբ, ամենէն հասարակ օրինակը, հայերէն մամուլ մը իր այսինչամեայ յոբելեանը կը տօնէ եւ զայն առիթի կը վերածէ ինքզինք իր գաղութին ներկայացնելու, կը նշանակէ որ մամուլ

ԳԱՆՁԱՍԱԳՐ

եւ գաղութ, լեզու եւ մարդ գիրար չեն ճանչնար ու ամեակը առիթի կը վերածեն ծանօթացման: Լաւ է ուշ, քան երբեք, պիտի ըսենք հարկաւ: Դրապաշտ ենք: Այսինքն մամուլ եւ գաղութ մինչ այդ իրարմէ հեռու բաներ էին, սպասեցին, որպէսզի մամլոյ այդ ամեակին առթիւ իրարու ծանօթանան, եթէ ծանօթանալը այդպէս կարելի է հարկաւ...: Իւրայատուկ ծանօթացում մըն է, արդարեւ, որ կը յիշեցնէ մեր մեծ հայրերու սերունդին պսակադրութեան առթիւ կատարուած առաջին «ծանօթացումը» զոյգին:

Յաւ ի սիրտ կարելի է հոս արձանագրել, որ Սփիւռքի մէջ հայ մամուլը չ'արտայայտեր համապատասխան գաղութին հարցերը, անոնց քննարկումը, անոնց դժուարութիւնները, ծալքերը եւ բռնաբարուած բառով մը՝ «մարտահրաւերները»: Նշուած բոլոր նիւթերուն մասին ալ տեղեկութիւններ կան հարկաթերթերուն մէջ, յաճախ՝ յաւուր պատշաճի, առանց երկու եւ աւելի կողմերու առկայութեան: Ընդհանուր իմաստով մը կարելի է ըսել, որ պատահական յօդուածներ ու քննարկումներ չեն կրնար գոցել այդ բացը, հակառակ մամուլին ալ ունեցած կամ ունենալիք համացանցային հսկայ կարելիութիւններուն: Զեռաւորութենէն անդին խզումի հարց մը կայ: Իրականութիւն արտա-յայտելու, արտա-ցոլացնելու արարքը կ'ենթադրէ հսկայական, հետեւողական ու ծանր աշխատանք: Կան սովորականի վերածուած նիւթեր, կրկնուող դատարկաբանութիւններ, մնայուն գրիչներ, որոնց անունը երբ տեսնենք, արդէն գիտենք, որ մօտաւորապէս ինչ է կարդացուելիքը: Բացառութիւնները կը յարգուին միշտ, եթէ ըլլան:

Արեւմտահայերէնին անտեսումը շատ պաշտօնական վիճակներ առած է: Վերջին տարիներուն գրեթէ «ամէն մարդ», հաստատութիւն եւ անհատ, կ'արտայայտուի, կը ցաւի, կը պոռթկայ, կը գոռայ, կը յուզուի, կը ծրագրէ, կը խօսի, կը խորհի, կը... գործէ՞ յանուն արեւմտահայերէնին: Ինծի կը պակսին տարրական փաստեր ու տուեալներ, որոնք այս լեզուին ճակատագիրը լուրջի առած են:

Եթէ տպագիր կամ էլեկտրոնային հատորներու հրատարակութիւնը, տրամադրելիութիւնը, կաղացող-մաղացող, ձաբռտուք սփռող ինքնաբոյս կայքէջերու գոյառումն ու քաջալերումը դրական երեւոյթներ կարելի է նկատել, թիրիմացութիւնը բաւական մեծ է, ըստ իս:

Դէպի տուեալ հաւաքականութիւն քայլը տեղի կ'ունենայ, երբ ուղղակի եւ առողջ կապ կը ստեղծուի կողմերու միջեւ: Փորձը տեսանք Զայաստանի մէջ: Ժողովուրդին *մասին* խօսիլը եւ ժողովուրդին *հետ* խօսիլը յաճախ ամբողջովին տարբեր բաներ են: Փաշինեանէն առաջ քաղաքական ուժերը իրենց կապը գործնականօրէն խզած էին ժողովուրդին հետ եւ ժողովուրդին *համար*-ով կը զբաղէին: (Ուրիշ հարց՝ Փաշինեանի յեղափոխութիւնը ի՞նչ ընթացք կ'ունենայ: Անոնք, որոնք յեղափոխութենէն ետք իրենց համբերութիւնը կորսնցուցած են, հարկ է որ մտածեն նախափաշինեան շրջանին փայփայած ու սուղ գիտով մեզի ծախել ուզած իրենց «համբերութեան» մասին...): Նոյնպէս ալ մամուլը, եկեղեցին, դպրոցը կըրնան հետ-ի եւ մասին-ի միջեւ տարբերութիւն չտեսնել: Զետ-ը անմիջական համագործակցութիւն կ'ենթադրէ: Սփիւռքեան մեր համայնքներուն մէջ *քաղաքական, ընկերային, մշակութային, հայագիտական, լեզուական գոյութենական*՝ հարցեր կան, որոնք մտածումի առարկայ չեն դառնար երբեք, որովհետեւ մասին եւ հետ տարբերութիւնը խզուածքի առաջնորդած է: Մտածումի առարկայ կը դառնայ հարց մը, քանի մը՝ տարբեր կողմերու քննարկումով ու հասունացումով, ոչ թէ միահեծան իշխանութեանց ներկայացուցիչներու հետ կատարուած սպառնիչ ու սպառած հարցազոյցներով:

Զամայնքի կառոյցներ իրենց հաւաքականութեան հետ կապ հաստատելու, յարաբերութիւն մշակելու դժուարութիւններ ունին: Այս դժուարութիւնները հեռացումներու պատճառ կը դառնան: Անապահովութիւնը, պատերազմը պատճառներ չեն միայն հեռացումներու ու գաղթերու: Կան միւս գաղթերը, որոնք համա-

ցանցային այս աշխարհին մեջ անկարող դարձած համայնքային կեանքի արդիւնք են:

Գերմանական դասագիրքերու մէջ երկու տող ունենալ Հայոց Յեղասպանութեան մասին. ահաւասիկ նպատակ, որ կրնայ հետապնդուիլ ամենայն խանդավառութեամբ եւ հայկական յաղթանակ ալ կարելի է զայն հրռչակել օր մը: Օրինակները շատ են. այսինչ Լահանգը, այդինչ քաղաքը, այսինչ քաղաքատարանը կ'ընդունին Հայոց Յեղասպանութիւնը, կամ վերջերս՝ Արցախի Հանրապետութիւնը: Հոյակապ: Ճանաչումի այս արշաւին մէջ, ներքին ճակատի վրայ, մշակութայինի աշխատանքը ոչ մէկ դեր ունի եւ կրնայ խաղալ: Այս է մերօրեայ փիլիսոփայութիւնը, որ մշակութայինը կարելի եղածին չափ խաղուպարի մակարդակին վրայ կը պահէ: Լեզուն եւ քաղաքականութիւնը հակառակ դիրքեր են եւ իրարու երբեք չեն հանդիպիր: Խզուածքը հոն ալ յստակ է: Այդ հանդիպումը չենք կազմակերպեր: Աւելի դիւրին է Հայաստանի Հանրապետութեան եւ Թուրքիոյ Հանրապետութեան նախագահներու հանդիպումը քան հայկական քաղաքականութեան (երբեմն նաեւ՝ հայագիտութեան) եւ հայերէն լեզուի հանդիպումը:

Վանայ Շմետտտին գիւղի բնակիչները մինչեւ այսօր *լուրկ* պիտի առնեն, կ'ըսեն, բանջարեղէնի վաճառորդին գնումի երթալը «*լուրկ* առնել» կը նշանակէ իրենց համար, կը պատմէ ուսանողս: Ատիկա՝ այդ բառը մնացեր է հայերէնէն իրենց: Նուէր եւ յիշատակ: Հայերէնէ՛ն: Հայերէն ըլլալն ալ չեն գիտեր: Ներարկած են իրենց բարբառին: Եւ ճիշդ հոնկէ է, որ պիտի սկսին հասկնալ, այդ մէկ բառով է որ պիտի սկսին կատարել գիւտն ու վերականգնումը ամբողջ լեզուին ու ամբողջ պատմութեան՝ վտարուած, կորսուած եւ խողխողուած: Իսկապէ՛ս: Ու մենք՝ ճիշդ նոյնպէս: Իսկապէ՛ս: Մենք, որ քանի մը հարիւր բառով կը խօսինք ու կը գրենք, դեռ հայերէն գործածողներս, իսկ օտարախօսներն ալ ամէն մէկ բառին պոչէն կախուած հայկականութեամբ գիւտը *կրնան* կատարել իրենց լեզուին, որ կրնայ

նաեւ ընդհանրական լեզուի մը վերածուիլ, որու միջոցաւ նաեւ, ի միջի այլոց, Եսայեան կը կարդացուի ու խանութ խանութ այցելութիւններն ալ իրենց աւարտը կը գտնեն կամ նորէն կը սկսին:

Շուկան բաց է: Ամէնէն սուղ ապրանքներն է հիմա արեւմտահայերէնը, որ չի ծախուիր: Ծախող շատ կայ, գնող չկայ, որովհետեւ ծախողը գնորդին մասին մտածած չունի: Ճշմարիտ վաճառականն է ան՝ լեզուի վաճառականը: Իրականութեան մէջ յաճախորդին հետ է գործերնիս, ոչ թէ ապրանք արտադրելու ճարպիկութեան: Գիրքերը, տպագիր ու ելեկտրոնային, ամէն ճաշակի ու տարիքի համար պատրաստուած, ծերոց եւ տղայոց, ծանօթից եւ անծանօթից, յայտից եւ անյայտից եւ ամենայն չափու հասակի կենդանեաց եւ ննջեցելոց, կրնան տրցակներով մնալ կամ համակարգիչներուն մէջ սպասել, չեն գտներ իրենց հասցէն, երբ դուն ընթերցողը դեռ չես ճանչցած, անոր հասցէն չես ձեւաւորած, դեռ չենք խօսիր զայն ստեղծելու տեսիլքիդ մասին: Եթէ կարենային տարեկան, նոյնիսկ ամսական հանդիպումներն ու ժողովումները, ձեռնարկներն ու ձեռնարկութիւնները ձեւ առնել եւ խօսիլ, յաւուր պատշաճի-ի սահմաններէն դուրս գալով՝ իրենց արդիւնքով: Մէկ ընթերցող աւելցնելով: Սպասման հիւանդութիւն մը ունինք արդարեւ: Թող կոչուինք անհամբեր: Տասը տարի եւս սպասելու պատրաստ է այս անհամբերութիւնը, եթէ գիտնայ որ կրիան ճամբայ ելած է խանութ խանութ կամ տունէ տուն, Եսայեանի կամ այլոց ընկերակցութեամբ:

Իշխան Չիֆթեան

«ՈՒՐ ՈՐ ԵՐԹԱՍ ՊՈՌՎ՝ ՆԱՅԱՍՏԱՆ, ԱՄԷՆԸ ՆԱՅ ԵՆ» ԿԱՄ ՄԻ ՕՐ ՄԱՍՈՒՆՈՒՄ

«Ուր որ երթաս՝ պոռա Յայաստան, ամենը հայ են». իմ ամենասիրած գրողներից Վիլիըմ Սարոյեանի այս խօսքն է, որ անընդհատ պտտւում է ուղեղումս հենց այստեղ՝ Սասունի Մօտկան գաւառում:

Բոլորը հա՞յ էին, թէ ոչ՝ չգիտեմ, բայց եթէ սիրում էք Սարոյեան ու եթէ գէթ մէկ անգամ եղել էք Արեւմտեան Յայաստանում՝ պատկերացնում էք, թէ ինչի մասին է խօսքը:

Մօտկան գաւառը դեռեւս տասնամեակներ առաջ կցուել է Պիթլիսի նահանգին ու առանձնացուել Սասունից: Թեւ ճակատագրի հեգնանքով հենց այստեղ ցեղասպանութիւնից յետոյ փրկուած սասունցի հայերը ամենալաւն ու ամենաերկարը կարողացան պահել իրենց բարբառը. Մօտկանի որոշ գիւղերում հայերէն խօսողներ կան մինչ օրս, իսկ Իսթանպուլ տեղափոխուած մօտկանցիները զարմանալիօրէն բարբառը շարունակում են կիրառել նաեւ տանը:

Առաջին բանը, որ աչքի է ընկնում այս կողմերում՝ հին հայկական տների առատութիւնն ու համեմատաբար լաւ պահպանուած լինելն է: Եւ ի հարկէ՝ մի աշխարհի շէկ, կարմրամագիկ երեխաներ, որոնք կարծես թէ դուրս են

գալիս ամէն քարի, ժայռի, ծառերի ու պատերի ետեւից:

Ազգակցական կապերի՞ց, դրացիական մտերմութիւնի՞ց, իսլամացուած հայ որբերի

ժառագների առատութիւնի՞ց, թէ մշակութային, պատմական ու սոցիալական (ընկերային-«Գ.») որոշ ազդեցութիւններից է, որ Մօտկանի «դէմքն» այդքան հայկական է մնացել՝ վիճելի ու անվերջ ուսումնասիրութեան առարկայ: Մէկ բան շատ յստակ է. Մօտկանը շատ է մերը, այլ կերպ ասած՝ Թուրքիայում շատ է «ուրիշ»:

Դրա վառ ապացոյցն է նաեւ այն, որ այստեղ, ի տարբերութիւն Արեւմտեան Յայաստանի գաւառների մեծ մասի, մեր բաժանած կոնֆետների (շաքարեղէն-«Գ.») մեծ մասը

մերժուեց. երեխաները հպարտ են, համեստ, նաեւ՝ զգուշաւոր: Տեսնես իրենք գիտե՞ն, որ շատ են տարբեր Պայագետի, Մանագկերտի կամ Ալաշկերտի իրենց հասակակիցներից, որոնք սովորաբար արդէն խլած են լինում կոնֆետը ձեռքից մինչ դու հասցնես առաջարկել, իսկ վայրկեաններ անց, երբ չկողմնորոշուած հարցնում են «ո՞ւմ չհասաւ», կազմ ու պատրաստ պարզում են թուխ ու սովորաբար հողոտ ձեռքերն ու անսասան դէմքի արտայայտութեամբ ասում «ինձ»...

Անկեղծ՝ սկզբում դա պատճառ էր դառնում բարկութիւնից կարմրելու, իսկ յետոյ՝ մի ամբողջ ժողովրդի դիմագիծ ու պատմական ժամանակաշրջան արտացոլող այս դրուագը

դարձաւ իմ ամենաճշգրիտ կողմնորոշիչը Արեւմտեան Հայաստանի գիւղերում, որին երախտապարտ եմ. ոչ մի անգամ եմ սխալել այս *մեթոտով* հայաբնակ գիւղեր փնտռելիս:

Հենց այդ պատճառով Սասունի Մօտկանն ուրիշ է: Որովհետեւ հիւրասիրութիւնն ընդունելիս անգամ աչքերը կախում են, իսկ վերջում անպայման ասում՝ շնորհակալութիւն:

«Տէ՛, մի բան ասա», - ասում ենք հին հայկական մի գիւղի նեղլիկ փողոցներից մէկով անցնող դպրոցական տղային՝ մեքենայի պատուհաններից հեռախօսի տեսախցիկը գործի դրած:

«Պիսմիլլա՛հ»:

Ահա այն ամենը, ինչ ուներ մեզ ասելու Սասունի այս գեղեցիկ գիւղի գեղեցիկ, խարտեաշ տղան: Ահա այն ամենը, ինչ պետք է իմանալ այս գիւղի, Սասունի, իսլամացուած հայերի ու առհասարակ՝ Թուրքիայի մասին:

Ասել է թէ՛ այստեղ երբեք ոչ ոք ու ոչինչ միանշանակ են: Սա յատուկ եմ շեշտում, որ միանշանակ չընկալէք վերելում նշածս «հա-

յաբնակ» բառը. հայն էլ է այստեղ յարաբերական հասկացողութիւն, նրանց երեխաների բղաւած «պիսմիլլահ»ն էլ է շատ, չէ, շա՛տ-շա՛տ յարաբերական:

Հենց այդ պատճառով էր երեւի տեղի մէկ այլ գիւղի հայ բնակիչներից Նասիրը սկզբում շատ լուռ: Չափից դուրս շատ է քաշում, աչքերը փախցնում ու միայն համեստօրէն ժղպտում՝ ինչ որ բան ասելու ցանկութիւնը մատնող շարժումներով: Խօսում ենք դեսից դենից, ամէն ինչից, միայն ոչ նրանից, ինչի համար եկել ենք այստեղ: Ու այդպէս մօտ կես ժամ:

Այդպէս է լինում այս կողմերում, երբ առաջին ընդունելի շփուող երկու կողմերն էլ փորձում են հասկանալ՝ արժէ՞ առհասարակ բերանն ու առաւել եւս՝ սիրտը բացել: Չէ՞ որ Նասիրն այստեղ է ծնուել ու լաւ գիտի, թէ որքան յարաբերական կարող է լինել ամէն ինչ:

Նասիրն այս գիւղում է ապրում իր ծնողների, եղբոր, երկու քոյրերի, կնոջ ու երեք երեխաների հետ: Հարազատ եղբայրներից մի քանիսը, երկու հօրեղբայրներն ու նրանց երեխաները վաղուց գիւղում չեն. Սթանպուլից մինչեւ Գերմանիա ու ԱՄՆ՝ հեռու են, շատ հեռու:

Այստեղ նոյն բակում միւս հօրեղբօր տունն էլ է, որը հիմա վերակառուցում են: Նասիրը նոյնպէս նոր, առաւել յարմար տուն է կառուցել իր ընտանիքի համար 7-8 տարի առաջ,

իսկ տափակ կտուրով հին հողէ տնակը, որը դեռ կանգուն է բակում, օգտագործում են որպէս գիւղաթերքի պահեստ, ցածրիկ կտուրին էլ վաճառքի թթուն փռում արելին:

Չափազանց լուսաւոր, կոկիկ ու հիւրըն-

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

Կալ այս տանը յայտնուելուց ըոպէներ անց, մեր առաջ են փռուում Սասունի «պարծանքները»՝ մեղր, կարագ, սերուցք, տնական պանիր, ընկոյգ: Աւանդական բրնձի փլաւն ու հաւի տապական, կարմիր ոսպով ապուրն ու պանրով եւ ձուով «պէօրէկ»ն, ի հարկէ, անմահական էին, բայց իմ աչքն այլ բան էր փնտռում գետնին փռուած սփռոցին:

-Վաա՛յ, չիր:

Գտայ:

-Դուք գիտեք չէ՞, «չիր» ինչ է նշանակում... Զենց հայերէն, այո՛, հենց չիր:

-Ի հարկէ՞ գիտեն: Ի հարկէ՞ գիտեմ, որ գիտեն:

-Վայ, մենք էլ մեր արաբերէնում ենք ասում «չիր»,- անակնկալի եկած ու ժպտալով ասում է տան աղջիկը:

-Զիրը հայերէն է: Չնայած ձեր արաբերէնում էնքան հայերէն փոխառութիւն կայ... որ խօսում եք՝ կեսը հասկանում եմ,- ինձ այլ մոլորակայինի տեղ դրած ու հարցական հայեացքով դառնում եմ տան տարեց հօրը:

-Ճիշդ ես, լա՛օ, բայց դու գիտե՞ս ինչու է եղպես,- բերանը մինչեւ ականջները ուրախ բացած պապիկը արեւային ակնոցների տակից չի կարողանում թաքցնել ուրախութիւնը:

-Զէ, չգիտեմ, ինչո՞ւ է,- դերասանական վարպետութիւնս եմ զարգացնում ես, կարծես, թէ նոյն մարդու հարազատ քեռու տղան չէ մեզ ուղարկել այս տուն, որ բոլորին յայտնի հայ է այս շրջանում:

-Որովհետեւ մենք իրականում հայից մահմետական դարձած ենք....

Վերջ: Այստեղից սկսած ամէն ինչ անելի քան միանշանակ է. միանշանակ գիտեմ, թէ ի՛նչ հարցեր են յաջորդելու, միանշանակ գիտեմ, թէ որքա՛ն ուրախ ու թեթեւացած են բոլորը, ու միանշանակ գիտեմ, որ մենք այլեւս հարազատներ ենք:

Այո՛, սեղանին դրուած թզի չիրն էր, որ ընտրեցի, որպէս այս ընտանիքի սիրտը բացելու բանալին:

«Իսկ Երեւանում տներն ի՛նչ արժեն», «Որ գանք՝ գործ կը գտնե՞նք», «Իսթանպուլից Արիֆին ճանաչո՞ւմ ես», «Վա՛յ, Շուքրիէին որտեղի՞ց գիտես», «Իմ հօրեղբոր աղջիկն է».

ասում էի չէ, գիտեմ, թէ ի՛նչ տեսակ հարցեր են տեղալու: Որովհետեւ իսլամացուած թէ ծպտեալ քրիստոնեայ՝ մէկ է, Երկրի հայերի իղձերը, հարցերն ու ցաւերը միշտ նոյնն են: Ասել է թէ՛ միակ բանը, որ Թուրք-հայում յարաբերական չէ՛ ցաւն է: Բոլորի բաշած ցաւը: Անսահման, բթացուած, թաքցուած, գունազարդուած, բայց երբեք չանցնող ցաւը: Ու մէկ էլ՝ յոյսը: Յան-

կացած որբի, մեր դէպքում՝ հազարաւոր որբերի այս կեանքում ոտքի վրայ պահող այդ յոյսը: Անսահման, աներես, երբեմն՝ մարող, բայց միշտ, մէկ դար շարունակ այս հայրենի գաւառներից մէկում, այս մոռացուած ու երբեմն քարտեզից ջնջուած գիւղերից մէկի փոքրիկ հողէ տնակներից մէկում ինչ-որ մէկի սըրտում յաւերժ կենդանի, ծածուկ յոյսը:

Ու, այո՛, այս տանը մեզ 103 տարուց անելի էին սպասել: Յոյսով, ցաւով ու... սիրով:

Անժիա Յակոբեան

ԹՈՒՐԹԻՈՅ ՈՒՐԱՑՈՒՄԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԶՕՐԱՎԱՐ ՍԱՐԳԻՍ ԹՈՐՈՍԵԱՆ ՏԱՐՏԱՆԵԼԷՆ ՊԱՂԵՍՏԻՆ

Եւ այսպէս՝

Աւելի քան հարիւր տարիէ ի վեր, Թուրք-իա դեռ կը շարունակէ ուրանալ... մերժել եւ կեղծել պատմական անհերքելի իրականութիւնը...

Բայց մինչեւ ո՞ր եւ մինչեւ ե՞րբ, մանաւանդ երբ նորագոյն ժամանակներու մէջ, արդարութեան հետամուտ յոյլ մը իւրայիններու պրպտումներով, բացայայտումներով ու դատապարտումներով տակաւ կը քակուի կեղծիքի ու ստաբանութիւններու սեւ կծիկը, ցընցիչ տագնապներ յառաջացնելով յատկապէս

պատմագիտական եւ ընդհանրապէս լրատուական ու հասարակական ոլորտներուն մէջ:

Եւ ահա՛ այս պարունակին մէջ նորագոյն օրինակ մըն է փրոֆ. Թաներ Աքչամի «**Յայերու Բռնի Իսլամացումը, Լռութիւն, Ժխտում եւ Ուժացում**»¹ պատմագիտական լուրջ արժէք ներկայացնող հատորը, որ կը բաղկանայ երեք առանձին նիւթերէ՝

ա) Յեղինակին գիտաշխատանքային ուղիին դիմագրաւած բազում դժուարութիւնները Յայոց Յեղասպանութեան բաւիղներուն մէջ:

բ) Օսմանեան բանակին մէջ ծառայած հայ զօրավար Սարգիս Թորոսեանի յուշերուն շուրջ ծաւալած բազմալար ու տարողունակ բանավեճի քննարկումը:

գ) Թուրքիոյ մէջ հայերու բռնի իսլամացումի, ցեղասպանութեան մասին լռութիւն պահելու, ժխտումի եւ ձուլումի քաղաքականութիւնը:

Ստորեւ՝

Նախընտրաբար կը ներկայացուի հատորին բաղկացուցիչ երկրորդ թեման, որ լուսարձակի տակ կը բերէ Օսմանեան բանակին մէջ նախ իբրեւ զօրամասի հարիւրապետ, ապա

1- «Յայերի Բռնի Իսլամացումը- Լռութիւն, Ժխտում եւ Ուժացում» Երեւան, 2016, հայերէնի թարգմանութեամբ Մելինէ Անումեանի, նախաձեռնութեամբ Արեւմտահայոց Յարցերու Ուսումնասիրութեան Կեդրոնի հովանաւորութեամբ Ժիրայր Նշանեան հիմնադրամի:

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

որպես զօրավար ծառայած Սարգիս Թորոսեանի 1947-ին ԱՄՆ-ի մէջ հրատարակուած «**Զօրավար Սարգիս Թորոսեան Տարտանելէն Պաղեստին**» գիրքին ստեղծած սուր բանավեճը Թուրքիոյ մէջ:

Սարգիս Թորոսեան ծնած է 1893-ին, Էվերէկ:

Անոր երեք եղբայրները՝ Մարտիրոսը, Բարսեղը եւ Արամը Նախքան համաշխարհային Ա. Պատերազմը մեկնած են ԱՄՆ, մինչ ինք յաճախած է ռազմական դպրոց եւ 1914-ին զինուորական սպայից աստիճանով աւարտած է «Յարպիէի Յրետանաւորներու Ուսումնարան»ը: Շուտով Տարտանելի ռազմաճակատ կը մեկնի, նշանակուելով «Էրթուրոլ»ի անուան միջնաբերդի հրամանատար: Փետրուարին, միջնաբերդէն իր բացած կրակով կը խորտակուի անգլիական ռազմանաւ մը:

18 Մարտի 1915-ին կը վիրաւորուի: Յիւանդանոց գտնուած ժամանակ, ձեռք բերած յաջողութիւններուն համար ռազմական Նախարար Էնվեր փաշան անոր կը շնորհէ զօրավարի աստիճան:

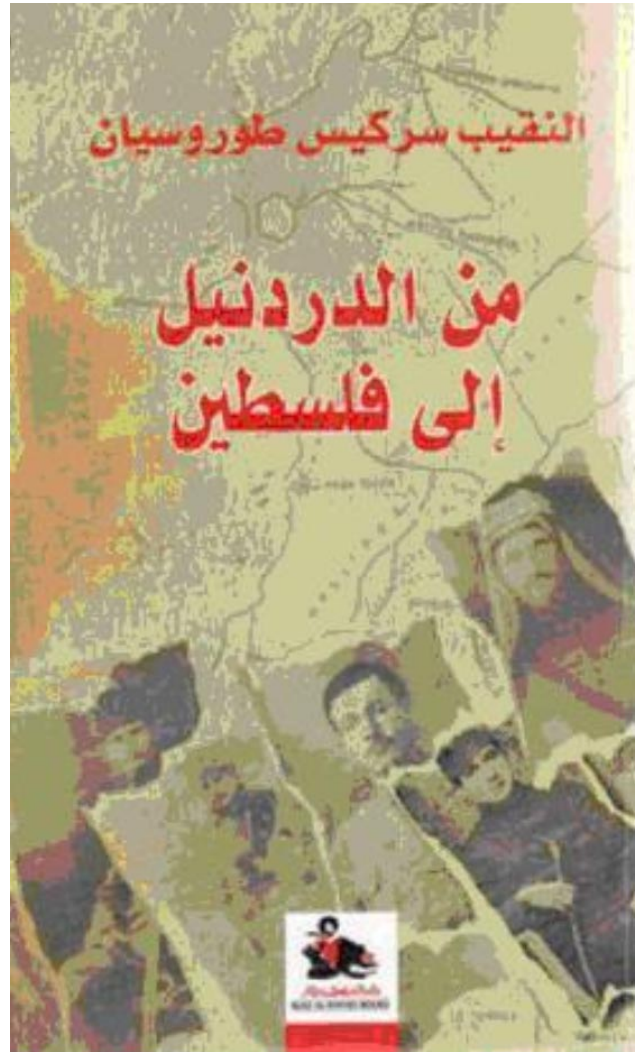
Ապրիլին, Օսմանեան բանակին ծառայող հայ զինուորներու զինաթափման հրամանին օրինականացումով, պաշտօնանկ կը դառնայ եւ կ'ուղարկուի Իսթանպուլ, ուր կարճ ժամանակ մը իբրեւ թէ սխալմամբ ազատագրուելէն ետք, դարձեալ կը նշանակուի 8-րդ զօրամասի դաշտային հրետանային գունդի հրամանատար:

1916-ի սկիզբը կը վերադառնայ Իսթանպուլ եւ կը տեղեկանայ, թէ իր ընտանիքի անդամները քստորուած են: Չանոնք վերագտնելու յոյսով ռազմական եւ ներքին Նախարարութիւններուն ուղղած իր դիմումները կը մնան անպատասխան:

Կը նշանակուի Ռումանիոյ ճակատին 46-րդ հրետանային գունդի հրամանատար եւ Սեպտեմբեր 1916-ին, ֆրանսական եւ յունական, իսկ Նոյեմբերին ռումանական միաւորներու լայնածաւալ յարձակումները կը շղթայագերծէ: Վերջինին ծանօթէն կը վիրաւորուի գլուխէն:

5 Դեկտեմբեր 1916-ին, կը մասնակցի Պոլիարեստի գրաւման մարտերուն: Իր ռազմական ձեռքբերումներուն համար, Գերմանիոյ, Աւստրիոյ եւ Պոլկարիոյ համապատասխան հրամանատարութիւնները զինք կը պարգեւատրեն մետալով մը:

1917-ին կը նշանակուի Իրաքի ռազմաճակատի հրամանատար, մասնակցելով անգլիացիներու դէմ մղուող մարտերուն, այստեղ եւս կը վիրաւորուի: Երբ Օսմանեան բանակը կը սկսի ետ քաշուիլ Իրաքէն, Դեկտեմբեր

1917-ին, Սարգիս Թորոսեան կը տեղափոխուի Պաղեստինի ռազմաճակատ:

Ս. Ծնունդի օրը, Սուրիոյ հիւսիս-արեւելքը գտնուող Ռաս ուլ Այնի Թել Յալաֆ գիւղաքաղաքին մէջ պատահաբար կը գտնէ միակ քոյրը, որմէ իմանալէ ետք իր ընտանիքին սպաննութեան մանրամասնութիւնները, կ'որոշէ Օսմանեան բանակէն փախչիլ եւ վրէժ լուծել թուրքերէն:

Օգոստոս 1918-ին, կապ հաստատելով ապստամբութեան դրօշ պարզած արաբ յեղափոխականներու հետ, ճամբարը փոխելով Սեպտեմբերին կը միանայ անոնց եւ այս ան-

գամ անգլիացիներուն հետ կը սկսի թուրքերուն դէմ մարտնչիլ, եւ հազար կռուող հաշուող զօրամասի մը հրամանատարը դառնալով, կը մասնակցի Դամասկոսի գրաման:

Նոյեմբեր 1918-ին կապ կը հաստատէ հայկական լեգեոններու հետ, ուր կը հանդիպի ԱՄՆ-էն հասած իր երկու եղբայրներուն՝ Բարսեղին եւ Արամին: Երեքով կ'երթան հարաւային Անատոլ՝ Չուքուրովա. մինչեւ 1920, ան մաս կը կազմէ հայկական լեգեոնին, ապա հեռացուելով անոր շարքերէն կը ստեղծէ իր սեփական հրոսակախումբը՝ «մինչեւ մահ պատերազմելու» թուրքին դէմ, սակայն, իր իսկ խօսքերով՝ յոգնելով «վրէժխնդրութեան զգացումէն», երկու եղբայրներուն հետ կ'որոշէ ԱՄՆ մեկնիլ:

Ս. Թորոսեանի յուշերու հատորը յագեցած է ռազմաճակատային մարտերու մանրամասնութիւնները նշող յետին տեղեկութիւններով, հայ զինուորականին ձեռքով գծուած Տարտանելի եւ Պաղեստինի ռազմաճակատներուն վերաբերեալ երկու քարտեզներ, ներառեալ քրոջը հետ հանդիպումը վաւերագրող լուսանկար մը, ինչպէս նաեւ Մանասթըրի, Պուլկարիոյ, Ռումանիոյ, Իրաքի, Պաղեստինի եւ Կիլիկիոյ ռազմաճակատներու յատուկ լուսանկարներ:

Զօրավար Սարգիս Թորոսեանի յուշերու հատորը՝ փրոֆ. Այիան Աքթարի անգլերէն թարգմանութեամբ՝ «**Captain Sarkis Torossian, From Dardaneles to Palestine**»² լոյս տեսած է 2012-ին, թարգմանիչին կատարած համապատասխան ուսումնասիրութիւններու լոյսին տակ, հարստանալով 83 էջանի նախաբանով մը եւ յաւելեալ տեղեկութիւններով յագեցած 86 ծանօթագրութիւններով, որոնք թուրքականաւոր մտաւորականի մը աշխատասիրութեամբ կը վաւերագրեն հայ զինուորականին յուշերու վաւերականութիւնը: Շուտով գիրքը արժանանալով մեծ հետաքրքրութեան, 2012-ին, Թուրքիոյ տարածքին կը դառնայ մէկ տարուան վրայ երկարող հետեւողական բուռն քննարկումներու թեմա...:

2012-ի Սեպտեմբեր-Յոկտեմբեր ամիսներու

րու ընթացքին, պատկերասփիւռի երեք կայաններ գիրքին մասին հաղորդումներ կը կատարեն: «**Հին Մատեաններ**» բնաբանով սփռուող հաղորդումի մը ընթացքին, գիրքը 2,5 ժամ տեւած բանավեճի եւ բազում յօդուածներու ընդմէջէն քննութեան առարկայ կը դառնայ:

Շուրջ դար մը եթէ ոչ ի սկզբանէ, հակահայ կրթութիւն ստացած Թուրքիոյ հասարակութեան համար, ցնցիչ այլեւ անըմբռնելի էր երկրին ռազմական պատմագրութեան մէջ, տարողունակ նուաճումներ արձանագրած զինուորականի մը հայ ինքնութիւնը, որ եւպէս կը հակադրուէր տասնամեակներ շարունակ, հետեւողական քարոզչութեամբ հայերը «պետութեան դէմ ապստամբած», «դաւաճան» եւ «Թուրքիան իր թիկունքէն հարուածած» ժողովուրդի կերպարին:

Տեղասպանութեան ոճիրի մեղադրանքի հետեւանքով, հոգեբանական ճգնաժամի գլանին տակ տուայտող թուրք հանրութեան համար՝ հայազգի Թորոսեանի Օսմանեան բանակին մէջ ունեցած ռազմական հեղինակութիւնը՝ հերթական ուրացումի օրինաչափով՝ դարձաւ ցեղասպանութեան թեզի սխալականութիւնը ցոյց տուող տարօրինակ փաստարկ, ընդ որուն՝ «**Հիւրրիէթ**» թերթը հանդէս եկաւ «*Օսմանեան բանակին մէջ հայ հրամանատար կայ, նացիստական բանակին մէջ հրեայ հրամանատար չկայ*»³ վերնագրուած հրապարակումով մը...:

Գիրքին յարուցած բանավեճի ընթացքին լոյս կը տեսնեն 80 յօդուածներ, որոնցմէ չորսը անգլերէն, որոնց կարգին «ինտիփէնտընթ» օրաթերթի հանրայայտ լրագրող Ռապըրթ Ֆիքսի ուշագրաւ յօդուածը: Հոգեցնցում ապրած Թուրքիոյ պատմագիտական եւ լրատուական վերնախաւը կը փորձէր հերթական ստաբանութիւններու, զեղծարարութեան եւ ուրացումի յորձանուտով քօղարկել իր հոգեբանական բարդոյթը՝ աղաւաղելով հայ զինուորականին դրական կերպարը: Այս պարունակին մէջ, Սապանճը համալսարանի պատմութեան փրոֆ. Հաքան Էրթեմի Դեկտեմբեր

2- «**Captain Sarkis Torossian, From Dardaneles to Palestine: A true story of five battlefronts of Turkey and its Allies and a harem romance**, Meadow Publishers, Boston, 1947»

3- «**Հիւրրիէթ**» 2012, Սեպտ. 2

2012-ին հրատարակուած 382 էջանի «**Թորոսեանի Արտառոց Պատմութիւնը Իրականի Եւ Յօրինուածքի Միջեւ**»⁴ գիրքը կու գայ ըսելու, որ Ս. Թորոսեանի յուշերը մտացածին են ու երեւակայական եւ երբեք չեն համապատասխաներ իրականութեան:

Փրոֆ. Թաներ Աքչամ իր «**Թորոսեանի Մասին Ընկարկումներու Համառօտ Պատմութիւնը**» լայնածաւալ յօդուածով մասնակցած է Ապրիլ 2014-ի (17-18) ԱՄՆ-ի Զլարք համալսարանի ցեղասպանութեան եւ *հոլոքոսթի* ուսումնասիրութիւններու «Սթրեսլեր» կեդրոնին կազմակերպած Ս. Թորոսեանի ռազմական կերպարի մասին «**Ճշմարտութիւնը Եւ Յիշողութիւններ**» խորագիրով գիտաժողովին, նպատակ ունենալով Օսմանեան բանակին ծառայած հայ իրամասնատար Սարգիս Թորոսեանի մասին տեղի ունեցող քննարկումներու ծիրին մէջ, այս թեմային անծանօթ ամերիկացի մասնագետներուն ընդհանուր պատկերացում մը տալ: Մինչ այդ, Թ. Աքչամ 23 Նոյեմբեր 2012-ին, անուղղակիօրէն ներգրուած էր Թուրքիոյ մէջ գիրքին յարուցած լայնածաւալ քննարկումներու ոլորապտոյտին մէջ, երբ «Ակօս» շաբաթաթերթին իր «**Օրէքներու Ոգին: Հետեւիլ Տեղասպանութեան Հետքին՝ Լքեալ Ինչքերու Մասին Օրէքներուն Մէջ**»⁵ հատորի մասին տուած հարցազրոյցին ընթացքին անդրադարձած էր Ս. Թորոսեանի յուշերու քննարկումներուն, որոնք լուսարձակի տակ կը բերեր միայն Տարտանելի ռազմական գործողութիւնը, ըսելով՝ «...*հակառակ անոր, որ Ս. Թորոսեանի յուշերը անմիջականօրէն կ'առնչուին Օսմանեան բանակի քրիստոնեայ զինուորներու եւ անոնց ընտանիքներու բնաջնջման հարցին, խնդրոյ առարկայ քննարկումներու ընթացքին նոյնիսկ բառ մը չ'ըսուիր այդ մասին... երբեւէ լսա՞ծ էք որ ոեւէ մէկը հարցնէ, թէ ի՞նչ պատահեցաւ այդ քրիստոնեայ զինուորներուն, թէ ի՞նչ եղան անոնց ընտանիքները: Ըստ երեւոյթին, քննարկումներուն միակ նպատակը Տարտանելի հարցն է... միակ թեման ռազմականաւերն են: Մարդ կ'ամբչնայ ու կը շիկնի երբ այդ քննարկումներուն հե-*

տելի... եւ անշուշտ գարմանալի չէ, որ ցեղասպանութիւնը գաղտնիք է այնպիսի երկրի մը մէջ, ուր նոյնիսկ մտաւորականներն են այդպիսին...»:

Թ. Աքչամ բացի այդ, քննարկումներու մասնակիցները կը մեղադրէ Օսմանեան բանակի քրիստոնեայ զինուորներու եւ Հայոց Ցեղասպանութեան հարցին ուղղութեամբ փրոֆ. Այիան Աքթարի բացած կիսաբաց դուռը՝ համախմբուած կերպով իր երեսին փակելուն համար, ըսելով, որ «...*այս նկրտումը եւս այլ բան չէ, եթէ ոչ Հայոց Ցեղասպանութեան գաղտնիքը քօղարկելու ձգտում...»*⁶

Թ. Աքչամի հպանցիկ անդրադարձէն ետք, Հալիլ Պերքթայ գրած է վեց յօդուած եւս, ձրգտելով ապացուցել ցեղասպանութեան հարցը քօղարկելու մեղադրանքին անարդար ըլլալը, սակայն հիմնուելով Թ. Աքչամի քննադատութիւններուն վրայ, կ'ընդունի լայն շրջանակներու մէջ արդէն տեղ գրուած՝ համաշխարհային Ա.Պատերազմի ընթացքին հայերու բնաջնջումի եւ աքսորի փաստը, սակայն Ս.Թորոսեանին ցեղասպանութեան հետ առնչուած ըլլալը ընդունելով մէկտեղ, Թ. Աքչամը «մասամբ», իսկ Այիան Աքթարը «լիովին» կ'ամբաստանէ «*պատմական փաստերը պաշտպանելու փոխարէն, հայասիրութեան փարելու եւ հայկական սփիւռքի մէջ հրապարակուող ամէն բան անխոհեմ համակրանքով ընդունելու ծուղակին մէջ իյնալու...»* մեղքով:

Ըստ փրոֆ. Թ. Աքչամի՝ Ս. Թորոսեանի յուշերուն կարելորագոյն ձեռքբերումը այն էր, որ ան լուսարձակի տակ կը բերեր մինչ օրս չարծարծուած Օսմանեան բանակին մէջ քրիստոնեայ զինուորներու ծառայութեան փաստը, այս պարունակին մէջ քննադատելով «*գիտական բարոյականութիւնը պահպանելու...»* մասին ճառեր արտասանող Հալիլ Պերքթայի եւ Հաքան Էրթեմի նման պատմաբանները, որոնք քար լռութիւն կը պահեն հայ զինուորներու եւ անոնց ընտանիքներու բնաջնջման հարցին ուղղութեամբ:

Թ. Աքչամ խնդրոյ առարկայ բանավէճը

4- Y.Hakan Erdem, Gerçek ile kurmaca Arasında Torosyan'ın Acayip Hikayesi. էջ 348

5- Kanunların Ruhü: EmvalýMetruke Kanunlarda Soykırımın izini Sürmek, 2013

6- Taner Akçam, «*Yıktatgıların bapladıđı ipi Cumhuriyet Hukukla Bitirdi*», «Ակօս», 23 Նոյեմբեր 2012

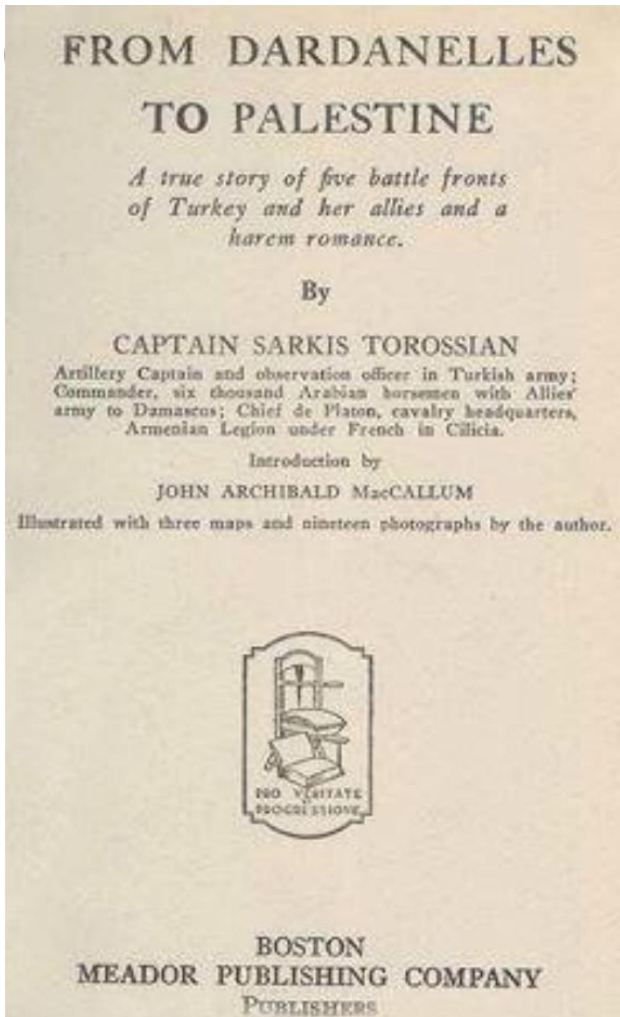
կ'եզրափակե պատմական փաստը հերքողներուն հասցեագրած իր իրապաշտ եւ առարկայական տուեալներու վրայ հիմնուած մեկնաբանութիւններով, գլխաւորաբար թիրախ ունենալով Իսթանպուլի Սապանճը համալսարանի պատմութեան փրոֆ. Յաքան Էրթեմին Դեկտեմբեր 2012-ին հրատարակած «Թո-

րորու մասին, ուր հեղինակը երբեք չէ եղած, ոտք անգամ չէ դրած եւ կերպարներու մասին, ուլքեր երբեք գոյութիւն չեն ունեցած...»⁷:

Եւ Սապանճը համալսարանի պատմաբաններէն փրոֆ. Յալիլ Պերքթայ կը պնդէր, թէ գիրքը «...ճշմարտութեան նոյնիսկ մասնիկ մը չի պարունակեր, որ գիտական առումով պատմաբաններու համապատասխան ուսումնասիրութիւններուն առարկան դառնայ ...»⁸, մինչ Թահա Աքեօլ քայլ մը առաջ երթալով կը պնդէր, թէ «...անհրաժեշտ է Յաքան Էրթեմի աշխատութիւնը օտար լեզուներով հրատարակել եւ ներկայացնել աշխարհի պատմաբաններու ուշադրութեան...»⁹:

Ըստ Թ.Աքչամի, այս բոլոր ձեւաբանութիւնները թէկուզ ոչ ուղղակիօրէն, կը միտէին Յայոց Տեղասպանութեան պնդումները չեզոքացնել, եւ բոլորովին ալ պատահական չէր, որ Յաքան Էրթեմի գիրքը ընդունելութիւն գտաւ որպէս ցեղասպանութեան մասին պնդումները անհիմն դարձնող փաստարկ մը եւս, այլ խօսքով՝ Ս.Թորոսեանի յուշերը համարելով հայերուն կողմէ «կեղծ փաստաթուղթ արտադրելու» քաղաքականութեան ձախող փորձ, ինչպէս եղած էր անցեալին Մորկընթաուի յուշերու եւ 1919-ին Արամ Անտոնեանի հրատարակած Թալաթ փաշայի հեռագիրներու պարագան¹⁰:

Թ.Աքչամ պատմագիտական լիարժեք փաստարկներով ընդդիմանալով պատմագեղծարարներու շղթայագերծած անհիմն քննարկումներուն, կ'ամբաստանուի իբրեւ «կողմնապահ մտաւորական», որուն համար ուել անաչառ պատմագետ այդ յուշագրութիւնը քննութեան առարկայ պիտի չդարձնէր, առանց իմանալու եւ ըմբռնելու Յայոց Տեղասպանութեան համաթեքսթը, որուն առնչակից Ս.Թորոսեանի մասին եղած բոլոր հրապարակումներուն մէջ օգտագործուած թէ՛ հեգնական լեզուն, թէ՛ լայն շրջանակներու կողմէ հաւանութեան արժանանալու հանգամանքը, այլ իրողութեան մը ցուցանիշն էր ... պարզապէս Թուրքիոյ տարածքին թէ՛ գիտական, թէ՛ հա-

րոսեանի Արտառոց Պատմութիւնը Իրականի եւ Երեւակայականի Միջեւ» ռազմաճակատային յարձակումի բովանդակութեամբ շուրջ 400 էջանի գիրքը, ըստ որուն՝ Թորոսեանի գիրքը յուշագրութիւն չէ, այլ «յօրինուած թեքսթ մը, ուր կը պատմուին այնպիսի վայ-

7- Y. Hakan Erdem, *Gerçek ile Kurmaca Arasında Torosyan'ın Acayip Hikayesi*, էջ 261, 281
 8- Halil Bertay, «Torosyan'ın kimliği açıldı gıcıkna, sorun halloldu mu, Taraf, 12 Դեկտ., 2012
 9- Taha Akyol, «Torosyan Tartışması», *Hürriyet*, 17 Դեկտ., 2012
 10- Ybrahim Kiras, «Sahte Belge Dođru Tarih», *Star*, 20 Դեկտ. 2012

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

սարակական շրջապատին համար, շահ տար էին ցեղասպանության թեմային այս անկանխատեսելի եւ աննախընթաց ոճով հրապարակ գալը եւ իբրեւ թէ Ս. Թորոսեանի նման հեղինակություններու ընդմեջէն՝ կոտորածներէն փրկուած մարդոց սեփական ապրումները ներկայացնելու «սին» փորձերը:

Փրոֆ. Թաներ Աքչամ ստաբանություններու եւ կեղծիքի բովանդակութեամբ հանդես եկող Յաքան Էրթեմի գիրքը լուսարձակի տակ բերելով, դիտել կուտայ պատմական անհերքելի փաստարկ մը, մերժելով այն պնդումը ըստ որուն՝ Ս.Թորոսեան 1916-ին իր ազատ կամքով գացած է ԱՄՆ: Անհեթեթութիւն մը, որ Էապէս կը հակադրուի այդ ժամանակներու քաղաքական համապատասխան տնօրինումներուն, որոնց համաձայն Ապրիլ 1915-էն ի վեր, խստիւ արգիլուած էր հայերուն երկիր մուտք գործելն ու անկէ դուրս գալը, հետեւաբար բոլորովին անկարելի էր, որ օսմանահրպատակ մը անձնագիր ստանար եւ բնականոն ճանապարհներով արտասահման մեկնէր, այսինքն Եւրոպայէն անցնելով ԱՄՆ հասնէր: Այդ օրերուն Նոյնիսկ ամերիկեան անցագիր ունեցող, ամերիկայի քաղաքացի հայերը իրաւունք չէն ունեցած Թուրքիայէն դուրս գալ եւ սպանուած ու արքորուած են բոլոր հայերուն նման...:

Թ.Աքչամ ուշադրութեան կը յանձնէ այլ կարեւոր եւ անշրջանցելի հանգամանք մը եւս, որմէ շատ հեռու մնացեր էր Յաքան Էրթեմի գիրքը, ուր օրակարգ կը բերուէր հայկական Սփիւռքի մասին շարք մը կանխակալ եւ ապատեղեկատուութիւն պարունակող գաղափարներ, պնդելով, որ «Ս.Թորոսեան չէր կրցած հայկական շրջանակներու մէջ իր ռազմական սխրագործութիւններուն մասին պատմել... եւ իբրեւ թէ՛ անոր օսմանեան բանակին ծառայելու հանգամանքը լուրջ հակազդեցութիւն ստեղծած էր հայ համայնքին մօտ, հետեւաբար իր յուշերը թաղած էր Սփիւռքի ազգայնական շրջանակներու աչքերէ հեռու վայրի մը մէջ, ուր անոնք ծածկուած էին լռութեան քողով...»¹¹: Այս անհիմն ու կեղրոնախոյս պըն-

դումը ինքնին պատճառ հանդիսացած է, որ փրոֆէսորներ՝ Այիան Աքթարն ու Թաներ Աքչամը յուշագրութեան մէջ ներգրուեն ցեղասպանութեան խնդրոյ առարկայ հայ Սփիւռքը եւ գտնելով Ս.Թորոսեանի թոռնուհին՝ Լուիզ Շրեյպըրը, անոր տրամադրած փաստաթուղթերով, լրիւ նոր ընթացք տան ծաւալած բանավեճին...¹²:

Լուիզ Շրեյպըրի փաստաթուղթերուն համաձայն, Թ.Աքչամ ուշադրութեան կը յանձնէ հետեւեալ տեղեկութիւնները.

- Ս.Թորոսեան տառապած է Յեղասպանութեան արհաւիրքին պատճառած հոգեխոցով (Mass Trauma) եւ լուրջ դժուարութիւններ ունեցած ընտանիքին ապրուստը հոգալու համար:

- Ան հայկական շրջանակներու մէջ եւս յայտնի եղած է որպէս հրամանատար Թորոսեան եւ երբեք չէ թաքցուցած իր ռազմական կեանքի մանրամասնութիւնները:

- Ան հայերէնով ներկայացուցած է գիրքը, որուն բովանդակութիւնը գրի առած է անգլերէնին տիրապետող հայ մը:

- Թորոսեանի յուշերու հատորը հրատարակուած է 1929-ին եւ Նոյն տարուան 31 Յոկտեմբերին օրինակ մը յանձնուած է ԱՄՆ-ի քոնկրէսի գրադարանին (Library of Congress):

- Գիրքը տպագրուած է Թորոսեանի սեփական ծախսերով (1650 \$), հուսկ ան 300\$ վճարելով, իր գիրքէն օրինակներ գնած է, այս կետը ինքնին կը վկայէ, որ Թորոսեան իր գիրքը գրած է ոչ թէ հարստանալու, այլ իր պատմութիւնը հանրութեան ներկայացնելու նպատակով:

- Գիրքին մէջ տեղ գտած են նաեւ Ս.Թորոսեանին ուղղուած երկու շնորհակալագրեր, որոնցմէ մէկը կը կրէ ռազմական նախարար Էնվեր փաշայի ստորագրութիւնը, իսկ միւսը՝ 21-րդ զօրամասի հրամանատարութեան կնիքը, անոր Ռումանիոյ ռազմաճակատը գըտնուած շրջանին:

- Գիրքը իր աննախադէպ եւ ոչ սովորական բովանդակութեամբ, հայկական շրջանակներու մէջ, օրին, արժանացած էր մեծ արձագան-

11- Y. Hakan Erdem, էջ 268 եւ 349

12- «O kitapta sadece dedemin savaпта yapıldıklarıvar», Radikal, 6 Յուլ., 2013 «Sarkis dedem ve insanları», 6 Յուլ., 2013

գի, ընդ որում՝ խիստ դրական յօդուածներու եւ Ս.Թորոսեանի հետ կատարուած հարցազրոյցներու լոյսին տակ, հանրայայտ պարբերականներու էջերով, շարք մը հայերէն եւ անգլերէն հրատարակումներ եղած են, ինչպէս օրինակ՝ ՀՅԴ-ի պաշտօնական օրկան «Հայրենիք», ՌԱԿ-ի պաշտօնաթերթ «Mirror Spectator», «Պայքար» եւ «Կռունկ» թերթերը:

«Հայրենիք»ի Ս.Թորոսեանի հետ ունեցած հարցազրոյցը լոյս տեսած է «Արտակարգ Մարդ մը» վերնագիրով¹³:

Ըստ Թաներ Աքչամի, այս փաստագրումները կու գան հերքելու Ս. Թորոսեանի յուշերու մասին եղած բանավեճի բոլոր թեզերը, անգամ մը եւս բացայայտելով թրքական գիտական միջավայրին ողբերգական իրավիճակը, մանաւանդ երբ քննարկուող տուեալ հարցը Հայոց Ցեղասպանութեան եւ հայ Սփիւռքին վերաբերի:

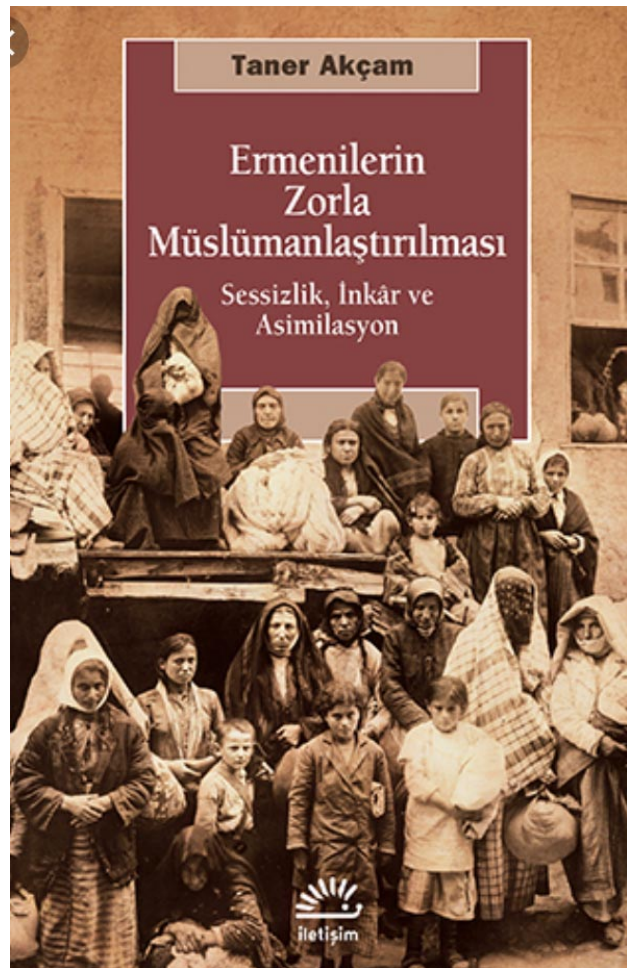
Փրոֆ. Թ. Աքչամ իր ձեռք բերած գիտական անհերքելի տուեալներով եւ Լուիզ Շրեյպլրի ներկայացուցած փաստաթուղթերու թրդթածորարով կ'ընդդիմախօսէ իրականութիւնը հերթականօրէն քօլարկողներու ճակտին դէմ, միանգամընդմիջտ լռութեան մատնելով պատմութեան գեղծարարները, եւ այսպիսով փակելով աւելի քան մէկ տարի տեսած խընդրոյ առարկայ բանավեճը, ընդգծելով հետեւեալ իրականութիւնները՝

1) Պատմութեան լուրջ անտեղեակութիւն է այն պնդումը, որ ուէւ օսմանահպատակ հայ կրցած է 1916-ին անցագիր ստանալով ԱՄՆ, կամ ընդհանրապէս արտասահման մեկնիլ:

2) Իրենց բնագիրներով կը հաստատեն բազմաթիւ պաշտօնական փաստաթուղթեր, ինչ են՝ ինչպիսիք են Թորոսեանի քաղաքացիութեան դիմումի երդման յայտարարութիւնը, աշխատանքի նախարարութեան Ս.Թորոսեանի ԱՄՆ մուտք գործելու տարեթիւը հաստատող պաշտօնական փաստաթուղթը եւ ԱՄՆ-ի մէջ տեղի ունեցած մարդահամարներու տուեալները, որոնք բացայայտօրէն ցոյց կու տան, որ Ս.Թորոսեանը ԱՄՆ մուտք գործած է միայն 1920-ին:

3) 1942-ին, Ս.Թորոսեանի առողջական վիճակի գեկոյցին մէջ գրուած է, որ անոր գլխուն

ձախ կողմը սպի մը կայ: Բան մը, որ կը համապատասխանէ Թորոսեանի յուշերուն մէջ նշուած՝ անոր 1916-ին Ռումանիոյ ռազմաճակատին վրայ գլխուն ձախ կողմը վիրաւոր-

ուած ըլլալու տեղեկութեան մը, որ ինքնին բաւարար է հերքելու Հաքան Էրթեմի այն թեզը, որ Թորոսեան ԱՄՆ մուտք գործած է 1916-ին:

4) Հաքան Էրթեմ դատապարտելի սխալ մը գործած է, իր գիրքին մէջ կայքէջ մը սխալ թրդթապանակ օգտագործելով, թիւրիմացութեամբ ներառած է ոչ թէ Թորոսեանի, այլ ճոն Թորոսքիի զինապարտութեան վերահաշուառման մասին գեկոյցը:

5) Նաեւ ո'չ առարկայական պնդում է Հաքան Էրթեմի այն ենթադրութիւնը, որ Թորոսեան ձեւաթուղթը, Էնվեր փաշայի ստորագրութիւնը եւ յատկապէս կնիքը ստեղծած է ԱՄՆ-ի

13- Y.Hakan Erdem, էջ 268, 270 եւ 349

մեջ: Այս ուղղութեամբ պետք է ըսել, որ այդ փաստաթուղթերը ամենայն հաւանականութեամբ, Թորոսեանը վտանգներէ պաշտպանելու համար պատրաստուած էին օրուան հրամանատարներու գիտութեամբ, այն ժամանակ երբ ան կը ծառայէր Օսմանեան բանակին... Ընդունուած իրականութիւն է զինեալ ուժերու մօտ «մասնագիտական բարոյական կանոններու» (Code of Conduct) կարելորութիւնը: *Յոլոքոսթի* ժամանակ, Նոյնպէս բազմաթիւ «կէս եւ քառորդ» հրեայ զինուորներ ողջ մնացեր են իրենց հրամանատարներուն փոխանցած սխալ տեղեկութիւններուն եւ կեղծ փաստաթուղթեր պատրաստելուն շնորհիւ...

6) Մեծ տարբերութիւն չկայ Թորոսեանի յուշերուն եւ ցեղասպանութենէն փրկուած որեւէ այլ յուշագրութեան միջեւ: Անոնք բոլորն ալ գրուած են տուեալ հայուն հետ պատահածներու մասին տեղեկագրելու նկատառումներով, մինչ առկայ կամ ենթադրեալ չափազանցութիւններ բնական երեւոյթներ են:

7) Ըստ իս՝ մեծ տարբերութիւն չկայ փաստաթուղթի եւ յուշագրութեան միջեւ... պատմաբանը Նոյն կասկածով պէտք է մօտենայ ո՛չ միայն տուեալ յուշագրութեան, այլ նաե՛ւ որեւէ փաստաթուղթի:

8) Թորոսեանը թէկուզ չափազանցութիւններով եւ սխալներով, իր յուշագրութեամբ կը ներկայացնէ իր կեանքի պատմութիւնը, որ կը բախի բանավեճի ողջ ընթացքին անոր «լոկ յօրինում մը» ըլլալու թեզի բուն մտադրութեան:

9) *Յոլոքոսթի* առնչութեամբ հրատարակուած յուշերու ծիրին մէջ, այս թեմայով կարելի է հարիւրաւոր օրինակներ մէջբերել, օրինակ՝ Օսվենցիմի համակերպողնացման ճամբարներէն վերապրողներու յուշերուն մէջ կը հանդիպինք բազմաթիւ սխալներու, բայց ամենեւին ճիշդ պիտի չըլլար այդ սխալներուն պատճառով նման յուշերը «յօրինուածք համարել»¹⁴:

Փրոֆ. Թաներ Աքչամ, որուն այս հարցին հանդէպ ունեցած անդրադարձը բնութագրուած էր որպէս «գիտական բարոյականութեան ուղղակի եւ բացայայտ խախտում» (moral turpitude), պատմագիտական փաստարկներով ներկայացուցած ընդդիմախօսութեան մասին կ'ըսէ, որ «...*ցայտօր, ո՛չ Յալիլ Պերքթայը, ո՛չ Յաքան Էրթեմը, ոչ ալ թուրք ազգայնամոլ պատմաբանները դոյզն պատասխան չեն տուած վերոնշեալ փաստագրութիւններուն...*»:

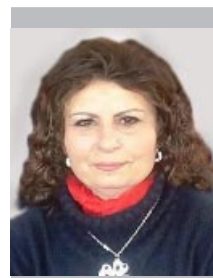
Եւ վերջապէս իր գիտական խօսքը կ'եզրափակէ ըսելով.

«*Չօրավար Ս.Թորոսեանի յուշերուն կարելորութիւնը կը կայանայ իրականութեան մը բաւիղներուն մէջ, ուր թէկուզ կիսով, մեր առջեւ կը բացուին մինչեւ այսօր երբեք չուսումնասիրուած Նոր ոլորտներու դռները, առիթ ստեղծելով Օսմանեան բանակին մէջ կռուած քրիստոնեայ, հրեայ եւ արաբ զինուորներու առկայութեան մասին ուսումնասիրութիւններ կատարելու... ցարդ չհետազօտուած թեմա է նաեւ, թէ ի՞նչ պատահած է յիշեալ զինուորներու ընտանիքներուն...*»:

«*Յետեւաբար, այս բոլորէն մեկնելով, Ս.Թորոսեանի յուշագրական հատորը պէտք է ընդունիլ որպէս այդ դեռեւս փակ դռները բացող կարելիութիւն մը...*»:

Ծանօթ: Փրոֆ. Թաներ Աքչամի « Յայերի Բռնի Իսլամացումը- Լռութիւն, Ժխտում եւ Ուժացում» հատորէն քաղուած աղբիւրներ

14- Մանրամասնութիւններու համար՝ Tom Lawsen, Debates on the Holocaust, Manchester University Press, Manchester եւ New York, էջ 285-287

Սալբի Գասպարեան

ԽՈՏԵՐ ՆՈՐ ՏԱՐՈՒԱՆ ՄԵՄԻՆ

Իւրաքանչիւր տարուան աւարտին, պահ մը կ'առանձնանամ եւ Տիրոջ փառք տալէ ետք՝ անոր նախախնամութեամբ վայելած բարիքներու, ինծի եւ ընտանիքիս շնորհած պայմաններուն համար, կը խորհիմ նաեւ հայրենիքիս՝ Նորանկախ Հայաստանին մասին:

Մեր Նորանկախ հայրենիքը երիտասարդ է տակաւին եւ կ'ապրի երիտասարդութեան փուլը թեւակոխած պատանիի մը բազմաբընոյթ փորձառութիւնը: Կը կարծեմ, որ այնպէս ինչպէս ծնողք մը նախանձախնդիր կ'ըլլայ իր զաւկին ապագայով, իւրաքանչիւր հայ, Սփիւռքի որ անկիւնն ալ գտնուի, հայրենիքին բարգաւաճումը իր սելեռակետը պէտք է դարձնէ:

Այս պահուս, բարեմաղթանքներս եւ մտահոգութիւններս միաձուլելով, երբ կը փորձեմ թուղթին յաճնել մտքերս, գուրգուրանքի եւ հայրենիքի հանդէպ պարտաւորութեան ջերմ զգացումով կը պարուրուի հոգիս: Իւրաքանչիւրս որքա՞ն պատրաստ եմք լուծայ մը ներդնելու մեր հայրենիքի վերելքին: Արդե՞օք միեւնոյն զգացումները կը բաժնենք կամ կը գիտակցի՞նք մեր հայրենիքին դիմագրաւած դժուարութիւններուն:

Իբրեւ Սփիւռքի մէջ աչքերը բացած տարագիր հայ ընտանիքի զաւակ, պարտք կը զգամ այս պահուս արձանագրել որոշ մտքեր:

Պատմութեան ընթացքին մեր հայրենիքը

մնայուն կռուախնձոր դարձած է օտար պետութիւններուն միջեւ: Կայսրութիւններ, թագաւորութիւններ փորձած են իրենց տիրապետութեան տակ առնել Հայաստանը, կրօնափոխ դարձնել անոր ժողովուրդը, բնաջնջել եւ քարտեզէն վերացնել Հայաստանի անունը...: Սակայն մենք վերապրած ենք, շնորհիւ մեր հաւատքին եւ մշակոյթին, շնորհիւ մեր բազմահազար ազատամարտիկներուն արեան:

Այսօր, շրջանային եւ միջազգային յարափոփոխ զարգացումներուն մէջ, մեր հայրենիքը դարձեալ կռուախնձորի վերածուած է բեւեռացած ուժերու եւ պետութիւններու միջեւ: Իւրաքանչիւր հայրենասէր հայորդիի նման, մաղթանքս է, որ մեր հայրենի նորընտրեալ ղեկավարութիւնը ճիշդ դասեր քաղէ անցեալէն եւ հայրենիքը, կարելիութեան առաւելագոյն սահմաններուն մէջ, զերծ պահէ տեսակաւոր մարտահրաւերներէն: Չարգացման իւրաքանչիւր փուլի, մեր նաւը անվնաս հասցնելու համար խաղաղութեան քարափ:

Այսօր, քաղաքական, դիւանագիտական եւ ռազմական մրցավազքին մէջ, քաղաքական կեանքին մաս կազմող իւրաքանչիւր հայ, ուր ալ գտնուի ան, պիտի փորձէ ձեւեր որոնել սատարելու Արցախի Հանրապետութեան միջազգային ճանաչումին: Բազմաչարչար արցախահայութիւնը եւ համայն հայ ժողովուրդը կը մերժեն ժամացոյցի սլաքներուն

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

ետղարձը: Արցախը այսօր իր գաւակներուն արեամբ անկախութիւն եւ ազատութիւն նուաճած պետականութիւն է: Ինքնորոշման իրաւունքը նահատակներու արեամբ նուաճած արցախահայութեան համար անընդունելի է Արցախի Հանրապետութեան Ատրպէյճանին վերակցումը:

Մեր գոյգ պետութիւններուն նուաճումներով կը հպարտանամ, միեւնոյն ժամանակ, սակայն, բազմաթիւ հարցադրումներ գլուխ կը ցցեն մտքիս մէջ: Հարցադրումներ, որոնք ուղիներ կ'որոնեն մեր հայրենիքը դարձնելու առաւել ժողովրդավար, բարգաւաճ եւ օրէնքի վրայ յենած արդիական երկիր:

Մշակոյթի վերածուած փտածութիւնը, կաշառակերութիւնը, ստուերային տնտեսութիւնը անյարիր եւ խորթ կը մնան մեր ժողովուրդին բարքերուն: Ժողովրդավար, ընկերային արդարութեան վրայ յենած հասարակապետութիւն մը միայն պիտի երաշխաւորէ միջազգային ընտանիքին մէջ մեր հայրենիքին վարկն ու հեղինակութիւնը:

Ուստի իմ վերջին եւ սրտագին փափաքս է, որ այնքան զարգանայ ու ժողովրդավար, արդար երկիր մը դառնայ մեր հայրենիքը, որ բոլորս հպարտանանք իր նուաճումներով, չխընայենք ու չսակարկենք այն բոլորը, որ պիտի նպաստէ անոր տնտեսական վերելքին: Այս իմաստով բազմաթիւ հայրորդիներու համար առ այժմ անորոշ կը մնայ Հայաստանի իշխանութիւններուն տնտեսական քաղաքականութիւնը: Նպաստները, ցած տոկոսներով վարկերը աննպատակ եւ յոււմպետս կրնան վատնուիլ տնտեսական ծրագիրներու բացակայութեան: Անհրաժեշտ է բարեկարգել նաեւ դրամատնային համակարգը, նուազագոյն տոկոսներով վարկեր տրամադրել քաղաքացիներուն, որպէսզի վերականգնի յատկապէս գիւղատնտեսութիւնը, իբրեւ օրինակ:

Բարգաւաճ եւ զարգացած Հայաստանը տունն է մեր բոլորին: Կոչ կ'ուղղեմ առանց սակարկութեան, տնտեսական զանազան նախաձեռնութիւններով օգնութեան ձեռք մեկնելու մեր հայրենիքին: Սփիւռքը կամ օտարութիւնը չի դառնար հայրենիք, որովհետեւ Սփիւռքի մէջ ուշ կամ կանուխ դատապարտուած ենք ձուլման: Հայրենիքի մէջ միայն երաշխաւորուած է մեր շարունակական

նութիւնը, հայապահպանութիւնը: Հետեւաբար միջոցներու մէջ ընտրութիւն չփնտռենք, իւրաքանչիւրս իր կարելիութեան սահմանին մէջ նեցուկ թող կանգնի ու իր նպաստը բերէ մեր հայրենիքին:

Այս իմաստով, անցնող ամիսն նախաձեռնութեամբ մը հանդես եկայ, աշխարհացրիւ հայրենակիցներէս խնդրելով քաջալերել «Գնեցէ՛ք Հայաստանէն» SHOP IN ARMENIA նախաձեռնութիւնը: Ծրագիրիս լայն տեղ յատկացուց հայկական մամուլը՝ ի Սփիւռք եւ հայրենիք: Նախանձախնդիր կը մնամ ծրագիրիս նման այլեւայլ նախաձեռնութիւններու յաջողութեան:

Նոր Տարուան եւ Սուրբ Ծնունդի սեմին լաւագոյն բարեմաղթութիւններս կ'ուղղեմ համայն հայ ժողովուրդին:

«Գանձասար» շնորհակալութիւն կը յայտնէ տիար Կիրակոս Գույումճեանին՝ այս Բացառիկ հատորի հրատարակութեան իր կատարած նուիրատուութեան համար:

Կիրակոս Գույումճեան

ԿՐԹԱԴԱՍՏԻԱՐԱԿՉԱԿԱՆ

**ԲԱԶՄԵՐԱԽՏ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿ Յ. ՆԻՆԴԷԱՆ
ԵՒ
ԱՐԵՒՄՏԱՆԱՅ ԴՊՐՈՅԸ**

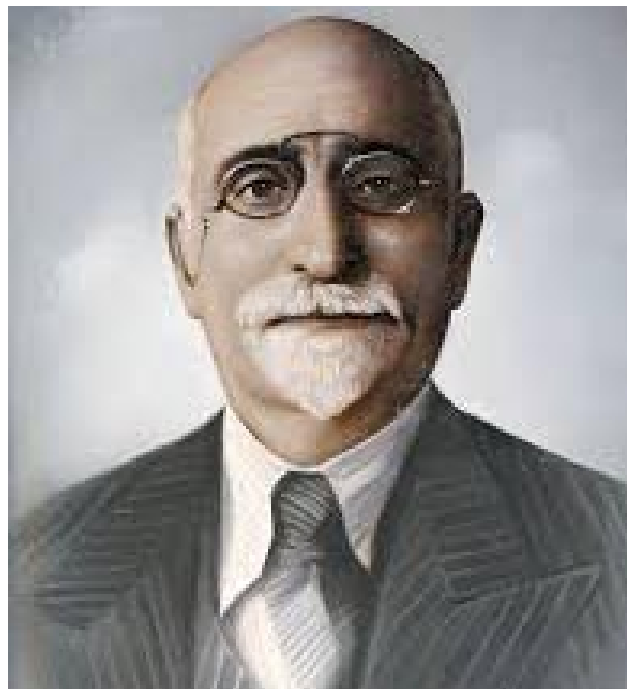
Հայ դպրոցի ու հայ մանկավարժության պատմության ամենն տիրական դեմքերն մեկն է Յովհաննես Հինդլեան (1866-1950), որ Կ. Պոլսոյ հայկական տարբեր վարժարաններու մէջ ձեռնհասօրէն ուսուցչական ու տեսչական պաշտօններ վարելէ ետք, մանկավարժ Գալուստ Մալաթեանի հետ, 1909-ին, կը հիմնէ «Նոր Դպրոց» անուանեալ ուսումնական հաստատութիւնը, որ այդ օրերու մանկավարժական նորագոյն ըմբռնումներով ու հայեցակարգով գործող ուսումնակրթական օրինակելի կառոյց մըն էր:

Արդարեւ, *«Նոր Դպրոցով՝ Նոր ու արդիւնաշատ շրջան մը կը բացուէր արեւմտահայոց կրթական շարժումին մէջ»:*

Յովհաննես Հինդլեան, միջազգային մանկավարժական մտքի զարգացման աջալուրջ հետեւող մը ըլլալով, գործնական մանկավարժութեան զուգընթաց, գրչի ու հրապարակախօսութեան ճամբով իր անուրանալի ու բարձրորակ ծառայութիւնը կը մատուցանէ հայ դպրոցի ու Նոր սերունդի զարգացման եւ առողջ դաստիարակութեան ազնուագոյն նպատակին:

Յովհաննես Հինդլեան, որ իր մանկավարժական յօդուածներով մշտական ներկայութիւն էր ատենի հայ մամուլին մէջ, կը հաւատայ, որ դաստիարակութեան առաջադրանքներն ու հիմնախնդիրները, ինչպէս նաեւ ու-

սուցման մեթոտները յարատեւօրէն փոփոխութեան կ'ենթարկուին «ժամանակին, տեղին ու միջավայրին համեմատ»:

Յովհաննես Հինդլեան

Հայ մանկավարժութեան վաստակաւոր ու կարկառուն ներկայացուցիչներէն մեկը հանդիսացող այս երախտարժան հայրորդին, իր մանկավարժական տաղանդին եւ մասնագիտական գործունեութեան շնորհիւ, արդարօ-

մարտ» (Մանկավարժական յաւելուած) անու-
նով, որուն խմբագրութեան մղիչ ուժն էր Յ.
Յինդլեան, իրեն
գործակից ունենա-
լով ժամանակի
հմուտ եւ առաջա-
տար մանկավարժ-
ներ՝ Գեղամ Գա-
վաֆեան, Պօղոս Գե-
որգեան, Գեորգ Մես-
րոպ եւ Շահան Պեր-
պերեան:

Շահան Պերպերեան

Ա. Աշխարհա-
մարտի գիւտադա-
րէն ետք Կ. Պոլսոյ
մէջ ծաւալած մշա-
կութեային եւ հայրե-
նանուէր եռուն կեանքը, բնականաբար,
անարձագանգ պիտի չմնար նաեւ հայ ուսուց-
չութեան շրջանակին մէջ, որ առողջ գիտակ-

ցութեամբ ձեռ-
նարկեց աշխոյժ
եւ արդիւնարար
աշխատանքի,
հայկական վե-
րաշինութեան
հսկայական ճի-
գին մէջ իր կա-
րելորագոյն եւ
յոյժ գնահատելի
նպաստը արձա-
նագրելով:

Հայ ուսուց-
չութիւնը իր
առաքելական
դերակատարու-

Գեորգ Մեսրոպ

թիւնը ստանձնեց մահասփիւռ Մեծ Աղէտին
անմիջականօրէն յաջորդող այն օրերուն, երբ
արեւմտահայութիւնը իր բոլոր ուժերը հա-
մախմբեց սատարելու համար մահուան ճի-
րաններէն մազապուրծ ճողոպրած հայութե-
ան խլեակները հաւաքելու, ցան ու ցրիւ որ-
բերը փնտռելու, գտնելու եւ խնամելու մար-
դասիրական ու ազգափրկութեան մեծ գոր-
ծին:

Հինդլեան թէեւ կրթոտ հետեւողականութե-
ամբ կը պաշտպանէր հայ ուսուցչութեան
իրաւունքները, սակայն նոյնքան պահանջկոտ

ու բծախնդիր էր դաստիարակի պարտակա-
նութեանց նկատմամբ: Անոր ընկալումով՝ ու-
սուցչական ասպարեզին մէջ պետք է ընդգր-
կուին միայն այն թեկնածուները, որոնք իրենց
հոգւոյն մէջ կը զգան ուսուցման «Սրբագան
Յուրը», անոնք՝ որոնք կոչումը ունին այդ հան-
րանուէր գործին, անոնք՝ որոնք կը սիրեն աս-
պարեզը եւ պատրաստ են զոհաբերութեան,
ինքնագրկումի, անամացորդ նուիրումի, որով-
հետեւ՝ անձնուիրութիւնը կը խտացնէ դաս-
տիարակի բոլոր շնորհներուն ու բոլոր պարտա-
ւորութեանց համալիր բովանդակութիւնը:

Հինդլեանի ըմբռնումով, դաստիարակի
պաշտօնին կոչումը ունենալ կը նշանակէ կրել
բարի սիրտ, համբերատար ոգի, հեզահամ-
բոյր բնաւորութիւն, համեստ եւ իրատեսական
հեռանկարներ: Նման թեկնածու մը պետք է
ինքզինք երջանիկ զգայ մանուկներու շրջա-
նակին մէջ, լիակատար գոհունակութեամբ ըմ-
բռնիմէ դաստիարակչական գործին քաղցրու-
թիւնը, այն աստիճան՝ որ մոռնայ ասպարեզի
ամենադառն դժուարութիւններն ու սեփական
լեռնակուտակ մտահոգութիւնները: Ան մանա-
ւանդ՝ անկեղծօրէն պետք է սիրէ աշակերտ-
ները եւ հարազատօրէն գուրգուրայ անոնց
վրայ: Սերը առաջին եւ վերջին ապաւենն է
մանկավարժին: Երեխան սիրելու եւ հասկնա-
լու արուեստը կ'ամփոփէ իրաւ ուսուցիչի հիմ-
նական ստորոգելիները: Կրթամշակին յաջո-
ղութեան գլխաւոր գրաւականը կը կազմէ իր
աշակերտներու փոխադարձ սերը իրեն հան-
դէպ:

Երբ աշակերտներ կը սիրեն իրենց ուսու-
ցիչը, այս կը նշանակէ, որ գործին ամենազը-
խաւոր դժուարութիւնը կամ խոչընդոտը յաղ-
թահարուած է, գերխնդիրը հանգուցալուծ-
ուած: Աշակերտներ պետք է զգան՝ որ ուսուց-
չին միակ մտասեւեռումը իրենց իսկ երջան-
կութիւնն է, անոնք հարազատ ծնողքի մը ան-
շահախնդիր գորովն ու հոգածութիւնը պետք է
գտնեն ուսուցիչին մօտ:

Հինդլեան որպէս իտեալական օրինակ
ընտրած էր ճշմարիտ դաստիարակի երկու
տիպար, որոնց կեանքն ու գործունէութիւնը
ընդունած էր իբրեւ առաջնորդող ուղեցոյց: Այդ
դաստիարակները Ռէթես Պերպերեանն ու
Փետտալոցին էին, որոնք իրենց ողջ կեանքը
նուիրած էին աշակերտներուն, կ'ապրէին

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

անոնց համար, գանոնք կը սիրեին անկեղծորեն իրենց համակ եուրթամբ, ողջ հոգիով ու սրտով: Զինդլեան ինք եւս համոզուած էր, որ բացարձակապէս անարժէք, ոչ պիտանի եւ անդաստիարակելի երեխայ գոյութիւն չունի: Ան կը ջանար «ամենաանպիտան» կամ «ամենաապաշընորի» նկատուած աշակերտին մէջ իսկ գտնել թաքնուած ձիրքի մը կամ կարողութեան մը թէկուզ ամենաաննշան հետքը, գայն մշակելու եւ արդիւնաւորելու համար:

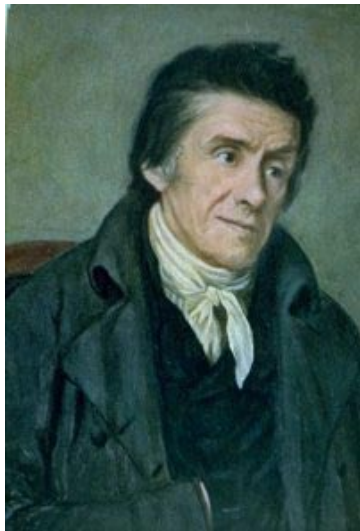

Ռերթես Արակելեան

«Դաստիարակելը կեանքին հետ պատերազմիլ չի նշանակեր, այլ կը հետամտի ի յայտ բերել աստուածային ամենափոքր մասնիկը, որ առկայ է մարդ արարածին մէջ», շարունակ կը կրկնէր Զինդլեան:

Դաստիարակն ու մարդը անբաժանելի են իրարմէ: Յիրաւի, կարելի չէ գնահատել մէկը առանց միւսին, որովհետեւ դաստիարակը կ'արժէ այնքան՝ որքան ան կը գնահատուի իբրեւ մարդ:

Զինդլեան իր մեծ ուսուցիչին՝ Ռ. Պերպերեանի հետեւողութեամբ պաշտամունքի հասնող սեր կը տածեր բարիին, ճշմարտին եւ գեղեցիկին նկատմամբ, անոնցմով կերտելու համար իր երկրորդ բնութիւնը, մանաւանդ՝ այդ ուղղութեամբ վարակելու եւ լուսաւորելու համար իր շրջապատը:

Փետսալոցի

Անոր տեսակետով՝ «Եթէ իրենց աշխատանքը անշահախնդրորեն սիրող եւ ուսուցողական ասպարեզին համար ճշմարտապէս նուիրուած դաստիարակներ գտնուին, ամենավատ պայմաններու մէջ գործող դպրոցն անգամ կրնայ լաւագոյն արդիւնքներ նուաճել»: Այլ խօսքով՝ իր գործին համար ապրող, շնչող եւ առաքելալի ոգիով ծառայող ողջամիտ դաստիարակը կը հանդիսանայ կրթական գործունեութեան յառաջընթացին վստահելի երաշխաւորը:

Զինդլեանի հայեցողութեամբ՝ դաստիարակը պէտք է ըլլայ պարտաճանաչ, ողջմիտ, բարեխիղճ, հաճոյակատար, կենցաղագետ, ճշդապահ եւ այլ շատ մը բարեմասնութիւններու տեր առաքինի անձնաւորութիւն: Մանաւանդ՝ պէտք է գիտնայ եւ կարողանայ սեփական օրինակելի վարքով դաստիարակել իր աշակերտները: Ուսուցիչը պէտք է ըլլայ կոկիկ, հագուածքով վայելուչ, իսկ իրահանգները՝ խելամիտ ու բարեկամական, բայց նաեւ կտրուկ ու վճռական: Ան քարոզներ պէտք չէ կարդայ աշակերտին գլխուն, ոչ ալ հակասական թելադրութիւններ կատարէ, սակայն թելադրածին գործադրութիւնը անտեղիտալիօրեն պահանջէ:

Ըստ Զինդլեանի՝ «ուսուցման եղանակները հաւանաբար տարբերին դաստիարակէ դաստիարակ, բոլոր ուսուցիչները թէկուզ հաւասար ծարտարոթիւնը չունենան ուսուցանելու մակարդակով, բայց բոլոր կրթական մշակները հաւասարապէս դաստիարակ պէտք է ըլլան, աշակերտին միտքը յղկող, հոգին կերտող, անոր մէջ մարդը կազմող կրթիչ-դաստիարակ»:

Իսկ ի՞նչ կը պատուիրէ Զինդլեան հայ դաստիարակին, ի՞նչ կը ցանկայ անոր եւ ի՞նչ կը սպասէ անկէ: Կ'ամփոփենք հետեւեալ տողերով.

- Իւրաքանչիւր նոր տարեշրջանի՝ նոր յառաջընթաց մը, նոր վերելք մը իրականացնել սեփական կրթադաստիարակչական աշխատանքին մէջ:
- Քարոզած պատուերները նախ կիրարկել իր իսկ անձին վրայ, ամէն տեղ, ամէն ատեն, ամէն առիթով, նոյնիսկ առանձնութեան մէջ:
- Յաջողութեան իբրեւ կենսական նախա-

պայման՝ սիրել եւ յարգել աշակերտները, սիրուելու եւ յարգուելու համար անոնցմէ:

- Ըլլալ միշտ ճշմարտացի եւ որեւէ կերպով չխաբել, չապակողմնորոշել դպրոցական մատղաշ տղաքն ու աղջիկները:

- Ըլլալ մանաւանդ արդարացի եւ վարակիչ օրինակ իր դաստիարակչական հոգածութեան եւ խնամքին յանձնուած սաներուն:

- Երբեւէ մտահան չընել աշխարհահռչակ գիտնական Փասթօռի հետեւեալ խոստովանութիւնը. *«Երբ փոքրահասակ աշակերտի մը հանդիպիմ, գոյգ մը զգացում կը համակէ էութիւնս. նախ՝ սեր եւ գորով այդ հրաշալի եակի ներկային համար, ապա յարգանք ու գոհունակութիւն՝ օր մը անոր ըլլալիքին համար»:*

Արեւմտահայ մեծագոյն դաստիարակ Ռ. Պերպերեանէ յետոյ, Զինդէան մեր իրականութեան մէջ դարձաւ երախտարժան նոյնախիսի մեծութիւն մը, ինչպէսեւ իր ժամանակի ճառագայթող, ներշնչող ճշմարիտ ուսուցիչն ու մանկավարժական պայծառ դէմքը: Մեծանուն այս գոյգ անձնաւորութիւնները՝ ուսուցիչ եւ աշակերտ, իսկապէս յեղաշրջեցին մինչ այդ տիրող դպրոցական քառասյին իրավիճակը, բայց մանաւանդ՝ ուսուցչական անբարեհամբոյր եւ արհամարհուած ասպարէզը հասցուցին այնպիսի պատուաւոր ու վսեմ բարձրութեան մը՝ որ վերջապէս մեր մէջ բազմիցս քարկոծուած ու անիրաւօրէն վարկաբեկուած այդ համեստ, խոնարհ ու նուիրեալ մահկանացուն՝ անպաշտպան ուսուցիչը, տեր դարձաւ իր արդարացի արժանապատուութեան:

Իր դաստիարակչական գործունեութեան ամբողջ տեսողութեան Զինդէան մշտապէս պաշտպանեց եւ տարածեց յառաջադէմ գաղափարներ, քննադատօրէն մօտեցաւ դպրոցական կեանքէն ներս բոյն դրած բազմապիսի թերութիւններուն, որոնց դարմանումին ի խնդիր պայքարեցաւ ոգի ի բռին՝ չխնայելով ոչ ոքի: Ան լաւատես էր եւ գիտեր մանկավարժութեան ընձեռածը լաւագոյնս օգտագործել եւ տրամադրելի բոլոր միջոցներով ցանկալի արդիւնքի հասնիլ:

Դպրոցի եւ ընտանիքի մերձեցման ու համագործակցութեան հարթութեան վրայ եւս մեծ եղած է Զինդէանի ներդրումը: Անոր կարծիքով՝ ընտանիքի եւ դպրոցի օրինեալ յարկերուն տակ ծաւալող բարոյական դաստիարակութեան առաջնային նպատակը պէտք է ըլլայ աշակերտին կամքի զարգացումը, անոր գիտակցութեան եւ պարտաճանաչութեան զգացումներու զարթումը, զայն տիպար, ժրաջան եւ ընկերութեան համար պիտանի անհատ դարձնելը... այդ բոլորի յաջողութեան միակ գրաւականը համարելով ծնողներու եւ ուսուցիչներու սերտ ու համերաշխ փոխյարաբերութիւնը, կատարեալ փոխըմբռնումը:

Այս բազմերախտ դաստիարակին համար գրեթէ նոյնութեամբ եւ համարժեքօրէն կարելի է կրկնել այն խօսքերն ու բնութագրումները, զորս նոյնինքն երախտագետ ու արժանաւոր սան՝ Յ. Զինդէան արտայայտած է իր անմահանուն ուսուցիչին՝ Ռ. Պերպերեանի մասին.

«Ուսուցիչ եղաւ ան իր կեանքի բոլոր թուրքներուն մէջ, դպրոցին մէջ, դպրոցէն դուրս, պտոյտի միջոցին, ճաշի ատեն, միշտ, անդադար, ամէն տեղ: Իբր դաստիարակ ան ինքզինք բազմապատկեց անհունս եւ իր լոյսերը արձակեց ամէն կողմ, ուր հայ դպրոց մը, հայ դաստիարակ մը կայ»:

Զուսկ, անվարան ու արդարօրէն կարելի է յայտարարել՝ որ Զինդէան եղաւ դաստիարակութիւնը «Գործնականօրէն կիրարկող մեծ ուսուցիչ եւ բարոյախօս», բառին լիարժեք ու ամենաընդգրկուն իմաստով կրթական մշակ եւ դաստիարակ, որ արեւմտահայ մանկավարժութեան պատմութեան մէջ դարձաւ մեծ ու առանցքային դէմք՝ որպէս բարեկարգիչ, որպէս վերանորոգիչ ու յատկապէս՝ որպէս գիտական մանկավարժութեան եւ դպրոցավարութեան յառաջապահ ռահվիրայ:

Խաչիկ Շահինեան

ԱՆՁԻՆ ՎԱՐՔԱԳԻԾԸ ՈՒՂՂՈՐԴՈՂ ՄԻՋՈՑՆԵՐ

Անձի մը եուրթիւնը բնորոշողը անոր գիտակցութիւնն է առաւելաբար:

Անհատի վարքին դրսեւորումները ի յայտ կու գան անոր գիտակցական մակարդակին համաձայն:

Մարդ արարածը իր բնութեամբ ամեն ինչի կ'ընտելանայ, իսկ երբ յարմարի վատին, զինք վերափոխելը կը դժուարանայ: Այդ պատճառով ալ մարդը պէտք է օժտել մարդկային կեանքով ապրելու ամբողջական պայ-

մաններով՝ մաքուր միջավայր, մարդկային դրական յարաբերութիւններ, գեղեցիկ խօսք, քաղաքացիական դաստիարակութիւն եւ կրթադաստիարակչական ճիշդ համակարգ:

Անձին վարքագիծը ուղղորդող միջոցներ կը համարուին խրախուսանքն ու պատիժը:

Խրախուսանքը փոքրիկին վարքագիծը եւ արարքները դրականօրէն գնահատելու ձեւն է: Անոր հիմնական նպատակը փոքրիկին վարքագիծը բարելաւելն է, անոր ինքնավստահութիւն ներշնչելն ու աւելի լաւ վերաբերմունքի մղելն է:

Խրախուսել կը նշանակէ ընդունիլ փոքրի-

կին ունեցած արժեքները, ամրապնդել անոր հաւատքը իր ուժերուն նկատմամբ եւ խթանել անոր դրական գործունեութիւնը:

Խրախուսանքը կապուած է դրական յոյզերու եւ վեհ զգացումներու հետ:

Մանկավարժօրէն թոյլատրելի եւ կիրարկելի է փոքրիկին միայն դրական վարքին խրախուսանքը: Մինչդէռ անոր բացասական վարքին դրականօրէն գնահատումը հակամանկավարժական քայլ է:

Երբեմն դաստիարակ կամ ծնողը չկարենալով լրջօրէն լուսարձակի տակ առնել փոքրիկին այս կամ այն արարքին վտանգաւոր հետեւանքը, մեղմ ժպիտով, անզգուշօրէն կը յանդիմանեն զինք, օրինակ, երբ ան դիտումնաւոր կերպով կը խլէ դասընկերոջ խաղալիքը, կը հայհոյէ, մեծերու հետ հեզնանքով կը խօսի, կը ծաղրէ կամ գողութիւն կ'ընէ:

Չետեւաբար խրախուսել կարելի է միայն դրական եւ շրջապատի արժեքային համակարգին համապատասխան արարքները:

Շատ կարեւոր է խրախուսանքի չափին եւս ճիշդ ընտրութիւնը: Ան պէտք է համապատասխանէ փոքրիկին արարքին իրական արժեքին, անոր գործադրած ջանքերուն եւ մտածողութեան մակարդակին:

Խրախուսանքը կը պահանջէ անհատական մօտեցում, որպէսզի ուղղէ փոքրիկին շարժումը դէպի դրականն ու արժեքաւորը, ամրապնդելով անոր դրական վարքագիծը:

Խրախուսանքով պէտք է գնահատել՝

- Երեխային ներքին մղումը դէպի լաւն ու բարին:

- Անոր ձեռք բերած իրական արդիւնքը:

- Պարտականութիւններուն ամբողջական կատարումը, յատկապէս սովորականէն աւելի ջանք, խելք, կամք պահանջող պարտակա-

նութիւններուն:

- Լաւագոյնին ձգտումը՝ աւելի լաւ արդիւնքի հասնելու միտումով: Չէ՞ որ արդիւնքն ալ շատ կարեւոր դեր ունի:

Խրախուսանքը կրնայ բարոյական եւ նիւթական ըլլալ:

Բարոյական խրախուսանք կը համարուին՝ առաջարկին համաձայն գտնուիլը, շնորհակալութիւն յայտնելը, ժպիտը, գլուխ շոյելը: Իսկ ուսումնական հաստատութիւններու, գանազան աշխատանքային ասպարէզներու եւ պետական ոլորտներու մէջ, պաշտօնական ձեւերով կը սահմանուի բարոյական խրախուսանքը, ինչպէս օրինակ՝ շնորհակալագրերու, շնորհաւորագրերու եւ շքանշաններու շնորհումով:

Նիւթական խրախուսանքը պարզեւ մըն է, որ կը հիմնուի բարոյական սկզբունքին վրայ նաեւ: Յատկապէս դպրոցական տարիքին, եթէ պարզեւատրումը նախապէս պայմանաւորուած ըլլայ, այդ պարագային կաշառքի բնոյթ կը ստանայ:

Պատիժին Դրական եւ Բացասական Կողմերը

Պատիժը դաստիարակութեան հնագոյն ձեւերէն է: Ֆիզիքական պատիժներուն դէմ հանդէս եկած են 19-րդ դարու ռուս դասական մանկավարժներ՝ Թոլսթոյը եւ Ուիշինսքինը, ինչպէս նաեւ հայ մանկավարժութեան հիմնադիրներ՝ Խ. Աբովեանն ու Ղ. Աղայեանը:

Ժ.Ժ.Ռուսսօն ըմբոստանալով մարդու նկատմամբ դաժան պատիժին դէմ, առաջարկած է փոխարինել զայն աւելի արդիւնաւետ ու փոքրիկին բնական փափաքը արտայայտող միջոցներով: Այսինքն՝ «Փոքրիկը պէտք է ընէ այն, ինչ որ կը փափաքի»:

Մանկավարժը պէտք է ստեղծէ այնպիսի պայմաններ, որոնց լոյսին տակ փոքրիկը իր կամքով կատարէ դաստիարակին պահանջքը: Այս պարագային հանգամանքները կը դաստիարակեն զինք:

Մարդկայնական որոշ մանկավարժական ուղղութիւններ պատիժը դաստիարակութեան միջոց համարելով մէկտեղ, զայն կը գնահատեն որպէս փոքրիկին անընդունելի արարքները զսպելու բացասական ձեւ:

Հարցը այն է, որ փոքրիկին վարքագիծին

եւ արարքներուն բացասական գնահատումը կրնայ ազդել անոր գիտակցութեան վրայ: Ուստի առանց նուաստացնելու զինք պէտք է կանխել անոր անընդունելի վարքագիծը եւ բարձրացնել ինքնավստահութիւնն ու ինքզինք յարգելու ունակութիւնը:

Պատիժին իմաստը

*Պատիժը կ'օգնէ փոքրիկին իր կատարած սխալ արարքները հասկնալու եւ անոնց շրջապատին կողմէ անընդունելի ըլլալը ըմբռնելու:

*Պատիժը ոչ թէ փոքրիկին անձնաւորութիւնը, այլ անոր բացասական արարքները բացասականօրէն գնահատելու ձեւն է:

Երբ փոքրիկին պատիժ կը սահմանենք, հարկ է, բացատրենք, որ անոր վարքը անընդունելի է կամ վատ, իսկ ինք՝ շատ սիրելի է՝ ծնողքին, միջավայրին ու դաստիարակին համար:

* Պատիժը անիմաստ կը դառնայ, եթէ փոքրիկին համար սխալը սրբագրելու արդիւնաւետ ուղեցոյց չըլլայ:

* Պատիժը պէտք է արդարացի ըլլայ, կարելի չէ պատժել ենթադրելով կամ կասկածելով:

Պատժել առանց ամբողջովին պարզած ըլլալու իրողութիւնը, կը նշանակէ անհիմն կերպով մեղադրել մարդը:

*Ուսումնադաստիարակչական հաստատութիւններուն մէջ, պատիժը պաշտօնապէս կը հաստատուի դպրոցի ներքին կանոններով:

* Պատիժին աւանդական ձեւերն են՝ դիտողութիւնն ու նկատողութիւնը, իսկ վարժարաններու մէջ ամենածանր պարագաներուն՝ դըպրոցէն հեռացումը:

Պատիժը ուշադրութեան արժանի միջոց է դաստիարակչական աշխատանքին մէջ: Ուստի պէտք է զգուշութեամբ եւ մանկավարժական մօտեցումով կիրարկել զայն:

Վլին Բանոյեան

ՏՈՂԱԴԱՐՁ

Արդի արեւմտահայերէնի գրաւոր արտայայտութեան ամենախոցելի կրթանքը տողադարձն է, որ միւս կողմէ՝ ամենալքուածն է միաժամանակ: Թող որ առաջինը բնական հետեւանքն է երկրորդին: Շատ անկազմակերպ ու շատ խայտաբղետ է ան, ինչ որ բոլորովին անյարիր է կայացած լեզուի մը վարկին: Ստորեւ կը ներկայացնենք տողադարձի ամբողջական տեսութիւն մը՝ յուսալով, որ սրտցաւ գրողներ կը փորձեն կամաց-կամաց սրբագրել այս մեծ թերացումը եւ օրինակ դառնալ ուրիշներուն եւս:

* * *

1. Տողադարձը գրաւոր խօսքի այն միջոցառումն է, որով, տողի մը վերջը բաւարար տեղ չունենալու հետեւանքով, կը հատենք բառը եւ անոր մէկ մասը կը տանինք յաջորդ տողին սկիզբը: Այս պարագային վերը մնացած հատուածին աջ ծայրը կը դնենք կարճ գծիկ մը, որ կը կոչուի **ենթամնայ**:

2. Տողադարձի հիմքը վանկատումն է, ուրեմն հանդարտ եւ ուշադիր վանկատումը լաւագոյն երաշխիքն է ճիշդ տողադարձելու: Այսուհանդերձ չենք առաջնորդուիր մի՛այն վանկատումով. նկատի կ'առնուին այլ գործօններ եւս, որոնց պիտի անդրադառնանք:

Ամեն վանկ կը հիմնուի ձայնաւորի մը վրայ. առանց ձայնաւորի վանկ չի կազմուիր. օրինակ՝ **վերք, ձի, վահան** եւ այլն: Ձայնաւոր մը կրնայ առանձին վանկ կազմել. օրինակ՝ **ա-րական, ե-րագ, ը-նել, ի-րաւ, ո-րակ, օ-րական, ու-տել, իւ-րացնել, ոսկի-ի, կատու-է** եւ այլն:

Չայերէնի բոլոր ձայնաւորները կ'արտասանուին ու կը գրուին, բացի **ը-էն**, որ կ'արտասանուի, բայց ընդհանրապէս չի գրուիր. օրինակ՝ կ'արտասանենք **կըռ-նակ** ու կը գրենք **կռ-նակ**, կ'արտասանենք **մա-նըր** ու կը գրենք **մա-նր** եւ այլն: Արտասանուող ու չգրուող **ը** բովանդակող վանկը կը կոչուի **գաղտնավանկ** կամ սուղ **վանկ**:

Գաղտնավանկի **ը** ձայնաւորը կը գրուի, երբ ան կ'իյնայ տողին վերջը կամ տողադարձուող վանկին մէջ. օրինակ՝ խոր**ի**ըր-դական կամ **խոր-ի**ըրդական:

3. Տողադարձը պետք է ըստ կարելոյն գոհացում տայ աչքին, ականջին ու միտքին հաւասարապէս, այլեւ մանկավարժական մտահոգութիւններու, ինչ որ հեռու է իրականութիւն ըլլալէ ներկայիս, – յատկապէս համակարգչային գրաշարութեան տիրապետութեան օրերուն, – կիրարկուող կանոններու բերումով, որոնք յաճախ կամայականօրէն հաստատուած են անծանօթ, անձեռնհաս ու համբակ ձեռքերու կողմէ ու ձեւով մը նուիրականացած են, չհաշուած տակաւին անմիօրինակութիւնները:

Այս գլուխը կը շարադրենք՝ առանց անտեսելու գրաբարը եւ հիմնուելով արեւմտահայ աշխարհաբարի հնագոյն բնագրերուն վրայ՝ հասնելու համար միւսչեւ մեր օրերը:

* * *

4. ա) Միավանկ բառերը չեն հատուիր, ուրեմն չեն տողադարձուիր. օրինակ՝ **այս, գիր, գօրք, կարգ, մէկ, վանկ, օր, սին, հայր, քոյր, կեանք** եւ այլն:

բ) Որքան ալ ընդունուած ու որոշ չափով ալ տարածում գտած ըլլայ ան, այսուհանդերձ պետք է առաւելագոյնս խուսափիլ տողադարձելէ բառասկիզբի վանկարար ձայնաւորին յաջորդող մասը. օրինակ՝ **ա-ւազակ, ե-րագ, է-ական, ը-նել, ի-մաստ, ո-րում, օ-րինակ, ու-րիշ, ի-րաներկ** եւ այլն:

Տարբեր են՝ **առ-նել, եր-դում, էա-կան, իշ-խան, օր-հաս, ուռ-կան**, որոնք տողադարձելի են, քանի վանկարար ձայնաւորին կ'ընկերանայ ուրիշ տառ մըն ալ:

գ) Պետք է նմանապէս խուսափիլ տողադարձելէ այն երկվանկ բառերը, որոնց առաջին վանկը գաղտնավանկ մըն է եւ կը վերջանայ **ը** ձայնաւորով, ինչպէս՝ **բը-լուր, գը-դակ, գը-լուխ, գը-րաւ, լը-րիւ, խը-րատ, կը-զակ, կը-րակ, նը-կար, նը-ուէր** կամ **նը-ւէր, շը-պար, պը-նակ, սը-ուին** կամ **սը-ւին, վը-նաս, տը-խուր, տը-կար**, որոնք շատ անհաճոյ են աչքին եւ տեղին համեմատ կ'այլանակեն բառին ուղղագրական ամբողջութիւնը:

Պետք է այնպէս ալ խուսափիլ իր սկիզբը գաղտնավանկ ունեցող բայերու ժխտականէն. օրինակ՝ **չգը-րեցի, չմը-նացիր, չգը-նաց** եւ այլն:

Ասոնք պետք չէ շփոթել հետեւեալներուն հետ, որոնք տողադարձելի են՝ **բըլ-թակ, գըլ-խարկ, գըմ-բէթ, թըլ-փատ, թըմ-բուկ, լըլ-կել, խըն-ծոր, խըն-դալ, յըղ-կել, ճըզ-մել, շըն-չել, չըղ-ջիկ, պըղ-տոր, ցըն-դիլ, փըշ-րել** եւ այլն, որոնց մէջ գաղտնավանկի «ը»-ն շրջապատուած է բաղաձայններով:

Եթէ ոչ-մերժելի, այսուհանդերձ խրախուսելի եւս չէ վանկատումը այնպիսիներուն, որոնց գաղտնավանկը բառին վերջն է. նախընտրելի է տողին վրայ մէկ-երկու բացատ յառաջացնել ու բոլորովին վար տանիլ նման բառեր, քան թէ կատարել անհաճոյ տողադարձեր, ուր պարտաւոր ենք **ը**-ով օժտել տողադարձուող բաղադրիչը. այսպէս՝ **ան-գըղ, աս-տըղ, ար-կըղ, բար-ձըր, բու-ռըն, գամ-փըռ, դա-ռըն, դուս-տըր, ե-գըր, թան-ձըր, խա-ռըն, ծա-նըր, կայ-սըր, կո-ճըղ, մա-նըր, սան-տըր, վա-գըր, փո-քըր, քաղ-ցըր** եւ այլն:

դ) Պետք է խուսափիլ բառասկիզբի **ըզ, ըշ, ըս** գաղտնավանկերը վերականգնելով, տողադարձելէ բառերուն մնացեալ մասը. օրինակ՝ չգրել ու չտողադարձել **ըզ-բաղում, ըզ-բօսանք, ըզ-գուշ, ըզ-մայլ, ըշ-կօթակ, ըշ-տապել, ըս-պիտակ, ըս-տանալ, ըս-տուէր**, որոնց բառասկիզբի **ը** ձայնաւորը արմատական չէ. այսպիսիները տողադարձել՝ **զբա-ղում, շկօ-թակ, սպի-տակ** վանկատումով: Թոյլատրելի են՝ **ըն-թացք, ըղ-ձանք, ըմ-բիշ, ըն-ծայ, ըն-կեր, ըն-տանի, ըն-տիր** եւ նմաները, որոնց բառասկիզբի **ը** ձայնաւորը արմատական է:

ե) Յանձնարարելի չէ տողադարձել միայն հոլովական ձայնաւոր մասնիկէ եւ ասոր կըցուած յօդէ կազմուած վանկերը. օրինակ՝ **ձի-ու(ն), ապակի-ի(ն), բարտի-ի(ն), կատու-է(ն), մար-գարէ-ի(ն), առտու-ան, մանրէ-է(ն), որդի-է(ն), հեռու-ի կամ հեռու-էն, լեզու-ի(ն)** եւ այլն: Սակայն ընդունելի են՝ **առ-տուան, Արաբիա-յի, Արա-յի, Արա-յէն, տղա-յով...այլեւ՝ կը վազէ-իր, կը սիրէ-ին, պատուհա-նէն, որդիներուն** եւ այլն:

զ) Իրարու կից գտնուող գոյգ ձայնաւորներու պարագային՝

1) Աւելի պատշաճ է երկու վանկարար ձայնաւորներէն մէկը պահել վերը եւ տողադարձել միւսը. օրինակ՝ **թէ-ական, թէ-ուրին, թոպէ-ական, լի-արժէք, ձիթա-իւղ, մի-այնակ, լի-իրաւ, մի-ուրին, մի-օրինակ, ամենա-ուշը**:

Անշուշտ ասոնք կրնան տողադարձուիլ այլ մակարդակներու վրայ եւս, օրինակ՝ **լիար-ժէք, միայ-նակ, միօրի-նակ, ամէ-նաուշը**:

2) Իսկ երբ այդ գոյգ ձայնաւորները ունին երկբարբառային բնոյթ, այսինքն՝ շատ սերտ կ'արտասանուին, ապա զանոնք ձգել վերի տողը կամ միասնաբար տողադարձել. **բենիա-մին** կամ **բէ-նիամին, դանիա-կան** կամ **դա-նիական, Մա-րիամ հէ-քիաթ, սուրիա-կան** կամ **սու-րիական**¹ եւ այլն: **Անգլիա-կան** կամ **անգ-լիական, Թէո-դոսիա, հիա-նալ, միա-կերպ, միա-**

¹ Պետք է ընդունիլ, որ ասոնք եւ նմաները ունին ուրիշ արտասանութիւն մըն ալ՝ **Բեն-իամին, դան-իական, հէք-իաթ, սուր-իական**, որոնք մերժելի են տողադարձի համար: Նոյն կացութիւնը կը պարզեն՝ **Գերմանիա, Իտալ-իա, Կիլիկիա, Սպանիա... որոնք կու տան Գեր-մանիա եւ Գերման-իա, Իտա-լիա եւ Իտալ-իա, Կիլի-կիա եւ Կիլիկ-իա, Սպա-նիա եւ Սպան-իա**:

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

սին, միա-տարր, մի-լին, ով-կիա-նոս կամ **ով-կիանոս, ամ-բին, Թեո-դորա** (մերժելի՝ **Թե-ոդո-րա**), **պան-թեն** (մերժելի է՝ **պանթե-ոն**):

Ասոնք եւս կրնան ազատօրէն տողադարձուիլ այլ մակարդակներու վրայ. օրինակ՝ **Թեո-դո-սիա, Թեոդո-րա**:

Թէեւ ընթացիկ, սակայն ոչ-յանձնարարելի տողադարձեր են՝ **մի-ակ, ճի-ակ** կամ **ճի-ուկ, ի-տեալ, իտե-ալ, ո-գիով, ոգի-ով**: Ընդունելի է՝ **հո-գիով**:

3) Երբ գոյգ ձայնաւորները կը գտնուին բառին վերջը, պէտք է անոնք միասնաբար իջնել վար. օրինակ՝ **հայու-հիի, ոս-կիէ, գետա-ձիու** եւ այլն: Մերժելի է միակի ձայնաւորի տողադարձը, ինչպէս՝ **ոսկի-է** կամ **գետաձի-ու**:

Է) Թոյլատրելի չէ՝

1) Տողադարձել տրոհութեան նշանները՝ վերջակետը, ստորակետը, միջակետը եւ բուլթը:

2) Տողին ծայրը ձգել բացուած փակագիծը կամ չակերտը: Նոյնհետայն՝ պէտք չէ տողադարձել փակուող փակագիծը կամ չակերտը:

3) Անձնանունին եւ հօր անունին սկզբնատառերը ձգել տողին ծայրը եւ տողադարձել մականունը. օրինակ՝ **Յ. Մ. / Յակոբեան** կամ **Գ.Վ. / Աճեմեան** եւ այլն:

4) Տողին ծայրը ձգել տիտղոսի, կոչումի, աստիճանի կրճատ գրութիւնը եւ վար տանիլ ենթակային անունը. օրինակ՝ **պ. կամ պրն / Յակոբ Գրիգորեան,**

փրոՖ. / Մանուկ Աբեղեան, տիկ. / Մարի Յակոբեան, զօր. / Անդրանիկ եւ այլն:

5) Անշատել թիւ մը իրեն կցուած յապաւումէն. օրինակ՝ **15/քկ, նկ./թիւ 75, 60/\$, 3/մԱ, 65-ին/(Քա.)** կամ **65/-ին(Քա.), 15-/րդ, 2014-/ին, 20-/ական** եւ այլն:

6) Մասնատել յապաւումները եւ տողադարձել երկրորդ կէտը. օրինակ՝ **ՄԱ/Կ, ՅԲ/ԸՄ, ՅՄ/ԸՄ, ՆՍ/OSS** եւ այլն: Պէտք չէ տողադարձել նաեւ ասոնց հոլովական մասնիկները, ինչպէս՝ **ՄԱԿ-ի, ՅԲԸՄ-էն, ՅՄԸՄ-ով** եւ այլն:

7) Նախընտրաբար չմասնատել ու չտողադարձել գրական երկերու անունները. օրինակ՝ «Լուռ / Յաւեր», «Այրուող / Ագեստաններ»:

* * *

Բազմավանկ բառերու տողադարձը կը կատարուի ըստ հետեւեալ կանոններուն.

5. Երկու ձայնաւորներու միջեւ ինկած միակի բաղաձայնը կ'անցնի յաջորդ տող. օրինակ՝ **քա-ղաք, պա-նիր, սե-ղան, պա-տա-նե-կան, բա-նա-սի-րա-կան², քա-ղա-քա-վա-րա-կան, մա-տե-նա-ղա-րա-նա-պետ** եւ այլն, ուր բառերս կարելի է տողադարձել իւրաքանչիւր գծիկի մակարդակին:

Երբ երկու լիարժէք ձայնաւորներու միջեւ կը գտնուի երբեմնի «յ» կիսաձայնը, որ աշխարհաբարի մէջ բաղաձայն մըն է, ապա ան եւս վար կ'երթայ յաջորդ ձայնաւորին հետ. օրինակ՝ **Յա-յաստան, բա-յական, հա-յելի, հա-յութիւն, կա-յարան, ամա-յի, մա-յել, իտ-յանք, Սա-յաթ** (Նովա), **Ռուա-յալ, ՊիքՖա-յա, Ֆարա-յա, Յաւա-յան, Յիմալա-յան** եւ այլն:

Երբ միակի բաղաձայնին կը յաջորդէ **Ուա, Ուե, Ուէ, Ուի, Ուո** երկբարբառներէն մէկը, ապա ասոնք նմանապէս եւ անփոփոխ կ'անցնին յաջորդ տող նախընթաց բաղաձայնին հետ. օրինակ՝ **պա-տուար, հա-շուեց, պա-տուէր, կարդա-ցուիլ, զի-նուոր** եւ այլն³:

Այս պարագային եւս միջձայնաւորային «յ» կիսաձայնը կը հետեւի նոյն կանոնին. այսպէս՝ **կախակա-յուած, հմա-յուած, նա-յուածք, շո-յուիլ, փայփա-յուած, քայքա-յուիլ** եւ այլն:

Ծանօթ.- 1. Այս բառերը վերջին կէս դարուն սովորութիւն դարձած է տողադարձել հետեւեալ անփոփոխակ ձեւերով՝ **պատ-ւար** կամ **պատ-ուար, հաշ-ւեց** կամ **հաշ-ուեց**, նմանապէս միւսները: Նման տողադարձ մը եապէս խորթ է թէ՛ գրաբարի, թէ՛ աշխարհաբարի ոգին. այսպէս՝ **պատ-ւար** ձեւը կ'աղաւաղէ բառին պատկերը՝ **ու-ն** վերածելով **ւ-ի**, իսկ **պատ-ուար** ձեւի յաջորդ տող անցնող բաղադրիչը՝ հեռացած ըլլալով իրեն նեցուկ բաղաձայնէն,

² Իւրաքանչիւր գծիկ կը համապատասխանէ տողադարձի մէկ կարելիութեան. փաստօրէն բառ մը կարելի է տողադարձել այնքան ձեւերով, որքան վանկ ունի ան՝ նուազ մէկ. օրինակ՝ երկու վանկանի բառը կարելի է տողադարձել 2-1 ձեւով, հինգ վանկանի բառը՝ 5-1 ձեւով եւ այլն:

³ Բաղաձայնի նման հնչմամբ սկսող **ուա, ուի, ուեա, եա, իւ** երկբարբառներուն նախընթաց բաղաձայնն իրենց մէ անբաժին է. օրինակ՝ դը-րուի, **գը-րուան, ա-նուամբ, վա-դուան, պր-տուեայ, Յե-տուայ, ա-դուոր, ըս-տուէր, պա-տուէր...** (Այտ., Ընն. քեր., էջ 349):

կը ստանայ խոցելի արտասանութիւն մը, որ չի համապատասխաներ իրականութեան: Բաց աստի՛ ոչ մէկ անանդութեան վրայ կը հիմնուին այս տողադարձերը: «Նոր Հայկազեան»-ը ունի՝ **պա-տուակից, պա-տուիրանաց, հատուած** (անդ տեսնել այս բառալոգոգրաւորները) եւ այլն, մինչ արդի արեւմտահայը սկսած է գրել՝ **պատ-ուակից** կամ **պատ-ուակից, պատ-ւիրանաց** կամ **պատ-ուիրանաց, հատ-ւած** կամ **հատ-ուած**: Այլ խօսքով՝ գրաբարը կը հետեւեր միջձայնաւորային միակի բաղաձայնի տողադարձի այն ընդհանուր կանոնին, որ բանաձեւեցիկը նախորդ պարբերութեան մէջ: Արեւմտահայ աշխարհաբարի արշալոյսին մեր նախնիները կը հետեւէին ասոնք տողադարձելու նոյն կանոնին. օրինակներ՝ **Այտընեանէն՝ չ՛ը-սուիր** (Էջ 9), **սեւա-չուի** (Էջ 14), **կը կո-չուին** (անդ), **լէ-զուին**, (անդ, Էջ 28), **դի-մուի** (անդ, Էջ 31), **լէ-զուական** (անդ, Էջ 44), **գա-տուի** (անդ, Էջ 62). Աստուածաշունչի աշխարհաբար առաջին հրատարակութեան (1853) Մարկոսի եւ Ղուկասի անտարաններէն՝ **տը-րուած, պա-տուիրեց, նե-րուած, կը դի-զուէին** (անդ). «Շտեմարան պիտանի գիտելեաց»-ի 21 դէկտ. 1864-ի թիւէն՝ **տա-րուե, յի-շուած, կը նե-դուի, տը-րուած, ժողո-վուած, մա-հուան**, **կը քարո-զուի, պիտի հաւա-քուի, կ՛ը-սուի, խափա-նուած, հաստա-տուած**: Ինչպէս կը նկատենք, այս երեք աղբիւրները կատարելապէս հաշտ ու ներդաշնակ են իրարու միջեւ եւ հաշտ են գրաբարի հետ: 2. Անշուշտ շփոթի առարկայ չի կրնար ըլլալ տողադարձը հետեւեալ բառերուն, որոնց սկզբնաձեւերը՝ **տեղ-ւոյն...տեղ-ւոյն, բարուք...բար-ւոք, եկեղեցւոյ...եկեղեց-ւոյ, գրաւել...գրա-ւուած, նարեկացի...նարեկաց-ւոյ, սկերագ-ի...սկերաց-ւոյ** եւ նմանները, օժտուած են **ւ-ով** մը, որ կը պահպանուի նոյնութեամբ:

6. Երկու լիարժէք կամ գաղտնավանկի **ը** ձայնաւորներու միջեւ ինկած զոյգ կամ անլի բաղաձայններէն կը տողադարձուի վերջինը. օրինակ՝ **ար-ձան, կար-միր, գոր-ծիք, հաս-տատ, Վար-դան, Պետ-րոս, կայ-ծակ, կր-կին, մր-ցում, Պայ-րոն, Սեյ-լան, Վեյ-մար, փայ-լակ, աստ-ղալից, բերկ-րանք, թարգ-ման, երկ-նաւոր, խնդ-րել, չղ-ջիկ, վարձ-կան, կրկ-նութիւն, տրտ-մագին, պատ-րանք, փրփ-րադէզ, փռնգ-տալ** եւ այլն: Այս պարագային՝ տողին վերջը գտնուող գաղտնավանկի **ը** ձայնաւորը կը գրուի, օրինակ՝ **կըր-կին, մըր-ցում, չըղ-ջիկ, խընդ-րել, կըրկ-նութիւն, տըրտ-մագին, փռընգ-տալ**:

Այս նոյն կանոնով կը տողադարձուին այն բառերը, որոնց մէջ վերջին բաղաձայնին կը յաջորդեն **Ուա, Ուե, Ուէ, Ուը, Ուի, Ուո, Ուօ** երկբարբառները, որոնք նախընթաց բաղաձայնին հետ միասնաբար կը տողադարձուին. օրինակներ՝ Աստուածաշունչի վերոնշեալ գիրքերէն՝ **մկըր-տուեցաւ, ժող-վուեցաւ, ծած-կուիլ, գիտ-ցուած, Աս-տուած, շար-ժուած, հաշ-տուած, հեր-ձուած**. Այտընեանի «Քննական Զերականութիւն»-էն՝ **կը բաժ-նուի** (Էջ 1), **ուղ-դուած** (Էջ 35), **դար-ձուածք** (Էջ 60), **գար-նուէի** (Էջ 68), **առ-նուեցաւ** (Էջ 73), **կը տես-նուի** (Էջ 87), **կը կազ-մուին** (Էջ 94) եւ այլն. «Շտեմարան Պիտանի Գիտելեաց»-ի վերոնշեալ թիւէն՝ **գըտ-նուեցաւ, Աս-տուա-ծային, կոր-սուած, կը տես-նուեր, բըռ-նուած, չտես-նուած** եւ այլն: Նմանապէս՝ «Բազմավեպ»-ի (1843) եւ «Մասիս»-ի (1853) մէջ, այլեւ 19-րդ դարու երկրորդ կեսի շատ ուրիշ հրատարակութիւններու մէջ: Այսպէս կը թելադրեն իրենց կարգին 2. եւ 3. Ասատուրները, Յովի. Գազանձեանն ու հայր Արսէն Ղազիկեանը: Չայն յարգուած կը գտնենք Նորագոյն հրատարակութիւններու մէջ եւս: «Բազմավեպ»-ի 1912-ի Յունուարի թիւին մէջ, էջեր 38-47, նմանապէս կը գրտնենք՝ **կը տես-նուի, աւ-տուած, աւ-տուածածնի, շեշ-տուած, քեր-թուած** եւ այլն: ՆԳԲ մատենաշարը կը կիրարկէ նոյնը. օրինակներս կ'առնենմ 5-րդ հատորէն՝ **շար-դուած** (Էջ 15), **կոր-սուած** (Էջ 38), **Աս-տուած** (Էջ 50), **գըտ-նուին** (Էջ 55), **կը բաժ-նուին** (Էջ 151) եւ այլն: Այլ խօսքով կը գտնուինք դեմ-յանդիման կանոնի մը, ուր բառերը կատարելապէս անաղարտ կը պահեն իրենց պատկերը եւ որ այնքան ամօրէն հաստատուած էր արեւմտահայ գրաւոր խօսքի մէջ:

Ահա այսպիսի տոկուն կանոն մըն է, որ 20-րդ դարու կեսերուն արեւմտահայ ինքնակոչ քերականներ նմանապէս փոխեցին, փոփոխեցին ու փնտռեցին՝ այլազան անմօրինակ հնարքներով այլանդակելով տողադարձուող բառերը, ինչպէս՝ **ազնը-ւական կամ ազնը-ուական, գար-նըւած կամ գարնը-ուած, հաշտը-ւիլ կամ հաշտը-ուիլ, հերձը-ւած, տապկը-ւող, պաշտը-ուեր կամ պաշտը-ուեր, պատ-մըւացք կամ պատմը-ւացք, կամ պատմը-ուածք**: Ասոնք ըստ հանրօրէն հաստատուած կանոնի պէտք է տային **ազ-նուական, գար-նուած, հաշ-տուիլ, հեր-ձուած, տապ-կուող, պաշ-տուեր, պատ-մուածք**, քանի որ առաջարկուած ձեւը կատարելապէս կը համապատասխանէ մեր հայեցի արտասանութեան, մանաւանդ որ վար իջնող բաղադրիչները լիովին ինքնաբաւ են շնորհիւ իրենց բովանդակած ձայնաւորներուն, որոնք երկբարբառ կը կազմեն, եւ ոչ մէկ պատճառ ունինք այլանդակելու զանոնք:

Ծանօթ. - 1. Երբ բառ մը երեք կամ անլի վանկեր ունի, կրնան բնականաբար ներկայանալ տողադարձի այլ ընտրանքներ. օրինակ՝ **ազնուական** կրնայ տողադարձուիլ **ազ-նուական, ազնուա-կան**, իսկ **աստուածային՝ աւ-**

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

տուածային, աստուածային, աստուածա-յին: 2. Երբ որեւէ բառածեւ ինքնին վանկին սկիզբը կը բովանդակէ ւ բաղաձայնը, ան նոյնութեամբ կը տողադարձուի. օրինակ՝ **Եկեղեց-ւոյ, բար-ւոք, հոգ-ւոյն, այլել՝ պատուած Է, պատուում Է** եւ նմանները կը տողադարձուին **պատ-ւուած Է, պատ-ւում Է:** Նաեւ՝ **հով-ւուած Է, հով-ւում Է:** 3. **Գրա-ուիլ՝ կը գրա-ւուի, ժողվել՝ ժող-վուիլ, սորվիլ՝ սոր-վուած:** 4. **Ծեծուըտիլ, ծեծուըռտիլ** եւ նմանները՝ **ծե-ծուըտիլ, ծեծուը-տիլ եւ ծե-ծուըռտիլ, ծեծուըռ-տիլ:**

7. Երկու եւ անելի բաղաձայններու կուտակում ունեցող բառերու պարագային կրնան յառաջանալ մէկ կամ անելի գաղտնավանկեր. օրինակ՝ **ծընծ-դայ, կընծ-նի, մը-կըր-տիչ, կը-տըր-տել, փըր-փը-րել, թըռ-վը-ռալ, հետա-քըր-քը-րական, պըր-պը-տող, ընդ-գըր-կել, թը-րըխկ-թը-րըխ-կացնել, մըշ-տըն-չենական, քըրթ-մըն-ջիւն, մըր-մըն-ջել, տըր-տըն-ջալ, հաս-կըցնել, սուրբ-ծը-նընդ-եան** եւ այլն: Պետք է այնպէս մը ընել, որ այսպիսիները գրուին միայն մէկ **ը-ով**, եւ ընդհանրապէս առաւելագոյնս խուսափիլ **ը-ի** գործածութենէ: Ուրեմն՝ չգրել՝ **մը-կըրտիչ, փըր-փըրիլ, թըռ-վըռալ, այլ՝ մկըր-տիչ, փրփը-րիլ, թովը-ռալ, հետաքըրը-րական⁴, մշտըն-չենական** եւ այլն, այլ խօսքով՝ որքան կարելի է խուսափիլ **ը-ի** յատկապէս կրկնակ գործածութենէ:

Յատուկ ուշադրութեան կը կարօտին անցողական կամ պատճառական բայերը՝ իրենց **-ցնել** վերջաւորութեամբ:

Եթէ **ց-էն** առաջ կու գայ ձայնաւոր **մը**, եւ կը ստանանք **աց** կամ **եց**, ապա ասոնք երկուքով կը մնան վերը. օրինակ՝ **դողաց-նել** (կը դողաց-նեմ, կը դողաց-նեի), **կարդաց-նել** (կը կարդաց-նեմ, կը կարդաց-նեի), **յոգնեց-նել** (կը յոգնեց-նեմ, կը յոգնեց-նեի), **վազեց-նել** (կը վազեց-նեմ, կը վազեց-նեի):

Եթէ այդ երկուքին միջեւ կը մտնէ **ր** եւ/կամ այլ բաղաձայն **մը**, եւ կը ստանանք **-արց** կամ **-երց, -իրց, -որց, -ուրց, -ասց**, ապա յանձնարարելի է ասոնք երեքով ձգել վերը, նոյնիսկ եթէ թեթեւօրէն կը շեղինք բառին արտասանութենէն. օրինակ՝ **հարց-նել** (կը հարց-նեմ, կը հարց-նեի), **դարձ-նել** (կը դարձ-նեմ, կը դարձ-նեի), **կերց-նել** (կը կերց-նեմ, կը կերց-նեի), **վերց-նել** (կը վերց-նեմ, կը վերցնեի). **գիրց-նել, մոռց-նել, թըռց-նել, կլորց-նել, կուրց-նել, փըրց-նել.** այսպէս անելի ակնահաճոյ է եւ կը խուսափինք տողին ծայրը **ը** գործածելէ: Սակայն ընդմիջտ մերժելի չեն՝ **հար-ցընել** եւ **հարցը-նել**, այնպէս ալ միւսները, որով հետեւած կ'ըլլանք արտասանական հեզասահ տարբերակի մը, քանի ասոնք փաստօրէն երկձեւ արտասանուող բառեր են: Ասոնց կաղապարով կը տողադարձուին **խրտ-նիլ, կոթ-նիլ, փնտ-ռել** եւ այլն: Այլ բաղաձայններու պարագային, օրինակ՝ **խմցնել, հասցնել, կարճցնել, մտցնել, վազցնել** եւ նմաններուն՝ պարտաւոր ենք տողին ծայրը անելցնել **ը** ձայնաւորը, այսպէս՝ **հասցը-նել** կամ **հաս-ցընել** եւ այլն: Եթէ այս վերջիններուն մէջ կը գտնենք երկու գաղտնավանկ, ապա հարկ չկայ գրելու վար գացող մասին **ը** ձայնաւորը. օրինակ՝ **խըմ-ցնել** եւ ո՛չ՝ **խըմ-ցը-նել**. Երկու **ը** շատ կը խճողէ բառը:

Ծանօթ.- **Անց-նիլ** չէզոք բայը աներկբայօրէն կը տողադարձուի **կ'անց-նիմ, կ'անց-նեի**, իսկ **ան-ցը-նել** եռավանկ ներգործականը կը տողադարձուի **կ'անցը-նեմ կամ կ'ան-ցընեմ, կ'անցը-նեի կամ կ'ան-ցընեի**:

Մնացեալ բոլոր հաւանականութիւններու առթիւ կը հետեւինք վանկատումի սկզբունքին, ինչպէս **փախ-ցընել** կամ **փախցը-նել**՝ խուսափելով անախորժ ու բռնագրօսիկ տողադարձերէ. օրինակ՝ **փախց-նել**, որուն արտասանութիւնը շատ խորթ պիտի հնչէր **խց** բաղաձայնական կուտակումին հետեւանքով:

8. Բարդ բառերը, մասնաւորաբար **ա** յօդակապով օժտուածները, կը տողադարձուին սովորական վանկատումի հիմամբ եւ կրնան ունենալ մէկէ անելի կարելիութիւններ. օրինակ՝ **հա-սա-կա-կից, մար-տա-նաւ, քո-ղա-ծա-ծուկ, հա-կա-ցու-ցանք, ծաղ-կե-պսակ, հոգե-վարք, ման-կա-վար-ծա-կան, քա-ղա-քա-վա-րու-թիւն** եւ այլն:

⁴ա) Արեւմտահայ անտիկական արտասանութիւնը հիմա որոշ փոփոխութիւն սկսած է կրել. հետզհետէ կ'անել-նան **հետաքըրը-րական, փըրփ-րիլ, դարձ-նել, հարց-նել** եւ նման արտասանութիւնները, որ պետք է ընդունելի համարել: Իսկ կարգ մը բառերու կրկնակ արտասանութիւնը որքան ալ նուիրականացած կամ պարզապէս տարածուած ըլլայ, ինչպէս՝ **կարմը-րիլ** ու **կարմ-րիլ, ճամպը-րուկ** ու **ճամպ-րուկ, քրտը-նիլ** ու **քրտ-նիլ, բարձը-րութիւն** ու **բարձ-րութիւն, թանձը-րութիւն** ու **թանձ-րութիւն, ամպը-րուկ** ու **ամպ-րուկ, անձը-րեւ** ու **անձ-րեւ, մարգը-րիտ** ու **մարգ-րիտ, փրցը-նել** ու **փըրց-նել** եւ այլն, ասոնց երկրորդ տարբերակները անելի ամփոփ ու կայտառ կ'արտասանուին, ուստի տողադարձի առթիւ նախընտրութիւնը պետք է տալ այս վերջիններուն, որով խուսափած կ'ըլլանք նաեւ «ը» կիրարկելէ:

Սակայն՝

ա) Յօդակապե գուրկ բարդ եւ բարդ ածանցաւոր բառերը,- որոնք ընդհանրապէս ձայնաւորով կը սկսին,- կը տողադարձուին ըստ բաղադրիչ մասերու՝ առանց նկատի առնելու վանկատումը եւ յաջորդ տողը փոխադրելով երկրորդ արմատը՝ պարզ կամ ածանցաւոր. օրինակ՝ **ակն-դէտ, ամեն-օրեայ, ամեն-օրինեալ, այս-ինքն, այս-պէս, այս-քան, այս-օր, անակընկալ, արագ-ընթաց, առաջ-ընթաց, բազմ-ամեայ, բազկ-աթոռ, բաց-արձակ, դեր-ասան, գետ-ափ, գործ-իմաց, դիրք-որոշում, երկար-ամեայ, զէն-ընկէց, իմ-ովսանն, իւր-ովսանն, ինքն-իրեն, ինքն-օրինակ, կենս-ուրախ, հատ-ընտիր, ձեռն-հաս, ճար-ընտիր, ճարտար-արուեստ, մարտունակ, մեն-երգ, մի-ականի, մի-միայն, մի-մեանց⁵, յաղթ-արշաւ, յամր-ընթաց, ներ-ազգային, նոյն-օրինակ, շարժ-ամիթ, շրջան-աւարտ, ողբ-երգ(ակ), ոտն-լուայ, ունկն-դիր, պար-ուսոյց, ջերմ-եռանդ, սուտ-ասան, վայր-էջք, վեր-ելք, վեր-ուղէշ, վրիժ-առու, տասն-երկու, տաք-արին, փակ-ուղի, փառ-երգ, փոխ-վրէժ, քայլ-արշաւ, քայլ-երգ** եւ այլն: Որքան պիտի ռամկանար տողադարձը եւ այլանդակուէին բարդութեան բաղադրիչները, եթէ գրեինք՝ **գործ-իմաց** կամ **գործի-մաց, կեն-սուրախ** կամ **կենսու-րախ, փա-կուղի** կամ **փակու-ղի, փա-ռերգ** եւ այլն⁶:

Ասոնք կրնան ազատօրէն տողադարձուիլ այլ մակարդակներու վրայ՝ ըստ վանկատումի ընդհանրական կանոնին. օրինակ՝ **ամենօր-եայ, ամենօրի-նեալ, ան-ակնկալ, արագըն-թաց, բացար-ձակ, միակա-նի, յամրըն-թաց, ներագ-գային, նոյնօրի-նակ, ողբեր-գակ, տասներ-կու, քայլար-շաւ** եւ այլն:

Այս պարագային, երբ բարդ բառին վերը մնացող բաղադրիչը կը վերջանայ գաղտնավանկով մը, անոր **ը** ձայնաւորը չենք գրեր, եթէ այդ վանկը կը կանխէ գրուող ձայնաւորով օժտուած վանկ մը. օրինակ՝ **ակն-կալել, գառն-սիրուկ, ակն-դէտ, ձեռն-տու, յոտն-կայս, ոտն-լուայ** եւ այլն. ուրեմն չենք գրեր՝ **ակըն-դէտ**, քանի որ **ակն** արմատը օժտուած է գրուող **ա** ձայնաւորով: Բայց եթէ այդ վերը մնացող վանկը գրուող ձայնաւոր չունի, ապա ստիպուած ենք գրելու գաղտնավանկի **ը** ձայնաւորը. օրինակ՝ **դռն-բացէք, կըրծ-կալ, հըր-շէշ, ձկըն-կուլ, մթըն-շաղ, մկըն-դէղ, գըռ-գիռ, կըռ-կռալ, ճըռ-ճոռց, թըր-թուր, մըռ-մուռ** եւ այլն, եւ ոչ թէ՛ **դն-բացէք, ձկն-կուլ, մթն-շաղ, մռ-մուռ** եւ այլն:

բ) Յօդակապաւոր բարդութեան յօդակապը վերը կը մնայ, իսկ տողադարձուող բաղադրիչին սկիզբը գտնուող գաղտնավանկի **ը** ձայնաւորը չի գրուիր,- եթէ ան գոյութիւն ունի,- օրինակ՝ **ակնա-խտիղ, ամենա-փրկիչ, ապա-շնորհ, արագա-սլաց, արին-կզակ, բազմա-շնորհ, բարձրա-գլուխ, բարձրա-շմինդ, բացա-տրական, բաց-գլուխ, բռնա-կցում, դասա-լքում, գոյա-կցութիւն, գրա-գրութիւն, դարա-շրջան, ենթա-դրել, եռա-բլուր, երես-սրբիչ, թանձրա-շպար, թերա-կղզի, ժողովա-սրահ, ինքնա-սրբագրում, լեռնա-բնակ, լեռնա-գնաց, խորհրդա-նշական, համա-դրում, համա-լսարան, համա-կրանք, համա-կրիլ, հանրա-գնաց, հանրա-կրթական, հաշուե-նկատ, հաշուե-տուութիւն, հատա-պտուղ, հարցա-գրոյց, հիմնա-դրամ, հողմա-ցրիւ, մակա-գրել, մարդա-բնակ, մենա-շնորհ, միա-բջիշ, մտա-յղացք, յետա-մնաց, նախա-վկայ, նորա-հնար, նորա-հրաշ, նորա-պսակ, նորա-ստեղծ, շահա-գրգիռ, շահա-խնդիր, շարա-դրութիւն, ուշա-գնաց, ուշա-գրաւ, պարտա-դրել, սրա-թռիչ, վերա-սլաց, փառա-պսակ, փառա-տրութիւն** եւ այլն: Մերժելի ռամկաբանութիւն եւ բառային խոշտանգում են հետեւեալները՝ **արագաս-լաց, համալ-սարան, ուշագ-րաւ, բռնակ-ցում, համադ-րում, շարադ-րութիւն, շնչաս-պառ**, որոնց երկրորդ բաղադրիչը կը գրկուի իր առաջին տառէն ու այնպէս կը տողադարձուի:

Պարագան նոյնն է այն բարդ բառերուն, որոնց երկրորդ բաղադրիչը կը սկսի (ը)գ, (ը)շ, (ը)ս հնչիւններով. օրինակ՝ **ան-զգայ, խորա-զգաց, համա-զգեստ, հապ-շտապ, դարա-սկիզբ, շնչա-սպառ, նախա-ստեղծ, հիա-սքանչ, բանա-ստեղծութիւն**: Չի գրուիր **ան-ըզգայ** կամ **անըզ-**

⁵ Այս բառը, որ նախորդին սեռականն է, հաւանաբար որոշ արթնամտութիւն կը պահանջէ, քանի որ ունի մուր-րեցուցիչ արտասանութիւններ՝ **մի-միանց** (ոմանք այսպէս ալ կը գրեն-ԱԵ), **միմ-եանց**, մինչ ստուգաբանական ճիշդ արտասանութիւնը՝ **մի-մեանց**, այնքան ալ գիտակցուած չէ:

⁶ Տողադարձումի այս ոճը կը կոչուի «ստուգաբանական», որուն համար Այտընեան կը գրէ. «Ընդհանրապէս ընտիր եւ աւելի քերականական կը համարուի տողադարձը՝ եթէ բառերուն կազմութեանը համեմատ ըլլայ, որ շատ անգամ մինչեւ հիմա տրուած կանոններէն խտտորում կը կրէ... ըստ այսմ՝ բարդ բառերն իրենց յօդիչ մասանցը (այսինքն՝ բաղադրիչներուն-ԱԵ) կը վերածուին եւ կը բաժնուին» (Զնն. քեր., էջ 349-50):

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

գայ, համա-ըզգեստ կամ համագ-գեստ...: Թող որ, ասոնց մէջ յօդակապաւորներու երկրորդ բաղադրիչի սկիզբը **ը** չի լսուիր. օրինակ՝ կ'արտասանուի **հա-մագ-գեստ** եւ ոչ՝ **հա-մա-ըզ-գեստ**:

Ծանօթ.– 1. Երբեմն բառին ստուգաբանութիւնը շատ ալ թելադրական չէ, մասնաւորաբար դպրոցական տարիքի տղոց համար, ուստի կարելի չէ նման պարագաներու խստապահանջութիւն ցուցաբերել մատղաշ տարիներուն. օրինակ՝ **գօրակցութիւն**. պայման չէ, որ նման բառ մը տողադարձուի՝ **գօրա-կցութիւն**, քանի որ **կցութիւն**-ը անկախ բառային միաւոր ալ չէ: Սակայն որոշ ճիգով ու յարատեւութեամբ կարելի է ըմբռնելի ու գործադրելի դարձնել հետեւեալները՝ **գծա-գրութիւն, շարա-դրանք, համա-կրանք, վարձա-տրութիւն** եւ այլն, մանաւանդ որ տողադարձուող **-գր, -դր, -կր, -տր** բաղադրիչները բնական արտասանութեամբ սերտօրէն ձուլուած են իրարու հետ՝ գրեթէ չքաջանելով գաղտնավանկի **ը**-ն, ըստ այսմ ալ կեղծ, բռնագբօսիկ ու մերժելի են **գծագ-րութիւն, շարադ-րանք, համակ-րանք, վարձատ-րութիւն** տողադարձերը, որոնք չեն համապատասխաներ ոչ մէկ արտասանութեան: 2. Միութեան գծիկով գրուող բարդ բառ մը գծիկի մակարդակին տողադարձելու առթիւ, -եւ ա՛յս է ընտիր ձեւը, -միութեան գծիկը կը կատարէ ելթամնայի դերը եւս, ուրեմն որեւէ այլ նշան չենք անելցներ. օրինակ՝ **պէս-պէս, մաս-մաս, մանր-մունր, ոլոր-մոլոր, քաղաքէ-քաղաք** եւ այլն:

գ) Կրկնաւոր՝ բարդութիւնները կը տողադարձուին ըստ արմատներու. օրինակ՝ **թափ-թփուք, թըռ-վռուն, կար-կտան, յեղ-յեղուկ, սար-սռալի, վագ-վռտել, վառ-վռուն, քըրթ-մնջիւն** եւ այլն, որոնց վերը մնացող բաղադրիչին գաղտնավանկի **ը** ձայնաւորը գրուած է, սակայն տողադարձուող բաղադրիչի **ը** ձայնաւորը ըստ կանոնի չէ գրուած: Անշուշտ ասոնք եւս կըրնան տողադարձուիլ այլ մակարդակներու վրայ. օրինակ՝ **յեղ-յե-ղուկ, վագվռռ-տել, քրթմընջիւն** եւ այլն:

9. Երբ կցական բարդութեան բաղադրիչներուն միջեւ կը մտնեն **գ, ի, ընդ, ըստ** նախդիրներէն մէկը, ապա ասոնք վար կ'երթան երկրորդ բաղադրիչին հետ. օրինակ՝ **գոյն-զգոյն, մէկ-զմէկ, հետ-զհետէ, ան-ընդհատ, ինքն-ըստինքեան, մէկ-ընդմիշտ, խոչ-ընդոտ, մէջ-ընդմէջ, խառն-իխուռն, օր-ըստօրէ** եւ այլն: Ուրեմն ոչ՝ **գոյնզ-գոյն, մէկզ-մէկ, հետզ-հետէ, խառնի-խուռն, մէկընդ-միշտ, մէջընդ-մէջ, օրըստ-օրէ** եւ այլն, - այսպէս է, քանի որ նախդիրը կը պատկանի երկրորդ բաղադրիչին: Իսկ երբ այդ բաղադրիչները շաղկապուած են **եւ** կամ **ու** շաղկապով, կարելի է ազատօրէն վերը ձգել շաղկապը կամ վար տանիլ. օրինակ՝ **առեւ-տուր** կամ **առեւտուր, այլեւ-այլ** կամ **այլ-եւայլ, առու-ծախ** կամ **առ-ուծախ, հալու-մաշ** կամ **հալ-ումաշ, տարիու-կէս** կամ **տարի-ուկէս, ցիրու-ցան** կամ **ցիր-ուցան**, - այսպէս է, քանի որ այս երկու շաղկապները հաւասարապէս կը վերաբերին երկու բաղադրիչներուն: Մերժելի է՝ **այլեւ-այլ** տողադարձը: Միւս կողմէ՝ պատշաճ է, որ տողադարձենք **որ-եւէ**, - մերժելի է **որեւ-է**, այլեւ **որեւ-է**, ինչպէս տեսանք արդէն վերը՝ 4, գ, 3:

10. Արդի արեւմտահայերէնի տողադարձումի մէջ կայ անբնական երեւոյթ մը, որ է «**ու-թիւն**» ածանցին սեռ. -տրականի եւ գործիականի պարզած պարագան: Արդի հայը այս ածանցը կ'արտասանէ (քաջ)ութ-եան եւ (քաջ)ութ-եամբ: Այսպէս կ'արտասանենք այն պարզ պատճառով, որ այստեղ «ե» տառը բաղաձայնացած է, ճիշդ վերը տեսնուած «յ» տառին պէս: Ուրեմն այս ածանցը կը նոյնանայ միջձայնաւորային գոյգ բաղաձայն (թ+ե) ունեցող բառերուն հետ (6), ուստի կ'ակնկալուէր, որ առաջին բաղաձայնը մնար վերը, երկրորդը իջնէր վար, այսինքն՝ տողադարձէիք սա՛պէս՝ **ութ-եան** եւ **ութ-եամբ**, բայց ահա կը գրենք (քաջ)**ու-թեան** եւ (քաջ)**ու-թեամբ**, որոնք ո՛չ արտասանութեան եւ ո՛չ ալ ստուգաբանութեան կը համապատասխանեն: Այսպէս տողադարձել կարենալու համար՝ ստիպուած ենք արտասանել քաջու-թըյան կամ **քաջու-թիան**, որովհետեւ կարդալու ուրիշ հնարաւորութիւն չկայ:

Մինչ անդին, սակայն, այն բոլոր բառերը, որոնք ունին նոյն կաղապարը, կը տողադարձենք ըստ արտասանութեան. օրինակ՝ **ատ-եան, անց-եալ, իրան-եան, դարձ-եալ, ծննդ-եան, հայկ-եան, մատ-եան, յաւիտ-եան, պատ-եան** եւ այլն: Տրամաբանօրէն **ութ-եան** եւ **ութ-եամբ** ածանցները բացառելու բացարձակապէս ոչ մէկ պատճառ գոյութիւն ունի. վերջին հաշուով՝ ինչո՞ւ կարելի է գրել (ծննդ)**դ-եան**, եւ կարելի չէ գրել (քաջ)**ութ-եան**⁷:

⁷ Արեւմտահայ արտասանութեան ներկայ փուլին՝ չենք կրնար ուրանալ ասոնցմէ ոմանց կրկնակ արտասանութիւնը. օրինակ՝ **ան-ցեալ** եւ **անց-եալ, դար-ձեալ** եւ **դարձ-եալ, հայ-կեան** եւ **հայկ-եան** եւ այլն. թելադրելի է, որ նախընտրենք երկրորդը՝ առանց բռնադատելու առաջին արտասանութիւնը կիրարկողները:

Ո՞ր փնտռել այս հակասության աղբիւրը:

Ան կու գայ գրաբարէն: Աւելի ճիշդը՝ գրաբարէն աշխարհաբար անցումի մէջ թերի ըմբռնումէն ու կիրարկումէն:

Գրաբարի մէջ բաղաձայնայաջորդ «Ե» տառը՝ ուրիշ ձայնաւորէ մը առաջ կ'արտասանուի «Է», եւ ճիշդ այս պատճառով ալ գրաբարը ազատօրէն կը գրէր **քաջու-թեամբ, մեղմութեամբ, բարու-թեամբ**, բայց նաեւ՝ **այլագ-գեաց, առաւօ-տեան, ար-դեօք, բացօ-թեայ, բագմեայ, բորբո-քեայ, դար-ձեայ, զատու-ցեայք, զտերու-նեան** (Նոր հայկազեան), **հա-սեայ, հաստա-տեաց, Մա-սեաց, մա-տեան, յոբե-լեան, նշանա-կեայ, պա-տեան, վա-ռեայ**⁸ եւ այլն: Փորձենք ինքներս եւս այդ Ե-ը արտասանել Է, եւ պիտի տեսնենք, թէ որքան հեզասահ ու օրինաչափական են արտասանութիւնն ու անոր համապատասխանող տողադարձը: Այս բոլոր թուագրեալ բառերը փաստօրէն օժտուած են միջձայնաւորային միակի բաղաձայնով՝ համանման 5-ի օրինակներուն, չմոռնանք՝ գրաբարէան մօտեցումով:

Արդ, աշխարհաբարի մէջ ինդրոյ առարկայ Ե տառը կ'արտասանուի իբրեւ կիսաձայնային «յ», որ բաղաձայն է, այլ խօսքով՝ հոն ուր գրաբարը կ'ըսէ **մա-տեան**՝ միջձայնաւորային միակի բաղաձայնով (**տ**), մենք կ'ըսենք **մատ-յան**՝ միջձայնաւորային երկակի բաղաձայնով (**տյ**): Առաջին աշխարհաբար բնագրերու մէջ գրաբարէան տողադարձը ատեն մը շարունակած է սովորութեան զօրութեամբ իշխել ու քաջքշուի⁹, սակայն կարելի եղած է նաեւ կամաց-կամաց անդրադառնալ իրողութեան, եւ այնուհետեւ սկսած են գրել՝ **մատ-եան, ինչպէս նաեւ՝ ատ-եան, արդ-եամբ, արդ-եօք, դարձ-եայ, հայկ-եան, Մարկոս-եան, մեռ-եայ, պատ-եան, օթեակ** եւ այլն: Միայն **ուրիւն** ածանցը կրող բառերու սեռականն ու գործիականը չսրբագրուեցան ու մնացին՝ (**քաջ**)**ու-թեան** եւ (**քաջ**)**ու-թեամբ**, որովհետեւ այս ածանցով գրուող բառերուն յաճախականութիւնը անհամեմատօրէն կը գերազանցէ միւս բոլոր պարագաները եւ իր այս շատ բարձր յաճախականութեան բերումով ալ ան տոկացած է, յարատեւած է ու պարտադրած է ինքզինք: Այսօր գրեթէ ոչ մէկ արեւմտահայ գիտէ, թէ ճիշդ ինչո՞ւ կարելի է գրել **ծննդեան** ու **ծննդեամբ** եւ ոչ՝ **յարուրեան** ու **յարուրեամբ**: Այլ հարց, թէ ամէն արեւմտահայ հեղինակ «կանոն»-ը բժախնդրօրէն կ'արձանագրէ իր դասագրքին մէջ:

11. Նոյնհետայն ուրեմն պիտի գրենք բացառ-եայ կամ բաց-առեայ, ներառ-եայ կամ ներառեայ, անց-եայ, դարձ-եայ, կախ-եայ, սեն-եակ, տեղ-եակ¹⁰: **Այլեւ՝ եռ-եակ, քառ-եակ, հընգ-եակ, վեց-եակ, եօթն-եակ, ութ-եակ, ինն-եակ, տասն-եակ, օթ-եակ, տասնամ-եայ կամ տասնամեայ, հնգամ-եակ կամ հընգ-ամեակ:**

Ծանօթ. 1. **Վայրկեան** բառը կ'արտասանուի **վայր-կեան** (վայր-կեան), եւ այսպէս ալ պետք է տողադարձել գայն՝ խուսափելով **վայրկ-եան** ստուգաբանական ձեւէն, որուն արտասանութիւնը շատ բռնազբօսիկ է:

2. Ստուգաբանական տողադարձի հիմամբ պարտիկք գրել նաեւ՝ **երկարա-կեաց, ջրա-կեաց, սիւնա-կեաց, մենա-կեաց, փափկա-կեաց**: Միւս կողմէ՝ **մարդ-ատեաց** կամ **մարդատ-եաց, օտար-ատեաց** կամ **օտարատ-եաց**:

3. Կը գրենք **տուեայ**, կ'արտասանենք տըլեայ, կը տողադարձենք **տու-եայ**. Նոյնհետայն՝ **տու-իջ, տու-չուրիւն**:

4. **Օրինեայ** կ'արտասանուի ու կը տողադարձուի **օրի-նեայ**՝ բաղաձայններու կուտակումի բերումով. ուստի՝ **ամեն-օրինեայ** կամ **ամենօրի-նեայ**, նոյնպէս ալ՝ **մատ-նեայ, կրկ-նեայ, Մկըրտ-չեան** եւ այլն:

Երբ **եան**-ին կամ **ե-ով** սկսող այլ վերջավանկի մը կը նախորդէ **յ** տառը, ապա այս վերջինը կը մնայ վերը, եւ կը տողադարձուի միայն վերջավանկը. օրինակ՝ **ախոյ-եան, Բալայ-եան** կամ **Բա-լայեան, Գայայ-եան** կամ **Գա-յայեան, դայ-եակ, երեկոյ-եան** կամ **երե-կոյեան, Մանոյ-եան**

⁸ ա) Դայերէն առաջին թերթին՝ «Ազդարար»-ի առաջին թիւի խմբագրականին մէջ կը գտնենք՝ **յի-ջեայ, արամեան, պատրաստե-ցեայ, տե-սեայ**: բ) Մինչեւ հիմա ալ այս անանդական տողադարձին հետեւողներ կան. օրինակ՝ Պոլտոյ «Ժամանակ» օրաթերթը:

⁹ «Շտեմարան Պիտանի Գիտելեաց»-ը, որ համակ աշխարհաբարէան էր, իր առաջին թիւին մէջ (1839) ունի **տե-դեակ**, որ հեռու է օրուան արտասանութենէն, նմանապէս՝ **ա-տեանին**: «Բանասէր»-ը իր առաջին թիւին մէջ (1851) ունի **ար-դեօք, լե-զուաց**, որոնք նմանապէս չեն համապատասխաներ օրուան արտասանութեան:

¹⁰ Զաւանաբար այս ցանկին պետք է կցել տողադարձը **կրիայ** բառին, որ ունի արտասովոր վերջաւորութիւն մը: Այս բառը արդի արեւմտահայը կ'արտասանէ երկու ձեւով՝ կը-րիայ (**կը-րիա**) եւ կըր-իայ (**կըր-եա**). առաջին արտասանութեամբ՝ պիտի ստիպուինք հակադրուիլ վերը բանաձեւուած կանոնին (4, գ), ըստ որուն՝ պետք է խուսափիլ տողադարձել բառակիզբի **ը-ով** վերջացող գաղտնավանկը: Կը մնայ յաջորդը՝ **կըր-իայ**, որ իր կարգին ունի անպատեհութիւններ. նախընտրելին՝ գայն ընդմիջտ չտողադարձելն է:

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

կամ **Մա-նոյեան, Նոյ-եան, հայ-եացք, Յմայ-եակ** եւ այլն:

12. Տարբեր է պարագան, սակայն, **ուրփուն** անհոլով ածանցին, որուն քաջու-**թին** տողադարձը չի գայթակղեցներ մեզ: Այսպէս է, քանի որ այս ածանցը մենք կ'արտասանենք երկու ձեւով՝ ա) (**քաջ**)**ուրփ-ուն**, որ կը համապատասխանէ միջձայնաւորային զոյգ բաղաձայնի (ու-**թյ-ուն**), եւ բ) (**քաջ**)**ու-թին**, որ կը համապատասխանէ միջձայնաւորային միակի բաղաձայնի (ու-**թ-ին**): Ասոնցմէ առաջին արտասանութիւնն է որ կը կիրարկենք բանաւոր անկաշկանդ հաղորդակցութեան առթիւ, սակայն զայն չենք տողադարձեր այդ արտասանութեան հիմամբ, այլապէս պիտի գրեինք **քաջուրփ-ին**, որ այս պարագային ընթեռնելի չէ: Երկրորդ արտասանութիւնը, որ երկբարբառային է, կը կիրարկենք ընթերցանութեան ընթացքին, քանի այլապէս ընթեռնելի չէ ան, եւ այս արտասանութեան հիմամբ ալ կը տողադարձենք:

Գալով բացառական հոլովին՝ այս մէկը ոչ մէկ հարց կը յարուցէ, քանի արտասանութիւնն ու գրութիւնը կատարելապէս կը համապատասխանեն իրարու՝ **քաջու-թին**:

* * *

13. Գալով ածանցաւոր բառերուն՝ ասոնց տողադարձը պարտի ըստ կարելոյն հետեւիլ նոյն սկզբունքներուն, այսինքն՝ որքան կարելի է չմասնատել ածանցները:

ա) Նախաձանցաւոր բառեր՝ **ան-ակնկալ**, **ան-գլուխ**, **ան-զգուշ** (ո՛չ անըզգուշ), **ան-շշուկ**, **ան-շպար**, **ան-որոշ** (ո՛չ ան-նորոշ), **ան-սկիզբ**, **ան-սպառ**, **ան-սփոփ**, **ան-սքող**, **ան-սպասելի**, **ապ-երախտ** (մերժելի է՝ ա-պերախտ), **ապ-օրէն** (մերժելի է ա-պօրէն), **ապ-ազգային** (մերժելի է՝ ա-պազգային), **գեր-իշխել** (մերժելի է **գե-րիշխել**), **գեր-յարգելի**, **ընդ-ունայն** (մերժելի է՝ **ըն-դունայն**), **ընդ-օրինակել**, **հակ-ազդել** (մերժելի է **հա-կազդել**), **թեր-աճ** (եւ ո՛չ **թե-րաճ**), **մակ-երես**, **մակ-երեւոյթ**, **մակ-արդակ**, **նախ-ընտրութիւն**, **վեր-աժել**, **վեր-արկու**, **վեր-ելակ**, **վեր-ընթաց**, **տար-աշխարհիկ**, **տար-օրինակ**, **փոխ-անուն**, **փոխ-արժէք** եւ այլն¹¹:

Ասոնք դիւրաւ կրնան ունենալ տողադարձի այլ կարելիութիւններ. օրինակ՝ **անակն-կալ**, **անսպա-սելի**, **ապազ-գային**, **ընդօրի-նակել**, **մակար-դակ**, **նախընտ-րութիւն**, **վերար-կու**, **տարաշխար-հիկ տարօրի-նակ** եւ այլն:

Եթէ նախաձանցին կը յաջորդէ յօդակապ մը, այս վերջինը չի տողադարձուիր. օրինակ՝ **գերա-կայ**, **ընդ-ծին**, **թերա-կղզի կամ թերակղզ-գի**, **հակա-դարձ**, **նախա-վկայ**, **յետա-դաս**, **վերա-դարձ**, **փոխա-դարձ**, **արժե-գրկել**, **ծաղկե-պսակ**, **հաշուե-փակ**, եւ այլն: Նմանապէս՝ **այ-գե-գործ**, **բաժնե-տեր**, **ջորե-պան** եւ այլն:

բ) Վերջաձանցներու համար մասնաւոր օրէնքներ մշակուած չեն ու միօրինակութիւն հաստատուած չէ: Դոն ուր վերջաձանցին ստուգաբանութիւնը թելադրական ու զգալի է, պատշաճ է յարգել անոր ինքնութիւնը. ըստ այսմ՝ **արի-աբար**, **արդի-ական**, **չար-ութիւն** կամ **չարութիւն**, **բան-աւոր** կամ **բանա-ւոր**, **հարկ-աւոր** կամ **հարկա-ւոր**, **ուր-երորդ**, **մեռ-եալ**, **գոհարեղէն**, **բանջար-եղէն**, **արամ-երէն**, **վարձ-կան**, **րո-պեական** կամ **րոպե-ական**, **հրե-ական**, **երագ-կոտ**, **կարող-չէք**, **գործ-արար**, **վարժ-արան**, **համ-օրէն**, **ցաւ-ագին**, **զին-ուոր**, **հայց-ուոր** եւ այլն: Նաեւ՝ **անզլիա-կան**, **դանիա-կան**, **սուրիա-կան**, **քորեա-կան**, որոնց ածանցը **-կան** է միայն եւ ոչ **-ական**: Շատ ռամիկ պիտի ըլլար գրել՝ **գոհա-րեղէն**, **գործա-րար**, **վարժա-րան**, **համօ-րէն** եւ այլն: Նման տողադարձ, սակայն, միշտ չի յաջողիր, յատկապէս երբ ածանցաւոր բառին բունը խճողուած է բաղաձայններով. օրինակ՝ **քնքշօրէն**, **տրտմօրէն**, **տրտմագին**, **փրփրագին**, **կրկնութիւն**. փաստօրէն թոյլատրելի չէ գրել **քնքշ-օրէն**, **տրտմ-օրէն**, **փրփր-ագին**, **կրկն-ութիւն** եւ այլն, որոնք բռնազբօսիկ են. ուրեմն՝ **քնքշ-շօրէն**, **տըրտ-մօրէն**, **տըրտ-մագին**, **փըրփ-րագին**, **կըրկ-նութիւն**:

Արմենակ Եղիայեան

¹¹ Դեն տողադարձուիր՝ **տհաս**, **տգէտ**, **տկար**, **չտես**, **չկամ**. կարելի է ազատօրէն տողադարձել՝ **դըժ-բախտ**, **դըժ-գոհ**, **դըժ-կամ** բառերը:

ԳՐԱԿԱՆ-ԳԵՂԱՐՈՒԷՍՏԱԿԱՆ

ԱՐՉԱՆՆԵՐ ՎԱՃԱՌՈՂԸ

*Ճաթեռն Ալ-Մուրաբբիա²
Արաբերենէ Թարգմանեց
Դոկտոր Նուրի Ազէզեան*

«Կորսուած փոքրիկ աղջիկ մը...».

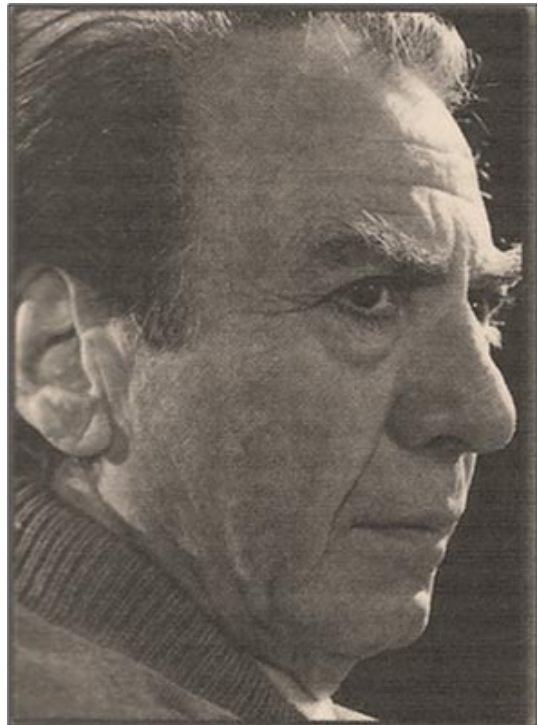
Այսպէս կը կանչէր գաճէ արձաններ վաճառող շրջուն վաճառորդը՝ խռպոտ, տկար ու ամօթ-խած ձայնով մը, մինչ ձեռքին վրայ կը շալկէր եղեգէ շինուած սակար մը, որուն վրայ ամրացուած էին գունաւոր թուղթէ շինուած փոքրիկ «հողմանիւներ»³ շալկող ձողեր, անոնցմէ ոմանք

կը դառնային, ոմանք ալ հանդա՛րտ կը մնային: Ան իր դիմացէն կը քէր երկու անիւներով՝ եղեգէ եւ փայտէ շինուած խաղալիք մը, որմէ ամրացուած էր «հողմանիւ»ի մը, որ կը դառնար փոքրիկ կառքին անիւներուն թաւալումին հետ:

Եւ անոր տեսքը մարդոց հետաքրքրութիւնը կը շարժէր: Ան երկարահասակ էր, դէղին ու երկար մօրուքով, կը կրէր անգոյն գլխարկ մը, որուն վտաւատը կը ծածկէր ճակտին մէկ մասը, գորշ գոյնի վերարկու մը կը հագներ: Ժամանակը յաջողած էր ներկել գայն գոց կանաչ գոյնով մը, վերարկու մը, որ մինչե՛ւ կրունկները կը հասներ, նաեւ սեւ ու մաքուր կօշիկներ կը հագներ:

Իրօ՛ք, մտքովդ անգամ չէր անցներ, թէ կրնայիր գտնել այսպիսի եւրոպական արտաքինով մարդ մը, կարծես թէ ան դուրս եկած էր, օրինակ, Մաքսիմ Կորքիի գիրքերէն մէկուն մէջէն եւ կը քալէր Յալէպի Պարոն պողոտայէն, դիմացէն քշելով երկու անիւներով ձող մը եւ թուղթէ շինուած փոքրիկ «հողմանիւներ»...:

Յետագային իմացայ, որ անոր անունը Արթին էր, պարոն Արթին, իսկ ասկէ-անկէ ամենէն տարօրինակը պարոնին պնդումն էր՝ ապրանքները գովազդել հայերէնով...:

ԳԱՆՁԱՍԱԳՐ

Այդ օրերուն՝ 1950-ական թուականներուն, մենք կեանքին նոր բացուած երիտասարդներ էինք, մեր գլուխը կը դարձնէին բանաստեղծութեան եւ քաղաքականութեան մասին սուր վիճաբանութիւնները, մեր «խմբակը» կը համալրէին լրագրողը, իրաւաբանն ու դատաւորը, որոնք փորձառական շրջանի մը համար Յալէպ փոխադրուած էին: Գաւաթ մը խմիչքը մեզ կը համախմբէր թերթերու տրցակներուն եւ կամ ալ Պէյրութէն, Գահիրէն ու Մոսկուայէն եկած նոր գիրքերուն շուրջ. մեզմէ շատերը կը գրէին տեղական թերթերու մէջ՝ «Ալ Իսլահ», «Պարզ ալ Շիմալ», «Ալ Յաուստես» եւ «Ալ Մասարիֆէ»: Այս վերջինը կը հրատարակէր մեր ընկերը եւ մեր բոլորէն ամենէն ծանրախոհը՝ իրաւաբան Չարքան:

Եւ այս իրաւաբանը երբեմն մեզի կը խօսէր բռնախլուած Ալեքսանտրէթի Սանճաքի աղետի մասին, իսկ ազնիւ լրագրող Փիեռ Շատարեւեանը անոր կը յիշեցնէր այն ահաւոր դիւցազներգութիւնը, որ պարուրած էր մեծապէս քաղաքակրթուած ժողովուրդ մը, ինչպիսին է հայ ժողովուրդը, մինչ քաղաքակիրթ աշխարհը լուռ մնացած էր:

Մեր հաւաքոյթները տեղի կ'ունենային «Պրագիլիա» սրճարանին աջ անկիւնը գտնուող սեղանի մը շուրջ, ուր միայն *էքսիքրէսսո* տեսակի սուրճ կը հիւրասիրուէր:

Սրճարանին ապակեայ, մաքուր եւ ընդարձակ պատուհաններուն ետեւէն կ'անցնէին մարդոց եւ վաճառորդներու խումբերը, երբեմն ալ ձիերը: Բոլոր սեղանները ունէին սեւ ապակիէ մակերես մը, որ կը ցոլացնէր մեր դէմքերը եւ կը խնդար ի տես մեր լարուածութիւններուն ու ընկերային ինքնուղղ մեծամտութեան:

Ու մենք բոլորս կ'որոնէինք «Առաքիւնի Քաղաք»ը աշխարհի մը մէջ, որուն այս ժամանակը դրոշմած էր «սպաննութեամբ», եւ դեռ հաւաքական սպաննութեամբ...:

Փիեռ Շատարեւեան ըսաւ.

- Լսեցի թէ՛ Յիւսէյն Չերքէզին հետ միասին թարգմանած էք բանաստեղծ Իսահակեանէն հատուածներ:

- Ա՛յո, սակայն անգլերէն բնագիրէ մը, կը փափաքէի գիտնալ հայերէն բնագիրին բանաստեղծական կազմուածքը:

- Զեզի համար պիտի փնտռեմ այս ժողովածուն, ամէն պարագայի տողք. Ժիանիին հարցուցի՞ր:

- Ո՛չ:

- Կրնա՞ս կարդալ այն ինչ որ գրած ես, ըսել կ'ուզեմ տպաւորութիւնդ այս բանաստեղծին մասին, որուն բանաստեղծութիւնը ահաւոր է:

Եւ Յիւսէյն ակեցուց.

- Այդ բանաստեղծութիւնը չի համընկնիր այս ջի՛նջ առաւօտին...:

* * *

Բայց Փիեռ Շատարեւեան պնդեց, հաւանաբար կ'ուզէր արժեւորել թէ որքանով այս բանաստեղծը ազդած էր իմ խղճին վրայ, ուստի պատասխանեցի.

- Զեզի համար քերթուածը պիտի գծագրեմ որպէս պատկեր եւ Յիւսէյն վկայ է, որովհետեւ կը հաւատամ, թէ անկեղծ բանաստեղծութիւնը ամենէն գեղեցիկ նկարն է...:

- Սուտ չկայ... ամենէն անկեղծը գեղեցկագոյնն է,- մեկնաբանեց մեր բանաստեղծը՝ Պատաուի Մուսթաֆա Ճըրատան: Ան կը թերթատէր մետաղի մածոյթի արուեստին մասին գիրք մը:

Ու ես անոր ըսի.

- Լսէ՛, ո՛վ երկաթագործ բանաստեղծ, դուն պիտի լսես բանաստեղծութիւն մը, գոր չե՛ս երագած անգամ:

Ան ընդդիմացաւ.

-Ի՛նչ, իմ բանաստեղծութիւնը մեջդ ո՞չ մէկ բան շարժեց...:

-Դուն եւ բանաստեղծութիւնդ գլխուս վրայ, բայց Ա. Իսահակեան ուրիշ է: Ան գեղեցկութեամբ մարտնչող բանաստեղծ է, իսկ դուն ուղտին կռնակը նստած բանաստեղծ...:

Մենք խնդացի՛նք..., Փիեռ ըսաւ.

-Այս անգամ սուրճը իմ հաշուոյս է, ո՛վ նկարիչ, տպաւորութիւնդ կրնա՞մ լսել:

Ու սուրճը եկաւ տա՛ք, բարեխօսուած մեր բարեկամ սպասեակին՝ Իլիասին ժպիտով, որ խօսքը ինծի ուղղելով ըսաւ.

- «Ալ Մաարիֆէ» պարբերաթերթին թիւը լոյս տեսաւ, դուն պատմուածք մը ունիս այդտեղ:

Պատասխանեցի.

- Շնորհակալ եմ, Իլիա՛ս:

Ան անելցուց.

- Բայց պատմուածքին խորագիրը չհասկցա՛յ:

- «Ռաշօ Աղա՛»...:

- Իսկ ի՞նչ կը նշանակէ Ռաշօ՛:

- Ռաշոյին հարցո՛ւր,- ըսի, խնդացիք ապա անելցուցի.

- Փիե՛ռ, լսե՛, որքան որ կը յիշեմ քերթուածին վերնագիրը... - խնդրեմ զիս մի՛ ընդմիջէք,- եւ ջանացի վերոյիշել քերթուածին պատկերը՝ «Կարմիր Վարդը Մեռելակառքին Վրայ», ապա սկսայ հանդարտութեամբ զայն պատկերացնել⁴.

*«Եւ կիրէ արահետը ուղի՛ղ կ'ընթանա՛ր
 Յին տուներու երկու շարքերուն մէջէն
 Փոքրիկ գիւղական քաղաքին մէջ,
 Եւ արահետը կատարելապէս ամայի է՛ր
 Եւ բոցավառած արեւը բարձրակէտին վրայ էր,
 Յեռուէ՛ն՝ արահետին ծայրամասէն
 Կառք մը եկաւ
 Որուն անհուններուն ճռինչը կը տարածուէ՛ր
 Կրակէ ջրաշիթերու պէս,
 Կառքը դանդաղօրէ՛ն կու գար
 Կառքը կը քշէր կորաքամակ մեծ հայրս,
 Որ քնացած՝ հրացանը շալկած էր,
 Փայտեայ կառքը մօտեցաւ
 Չայն կը քաշէր յոգնասպառ կարծուկ ձի մը,
 Եւ դիակներուն ձեռքերն ու ոտքերը
 Պարապութեան մէջ անորո՛շ տառեր կը գրէին
 Իրենց ետին ձգելով արեան գիծ մը,
 Եւ կառքը հետապնդելով կ'աճապարէր
 Շուն մը, որ երբե՛մն-երբե՛մն կը լիզէր
 Արեան կէտերը,
 Եւ կառքը անցա՛ւ
 Բնակարաններուն ստուերոտ կողմին դիմացէն,
 Եւ տուները ամայացած էի՛ն*

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

*Պատուհաններն ու դռները փակուած էին,
Եւ յանկարծակիօրէն
Լուսամուտը բացուեցա՛ւ
Վերի յարկէն,
Եւ աղջիկ մը երեւցաւ՝ ձեռքին վարդ մը
Որ գայն նետե՛ց, վարդը կառքին վրայ ինկաւ
Եւ ան լուսամուտը փակե՛ց...»:*

Սուրճին գաւաթը Յիւսէյնին ձեռքին մէջ դողա՛ց, յուզուած ըսաւ.

- Անիծեա՛լ ըլլա՛ս, դուն իմ օրը պղտորեցի՛ր...:
- Ահաւոր եւ հիանալի բանաստեղծութիւն մը, համաձայն չե՞ս:
- ...

Եւ սրճարանէն դուրս, օդը յագեցած էր Արեւելեան Պատիյային⁵ փոշիով, որ միախառնուելով Յոկտեմբերի անձրեւի ջրաշիթերուն՝ փողոցի *ասֆալթ*ին վրայ կարմիր ցեխ մը ձգած էր:

Ժողովածուն մէկ կողմ դրի եւ Փիեռին ըսի.

- Խնդրե՛մ, հայերէն բնագիրը գտիր, կը խոստանա՞ս փնտռել Իսահակեանի ժողովածուն, կ'ուզեմ բանաստեղծական երաժշտութիւնը լսել բո՛ւն բնագիրէն...:

- Կռնկակոխ պիտի փորձե՛մ,- ըսաւ եւ շարունակեց,- ըսէ ինծի թէ ո՞վ պիտի հրատարակէ այս բանաստեղծութիւնը:

Ապա Փիեռ ակնոցները սրբեց ու գլուխը հակելով ինծի դարձաւ եւ ըսաւ.

- Պէյրուի «Ալ Սագաֆա ալ Ուաթանիա՞»ն, «Ալ Իսլա՞հ»ը, յանդուզն թերթ մը, որ Յալէպի մէջ լո՞յս կը տեսնէ...:

Իսկ Յիւսէյն շարունակեց.

- Թերթին խմբագիրը՝ Մուհիէտտինը համամիտ պիտի ըլլա՞յ:

Ափսոսանքո՛վ հարցուցի.

- Ցաւալի չէ՞, որ մենք ոչի՛նչ գիտենք այս ազնուական ժողովուրդին բանաստեղծութեան մասին, հայերը մեզի հետ կ'ապրին, մենք զանոնք սիրեցինք եւ անոնք՝ մեզ, հայերը մեզի հետ կը կռուին...:

Եւ Փիեռ Շատարեւեան հարցական ըսաւ.

- Աստուածո՞ սիրե՛ս, ուրկե՞ք քեզի այս զգացումները հայ ժողովուրդին հանդէպ:

- Աղէ՛տը,- ըսի եւ ւաւելցուցի.

- Անիկա մայրս է՛ր...:

- Մա՞յրդ, բայց ի՞նչ կապ ունի՛:

- Մայրս փոքրիկ աղջիկ մըն էր երբ հայ գերիներու կարաւանները անցած էին, զինուորները իրենց ճամբուն վրայ անոնց դէպի Սուրիա կը քշէին:

- Ինչպե՞ս...:

- Իմ մայրը ինը տարեկան էր, եւ կարգ մը մնացողներուն թթուասեր կը հիւրասիրէր, հանգուցեալը ինծի ըսած էր թէ՛ երբ կիներէն մին ուզած է ոսկի օղ մը տալ իրեն, մեծ մայրը մերժած է գայն ընդունիլ եւ սկսած է լա՛լ: Մեծ մօրը անունը Սալիհա եղած է՛, Սալիհա Պարագի Գարա Պէ՛կ...:

Փիեռ մըմնջեց.

- Ահաւասիկ, ասիկա երկրորդ քերթուած մըն է...:

Օրերը անցա՛ն, սակայն իմ բարեկամին՝ արձաններ վաճառողին պատկերը շարունակեց

հետաքրքրությունս շարժել, պատկեր մը, որ յիշողութեանս մէջ դանդաղօրէն կը շարժեր, մինչեւ որ դիպուածով մը անոր հանդիպեցայ Յալէպի Չոքաք ալ Խալ փողոցին մէջ, պրոնզէ եւ քարէ շինուած արձանի մը ստուերին տակ, ուր ան կռնակը կռթնեցուցած էր արձանին պատուանդանին՝ անոր շուքին մէջ, գլխարկին եզերքը վար իջեցուցած աչքերուն վրայ եւ գացած էր խաղաղութեան մրափի մը մէջ, շուրջը սփռելով իր սակարին մէջինները՝ եղեգէ ձողեր, որոնք «հողմանիւներ» կը շալկէին, նաեւ գունաւոր արձան մը կռթնեցուցած էր մէջքին:

Ես չուզեցի խանգարել բարեկամիս այս խաղաղութեան պահը, հեռացա՛յ եւ նստայ եկեղեցւոյ աստիճանին վրայ: Տետրակէս, որ միշտ կ'ընկերակցեր ինծի, թուղթ մը հանեցի, եւ սկսայ մատիտով «արագօրէն» այս մարդը գծագրել: Մարդ մը, որ իր կռնակը տիեզերքին դարձուցած էր, բաւականացած էր անորոշ նշանակութեամբ երգով մը եւ եղեգէ ձողերուն կազմուածքներէն, իրեն կ'ընկերակցեր գաճէ արձանը այն փոքրիկ աղջկան, որուն ձախ երեսը խալ մը զարդարած էր...:

Մինչ կը գծէի, իւրովի ըսի.

- Ահաւասիկ մարդ մը եւս, որ աշխարհի շրջանակէն դուրս կ'ապրի՛, իր ետին ձգած դիւցազներգութիւն մը եւ սարսափագրու երիզ մը իր մանկութեան աղետի յիշատակներէն, «*Նուագագոյնը ան ազատ է՛*», - ըսի, եւ ստեղծագործութիւնը քնքուշ տարբերակ մը եղաւ կղերակաւի զգեստներով, թուխ դէմքով քահանայի մը եւ նստած արձանին ու այս տերվիշին միջեւ, երկար սրունքներով, իր սակարին ու եղեգէ ձողերուն հետ, իր «հողմանիւներուն» եւ արձանին քով:

Փոքրիկ աղջիկ մը դպրոցական համազգեստով կեցաւ այս խաղալիքները դիտելու:

Շուրջս աշակերտները բազմացան, բոլորը մօտակայ դպրոցին աղջիկներն էին եւ սկըսան փսփսալ իրենք իրենց միջեւ: Անոնցմէ մին համարձակեցաւ բարեկիրթ, նուրբ ձայնով մը հարցնել.

- Զօրեղբա՛յր, դուն նկարի՞ջ ես:

Եւ ուրիշ մը անելցուց.

- Դուն կը ճանչնա՞ս պարոն Արթի՛նը:

Ես կանգ առի գծելէն, հարցական նայեցայ խօսակիցիս դէմքին.

- Ա՞յս է անոր անո՛ւնը...:

Եւ մատիտովս մատնացոյց ըրի արձաններ վաճառողը:

- Այո՛, - ըսաւ եւ անելցուց.

- Եւ այդ արձանէ աղջկան անունը «Մարճի» է՛..., ինք մեզի ըսած է:

Երրորդ աղջնակ մը ըսաւ.

- Ան երգեր կ'երգէ, զորս մենք չենք հասկնա՛ր:

Երկրորդ աղջիկը ընդդիմանալով ըսաւ.

- Ո՛չ, գիտե՛նք:

Ես քաջալերելով ըսի.

- Ահա՛, ըսէ՛ նայիմ, թէ ի՞նչ կը հասկնա՛ս:

- Ան հայերէն երգ մը կ'երգէ՛

«Կորսուած Փոքրիկ Աղջի՛կ Մը...»:

* * *

Փոքրիկ աշակերտուհիներուն հրաժեշտ տուի եւ դիտեցի աշխարհի ծայրամասերուն միայնակ նիրհո՛ղ մարդը: Թերեւս ան այս մրափին մէջ Եփրատի գետեզրերուն վրայ կը փնտնէր... դարձ մը ի վեր կը փնտնէր իր ծնողքը..., եւ կամ ձմրան եղանակին կը փնտնէր Կիլիկիոյ

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

դաշտավայրերուն մէջ, ուր հայ գաղթականներու կարաւանները կորսուած էին, ու գիշերներ ամայի տարածութիւններու բորենիներուն մռմռուքն ու գայլերուն ոռնոցնէ՛րը հալածած էին.

«Կորսուած...
Փոքրիկ...
Աղջիկ...
Մը...»:

Ծանօթ

1-Այս պատմուածքը քաղուած է՝ «Արագիլներուն Գաղթը...-Սիրոյ Երգեր Արարատին» խորագրեալ հատորէն:

Պատմուածքին հեղինակն է Ֆաթեհ ալ Մուտարրես: Անոր գեղարուեստական վաստակին յատկանշական տարածքը հանդիսացած է անսահման յանձնառութիւնը՝ իր հայրենիքին, իր ժողովուրդին եւ ընդհանրապէս հանուր մարդկութեան հանդէպ, որուն պերճիմաստ դրսեւորումն է այս պատմուածքը, ուր անվերապահօրէն ներկայացուած է՝ Մեծ Եղեռնէն մազապուրծ փրկուած տարաբախտ հայութեան ճակատագիրը, պարզելով նաեւ արաբ ժողովուրդին տածած մարդկային ազնիւ զգացումները հայերուն հանդէպ:

Հատորը հրատարակուած է Հալէպի Համազգայինի ՀԵՄ մասնաճիւղի՝ Հրատարակչական Յանձնախումբին կողմէ, 1993ին, «Տար ալ Հիուար» Հրատարակչատունէն, Լաթաքիա-Սուրիա:

2-Սուրիացի մեծանուն գրող-մտաւորական եւ կերպարուեստի ու մշակոյթի մեծագոյն գործիչներէն՝ Ֆաթեհ ալ Մուտարրես ծնած է Սուրիոյ Հալէպ քաղաքի հիւսիսակողմը գտնուող՝ Հըրիթա գիւղը, 1922ին, աւատատիրական մեծ ընտանիքի մը զաւակը եղող հօրմէ եւ գիւղացի մօրմէ: Ֆաթեհ ալ Մուտարրեսի արտակարգ ընդունակութիւնները ուսուցիչներուն կողմէ յայտնաբերուած են ուսանողական տարիներուն: 1940-ական թուականներու սկիզբը անցած է Պէյրութ, եւ Ամերիկեան Համալսարանէն ներս մասնագիտացած է անգլերէն լեզուի մէջ: Ապա վերադարձած է Հալէպ եւ զբաղած է ուսուցչութեամբ, զուգահեռաբար 1947-ին առաջին անգամ մասնակցած է Պէյթ Սըրիի արաբ արուեստագետներու ցուցահանդէսին, իսկ իր անհատական առաջին ցուցահանդէսը կազմակերպուած է Հալէպի մէջ՝ 1950-ին: Համալսարանական բարձրագոյն կրթութեան հետեւած է՝ Հռոմի Գեղարուեստից *Ֆաքիւլթէն* ներս եւ վկայուած է 1960-ին: 1961-ին սկսած է դասաւանդել Դամասկոսի Գեղարուեստից Բարձրագոյն հիմնարկէն ներս: 1972-ին հետեւած է Փարիզի Գեղարուեստից Բարձրագոյն Դպրոցի դասընթացքներուն եւ ստացած է՝ Արուեստներու Գիտութիւններու Փիլիսոփայութեան Դոկտորի տիտղոս:

Ուսումը աւարտելէն վերջ ան վերադարձած է Սուրիա եւ դասաւանդած է Դամասկոսի Գեղարուեստից *Ֆաքիւլթէն* ներս: Վարած է շարք մը վարչական պաշտօններ կերպարուեստի բնագաւառէն ներս, հիմնադիր անդամներէն եղած է Արաբ Արուեստագետներու Միութեան եւ Սուրիոյ Կերպարուեստի Միութեան, իսկ 1981-1991-ին դարձած է վերջինիս նախագահը: Ֆաթեհ ալ Մուտարրեսի գրիչին կը պատկանին ուսումնասիրական եւ գրական յատկանշական հեղինակութիւններ, սուրիացի անուանի գեղանկարիչին ստեղծագործութիւնները արժանացած են սուրիական, արաբական եւ միջազգային կարեւոր մրցանակներու:

Մահացած է Դամասկոս՝ 1999-ին:

3-Զամիով դարձող անիւ:

4-Ըստ Ֆաթեհ ալ Մուտարրեսի, այստեղ տըրուած քերթուածը բնագրին աղօտ տպաւորութիւնն է, ան իր յիշողութեան ապաւինելով քառասուն տարիներ վերջ այս պատմուածքին մէջ զայն գրի առած է:

5-Սուրիական անապատի հարաւ-արեւելեան մասը պատմականօրէն կը կոչուի՝ «Պատիյաթ ալ Շամ»:

Արաբերէն Թարգմանեց
Դոկտոր Հուրի Ազեզեան

ՅԻՇԵՑԻՐ...

(Երևանեան հեքիաթ)

Յալած ձիւնին խոնաւութիւնը կը ներծըծուեր ճտքակօշիկի ներբանէն ներս ու սառնութիւնը կ'անցներ մարմնին: Սովետական օրերու բարիք՝ իտալական մոյկերը իրմէ հրաժարիլ կ'ուզէին, բայց փոխարինող չկար: Յակառակի պէս գործի երթալ-գալու ճամբուն վրայ անխուսափելի էր անցնիլ Նորաբաց «մարքա» խանութին առջեւէն: Յայեացքը ակամայ կ'իյնար եւ ա՛լ անձկութեամբ կը դիտեր ցուցափեղկերուն մէջ վայելչագեղօրէն բազմած իտալական կօշիկներն ու մոյկերը: Այսօր ալ չկրցաւ չնայիլ: Դառնօրէն ժպտաց ու արագացուց քայլերը: Արտաքին վայելչութեան շուքը տակաւին պահող ինչ որ ունի, կործանած հասարակարգին բարիքն է, ինչպէս եւ մուշտակը, զոր օրեր առաջ ստիպուեցաւ ծախել, հաց ու դեղ առնելու համար. հաց՝ երկրաշարժին զոհուած եղբօր աղջկան, դեղ՝ հիւանդ մօրը: Յաց ու դեղ, մնացածը շռայլութիւն է:

Գործէն տուն քալելու երկար ճանապարհը կ'անցներ ամառու-իրիկուն, տաքին ու ցուրտին: Դառն մխիթարանք է, որ ամբողջ քաղաքն է մարաթոնեան քայլարշաւի մէջ, որուն սահմանը, սակայն, որոշուած չէ: Մինչդեռ մութն ալ այնպէս շուտ կ'իջնէ քաղաքին վրայ, կարծես լոյսը մոռցեր է հոս ալ թափանցել, բերել նաեւ քիչ մը ջերմութիւն:

Սօտէն շատ արագ անցնող «Ճիփ» ինքնաշարժ մը ցեխախառն ձիւնախիւս ցայտեց

վրան: Ալ չդիմացաւ ու արցունքները սկսան հոսիլ: *«Անոնք, որ մեզմէ ու պետութենէն շորթած դրամներու վրայ նստեր ու չէին կրնար ազատօրէն հրապարակ հանել, անկախութեան բարիքները անոնց է ու միայն տառապանքը՝ իմ նմաններուս: Չտեսի կիրքով աշխարհի բոլոր բարիքները միաժամանակ վայելել կ'ուզեն ու ինծի նմանները չեն ալ նկատեր, կամ ալ՝ հաճոյք կ'առնեն նուաստացնելէ»*, կը խորհեր ու կը քալէր փոքրիկ աղջկայ անգօր լացով: Յուրտն ու վրան ցայտած ցեխաջուրը պարզապէս լեցուցած էին բաժակը, զոր իր դառնացած հոգին էր: Գործատերը, գողութեամբ դրամ կուտակած այդ բիրտ հաստագլուիչը, այնպիսի անարգանքով խօսեցաւ իրենց հետ, կարծես մարդ չէին: Կիներ ստիպուած էին ոտքի աշխատիլ 12 ժամ... վաթսուներ անց կիներ կային հոն՝ ուռելորած ոտքերով: Տակաւին սովետէն մնացած՝ «աշխատաւորական իրաւունք»-ով զիրար քաջալերելով, որոշեցին բողոքի երթալ «տիրոջ»-ը քով: Անոր պատասխանը տակաւին կը հնչէր ականջներուն մէջ. ո՛չ այնչափ բառերը, որչափ ձայնին մէջ դրած արհամարհանքը՝ *«Ով դժգոհ ա՛րթող տուն գնայ, գործ էք գտել ու դեռ բողոքօ՛ւմ էք, դուրսը խնդրող շա՛տ... ձեզ տուածիս կէտով կը բերես»*:

Անկախութեան համար վճարուած այդ գինը՝ ցուրտն ու զրկանքները շատ աւելի տա-

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

նելի պիտի ըլլային, եթէ այս բթամիտ ու լկտի նորահարուստները չըլլային: Որքա՛ն նողկալի է, երբ դրամը, մե՛ծ դրամ, կը յայտնուի ընկերութեան տակաւնքի ձեռքերուն մէջ՝ անսահման իշխանութիւն տալով անոր ստորին կիրքերուն: Համատարած թշուառութեան մէջ երջանիկ են, մարդ ըլլալու իրենց կարգը հասեր է ու կը ճգմեն միւսները: Մտաւորականներ, իրենց «խելօք» գլուխներով, անոնց առջեւ ծառայի վիճակին համար շնորհակալ պիտի ըլլան:

Թաղ մտած էր: Քառասունականներուն ներգաղթողներու կառուցած երկյարկանի համեստ ու յարմարաւետ առանձնատուններ էին, որոնք կառուցողներու մեծ մասը եօթանասունականներուն գաղթէր, ու փոխարէնը գիւղերէն եկած բնակիչներ կը վայելէին այդ կոկիկ տունները: Անոնց քով խրոխտաբար բազմեր, գանոնք անշուք ձգէր էին նորահարուստներու դղեակները՝ բարձր պարիսպներով մեկուսանալով մահկանացու աշխարհէն: Ասդիհանդին վարագոյրներու ետեւէն երեւցող մոմերու կամ կազի լամպերու տատանող լոյսերը համատարած խաւարը կը թանձրացնէին:

Նախասենեակէն լսեց ամենօրեայ հիւրերուն ձայները: Անոնք հիւր ալ չեն սեպուիր. դրացուհիները հաւաքուած էին հազիւ բոցկըլտացող վառարանին շուրջը ու կը խօսակցէին: Ով ինչ որ գտներ վառելու եւթակայ՝ կը բերէր ու մէկտեղ կը տաքնային: Դրացին, որ աշխատանքը կորսնցուցած էր, ճիւղեր կտրտեր բերեր էր: Կարծեցին, թէ ծառեր կը կտրէ, բայց ան հանգստացուց.

-Չէ՛, ես ծառ չեմ կտրել, բայց ինչպէ՛ս մեղադրես նրանց, ում տանը հիւանդ կամ երեխայ կայ, ի՞նչ անեն, ինչպէ՛ս տաքանան:

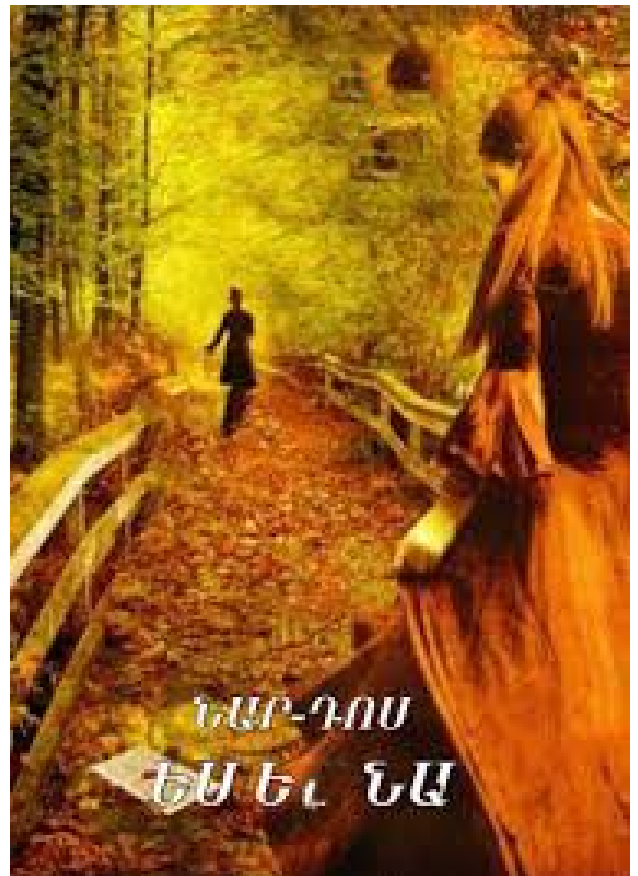
-Հոգ չէ, մենք կը դիմանանք, յիշո՛ւմ էք առաջին հանրապետութեան շրջանը՝ «ողբի ու որբի հայրենիք», բայց երկիր կառուցեցին, մեզ ի՞նչ է եղել որ...մենք էլ կը դիմանանք,- ըսաւ բժշկուհին արտակարգ խրոխտ ձայնով ու բոլորը ժպտացին:

-Էս մութն ու պաղն էլ կ'անցնի. բայց գիտե՞ք լաւը ինչ է, մարդիկ իրար աւելի են մօտեցել, աւելի սրտցաւ են իրարու հանդէպ:

-Այդպէս է՝ միասին ապրած ծանր օրերը մարդկանց մօտեցնում են, զգում են որ նրանց հետ նոյնն են: Ժողովրդին ազգ դարձնողը, ազ-

գային բնաւորութիւն ստեղծողը նաեւ միասնական դժուարութիւններն են, թէ չէ բարիքի մէջ մարդիկ աւելի անձնասեր են դառնում, իրարից հեռանում: Նայեցէ՛ք մեր «նոր հայերին»՝ ո՛նց են ամրոցներ շինում ու ժողովրդից պարսպում,- կը խօսէր բժիշկը:

-Դա անխուսափելի է, նոր հասարակարգ է

ստեղծում, կարելորը՝ որ մեր անկախութիւնը իսկապէս կայանայ, ես պատերազմս էլ յաղթենք, ամէն ինչ լաւ է լինելու,- միջամտեց լամպի լոյսէն հեռու նարտի խաղցող Հրանդը՝ պատմութեան գործագուրկ դասախօսը:

Գայիանէին կիներու հարցական հայեացքները դիմաւորեցին:

-Եկա՞ր, շա՞տ մրսեցիր, արի վառարանի մօտ,- կանչեց մայրը, միւսները տեղ բացին:

-Արի՛, տեսնենք, արի՛, վաղը մեզ չես ճանաչելու...

-Չէ՛, մեր Գայիանը մեզ չի մոռանայ, մեզ էլ կը հրաւիրի Ամերիկա...

-Շնորհքով բան ասէք, որ աղջիկը բան հասկանայ,- ըսաւ մայրը:

Ինք կարելորություն չտուաւ, անոնց գրոյցի շարունակութիւնն է, կատակ մը:

-Ի՞նչ պիտի ասեն, մամա՛, տաք տեղը նըստել են, մրսած ու սովածին կատակ են անում:

-Վա՛յ, չէ՛, Գայիան ջան, իսկապէս շատ լաւ ասելիք ունենք, հարստանալու ես:

Ինք դեռ կը սպասէր: Ըսելիք ի՞նքը ուներ, պատրաստուած էր գործատիրոջ անպատկառ վարմունքի մասին ըսելու, բայց կիները կարգ չէին տար:

-Գայիան ջան, Ամերիկայից մէկը քեզ մեծ նուէր է անելու, բայց ուզում է իմանայ, թէ իրեն յիշո՞ւմ ես:

-Իր փաստաբանին էր ուղարկել, եթէ իրեն յիշես, փաստաբանը նուէրը անմիջապէս տալու է ու քեզ էլ Ամերիկա պիտի հրաւիրի,- գիրարը ընդհատելով կը խօսէին բոլորը:

-Չեմ հասկանում, ի՞նչ էք խօսում, ո՞վ է, ես էլ արդէն Ամերիկայի կարօտից մեռնում եմ,- հեզնեց:

-Իսկապէս, աղջի՛կս, շատ շնորհքով հագուստ-կապուստով մարդ էր, Ամերիկայից յատուկ ուղարկուել էր, որ քեզ տեսնի: Եթէ յիշես, թէ ո՞վ էր քու այդ ընկերը կամ ծանօթը ու գոնէ մի դէպք, որ համոզուի թէ ճանաչել ես՝ շատ մեծ նուէր կայ, այդպէս ասաց փաստաբանը:

-Ի՞նչ հանելուկներ էք առաջարկում, ի՞նչ իմանամ ո՞վ է, ծանօթ, ընկեր շատ եմ ունեցել, անունը ի՞նչ է:

-Խնդրեցիք, բայց չասաց, կատակի տուեց, թէ 5-6 տառից է բաղկացած:

-Չէ, անունը դու պիտի յիշես, ասաց, որ ընկեր է եղել: Հիմա Ամերիկա է ապրում, յիշի՛, քանի որ նուէր է ուղարկել՝ ուրեմն ինքը քեզ լաւ գիտի: Փաստաբանին խնդրեցիք՝ չասաց, թէ ինչ է նուէրը, միայն ասաց, որ շատ արժէքաւոր բան է:

-Երեւի աղամանդ է...

-Կամ էլ՝ մուշտակ, ի՞նչ լաւ կը լինի, քոնը ծախեցիր...

-Չէ՛, անելի մեծ բան է լինելու, ասաց՝ հարստութիւն է:

-Բայց ո՞վ է, որ քեզ այդ տեսակ նուէրներ կը տայ, յիշիր՛, Գայիան:

-Չեմ յիշում, Ամերիկա գնացած ընկերուհիներ ունեմ, որ երբեմն հագուստ կամ հարկուր տոլար են ուղարկում, բայց տղամարդ

ծանօթ չեմ յիշում:

-Յիշի՛ր, Գայիան ջան, յիշի՛ր, Ամերիկա կը գնաս, մեզ էլ կը կանչես,- կատակ թէ լուրջ ըսաւ ընկերուհին:

-Եթէ յոյսդ իմ վրայ է՝ Ամերիկայի երագով կը մնաս, ես Երեւանից մի քայլ դուրս չեմ գայ: Բայց այդ ի՞նչ յիմար ձեւ է օգնելու, ինչո՞ւ է հանելուկներ դնում առջես:

-Կարո՞ղ է համալսարանական ընկեր էր, որ քեզ հաւանել էր, կամ էլ գործի տեղից մէկը. յիշի՛ր, ո՞վ է գնացել Ամերիկա,- ու մայրը կը նայէր սպասող հայեացքով: Ան յոյսի շիւղի մը փարած էր:

Գայիանէն շատ յոգնած էր: Մէկ կողմէն ծանր պայմաններու մէջ օգնութեան առիթը փախցնելը, միւս կողմէն իրեն դիմելու այս արտառոց կերպը նեղութիւն կը պատճառէին:

Դրացուհիներու երթալէն ետք մօրը հետ փորձեց յիշել, բայց չկար ու չկար: Ծերուկ մայրը իրմէ կը սպասէր անծուկ վիճակէն փրկութիւն ու հիմա մատուցուող հրաշք-յոյսին կառչած էր: Քունը փախաւ. աչքերը անորոշ տեղէ սպրդած ու առաստաղին խաղցող շողի մը յառած՝ կը պրպտէր յիշողութեան ջրհորին մէջ: Եթէ իրաւ «մեծ նուէր» պիտի տայ, ուրեմն մտերիմ մէկը եղած է, ալ ինչո՞ւ այս նուաստացուցիչ քննութիւնը: Վարդա՞նը... ան շատ դարձաւ շուրջը, բայց ինք լիովին վստահ չէր անոր լրջութեան, քանի որ ան երբեւէ լուրջ չէր ըլլար: Բայց ան Մոսկուա է ու ռուսի մը հետ ամուսնացած: Ուրեմն՝ ո՞վ: Արդէն չի յիշեր, թէ քանի տղայ առաջարկութիւն ըրած է իրեն: Ոմանք՝ ինքնավստահ, ոմանք՝ շփոթուելով: Արմէ՞նը... ան ամէն ամառ Հայաստան կ'այցելէ ու օր մը բան մը չէ հասկցուցած իրեն: Կին, երեխաներ ունի: Բայց ան այս ձեւին կը դիմէր... Մտքին հեռաւոր ծայրէն շփոթուած դէմք մը պատկերացաւ. անունն ալ մոռցեր է. լուռ ու աննշան տղայ էր, անյոյս սիրահարուած էր իրեն, բայց չուներ բան մը, որ ինք ուշադրութիւն դարձներ: Հիմա նոյնպէս չկարելորեց: Վանիկը յիշեց, որ համալսարանը աւարտելէն ետք, երբ ինքը արդէն նշանուած էր, օր մը փողոցին մէջ հանդիպեցաւ եւ ուղղակի առաջարկեց. «Արի՛՛ հէ՛նց հիմա գնանք պսակուենք, ուզո՞ւմ ես՝ Էջմիածին էլ գնանք, Էդ Աշոտից խէր չկայ, հեռացիր դրակից»: Երանի՛ անոր լսած ըլլար... ո՞ր է հիմա, կրնա՞յ

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

ըլլալ ան է... Անկողինին մէջ քիչ-քիչ տաքնալով՝ երագանքի թելերուն ելաւ: Տղամարդը մերթ կը պատկերանար որպէս սլացիկ, թիկնեղ երիտասարդ մը, որ ծաղիկներ կը նուիրեր իրեն, մերթ որպէս հայ գործարար տղայ՝ քիչ մը գիրցած ու աճած որովայնով, որ ադամանդէ մատանի կը նուիրեր ու ամենէն ընտիր մուշտակը հագուելու կ'օգնէր (անոնց մէջ ալ ասպետներ կը պատահին): Մուշտակը կը գնէին իր փողոցի խանութէն, որուն առջեւէն կ'անցնի ամէն օր ու գիտէ, որ անոր դուռը իրեն համար գոց է: Ապա կը սթափեր երագանքէն, կրկին կը լարեր յիշողութիւնը. ի գո՛ւր: Ըսուածին նմանող մը չկար ո՛չ պատանութեան, ո՛չ երիտասարդութեան եւ ո՛չ ալ ներկային մէջ:

Ի՞նչ անուն կրնայ ըլլալ հինգ-վեց գիրով. գրեթէ բոլոր այրական անունները... Այբուբենի կարգով կու գային ու հաւանականը գտնելու ճիգին մէջ՝ ծանօթ անուններուն վրայ կը կենար: Երբեմն ալ կասկածը եւս կ'արթնար, թէ նախկին ամուսինին խաղն է այդ՝ վրեժ կը լուծէ իրմէ բաժնուած ըլլալուն համար:

Ուզեց փաստաբանին անձամբ հանդիպիլ, համոզուիլ, թէ շնորհքով մէկն է, թերեւս ալ ան յուշեր բան մը: Պատկառելի մարդ մըն էր՝ պարսկահայ: Իրապէ՛ս կ'ուզէր օգնել յիշելու անձը: Շեշտեց, թէ ան Գայիանէին երիտասարդութեան օրերու ծանօթներէն է, հիմա Ամերիկայի մէջ մեծահարուստ է ու դեռ զինք կը յիշէ: Մերժեց ըսել, թէ ինչ էր նուերը.

-Երբ իրեն չէք յիշում, ի՞նչ իմաստ ունի նուերը իմանալ, ես իր պայմանը խախտել չեմ կարող, նա վճարում է ինձ:

Գայիանէի համար «մեծ նուեր»-ին տիրանալու չափ կարելոր էր այս խաղին տակ ծածկուած անձը գտնելը: Սիրող այր մը այսպէս կը խաղա՞յ ծանր կացութեան մատնուած իր երբեմնի սիրածին հետ: «Ուրեմն, եթէ չյիշեմ, իր ասելիքը պիտի լինի՝ «Ես քեզ կարող էի օգնել, բայց արժանի չես, քանի որ ինձ չյիշեցիր»: «Ազնիւ մարդը նման պարագայում անծանօթին է օգնում, ինչ-որ անողներ հիմա շատ են: Իսկ այդպէս նուաստացնել սիրելին... Ո՛չ, այդ մարդը ընդամենը իր հիւանդ ետը հաստատելու քայլ է անում նրա դէմ, ով ժամանակին չի գնահատել այդ ես-ը», - մտորում էր Գայիանէն:

Իրմէ անելի կարծես դրացիները տագնապած էին ու անդադար կը հարցնէին՝ «*յիշեցիր...*»: Ո՛չ, չէր յիշեր: Բայց կը գիտակցէր, թէ երբեք դրամը այսպէս չէր հետաքրքրած զինք, Ամերիկան ալ իր երագը չէր եղած: Կը սիրեր Երեւանը ու գանգատողներուն կը լռեցներ: Նոյնիսկ արհամարհանք ուներ նիւթի ետեւէն ինկածներուն հանդէպ: Իսկ հիմա... ինչո՞ւ այս տագնապը: Ինք նոյնիսկ ներքին հպարտութեամբ կը կրէր դժուարութիւնները, քանի որ անկախութեան բերելիք ոգեղէն բարիքներուն կը հաւատար, ազգային իտելալի իրականացումով խանդավառ էր... Բայց հիւանդ մայրը մեծ յոյսեր կապած է այս «նուերին»:

Կրկին ու կրկին կը մաղէր օրերը՝ պատանութենէն մինչեւ ամուսնութիւն զինք համակրած կամ ուշադրութեան նշաններ ցոյց տուած բոլոր տղաքը ուզեց մտաբերել: Բայց չէր յաջողեր: Այն օրերուն ինք թաղին գեղեցկուհին էր ու ոեւէ տղայ քովէն անտարբեր չէր անցներ: Ծանրացաւ դէպքի մը վրայ. երեկոները երբ կը վերադառնար, թաղի մուտքի նեղ անցքին բերանը տղայ մը կը կենար ու ամէն անգամ, լուռ, հեռուէ հեռու զինք մինչեւ տուն կ'ուղեկցէր: Իր հորաքրոջ աչքէն չէր վրիպած ու օր մը, վրան յարձակելով՝ պայուսակով բառացիօրէն ծեծած էր տղան: Յետոյ կը պատմեր ու կը խնդար.

-Մի լաւ ծեծեցի շան լակոտին: Դրան նայի, աղջիկ է հաւանել, ի՞նքը մնաց, որ իմ Գայիանէին հաւանի, կեանքում չի մոռնայ կերած ծեծը: Ես խփում եմ, ինքը խնդրում է՝ «Մօրքուր ջան, մի՛ խփի, մօրքուր ջան, մի՛ խփի»... Զսկայ էլ տղայ էր...

Իսկ եթէ ա՞ն է... իսկ եթէ նուաստացումը պահած է միտքը ու հիմա զինք այս ձեւով տագնապի կը մատնէ... կամ ալ նախկին սերը յիշեր է... ո՞վ էր, ո՞ւր է հիմա, Աստուած գիտէ՛ Ամերիկա՞, Ռուսաստան՞, Եւրոպա՞, ինչպէ՞ս իմանաս:

Ըսենք թէ յիշեց՝ ինչպէ՞ս պիտի հանդիպի իր անդժուածային երկրպագուին: Դեռ յիսուն չեղած՝ նախկին գեղեցկութենէն գրեթէ բան չէ մնացած: Զայելին կը ցուցնէ տժգոյն, ցաւի ու յուսախաբութեան կնիքը իբրեւ կնճիռներ դէմքը զարդարող կին մը: Տարիներու յոգնութիւնը, կարիքը՝ սիրոյ, ապահով կեանքի, խլեր իր շողշողուն գեղեցկութիւնը, տեղը ձգեր էին

յոզնած մարմին ու մշակուած, զգայուն հոգի: Բայց անծանօթ նայողը արտաքինով կը դատէ: Փարթամ մազերն ալ կտրեց պարտադրանքի տակ՝ ջուր չկայ: Ու անոնցմէ հրաժարելով՝ կարծես թէ հրաժեշտ տուաւ նաեւ կանացիութեան, որ կեանքի այս ծանր պայքարին մէջ աւելորդ շքեղութիւն է:

Իսկ ժամանակը, իր տագնապին անտարբեր, կ'անցներ, ու փաստաբանին մեկնելիք օրը կը մօտենար: Ծանօթ-բարեկամ բոլորը իմացան փրկութեան այս հանելուկային միջոցի մասին ու բոլորին նայուածքներուն մէջ բարեւէն աւելի հարցումն էր՝ «Յիշեցի՞ր...»:

Յեխաջուրներուն մէջէն քալելով՝ երազներու աշխարհին քայլ առ քայլ իրմէ հեռանալը կը զգար: Կարծես նախապէս այսչափ մտահոգ չէր, թէ ինչպէ՞ս պիտի մարեր պանքին պարտքը, երբ տոկոսներն ալ կ'աճէին:

Տանը նոր անակնկալ կը սպասեր: Փաստաբանը եկեր, նամակ մը յանձներ ու յայտներ էր, թէ երեկոյեան կրկին կու գայ, քանի որ վաղը պիտի մեկնի: Նամակը բռնած մօր ձեռքը կը դողար ու հայեացքը ամբողջ ակընկալութիւն էր: Զուգեց կարդալ դրացուհիներու ներկայութեան- անցաւ ննջարան:

«Այսպէ՛ս, ուրեմն, Տիկին Գայիանէ, չիշեցի՞ր ինձ: Ինչպէ՛ս յիշէիր, դու՝ աննուած ու հպարտ գեղեցկուհիդ, ինձ պէս «աննշան» տղայի (Յիշում եմ, ընկերուհուդ այդպէս էիր ասել, ու նա ինձ փոխանցեց): Ընդունում եմ, որ աննշան տղայ էի ու մարդիկ էլ արտաքինով են դատում: Զիմա գիտեմ, թէ կեանքի հարուածների տակ ես ընկել եմ անպայման որ ապակին ու աղամանդը գատորոշելու չափ հասունացել ես: Դրա համար էլ յոյս ունէի, որ կը յիշես ու քեզ օգնելու հնարաւորութիւն կ'ունենամ: Եթէ «աննշան»-ը չիշեցրեց, գուցէ ծակ կօշիկս կ'օգնի: Այն միակ անգամը, երբ խընդրանքիս վրայ համալսարանի ճամբան հինգ րոպէ կանգնեցիր հետս, հայեացքդ դէմքիս չէր, թէն ես այդ էի փնտռում, որ նկատես ինձ, տեսնես, թէ ի՞նչ խենթօրէն եմ սիրում քեզ: Բայց դու կօշիկներիս նայեցիր ու յօնքերդ արհամարհական վեր բարձրացրիր, քանի որ ներբանս բացուել էր: Ու ինձ լրիւ չլսած՝ հեռացար: Ես մնացի իմ ծակ կօշիկների հետ...»:

«Յիշեցի՞, - ականայ թռաւ Գայիանէի բերնէն, - յիշեցի՛, Աստուած իմ», - սակայն շարու-

նակեց ընթերցումը.

«Բայց յիշում ես Նար Դոսի «Ես եւ նա»-ն: Ես այդ վայրկեանին այդ մտաբերեցի ու որոշեցի «ՆԱ» լինել: Քեզ օգնել էի ուզում, բայց նաեւ ուզեցի փառասիրութեանս մի քիչ սնունդ տալ: Դու չիշեցիր ինձ: Երկրպագուներիդ շարքերի մէջ մի տեղ աննշան դէմքս չհանդիպե՞ց քեզ: Իսկ հիմա ո՞ր եմ նրանք: Ես այստեղ եմ, ու դու միշտ եղել ես ինձ հետ՝ միակ սերս: Սրճարանում, երբ հանդիպեցիր փաստաբանիս, ես կողքի սեղանից քեզ էի նայում ու դու նորից չիշեցիր, չնկատեցիր...: Ու ես, Ամերիկայից երեւան հասած՝ կրկին չկարողացայ մօտենալ քեզ: Մնաս բարով, Գայիանէ: Փաստաբանս երբ քեզ յանձնի նամակս, ես մեկնած կը լինեմ:

Քո աննշան երկրպագուն՝ Արմէն (որ անունս յիշես)»:

Նամակը ձեռքը, շուար, երբ ելաւ ննջարանէ՝ կիներու բերնէն թռաւ. *«Ի՞նչ է գրել...»:* Եւ որպէսզի հեքիաթը կատարեալ ըլլայ՝ դուռը զարնուեցաւ: Փաստաբանն էր: Կիներու հետաքրքրասիրութիւնը գոհացնելու, թէ ցնցող տպաւորութիւն ստեղծելու համար, ան բացաւ դիւանագետի իր պայուսակը, ու ապշած կիներու աչքերուն առջեւ, օդին մէջ փայլփլեցան գոյգ մը կնոջական կօշիկներ:

-Ա՛յս ոսկեայ կօշիկներն էր պրն. Արմէնին նուերը...

-Ոսկի՞...,- միասնաբար բացականչեցին կիները, ապա, թռչունին քար նետածի պէս լռեցին ու ապշած հետեւեցան, թէ ինչպէս ան կրկին պայուսակը դրաւ մոխրոտիկի ոսկեայ կօշիկները, կղպեց պայուսակը ու դիմեց դէպի դուռը:

Լալա Մինասեան

ԿԱՐՄԻՐ ՊՂՊԵՂ ԾԵԾՈՂ ԿԻՆԸ

Հազար իննհարիւր վաթսունական թուականներու Հալէպի Նոր Գիւղ հայ ընտանիքներու տոհմիկ ճաշերը համեմող կարմիր պղպեղի փոշին գերբնական համ մը ուներ: Բարկ, եւ միեւնոյն ատեն, հրապուրիչ կծուութիւն մը՝ զինք առաջին անգամ համտե-

փոշիէն: Ո՛չ. այլ ամէն թաղամաս ուներ իր կարմիր պղպեղ ծեծող կինը, որուն անառարկելի մենաշնորհն էր ամէն ամառ այդ թաղամասի ընտանիքներուն կողմէ յառաջիկայ տարուան պահեստ դրուելիք կարմիր պղպեղը ծեծել: Մեր թաղամասի պղպեղ ծեծող կինը տի-

կին Մարթան էր: Նոր Գիւղի հարաւարեւելեան սահմանին հսկող բլուրին վրայ թառած՝ զուտ հայաբնակ Չէյթուն Խան թաղամասէն արեւածագին հետ կ'իջներ առաջին «մանթըխա» (թաղամաս) եւ կը լուծուէր պղպեղ ծեծելու ծանր ու արտասուաբեր գործին: Ամէն ամառ, արաբ գիւղացիներ՝ ազագուն էշերու քամակէն կախուած բակեղաթները բերնէ-բերան կը լեցնէին՝ ամբողջ ամառ արեւու շէկ շողերը ներծծած պարարտ պղպեղներով, որոնց կարմրութիւնը

սողը նախ՝ սաստիկ երկրաշարժի կ'ենթարկէր, ապա՝ կը թովէր եւ իր համին ու հոտին յօժարակամ ու հլու ստրուկը կը դարձներ: Բժըշկական այլազան առաւելութիւններով յատկանշուող այս դիւթիջ փոշին մարդու բերնին եւ որկորին մէջ համի եւ բոյրի ջնաշխարհիկ համանուագ մը կը ստեղծէր: Այդ համանուագը ըմբռնանելու համար, սակայն, այդ օրերուն կարելի չէր պարզապէս նպարսկաճառի խաւութիւն մը մտնել եւ քիլօ մը երկուք գնել այդ

կը նմանէր արեւմարէն քանի մը վայրկեան առաջ մեր պատշգամբն դիտուած, հորիզոնը կարմիր ներկող՝ խորհրդաւոր, հսկայ եւ պատկառազոյ սկաւառակի կարմրութեան: Իշապանները առաւօտ կանուխ կը սկսէին երգել իրենց ամէնէն համոզիչ գովազդները եւ քունը տակաւին ամբողջութեամբ արտեւանուցնէրէն չթօթափած՝ յօրանջող էշերը միտելով՝ օձապտոյտ ման կու գային Նոր Գիւղի թաղերը: Հայ տանտիկիները տուններէն դուրս

կը թափեին եւ կիսատ-արատ արաբերէնով սակարկութեան կը բռնուէին արաբ վաճառորդներուն հետ կարմիր պղպեղի գինիին շուրջ: Մայրս ալ, մեր դրացիներուն նման, մեծ քանակութեամբ թարմ կարմիր պղպեղ կը գներ: Զանի մը դրացիներով եւ ազգականներով կը նստէին մեր տան բակին մէջ եւ ժամերով՝ ծեծուելէ առաջ չորցնելու կը պատրաստէին պղպեղները: Նախ՝ լաւ մը կը լուային, յետոյ՝ տարիներու փորձառութենէ ձեռք բերուած հրմտութեամբ սուր դանակը պղպեղին կոթունին շուրջ-բոլորը կոխել-հանելէ ետք, կոթունը թէթել մը ետ-առաջ շարժելով՝ պղպեղէն դուրս կը քաշէին: Կոթունին հետ դուրս կու գար նաեւ հունտերուն կոյտը: Յետոյ, դանակը պղպեղին մէջ կը դնէին եւ պղպեղները իրենց ափերուն մէջ ուղորդելով՝ մէջի ճերմակ երակները կը հերձէին եւ դուրս կը քաշէին: Այս բոլորը ընելէ ետք, պղպեղները ցանցառ կուտերով քովէ քով կը կարէին եւ լուացք փռելիք թելերուն վրայ տանիքը կը կախէին: Զանի մը օր ետք, երբ պղպեղները չորնային, մայրս թելերէն վար կ'առնէր եւ երկու խոշոր տաշտերու մէջ կը լեցնէր գանոնք. թորշոմած ու աղիքագերծուած կարմիր պղպեղները անտրտունջ կը սպասէին իրենց անխուսափելի ճակատագիրը՝ տիկին Մարթայի ուժեղ բազուկներու չափաւոր շարժումներէն ելելէջող սանդիտոռի անխնայ հարուածներուն: Կարմիր պղպեղի փոշի պատրաստելու ամբողջ գործողութեան ամենէն թնճկոտ փուլը սանդ եւ թակ ապահովելու գործողութիւնն էր: Ընդհանրապէս, իւրաքանչիւր թաղի հազիւ մէկ երկու տուններուն մէջ կարելի էր թէ՛ սանդ թէ՛ թակ գտնել: Կը պատահէր, որ մէկը սանդ ունենար, բայց ոչ թակ: Ուրիշ մը սանդ կ'ունենար առանց թակի: Թաղի սանդ կամ թակ չունեցող, տուներ, գանոնք ունեցող դրացիներէն փոխ կ'առնէին, հետեւաբար, կարգի սպասելու դրութիւն մը ստեղծուած էր, որ երբեմն դրացիներու միջեւ անցողական պառակտում կը յառաջացներ: Ատով հանդերձ, ամէն տարի, պղպեղի փոշի արտադրելու գործողութիւնը, առաւել կամ նուազ վերիվայրումներով գլուխ կը հանուէր: Վճռակամ էր տիկին Մարթան, եւ պատկառագող: Կծու պղպեղներու գերդաստանին հզօրագոյն ճիւղին ամենէն թունդ շառաւիղին դէմ հոլանի բազուկներով եւ արտասուաթոր

աչքերով մղած պայքարին մէջ յաղթապանծ դուրս եկած էր առաջին իսկ օրէն: Ամուսինը՝ պարոն Յակոբ, բարձրահասակ եւ ջղուտ մարդ մըն էր: Ժպտելու ծառայող մկանները ի ծնէ անգործածելի մնալով՝ համարեա՛ բոլորովին ընդարմացեր էին: Շատ հազուադէպ առիթներով, երբ փորձեր ժպտիլ, դէմքը՝ հին յունական թատրոնի կատակերգութիւն եւ ողբերգութիւն յատկանշող դիմակներու միախառնումէն յառաջացած կիսաժպիտ-կիսա-

խոժոռ արտառոց դիմակի մը կը վերածուէր: Այդ ատեն՝ դէմքին վրայ սառած այս արտառոց երեւոյթին եւ ներկայ դրութեան պահանջած արտայայտութեան միջեւ ստեղծուած աններդաշնակութիւնը զգալով՝ պարոն Յակոբ կը փորձէր դէմքի մկաններուն բռնի ուժով ժպիտ մը պարտադրել, ինչ որ առաւել եւս կ'այլանդակէր դէմքը: Գարնան օրեր կան, երբ նոյն փողոցին մէկ մասին վրայ մռայլ անձրեւ մը կը տեղայ, մինչ միւս մասը արեւի շողերուն մէջ կը լողայ: Այդ օրերուն, այսինքն՝ կարմիր պղպեղ ծեծելու տարիներուն, այս օդերեւութաբանական առեղծուածը փոխաբերաբար՝ «սատանան կնիկը կը ծեծէ» բառեգրով կը բնորոշուէր: Ես ալ՝ ամէն անգամ, որ տիկին Մարթան եւ ամուսինը քով քովի կայնած տեսնէի՝ «սատանան կնիկը կը ծեծէ» ասացուածքը կը մտաբերէի. ամուսնոյն անժպիտ դէմքին կը հակադրուէր տիկին Մարթային դէմքի մոնալիսայական յարակայ ժպիտը: Բայց, վա՛յ անոնց, որոնք այդ ժպիտէն խաբուելով՝ փորձէին ձեռք առնել տիկին Մարթան... Պղպեղ ծեծելու չսկսած՝ տիկին Մարթա հազուստին՝ ծունկերէն բաւական վար երկարող փէշին քղանցքները ծունկերէն մատ մը վեր կը սոթտէր, կ'օղակէր եւ կը հանգուցէր լուսաթոյր սրունքներուն շուրջ: Այդպիսով, պղպեղը կըրնար ծեծել, առանց մտահոգուելու հազուստին

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

անպատեհ շարժումներով: Կը նստեր քարակոփ, լայնաբերան ու խորունկ սանդիկ դիմաց: Սանդը կիսով մը կը լեցներ չորցած կարմիր պղպեղներով եւ կը սկսեր անխոնջ թակահարել: Տարիներով՝ ձուլածոյ երկաթէ գնդաձեւ, ծանր թակը օրական քանի մը հազար անգամ վեր-վար շարժող ջլապինդ բազուկները՝ այր մարդոց ամենէն զօրաւորներուն իսկ իրեն հանդէպ յարգանք կը պարտադրէին: Պարապ տեղը չէ, որ վաղուց «Էրքէկ Մարթա» (այր Մարթա) մակդիրը շնորհած էին իրեն: Ամառուան տօթ օր մը, տիկին Մարթա մեր տան բակին մէջ սանդին առջեւ նստած՝ մեր յառաջիկայ տարուան կարմիր պղպեղը կը ծեծեր, երբ բակի սենեակներէն մէկուն մէջ բնակող տիկին Վարդանոյշին ամուսինը՝ պարոն Գեորգ, յետմիջօրեի ժամը երկուքին շուրջ՝ սրըճարանը ժամերով թուղթ խաղալ եւ տպաւորիչ քանակութեամբ օղի կոնծելէ ետք, ժամանակաւորապէս տուն վերադարձաւ: Տիկին Մարթա մինչ այդ չէր նկատած, որ Յալէպի ամառնային կիզիչ արեւին տակ հսկայ սանդաթակին հետ մղած պայքարի ընթացքին, քղանցքին՝ աջ ծունկէն մատ մը վեր կապուած մասը՝ հակառակ իր աչալրջութեան, քակուեր՝ եւ շուշանի փերթի պէս ճերմակ ու ողորկ գիստի հրապուրիչ շերտ մը անձնատուր ըրեր էր արեւի քմահաճ վետվետումներուն: Պարոն Գեորգի լիրբ նայուածքէն չշեղեցաւ այս տեսարանը. բերնին մէջ բառերը խաշուած ճակընդեղի պէս ոլորելով՝ լպիրշ դիտողութիւն մը շարտեց տիկին Մարթայի ուղղութեամբ՝ առանց ակնթարթ մը իսկ աչքերը անոր գիստէն հեռացնելու: Տիկին Մարթա՝ բոլորովին անակնկալի եկած՝ նայեցաւ այդ անամօթին աչքերէն վիժող վաւաշոտ նայուածքին ուղղութեամբ, եւ երբ անդրադարձաւ կացութեան՝ այնքան զայրացաւ, որ ծանր թակը՝ մէկ ձեռքով գլուխէն վեր բարձրացուց՝ նստած տեղէն վեր թռաւ եւ յովազի արագութեամբ խուժեց պարոն Գեորգին վրայ: Տիկին Մարթա՝ իր զայրոյթին մէջ մոռցած ըլլալու էր, թէ չծեծուած պղպեղներով լեցուն պղինձէ մեծ ու բոլորշի *տաշտը* տեղ գրաւած էր իր եւ պարոն Գեորգին միջեւ. մէկ ոտքը զարնուեցաւ *տաշտի* պռունկին, եւ երբ կը փորձեր միւս ոտքով եւս *տաշտին* մէջ կոխելէ խուսափիլ՝ հաւասարակշռութիւնը կորսնցուց եւ ամբողջ մարմի-

նով ինկաւ տաշտին մէջ: Անկումին ուժգնութենէն՝ թակը ձեռքէն դուրս թռաւ՝ պղպեղներուն մէկ ակնառու մասին հետ: Պարոն Գեորգ, որ արդէն կծիկը դրած էր, մագապուրծ ազատեցաւ վստահ մահէ, երբ թակը վզգալով անցաւ ականջին ճիշդ քովէն ու գնաց մեծ դղրդիւնով ինկաւ մեր բակին կեդրոնը: Ինկած տեղը փոս մը յառաջացաւ եւ հոն ալ մնաց մինչեւ որ տարիներ ետք՝ Յալէպի բնակչութեան արձանագրած անսանձ աճին հետ քայլ պահելու հարկադրանքէն մղուած՝ մեր տունը հիմնայատակ քանդեցին եւ տեղը եօթյարկանի շէնք մը կանգնեցուցին: Մինչ այդ, տիկին Մարթա *տաշտէն* դուրս մագլցեցաւ ու այս անգամ աւելի եւս մոլեգնած՝ փորձեց պարոն Գեորգին ետունէն հասնիլ: Բարեբախտաբար, մեծ մայրս եւ քանի մը դրացի կիներ, որոնք մեր բակը նըստած սուրճ կը խմէին, դիպուածին առաջին իսկ ըրալէն ոտքի ելած ըլլալով՝ անմիջապէս բռնեցին եւ սկսան հանդարտեցնել զինք: Տիկին Մարթայի աչքերէն բոցեր կը ժայթքէին: Դեմքը զայրոյթէն կարմիր պղպեղի գոյն էր առեր: Կիները զինք նստեցուցին իրենց մօտ, սուրճ մը հրամցուցին, սիրտը առին, «*պղպեղ ծեծելու մէջ լաւագոյնն էս դուն, այդ անպատկառ գիւնովին ափեղցփեղ դուրս տուածներուն ականջ մի տար, երբ տիկին Վարդանոյշը տուն գայ, իր հաշիւը կը մաքրէ*» ըսին եւ սուրճի երկրորդ գաւաթ մըն ալ հրամցուցին: Բանի մը վայրկեան ետք, տիկին Մարթա քիչ մը հանդարտած՝ վերադարձաւ պղպեղ ծեծելու գործին: Քիչ առաջուան իր անկումին ազդեցութենէն տաշտէն դուրս թռած պղպեղները բակի գետնէն հաւաքեց, դրաւ տաշտին մէջ, եւ շարունակեց գանոնք սանդին մէջ տեղափոխել ու ծեծել... Այս անգամ թակը այնքան վճռակամութեամբ կը հաներ ու կ'իջեցներ, որ մեր կրաղիւսէ շինուած համեստ բնակարանը հիմէն կը դղրդար:

Արա Մխսեան

ՆԱՅԻՆ ՈՒ ԹԷՅԻՆ ԶՐՈՅՑԸ

Քուէյթի երկինքը այսքան ամպամած ու տրտում չէի տեսած:

Վերադարձի ճամբուս վրայ, ձեռքերովս պինդ բռնած մեքենայիս դեկը՝ մեկ ուղղութեամբ կ'երթայի մտքերուս հետ:

Աջս-ձախս տխրութիւն կը տիրէր, փողոցները գրեթէ ամայացած էին: Քանի մը թշուառ անցորդներ թափանցիկ տոպրակներով ծածկած էին իրենց գլուխները՝ պաշտպանուելու համար երկնքի երկարօրեայ լացէն: Անոնք կապոյտի հեծկլտանքին ծանօթ չէին կարծես: Ինչպէ՞ս թէ... Միթէ՞ անոնք չէին ճաշակած ամէն տեսակի վիշտ ու արհաւիրք:

Կ'աճապարեմ. ձայնասփիւռի ալիքները կը հաղորդէն, որ անձրեաբեր, ուժեղ մրրիկ մը շատ արագ կը մօտենայ քաղաքի կեդրոնին եւ ժամերու ընթացքին կրնայ երկիրը վերադարձնել նոյեան օրերուն:

Տուն կը մտնեմ, դուռս պինդ փակելով՝ կ'ուղղուիմ դէպի նստասենեակիս լուսամուտը, ուրկէ կը դիտեմ քաղաքը իր ամբողջ մերկութեամբ: Կարծես անհրապոյր կնոջ մը տեսք ունի այսօր:

Կը մտածեմ բնութեան բարիքներուն, չարին ու բարիին անհաւասար պայքարին մասին: Կը խորհիմ, թէ անոր գիրկին մէջ անցեալն ու ապագան միշտ ալ սիրաբանուած են նոյն ուժգնութեամբ, եւ մենք միշտ ալ համբուրած ենք անոնց վաւաշոտ շուրթերը նոյն ցոփութեամբ:

եամբ:

Իսկ ներկան, ո՞րք է ներկան այս բոլորին մէջ:

Քիչ ետք մէկը ուժգնօրէն կը թակէ դուռս: Կը բանամ, ներս կը հրաւիրեմ: Տարիքոտ,

բայց եռանդուն կին մըն էր, որ ամբողջութեամբ խոնաւ զգեստներով ներս մտնել կ'ուզէր՝ քիչ մը հանգստանալու:

Անմիջապէս տաք թէյ մը կ'առաջարկեմ ու պատրաստելու համար խոհանոց կ'ուղղուիմ:

ԳԱՆՉԱՍԱՐ

Ներսէն կը լսեմ անոր տաքուկ ու քնքուշ ձայնը: Անոր հոգեթով պատմութիւնները զիս կը տանին դէպի անցեալ:

Մեծ հաճոյքով կը պատմէ գրեթէ բոլոր երկիրները կատարած իր ճամբորդութիւններուն մասին:

Խոհանոցես կը կանչեմ. «*Իսկ Յալէպ եղե՞ր էք, ի՞նչ գիտեք Յալէպի մասին... իմ ծննդավայրս է Յալէպը. եթէ Յալէպէն անցեր էք, խընդրեմ պատմեցէ՛ք, անոր փողոցներու մաքրամաքուր ցեխերուն, անոր ջերմ ու մուրօ գիշեր-*

ներուն մասին: Բնակիչներուն պարզ ու տխուր երգերը լսե՞ր էք, ըսէ՛ք, խնդրե՛մ, ըսէ՛ք...»

Անարձագանգ խօսքերս հաւաքած ներս կը վազեմ, բայց կիւնը հոն էր, անհետացած էր:

Կը վերադառնամ պատուհանիս մօտ, դուրսը դեռ նոյն փոթորիկն է, նոյն քառսը... Խոհանոցես եռացած ջուրին ֆշշոցը կը լսեմ, պէտք է շտապեմ դէպի..., բայց մտքերս չեն հնազանդիր հրահանգներուս:

Քիչ անց դուռս դարձեալ կը կանչէ զիս:

«*Այս անգամ ո՞վ է*», հարց տալով կը բանամ: Սիրասուն, պզտիկ աղջիկ մը, մաքուր, կոկիկ... կ'ենթադրեմ, որ դրացիներէն մէկուն աղջիկն է, ու ծանօթ բացագանչութեամբ քիչ մը հաց կը խնդրէ:

Ներս կը հրաւիրեմ ու դարձեալ կ'երթամ խոհանոցս եւ այս անգամ փոքրիկը կը պատմէ, թէ իր ծնողները որոշած են վաղը գիշեր,

երբ անձրեւը դադրի, վերադառնալ հայրենիք եւ հոն հայրենի հողին վրայ իրենց կեանքը կառուցել:

Աղջիկը միանուագ կը պատմէ ու կը պատմէ ու մէկ-մէկ կը հարցնէ՝ թէ ինչո՞ւ հայրենիքը այնքան քաղցր է:

Չեմ դիմանար ու խոհանոցես կը կանչեմ. «*Աղջիկ, իսկ դուն գիտե՞ս իմ հայրենիքը ուր է, իմ հայրենիքը բարձր ու ծիւնածածկ սարերու վրայ կանգնած Յայաստան աշխարհն է, իր 2800 տարեկան Երեւան մայրաքաղաքով, մարդու հայրենիքը անոր սիրտն ու հոգին է: Ես ալ շուտով պիտի վերադառնամ իմ հայրենիքը, ան ալ ըսեմ մարդու հայրենիքը հոն է, ուր իր ընտանիքի ուրախութիւնը, իր գալիքը, իր երագանքներն են...»*

Տարօրինակ լռութիւնը կրկին զիս կը մատնէ շփոթի եւ ի՛նչ զարմանք, աղջիկը արդէն անհետացեր է:

Բազկաթոռիս վրայ կ'իյնամ անշարժ, կիսամուրօ սենեակիս մէջ միայն կը լսեմ խոնարհութեան արձագանգը, սեղանիս վրայ թէյն ու հացը իրարու կը նային ու կը մնան անձայն, անոնք որ միշտ հաճելի գրոյցներով եւ իրենց անմահ բուրմունքով կը խանդավառէին, հիմա անշարժացած են ու գրեթէ մե-

ռած:

Շանթահար երկիւնքը կը լուսաւորէ սենեակս եւ պատերուս վրայ շարուած նկարները դուրս կու գան շրջանակներէն:

Որոտումը չ'ուշանար...

Երրորդ անգամ դուռս կը բանամ...

Ո՛չ ոք կը գտնեմ դրանս ետին...

Քամին կ'ապտակէ սառած այտերս եւ իր անգութ ներկայութիւնը կը հաստատէ:

Կարո Արսլանեան

ԽՃԱՆԿԱՐ

Մալաթիա գացած էր գնում ընելու ու տոպրակներուն ծանրութենէն մատները հանգչեցնելու նպատակով, զանոնք պատահական ինքնաշարժի մը վրայ դրած էր ու՝

կանգնած: Երկու վայրկեան վերջ, սակայն, ինքնաշարժի տիրոջ կշտամբանքէն յանկարծակիի եկած, ամօթահար ու շփոթած՝ ձեռքը անմիջապէս տոպրակներուն մեկնելով ըսած էր.

-Ներողամիտ եղէք, հիմա կը վերցը...

-Ի՞նչ ներողամիտ արա, ես ուր ես դրել... ու այնպիսի պարսաւանքներ դուրս տուած էր, որ առաջինս ձայնի տարափէն գատ ոչի՛նչ կըրցած էր լսել:

Մալաթիա գացած էր աժան ապրանք առնելու, ու տոպրակը հիմա երեք անգամ աւելի ծանր կը կշռէր իրեն համար:

Մալաթիա գացած էր ուտելիք գնելու. սեղան չուզեց նստիլ այդօրը: Ան կուշտուկուռ կերեր էր դառնութիւնը վերաբերմունքի:

Ա՛լ Մալաթիա չէր ուզեր երթալ, ոտքերը վճռած էին ու զիկք ԶԵԼԼԵՍԻՆ թաղը քարշ կու տային:

Ինչո՞ւ կ'աւլես տերեւները, մայրի՛կ, չէ՞ս տեսներ երկինքն ի վար կ'իջնեն անթիւ, անհամար գոյներ, ի՛նչ գոյներ երագային... միւսչոյն դուն աշնան հեքիաթը կ'ուզես վերացնել, ու մեզի թողուլ կեանքի գորշ գոյնը... ինչո՞ւ:

Ու այս քաղաքին մէջ ամէն ոք սպասելիք մը ունի. քայլ կ'առնեն՝ արագ փոփոխութիւն կը յուսան, որ կ'ագուցուի միայն ու միայն նիւթականին հետ:

Երեսուն տարի ամէն տեսակ կեղծիքի, կաշառակերութեան, գողութեան եւ անմարդկային կեանքով գոյատեւելէ ետք, մարդիկ ապրիլ կ'ուզեն ա՛լ. սակայն սպասելու ունակութիւնը կորսնցուցած՝ արագ փոփոխութիւն

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

Կը բաղձան:

Իմ կեանքը յեղակարծ փոփոխութիւն է,

ինչո՞ւ քայլերս հաստատուն չեն.

ինչի՞ կը սպասեն.

ինչո՞ւ կը դանդաղին...

Մութին մէջ լուսաւոր կետեր: Կը նայիմ ան-
կուշտի պէս: Ո՞ւր էիր դուն. ըլլալ, պատկա-
նիլ, հիացնել շատ. հոտոյ քաշել ու կամացուկ
մը գոցել քօղը, որ չըլլայ թէ մժեղ մը խանգա-
րէ երազներդ բողբոջ:

Ուրկէ՞ եկար, հը՛...

Բայց որ եկար, լա՛ւ ըրիր:

Ծխախոտի գոլորշին ուրուագծեց անց-
եալս: Երբ ծուխը ներ-քաշեցի՝ մտաւ ու լայն-
լայն տեղաւորուեցաւ թոքերուս ճաղերուն մէջ:

Ու հիմա ամէն անգամ թարմ շունչ քաշե-
լուս՝ հագս կը բռնէ:

Պէտք է տեսնել չտեսնուածը, հասնիլ հոն
ուր չեն հասած, մէկդի դնել ամէն ջիղ ու թօ-
թափել մարմինէն ամէն պրկում, առաջ երթալ,
անզգայ, գտնել անգտանելին, բռնել ամուր որ
զայն լեզուին տալ քու ձեւովդ, որ չնմանի այ-
լին, զարմացնել ու օտարացուիլ:

Հիմա ալ քելլեսին թաղը իրեն նեղ կու գար:
Ամէն բան կար, առատ էր, բացի իր փնտռա-
ծէն: Ի՞նչն էր փնտռածը՝ այդ ալ չէր գտներ:
Ոտքերը ընկղմած էին երկփեղկուածութեան
տիղմին մէջ:

Տեսնել ամէն բիբի մէջ փայլածու աստղ,
լսել ամէն տրոփի մէջ հրավառութեան
ձայն,

համտեսել ամէն մէկ պատահի մէջ խնճոյ-
քի համ,

ամէն բացուող ծիլի մէջ վարդի բուրմուն-
քը հոտոտալ,

զգալ ամէն շարժումի մէջ վալս

եւ ուրախանալ

եւ ուրախանալ

եւ ուրախանալ:

Մութին մէջ կը կծկուիմ
ամբող գետին պէս
կ'ընկրկիմ
մեռնող տերեւին...

Դող,

շունչ մը խռպոտ,

խցում:

Թերեւս ուզէի վիճիլ,

կռուիլ,

սուլել հովին պէս,

դուրս ելլել

սեղմուող բջիջներէս

ու լոյսին մէջ

տեղ մը

յորդիլ:

ՍՕՍԻ ՄԻՇՈՅԵԱՆ-
ՏԱՊՊԱՂԵԱՆ

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ՆԱԼԷՊԻ ՄԷՋ, ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՕՐԵՐՈՒՆ (2012-ԷՆ ՄԻՆՉԵՒ ԱՅՍՕՐ)

Մեծ աղետի մը առջեւ մարդ նախ ինքն իր մէջ կը ցնցուի այնքան զօրաւոր կերպով, որ հոգեկան շփոթի մէջ կ'իյնայ: Ներքին զգացական այդ շփոթէն դուրս գալը ժամանակի կը կարօտի: Իսկ անկէ դուրս գալէ ետք ալ կարիքը կ'ունենայ չափելու աղետը, գայն «հասկընալի» չափերու վերածելու:

1915-ի աղետը այնքան մեծ էր, որ մեր վերապրած գրագետները՝ այդ օրերուն տակաւին մանուկներ, չէին կրցած դուրս գալ այս կրկնակ հանգրուաններէն՝ զգացական ներքին շփոթէն եւ ապրուածը չափել-հասկնալու անկարողութենէն. եւ բնական հետեւանքով մը ինկեր էին լռութեան մէջ: Այս սերունդի գրագետներէն ոչ ոք կրցած էր ջարդը գեղարուեստական գրականութեան վերածել, Կոստան

Չարեանէն մինչեւ Շահնուր եւ Շուշանեան կամ Սարաֆեան: Ունեցած ենք Աղետին հետեւանքները խօսող գեղարուեստական գրականութիւն, ուր ներկայացուած են որբութիւնը, օտար քաղաքներու մէջ անտէր-անտիրական վիճակը եւ ձուլումի վտանգը. բայց ասոնք հետեւանքներն են, ոչ՝ Աղետը ինք:

Այս խօսքս հաստատող երկու օրինակ կըրտանամ յիշել այստեղ միջազգային գրականութենէն: Երբ լեհ-հրեայ վիպագիրին՝ Էտկար Յիլզընրաթին հարց կը տրուի, թէ ինչո՞ւ իր ողջակիզումը *-հոլոքոսթը-* ձգած, հայերու ջարդին մասին գրած է՝ «Վերջին Մտքին Յեքիաթը» վեպին մէջ, վիպագիրին պատասխանը կ'ըլլայ.

«Ես այնքան մէջն եմ ու կը մնամ հոլոքոսթին, որը ի՛մն է, եւ որպէս այդ, դժուար յաղթահարելի. մինչ հայկական ջարդերէն դուրս եմ, հետեւաբար կրնամ վիպականացնել գաւտնը»:

Երկրորդ օրինակս Էլի Վիգելի «Գիշեր» գիրքն է, որ կը փորձէ նկարագրել իր ապրած օրերը, *հոլոքոսթի* ընթացքին: Կը փորձէ եւ կը ձախողի, որովհետեւ իր բառերը կը մնան մեռած ձուկերու սառնութեամբ, կարծես իրենք եւս սահմուկած են գրագետին ներքին անդոհէն:

Անշուշտ հեռու եմ այսօրուան սուրիական,

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

Եւ ւաւելի խիտ կերպով՝ հալէպեան տագնապը հաւասարումի բերելէ դար մը առաջ կատարուածին հետ: Խորքին մէջ նմանութեան եզր իսկ չկայ:

Եւ արդէն Յալէպէն անմիջապէս երեւոցող գրական էջերը կը հաստատեն, որ լռելու փոխարէն - ինչ որ Ադէտին ահաւորութեան չափանիշն է - գիր ունեցած ենք:

Բայց ...

Յակոբ Միքայէլեան, որ իր բեղուն գրիչով անդրադարձած է Յալէպի տագնապին, թերթերու թէ հանդէսներու մէջ երեւցած իր քառասունէ ւաւելի յօդուածներով, նշմարներով եւ պատմուածքներով, անդրադառնալով նաեւ պատերազմէն ծնած կամ անոր արդիւնքը եղող հոգեվիճակներու, երբ հերթը հասեր էր իր հինգ օրերու առեւանգումը նկարագրելուն...

-Գրեցի՞ր այդ մասին,- հարցումիս պատասխաներ էր.

-Գրեցի, բայց չեմ հրատարակած. չեմ հրատարակել մինչեւ ...

-Մինչեւ ի՞նչ:

-Մինչեւ գեղարուեստական գործի չվերածեմ:

Դժուարութիւն մը զգալի էր իր խօսքերուն տակ, կարծես խոչընդոտ մը յաղթահարելու անկարելիութիւնը (այս պատմուածքը ւաւելի ուշ լոյս տեսաւ 2018-ին հրատարակուած «Գարուն էր ...» հաւաքածոյին մէջ, «Գեղուհին» վերնագիրով):

Սակայն վերջին երկու թէ երեք տարիներուն Յալէպէն լոյս տեսած գրականութիւնը, կարգ մը մտորումներու կը մղէ.

Եթէ մենք, մեր արեան հետ եւ մեր ծիւղերով ժամանգեր ենք Ադէտի անդոհին հետ նաեւ Վախը, չի՞ կրնար ըլլալ, որ անցնող հարիւր տարիներու ընթացքին մեր արեան մէջ կազմաւորուած է նաեւ «թունադէտ» այդ վախին դէմ դնելու, զայն դիմագրաւելու կամ շոջանցելու միջոցները: Ապա թէ ոչ ինչո՞վ բացատրել կեանքի բռուն եռանդը, որ կը շարունակուի այնտեղ, եւ գիրը, որ կը ծաղկի անոր հետ, զարմանալիօրէն նաե՛ւ որպէս գեղարուեստական գրականութիւն:

Քանի մը նշումներ այստեղ.

-Ինքնութեան տագնապը, որ առկայ է ւաւելի շատ արեւմտեան ոստաններու մէջ ապրող սփիւռքահայ գրագետներու գործերուն մէջ, եւ որ գրեթէ ամբողջովին կը բացակայի Միջին

Արեւելքէն ծնունդ առած բերքին մէջ, այս տագնապի ընթացքին ալ կը բացակայի:

-Ի՛նչ որ կ'արտայայտուի այս քանի մը տարիներու գրականութեան մէջ ափսոսանք է, մեծ, հսկայ ափսոսանքը կեանքերու եւ մշակոյթի մսխումին առջեւ: Ու նաե՛ւ՝ չհասկնալու երեւոյթը, այլ խօսքով՝ ներքին շփոթը, զոր յաղթահարելու համար է նաեւ, որ հալէպահայ գրագետը գրիչը զենքի պէս բարձրացուցեր է:

-Երրորդը՝ պատկանելիութեան ապրումին դրսեւորումն է. հարիւր տարին, որ ոչինչ կը համարուի պատմութեան մէջ, ակնթարթ մը միայն, երկար ժամանակ է աղիտահար ժողովուրդի մը կեանքին մէջ: Բայց հարիւրէն շատ ւաւելի տարիներէ ի վեր հայեր ապրած են այս հողերուն վրայ, մեռելներ թաղուած են այստեղ, կեանքեր ծնած ...

«Յողը մերը չէր, բայց մերը դարձաւ ...

Լեզուն իմս չէր

Բայց արձագանգը կը հասներ ունկիս
Յեռու Անիէն Արքայէն Գագիկ

Իսկ ցաւը մերն էր սկիզբէն իմս
Խոշտանգուած հողի եւ հեղուած արեան
Յաւը իմս էր զի նոյնն էր նման»

Ուրեմն, հակառակ ընկալուած հասկացողութեան, որ ճգնաժամային պահերու կարելի չէ գեղարուեստական գրականութիւն ստեղծել, հալէպահայ գրագետները կրցան ճգնաժամը արտայայտող փոքր ծաւալի գրականութիւն ստեղծել, ինչպէս օրագրութիւն, պատմութիւն, յուշագրութիւն, բանաստեղծութիւն եւ նշմար: Երեւոյթը ինքնին լրիւ յուսալից է, հակառակ անոր որ շատ անյոյս կացութենէ մը ծնունդ կ'առնէ:

Բանաստեղծութիւն

Պատերազմէն ծնած բանաստեղծութիւնները առաջին անգամ իրենք զիրենք հաւաքաբար ներկայացուցին Չաւարեան սրահին մէջ ասմունքի ցերեկոյթին, երբ հինգէն տասնհինգ տարեկան մանուկներ եւ պատանիներ Հալէպի տւիրուած կտորներ ասմունքեցին: Այդ գրութիւններուն հեղինակներէն որոշ անուններ անակնկալ էին. անոնք կամ առաջին անգամն էր, որ բանաստեղծութիւն կը գրէին (խօսքս որոշ տարիքի մարդոց մասին է), կամ ալ իրենք զիրենք չբացայայտած հեղինակներ էին, ինչպէս Գօգօ Տունկեան, որ գեղարուեստական հրատարակուած գործ չունի, կամ Յուշիկ Ղազարեան, որ ծանօթ է որպէս թատերագիր:

Անշուշտ կային նաեւ պատանի հեղինակներ, որոնք իրենց սերը կ'արտայայտէին քաղաքին եւ անոր շնորհած բարի ու խաղաղ կեանքին հանդէպ. այդ պատանիները կրնան ուռճանալ ու թերեւս օր մը հաստաբուն ծառեր դառնալ, գրական մեր ածուին մէջ:

Լաւ կ'ըլլար հաւանաբար, եթէ ասմունքի այդ ցերեկոյթին հնչած գրութիւնները պրակի մը մէջ հաւաքուէին եւ բաժնուէին հանրութեան, այսօր մեր խօսքը շօշափելի հաստատում մը կ'ունենար:

Բանաստեղծութիւններ լոյս տեսան ոչ միայն «Գանձասար» շաբաթաթերթին, «Բագին» եւ «Կամար» գրական հանդէսներուն մէջ, այլ նաեւ «Գրական Կամուրջ» համացանցային հանդէսին եւ Դիմատետրի էջերուն:

Պատմութիւն

Բազմաթիւ պատմութիւններ, Հալէպի պատերազմական վիճակէն ներշնչուած, լոյս տեսած են Սփիւռքի թէ հայաստանեան մամուլին մէջ: Զանի մը օրինակներ կը յիշեմ.

Լալա Մինասեան «Ֆաթիխէ»,

Յակոբ Միքայէլեան «Քարանձաւէն Դուրս», «Պատերազմի Մեղեդիներ», «Եւ Պատերազմը կը Շարունակուի»,

Պերճուհի Աւետեան «Հրաժեշտը»,

Մարուշ Երամեան «Ուարթան», «Նեխը Արեւին Տակ»,

Սոնա Թիթիզեան «Սիրոյ Օրագրութիւն Պատերազմին մէջ» եւ այլն:

Օրագրութիւն

Մեծ հետաքրքրութիւն ստեղծած է Լալա Մինասեանի «Սուրիական Օրագրութիւն»ը իր միաժամանակ յուզիչ եւ հետաքրքրական, իրապաշտ եւ ափսոսանքով լեցուն տողերով: Միշտ չէ, որ կարելի կ'ըլլայ ինկող ռումբերու թոհուբոհին, եւ իյնալիք ռումբերու անդոհին միջեւ ստեղծել գրականութիւն մը, որ հեղինակին ներաշխարհին ու զինք շրջապատող աշխարհը հաւասարումի բերէ:

Սփիւռքահայ մեծ թիւով թերթեր «Գանձասար» շաբաթաթերթէն կ'արտատպեն տիկ. Մինասեանի գրութիւնները եւ շատ մեծ թիւով ընթերցողներ կը հետեւին անոնց:

Այնքան ատեն որ Հալէպ կ'ապրեր, Մ. Երամեան կը շարունակէր իր «Էջեր Հալէպահայու Մը Օրագրէն»ը, որ լոյս կը տեսնէր Զանատայի «Հորիզոն» շաբաթաթերթին մէջ եւ կ'արտատպուէր սփիւռքեան այլ թերթերու կողմէ: Հալէպէն դուրս գալէ ետք, սակայն, հեղինակը չ'արտօսեր ինքզինքնին գրել հալէպահայու առօրեային մասին:

Համացանց եւ Դիմատետր

Շատերու համար թերեւս անլուրջ թուի համացանցին եւ Դիմատետրին անդրադառնալ այստեղ: Բայց պէտք է ընդունիլ, որ պատանիներու եւ երիտասարդներու ջախջախիչ մեծամասնութիւնը այնտեղ է: Իսկ մեզ բոլորս կը հետաքրքրէ երիտասարդութիւնը, վաղ-

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

ուան հայ մարդը: Յետևաբար Դիմատետրը շատ լաւ վայր մըն է եւ միջոց մը, երիտասարդութեան բան մը ըսելու, մանաւանդ ըսելու մաքուր լեզուով եւ ճշգրիտ ուղղագրութեամբ: Անշուշտ կայ ահաւորութիւնը լատինատառին. բայց յարատեւ ու ծրագրուած աշխատանքով կարելի է որոշ արդիւնքներու հասնիլ: Ահա թէ ինչո՞ւ սկսած էր պատերազմէն ներշնչուած «Ժխտականներու Դրականները» շարքը՝ կարճ եւ խիտ պատկերներու եւ խոհերու ամէնօրեայ գրառումները:

Դիմատետրի էջերուն, հրահրիչ եւ շփոթեցուցիչ գրառումներէն անկախ, կան նաեւ պատերազմական Յալէպէն եկող հետաքրքրական արձագանգներ:

Կ'արժէ որ լրջօրէն օգտագործուի Դիմատետրը, հայ երիտասարդին հետ ի՞ր լեզուով խօսելու եւ հասկացողութեան գալու համար:

Այս առանցքին շուրջ կարելի է առանձին եւ երկար խօսիլ, ու թերեւս որոշ մօտեցումներ որդեգրել:

Յուշագրութիւն

Այս ծիրին մէջ միակը Յակոբ Չոլաքեանի յուշագրութիւնն է, Քեսապի երրորդ տեղահանութեան մասին (առաջինը 1909-ին, իսկ երկրորդը՝ 1915-ին)՝ «Քեսապի Երեք Օրերը, 21-23 Մարտ 2014» (Էդիթ Պրինտ), առանձին գրքոյկով մը լոյս տեսած Երեւան, 2014 թուականին:

Շատ հանդարտ գնացքով եւ մանրամասնութիւններով ընթացող պատումը կը տարութերի քաղցր յուշերու եւ դառն ներկայի նկարագրութիւններուն միջեւ: Քեսապի ծերեր, որոնք ապրած են Քեսապի երկրորդ տեղահանութիւնը, մէջընդմէջ իրենց համոզումները կ'արտայայտեն, համոզումներ, որոնք իմաստութիւն կը խտացնեն, կեանքին հանդէպ քիչ մը դառն ու քիչ մըն ալ փիլիսոփայական կեցուածքով:

Գիրքը այսօրուան վաւերագրումն է, նորօրեայ պատկերագարի պատմութիւն հայոց մը:

Վերջընթեր էջին մէջ հեղինակը կ'ըսէ.

«Այլեւս Քեսապ տարբեր աշխարհի մըն է:

Յեռո՛ւ աշխարհի մը: Կարծես մեր մոլորակէն դուրս, անհասանելի, ինչպէս Սասունն ու Վաւը» (էջ 124):

Ապա կ'ըսէ քանի մը հատուած ետք.

«Ու (մարդիկ պիտի) անդրադառնան, որ այնտեղ՝ «Յո՞ երթաս, ժողովուրդ» գոռալով՝ կռուիլ, կռուի՛լ, կռուի՛լ հարկաւոր էր, ու առիւծի պէս տապալիլը անելի լաւ էր քան այս սպասումն ու մաշումը» (էջ 125):

Ահա՛ թէ ինչո՞ւ մենք կը լռենք յարգանքով Յալէպ մնացող ժողովուրդին կամքին առջեւ, եւ իրենց հետ կը հաւատանք գալիքին:

Գիրքին վերջին էջերուն գետեղուած «Յիշատակարան»ը կը զեկուցէ, որ նոյն թուականի Յունիսին ժողովուրդը կը վերադառնայ իր ազատագրուած գիւղը վերաշինելու, եւ ինչ հողին վրայ նոր կեանք մը յոյսով վերսկսելու:

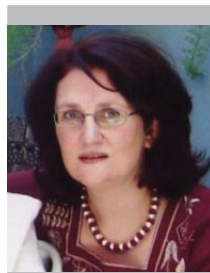
Որպէս վերջաբան

Եթէ հաւաքենք պատերազմի ընթացքին երկնուած գրականութիւնը, պիտի տեսնենք թէ բաւական ծաւալուն բերք մը պիտի ունենանք, հաւանաբար քանակով շատ անելի, քան եղած էր նախորդ տարիներուն:

Նշմարելի է նաեւ, որ գրականութեան ոչ մօտ մարդիկ, անկախ իրենց տարիքէն, սկըսած էին արձանագրել իրենց մտորումներն ու ապրումները: Երեցները ափսոսանք կը պատճառեն, պատանիներն ու երիտասարդները՝ յոյս:

Բայց թէ գրական այս ամբողջ բերքէն ո՞վ պիտի գայ ցորենը յարդէն բաժնելու, ո՞վ պիտի ուզէ քննարկել այդ ամբողջը, այլ հարց է:

Իսկ գլխաւորը՝ որքա՞նը պիտի դիմանայ ժամանակին, արդէն ժամանակը ի՞նք պիտի ըսէ:

Մարուշ Երամեան

ՆԱԼԷՊԷՆ ԵՐԿԻՐ ԵՐԿԻՐԷՆ ՆԱԼԷՊ

Ժամանակաւորապէս Յալէպ հաստատուեցան:

Համոզուած էին, որ այս կացութիւնը առժամեայ է եւ շուտով պիտի վերադառնան Երկիր: Վերադարձի ճամբուն վրայ աչքերը սեւեռած մնացին:

Ի՞նչ փոյթ ժամանակին համար, թէ ո՞վ ո՞ւր է կամ ի՞նչ կ'ընէ, ինք պիտի շարունակէ իր սլացքը: Եւ սլացաւ... Եւ մնացին Յալէպ: Ձեռնածալ չնստան, չէին կրնար նստիլ: Վարժարան պէտք էր մետրոպոլիտ սորվելու, ժամ պէտք էր աղօթելու, պսակելու, մկրտելու, թաղելու:

Վերադարձի ճամբան սկսաւ աղօտ երեւիլ...

Կառուցեցին եկեղեցի, կառուցեցին վարժարան: Բաւարար չէր, անհրաժեշտ էր ակումբներ ալ կառուցել: Կառուցեցին մարզական, մշակութային, բարեսիրական միութիւններ...

Ժամանակը շարունակեց իր սլացքը... Դասարաններու գրասեղանները լեցուեցան, եկեղեցւոյ նստարանները խճողուեցան:

Վերադարձի ճամբան արդէն սկսաւ աներեւելի դառնալ, չէ՞ որ նոր շէնքեր բարձրացան եւ ծածկեցին գայն...

Դպրոցներ ու եկեղեցիներ կառուցողները թաղուեցան Յալէպի Ազգային գերեզմանա-

տան մէջ: Չիրենք յաջորդող սերունդը անուով ճանչցաւ Երկիրը: Իսկ հողը՝ չտեսաւ: Երբեմն հետաքրքրուեցաւ, երբեմն ապարդիւն համարեց այս մասին մտածելն անգամ:

Նոր շէնքեր բարձրացան, սերունդներ փոխուեցան եւ Երկիրը մնաց այնտեղ, երկնաբարձերու ետին, նորերը անունն անգամ դժուարաւ յիշեցին: Յիշեցին շրջանը, երբեմն գաւառը, իսկ գիւղը՝ հազուադէպօրէն:

Մնացին Յալէպ, Երկիրը մնաց այնտեղ ու դերերը փոխուեցան: Երկիրը սկսաւ փնտռել իր բնակիչները, իսկ բնակիչները մնացին իրենց տեղերը, հեռու, բարձրադարձ շէնքերու մէջ:

Երկիրը շարունակեց կանչել, հողին տերերը շարունակեցին չլսել...

Տարիներ անցան, Յալէպը մնաց Երկրին ամենամօտիկ կանգառը, սակայն ի՞նչ կանգառ, Յալէպը դարձաւ կայարան, ի՞նչ կայարան, Յալէպը դարձաւ կացարան, բայց ի՞նչ կացարան, Յալէպը դարձաւ մնայուն ապաստանարան, իսկ հո՞ղը... Հողը շարունակեց կանչել...

Յալէպ խլացաւ, թէ հողին ձայնը մեղմացաւ...

Պայմանները փոխուեցան, պատերազմ եղաւ, բարձրաերդիք շէնքերը փլան, հորիզոնը անելի յստակ դարձաւ, անելի երեւցան այն հողերը, որոնք ծածկուած էին շէնքերով: Ծա-

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

Նօթ էին այդ հողերը, պատերազմը տեսած հալեպցիս չէր տեսած այդ հողերը, բայց լսած էր անոնց մասին, անունները կը յիշեր, չէր յիշեր, բնութիւնը կը պատկերացներ, չէր պատկերացներ, հողին տերերը կը ճանչնար, չէր ճանչնար, ինք ալ չէր գիտեր, սակայն հողին ձայնը չէր կրնար չլսել: Փլած շէնքերը կարելիութիւնն ստեղծեցին որ հովը իրեն հետ Յալէպ բերէ երկրին ձայնը ու հալեպցիս լսեց այդ ձայնը, այդ մեղեդին, այդ սրբութիւնը...

մեջ մտանք, սիւներ չամրացնե՞նք...

Ո՛չ, չմտանք ակերակներու մէջ, բայց բարձրացող շէնքերուն հետ կամուրջներ ալ երկարենք: Կամուրջներ, որոնք ո՛չ հրթիռներով, ո՛չ երկրաշարժներով կը քանդուին: Կամուրջներ, որոնք շինանիւթով չեն երկարիր, կամուրջներ, որոնք Երկրին ուժ կու տան, ե՛ւս տոկալու, ե՛ւս դիմանալու, կամուրջներ, որոնք կ'երաշխաւորեն դէպի Երկիր վերադարձը: Երկիր-Յալէպ եւ Յալէպ-Երկիր կամուրջներ եւ

Լսեց, բայց անսաօց:
Թերեւս լսեց, բայց չանսաց:
Թերեւս լսեց, անսաց, բայց չհասկցաւ:
Թերեւս լսեց, անսաց, հասկցաւ, բայց չարձագանգեց:

Ժամանակաւոր կացարանը կրկին կը դառնայ ժամանակաւոր, որովհետեւ դէպի մնայունը՝ դէպի Երկիրը առաջնորդող կամուրջները կը սկսին բանիլ...

Այո՛, չարձագանգեց, եթէ արձագանգէր հողը հաստատ կը պատասխանէր: Կը պատասխանէր, որովհետեւ կարօտ էր պատասխանին, կարօտ էր իր գաւակներուն, կարօտ էր անոնց քրտիկնքին, անոնց բոյրին, անոնց բազուկին:

Ուրեմն ի՞նչ...
Ուրեմն վաղը նոր շէնքե՞ր կը բարձրացընենք եւ նորե՞ն Երկիրը կը հեռանայ մեզմէ: Նորե՞ն անոր ձայնը անլսելի կը դառնայ, նորե՞ն կը փորձենք յիշել գիւղերուն անունները, նորե՞ն կը մոռնանք, նորե՞ն Երկիրը կը յուսալըքուի...

Ուրեմն ի՞նչ...
Զբարձրացնե՞նք շէնքեր, ակերակներու

Մարիա Գաբրիէլեան

ԴԷՊԻ ՏՈՒՆ

**Ճամբուն վրայ տառապանքի
դուն կը մնաս այդպէս ոտքի...
Մ. Իշխան**

Յեւալով հասաւ ենթադրեալ սահմանագիծը: Արեւը արդէն մայր կը մտներ ու երկար, ամայի թաղը, աղջամուղջի մէջ, հեռուէն դղըր-դացող պայթումներուն հետ անելի վախազ-դու կը թուեր:

«Տակաւին հո՞ն կ'ապրիք», յիշեց յաճախ հնչող հարցումը:

Կը զարմանար, հապա ո՞ր երթալ, ինչպէ՞ս լքել սեփական տունը, հայրենի տունը: Երկար ամիսներէ ի վեր սահմանագիծին վրայ կը տուկային ու երբեք չէր պատկերացներ լքել այն բնակարանը, ուր ամէն քար իր համակ յիշողութիւնն էր:

Ժողովի ընթացքին բոլորը անտարբեր թաւալող ժամերուն նկատմամբ, կը սպառեին օրակարգը: Ներկայ վիճակի նիւթերուն կ'անդրադառնային, մանրամասնութիւններ յիշելով, անտեղի միջամտութիւններ կատարելով, նոյնիսկ ոչ էական պարագաներու վրայ ծանրանալով: Ինք կը սիրեր կարճ, իրապաշտ ու կտրուկ լուծումները: Մերթ ընդ մերթ կը նայէր ժամացոյցին, մինչեւ տուն քալելու երկար ճամբայ ուներ, ինքնաշարժով իրենց թաղամաս հասնելու կարելիութիւն չկար այլեւս...

Քաղաքի այս շրջանը այլ պատկեր կը ներկայացներ, պատերազմական գօտին սահման գծած էր՝ սկսելով հին քաղաքի կեդրոնէն, աստիճանաբար ընդարձակուելով ու յառաջանալով: Ծակատամարտը միջ-թաղային ընդհա-

րումներով քօղարկուած ու քօղազերծուած պատկերներ կը յայտնաբերէր. անբակ թաղամասեր... բազմաթիւ գոհեր:

Նայեցաւ շուրջը, ներքին թաղերէ այս շրջանը ապաստանած գաղթական փոքրիկներ ստուարաթուղթ ու տախտակի կտորներէ զէնքեր բռնած բանակայիններու եւ ընդդիմադիրներու բախումները կը կապէին՝ անգիտակից վիճակի ծանրակշռութեան, մինչ շատ մօտիկ թաղերուն մէջ իսկական «խաղ»ը կը շարունակուէր...

Ընդդիմադի՞ր, թէ ահաբեկիչ, աջակողմեա՞ն, թէ ձախակողմեան... արդէն կարելոր չէր, իսկ արդիւնքը՝ կործանում, մահ...

Տատանումով ոտք դրաւ ամայի թաղը, վազէ՞ր:

Քիչ առաջ, ժողովական ընկերը, իբրեւ թէ զինք ընկերակցելու պարտականութիւնը ստանձնած, երբ «ապահով» շրջանի վերջաւորութեան հասած էր.

- Կրնա՞ս երթալ,- հարցուց լարծուն ժպիտով:

- Անշուշտ, չէ՞ որ տունս պիտի երթամ,- պատասխանեց ինքնավստահ, լայն ժպիտով: Ժպիտին մէջ կար պատասխանը. «Բաւ է տղամարդ խաղաս»:

Պատերազմը, անկասկած, մարդոց «մտտաղ»ը անելի արագ կը յայտնաբերէր:

Չէ, չէ... Ինք վախկոտ չէր. հանդարտ պի-

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

տի քալեր այս ամայի թաղէն դէպի տուն:

Պայթիւն մը ցնցեց գետինը, փոշիի ամպը խուժեց, քարեր ինկան ու գլորեցան, երկի՞նքը փուլ եկաւ:

Քամուեցաւ պահ մը ու փառք տուաւ որ ուշացումով հասած էր: Անուրանալի իրակասութիւն՝ մարդ արարածին ընդգծուած ինքնա-

օժանդակութեան փաթեթ մը ստանալու համար, ուրիշներ ծննդավայր-հայրենիքին հանդէպ հաւատարիմ քաղաքացիութեան, նուիրումածութեան յորդորներ կը կարդան, մինչդեռ իրենց արու գաւակները այլ երկիրներ անցած են, խուսափելով գինուորական ծառայութեան: Խուճապի մէջ ապրող մարդիկ, յաճախ

սիրութիւնը, առաջին մտածումը իր ապահով ու ողջ ըլլալն է:

Պոռչտուքի ձայներ լսուեցան, ուրեմն վիրաւորներ, թերեւս մահացողներ ալ կային, իսկ ինք գոհ էր, որ ողջ-առողջ էր:

«Բան չկայ, ես վախկոտ չեմ»... բարձրածայն խօսեցաւ ներսը ծուարած ծաղրածուին, որ կը ծամածռէր. *«վախը այսպէս կը դիմակալեն»:*

«Վախկոտ չես, ի՞նչ ես, քայլ մը առաջ երթալ չես կրնար», ծաղրածուն գլուխը բարձրացուց:

«Վտանգի պահուն վախը անխուսափելի է, անվախներ չկան... կան ձեւացնողներ թէ իրենք քաջ են, պոռոտախօսներ», արդարացաւ:

Ալ յոգնած էր ճառեր ու յորդորներ լսելէ:

Բոլորը բանիմաց դարձած մարդասիրութիւն կը քարոզէն ու *«գիտութեամբ թէ անգիտութեամբ մեղայ Աստուծոյ»*, շնչալով եկեղեցույ մէջ, իրարու դէմ թակարդներ կը լարեն: Ինքնաբաւ մարդիկ կարօտեալ կը ձեւացնեն՝

բնակարան, աշխատատեղի կորսնցուցած կը նետուին այլ ափեր, կը նախընտրեն նիւթապէս կայուն եւ ապահով երկիրներ, կ'երթան բարուք ապագայի հեռանկարով, նուիրաբերելով իրենց գաւակները տուեալ երկիրին... *«Ուր հաց, ի՞նչ կաց»* թափառական հայու հոգեբանութեամբ:

«Ըեզի՞ մնաց շրջապատդ կարգաւորելը, մարդոց գործերուն մէջ քիթդ մխրճելը, յատկապէս խոհամիտ այրերուն գործին խառնուիլը. չէ՞ որ ազգայիններ, Փառք Տիրոջ, անպակաս են, ժողովականներ, միութենականներ, յանձնախումբեր, կրճատումներու յատուկ մարմիններ... Նոյնիսկ հազարաւոր գաղթողներ իրենց սառուցապատ գաղթավայրերէն խրատներ կը տեղացնեն, խրախուսականներ կը յղեն մնացողներուն, պարտականութեան մէջ չթերացողի բաւարարութեամբ կը շոյեն իրենց կուշտ ու ապահով ձագուկներուն գանգուրները», կրկին ծաղրածուն էր:

Տակաւին կը տատամսեր քայլ նետել, վիճակին ծանօթ էր, իրարձակումները երբ սկը-

M a k e u p A r t i s t

MARINA

DISCOVER THE BEAUTY WITHIN

- Aleppo-Azizieh
- 021-4464217
- 0954268870
- Marina Beauty Center
- Marina Beauty Center

Ինֆանտիան Լամպիգյն Վարդանիսյան

- Aleppo-Azizieh
- 021-4464217
- 0969961630
- Salon Hampig
- Salon Hampig

Hampig

Hair Stylist

Be Different

ՀԱՌՐՀԱԽՈՐ ՆՈՐ ՏԱՐԻ
ԵՒ ՍՈՒՐԲ ԾԱՌԻՆՊ

Graphic Arts

HOVIG PAMPALIAN
GRAPHIC DESIGNER

☎ 021 46 51 100

☎ 966 86 44 03

✉ hoviggraphicarts@yahoo.com

📍 **HOVIG GRAPHIC ARTS**

Sulamaniyeh, Near Somar Restaurant, Aleppo , Syria

To Achieve
your
imagination

սեին, շարունակական կ'ըլլային, հետեւաբար ուշադիր պետք էր ըլլալ, եւս պայթում մը... ո՞ւր պատասպարուիլ, մարդիկ իրենց տուններուն մէջ ապահով չեն:

Բջիջայինը զնգզնգաց, ժողովական ընկերը թելադրած էր, որ երբ տուն հասնի տեղեակ պահէ, «*Մեծահոգութիւն՝ վայել մեծ մարդու*»... չպատասխանեց:

Ամայի թաղէն ոտնաձայներ եկան, չորս զինուորներ կը վազէին խրտուիլակի նման ճոճուող մարմնի մը ոտքերէն ու թելերէն բըռնած: Տղաքը ծանօթ ըլլալ կը թուէին, իրենց տան շրջապատը հսկող զինուորներն էին, ամբողջ օրը անակնկալ ականներու դիմաց պաշտպանութեան առաջին գիծին վրայ ծառայող: Փակեց աչքերը, արդէն նկատած էր ճոճուող զինուորին տատանող արիւնլուայ գլուխը:

Ընդհարումները սկսած օրէն ի վեր քանիներ գոհուած էին. եթէ ընդդիմադիրները համոզուած էին թէ դրախտի մէջ, իրենցմէ իւրաքանչիւրին հոլանի ու չքնաղ քառասուն հուրի-փերիներ կը սպասէին, ասոնք ալ նահատակի փառքին պիտի արժանանային կամայ թէ ակամայ: Հագիւ քսան գարուններ ապրած կեանք մը, երկիրին դրօշակով ծածկուած դագաղ, չիրականացած երազներ, ծաղիկներ, հարցազորոյց ընտանիքի անդամներուն հետ, խրախուսական խօսքեր, նիւթական «հատուցում»... ու «Ի Վերին Երուսաղէմ»:

Անհասանելի դրախտի դռները ներկայիս բոլորին համար կրկնակի բաց են, իսկ դժոխքը, ուր մուտք գործելը այնքան դիւրացուցած էր սաղայելը, դատարկուած է...

«Նայէ՛ շուրջդ, մարդոց ստեղծած դժոխքը տես... իսկ դրախտը միամիտներու երեւակայութիւնը խթանելու միջոց է, դուն ալ հաւատացի՞ր», ծաղրածուն շշնջաց:

Բջիջայինը ընդհատեց:

- Ո՞ւր մնացիր, - ականջին մէջ պայթում ու ճնոց էր, - սպասէ՛, մի՛ գար, վիճակը լաւ չէ, - հեւաց քոյրը:

Շտապ օգնութեան մեքենան սուլեց, տակաւին փակ կը պահէր աչքերը, բայց կը լսէր զինուորներուն շտապ օգնութեան մեքենայի մէջ տեղաւորուելուն աղմուկը:

Ճիչ, սուլոց, անիւներու թաւալում ու...

Լռութիւն:

Նայուածքը սառած էր գետինը լճացած արեան վրայ: Որքան հեշտ է ուրիշին զակին հրամայելն ու կրակին դիմաց կանգնեցնելը, ամէն կողմ լոյն պատկերը... երկիրին հրամայականը:

Կրկին փակեց աչքերը ու ցնցուեցաւ, մեծ մայրը բակի ծորակին տակ կը մորթէր հաւը, արիւնը կը ցայտեր ու խեղճ կենդանիին մարմինը քանի մը ցնցումներէ ետք կ'անշարժանար, յետոյ մեծ մայրը կը բանար ջուրի ծորակը...

Արիւն, արիւն, արիւն ու ինք կը մերժէր ուտել այդ օր ճաշի սեղանին, փիլաւին վրայ տարածուած, կարմրած հաւիկը:

«Աստուած պապան կենդանիները ստեղծեր է, որ մարդիկ օգտուին անոնց միտէն, կաշիէն, փետուրէն...», մեծ հօրը Աստուածաշնչեան իմացութիւնը չհամոզեց զինք: Իսկ երբ մեծ մայրիկը երկարեց ձեռքը կարմրուկ հաւին, հոն արիւն կար, կաս կարմիր արիւն: Վազեց դուրս. ո՛չ միայն ուտել չէր ուզեր, այլ ստամոքսին մէջ եղածը դուրս չտալու համար փակած էր բերանը:

«Չոճուխին դիմաց ինչո՞ւ մորթեցիր հաւը», լսեց մեծ հօր սաստող ձայնը:

Կը գարմանար, թէ ինչպէ՛ս կարելի է արեան հանդէպ անտարբեր ըլլալ: Անիծեալ պատերազմ, աշխարհի մեծերը իրենց անբեկանելի ծրագիրները գործադրելու ի գին այս մատղաշ տղոց կեանքը կը բաշխէին:

Ամայի թաղին մէջ հանդարտութիւն էր, թակարդեալ հանդարտութիւն, չես գիտեր երբ կ'որոտայ երկիկը, մինչեւ երբ սպասել: Առաջ անցաւ: Ամէնօրեայ իր ճամբան էր, տունի ճամբան, որքա՛ն երկար կը թուէր... կը վախնա՞ր, այո՛, ինք հերոս չէր:

Պո՛ւմ, պո՛ւմ, պո՛ւմ...:

Հեռաւոր պայթումներն էին, սրտին զարկե՞րը, թէ իր ոտնաձայնը: Անգգալաբար քայլերը արագացուց, յետոյ վազեց, քոյրը զգուշացուցած էր. կը հեւար, յանկարծ եթէ Նոր ռումբ մը իյնար, հոս, այս ամայի թաղին մէջ...

«Էջ նահատակ», արձագանգեց ծաղրածուն քրքիջը:

Մահը անխուսափելի է մարդ արարածին համար, չէ՛, ինք մահուան գաղափարին ընտելացած չէր, մանաւանդ այդպիսի մահով չէր

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

ուզեր մեռնիլ:

Իրենց փողոցի մուտքին ահագին անագի պարկեր շարած էին, հաւանաբար նոր յարձակո՞ւմ, դիպուկահարի փամփո՞ւշտ: Պահակ զինուորը ոտնաձայն լսելով գլուխը առաջ երկարեց ու զինք տեսնելով ողջունեց:

«Աստուած պահէ», շնչաց, թէւ տղան խրախուսիչ ժպիտէ գատ բան չտեսաւ կամ հասկցաւ:

Տան շքամուտքը հասնելով լայն շունչ քաշեց, գրպանին մէջ սեղմած բանալին մտցուց կղպանքին մէջ, մատները կը դողային. թըխ-թըխ, ու հրեց ծանր դուռը:

Շըր՛խ, երկաթէ դուռը փակուած էր, ակամայ ցնցուեցաւ աղմուկէն:

- Եկա՞ր,- քոյրը աստիճանավանդակի գըլխէն ձայնեց:

- Հա՛,- տուաւ կարճ պատասխանը:

Կզակը դողաց, կուլ տուաւ արցունքները:

«Աս որքան զգացական դարձեր ես, վախկո՞ւտ», լսեց ներքին ծաղրածուին ձայնը:

Կրծեց շրթունքը, ժպիտ ձեւակերպեց ու արագ վազեց աստիճաններէն. տան շերմութիւնը ողողեց հոգին. հերոս չէր, բայց թու-

լամորթ ալ չէր:

- Ուշացար, միտքերնիս մնաց, իրենց հոգը՞, չեն հասկնար թէ տունիդ ճամբան վտանգաւոր է,- մեղմ այպանեց մայրը:

- Ճամբա՞ն, թե՛ տունը,- ամփոփեց:

- Ինչէ՛ր եղան,- քոյրը սարսափի դէպքերը պիտի պատմեր:

- Ճամբուն վրայ տեսայ,- կրճատեց, սպառած էր, նետուեցաւ բազմոցին վրայ:

«Քաղցրիկ տուն» պատին վրայի ձեռագործը կը յուշէր... տափակ բառեր էին, բայց ժողովուրդի խօսքերուն մէջ միշտ ալ իմաստութիւն կը խտանար:

«Տակաւին հո՞ն կ'ապրիք, տակաւին հո՞ն կ'ապրիք» հարցականը կախուեցաւ:

«Բայց սա ՄԵ՛Ր տունն է», պատասխանեց մտովի.

Պատասխանը նոյնիսկ իրեն համոզիչ չթուեցաւ:

«Հահ, հա՛...», ներքին ծաղրածուն կը քրքըջար:

Տունը սահմանագիծի վրայ յայտնուած էր, ընդդիմադիր ահաբեկիչները ընդամենը մէկ թաղամաս անդին կը վխտային:

«Յանկարծ եթէ յարձակի՞ն», ծաղրածուն կը փորփրեր:

«Պետական զօրքը պաշտպան է», չէր ընկրկեր:

«Յիմա՛ր, կը հաւատա՞ս որ պիտի պաշտպանեն ձեզ, երբ լուրջ վտանգ տեսնեն կը փախչի՞ն»:

Նման բանի մասին խորհիլ չէր ուզել թե՛ եւ...

«Տը՛-տը՛խ... մա՛-մա՛ր, հո՞՛ւ»

Փշրուած ապակիներու փոխարէն պատուհաններուն ամրացուած ձգախեժէ ծածկերը ցնցումներէն կ'ուռէին, կը կծկուէին:

«Հա՛, հա՛, հա՛... Տըխմա՛ր»

Ներքին ծաղրածուն կը հռհռար:

Պերճուհի Աւետեան

ՏՈՒՆ ՄԸ, ԲԵՐԴ ՄԸ, ԳՐԱԴԱՐԱՆ ՄԸ... (Նուիրուած Էրեբունի-Երեւանի 2800-ամեակին)

Վարորդը մեզ կը հասցնէ Արգիշտի փողոց՝ քաղաքապետարանին դիմաց գտնուող «Կլենտէյլ Յիլզ» շրջանը:

-Կլենտէյլ անունը շատ տհաճ կը հնչէ Արգիշտի թագաւորի հզօր անուան կողքին, ինչո՞ւ գեղեցիկ պատմական անունը կ'աղաւաղեն քաղքենիացած օտար անունով մը փոխարինելով զայն,- կը հարցնեմ անծանօթի մը:

-Է՛հ տիկին, դա ունի իրա յատուկ պատմութիւնը,- կը յարէ ան, մինչ արդէն կը հասնինք աղջկաս վարձած տունը:

Տանտէրը տան բանալիները կը յանձնէ մեզի ըսելով.

-Պատուհանից եթէ ուշադրութեամբ նայելու լինէք, կը տեսնէք թէ նախապէս այս տարածքին վրայ բերդ է գոյութիւն ունեցել: Արդէն իսկ աւերակները երեւում են այստեղից:

Պահ մը մեր գիտցած բանտ բառին իմաստն է, որ կը հասկնամ բերդին մասին մտածելով, ապա կը յստականայ, որ խօսքը Երեւանեան բերդի ավերակներուն մասին է:

Տանտէրը կը շարունակէ,- Բերդը 19-րդ դարի վերջաւորութեան ռազմական կարեւոր նշանակութիւն է ունեցել շրջակայ տարածքի համար: Կառուցման ճշգրիտ տարեթիւն ու բուն կառուցողի անունը յայտնի չեն թէւ, բայց կարեւորը հիմա դուք կարող էք այս պատշգամից շատ բան տեսնել:

Գլուխս կ'երկարեմ տան յառաջամարդ գտնուող պատշգամէն՝ իրապէս ալ զօրանոց է, ներկայի պետական զօրակայանը, որուն նմանը տեսած էի Քանաքեռի մէջ, նախապատրաստականի ուսանող եղած օրերու, երբ Ադի Յանքի* հանրակացարաններէն հետինոտն Քանաքեռ կ'երթայինք լաւաշ հաց առնէ-

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

լու համար:

Ճամբեգրին, ռուսական զորանոցի երկայնքով թթենիներ էին. Մայիսին հասունցած չէին ըլլար տակաւին: Կը հասնէինք Քանաքեռ՝ հանրակացարան, ծիրանով լեցուն տոպրակով եւ լաւաշ հացով բեռնաւորուած եւ մեր յառաջիկայ օրուան սնունդը ապահոված...

Հալէպէն Երեւան ուսանելու համար նոր եկողներս հազիւ 18 տարեկան էինք, երբ օր մըն ալ փսփսուքով՝ ականջէ-ականջ մեզի հասած պատմութիւն մը լսեցինք, թէ ինչպէս նախորդ տարի այդ զորանոցի ռուս զինուորները օտարագոյն՝ Լաոս ուսանողուհի մը բռնաբարած էին: Այդ օրուընէ ետք սարսափահար, դէպի Քանաքեռ կատարած մեր փոքրիկ «ճամբորդութիւններ» ըլկրկնուեցան:

Հալէպէն հազիւ Երեւան հասած, իբրեւ ուսանող, անկախ մեր մասնագիտութենէն, բոլորս տեղաւորեցին «Երրորդ մաս»ի Մանկավարժականի հանրակացարան: Մեծաւ մասամբ Սուրիայէն, Լիբանանէն եկած ուսանողներ էինք:

Չարպախ, Շենգաւիթ, Երբեմն ալ՝ «Երրորդ մաս» կ'անուանէին շրջանը, ուր կը գըտնուէր հանրակացարանը: Մեր այնտեղ մնալուն ժամանակաւոր ըլլալը տեղեկացուցին: Գործարանային *մեթոյով*, - այն ատեն վերջին կանգառն էր, տակաւին մեթրոն չունէր Շենգաւիթ եւ Գարեգին Նժդեհ կայարանները, - կ'ուղղուէինք դէպի «Երիտասարդական կայարան», որպէսզի այնտեղէն թիւ 38 *աւթոպիլուտով* կարենայինք հասնիլ Աւան, Ադի Հանք՝ մեզի յատկացուած լսարաններուն մէջ ստանալու համար մեր դասերը: Գիշերօթիկի, հանրակացարանի շէնքերը նորոգութեան մէջ էին եւ տակաւին պարաստ չէին ու-

սանող ընդունելու:

Աշուն էր. հանրակացարանէն մինչեւ ներկայի Գարեգին Նժդեհ հրապարակ հասնող տարածքը՝ ուտեստեղէնի գնումներու մեր ամէնօրեայ շուկան էր: Կողք-կողքի շարուած կաղամբի, գետնախնձորի եւ սոխի անհամար սեղաններ գետեղուած էին... Աշնանային այս երեք մթերքներէն պէտք էր օգտուէինք, ուրիշ ընտրութիւն չունէինք:

Հանրակացարանի խոհանոցի *բլիթան*՝

կազօճախը, սքանչելիօրէն կրցաւ մեզ միաւորել Հայաստանի տարբեր շրջաններէն եւ գիւղերէն եկող ընկեր-ընկերուիներու հետ: Թե՛ժ սալիկին շուրջ, ճաշ պատրաստած ատեն, անուղղակիօրէն կը ծանօթանայինք հայրենի մեր երկրի բարքերուն ու սովորութիւններուն, գաւառներուն, գիւղերուն, ու հոն բնակող բարի մարդոց...: Յետոյ՝ տարիներ ետք, պիտի հասկնայինք եւ գնահատէինք այդ անգնահատելի պատեհութեան արժէքը:

Աւան, Քանաքեռ, Շենգաւիթ, Երեբունի, Նորքի զանգուած... պատմական յատուկ արժէք եւ նշանակութիւն ունեցող վայրեր, որոնց վրայ օր մը, մեր ոտքերը պահ մը կանգ առին, մեր հոգին, սիրտն ու միտքը կեանքով լեցուեցան ու իմաստացան: Բոլոր այս եւ մնացեալ վայրերը մեր մտապատկերին վրայ

միաձուլուելով յառաջացուցին ներկայ Երեւանը՝ եկած մեզի հասած Երեբունիէն, իսկ մենք մեզ համարեցինք աւանցի, քանաքեռցի, շէնգաւիթցի, վարդաշէնցի, երկրորդմասիցի, գէթունցի, սորքմարաշցի... ի վերջոյ Երեւանցի... չէ՞ որ շնչեցինք այս վայրերուն թթուածինը, ապրեցանք անով ու նոյնիսկ մեզմէ շատեր բնակեցան եւ իրենց բոյները հաստատեցին այս տարածքներուն վրայ:

Նախքան Քրիստոս չորրորդ հազարամեակէն, վաղ պրոնզէ դարէն մեզի հասած Շէնգաւիթի հանրակացարանն ենք: Վաղ առաւօտ է, կիսամութին անկողինիս մէջ կիսարթուն վիճակով կը լսեմ յուղարկաւորութեան թափօրի մը սգերթին ձայնը՝ բարձր երաժշտութեամբ, թմբուկով, տիւղով, միացած լաց ու կակակի: Կրօնական բարդ համակարգերու օրրանի մէջ ենք, կը մտածեմ... Մանրամասնութիւնները չլսելու համար ամուր-ամուր կը փակեմ ականջներս: Մտքով կը սաւառնիմ Զալէպ՝ մեր տունը, չըլլայ թէ հօրս ալ բան պատահած ըլլայ, կը մտածեմ ու կրկին արցունքը աչքերուս վերմակը կը քաշեմ գլուխս ի վեր, ու այդ օր առաջին անգամ ըլլալով կը բացակայիմ դասերէն...: Ընտանիքի կարօտաբաղձութեամբ յորդուն օրերուն թիւը կը բազմանայ:

Բայց շէն է գաւիթը այս, քանի որ Շէնգաւիթ բնակած շրջանիս ոչ միայն Զալէպի մէջ հարազատներես ոչ մէկը կը կորսնցնեմ, «մոլորակէն մեկնելու իմաստով», այլ կ'ունենամ Մասիսներուն հետ կենդանի շփումով գունաւորուած օրեր: Մեծ Մասիսին եւ արեւի ճառագայթներուն մէջ մխրճուած էր սենեակս, միացած անոնց... Խորհրդաւոր պահերը չուշացան արժեւորելու մնայլ օրերը: Ու Շէնգաւիթը իր պատմական նշանակութեամբ, պատմական հողաշերտի մը վրայ ապրած ըլլալու զգացողութեամբ հարստացուց օրերը, ներշնչեց, որ կարենանք ապրիլ կեանքը տարբեր իմաստով ու հասկացողութեամբ: Զանրակացարանին կից, կողք-կողքի հնաոճ սեփական տուներ տարբեր ժամանակներու մէջ ապրած ըլլալու զգացողութիւնը կը պարգեւեն, մինչեւ մեր Աւան, ապա յաջորդ տարի Երկրորդ Մասիս փոխադրումը:

33 տարի ետք...

Ներկայ Արգիշտիի այս զօրանոցէն միայն հայերէն հնչիւններ, բառեր եւ երգեցողութեան արձագանգ, անլի ճիշդը, շատ յստակ ձայներ կու գան մեզի: Ուրեմն ռուսական զօրակայան գոյութիւն չունի ներկայիս Երեւանի եւ շրջակայքին մէջ, կը հետեւցնեմ:

Յայերէն կը հնչէ ամէն կողմէ:

Գիշեր է: Ամառնային տօթախառն տամկութեան մէջ, զօրանոցի հակադիր կողմը գըտնուող խոհանոցի պատշգամբէն կ'երկարեմ անքուն ու յոգնատանջ գլուխս՝ հասկնալու, թէ ուրկէ կու գայ գիս անհանգստացնող շան, անդուլ, միալար յանկերգով հաջոցը: Առանց բան մը տեսնելու կը վերադառնամ ներս:

Կես գիշերային ուշ ժամուն, հսկայ շունը, որուն մանրամասնութիւնները կը մնան մութին մէջ, անդրդուելիօրէն կը շարունակէ ընդմիջել գիշերային խաղաղութիւնը, անքուն պահելով գիս:

Կրկին նայուածքս կը կեդրոնացնեմ այնտեղ, աներակներու մնացորդներ կ'ուրուագրծուին մթութեան մէջ: Քանի մը կանաչապատ ծառերու հարեանութեամբ սեւի զարնող կառոյցի մը յատակը միայն հիմեր, պարիսպի քանդուած մնացորդներ կ'երեւին: Տանտերին արտասանածները մէկ առ մէկ վերյիշելով կը փորձեմ վերականգնել եւ պարզաբանել առեղծուածը: Գիշերուան անքնութեան տեսիլքի մէջ, «հաստատ, ոչ քունի մէջ», բարի շունչ մը, իմաստուն հրեշտակ մը պատճառ կ'ըլլայ որ պրպտեմ, ուսումնասիրեմ...

Առաւօտեան յստակօրէն կը պարզուի, թէ քիչ մը վեր, բլուրի մը վրայ գոյնզգոյն կտուրներով Նորագիւղն է, ուրկէ հարուածած են շըրջանն ու Երեւանի բերդը:

Միջին դարերէն մեզի հասած գիւղերն ու շրջանները հետագային կազմաւորած են ներկայ Երեւանի ամբողջութիւնը ու ճանցուած՝ Երեւան անունով, 19-րդ դարէն ետք: 7-րդ դարէն մեզի հասած Երեւանի բերդը դարձած է կռուախնձոր եւ ձեռքէ ձեռք անցած՝ պարսիկ, թուրք, ռուս զօրավարներու կողմէ: Արաբները պաշարած են, բայց չեն կրցած

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

նուաճել զայն: Բերդի պարիսպները կառուցուած են Ֆահրատ փաշայի եւ Շահ Աբասի կողմէ: Բերդը երեք կողմէ պարսպապատ եղած է, իսկ արեւմտեան կողմէն Յրագդան գետը գծած է բերդին սահմանը: Անառիկ բերդը եղած է, պարսիկ խաներու նստավայր, ուր ապրած է Սարդարի խանը: Բերդը բազմաթիւ անգամներ քանդուած եւ վերակառուցուած է: Ըստ պատմաբան Սեբեոսի, 7-րդ դարուն, արդէն իսկ գոյութիւն ունեցած է բերդը, քանի որ 7-րդ դարու արաբական արշաւանքներու ժամանակ յիշատակուած է, որ բերդը մնացած է անառիկ: 10-րդ դարուն յիշատակուած է որպէս հերոս բերդ: Սակայն հետագային՝ 1660 թուին, բերդը մասամբ ավերուած է երկրաշարժի պատճառով:

Այս եզակի մնացորդին մէկ հատուածին վրայ ուրեմն այժմ կանգ կ'առնեն ոտքերս: Սարդարիի պալատին շրջակայքը, ուր աճեցուցած են Ոսկեհատ խաղողը, որ յատուկ էր միայն Արարատեան դաշտավայրին: Առաւօտուն, խաղողի վագեր կը տեսնեմ հեռուն...: Կը տեսնեմ նաեւ Յրագդանի վրայ կառուցուած սեւ ֆոնի վրայ կարմիր տուֆակերտ կամուրջը, ուր տեղի ունեցած են պատմական միջադէպեր: Ու կարծեք կը զգամ, որ քարէ դարէն մեզի հասած Յրագդանի ձորի քարէ կացարանները հեռուն իրենց աչքերով կը հետապնդեն մեզ:

Պարսկական ներկայութիւնը այստեղ 18-19-րդ դարերուն իր կնիքը դրած է:

Երեւանի բերդի գրաւման համար Պասկեւիչը «Կոմս Էրիվանսկի» տիտղոսը ստացած է եւ պարզեւատրուած շքանշանով, իսկ 1827-ին ռուսական զօրքը գրաւած է բերդը: Խաչատուր Աբովեան, ականատես ըլլալով բերդի գրաւումին, նկարագրած է կարգ մը մանրամասնութիւններ: Ան, իր «Վերջ Յայաստանի» գիրքին մէջ, պատերազմական թոհուրոհը նմանցուցած է Սողոմ Գոմորի:

Աբովեան հոն տեսած է նաեւ մեր վառ ու պայծառ ապագան, որուն պատգամախօսը դարձած էր իր նոր աշխարհաբարով՝ մեր ազգային ինքնագիտակցութեան ու զարթօնքի ռահվիրան դառնալով:

Երկիւղածութեամբ ու զարմանքով նստած եմ տան յառաջամասը գտնուող պատշգամբ, զօրակայանի վարժութիւններուն ականատես ըլլալով: Զեռուն Նոր Նորքն է, կարմրավիզ իր պատկերասփիւռի կայանով: Զիչ մը վար՝ Սարի թաղն է. կը ճանչնամ զայն՝ բլրակի մը վրայ ըլլալուն համար: Օր մը ընկերուհիս զիս մինչեւ վեր բարձրացուց, քարաթեք ժայռի մը պռունկին կառուցուած իր մէկ բարեկամուհիին տունն էր, կարճատեւ ծանօթութենէ մը ետք հիւրընկալուեցանք հազար տարիէ ի վեր զիրար ճանչցողներու պէս: Այդ օրուրէն Սարի թաղեցիներուն մասին ունեցած տպաւորութիւնս ամբողջովին յեղաշրջուեցաւ մտքիս մէջ՝ հասնելով լաւագոյն պատկերացումի:

Արեւածագին, Արայի լեռը իր մտախոհ ճակատը կը պարզէ լոյսին: Արգիշտիի զօրանոցի զինուորներուն ազատ ու յանգաւոր շարժումները կը սրբեն, կը վանեն հին դարերու առթած տխուր բռնապետական յուշերը:

Չինուորները առաւօտեան Զանրապետական դրօշի օրհներգի արարողութենէն ետք, Տերունական աղօթքով կը շարունակեն իրենց օրը, որ բարի ըլլայ եւ յաջողութիւնն ու խաղաղութիւնը գետի պէս սկսին յորդիլ հիւսկ լեցուն լուսամուտէն մինչեւ նորով ծփացող պատշգամբ, վանելով Սարդարի խանի մասին իմ ունեցած գիշերային մտածումներս: Նորակոչիկներուն շրթներէն երկիւղածութեամբ հընչող Մեսրոպեան աղօթքը կը շարունակուի կատարելութեամբ եւ զգուշութեամբ՝ զուգորդուած զինուորական վարժանքներով: Իւրաքանչիւրին հոգիի ծալքերուն Էութիւնը անյայտ կը մնայ, թէեւ մեծաւ մասամբ գոհունակութեամբ լի արտայայտութիւններ կ'ուրուագծեն իրենց դէմքին վրայ՝ հաստատելով, որ խաները, ցարերը, արաբ, թուրք ու ռուս սպաները նահանջած են այդ տարածքէն, վաղուց մտած երկրի ու պատմութեան ընդերքը կամ նոր տարազներով շարտուած դէպի այլ տարածքներ. բայց ամենակարեւորը այն է, որ անոնք այլեւս ոչ մէկ իշխանութիւն կամ ներկայութիւն ունին այստեղ եւ չեն ալ կրնար ունենալ, միմիայն մե՛րը եղող այս հողակտորին

վրայ, ուր մեր հայրերը երկար ատեն տառապեցան: Պարսկական լուծը ծծած էր ժողովուրդին աւիշը, խեղճացուցած ու անդամահատած գայն, խլած անոր մտածելու կարողութիւնը, մինչեւ զարթօնքի այն օրը, երբ կայծով մը պիտի բռնկէր ու վերափոխուէր ամեն բան, ինչպէս որ կրակը կը մաքրէ, կը տանի յարդն ու եղեգը՝ ձգելով միայն մնայունն ու անկորնչելին, եականն ու իսկականը: Կը մնան տանտերն ու հողին հարազատ գաւակները: Օտարն ու եկուորը՝ հողը պահելու պատասխանատուութենէն զուրկ են: Միայն իրենց մորթը փրկելու մասին կը մտածեն, իսկ ծայրագոյն պարագային կը ձգեն ամեն բան ու կը փախչին: Քարերու երկիրին, այս հողին տերը մարդկային միջոցներով դժուար թէ դիմանար այդքան ցաւի ու նենգութեան, եթէ իր ներսիդին չունենար հոգիի հզօրութիւնն ու ուժը, զորս ժառանգած էր իր պապերէն ու ամբագրած պատկանելիութեան գիտակցութեամբ: «Յենրի Լինչ»ի նկարագրութիւնները արագօրէն կը տողանցեն աչքերուս առջեւէն: Հայ պատանին, ուսանողը, գեղջուկն ու հայուհին, մեր հայրենիքի արեւելեան հատուածին վրայ իր թաթը երկարած պարսկական գորշ ներկայութեան գոհը կը դառնային: Թուրքմէնը, մոնկոլը, պարսիկն ու ռուսը իրենց ախորժակները սրած, երախները լայն բացած էին խեղճ ու անօգնական այս ժողովուրդին վրայ:

Այս մտածումներով տարուած էի, երբ կողք-կողքի, զօրագունդերուն համար յատկացուած կացարաններէն մեկուն մէջ լոյս մը պլպլաց ու կրկին անջատուեցաւ: Հոգիս հպարտութեամբ լեցուեցաւ, երբ յիշեցի, որ հայ զինուորը թաքցնելու ոչ մէկ բան ունի, քանի որ ան իր հարազատ ու անկախ հողատարածքին վրայ է, հեռու վախէ եւ միտք պղտորող զգուշաւորութիւններէ:

Չինուորները արտաքին աշխարհէն կը բաժնուին պարիսպով մը, որուն տաշուած մուգ մոխրագոյն, կարմիրի գարնող գոյնզգոյն հնամաշ քարերը դարձեալ կը վկայեն դարաւոր պատմութեան մը մասին: Ու պարիսպները հիմա խաղաղութիւն կը ճառագեն, մինչեւ քաղաքի կեդրոնը:

Գորշ ու ււերուած Երեւանի Բերդի տարածքին վրայ այժմ բնակելի հայկական տարածք ու զօրամաս է: Ոչ մէկ խան, ցարի կամ շահի գործակատար կայ այլեւս խիստ ինքնատիպ այս մայրաքաղաքին մէջ: Նոյնիսկ մեզի՝ հեռուներէն եկողներուս համար բաւարար տեղ կայ մնալու ու գոյատեւելու համար: Բայց ինչո՞ւ վերելակով նոր կացարանս բարձրացած պահուս, քանի մը պարսիկ իրենց ականջ խոցոտող առոգանութեամբ շաղակրատելով միասնաբար ինծի հետ կը բարձրանան վեր: Ամենայն զգուշութեամբ կը փորձեմ խուսափիլ անոնց հայեացքներէն: Խանի սերունդ, որ ականայ կը գրգռէ աներեւոյթին մէջ ինծի համար վերածնած անցեալի դէպքերը: Ու հոգիս կը տխրի:

Հայերէնը կոկորդիս մէջ կ'ընդվզի ի լուր պարսկերէն բառերու, որոնք կ'արտասանուին խանաբարոյ նայուածքներով հագեցած ստահակ տղոց կողմէ:

Թեթեւ ժպիտ մը կը սահի դէմքիս ծայրէն դէպի իրենց կողմը ու դուրս կու գամ վերելակէն:

Հոգ չէ, որքան ալ ըլլայ ձեր թիւը, կարելորդ այն է, որ հիւր էք, ո՛չ թէ տանտեր,- կ'ըսես ես ինծի,- ուրկէ որ եկած էք, հոն պիտի վերադառնաք քանի մը օրէն կամ ամիսէն... Ու խորունկ շունչ մը կը քաշեմ:

*** Աղի Հանք - Երեւանի թաղամասերէն**

ԴԷՊԻ ՄԱՆԿԱՊԱՐՏԷՉ

Ինչպե՞ս հաւատամ, որ ամիսներ շարունակ «դպրոց» հոլովող աղջիկս է այս, որ դպրոցական պասի սանդղակին հագիւ ոտք դրած, ետ կը դառնայ եւ արցունքները ա՛լ զըսպել չկրնալով աղիողորմ կու լայ. «Ո՛չ, մամա՛, չի ուզէ Նարոտիկ»...:

Գրեթէ տարի մը առաջ էր, երբ սկսած էինք երբեմն-երբեմն Նարոտին խօսիլ դպրոց երթալու մասին, բայց ամէն անգամ «դպրոց պիտի երթա՞ս» հարցումին ան գլուխը աջ-ձախ շարժելով նոյն պատասխանը կու տար՝ «հը՛ր»: Կը գովէինք դպրոցական կեանքը. «Ընկերներ կ'ունենաս, միասին կը խաղաք, ինչ աղուոր երգեր-արտասանութիւններ կը սորվիք...»: Ի զուր: Ինք պիտի չերթար դպրոց. գլուխը աջ-ձախ՝ «հը՛ր»: Այսպէս գոհ էր. շաբաթը վեց օր միասին աշխատավայրս կը յաճախէինք, եօթերորդ օրն ալ, դարձեալ միասին, մեր արձակուրդը կը վայելէինք: Առաջնորդարանի գրասենեակս երկու տարի իր սենեակն ու խաղավայրը եղած էր միանգամայն: Հոն խաղցած էր քիչ մը ու ձանձրացած էր յաճախ, բայց աւելի յաճախ չարաճճիութիւններ ըրած ու համբերութիւնս չափել փորձած...: Մէկ խօսքով՝ մամայէն օր մ'իսկ հեռու մնալու փորձը չէր ունեցած ինք ու ատով իսկ երջանիկ էր:

Օր մըն ալ դպրոցական առօրեայի հրապուրիչ մանրամասնութիւնները թուարկած

պահուս պատահաբար «խմորով կը խաղաք»ն ալ աւելցուցի, ու այդ եղաւ Նարոտին դպրոց երթալու համոզուելուն պատճառը: Անկէ ետք «Դպրոց պիտի երթա՞ս» հարցումին պատասխանը փոխուեցաւ. «Այո՛, խմոր խաղամ»: Այսպէս, դպրոց յաճախելու գաղափարը Նարոտին համար կ'ամփոփուէր խմորով խաղալու գործողութեան մէջ, այնքան մը, որ երբ օր մը «Ո՛ր է քեռիս» հարցումին մամաս «դպրոցն է» պատասխանեց, «Ամա՛, քեռիս խմոր խաղայ», ըսելով երջանկացաւ:

Ամիսները արագ անցան եւ հասաւ դպրոց յաճախելու առաջին օրը: Ուրախ-զուարթ գացինք, ուսուցչուհիին, ընկերներուն, դասարանին ծանօթացանք, յետոյ զինք ձգեցինք իր նոր միջավայրին մէջ եւ հեռուէն քիչ մը հետեւեցանք իրեն: Լալու պէս բան մը երեցաւ դեմքին վրայ, բայց կրցաւ զսպել ու տարուեցաւ դասարանի բազմազան խաղալիքներով: «Թեթեւ անցաւ», մտածեցի՝ չգիտնալով, որ յաջորդող օրերուն պիտի սկսէր բուն ողբերգութիւնը: Կարծած էր, որ ամէն օր հանդերձ ընտանեօք պիտի երթանք դպրոց: Երբ երեկոյեան «Մամա, հայրիկ, Նարոտ դպրոց երթան» ըսաւ, եւ երբ յայտնեցինք, որ վաղուընէ սկսեալ միայն ինք պիտի երթայ՝ գոյնը փոխուեցաւ: Այսպէս, մօտ տասը օր իրիկունը լաց ու կոծով անկողին կը մտնէր ու նոյն տրամադրութեամբ ալ առտու կ'արթննար: Յետոյ վրայ

կու գային պատը սպասելու եւ յատկապես պաս ելլելու սրտաճմլիկ պահերը, ու Նարոստ այնպես կու լար, կարծեք այդ խոշոր փոխադրակառքին դուռը ըլլար օդակայանի մը դարպասներէն մէկը, որուն միւս կողմը անցնելով՝ երկար ու հեռաւոր ճամբաներ մեզ իրարմէ

եղաւ երեք տարին դեռ չամբողջացուցած Նարոստին համար:

Այլեւս ամէն օր ուրախութեամբ կ'երթայ եւ պաս նստելուն չի մոռնար օդային պաշիկ մը նետել ինծի: Վերադարձին, երբ հարցնեմ, թէ այսօր ի՞նչ ըրիք, շատ բան չի պատմեր: Կցկտուր բաներ կ'ըսէ, կամ չարածծի նայուածքով մը կը ժպտի միայն: Քիչ ետք ինքնիրեն կը սկսի ուսուցչուհիներէն լսած ու կրկնօրինակած նախադասութիւններէն յարմար մեքերումներ ընել. անգամ մը, անհանդարտ մէկ պահուն, յանկարծ խաղը կը դադարեցնէ եւ ինքնիրեն «Յանդա՛րտ, Նարոստի՛կ, հանդա՛րտ», կ'ըսէ, երկու ձեռքերով իբրեւ թէ հանդարտելու նշան ալ ցոյց տալով, ուրիշ ատեն, երեւի մէկ-երկու անգամ ինծի ձայն տալէն ու պատասխան չստանալէն ետք, ձայնին ուրիշ շեշտ մը տալով ու ձեռքը թափահարելով «աղջի՛կս, ինծի՛ նայէ» կ'ըսէ ինծի, իրիկունս ալ անկողինին մէջ պուպրիկներն ու արջուկները քով-քովի կը շարէ ու անոնց լաւ դաս մը տալէն ետք միայն քունի կ'անցնի: Այսպիսի բազմաթիւ գուարճալի պահերով կը լեցնէ մեր առօրեան, իսկ երբ նոր սորված մէկ երգին կամ արտասանութեան բառերը սկսի թողթովել, անիկա կ'ըլլայ մեր օրուան ամենագեղեցիկ անակնկալը: Իր երգերով մեր պզտիկ տունը մանկական մեծ աշխարհի մը կը վերածուի: Հիմա արդէն ունի ճոխ երգացանկ մը, զոր ամէն օր ծայրէ ծայր ունկնդրելու հաճոյքը կը շնորհէ մեզի: Երբեմն-երբեմն ալ յատուկ ուրախութեամբ կը յայտնէ, որ այդ օրը խմորով խաղցած են, եւ իրեն համար ատոյժ իսկ կ'արժեւորուի իր դպրոց երթալուն այս ամբողջ պատմութիւնը:

պիտի բաժնէին: Օր մը կու լար ըսելով, թէ ինք կ'ուզէ հայրիկին հետ դպրոց երթալ, օր մըն ալ ինդրելով, որ «Մաման ալ նստի պասին վրան»: Այս ողբագին պատկերներուն դիմաց քիչ կը մնար, որ ես ալ արտասուէի: Առտուան տխուր տպաւորութիւններով կ'անցնէր օրս: Կեսօրին հօրը հետ միշտ բարձր տրամադրութեամբ կը վերադառնար տուն, ու քանի մը օրուան մէջ վերադարձի ուրախութիւնը զգալիօրէն աւելցաւ, առտուան լացուկոծը թէթեւ դրժգոհանքի վերածուեցաւ, յետոյ այդ ալ վերացաւ, ու վերջապէս դպրոցը սիրելի վայր մը

Նարինէ Գոնճայեան-Արապաթեան

3. Թումանեան - ծննդեան 150-ամեակ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՑ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԸ

Երեւանը թանգարաններով հարուստ քաղաք է: Անոնց ամենաժողովրդայինն ու ամենասիրուածը Թումանեանի թանգարանն է: Տարուան ընթացքին օր չի պատահիր, որ այցելուներ չունենայ ան, յատկապէս դպրոցական-աշակերտական խումբեր, որոնք մեծ հետաքրքրութեամբ կու գան հաղորդուելու իրենց այնքան սիրած «Շունն ու Կատու»ի, կամ «Գիքոր»ի հեղինակին: Վերջինիս կեանքին առնչուող բազմաթիւ իրեր այնքան խնամքով պահպանուած ու ցուցադրութեան դրուած են երկյարկանի գեղեցիկ կառոյցին մէջ: Կառոյցը կը զարդարէ Թումանեան փողոցի արեւմտեան ճակատը, ուր հասնելու համար անհրաժեշտ է 54 քարէ աստիճաններէ բարձրանալ, ճիշդ իր ապրած տարիներուն թիւով:

2019 տարին Յովհաննէս Թումանեանի ծննդեան 150-ամեակն է: Ան ծնած է 1869-ին, բեղմնաւոր տարի մը, որուն ընթացքին ծնած են Նաեւ մեծն Կոմիտասը, Լեւոն Շանթը, Երուանդ Օսեանը...:

Պարոյր Սեւակ իր «Անլռելի Չանգակատուն»ի բացումը կատարած է հետեւեալ տողերով.

*«Յագար ութհարիւր վաթսունինն թուին,
հայոց այգիներն ի՞նչ պտուղ տուին,
Յայոց արտերում ի՞նչ բերք էր հասել, դժուար է ասել, սակայն այդ թուին,
Մայր Յայաստանի արգանդը եղաւ սրբօրէն բեղուն,
Մի մանուկ ծնուեց Լորուայ Դսեղում...»*
Ու Սեւակ կը շարունակէ խօսիլ Թումանեանի մասին,

որմէ ետք, ամբողջ պոեմը իր «Ղօղանջներով» կը նուիրուի Կոմիտասին, որովհետեւ «Անլռելի Չանգակատուն»ը Կոմիտաս վարդապետն էր ու աշխատանքը ամբողջ նուիրուած էր անոր:

Իսկապէս այդ տարի Մայր Յայաստանի արգանդը եղած էր սրբօրէն բեղուն, որովհետեւ անոնցմէ մին պիտի դառնար մեր գրականութեան պաշտելի մեծութիւնը, իսկ միւսը՝ մեր երաժշտութեան:

Թումանեանի մասին այնքան հսկայ գրականու-

թիւն կայ, որքան իր հեղինակած գործերը: Ան նշանաւոր դարձած է իր յանդուգն պատասխանով, երբ կը վիճեր օրուան կաթողիկոսին հետ, որպէսզի Էջմիածնի դռները բանայ խեղճ ու կրակ գաղթականներուն առջեւ, ու երբ վեհափառին անհամաձայնութեան դէմ ձայնը կը բարձրացներ, կաթողիկոսը կ'ըսէր. *«Դուն գիտե՞ս, թէ որո՞ւ հետ կը խօսիս, ես Ամենայն Յայոց Կաթողիկոսն եմ»*, *Թումանեանն ալ կը պատասխանէ, «Ես ալ Ամենայն Յայոց Բանաստեղծն եմ»:*

Թումանեան կը յիշատակուի Նաեւ իր «Վերնատուն»ով, ուր կը հաւաքուէին օրուան հայ մեծ գրողները՝ Ա. Իսահակեան, Ղ. Աղայեան, Լեւոն Շանթ, Դ. Դեմիրճեան, Նիկոլ Աղբալեան եւ երբեմն ալ ուրիշներ:

Թումանեան մեծ ընտանիք ունեցած է՝ տասը զաւակ: Եղած է բնաւորութեամբ զուարթ, զուարճախօս, յատկապէս երբ թամատան ընտրուած է, բան մը, որ յաճախ իրեն կը վրստահուէր:

Երեւանի Թումանեան թանգարանի տնօ-

րենուհի տիկ. Նարինե Թուփիկեան այն նուիրեալ անձնաւորութիւնն է, որ թանգարանը վերածած է մշակոյթի կեդրոնի, ուր կը հրատարակուին գիրքեր ու թերթեր, տեղի կ'ունենան ցուցահանդէսներ, մանկական-թատերական ներկայացումներ, գրական-գեղարուեստական դասախօսութիւններ, բարբառային հեքիաթասացութեան տարեկան մրցումներ եւ շատ ուրիշ բաներ:

Մուտքին իր ժպտով ձեզ կը դիմաւորէ հալէպահայ ծանօթ դերասանուհի Մայտա Պօշկեզէնեանը: Ան արեւմտահայ այցելուներուն կ'ուղեկցի՝ ծանօթանալու թանգարանին բոլոր բաժանմունքներուն, մանրամասնօրէն բացատրելով ցուցադրուած իւրաքանչիւր առարկայ, նկար կամ այլ ցուցանմուշ:

Նախարահին մէջ կայ բանաստեղծին կիսանդրին, ապակեպատ սենեակի մը մէջ կը տեսնէք Թումանեանի տան ճաշասենեակը՝ իր բոլոր կահոյքներով: Զիչ անդին, ապակեպատ որմնադարաններու մէջ, Թումանեանի հեղինակած գործերը աշխարհի տարբեր լեզուներու թարգմանուած: «Անուշ»ի երաժշտութեան հետ, վարագոյր մը կը բացուի ու ձեր տեսադաշտին վրայ կ'երեւայ «Անուշ»ի հայրենիքը՝ Լոռին, իր չքնաղ բնութեամբ: Կը շարունակէք ձեր պտոյտը ու կը տեսնէք մեծաթիւ հաւաքածոյ մը գեղանկարներու, լուսանկարներու, նամակներու, փաստաթուղթերու եւ այլ իրերու:

Արդիական միջոցներով յանկարծ ձեր դէմ կը ցցուի Սասունցի Դաւիթը իր ձիուն վրայ, ուրիշ աւելի տպաւորիչ անակնկալ մը ձեզ կը մագնիսացնէ, երբ սենեակի մը մէջ կը տեսնէք «իրական» Թումանեանը, որ կը շարժի ու կը խօսի:

Թանգարանը կ'օգտագործէ ամենարդիական ճարտարագիտական միջոցները՝ միշտ նորութիւն մը ցուցադրելու, ինչպէս Թումանեանի հեքիաթներուն 3D (Եռաչափ) շարժապատկերները, զորս կարելի է դիտել յատուկ ակնոցներով:

Թանգարանի հետաքրքրական իրականացումներէն մին ալ վերապատրաստումն էր Թումանեանի ծրագրած եւ յորինած մանկական ժամանցի օգտակար խաղատեսակներուն, որոնք զանազան հրատարակութիւններու կողքին, դրուած են վաճառքի: Անոնք այնքան յարմար են զանազան առիթներով մա-

նուկներու եւ պատանիներու նուիրելու, որպէսզի խաղան, ուրախանան եւ միեւնոյն ատեն սորվին շատ մը բաներ Յայաստանի աշխարհագրութեան, բնութեան, մշակոյթին եւ գրականութեան մասին:

Ափսոս որ այս մեծ բանաստեղծը, որուն կեանքը համակ նուիրում էր եւ որ արդարօրէն կոչուեցաւ Ամենայն Յայոց Բանաստեղծ, շատ շուտ հեռացաւ կեանքէն, հազիւ 54 տարիքը բոլորած: Գրականութեան կողքին իր հայրենանուէր աշխատանքները, որպէս որբախնամ, գաղթականներու հովանաւոր, ազգային-հասարակական գործիչ, անդուլ, անդադար աշխատող, խօսող, խորատող, բանակցող, պայքարող, անընդհատ գործող, յաճախ ըմբոստացող իշխող կառավարութեան դէմ՝ ի պաշտպանութիւն երկրին ու ժողովուրդին, քանի մը անգամ ձերբակալուող ու բանտ մտնող... տառապալից կեանքով ապրած, կեանքի լեղին համտեսող... Այս բոլորը հիւծեցին զինք, իսկ անողոք հիւանդութիւնը վերջ դրաւ իր երկրային կեանքին:

Սակայն ան իր «երկրորդ կեանքով», ահաւասիկ, իր մահէն մօտ հարիւր տարի ետք, դեռ կը յիշուի ու դեռ շատ երկար պիտի մնայ իր յիշատակը, որովհետեւ ինչպէս «Թմկաբերդի Առումը» բանաստեղծութեան նախերգանքին մէջ կ'ըսէ.

*«...Անց են կենում գեղեցկութիւն, զանձ ու գահ,
Մահը մերն է, մենք՝ մահիկը,
Մարդու գործն է միշտ անմահ...»*

Այո՛, Թումանեանի գործը զինք անմահացուց: Իր իմաստալից քառեակներէն մէկուն մէջ կ'ըսէ. «Երկու շիրիմ իրար կից,
Յաւերժական լուռ դրկից,
Թախծում են պաղ ու խորիում՝
Թէ ինչ տարան աշխարհից:»

Ի՞նչ պիտի տանին... մարդ բան չի տանիր, մարդիկ ամէն ինչ կը թողուն իրենց ետին, իսկ Թումանեանի պէս մեծերը իսկայ աւանդ մը կը ձգեն գալիք սերունդներուն ու կը յաւերժանան:

Յակոբ Միքայէլեան

ՆԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

Ժամս է կանչիդ անսալու, խորհուրդդ վա-
յելելու, մաքրուելու կաթիլներուդ լոյսով,
աղերսանքի արցունքներովը մոմերուդ, հետդ
խորհելու, շաւիղիդ սեմէն քայլ մը ներս խոյա-
նալու...

Շօշափ մը խուլ, լուռ, անտեսք կը պարու-
րէ քեզ, կ'ողողէ ջերմութեամբ մը, երբ կաթիլ-
ները փոթ-փոթ կը թափին, կը սառնին, կը քա-
րանան ու կը ծփան ջուրին վրայ մանր, շատ
մանր, մուգ դեղին գունդեր գոյացնելով. իրենք
իրենց վրայ կծկուած, ամփոփուած, իւրաքան-
չիւրը խուլ աղերս մը, յոյս մը, լոյս մը, օրհնանք
մը, շնորհակալութիւն մը գրկած կ'օրօրուի
օրհնեալ ծուխը շնչելով:

Կը շարժին անոնք, տեղաշարժով մը
անամպ. կը պարեն կարծես, իւրաքանչիւրը
իր մէջ պահուածը կը փսփսայ կողքինին, երբ
ձեռք մը դարձեալ հուր մը վառէ ու նոր կա-
թիլներ գան հաստատուիլ ծփանքին մէջ, նոր
ընկերներ, նոր բայց երբեմն շա՛տ հին փա-
փաքներ, աղերսներ գրկած:

«*Ինչո՞ւ լուռ ես*», կը շշնջայ անհատը մտա-
խոհութեամբ մը, երբ վերջ գտնէ հրավառութե-
ան արարողութիւնն ու անձայն հաղորդակ-
ցութիւնը երկուքին միջեւ: «*Ինչո՞ւ լուռ ես*»,
կը դիմէ իր տան, որուն ջերմութեամբ կարծես յա-
գեցած, թօթափած ներքին կուտակները,
որոնք հանգուցուելով խեղդել սկսած էին,

ցաւցնել նաեւ, հին սպիները բորբոքել... բայց
հոս, հո՛ս է որ անհատին անխօս լեզուն կը թա-
փէ ներքին լաւաները, միայն իրեն հետ խօ-

սելով է որ կը գտնէ անդորրութիւնն իսկական
եւ այնքան հարագատ, այնքա՛ն մտերիմ գո-
յութիւն մըն է Ան, ո՛չ միայն հոս...:

Կը սարսռայ յանկարծ... պատասխա՞ն,
միթէ պատասխա՞նն էր սարսուռը, անխօս
հաղորդակցութեան պատասխանը՞, որ իր շօ-
շափն է, պարոյրը Յայրական, մխիթարիչ...,
սփոփանքը, որ միայն կը զգաս, երբ կը խօսիս
քեզ լսող ու ներաշխարհի թափանցողներու
հետ, որոնք որքա՛ն նօսր են...: Ու կը մեծնայ
այդ զգացումը, անխօս լեզուիդ համրութիւնը
կը քակուի կամա՛ց-կամա՛ց, ու կը բարբառես,
կը խօսիս անասելին, անթափանցելին, գտած

ես ի վերջոյ ականջ մը բարի, հասկցող, վըրտահելի: Անգիտակցաբար կը խառնես ուրախները տխուրներուն, մերթ կը ժպտիս, մերթ արցունքը կը փայլի աչքիդ ծովուն մէջ, ու լուռ ես դուն, դէմքդ կ'այլափոխուի, փակ աչքերդ լոյս կը տեսնեն, լոյս, ու կը մնաս, պահել կ'ուզես լոյսը, տարածել գայն էութեանդ մէջ. պահել, որ չկորչի, վերստին չմթնի յանկարծ...

«Ինչո՞ւ լուռ ես» կը շշնջաս դարձեալ: Պատասխան մը ստացած անյագօրէն կ'ուզես երկրորդ մըն ալ, ներքին հաղորդակցութեան նիւթեղէն տարագ մը հագցնելու, շօշափը երաժշտութեան վերածելու, երաժշտութիւն մը, որ միայն այս սիւներէն ներս կ'արձագանգէ, որ յաճախ կը լսուի անխօս տան մէջ Անոր, բայց հիմա, հիմա, ինչո՞ւ չի լսուիր: Յիմա, որ լոյսը գտածի ցնծութեամբ լիացար, ցնծութեան շողը կ'ուզես որ արձագանգէ, լսուի՛...:

«Խաչի՛ Բո, Զրիստոս...» ահա՛, ահա պատասխանը, չուշացաւ, նիւթացած եկաւ աղերսիդ պատասխանը բարի, ջերմ, մեղմ, սրտամօտ ու այնքա՛ն սիրելի: Տնծութիւնդ տարածեց իր տան մէջ. հոն հրոյ բոցերը նոյնիսկ սկըսան թրթռալ, հրեշտակներու խումբ մը ըլլալ կը թուին անոնք, ուրախ ու ցնծուն. մաղթանքները, աղերսները, օրհնանքները երաժշտութեան ընկերակցութեամբ վեր կը սփռեն անոնք, որ պարեն ու ցնծան նաեւ ու թեթեւցած բարձրանան, հարթ ուղիին բերանը գըտնեն ու սլանա՛ն աներեւոյթ ծուխին հետ հուրերուն...:

Աղերս մը խուլ, փափաք մը անխօս, մաղթանք մը անշշունջ, շնորհակալութիւն մը լուռ...

«Չեմ ուշանար» կը խոստանաս Անոր, երբ դարպասէն կը սպրդի վերացումէն խլուած մարմինդ, թեթեւ սպրդում մը, խաղաղութեամբ մը ներքինի թօթափումէն գոյացած:

Մինչ հոն, ժամհարը կը ժողվէ քարացած մուգ դեղին կաթիլները նորերուն տեղ պատրաստելու, ու նոր՝

Աղերս մը խուլ, փափաք մը անխօս, մաղթանք մը անշշունջ, շնորհակալութիւն մը լուռ...

Անի Բրդոյեան-Ղազարեան

ԼՈՒՍԱՊՍԱԿ ԱՊԱԳԱՅԻ ՃՐԱԳՆԵՐԸ

Դիմատետրի կախարդանքն կամ ձգողական ուժեն խուսափիլը երբեմն անկարելի կը թուի: Ժամերով կրնաս սուզուիլ անոր աշխարհին խորերը, ու ժամերը այդքան արագ կը սահին, որ օրուան ծրագիրներդ օդին մէջ կը պահեն, ժամադրութիւններդ կ'ուշացնեն, տան գործերդ կը կուտակեն ու կամայ-ակամայ անոնց բեռան տակ կը ճնշեն քեզ, մանաւանդ, երբ ընթերցանութիւն է ըրածդ կամ տեսագրութիւն մըն է դիտածդ:

Դժբախտաբար այդ կախարդանքին զոհը կ'ըլլամ երբեմն, այնպէս ինչպէս երէկ պատահեցաւ, երբ տեսագրութեան մը մէջ կը ցուցադրուէր վերաշինութիւնը Հայկաի Սրբոց Քառասնից Մանկանց եկեղեցւոյ, ուր պետական պատուիրակութիւնը, սրբազան հօր՝ Գերշ. Տէր Շահան Արք. Սարգիսեանի առաջնորդութեամբ կը ծանօթանար Սուրբոյ պատերազմին ընթացքին հրթիռակոծուած այդ սրբավայրին նորոգութեան աշխատանքներուն: Հիւրերուն համար սովորական թուող եւ ներկաներուն հոգեկան գոհունակութիւն ներշնչող այդ վայրը ինծի՝ օտարութեան դառնութիւնը ըմպող հալէպահայուս համար, վերածուած էր մասունքի մը, որուն իւրաքանչիւր մասը ո՛չ միայն յուշ, երջանկութիւն, թանկագին պահ կամ խորհուրդ մը կը պահէր իր մէջ, այլ եւ մանկութեան, պատանեկութեան ու երիտասարդութեան յուշերով շրջապատուած

հազարերանգ պատկերներով կեանք մը կ'ուրուագծէր աչքիս առջեւ:

Եկեղեցւոյ մայր դռնէն ես ալ կարծես հիւրերուն հետ ներս կը մտնեմ: Դէպի անցեալ կը ճամբորդեմ եւ Հայկաի անցեալի ապահով երկինքին տակ անցուցած խաղաղ կեանքէս պատառիկներ կը մտաբերեմ: Ահաւասի՛կ, հորը թելէն մտած, հարսանեկան ճերմակ զգեստով հարսն եմ ես հիմա, որ մանկութիւնն ու պատանեկութիւնը ետին ձգելով՝ կ'երթայ իր հասունութիւնը դրոշմող ամուսինին թելը մըտնելու ու Ս. Խորանին դէմ, Սուրբն Արք. Գաթարոյեանի հայրական հայեացքին ներքոյ, կեանքին ամենէն ճակատագրական խոստումը տալու: Այդ քայլերուս հետ քանի՛ կիրակիներ, ծաղկազարդներ, զատիկներ, եկեղեցական տօներ, պսակներ, մկրտութիւններ, Աւագ Ուրբաթներ, հոգեհանգիստներ ու առօրեայ այցելութիւններ կարգի կեցած, մէկիկ-մէկիկ աչքիս դէմ կը թելածեն, առ Աստուած խնկաբոյր աղօթքներ կը բարձրացնեն եւ սրտաճըմիկ յիշատակներ կ'արթնցնեն յուզուած հոգիիս արցունքի ջրհորին մէջ: Հո՛ն, եկեղեցւոյ շրջափակին մէջ, կը տեսնեմ ճերմակ մոմեր բռնած զաւակներս, որոնք Ծաղկազարդի օրը որմնայուշակոթողին դէմ նկարուելու կեցած են: Եկեղեցւոյ զանգի ղօղանջին արձագանգը կը հասնի ու իրեն հետ կը բերէ ծանօթ դէմքերու շողացող ժպիտներ ու ողջոյնի խօսքեր:

Քիչ մը անդին, հնադարեան Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ կառոյցէն ներս հիմնուած «Չարեհեան Գանձատուն» կ'ուղղուիմ, հո՛ն, ընկերուիս՝ Էլիզապէթը, առաքելական եկեղեցւոյ սպասներուն ու սուրբ մասունք դարձած գանձերուն ինչպիսի՛ հարուստ մշակութիւնը մը եկած ըլլալը կը բացատրէ այցելու աշակերտներուս, ապա անոնց հիացմունքը նշմարելով, հետաքրքրական ոճով, Մեծ Եղեռնէն փրկուած ու Հալիւթ բերուած խորանի վարագոյրին տխուր պատմութիւնը կը վերյիշէ: Դուրսը, ականաւոր եկեղեցականներու շիրիմներուն քովէն անցած ու խաչակնքած պահուս, աշին, միջանցքին վերջաւորութեան կ'երեւին «Ս. Մեսրոպ Մաշտոց» մանկապատանեկան երգչախումբի երգողները, կարմիր զգեստներ հագած Ազգ. Հայկազեան վարժարանի աշակերտները, որոնք բեմ բարձրանալէն առաջ, սրտի թրթիռով, խմբավար պրն. Պօղոս Ապաճեանի ղեկավարութեամբ «Վարդ Կօշիկ» երգին վերջին փորձը կ'ընեն: Անոնց մէջ ես ալ կամ ու այդ պահուն արժէքը ըմբռնելով, պրն. Պօղոսին կապոյտ աչքերուն մէջ կը նայիմ ու կ'ըսեմ. «Վարձքդ կատար՛ր, վաստակաշատ ուսուցիչ: Քանի հազար աշակերտներ զարգացան խմբավարական փայտիկիդ կըռռոյթով: Ու անոնց մէջ ո՛չ միայն մեր սերունդը, այլեւ զաւակներուս սերունդն անգամ հայերէնով դայլայլեց ու հայ երգով ճախրեց: Վարժապետ, հանգիստ ննջէ՛: Լոյսի ջահող ապահով ու հոգածու ձեռքերու մէջ է: Այսօր ալ «Ս. Մեսրոպ Մաշտոց» մանկապատանեկան երգչախումբը կը շարունակէ բեմ բարձրանալ ու Կոմիտասի, Եկմալեանի, Կանաչեանի եւ հայ բոլոր մեծամեծներուն երգերով ու երաժշտութեամբ երանգաւորել մեր մթազնած կեանքը»:

Հին օրերէն ճամբայ ելած խունկի եւ կընդրուկի հոտը գուլա՛յ-գուլա՛յ կը բարձրանայ ու կը հանգստացնէ խռոված հոգիս, շարականները քայլերս կ'առաջնորդեն դէպի եկեղեցւոյ մայր դուռը: Մոմեր առնել կ'ուզեմ՝ չեմ գտներ: Ներս կը մտնեմ եւ ի՞նչ տեսնեմ... Պատերն ու սիւները սառած հայեացքով անցեալին իրենց լամբակին կախուած սրբապատկերները կ'որոնեն: Նոր շրջագգեստ հագած եկեղեցւոյ պատերը սրբազան հօր՝ Տէր Շահան Արք. Սարգիսեանի զօրաւոր կամքը տեսնելով ու

գիրենք մխիթարող խօսքերը լսելով կը հանգրտանան: Անոնք կը գիտակցին, որ գալիք օրերուն անելի լուսաւոր ապագայ մը պիտի ունենան եւ Աստուծոյ Աջը պիտի պաշտպանէ գիրենք վթարներէն ու չար ժամերէն: Լուսաւոր առաստաղին եւ մերկ պատերու քարերուն պաղատող հայեացքը կը վրդովեցնէ հոգիս: Կը զգամ, որ անոնք կարօտը ունին հալէպահայ հաւատացեալներուն, որոնք անցեալին իրենց ներկայութեամբ ու սրտաբուխ աղօթքներով ուժ ներշնչած էին իրենց՝ դարերուն դէմ

պայքարելու եւ թշնամիներէն պաշտպանուելու համար: Արցունքներս ինքնաբերաբար կը հոսին, հաւատացեալ հալէպահայերուն տաք շունչը կը պարուրէ հոգիս եւ կը սկսիմ մեղմ ձայնով արտասանել «Տէրունական Աղօթք»ը, որ գուրգուրանքով կը գրկէ ու կը ջերմացնէ տարիներէ ի վեր իր զաւակներուն կարօտ մնացած եկեղեցւոյ քարաշէն պատերը:

Խորհրդաւոր պահը հոգեխաղաղ մթնոլորտ մը կը ստեղծէ: Քանի մը քայլ առաջ կ'երթամ ու կը նշմարեմ, որ եկեղեցւոյ գլխաւոր սրբապատկերներէն մէկը՝ դրախտը եւ դժոխքը պատկերացնող հսկան, իր տեղը չէ: Այդ սուրբ մասունքը ահաբեկիչներուն վայրագութեան գոհը չըլլալու համար, եկեղեցւոյ հարիւրաւոր թանկարժէք սպասներուն եւ անգին սըրբապատկերներուն հետ ապահով տեղ մը վերցուած՝ լուսաշող օրերուն հասնելու ժամերը կը հաշուէ: Աշակերտական տարիներուս երկիւղածութեամբ կը դիտէի այդ պատկերը ու սատանային խժժու դեմքն ու կոտոշները տեսնելով կը սոսկայի անկէ: Տօներուն նա-

խօրեակին, դպրոցի աշակերտներն մեր ուսուցիչներուն ուղեկցութեամբ եկեղեցւոյ ետեւի դռներն կը մտնէինք ու մեր դէմ կը պարզուեր անդենական կեանքը պատկերացնող այդ շքեղ պատկերը ու մենք, վախով, սատանաներուն կրակին մէջ չայրելու համար բարձրաձայն կը խոստովանէինք մեր մեղքերը ու Յիսուսին սրբապատկերին նայելով, երկիրաձուրթեամբ «Մեղայ Աստուծոյ» կը կրկնէինք: Զահանային՝ «Աստուած թողութիւն շնորհեցէ» մաղթանքին հետ երկար շունչ մը կը քաշէինք ու «Կրակէն փրկուեցանք», կ'ըսէինք: Կը հաղորդուէինք ու հաղորդութիւնը տակաւին կուլ չտուած կը նայէինք պատկերին վերելք՝ երկինքին մէջ բազմած Յիսուսին ճաճանչող դէմքին, երանելի սուրբերուն գոհունակ դէմքերուն եւ յաղթական կեցուածքով դուրս կու գայինք եկեղեցիէն՝ նոր մեղքեր չգործելու ակնկալիքով:

Մանկութեան անմեղ օրերու քաղցր յուշերը գրկած կը շրջիմ հոն ու կը տեսնեմ, որ մեծ հօրս ու մեծ մօրս անունը կրող մուտքի մատուրը տեղն է: Անցեալին ես ու եղբայրս կը խուսափէինք հոն մոմ վառելէ կամ ցուցանակին վրայի գրուած անունները կարդալէ: «Կարծես թէ մեռած ենք ու մենք մեր հոգիներուն խաղաղութեան համար մոմ պիտի վառենք», կ'ըսէինք ու կը ծիծաղէինք: Նոյնը կը պատահէր մեր ընտանիքին ննջեցեալներու հոգեհանգիստի պահուն: Ահա՛, դարձեալ աչքերուս դէմ կ'ուրուագծուի անցեալի օրերէն Տնտեսի Կիրակին ու ննջեցեալներ՝ Գարեգին եւ Տիրանուհի անունները հնչած պահուն իմ ու եղբօրս նայուածքները իրարու կը հանդիպին ու՝ «Նորէն մեռանք» նախադասութիւնը կը լսեմ: Այդ բոլորը յիշած պահուն՝ «Ա՛խ, Աստուած չընէ», կը կրկնեմ ու աջ կողմս կանգնած ողորմած կեսուրս կը նշմարեմ, որ երեքշաբթի օրերը Ս. Մինասի սրբապատկերին դէմ վառած ծուռ մոմերը շտկելու եկած է: «Մա՛մ, մա՛մ», կը կանչեմ, բայց լսողն ո՞վ է: Ինք, ինչպէս միշտ, տարուած է իր գաւակներուն ու թռռներուն յաջողութիւն եւ առողջութիւն խընդրելով: «Մի՛ մտահոգուիր, մա՛մ... Փա՛ռք Աստուծոյ, բոլորս ալ առողջ ենք: Հոգիդ թող խաղաղութեան մէջ ապրի՛, մա՛մ», կը կրկնեմ ու նշխար առնելու կ'երթամ:

Յանկարծ փոքրիկ մանչս ականջիս

կը փսփսայ. «Մամա՛, սուրբ հացիկէն կ'ուզեմ, եկեղեցիին պատիկ հացիկէն»: Շուրջս կը նայիմ, ո՛չ նշխար կայ, ո՛չ իսկ մաս: «Զիչ մը համբերէ՛, մա՛նչս, թող նորոգութիւնը վերջանայ ու ամէն ինչ իր նախկին տեղը պիտի գտնէ», կ'ըսեմ: Յանկարծ տղաս կ'անհետանայ, այնպէս ինչպէս անհետացած էր հալէպահայ նոր սերունդի ներկայացուցիչներուն մեծ մասը ու օտար ափերուն մէջ անցեալի յուշերուն հիմքերով կը շարունակէր կառուցել իր նոր կեանքը, ապա՝ հեռո՛ւ ապագային, շատեր իրենց գաւակներուն հետ պիտի այցելէին մայր օրրանն ու մոռացութեան ճիրաններուն յանձնուած հին յուշերով պիտի թարմացնէին իրենց տանջուած հոգին:

Կարօտի հրդեհով այրած հոգիս սեղմելով դռներն դուրս կ'ելլեմ ու հսկայ գանգը տեսնելու համար գլուխս վեր բարձրացուցած պահուս Համագայիսի «Արշիլ Կորքի» կերպարուեստի ուսումնարանի ուսուցչուհին՝ Մանիկան, կանգնած կը տեսնեմ վերի պատուհաններէն մէկուն ետին: Ան իր բարձր հասակով, ուղիղ կեցուածքով ու ժպտերես դէմքով, անցեալի օրերուն պէս վեր կը կանչէ զիս: Ռունգերս կ'օրհնուին իւղաներկի բոյրով, դասական երաժշտութիւնը կը լսուի ամէն կողմէ: Ինքզինքս գեղեցիկ արձանիկներու, ճաշակով շարուած կուժերու, շուքը եւ լոյսը ապահովող լուսամփոփներու, նկարակալներու եւ գոյնը գոյն գծագրութիւններու կեդրոնը կը գտնեմ: Տարիքով մեծ ու մասնագետ գծագրիչները իրենց եղեմական գծագրութիւններով հետաքրքրութիւնս կը շարժեն: Ցուցահանդեսի պատրաստուելու խօսքեր կը դառնան շուրջս ու մեղուափեթակի մեղուններուն կշռոյթը յիշեցնող աշխատանք կը սկսին ակադեմիայի անդամները: Կիսաւարտ գծագրութիւններ, ջրաներկով ու իւղաներկով ձեւ առած պատկերներ եւ անշուշտ իմ անկիւնս կը նկատեմ՝ սկսնակներու անկիւնը, ուր «քանսոն» խաւաքարտի վրայ ածխամատիտով միշտ կը գծէի ու իւղաներկով գծելու մարմաջը կ'այրէր սիրտս:

Օրդ. Մանիկան մատիտ մը բռնած, քովս կանգնած, մէկ աչքը գոց՝ մատիտը աչքէն կը հեռացնէ ու կը մօտեցնէ եւ ինծի չափեր առնել կը սորվեցնէ: «Երբ որ խորհուրդի մը պէտք զգաս, հարցո՛ւր, մի՛ քաշուիր», կը կրկնէ ան

ورشة بيركو

مارديك اكوب دكرمنجيان و هراج كيفوركيان

خراطة و تجديد جميع أنواع المحركات و جكات الهيدروليك

BERCO WORKSHOP

For Turning & Rebuilding All Kinds of
Engines and craftshafts and Hydraulic Jacks

Tel. +963 21 444 59 25

Mob. +963 944 296 214

صيدلية كارين

الصيدلاني
كارين يروانت أرسلايان

هاتف: ٤٦٥٧٥٨٥

هاتف: ٤٦٠٢٧٦٤

هاتف: ٤٦٥٤١٢٨

حلب - نزلة السليمانية - دخلة رندير

قرب مطبعة بسمه جيان

خليوي: ٠٩٤٤ ٧٢١٥٦٧

ու աշակերտներուն շուրջը կը դառնայ: Անոր քաջալերական խօսքերն ու «ապրի՛ս»ները կը շաղախուին սեւուկ աչքերուն փայլքին հետ ու ոգեւորիչ ամբողջութիւն մը կազմելով կը դրոշմուին մեր գծագրութիւններուն վրայ: Կը յիշեմ ինչպէս օր մը ձախ ձեռքս ածխամատիտի սեւով մրոտած էր ու մատիտը աջովս բռնեցի գծելը շարունակելու համար: Օրիորդին քովս ըլլալը չէի նշմարած: Յանկարծ բացագանչեց. «Յո՛ւ, մեր մէջ մեծ տաղանդ մը կայ ու մենք լուր չունինք: Տիրո՛ւկ, երկու ձեռքդ ալ կը գործածես, ապրի՛ս: Ապագադ փայլուն է, միշտ գծէ՛ ու Աստուծոյ տուած այս շնորհքը լաւ ուղղութեան մէջ դի՛ր»:

Իսկոյն կը յիշեմ, թէ ինչպէ՛ս Լուսին անունով գեղանկարչուհին զիս իր դէմը նստեցուցած սկսած էր գծել յարափոփոխ արտայայտութիւն ունեցող դէմքս: Հիմա ձայնն էր, որ ականջիս մէջ բարձրաձայն կը զնգար.

«Այս աղջիկը կրակ ու բոց է, ուրկէ՞ դէմս ելաւ, երանի ուրիշին դիմանկարը գծէի»: Ինծի համար ալ նոյնքան դժուար եղած էր քանի մը ժամ անշարժ մնալը: Ես ո՛ւր, անշարժ մնալն ու չխօսիլը ո՛ւր: Այդ ժամանակ աչքի գունաւոր ոսպնեակներ չկային ու ես Լուսինէն խընդրած էի, որ աչքերս կանաչ ներկէ, իսկ ինք մերժած էր: «Անգամ մը ներկէ՛, տեսնեմ, յետոյ մեղրագոյնի վերածէ՛», կ'ըսէի: Ինքն ալ կը յամառէր ու ծիծաղելով շուրջիներուն կ'ըսէր.

«Տիրուկը չնստեցնէք ձեր դէմ ու չփորձէք գծել զինք, թէ ոչ շա՛տ կը գղջաք: Մեղրագոյն աչքերուն գոյնն ալ պիտի փոխեմ եղեր, հը՛: Դեռ ինչէ՛ր պիտի լսենք»: Հիմա, գոյնագոյն ոսպնեակներ շատ կան շուկան, բայց չեմ գործածեր, աչքերուս գոյնը կը սիրեմ: Լուսինը իրաւունք ուներ դժգոհելու կ'ըսեմ ու երաժշտութեան կախարդանքին տրուելով աչքերս կը փակեմ:

Աչքերս կը բանամ ու պատուիրակութեան հետ նեղ միջանցքէն կը քալեմ դէպի բակ, ուր անցեալին մեր մանկապարտեզի տարածքը եղած էր: Մէկ ականթարթով կը մանկանամ ու

հիմա ծունկի եկած «Պգտիկ Սառայիկ»ն եմ ես, շուրջս սիրալիւր դասընկեր-դասընկերուհիներս, ձեռք-ձեռքի բռնած «Պգտիկ Սառայիկ»ը կ'երգենք, երգին վերջին բառերուն հետ աչքերս կը բանամ ու կը տեսնեմ մանկապարտեզի ուսուցչուհիներէս օրդ. Ռիթան, Տալիտան, Սեդան, Նոյեմին, Սաթենիկը, Ծաղիկը եւ Յուլիեն, որոնք գուրգուրանքով կը շոյեն մեր զլուխները: Դասարանէն ծարաւ դուրս ելած

փոքրիկ եղբօրս ջուրի ծորակին հասցնելու համար շալկել կը փորձեմ ու ան կը հարցնէ. «Քոյրի՛կ, զբօսանքին քովս պիտի գաս, չէ՞»: Գլխովս, մեծ քրոջ հանգամանքիս գիտակցելով, «Այո՛» ըսելու պէս շարժում մը կ'ընեմ: Յանկարծ հարագատ ձայն մը կը լսեմ: Մանկութեան օրերէս ճամբայ ելած, ականջիս մէջ զնգացող ու սրտիս զարկերը արագացնող տիկին Արփի Սապունճեանին քնքուշ ձայնը բոլորս խմբային նկար մը նկարուելու կը կանչէ, ու կը նկարուինք մանկապարտեզի աւարտական հանդէսի այդ պատմական նկարը, որ կես դարէ աւելի երկարող մեր ընկերութեան դրոշմը պիտի համարուի ու բոլորիս սիրոյ անձնագիրը պիտի դառնայ: Խանդակաթ մօր կերպարը արժանապատւօրէն կրող մանկապարտիզականուհիին այտերը կը համբուրեմ, երախտագիտութիւնս կը յայտնեմ ու մէկ երկվայրկեան ետք վկայականը ձեռքիս, թիթեռնիկի տարագով, առանձին նկարուելու կը պատրաստուիմ: Աշխարհի ամենաերջանիկ մարդն եմ, որովհետեւ յաջորդ տարի երկաթեայ դուռին միւս կողմը անցնելով, նախակըր-

թարանի աշակերտուհի պիտի դառնամ ու Ազգ. Հայկազեան վարժարանի աղջկանց բաժնի շէնքը ներսէն պիտի տեսնեմ:

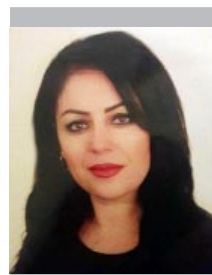
Ի՞նչ անխիղճ են այս նկարահանումը պատրաստողները, սրտիս թելերուն հետ կը խաղան: Անցեալի մանկապարտէզը ու ներկայի կիրակնօրեայ դպրոցի դասարանները նկարահանելէն ետք, Համագգայինի «Նիկոլ Աղբալեան» սրահ տանող աստիճանները ու վերի կիսագանդ լուսամուտները ցոյց կու տան: Անոց հետ ես ալ կը բարձրանամ աստիճաններէն: Նախ կը մտնեմ դէմի մեծ սրահը, որ պատերազմէն առաջ, որպէս Կեդրոնական Գրադարան, տասնեակ հազարաւոր գիրքեր բովանդակած էր: Ի՞նչ եղան այդ գանձերը, վնասուեցա՞ն, փրկուեցա՞ն... Այդ մասին տեղեկութիւն անգամ չունիմ: Այդ հսկայ գրադարանը յիշողութեանս մէջ իր նախկին տեսքով է հիմա: Զառասուն տարի ետ գացած, ինքզինքս կը գտնեմ Կաղանդի տօնախմբութեան մը մէջ, ուր հագիւ եօթը-ութը տարեկան փոքրիկներս «Կաղանդ Պապա» երգը կ'երգենք ու «Աղուոր ծե՛ծ մը չարերուն» բառերուն հետ Կաղանդ Պապան ներս կը մտնէ ու բոլորս մէկ տեղերնիս կը գամուինք: Այդ օրերուն ո՛չ միայն Կաղանդ Պապայէն կը վախնայինք, այլեւ մեր մեծերուն խօսքերուն հաւատալով, ներսի սենեակներուն ու մառաններուն մէջի երեւակայական առնետներէն կը սոսկայինք ու կը հաւատայինք, որ անոնք իւրոտած ականջներով չար աշակերտները կը սպասէին: Ի՞նչ հոգեկան ճգնաժամ:

Վախցած աչքերս կը բանամ ու կը քալեմ դէպի «Ն. Աղբալեան» սրահ: Դասախօսութիւնները, հոգեհանգիստները, ցուցահանդեսները եւ հաւաքոյթները զիրար հրմշտկելով կ'անցնին դէմէս, իսկոյն «Արշիլ Կորքի» ակադեմիայի Բարեկենդանի տօնախմբութիւնը կը յիշեմ ու կը խաղաղի ալեկոծ հոգիս: Կեանքիս անմոռանալի հաւաքոյթներէն ամենէն ցայտունն էր այդ տօնակատարութիւնը, ուր ես՝ տղամարդու կերպարանքով ծպտուած գրաւած էի բոլորին ուշադրութիւնը, զոյգս ալ եղած էր եղբայրս ու երկուքս, առաջինը հանդիսանալով, գեղեցիկ գծագրութիւն մը շահած էինք: Ակադեմիայի ատենապետուհին՝ տիկին Մարի Գարաքաշեան, հիացած էր մեր տեսքով ու տարիներ շարունակ կը յիշէր այդ օրը եւ մեր

դերասանական յատկութիւնն ու արուեստի հոգին կը գովէր:

Քիչ ետք, սրահին մթնոլորտը կը հանդարտի ու պատերուն վրայ կախուած հարիւրաւոր գծապատկերներ կը տեսնեմ: Անոցմէ երեքը իմ գծածներս են: Աղջկաս ձեռքէն բռնած՝ ցոյց կու տամ գծագրութիւններս, դիմանդկարիս դէմը կանգ կ'առնենք ու յիշատակի նկար մը կը նկարուինք ամուսինիս ու աղջկաս հետ: Նկարուելու գործիքէն շանթի պէս փայլատակած լոյսը զիս կը փոխադրէ ներկային գիրկը ու համակարգիչիս վրայ կաթկթած քանի մը կաթիլ արցունքը ապրումներուս յուշարարը կը դառնայ:

Հիմա անցեալէն մնացած նկար մը իսկ չունիմ: Ո՛չ գծագրութիւններս, ո՛չ անցեալի երջանիկ պահերս, ո՛չ իսկ մանկութեան յուշերս մարմնաւորող նկար մը: Բոլորը Հալեայի տանս դարաններուն մէջ բանտարկուեցան կամ ալ ամբարին մթութեան հետ խոնաւցան ու հարազատ ձեռքի մը հպումին կարօտ մնացին: Սակայն յիշողութիւնս ու միտքիս թռիչքը չեն բանտարկուիր: Ո՛չ շղթայով, ո՛չ կապանքով, ոչ ալ մահաբոյր պատերազմներով կրնան մոռացութեան ամբարին մէջ նետել ամբողջ կեանք մը: Ամենը հո՛ս են, հո՛ս, մտքիս ու աչքերուս մեղրագոյնին մէջ: Լեզուիս հետ իրենց թարմութիւնը, համս ու հոտը պահած, հարկ եղած պահուն կը քաղցրացնեն Հալեայի յուշերով շնչող հալեպահայերուն կեանքը՝ մինչեւ որ անոնք վերադարձի ապահով ճամբան բռնեն, Հալեայի զգլխիչ բոյրը լիաթոք շնչեն ու լուսապսակ ապագային ճրագները վառեն:

Տիրուկ Մարգարեան-Կարապետեան

ԵՐԿՈՒ ԴԷՊՔ ՊԱՏԵՐԱԶՄՈՂ ՆԱԼԷՊԻՑ

Գրեթե հինգ տարի է, ինչ շարունակում է այս արհաւիրքը: Թող չնեղանան Սիրիայի միւս պատերազմ տեսած շրջանների բնակիչները, բայց Յալթայը ուրիշ, անելի դաժան ճա-

տում, բայց բոլորը լսեցի, չնայած ինչ մեղքս թաքցնեմ, ականջ դնելը լաւ բան չի, բայց այս պատմութիւնը ինձ հետաքրքրեց: Ինչ որ է, ես պատմում եմ այս պատմութիւնը առանց որե-

կատագրի արժանացաւ: Յալթայը մինչեւ հիմա էլ բզկտում է այս անմարդկային նախճիրում: Չնայած այդ բոլորին, կեանքը Յալթայում շարունակում է, Յալթայի «սիրտը» դեռ բաբախում է: Մի տեղ հարսանիք, մի տեղ ծնունդ, կնունք, իսկ հարեւանութեամբ մահ եւ աներ: Այս պատմութիւնը ես պատահաբար լսեցի սուրճ խմելու համար հաւաքուած մեր հարեւանուհիներից: Նա պատմում էր կանանց, իսկ ես իբր թէ հեռուստացոյց եմ դի-

ւե բառ անելացնելու կամ պակասեցնելու, բառ առ բառ: Իսկ հաւատալ կամ չհաւատալը արդէն ձեզ եմ թողնում:

Մի հայ օրիորդի ծննդեան օրն էր: Չնայած պատերազմի թոհ ու բոհին, հաւաքուել էին նրա ընկեր-ընկերուհիները, ազգականները, դրացիները: Բոլորը ուրախ էին, խօսում էին, կատակում եւ սպասում էին սեղան նըստելուն: Բայց աղջիկը անհանգիստ էր, միշտ նայում էր ժամացոյցին, զգացւում էր, որ նա

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

սպասում է «մեկին»: «Նրան», որը այդ օրը չգիտես ինչո՞ւ «ուշանում» էր: Աղջիկը չէր ուզում, որ առանց «Նրա» սեղան նստեն:

Աղջկայ մայրը, արդեն մի քիչ նեղացած աղջկան համոզեց, որ սեղան նստեն, միև հիւրերի մօտ արդեն անյարմար է: Բոլորը սեղան նստեցին, սկսեցին ուտել, խմել, յետոյ էլ սկսեցին պարել:

Աղջիկը չէր մասնակցում այդ բոլորին, սպասում էր «Նրա» գալուն: Նա խոստացել էր օրիորդին առաջիններից մեկը գալ, բայց չգիտես ինչու ուշանում էր:

Ծնունդը արդեն մօտենում էր իր ակադեմիան, երբ հրաւիրուածները սկսեցին շշուկով խօսել իրարու հետ, նայելով աղջկայ կողմը: Աղջիկը սկզբից ուշադրութիւն չէր դարձնում դրա վրայ, բայց յետոյ սրտում ինչ որ բան զգաց, եւ կտրուկ կերպով վեր ցատկեց աթոռից ու խեղդուած ձայնով հարցրեց.

- Ի՞նչ է եղել, ասացե՛ք...

Բոլորը խղճահարուած հայեացքները կախել էին յատակին, իսկ կանանցից ոմանք սկսեցին հեծկլտալ:

Մայրը մօտեցաւ աղջկան, գրկեց նրան, համբուրեց գլուխը եւ ասաց լացակումած ձայնով.

- Աղջիկս, նա չի գալու, նա այլեւս չկայ...

Աղջիկը ոչինչ ասաց, նոյնիսկ չարտասուեց, առանց որեւէ հարց տալու դանդաղ քայլեց իր սենեակը, դուռը իր ետեւից փակեց:

Հիւրերը կամաց-կամաց, լուռ ու մունջ սկսեցին ցրուել: Աղջիկը յետոյ միայն իմացաւ, որ տղայի ընկերները լուր էին բերել նրա գոհուելու մասին: Տղան տունից դուրս էր եկել, շտապել էր իրենց տուն, բայց ճանապարհին պատահական մի փամփուշտ դիպել էր նրա սրտին: Տղան տեղում մահացել էր, նոյնիսկ չհասկանալով, թէ ի՞նչ կատարուեց: Այդ աղջիկը մինչեւ հիմա էլ կայ, ապրում է Զալեպում, բայց տունից դուրս չի գալիս: Ամբողջովին սեւ է հագել, ոչ ոքի հետ չի խօսում...:

Յ.Գ. - Դեռ չամուսնացած աղջիկը այրի էր դարձել, սեւ էր հագել...:

Անցեալ օր փողոցում հանդիպեցի մի հին ծանօթի: Սովորական բարեւից յետոյ նա հարցրեց.

- Ինչպե՞ս ես,- ես էլ ըստ սովորութեան

ասացի. - Լաւ եմ,- եւ չկարողացայ շարունակել, քանի որ տեսայ ինձ ուղղուած ծանօթիս տարօրինակ հայեացքը: Նա ջրուած աչքերով ինձ էր նայում:

Որոշ ժամանակ այդպէս նայելուց յետոյ մենք սկսեցինք խօսել առօրեայ հոգսերից, դեպից-դեպից ու բաժանուեցինք: Մի քանի քայլ անելուց յետոյ ես շրջուեցի ու տեսայ, որ ծանօթս դեռ կանգնած է իր տեղում եւ ձեռքը հարցական ձեւով ուղղել է իր քունքին: Նա ինձ գծի տեղ էր դրել:

Ճանապարհին, մինչեւ տուն հասնելը, ես փորձում էի հասկանալ, թէ ես ի՞նչ էի ասել կամ արել, որ ծանօթս ինձ այդպիսի տարօրինակ հայեացքով էր նայում: Միայն տանը ես հասկացայ իմ «սխալը»: Նրա հարցին, թէ ինչպե՞ս ես, ես պատասխանել էի, թէ լաւ եմ: Նա իրաւունք ուներ ինձ խենթի տեղ դնելու: Հիմա, այս վիճակում պատերազմող Զալեպում, *Նորմալ* մեկը ինչպե՞ս կարող է օրը ցերեկով կանգնել ու ասել՝ «ես լաւ եմ»:

Անկախ նիւթականից, պաշտօնից, գործից, ինչպե՞ս կարելի է հիմա լաւ լինել: Մեկը առնուազն յիմար պետք է լինի, որ այս վիճակում համարձակուի ասել որ լաւ է: Ինչպիսի՞ր անամօթութիւն: Բարեկամիս ջրուած աչքերը յիշելով ես հասկացայ, որ նա ինձ խելագարի տեղ էր դրել, որովհետեւ այդպիսի աչքերով նայում են միայն խելագարին կամ էլ խելագարն է քեզ նայում:

Յետոյ ես մի բան էլ հասկացայ: Պետք է բողոքես, դժգոհես, ամեն ինչ սեւացնես, որ քեզ *Նորմալ* մարդու տեղ դնեն, թէ ոչ՝ լաւ եմ: Դու քո ասածին հաւատո՞ւմ ես, որ ուրիշներն էլ քեզ հաւատան ու քեզ գծի տեղ չդնեն: Այս պատերազմը փոխել է նաեւ սովորական թուացող բառերի իմաստը: Այնպէս որ հիմա եթէ մեկը ինձ հարցնում է. - Ինչպե՞ս ես, - ես չեմ ասում լաւ եմ: Դուք էլ, սիրելի՛ բարեկամներ, պատասխանելուց առաջ լաւ մտածե՛ք:

Սարգիս Այնթապեան

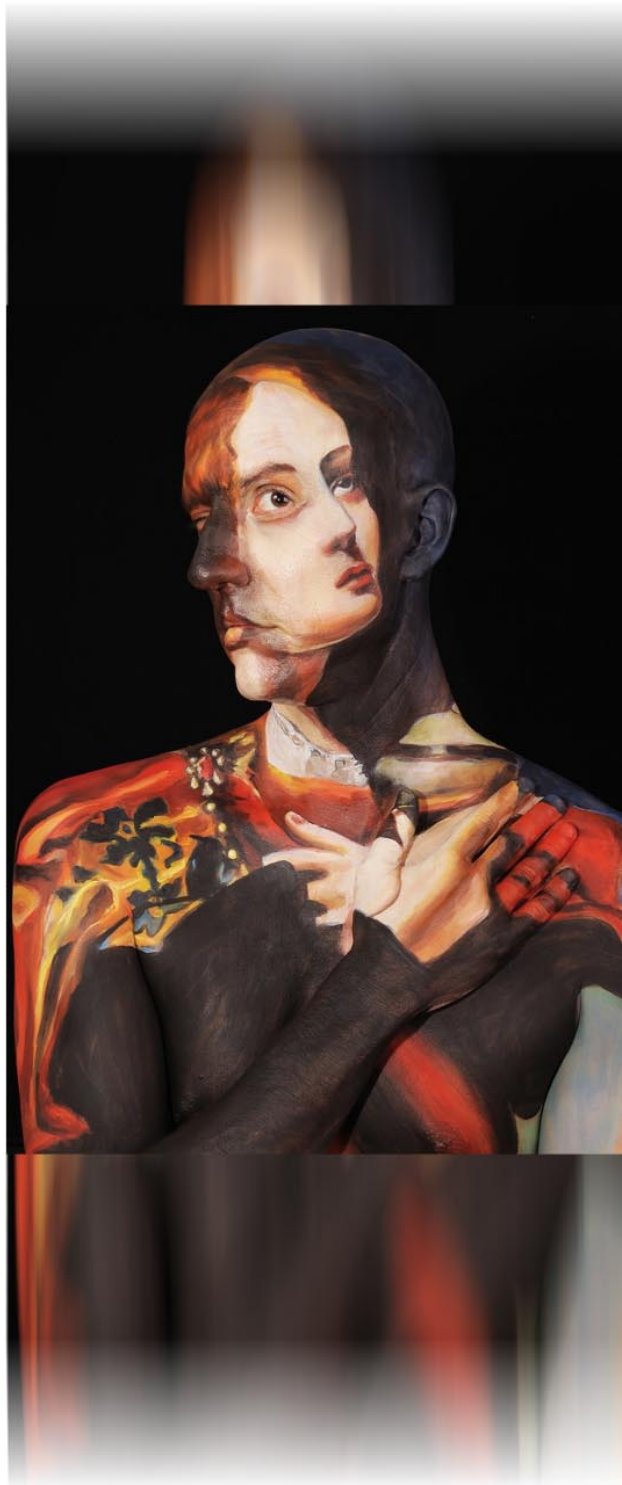
«ԽՈՆԱՐՏՈՒՄ»

Ես իմ մեջ կը բաշխուիմ
 Այդպես անհամաչափ
 Այդպես անարդար
 Այդպես անտրամաբանական
 Ինչպես հզոր կայծակէ մը ետք
 Երկնակամարի վրայ բաշխուող
 Լուսաշիղերու
 Անհաւասար
 Տեղ մը այրող
 Ուրիշ տեղ մը ծաղկեցնող
 Լոյսի հրկիզող եւ կենարար
 Երակներ

Դուն անընդհատ կը շարժես
 Ժամանակի անտեսանելի սլաքները
 Մէկ առաջ կու տաս
 Մէկ ետեւ
 Մէկ զանոնք կը փորձես
 Սառեցնել
 Քարացնել
 Ինչպես ձմեռնային քարացած արեւ
 Եւ կը փորձես յարմարցնել
 Գետահոսքիդ ժամանակի
 Արագութեան

Բայց ապարդիւս
 Որովհետեւ ժամանակը
 Մեզի չի պատկանիր
 Նոյնիսկ
 Ան ինքզինքին ալ ենթակայ չէ
 Այլ մեծ խաբկանք է ան
 Գոյութեան ամենամեծ չգոյութիւնը

Ան կը քանդէ
 Վերջը կրկին կը քանդակէ
 Կը քանդէ կը քանդակէ
 Կը քանդակէ եւ կը քանդէ
 Իր աննիւթ
 Անպատուանդան քանդակը
 Իսկ դիմագիծը
 Միշտ անաւարտ է

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

Մշուշի մէջ ան կը լողայ

Աւարտած մարմիններ
Անաւարտ դէմքերով Էութիւններով
Կամ յստակ դէմքեր
Չամբողջացած մարմիններու վրայ զգտեղուած

Քանդումի քանդակումի
Ձայնաւոր անձայն հարուածները
Կառուցումը ան կը շարունակէ
Յիմա արդէն
Առանց մուրճի եւ բրիչի

Մենք կորսուած ենք
Ծանօթ փողոցներու
Ծանօթ զգացումներու
Ծանօթ փոթորիկներու
Խորքերը

Որովհետեւ
Մենք կ'ուզենք կորսուիլ
Դիտաւորեալ կորուստներ
Կը ցանկանք
Եւ գիտենք
Որ դիտաւորեալ կորուստներուն
Միշտ կը յաջորդեն
Ամրապնդուած եւ հաստատուն
Ինքնագտնումներ

Եւ վերջը կը նուաճենք մեզ
Այդպէս հաստատուն
Այդպէս թարմ
Ինչպէս ծանօթ անտառի
Խորքերը կորսուած
Եւ անոր թարմութիւնն ու բուրմունքն
Իր թոքերուն մէջ
Ծալքերուն մէջ զգացող
Ինքնագտնումի հասած կորուսեալ մը

Դուք կ'երգէք
Այդպէս խանդավառ
Այդպէս խրոխտ
Թէկուզ ինծի համար այդքան ծանօթ
Բազմապիսի

Բազմաթիւ յարաբերութիւններէ յոգնած
Չգուած բոզի մը նման
Այդքան մաշած
Այդքան հանրածանօթ երգ մը
Ծանօթ բեմերէն
Ծանօթ բեմավարով
Ծանօթ սրահով
Եւ ձանձրալի ծանօթ ծափողջոյններով

Դուք կ'երգէք
Այդքան լիաթոք կը գոռաք
Այդքան հալած
Ինքզինք վաղուց սպառած յանկերգ մը
Որ չէ դիմացած
Եւ չարաչար պարտուած է
Անմահացման
Նոյնիսկ կեղծ ճակատամարտերու
Դաշտերու վրայ

Անոնք կ'անմահանան
Անոնք որոնք
Սիրելու համար միայն չսիրեցին
Անմահացման համար չգրեցին
Լոկ յայտնաբերման համար
Ամայի անապատներ չկտրեցին
Անոնք որոնք
Լողալն երբեք սողալ չսեպեցին
Եւ անոնք որոնք
Նոյնիսկ անկումը թռիչք ընկալեցին
Եւ անոնք
Որոնք
Աստուածներն իրենց դժոխքներէն հանեցին
Եւ իրենց խոնարհ
Եւ մեկուսի դրախտներու մէջ
Աստուածներու հետ
Սակարկութեան նստան

Անոնք կ'անմահանան

Ես աւարտեցի
Իմ չաւարտուող խոնարհումը

Յակոբ Նալպանտ-Տլտլեան

ԵՐԿՍԱՅՐ

Կաղ էր
Կը դողար
Կը քալեր
Ո՛չ կաղ ըլլալը
Ոչ ալ դողը
Կրնային խանգարել քայլը
Կը բարձրանար վեր
Շատ վեր
Կը հասներ գագաթին
Կը կենար պահ մը
Կատարելութեան պատրանքը կ'ապրեր,
Ու ձորն ի վար կը գլորուէր
Սկսած տեղէն ալ վար
Անդունդն ի վար
Ու հիմա այստեղ
Հոգեվարքի պահ է
Գարշելի կացութիւն
Բայց կը քալեր
Կը յիշեր
Կը յիշէր գագաթ բարձրանալը՝ գագաթէն աւելի
Մերժեց անդունդ մնալը
Քայլ առաւ դէպի վեր
Հաստատ էին քայլերը
Եւ ինք վստահ,
Որ պիտի նուաճէ ուրիշ գագաթ մը
Սկսած էր բարձրանալ
Անդունդէն ելլելով՝
Ոտք դրաւ գետին
Ու նայեցաւ հորիզոնին
Ուրիշ գագաթ մը կար այնտեղ
Կաղ էր
Կը դողար
Կը քալեր
Ո՛չ կաղ ըլլալը
Ոչ ալ դողը
Կրնային խանգարել քայլը
Ու ահա ան կը բարձրանայ կրկին
Կը նուաճէ այլ բարձունք մը կրկին
Կ'ապրի պատրանքը կրկին
Եւ... կը գլորուի վար կրկին...
Սիրտն էր կը տրոփէր:

ԱՅԼԸՆՏՐԱՆՔ

Գրիչս կապոյտ եր,
Կափարիչը՝ աւելի գորշ իր մարմինէն
Աջ-ձախ փնտռեցի՝ չկար:
Ձեռքս եր:

Շէնքի դրան բանալին կը փնտռէի,
Մուր էր, շոշափեցի,
Խարխափումով վերջապէս գտայ:
Դուռը բաց եր:

Դասը դժուար եր, ժամը՝ ուշ
Չէի կրնար ըմբռնել,
Չհասկցածս կը փորձէի հասկնալ:
Դասը չէր պահանջուած:

Փորձեցի պահել Չանոնք,
Քրտիկք թափել, ճիգ չխնայել,
Լոյսին տանող բաց դուռը չտեսայ:
Մոռացութեանն եր:

Այն ինչ քուկդ է՝
Մէկը չի խլէր քեզմէ:
Մոռցած էիր:
Գրեցի:

ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ոմանց գլխագիրով գրել տողին սկիզբը
Ոմանց վերջաւորութեան տողադարձով՝ հազիւ բաւող
Ոմանց համար առնել նոր տող
Ոմանց վերջ տալ վերջակէտով
Ոմանց առիթ՝ խօսակցական գծիկով
Եւ հոն՝ թուղթիդ վրայ կեանքի
Բաներ միջանկէալ
Բաներ անկատար՝ կախման կէտով
Բաներ հարցական պարոյկով
Երկարով փափաք
Անբութ անբացատրելի
Իսկ լուսանցքէն այս դի
Խաղաղութի՛ն
Հոն արձանագրուած
Բառեր յիշելու արժանի
Բառեր բանալի
Որոնք արժեն ամբողջ աշին գրուածը...

Քրիստ Խրոյեան

ԱՊԱԳԱՅԻ ԱՌԱՍՊԵԼԸ

Վարդէ օր մը օրանց
պետք է նաև տիեզերքի բոլոր
ովկիաններէն անց
բարի դպիհնի մը պէս
նուիրում սփռելով
սիրտդ գործածելով
իբրև կողմնացոյց
ուղեղդ՝ որպէս աստղադիտակ
վարդէ օր մը օրանց

Գիշեր մը
լուսթեամբ օծուն գիշերներէն
տիեզերքի բոլոր ովկիաններէն
ծիաստղէ ասուպներ պիտի նաւարկեն
հեռադիտակ աչքերդ անց
քեզի բերելով շիշ մը բարի յոյս
շիշ մը՝ մէշը գանձի քարտեզ
լոյսի աղիւսակ
որ սաղմոն ձուկը
մայր աղբիւր կը տանի
գիշեր մը
լուսթեամբ օծուն գիշերներէն

ԿՆՈՉԱԿԱՆ

ՆԱՅԿԱԿԱՆ ԱՍԵՂՆԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Ասեղնագործութիւնը ժողովուրդի մը մշակութային ժառանգութեան ծալքերուն լոյս սըփռող համեստ աղբիւր մըն է:

Հայկական ասեղնագործութեան պատմութիւնը հին է այնքան, որքան հայ ժողովուրդի պատմութիւնը եւ համատարած կերպով զարգացած է հայկական բոլոր քաղաքներուն մէջ՝ իւրայատուկ ոճով եւ իւրայատուկ զարդանկարային բովանդակութեամբ: Իսկ հայկական ասեղնակարերու տեսակները դարերու ընթացքին անցնելով բազմաթիւ ճանապարհներէ եւ կրելով ազդեցութիւնը ժամանակներու բերած նորութիւններուն եւ այլ մշակոյթներուն, կատարելագործուելով՝ հասեր են մինչեւ մեր օրերը, հաստատ պահելով ազգային ինքնատիպութիւնը եւ առանձնայատկութիւնը:

Հայկական կարատեսակներէն մաս մը տարածուած է բոլոր հայաբնակ վայրերուն մէջ, իսկ ուրիշ մաս մը տեղական բնոյթ կրելով, զարգացած է որոշ շրջաններու մէջ միայն, մեծ քաղաքներ, որոնք ճանչցուած են իրենց ասեղնակարերով եւ դարձած դպրոց-կեդրոններ, ինչպէս՝ Շիրակ, Կարին, Սիւնիք, Սասուն, Մուշ, Արարատեան դաշտ, Վասպուրական, Կիլիկիա, Պոլիս եւ Թիֆլիս: Այս կեդրոններէն իւրաքանչիւրը իր ոճային իւրայատկութեամբ, կիրառական արուեստի արտադրութիւններով, առանձին ուսումնասիրութեան նիւթ

կը հայթայթէ հայկական ասեղնագործութեան մասին, ինչպէս օրինակ Արարատեան շրջանը՝ իր եկեղեցական ճոխ եւ հարուստ հանդերձներու զարդարանքներով՝ շուրջառ, օձիք, վակաս, թագ, խորանի եւ սկիհի ծածկոցներ, գրակալներ, վարագոյրներ, քօղեր, խաչ բըռնելու թաշկիսակներ: Սիւնիքի շրջանը իր նշանաւոր գորգերով, կարպետներով, սփռոցներով, ձիու ծածկոցներով, գուլպաներով կը պատմէ հին դարերու կենցաղային իրերու ասեղնագործութեան մասին: Իսկ Վանը, Չանգեզուրը, Տրապիզոնը, հայկական տարագներու, թագերու, գոգնոցներու եւ գլխաշորերու իւրայատուկ ոճով, կարով եւ պատկերազարդումներով կը բանան հայկական ասեղնագործութեան ուրիշ աշխարհի մը ծալքերը:

Հայկական ասեղնագործութեան բնագաւառները կը բաժնուին երեք գլխաւոր մասերու՝ աշխարհիկ, եկեղեցական եւ թագաւորական զարդարանքներ, արտայայտելով ժողովուրդին ընկերային դասակարգը եւ տնտեսական կենսամակարդակը: Գեղջուկ դասը կ'ասեղնագործեր կտաւի եւ չիթի վրայ, բուրդէ եւ բամպակէ թելերով. զարդանկարները նախնական են՝ երկրաչափական նախշերով, կոշտ ու պարզ կարերով, մինչ հարուստ դասը կ'ասեղնագործեր, մետաքս, *ատլազ*, արծաթաթել, մետաքսաթել, մարգարիտներով եւ ուլունքներով բարդ եւ նրբօրէն ոճաւորուած

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

բուսական նախշերով:

Հայկական ասեղնագործութեան պատկերագրութիւնը եւս բաժնուած է բնագաւառներով՝ բուսական, կենդանական, երկրաչափական եւ երկրային մարմիններու բովանդակութիւններով:

Բուսական նախշեր՝ տնենի, խաղողի ողկոյզներ, ցորենի հատիկներ, կեռասենիներ, շուշաններ, ծաղկազարդ շիւղեր, տերեւազարդ նախշեր, իւրաքանչիւրը խորհրդանշէ երարգասաբերութեան:

Կենդանական նախշեր՝ սիրամարգը խորհրդանշելով գեղեցկութիւն եւ հարստութիւն, սոխակը՝ հայրենաբաղձութիւն, ծիծեռնակը՝ շինարարութիւն, աղաւնին՝ խաղաղութիւն, հայ ժողովուրդի պատմութեան հետ սերտօրէն առնչուող հաւատալիքներ եւ խորհրդանշներ, որոնք դարերով հալածուած ժողովուրդին հոգեկան սփոփանքը եղած են եւ մարմնաւորուած ասեղնագործութեան արուեստին մէջ:

Երկրաչափական ոճով պատկերագրութիւնները կու գան հայկական ճարտարապետական կառոյցներու, խաչքարերու, գերեզմանաքարերու, որմնաքարերու զարդանկարներէն, դարձեալ իրենց զոհուածներուն յիշատակը անմահացնելու գերագոյն ճիգէն մղուած:

Եւ վերջապէս կրօնական բնոյթով պատկերագրութիւններ՝ Քրիստոսի ւնեւման, խաչելութեան, յարութեան, Աստուածածնայ եւ Աւետարանի տեսարաններու նկարազարդեր, յայտնաբերելով ժողովուրդին մեծ սերն ու ակնածանքը եկեղեցիին եւ կրօնքին նկատմամբ:

Մեզի հասած ամենահին հայկական

ասեղնագործ իրերը՝ Անիի մէջ, 1215-1254 թթ. ասեղնագործուած են, «Գրիգոր Լուսաւորիչի խաչվառը» Էջմիածինի վանքին գանձատան մէջ: Խաչվառի Ա. երեսը կը ներկայացնէ Գրիգոր Լուսաւորիչը, որուն երկու կողմերը կանգնած են Տրդատ թագաւորն ու Ս. Յովսիփմէն: Երկրորդ երեսին ասեղնագործուած է գահակալ Քրիստոսը: Մետաքսէ կտորին վրայ բամպակէ եւ մետաքսէ թելերով ստեղծուած այս ասեղնագործութիւնը կը հիացնէ ականատեսը:

ՆԱՅԿԱԿԱՆ ԱՍԵՂՆԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՆՇԱՆՆԵՐԸ ԻԲՐԵԻ ՆԱԽՆԱԴԱՐԵԱՆ ԱՐՁԱԳԱՆՔՆԵՐ

Հայկական բարձրաւանդակէն յայտնաբերուած հարուստ նախնադարեան ժայռապատկերները իրենց մէջ կը պարունակեն հայկական *զարդամոթիֆներու* եւ խորհրդանշաններու բազմաթիւ նախատիպարներ, որոնք ժամանակի ընթացքին ձեւափոխուելով կ'անցնին պրոնզէ դարէն, Հայաստայի եւ Ուրարտուի ժամանակաշրջաններէն կը մտնեն հայկական հելլենիզմի դարաշրջանին մէջ, իրենց զարգացումը կ'ապրին յատկապէս գորգարուեստի, միջնադարեան մանրանկարչութեան, ինչպէս նաեւ ասեղնագործութեան մէջ ու կը հասնին մեզի իբրեւ նախապատմական

շրջանէն հնչող արձագանգներ:

Յիշենք կարգ մը խորհրդանշաններ, որոնք սկզբնական շրջանին պաշտուած են իբրեւ կեանքի աղբիւր եւ ապա ստացած՝ տարբեր բովանդակութիւն եւ իմաստ:

Ա- ԿԵՆԱՑ ԾԱՌԻ ԽՈՐՀՐԴԱՆՇԱՆ

Ի սկզբանէ, երբ նախամարդու բանակաւորութիւնը սկսաւ գործել, ան փնտռեց կեանքի աղբիւրը ու պաշտեց զայն: Հին աշխարհի մէջ, այլ ազգակներու շարքին պաշտուեցաւ նաեւ ԾԱՌ-ը, իբրեւ կեանքի աղբիւր:

Այսպէս հին եգիպտացիները կը պաշտե-

ին թզենին, յոյները՝ ձիթենին, հրեաները՝ խըն-
ձորենին, իսկ հայերը՝ նռնենին:

Յեթանասուրբեան շրջանին, թե՛ իբրեւ երա-
խայրիք, եւ թե՛ իբրեւ Անահիտ դիցուհիին
ստիկները խորհրդանշող կեանքի աղբիւր,
նուառ կ'ընծայուէր մայր աստուածուհիի տա-
ճարին: Զետագային քրիստոնէութեան շրջա-
նին նուառ փոխարէն մինչեւ այսօր Ս. Աստուա-
ծածինի տօնին եկեղեցի կը տարուի խաղողը:

Յայկական ասեղնագործութիւնը, կենաց
ծառերու տարբեր դրսեւորումներու կողքին,
հարուստ է նաեւ նռան եւ յայտկապէս խաղո-
ղի *մոթիֆ*ներով:

Բ-ՉՈՅԳԻ ԽՈՐՀՐԴԱՆՇԱՆ

Նախնադարուն կը հաւատային, թէ կեան-
քը կը ծնի երկինքի եւ երկիրի զուգաւորումով:
Երկինքը կը համարուէր արու, իսկ երկիրը՝ էգ:

Յայ ասեղնագործութեան մէջ, գոյգերը
հանդէս կու գան նաեւ շուրջպարի ընթացքին,
որուն արմատները դարձեալ կ'երթան մինչեւ
նախնադարեան ժայռապատկերներ, ուր կան
ծիսական պարերու իմաստալից նմոյշներ:

Գ-ԱՆՄԱՅՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՆՇԱՆ

Անմահութեան խորհրդանշանի ծննդո-
ցը կը բացատրուի երկու ձեւով: Ըստ
ոմանց, նախամարդը կրակ ստանալու հա-
մար երբ երկու փայտ իրարու կը շփեր, ինք-
նաբերաբար կը կազմուէր խաչ մը: Իսկ այս
խաչը բնականաբար պիտի խորհրդանշէր
կրակը, որ հազարաւոր տարիներ պաշ-
տուած է իբրեւ աստուած: Ժամանակի ըն-
թացքին խաչի չորս թելերը կիսակլոր ձեւ
ստանալով անընդհատ պտտուող անիւի
պատրանքը կը ստեղծեն եւ կու տան յաւի-
տենութեան եւ անմահութեան գաղափա-
րը:

Ըստ ուրիշներու, երկու Տ նշան իրար մէջ
ագուցուելով՝ ստեղծած են Նոյն պտտուող
անիւը, Նոյն իմաստով: Յամաձայն գերմանա-
ցի գորգագետ Վոլգմար Գանցհորնի, Տ նշա-
նը, որ գործածուած է արեւելեան բոլոր տե-
սակի գորգերուն մէջ, ունի քրիստոնէական
ծագում եւ կու գայ հայերէն Տ գիրէն եւ կը նշա-
նակէ Տէր:

Դ-ԱՐԵՒԻ ԽՈՐՀՐԴԱՆՇԱՆ

Յին ժողովուրդներ արեւը պաշտած են իբ-

րեւ գերագոյն աստուած: Արեւի պաշտամուն-
քը մեծ տարածում ունէր նաեւ հայ ժողովուր-
դին մէջ:

Արեւի խորհրդանշանը սկզբնական շրջա-
նին հանդէս կու գայ չորս, եօթը եւ ապա ութը
թելանի ապրիմ-մեռնիմ ծաղիկի տեսքով:

Ութը թելանի արեւի խորհրդանշանը հե-
տագային հանդէս կու գայ իրարու մէջ ագուց-
ուած երկու քառակուսիներու տեսքով: Ի դէպ,
ութը թիւը հայոց հին հաւատքին մէջ համար-
ուած է սուրբ թիւերու շարքին: Ութը կը բաղ-
կանայ երկու չորսերէ: Ըստ կարգ մը մասնա-
գետներու՝ առաջին չորսը կը խորհրդանշէ աշ-
խարհի չորս կողմերը՝ հիւսիս, հարաւ, արե-
ւելք եւ արեւմուտք, իսկ երկրորդ չորսը՝ տիե-
զերքի գլխաւոր չորս տարրերը՝ հող, ջուր, օդ
եւ կրակ: Յամաձայն հին աշխարհի հաւատա-
լիքներուն՝ տիեզերքը կազմուած է այս չորս
նիւթերէն:

Վերոնշեալ խորհրդանշանները իրենց եւութե-
ամբ, բնոյթով եւ ձեւով մաս կազմած են հայ
մշակոյթին եւ անոնց գեղեցիկ եւ տարբեր դըր-
սեւորումներուն կը հանդիպինք հայկական
ասեղնագործութեան մէջ:

Այսպէս, դարերու ընթացքին ասեղնագոր-
ծութիւնը Նոր մղում ստացած է: Իւրաքանչիւր
հայկական աշխարհագրական տարածք կամ
նահանգ ունեցած է այդ շրջանին անուը կրող
իւրօրինակ ասեղնակար կամ հիւսուածք:

Յանրածանօթ ասեղնակարերէն կամ ձե-
ռագործներէն յիշենք.

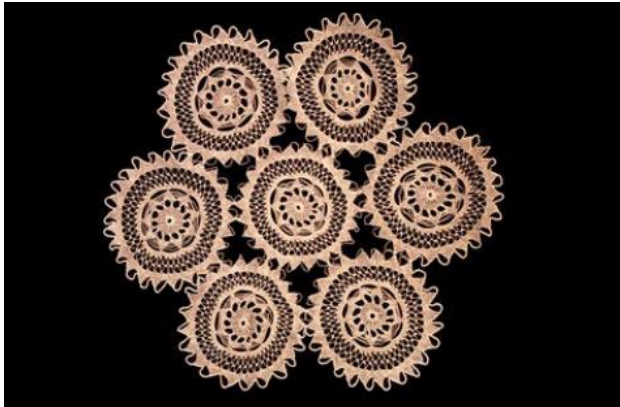
Այնթապի գործ, Մարաշի գործ, Ուրֆայի
գործ, Ասեղնագործ կամ Յայկական Ժանեակ,
Սվազի (Սեբաստիա) գործ, Վանի գործ, Վաս-
պուրականի գործ, Զիլիսի գործ, Մալաթիոյ
գործ, Կեսարիոյ գործ, Տրապիզոնի գործ, Տիգ-
րանակերտի գործ:

ԱՍԵՂՆԱԳՈՐԾ. Ամենադժուար եւ հնա-
գոյն գործերէն մէկն է ասեղնագործը: Միւս ձե-
ռագործներուն նման չունի հիմք մը՝ *քերկահ*,
շրջանակ կամ կտոր, որուն վրայ գծեն եւ աշ-
խատին. հիմքը, ասեղն ու թելն են, եւ՝ բանո-
ղին մատներն ու երեւակայութիւնը: Աշխա-
տողն է, որ մատներուն վրայ ոչինչէն բան մը
պիտի ստեղծէ. այդ ոչինչը ասեղնագործին
հանգոյցն է:

Ասեղնագործը հանգոյցներով իրագործ-

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

ուած շրթաներու, օղակներու, հորիզոնական, ուղղահայեաց թէ շրջանակաւոր, ուստայնանդման գեղեցիկ համադրումն է: Շատ նուրբ, մեծ վարպետութիւն եւ լարուած ուշադրութիւն պահանջող գործ մըն է, որ ընդհանրապէս ճերմակ, *էքրի* կամ *պեժ* գոյներով կ'աշխատուի:

Ասեղնագործի օրինակները առնուած կ'ըլլան արեւի պատկերներէն, օրուան զանազան ժամերուն՝ արշալոյսի եւ արեւամուտի աստիճանական ծագումն ու մայրամուտը օգտագործուած են որպէս նկարչական պատկերներ եւ այդ անուններով ալ ասեղնագործի օրինակները կը կոչուին՝ արեգ, այգ, արփի, արշալոյս, արարատ, կամուրջ, ոլորն, անսիա, առկօրիա, հատիկ, փեթակ, նշիկ, սիւնաշար եռանկիւն, ելակ, շուրջպար եւ այլն:

ՄԱՐԱՉԻ ԳՈՐԾ.՝ Մարաշի գործը զուտ հայկական կար է: Մարաշի կարը երեք տեսակ անուն ունի. առաջին՝ հարթակար, որ Մարաշի ամենահին կարն է, կոթկար, որ կը կոչուի նաեւ Չէթունի կար. այս երկու տեսա-

կի կարերով կ'ասեղնագործեն ծառեր, ծաղիկներ, տերեւներ եւ թռչնազարդեր: Կ'աշխատու-

ուին աւելի հաստ ոլորքով, փափուկ բամպակե թելերով, հետը կը գործածեն նաեւ բուրդ, մետաքս, նոյնիսկ՝ ոսկեթելեր: Այս երկու կարերը, իրենց պարզ ըլլալուն համար, շատ տարածուած են հայաբնակ շրջաններու մէջ: Իսկ հիւսուած կարը երրորդ տեսակն է, որ կը կոչուի նաեւ գաղտնակար. այս մէկը իր ձեւի եզակիութեամբ եւ կարի բարդութեան պատճառով շատ չէ տարածուած: Կարը ամբողջացած՝ ձուկի ողնայարի կը նմանի, օրինակները ընդհանրապէս եռանկիւններ, խաչեր, շրջանակներ եւ քառակուսիներ են եւ աւելի՛ երկրաչափական օրինակներ:

Այս կարը կ'աշխատուի կտաւատ, բուրդ, բամպակ, թաւիշ, մետաքս եւ սաթէն կտորներու վրայ:

Հարթակարի եւ հիւսուած կարի ձեռագործները կը յիշեցնեն հին հայկական քանդակները, խաչքարերը, կովկասեան կամ պարսկական գորգերը:

Մարաշի գործի մէջ ընդհանրապէս գործածուած թելերու գոյները եղած են շատ գօրաւոր ու գոյները՝ վառ:

ԱՅՆԹԱՊԻ ԶԵՆԱԳՈՐԾ.՝ Ճանչցուած է որպէս *ջանջիլի* (որ կը նշանակէ բարակ բամպակե ճերմակ կտոր) կար, իսկ ամերիկացի միսիոնարները զայն անուանած են «հայկական ճերմակ գործ»: Հակառակ այդպէս ճանչցուած ըլլալուն՝ Այնթապի գործը կ'աշխատին նաեւ

զանազան գոյներով՝ կտաւատ, բամպակ, մետաքս կտորներու վրայ: Այնթապի գործին համար *քերկաիդ* անհրաժեշտ է, որովհետեւ կտորը պէտք է լաւ ամրացուած ըլլայ: Կտորէն թելեր կը քաշեն եւ այդ թելերը բաժնելով՝ փեթակի նման կը լեցնեն, երբեմն լման կլոր մըկ-

րատով կը կտրեն կտորէն եւ մէջը ասեղագործի նման կը լեցնեն: Ամենաշատ գործածուած օրինակը եռանկիւնաձեւ 8 գագաթներով աստղերն են:

Այնթապի կարը հարուստ է ասեղի տեսակներով, օրինակ՝ Աննայի օրինակ, ճեմալեան (ճեմել), ոսպի ասեղ եւ այլն: Մինչեւ 80 տեսակի կարեր գոյութիւն ունին:

Այնթապի գործը Այնթապէն դուրս չէ տարածուած, այնպէս՝ ինչպէս Ուրֆայի եւ Մարաշի գործերը: Այնթապի գործը միշտ ալ եղած է այնթապցի օրհորդին կամ կնոջ մասնագիտութիւնը միայն: Անիկա առաջին անգամ մուտք գործած է Հիւսիսային Ամերիկա՝ ամերիկացի միսիոնարներու կողմէ, որոնք հաստատուած էին Այնթապի մէջ:

Այնթապի ձեռագործերը անելի ժողովրդականութիւն գտան եւ անելի տարածուեցան 1915-ի ջարդերէն ետք, երբ արդէն որբանոցներու եւ աշխատանոցներու մէջ սկսան այս արուեստը սորվեցնել հայ որբերուն՝ որպէս ապրուստի միջոց:

Այնթապի գործը բանուած է նաեւ Հնդկաստանի մէջ, յայտնի չէ սակայն, թէ ինչպէ՞ս գուտ հայկական այս ձեռագործը հոն հասած է:

ՈՒՐՖԱՅԻ ԳՈՐԾ. Ուրֆայի գործը նկարչութեան կը նմանի: Աշխատանքը «լիցք» կը կոչուի, եւ իւրաքանչիւր օրինակ՝ ծաղիկ, տերեւ, ճիւղ լեցուելէ ետք կը շրջանակուի ոսկեգոյն թելով կամ բանուած գոյնին անելի մուր երանգովը, որպէսզի օրինակը անելի ցցուն

դառնայ: Ուրֆայի գործը ներկայիս մետաքս կտորի վրայ մետաքս թելով կ'աշխատին: Անցեալին Ուրֆայի ձեռագործի կտորը տունը կը պատրաստէին վուշի թելերով: Գաւառներու

մէջ բանած են կոշտ կտորներու կամ քաթալներու վրայ, շատ բաց կամ մարած գոյներով:

Ուրֆայի գործը եւս, Մարաշինին պէս, ենթարկուած է եղափոխութիւններու այն իմաստով, որ հետզհետեւ ան բանուած է սուրբ կտորի վրայ, առաւելաբար՝ մետաքսի վրայ իսկ գոյները դարձած են քիչ մը անելի վառ, բայց անպայմանօրէն՝ ներդաշնակ:

Ուրֆայի գործը ծանօթ է մէկ իւրայատուկ ասեղով. մեքենայի կարի ոճով, ինչպէս՝ վերադարձ, այս անգամ պարապները լեցնելով ու կրկնուած շատ-շատ խիտ կերպով:

Ուրֆայի գործը, ամբողջացած, կը նմանի գեղանկարչութեան եւ օրինակները ընդհանրապէս ծաղիկներ, տերեւներ եւ թռչնագրեր են:

ՏԻԳՐԱՆԱԿԵՐՏԻ ԳՈՐԾ. Այս եւս լիցքի կար է: Իւրաքանչիւր զարդանկար (ծաղիկ, տերեւ) շատ նրբօրէն կը նախշուի մետաքս թելի գոյնզգոյն երանգներով: Տիգրանակերտը նշանաւոր եղած է խոզակարւծութեամբ:

Տիգրանակերտոցիք իրենց տան մէջ կը բուծանէին խոզակները, կը մանէին մետաքս թելերը, ինչպէս նաեւ կը հիւսէին մետաքս կերպասը:

ՍՎԱԶԻ ԳՈՐԾ. Չուտ հայկական ասեղ է նաեւ Սվազի գործը. այս ձեռագործը կ'աշխատին այնպիսի կերպասի մը վրայ, ուր կարելի ըլլայ ծակտիկները համրել, որովհետեւ գործը յենուած է համրանքի վրայ: Կերպասը կ'ընտրեն ընդհանրապէս կա՛մ ճերմակ, եւ կա՛մ բնական գոյնի երանգաւորումներով. ներկա-

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

յիս *Էթամիհի* վրայ կ'աշխատին գրեթե միշտ վառ ու ցայտուն գոյներով:

Սվազի կարը ամենահետաքրքրականն է. խաչասեղ-լիցք եւ հարթակար: Ոչ միայն կտո-

րին երեսը, այլ նաեւ հակառակ կողմն ալ նոյն նախշը պետք է ըլլայ: Շարունակ պետք է հետեւիլ կտորի թելերու հաշիւին: Այս կարին շուրջ սրճագոյն թելով կ'եզերեն ցցուն տեսք տալու համար: Սվազի գործը ամբողջացած գորգի տեսք ունի:

ՎԱՆԻ ԱՍԵՂՆԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ.- Վանի Ա. կարը կ'աշխատցուի թափանցիկ կտաւի վրայ՝ թելերը հաշուելով: Գործող թելն թեք կը բարձրանայ երեք թել, ապա հորիզոնական երեք թել, շարունակաբար՝ նոյն ձեւով: Գործող թելը սեղմելով՝ կը ստացուի ցանցի նախշ, որուն շուրջ ոսկեթել հարթակարով մը կը գեղեցկանայ զարդանկարը:

Վանի Բ. կարը շղթայակարն է, ուր շատ խիտ շարքերով կը ծածկեն զարդանկարները: Ընդհանրապէս կ'աշխատցուի գոյնզգոյն մետաքս թելով:

ՎԱՍՊՈՐԱՎԱՆԻ ԳՈՐԾ.- Վասպուրականի կարին համար կը գործածուի կոշտ կտաւի գունաւոր թել: Կը բանուի թեք ուղղութեամբ յաջորդաբար: Ընդհանրապէս այս կարը ունի երկրաչափական հնագոյն զարդանկարներ:

ՔԻԼԻՍԻ ԳՈՐԾ.- Այս կարին համար կ'ընտրուին երկու տարբեր գոյնի կտորներ: Առաջինին վրայ կը գծուին նախասիրած զարդեր, մկրատով ճեղքեր կը յառաջացնեն ըստ այդ գիծերուն եւ կը տեղադրեն երկրորդ կտորին վրայ, կտրուած գիծերը կը բանան, կես

սմ. կը ծալեն եւ կ'ամրացնեն տակի կտորին վրայ կողքակարով: Կը ստեղծուի կտրովի զարդանկար:

ՄԱԼԱԹԻՈՅ ԳՈՐԾ.- Այս մէկը համրովի լիցքի գործ է, որ կ'աշխատցուի ցանցի վրայ: Յանցը պատրաստելու համար գործող թելը իւրայատուկ մետաղէ գործիքի օժանդակութեամբ կը յառաջացնէ հանգոյցներու ցանց, որուն վրայ կը բանուի պահանջուած զարդանկարը:

ԿԵՍԱՐԻՈՅ ԳՈՐԾ.- Այս կարը շատ նուրբ է: Թափանցիկ կտորի վրայ ոսկեայ եւ մետաքսեայ թելերով այնպէս խիստ կ'աշխատին թեք հարթակարը, որ կը թուի, թէ գործուածը կերպաս է: Մետաղեայ կամ ոսկեթել ժապաւենը, պատելով նաշխին շուրջը, կը ցուացնէ եւ կը գեղեցկացնէ զարդանկարը: Ոսկեթել երիզ ասեղնագործը աւելի կը հարստացնէ ձեռագործը:

ՏՐԱՊԻՉՈՆԻ ԳՈՐԾ.- Իսկական արուեստի գործ է: Նախապէս կտորի վրայ գծուած զարդանկարները նախշելու համար ոսկեթել մետաղի եւ հաստ մետաքսաթելի ժապաւեններ կ'օգտագործուին եւ կ'ամրացուին կտորին վրայ կողքակարով:

Ասեղնագործութիւնը այսօր ալ կը հրապուրէ հայ կիները: Սերունդներ կու գան հաղորդուելու իրենց անցեալի մասունքներուն հետ եւ սքանչանալու անոնցմով, գիտակցելու հայ մշակոյթի ունեցած հարստութեան եւ ճանչնալու իրենց ժողովուրդին փառահեղ պատմութիւնը:

*Աշխատասիրեց
Սեւան Ազարիկեան-
Պարմաքսզեան*

ԱՄԱՆՈՐԵԱՆ ԽՈՀԱՆՈՅ

Թերեզ Փանուրեան

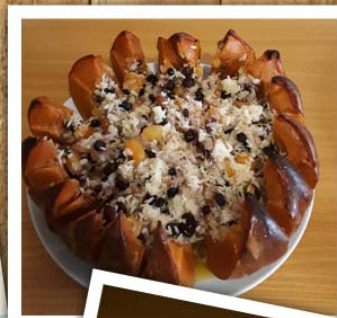
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՄԱՆԴԱԿԱՆ ՂՓԱՄԱՅ

Բաղադրություն

- 1 հատ փոքր դդում
- 2 գալաթ երկար բրինձ + 3 գալաթ ջուր
- 1 գալաթ մանրուած ծիրանի չիր
- 1 գալաթ մանրուած սալորի չիր
- 1 հատ շերտուած կանաչ թթու խնձոր

(ըստ փափաքի)

- 1/2 գալաթ առանց կուտի չամիչ
- 100 կրամ տապկուած նուշ
- 100 կրամ տապկուած պիստակ
- 100 կրամ տապկուած կաղին կամ քա-
ծօ (պալատուր)
- 100 կրամ հալած կարագ
- 1 գալաթ մեղր

Պատրաստություն

Դդումին վերի բաժինէն սուր դանակով կափարիչ մը բանալ՝ աստղաձեւ կամ կլոր, ապա մէջի կուտերը դգալով մաքրել, դդումը լուալ եւ ցամքեցնել:
Դդումին ներքին պատերը կարագով եւ մեղրով ծեփել:
Բրինձը լուալ եւ եփել 3 գալաթ ջուրով, աղը աւելցնելէ ետք: Եփած բրինձը ձգել որ պաղի:

Պաղած բրինձը պարպել խորունկ ամանի մը մէջ, վրան աւելցնել ծիրանի եւ սա-
լորի չիրը, չամիչը, խնձորը, պիստակը, նուշը, կաղինը, 2-3 ճաշի դգալ մեղրը, կարա-
գը ապա կասիան ցանելով բոլորը միասին խառնել:
Այս համեղ միջուկը լեցնել դդումին մէջ, երեսն ալ 2-3 ճաշի դգալ մեղր եւ 2-3 ճաշի
դգալ կարագ տարածել ու կափարիչը գոցել, դդումին դուրսի մասն ալ իւղով կամ
կարագով ծեփել եւ ափսէի մը մէջ փոխադրելով եփել:

Ծանօթ.-

Եփած ըլլալը գիտնալու համար ցպիկ մը մխրճել անոր մէջ:

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

ՖԻԼԵԻ ՓԱԹՈՅԹ

Բաղադրություն

- 1 քիլո կոկոս ֆիլե միս
- 1/2 քիլո ծեծուած սեւ միս
- 1 գաւաթ Յալէպի պիստակ
- 1 գաւաթ բացախ
- 2 ճաշի դգալ լոլիկի խիւս
- աղ - սեւ պղպեղ - համեմ - դափնիի տերեւ
- 4-5 պճեղ սխտոր

Պատրաստություն

Ֆիլե միսը յատուկ մուրճով տափակցնել, ստանալու համար ուղղանկիւնաձեւ խոշոր կտոր մը: Կրան ցանել աղ եւ սեւ պղպեղ:

Սեւ միսը շաղել համեմներով եւ պիստակով:

Շաղուած միսը տարածել բացուած ֆիլե միսին վրայ:

Ոլորել, ապա թելով կապել եւ տապկել ձեթին մէջ, մինչեւ որ բոլոր կողմերը կարմրին:

Տապկուած միսը փոխադրել ճնշեփի մէջ, վրան աւելցնել երեսը ծածկելու չափ ջուր, քացախը, լոլիկի խիւսը, սխտորը, դափնիի տերեւը, աղը, համեմները, եւ եփել շուրջ 1 ժամ տեւողութեամբ:

Եփած միսը հանել ջուրէն, մէկ օր պահել սառնարան ապա շերտել եւ շարել *փայլեքսի* մէջ, վրան աւելցնել մսահիւթը, *ալամիսիոմ ֆոլլով* ծածկել եւ եփել փուռին մէջ՝ մինչեւ միսը եփի:

Հիւրասիրել բրինձ փիլաւով եւ *տոթեղ* անաւազեղէնով:

**ՔՆՔՈՅՇ
ԿԱՐԿԱՆԴԱԿ**

Բաղադրութիւն

- 5 հաւկիթ
- 2 թէյի դգալ վանիլ
- 1 գաւաթ ձէթ
- 1 գաւաթ արքայախնձորի (անանաս) հիւթ
- 2 գաւաթ շաքար
- 3 գաւաթ ալիւր
- 2 թէյի դգալ B.P.
- 1 թէյի դգալ կիտրոնի հիւթ

Ծեփուկը (Քրեման)

- 3 գաւաթ կաթ
- 1,5 գաւաթ շաքար
- 6 ճաշի դգալ ալիւր
- Կես ծրար կարագ
- 1 ծրար վանել եւ կիտրոնի քերթուկ
- 1 գաւաթ հնդկընկոյզ
- 1 գաւաթ նուշի կամ կաղիկի փշրանք

Պատրաստութիւն

Հաւկիթները հարել, աւելցնել վանիլը, շաքարը, արքայախնձորի (անանասի) հիւթը, ձէթը, կիտրոնի ջուրը, ետքը ալիւրը եւ B.P.-ը:

Այս լուծոյթը պարպել իւղով պատուած եւ ալիւր ցանուած ափսեի մէջ եւ եփել փուռին մէջ, եփելէ ետք ձգել որ պաղի:

Պաղած կարկանդակը գաւաթով կամ օղակածել կաղապարով կտրել, ապա մէջտեղէն կիսել, եւ շուրջի աւելցած մասերը փշրել եւ գետեղել խորունկ ամանի մը մէջ, վրան աւելցնել հնդկընկոյզը եւ նուշի փշրանքը ու ձգել մէկ կողմ:

Ծեփուկի (Քրեմայի) պատրաստութիւն

Պաղ կաթին վրայ աւելցնել շաքարը, ալիւրը, կրակին վրայ դնել, անդադար խառնելով եփել մինչեւ որ թանձրանայ: Կրակը մարել, աւելցնել կիտրոնի քերթուկը, վանիլը, կարագը: Այս ծեփուկով միացնել կլորածել կտրուած կարկանդակները, ծեփել շուրջը եւ երեսը, ետքը թաթխել հնդկընկոյզով պատրաստուած խառնուրդին:

Ծանօթ.-

Տօնական օրերուն կրնաք հնդկընկոյզը գունաւորել ուտեստեղէնի յատուկ ներկով:

ԻՆՉՊԷՄ ԴԻՄԱԲՈՐԵԼ 2019՝ ԴԵՂԻՆ ԽՈԶԻ ՏԱՐԻՆ

Խոզը չինական կենդանակերպին տաս- ներորդ նշանն է:

2019-ին խորհրդանիշը դեղին խոզն է: Ինչպես կ'ըսեն. «Երկիրը դեղին գգեստ պիտի հագուի»:

Իսկ ինչպե՞ս պատրաստուիլ այս տար-

ուան: Այս հարցումները շատերը կը հետաքրք- րեն. ի վերջոյ բոլորս ալ կը փափաքինք, որ յառաջիկայ 12 ամիսները յաջող եւ հաճելի ըլ- լան:

Խոզերու կամ վարազներու առանձնա- յատկութիւնն է՝ քաջութիւնը, ազնուութիւնը, համբերութիւնը, յարգանքը ինչպէս նա- եւ արդարութիւնը եւ եռանդը: Այս կենդանա- կերպին պատկանող անձինք կ'առանձնանան ոչ եսասեր ըլլալու յատկութեամբ, առատա- ձեռնութեամբ, հպարտութեամբ եւ հանդուր- ժողութեամբ: Խոզերը լաւատես են, ան- կեղծօրէն կը հաւատան մարդկութեան կա- տարելութեան: Միամիտ կ'երեւին, բայց միայն

առաջին հայեացքով այդ տպաւորութիւնը կըր- նաք ունենալ անոնց մասին: Անոնք խելացի ու սրամիտ են:

Ընկերասեր, բարի մարդիկ են: Յետաքրք- րական է անոնց աշխատիլը: Խոզերը ունին սուր միտք, լաւ հիւմոր: Անոնք չափա- գանց բարի են իրենց ընտանիքին նկատ- մամբ:

Խոզին մանկութիւնը կ'ըլլայ հանգիստ եւ խաղաղ, պատանութիւնը ծանրաբեռնուած կ'ըլլայ յուզական դժուարութիւններով, իսկ հասունութիւնը՝ ընտանեկան հարցերով, փո- խարէնը, սակայն, ծերութիւնը կ'ըլլայ հան- գիստ ու խաղաղ: Դիւրավ կը խաբուին, քանի որ անոնք ամէն բանի մէջ լաւը կը տես- նեն: Կին խոզերը բնոյթով վստահելի են, բայց

շատ պահանջկոտ են եւ խանդոտ, իսկ իրենց զգացական կեանքին մեջ՝ շատ եսասեր: Անոնք բաւարարուած ու երջանիկ են իրենց փոխյարաբերութիւններուն մէջ: Մեծ յոյսով կը նային կեանքին, հանգիստ եւ լաւատես են:

ՃԱԿԱՏԱԳԻՐԸ՝ ՅԱԶՈՂՈՒԹԻՒՆ

Անոնք ծնած են յաջող աստղի տակ, ինքնավստահ չեն ընդհանրապէս:

ՆԻԹԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ

Անոնք կրնան շատ հարուստ ըլլալ եւ իրենց հարստութեամբ շրջապատին ալ ուրախութիւն պատճառել:

ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Անոնք կը սիրեն մարդկութիւնը, պատրաստ են իւրաքանչիւր աշխատանքի, որ առնչուած է մարդկութեան ծառայելու իրենց փափաքին: Բարեխիղճ եւ աշխատասեր են:

ՍԵՐ

Խոզերը շատ զգացական են: Անոնք անտարբեր չեն հակառակ սեռին նկատմամբ ու քանի որ ծնած են երջանիկ աստղի տակ, կա-

րելիութիւն ունին գտնելու իրենց իսկական սերը եւ նուիրուելու սիրած անձին:

ԱՌՈՂՋՈՒԹԻՒՆ

Անոնք կայուն առողջութիւն ունին, բայց պէտք է զգուշանան գիրութենէ:

Խոզերը կը սիրեն համեղ ուտելիքներ եւ երբեմն չեն կրնար զսպել իրենց ախորժակը:

ԻՆՉՊԷՍ ԶԱՐԴԱՐԵԼ ՏՈՒՆԸ

Դեղին վարագը կը սիրէ շքեղութիւնը, հետեւաբար նախընտրելի պիտի ըլլայ ոսկեգոյն գնդակներով զարդարել տօնածառը, ընտրել միայն որակաւոր եւ գեղեցիկ զարդարանք: Կարելի է սենեակը զարդարել խոզի կերպարը պատկերող արձանիկներով:

ԻՆՉ ՀԱԳՈՒՍՏ ՀԱԳՆԻԼ

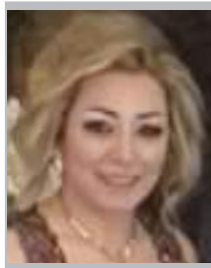
Վարագներուն հաճելի թուելու համար ընտրեցէք դեղին հագուստներ, կրնաք նախապատուութիւնը տալ ոսկեգոյն, սրճագոյն կամ մոխրագոյն հագուստներուն: Խոզերուն

համար ընդունելի է նաեւ արծաթագոյնը կամ շաքարագոյնը: Թոյլ հիւսուածքով զագակները եւ կարճ շրջագգեստները նախընտրելի են: Ընտրեցէ՛ք ադամանդեայ զարդեղէն եւ անշուշտ, ըստ յարմարութեան, ոսկեայ կամ ոսկեգոյն օրինակներ: Վարագը ճոխութիւնը կը սիրէ:

ԻՆՉ ՊԷՏՔ Ե ՊԱՏՐԱՍՏԵԼ

Սեղանին վրայ պէտք է տեղադրել սունկ եւ նարինջ: Կրնաք սունկով եւ ընկոյզով խորտիկներ պատրաստել: Խոզուկը շատ կը սիրէ կորեկը: Կարելի է կորեկով աղցան պատրաստել, որուն աւելցնել հաւու խաշուած միս, խընձոր, պանիր, թթուաշ, սերուցք, կիտրոնի հիւր եւ մեղր, զոր խոզը շատ կը սիրէ:

Սոնա Տէր Պողոսեան-Տարաքճեան

Ի՞ՆՉ ԿԸ ԽՈՍՏԱՆԱՆ 2019-ի ԱՍՏՂԵՐԸ

Խոյ

Տունն ու ընտանիքն խոյերուն համար առաջնահերթություն կը կազմեն: Որքան ուժեղ ըլլան ընտանեկան յարաբերութիւնները, այնքան աւելի յաջող կ'ըլլայ Խոզի տարին յարաբերութիւններու եւ աշխատանքին առումով:

Խոյերուն համար շատ բարենպաստ տարի պիտի ըլլայ, եթէ երեխայ կը փափաքիք ունենալ, խոզի տարին կը համարուի յաջող տարի: Խոյերը կեանքի բոլոր բնագաւառներուն մէջ յաղթանակներ կ'արձանագրեն: Գարնան շարք մը ծանօթութիւններ կը սպասեն ձեզի, ուշադիր եղէք ձեր կեանքը մուտք գործած մարդոցմէ, անոնցմէ մէկը ձեր կեանքի 2-րդ կէտը պիտի ըլլայ: Եթէ ամուսնացած էք, ձեր ընտանիքին հետ յարաբերութիւնները ար աւելի պիտի բարելաւուին: Հաւանական է նաեւ, որ ձեր բնակարանը փոխէք:

Առողջական լուրջ հարցեր պիտի չունենաք այս տարի, քանի որ դրական մթնոլորտի մէջ պիտի ընթանայ տարին, իսկ դուք հոգատար ձեռքերու խնամքին պիտի արժանանաք:

Յուլ

Յուլերը 2019-ին կը վստահին իրենց գիտելիքներուն ու գործնական հմտութիւններուն:

Յաջողութեան ճամբան շարունակեցէք արդիական միջոցներէն օգտուելով, տարբեր մարդոց հետ հաղորդակցելով, գործնական լուծումներ գտնելով ձեր հարցերուն:

Շատ աշխուժ ու իրադարձութիւններով լեցուն տարի մը կը սպասէ ձեզի: Եթէ ամուրի էք, անպայման պիտի հանդիպիք ձեր կեանքի ընկերոջ, իսկ եթէ ամուսնացած էք, ժամանակն է զաւակներու մասին մտածելու:

Սիրային գետնի վրայ ջերմ ու մշտական յարաբերութիւնները իւրայատուկ փայլք եւ աշխուժութիւն պիտի պարգևեն ձեզի: Ձեր առողջութիւնը, համեմատաբար նախորդ տարուան, շատ լաւ պիտի ըլլայ:

Երկուորեակ

Երկուորեակները կ'ապաւինին իրենց անձնական ուժին եւ կարելիութիւններուն: Աստղերը Երկուորեակներուն լուրջ փոփոխութիւններ կը խոստանան:

Եթէ ամուրի էք, այս տարի ոչ միայն կը հանդիպիք ձեր կեանքի ընկերոջ, այլեւ կ'ամուսնանաք: Այս տարի մեծածախս տարի է, բայց ձեր աշխատանքով վաստկած գումարը բաւարար պիտի ըլլայ հոգալու ձեր բոլոր պէտքերը: Այնուամենայնիւ մի' մսխէք ձեր ճակտի քրտիկներով ձեռք բերած գումարը: Ձեր

առողջութեան ուշադիր եղէք, որքէն անհանգըստութեան պարագային դիմեցէք բժիշկի:

Խեցգետին

Խեցգետինները յաճախ փոփոխութիւններու դէմ յանդիման կը գտնուին, յատկապէս անձնական կեանքի մէջ, այսպիսով ձեր անհատականութիւնը աւելի կը զօրանայ:

«Կեանքը կ'ընթանայ». այս է այս տարուան ձեր կարգախօսը: Աշխատանքային բազմապիսի կարելիութիւններ կը բացուին ձեր դիմաց, որքէն առիթ մի՛ կորսնցնէք: Միայն Խեցգետինները երկրպագուներու պակաս չեն զգար, բայց ընտրութեան պարագային երկմտանքի կը մատնուին:

Առողջական գետնի վրայ որոշ բարդութիւններ կրնան յառաջանալ տարուան երկրորդ կիսուն, սակայն մշտական ուշադրութեամբ ու մարզանքով կարելի է հեռու պահել հիւանդութիւնները:

Առիւծ

Առիւծներուն համար այս տարի նախորդ տարիներու աշխատանքին արդիւնքը քաղելու տարի է: Աւելին, իմաստութեան եւ հոգեւոր աճի տարի: Սակայն, միեւնոյն ժամանակ, առիւծները կրնան ազդուիլ հասարակութեան կարծիքէն, ըսի-ըսաներէն:

Առիւծներու կեանքին մէջ դրական փոփոխութիւններ կ'ակնկալուին: Եթէ մինչ այդ ձեր կեանքի ընթացքին բարդ շրջան մը յառաջանայ, համբերատար եղէք եւ ամէն ինչ պիտի փոխուի: Յատկապէս նկատելի փոփոխութիւններ կը սպասուին ձեր անձնական կեանքին մէջ:

Սիրոյ եւ առողջութեան տարի է: Մի տատամսիք ձեր սերը արտայայտելու: Կեանքը կարճ է, իսկ ճշմարիտ սիրոյն հանդիպիլը՝ դժուար:

Կոյս

Կոյսներուն համար առաջնակարգ տեղ կը գրաւեն ինքնագարգացումը եւ անհատականութեան հզօրացումը: Միեւնոյն ժամանակ, դուք պետք է դառնաք խումբի մը կամ կազմակերպութեան մը անբաժանելի մասը, փո-

փոխութիւններ եւ նոր գաղափարներ առաջարկելու կարելիութիւններ ունիք: Նոր միտքերէ չէք վախնար, որուն համար ալ նախաձեռնող էք ու յաջողակ:

Յաջողութեան եւ ձիրքերու բացայայտումի տարի է: Մինչեւ հիմա առիթ չէր ընծայուած ձեզի, սակայն այս տարի ժամանակը եկած է, որ ձեր կատարած աշխատանքը ըստ արժանւոյն վարձատրուի: Ձեր անձնական կեանքին մէջ լուրջ փոփոխութիւններ մի՛ ակնկալէք:

Կշիռք

Կշիռքներուն համար աշխատանքային յառաջընթացի, տան ու ընտանիքի հարցերը դիմակայելու տարի է: Կշիռքները պետք է ճիշդ մարդոց հետ աշխատին ու յարաբերին, որպէսզի հասարակութեան եւ աշխատանքի մէջ կայունութիւն ունենան: Միեւնոյն ժամանակ, մեծ ուշադրութիւն պետք է դարձնեն իրենց տան ու ընտանիքին, նաեւ անձնական գործերուն:

Ձեր անձնական եւ գործնական կեանքին մէջ սպասեցէք լաւ փոփոխութիւններու: Շարք մը գործնական յաջող առաջարկներ պիտի ստանաք: Հաւանական է, որ անշարժ գոյքի հետ կապուած հարցեր ունենաք՝ տեղափոխութիւն, վերանորոգում:

Սիրոյ եւ առողջութեան առումով նոր տարին դրական անակնկալներ պիտի մատուցէ ձեզի: Սիրային կուտակուած հարցերը պիտի լուծուին:

Կարիճ

Կարիճները նորովի իմաստութեամբ կը նային կեանքին: Այդ մէկը տեղի կ'ունենայ ճամբորդութեամբ, նոր գիտելիքներու ձեռքբերումով, մտաւորականներու հետ հաղորդակցելով, տարբեր կրօնքներու եւ գիտութիւններու ուսումնասիրութեամբ:

Կարիճներուն համար 2019-ը բացառապէս յաջողութիւններու տարի պիտի ըլլայ: Դուք նախ նիւթական անկախութիւն ձեռք պիտի բերէք, յաջողութիւններ պիտի արձանագրէք ուսման եւ աշխատանքի ոլորտներուն մէջ:

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

Իսկ անձնական կեանքի մասին ավելորդ է խօսիլ՝ այսպիսի յիշարժան տարուան շատ քիչ կը հանդիպիք: Օգտուեցե՛ք առիթն:

Աղեղնաւոր

Աղեղնաւորները կրնան իրենց շրջապատէն նոր առաջարկ ստանալ: Շրջապատին հանդէպ ձեր վերաբերմունքը պիտի փոխուի: Ձեր ուժը սպառելու վտանգին տակ կրնաք յայտնուիլ: Այդ մէկը կանխելու համար 2019-ի աստղը խորհուրդ կու տայ ձեզի որոշ նպատակներ ճշդել, եւ ձեր կեանքը չփոխել այլոց համար:

Առողջական գետնի վրայ լուրջ հարց չէք ունենար: Եթէ ամուսնացած էք, բարեկրպաստ տարի է գաւակներ ունենալու համար: Իսկ եթէ ամուրի էք, անպայման պիտի հանդիպիք ձեր 2-րդ կեսին: Չեն բացառուիր նաեւ ճամբորդութիւններն ու շրջագայութիւնները:

Այծեղջիւր

Այծեղջիւրները 2019 թուականին պիտի ապրին այնպիսի փորձառութիւններ, որոնք պիտի ստիպեն փոխել մարդոց վերաբերմունքը իրենց հանդէպ: 2019-ին անոնք պիտի հանդիպին իրենց կեսին կամ ամուսնանան: Այծեղջիւրները կը սորվին լսել ուրիշներուն կարծիքը, գիշիլ եւ դրական յարաբերութիւններ մշակել: Այծեղջիւրները կը սորվին ընկերային դառնալ իրենց յարաբերութիւններուն միջոցով:

Այս տարի կարելի է ըսել ճակատագրական տարի մը պիտի ըլլայ ձեզի համար: Ճակատագրական բառին տակ միայն դրական փոփոխութիւններ պիտի տեսնէք: Ձեզի կը սպասեն նոր ծանօթութիւններ, ամուսնութիւն, ուրախ առիթներ: Ամբողջ տարին

բարձր տրամադրութեամբ պիտի անցընէք, իսկ ամառը՝ ճամբորդութիւն մը պիտի ունենաք դէպի տաք երկիր մը:

Ջրիս

Ջրիսները այս տարի պիտի կարենան հոգեկան խաղաղութիւն ապրիլ: Եթէ ձեր նպատակը մարդոց ծառայել ու բարի համբաւ ձեռք բերել է, դուք պիտի յաջողիք իրականացնել զայն: Ձեր ստեղծագործական աշխատանքը թափ պիտի առնէ:

Նիւթական որոշակի դժուարութիւններ կը սպասուին, բայց երբեք մի՛ մտահոգուիք, քանի որ դուք կրնաք այդ հարցերը շրջանցել: Սորվեցէք լսել ոչ միայն ձեր սրտին ձայնը, այլ՝ բարեկամներու խորհուրդները:

Ձուկ

Ձուկերուն կեանքին մէջ այս տարի պիտի յայտնուի իսկական սէրը: Ոմանք զբաղած պիտի ըլլան նաեւ իրենց սեփական մանուկներով: Ձուկերուն խորհուրդ կը տրուի յառաջ ընթանալ եւ անտեսել անցեալի անյաջողութիւնները: Ձեր բոլոր փափաքները կ'իրականանան:

Չեսուեցէք ձեր առողջութեան: Թեթեւակի անհանգստութեան պարագային դիմեցէք բժիշկին խորհուրդին: Ընկերային միջավայրին մէջ կ'ակնկալուի փոփոխութիւն, որ միայն դրական լիցքեր պիտի հաղորդէ:

Առողջական ձեր հարցերուն լուծումը յաճախ կը ձգձգէք, ինչ որ պատճառ կրնայ հանդիսանալ բարդութիւններու: Ուշադիր եղէք յատկապէս տարուան առաջին ամսուան ընթացքին: Տոնական օրերուն չափաւորութիւնը պահպանեցէք թէ՛ ուտելիքի եւ թէ՛ ոգելից ըմպելիներու օգտագործման պարագային:

Մ Տ Ա Մ Ա Բ Ջ Ա Ն Ք

Պատրաստեց Մարինա Զիլբրոշեան-Պողիկեան

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

Յորիգոնական

- 1- Գիւղ Արեւմտեան Հայաստանի Ուրֆայի Նահանգին մէջ:
- 2- Երկրի մը անունին յայտարարումը:
- 4- Հիւսուածք, որ պսակուողներուն գլխուն կը դնեն:
- 5- Յուսակտուր:
- 6- Հայկական տոմարի առաջին ամիսը:
- 7- Աջք: Տարածքի միաւոր: Թատերական ներկայացումի դադար: Հակառակ՝ Եական բայ: Հայկական լեռնաշխարհի գետերէն:
- 8- Աղէկ: Աստուածայայտնութեան տօնին արտասանուող արտայայտութիւն:
- 9- Իշխանաւորի տիտղոս: Հակառակ՝ գիւղ Արեւելեան Հայաստանի Կարսի գաւառին մէջ: Արժէք:
- 10- Իգական անուն: Մեծ տօնի նախորդ օրուան հանդիսութիւն:
- 11- Իրերայաջորդ տառեր: Հակառակ՝ իմացիր: Անվերջնատառ՝ անգոր: Տառի մը անունը:
- 12- Հակառակ՝ Հայաստանի մէջ Քրիստոնէութիւնը պետական կրօնք դառնալու թուականը: Հակառակ՝ ծանրութիւն: 2060:
- 13- Հակառակ՝ տառի մը անունը: Սրունքի հաստ մասը: Ձայնանիշ:
- 14- 1897-ին տեղի ունեցած Խանասորի արշաւանքին յիսնապետը:
- 15- Յիսուսի ծնունդը ներկայացնող յուշապատկեր: Առաջին կիներ:
- 16- Սնտուկ: Կիսատ:
- 17- Ձայնանիշ:
- 18- Սպարտակ Ղարաբաղցեանի հրատարակած վերջին գիրքը, որուն գինեծօնը կատարուեցաւ Հալէպի մէջ Համազգայինի Ս. Շրջ. Վարչութեան կազմակերպութեամբ:
- 19- Հաշուետախտակ: Կոմիտասի երգերէն:
- 20- Հակառակ՝ տարի: 604:
- 21- Յետոյ: Փոքրացնող մասնիկ:

Ուղղահայեաց

- 22- Եւս:
- 23- Հակառակ՝ ոչ հասուն:
- 24- Հակառակ՝ կերպաս:
- 17- Հակառակ՝ լերան անարեւ կողմը:
- 25- Ռամկօրէն՝ այր:
- 15- Եւս: Հակառակ՝ երգ:
- 26- 5080: Հակառակ՝ ջրհեղեղէն փրկուած արդար Նահապետ: Հակառակ՝ երկբարբառ:
- 6- Ժամանեցիր: Բայց: Հակառակ՝ հարցական դերանուն:
- 5- Պէրանք: Առանձին: Անձնական դերանուն:
- 4- Հնարքներ գիտցող: Կամաւոր անօթութիւն: Հակառակ՝ արական կրճատուած անուն:
- 2- Նաւերով պատերազմ: Անսա՛: Փոքրացնող մասնիկ:
- 27- Յուցական դերանուն: Ստեղծել: Հակառակ՝ 1020: Հակառակ՝ 604: Իրերայաջորդ տառեր:

ՄԱՐԶԱԿԱՆ

ՄԱՐԶԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔ 2018

ՏԵՂԱԿԱՆ

«ՃԷՅՇ» ՖՈՒԹՊՈՒԼԻ ԽՈՒՄԲԸ ՍՈՒՐԻՈՅ ԱՌՈՅԵԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

Սուրիոյ ֆութպոլի 2017- 2018 տարեշրջանի ախոյեանութեան մրցումներուն աւարտին, Դամասկոսի «ՃԷՅՇ» խումբը չորրորդ անգամ ըլլալով տիրացաւ Սուրիոյ ախոյեանութեան: Մրցաշարքի աւարտին, «ՃԷՅՇ» եւ «Իթթիհատ» խումբ-

բերը ապահովեցին 56 կէտ, սակայն զոյգ խումբերուն միջեւ տեղի ունեցած մրցումներուն արդիւնքը ի նպաստ «ՃԷՅՇ»ին ըլլալուն համար, ախոյեանութեան տիտղոսը վերապահուեցաւ Դամասկոսի բանակի խումբին: Դամասկոսի «Ուահտէ»ն յայտնուեցաւ երրորդ դիրքի վրայ, իսկ Լաթաքիոյ «Թըշրին»ը եզրափակեց առաջին քառեակը: «ՃԷՅՇ» խումբը յաջողեցաւ ձեռք ձգել նաեւ Սուրիական Արաբական Հանրապետութեան Նախագահին բաժակը, աւարտական մրցումին 2 - 0 արդիւնքով պարտութեան մատնելով Դամասկոսի ոստիկանական խումբը:

«ՃԷՅՇ»՝ ՍՈՒՐԻՈՅ ՊԱՍԵԹԻ ԱՌՈՅԵԱՆ

2017-2018 տարեշրջանի Սուրիոյ պասքեթի ախոյեանութեան մրցումները իրայտուկ էին: Քաղաքներու մակարդակով մրցաշարք մը տեղի ունեցաւ, որուն աւարտին Հալէպէն «Իթթիհատ», «Ճալաա», «Հուրիէ» եւ ՀՄԸՄ, Դամասկոսէն «Ուահտէ», «ՃԷՅՇ», «Սաուրա» եւ «Նասր» խումբերը, ինչպէս նաեւ «Քարամէ»ն եւ «Սահէլ»ը մասնակցեցան Դամասկոսի աւարտական

տասնեակի մրցաշարքին, որուն աւարտին «ՃԷՅՇ», «Իթթիհատ», «Ուահտէ» եւ «ՀՄԸՄ» խումբերը հասան աւարտական քառեակ: Չորս խումբերը երթունդարձի փուլերու մրցումները յաջողութեամբ աւարտեցին, սակայն Սուրիոյ պասքեթի ախոյեանութիւնը «ՃԷՅՇ»ին բաժին ինկաւ, անոր յաջորդեց «Իթթիհատ»ը: ՀՄԸՄ-ի տղոց խումբը չորրորդ դիրքը գրաւեց:

ՀԵԸ-Ի ՊԱՍԵԹԻ ԱՂԶԿԱՆՑ ՊԱՏԱՆԵԿԱՆ ԽՈՒՄԲԸ ՍՈՒՐԻՈՅ ԱՌՈՅԵԱՆ

Թէեւ ՀԵԸ-ի պասքեթի աղջկանց առաջին խումբը այդքան գոհացուցիչ արդիւնքի չհասաւ տարուան մրցումներուն ընթացքին, սակայն պա-

տանեկան աղջկանց խումբը յաջողեցաւ տիրանալ Սուրիոյ ախոյեանութեան, ինչպէս նաեւ Հանրապետութեան Նախագահի բաժակին: Լաթաքիոյ մէջ տեղի ունեցած Հանրապետութեան Նախագահի մրցաշարքին ՀԵԸ-ի աղջիկները յաջողեցան յաղթական աւարտել բոլոր մրցումները եւ հասան աւարտականի, ուր դարձեալ կրցան պարտութեան մատնել մրցակից «Թատամոն»ը 48 / 45 արդիւնքով: Սուրիոյ ախոյեանութեան մրցումներուն, ՀԵԸ-ի կազմը դարձեալ լաւագոյնը հանդիսացաւ եւ իր բոլոր մրցումները յաղթական աւարտելով, պատմութեան մէջ առաջին անգամ ըլլալով յաջողեցաւ ձեռք ձգել ախոյեանութեան տիտղոսը:

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ

ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՀՄԸՄ-Ի ՊԱՍԵԹԻ ԽՈՒՄԲԸ ԱՐԺԱՆԱՅԱՒ ԲԱԶՄԱԹԻ ՏԻՏՂՈՍՆԵՐՈՒ

2017 - 2018 տարեշրջանը Լիբանանի ՀՄԸՄ-ի պասքեթի խումբերուն համար յաջողութիւններով բեղուն տարեշրջան մը եղաւ: Պասքեթի տղոց խումբը յաջողեցաւ տիրանալ երեք բաժակներու:

խումբը ունեցավ ուժեղ մրցակից մը՝ տարիներու ախոյեան «Ռիատ»ը, բայց կազմին կորովը, ինչպես նաև պատասխանատու կազմին հսկայ աշխատանքը խումբը առաջնորդեցին Լիբանանի

գոյգ յաղթանակներու տիրացումին, երկիրի ախոյեանութեան եւ նախագահի բաժակներուն: Տղոց խումբը նաեւ առաջին անգամ ըլլալով իր մասնակցութիւնը բերաւ արաբ երկիրներու ախոյեանական մրցումին եւ յաջողեցաւ տիրանալ ախոյեանութեան: Լիբանանի Անթիլիասի աղջկանց պասքէթի խումբի մրցումներն ալ յաջողութեամբ պսակուեցան: Կազմը մէկ տարեշրջանի մէջ տիրացաւ Լիբանանի ախոյեանութեան եւ Սուբրի բաժակին, ինչպէս նաեւ հերթական երկրորդ տարին ըլլալով տիրացաւ արաբ երկիրներու ախոյեանութեան:

ՖՐԱՆՍԱ ՏԻՐԱՅԱՒ ԱՇԽԱՐՀԻ ԱՆՈՅԵԱՆՈՒԹԵԱՆ

14 Յունիսէն 15 Յունիս 2018 Ռուսիոյ տարբեր քաղաքներուն մէջ տեղի ունեցան 2018-ի համաշխարհային ֆութպոլի մրցումները, որոնց աւարտին Ֆրանսա իր պատմութեան մէջ երկրորդ անգամ ըլլալով արժանացաւ ախոյեանութեան տիտղոսին: Ռուսիոյ մ ա յ ը ա ղ ա ք Մոսկուայի Լուժնիքի դաշտին վրայ տեղի ունեցաւ Ֆրանսայի եւ Խրուաթիոյ միջեւ ոտնագնդակի աւարտական խաղը: Ֆրանսա պարտութեան մատնեց մրցակիցը 4-2 արդիւնքով. Ֆրանսայի կոլերը արձանագրեցին՝ Մարիո Մանձուքիչ՝ ինքն իր բերդին մէջ, Անթուան Կրիզման, Փօլ Փոկպան եւ Քիլիան Էմբիպպէ, իսկ Խրուաթիոյ կոլերը արձանագրեցին՝ Իվան Փերիսիչ եւ Մարիո Մանձուքիչ: Պելճիքայի հաւաքականը գրաւեց աշխարհի երրորդ դիրքը՝ 2 - 0 արդիւնքով պարտութեան մատնելով Անգլիան:

ՌԻԱԼ ՄԱՏՐԻՏ ՏԻՐԱՅԱՒ «ՉԵՄՓԻՆՆՆ ԼԻԿ»Ի ԱՆՈՅԵԱՆՈՒԹԵԱՆ

Հերթական երրորդ տարին ըլլալով, Սպանիոյ մայրաքաղաքի արքայական խումբ «Ռիալ Մատրիտ»ը կրցաւ ձեռք ձգել «Չեմփիընզ Լիկ»ի ախոյեանութիւնը՝ աւարտական մրցումին 3 - 1 ար-

դիւնքով պարտութեան մատնելով անգլիական «Լիվըրփուլ»ը: Մրցումը տեղի ունեցաւ Ուեքանիոյ մայրաքաղաք Քիելի մէջ, ուր սպանական կազմը, իր պատմութեան մէջ 13-րդ անգամ ըլլալով, յաջողեցաւ տիրանալ ախոյեանութեան տիտղոսին:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ

ՍԻՄՈՆ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻ ԱՆՈՅԵԱՆ ԴԱՐՁԱՒ

Թուրքմենիստանի մայրաքաղաք Աշխապատի մէջ տեղի ունեցած ծանրամարտի աշխարհի ախոյեանութեան մրցումներուն, Հայաստանը ներկայացնող մարզիկ Սիմոն Մարտիրոսեան նուաճեց աշխարհի ախոյեանութեան տիտղոսը:

21 տարեկան ծանրամարտիկը հանդէս եկաւ 109 քկ. ծանրութեան մրցումներու շարքին եւ բարձրացուց 195 քկ. եւ 230 քկ.՝ գրաւելով

առաջին դիրքը: Ախոյանութեան կողքին, Մարտիրոսեան յաջողեցաւ արձանագրել աշխարհի Նոր մրցանիշ մը՝ 240 քկ. ծանրութիւն բարձրացնելով եւ երկամարտի պայքարը 435 քիլոկրամով աւարտելով:

Ռաֆֆի Սիրահեան

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

-ՆԵՐԳՈՐԾՈՂ ՆՈՐԸ	Շահան Արք. Սարգիսեան	1
-ԱՄԵԱԿՆԵՐԸ ԳՈՐԾՈՎ ԻՄԱՍՏԱԽՈՐԵԼՈՒ ՄՏԱՍԵԲԵՌՈՒՄՈՎ	Զարմիկ Պողիկեան	3
-ՎԵՐԱՇԻՆՈՒԹԵԱՆ ՏԱՐԻ	Պետրոս Արք. Միրիաթեան	5
-ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՈՒՄԻ ՈՒՂԻՈՎ	Վեր. Յարութիւն Սելիմեան	7
-ՀՀ ՀԱԼԷՊԻ ԳԼԽԱԽՈՐ ՀԻՊՈՏՈՍԻՆ ՏԱՐԵՄՈՒՏԻ ՇՆՈՐՀԱՒՈՐԱԿԱՆ ԽՕՍԸԸ	Արմէն Սարգսեան	10

ՏԵՂԵԿԱԳՐԱԿԱՆ

-ԲԵՐԻՈՅ ՀԱՅՈՑ ԹԵՄԸ ՆՈՐ ՄԱՐՏԱՀՐԱԲԵՐՆԵՐՈՒ ԵՒ ՅԱՆՁՆԱՌՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ԴԻՄԱՑ ԱՄՓՈՓ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ԲԵՐԻՈՅ ՀԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ - 2018թ.		11
-ՀԱՄԱՌՕՏ ԱԿՆԱՐԿ ՍՕ ԽԱՉԻ ՏԱԳՆԱՊՆԵՐՈՒՄ ԵՒ ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՈՒՄԻ ՋԱՆԵՐՈՒՄ		20
-ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՅ ԿՐԹԱԿԱՆ ԵՒ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՍՈՒՐԻՈՅ ՇՐՋ. ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ ՄԱՐՏ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2018		27
-100-ԱՄԵԱՅ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՀՄԸՄ-Ի 2018-Ի ՏԱՐԵԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ		30

«ԳԱՆՁԱՍԱՐ»Ի 25-ԱՄԵԱԿ

-«ԳԱՆՁԱՍԱՐ»Ի 25-ԱՄԵԱՅ ՈՒՂԻՆ ՄՏԵՐՄԻԿ ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑ «ԳԱՆՁԱՍԱՐ»Ի ՆԱԽԿԻՆ ԽՄԲԱԳԻՐՆԵՐՈՒՄ ՀԵՏ»	Հարցազրոյցը վարեց Զարմիկ Պողիկեան	39
-«ԳԱՆՁԱՍԱՐ»Ը ԱՐԴԱՐԱՑՈՒՄ, ԵՒ ԴԵՌ...	Ս. Մահսերճեան	48

ՏՆՏԵՍԱԲԱՐԱՔԱԿԱՆ

-ՍՈՒՐԻԱԿԱՆ ՄԻԱՄԵԱՅ ՀԱՄԱՅՆԱՊԱՏԿԵՐ	Յարութ Եօրտէկեան	55
-ՍՈՒՐԻԱ 2019-ԻՆ... ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՉԱՐԹՕՆՔԻ ՍԵՄԻՆ	Լեւոն Չաքի Ետալեան	59
-ՏԱՍՆԱՄԵԱԿՆԵՐ ԵՏՔ ԱՅՍՕՐԸ ՊԵՏՔ Է ԴԻՏՈՒԻ ԻԲՐԵՒ ԻՍԿԱԿԱՆ ԲԱՐԵՇՐՁՄԱՆ ՄԵԿՆԱԿԵՏ	Ս. Մահսերճեան	61

-Ֆրանսական Երկրներում
Միջազգային Կազմակերպություններում ԺԵ.
ԳԱԳԱԹՆԱԺՈՂՈՎԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԵՋ

Աւետիս Աբոյան 68

ՍՈՒՐԻՎՅԱՅ ԿԵՆՏՐ

-ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՈՒՄԻ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՅՆԱՊԱՏԿԵՐ

Աշխատասիրութեամբ՝
Լուսին Ապաճեան-Չիլիբոյանի
Սեւան Ազարիկեան-Պամբուզեանի
Մարինա Չիլիբոյան-Պողիկեանի
Սեւանայ Հալաճեանի

77

-ԻՆՆՍՈՒՆԱՄԵԱՅ ԲԵՐԻՈՅ ԹԵՄԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅ
ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԿԻՐԱԿԼՕՐԵԱՅ ԴՊՐՈՑՆԵՐՈՒ
ԾՆՈՒՆԴՆ ՈՒ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

Անի Ֆիշենկեան 86

-ՍՈՒՐԻՈՅ ԾՈՎԱՀԱՐԱՆ
(Լաթաքիոյ Հայ Կեանքէն)

Դոկտոր Նորայր Մանճեան 91

-ԱԿԱՆԱՏԵՄԻ ՅՈՒՇԵՐ
(Ծովիկար Սաղտըճեան)

Շողիկ Աշոցեան 95

-ԷՋԵՐ ՀԱԼԵՊԱՀԱՅ ՎԱՐՊԵՏԻ ՄԸ ՕՐԱԳԻՐԵՆ

Կարպիս Միսասեան 104

ՀՐԱՊԱՐԱԿԱԳՐԱԿԱՆ

-ՉԱՊԵԼ ԵՍԱՅԵԱՆԻ ՀԵՏ ԽԱՆՈՒԹԵ ԽԱՆՈՒԹ

Իշխան Չիֆթեան 107

-«ՈՒՐ ՈՐ ԵՐԹԱՍ ՊՈՌՎ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆ, ԱՄԵՆԸ ՀԱՅ ԵՆ»
ԿԱՄ՝ ՄԻ ՕՐ ՍԱՍՈՒՆՈՒՄ

Սոֆիա Յակոբեան 114

-ԹՈՒՐԵՈՅ ՈՒՐԱՅՈՒՄԻ ԶԱՂՔԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ
ԶՕՐԱՎԱՐ ՍԱՐԳԻՍ ԹՈՐՈՍԵԱՆ՝ ՏԱՐՏԱՆԵԼԵՆ ՊԱՂԵՍԻՆ

Սալբի Գասպարեան 117

-ԽՈՐԵՐ ՆՈՐ ՏԱՐՈՒԱՆ ՍԵՄԻՆ

Կիրակոս Գույումճեան 125

ԿՐԹԱՂԱՍՏԻՎՐԱԿՉԱԿԱՆ

-ԲԱԶՄԵՐԱԽՏ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿ Յ. ՀԻՆԴԵԱՆ ԵՒ
ԱՐԵՄՏԱՀԱՅ ԴՊՐՈՑԸ

Խաչիկ Շահինեան 127

-ԱՆՁԻՆ ՎԱՐՔԱԳԻԾԸ ՈՒՂՈՐԴՈՂ ՄԻՋՈՑՆԵՐ

Ալին Բանոյեան 132

-ՏՈՂԱԴԱՐՁ

Արմենակ Եղիայեան 134

ԳՐԱԿԱՆ-ԳԵՂԱՐՈՒԵՍԱԿԱՆ

-ԱՐՁԱՆՆԵՐ ՎԱՃԱՌՈՂԸ
Ֆաթեհ Ալ-Մուտարբե

Արաբերէն Թարգմանեց
Դոկտոր Հուրի Ազեգեան 143

ԳԱՆՁԱՍԱՐ

-ՅԻՇԵՑԻՐ... (Երեւանեան հեքիաթ)	Լալա Մինասեան	149
-ԿԱՐՄԻՐ ՊՂՊԵՂ ԾԵԾՈՂ ԿԻՆԸ	Արա Մխսեան	154
-ՀԱՅԻՆ ՈՒ ԹԵՅԻՆ ՉՐՈՅՑԸ	Կարօ Արսլանեան	157
-ԽՃԱՆԿԱՐ	Սօսի Միշոյեան-Տապալաղեան	159
-ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱԼԵՊԻ ՄԷՋ, ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՕՐԵՐՈՒՆ (2012-ԷՆ ՄԻՆՉԵՒ ԱՅՍՕՐ)	Մարուշ Երամեան	161
-ՀԱԼԵՊԵՆ ԵՐԿԻՐ, ԵՐԿԻՐԵՆ ՀԱԼԵՊ	Մարիա Գաբրիէլեան	165
-ԴԵՊԻ ՏՈՒՆ	Պերճուհի Աւետեան	167
-ՏՈՒՆ ՄԸ, ԲԵՐԴ ՄԸ, ԳՐԱԴԱՐԱՆ ՄԸ... (Նուիրուած Էրեբունի-Երեւանի 2800-ամեակին)	Մարիանա Պերթիգլեան-Ղազարեան	171
-ԴԵՊԻ ՄԱՆԿԱՊԱՐՏԷԶ	Նարինէ Գոնճայեան-Արապաթլեան	176
-ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԸ	Յակոբ Միքայէլեան	178
-ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ	Անի Բրդոյեան-Ղազարեան	180
-ԼՈՒՍԱՊՍԱԿ ԱՊԱԳԱՅԻ ԾՐԱԳՆԵՐԸ	Տիրուկ Մարգարեան-Կարապետեան	182
-ԵՐԿՈՒ ԴԵՊԵ ՊԱՏԵՐԱԶՄՈՂ ՀԱԼԵՊԻՅ	Սարգիս Այնթալեան	187
-«ԽՈՆԱՐՅՈՒՄ»	Յակոբ Նալպանտ-Տլտլեան	189
-ԱՅԼԸՆՏՐԱՆԸ ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԶԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՐԿԱՅՐ	Քրիստ Խրոյեան	192
-ԱՊԱԳԱՅԻ ԱՌԱՄՊԵԼԸ	Յարվարդ	194
<u>ԿՆՈՋԱԿԱՆ</u>		
-ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՍԵՂՆԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ	Աշխատասիրեց Սեւան Ազարիկեան-Պարմաքսզեան	195
-ԱՄԱՆՈՐԵԱՆ ԽՈՅԱՆՈՅ	Թերեզ Փամպուրեան	201
-ԻՆՉՊԵՍ ԴԻՄԱԴՈՐԵԼ 2019՝ ԴԵՂԻՆ ԽՈՉԻ ՏԱՐԻՆ	Սոնա Տեր Պողոսեան-Տարաքճեան	204
-ԻՆՉ ԿԸ ԽՈՍԱՆԱՆ 2019-Ի ԱՍՏՂԵՐԸ		206
-ՄՏԱՄԱՐՉԱՆԸ	Պատրաստեց Մարինա Զիլբոշեան-Պօղիկեան	209
<u>ՄԱՐՉԱԿԱՆ</u>		
-ՄԱՐՉԱԿԱՆ ԿԵԱՆԸ-2018	Ռաֆֆի Սիւլախեան	212

live **CMYK**
everyday

AREVELK
PRINTING PUBLISHING

tel: (963-21) **466.77.60** | telefax: (963-21) **466.03.66**

   +963 968 18 49 47 arevelkprintinghouse

